FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

© 2006, Burak Eldem © 2006, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası
gereğince İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Sayfa tasanmı Metine Pamukçuoğlu Kapak tasarımı Kenan Doğan Yayına
hazırlayan T. Mutlu Dinçer

Burak Eldem
Fraternis
Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik
(Saklı Tarih' Kitap 2)

Burak Eldem

1984'ten bu yana, yayın dünyasında. Çeşitli gazete ve dergilerde
ya-zarlık, editörlük ve yayın yönetmenliği yaptı; televizyon ve radyo
kuru-luşlarında program yapımcısı ve danışman olarak görev aldı. 1999'dan
itibaren Yeni Medya alanına yöneldi, Türkiye'nin öncü internet

kuru-luşlarında editörlük ve yöneticilik görevlerini üstlendi. 2003 yılında, 2012 Marduk'ia Randevu adlı çalışmasıyla, Sakil Tarih adını ver-diği üç kitaplık bir dizinin ilk adımını attı. Bir yıl sonra yayımlanan Seni Tılsımlar Koruf adlı romanı, ölümsüzlük, insanlık tarihinin beş bin yıl-lık gizemleri, uluslararası güç simsarlarının siyasi entrikaları ve yaban-cılaşma üzerine yarı fantastik bir çalışma niteliğini taşıyordu.

Burak Eldem'in altıncı kitabı olan 'Fratemis Kayıp Kitaplar, Gizli Kar-deşlik, gizem kültleri ve binlerce yıl öncesine ait yitik bilgi kaynakları-nın izini sürüyor. Kitap aynı zamanda '2012 Marduk'ia Randevu ile başlayan Saklı Tarih adlı üçlemenin ikinci adımı ve devamı niteliğinde.

Resmi vreb sitesi http.www.burakeldem.com

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu 9
L BİR İDEALİN HİKÂYESİ.....13
1. Yitik kitaplar, gizli bilgiler 15
Tannça'nın ayak izleri 24
Korku ve sansür.....41
Lupa'nın çocukları.....47
SibyPtn varoluş savaşı 54
Anaerkil Alan Çağ.....59
Mülkiyetin doğuşu ve Yanlış Uygarlık 68
Kuşkulu bir alışveriş 79
Neyi anlatır bu kitaplar.....87
2. Rahibe, Filozof ve Kardeşlik.....97
Bir iktidar deneyimi.....99
Evren ve Mimar.....111
Corpus Hermeticum.....113

Hermes ve Pythagoras 118
Sibylline ittifakı.....122
Cumhuriyet'in öncüleri.....125
3. Cumhuriyet, güçsüzler ve ütopya.....134
Gizem kültlerinde sınıfsal eğitim.....139
Arınma ve aydınlanma.....148
Konsülün akıl hocaları 156
Büyüyen trajedi Kölelik.....161
Cumhuriyet çırpmıyor 166
Emperyal hırslar 172

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizi! Kardeşlik

4. Rahip, kuyrukluyıldız ve Ragnarok.....177
Pseudo-Sibylline metinleri.....180
Nuh'un gelini ve dul kadın.....183
Gökyüzünde yıldız savaşları.....189
Phaethon Gökten gelen tehlike.....193
Ateş ve kül çağı.....202
Franz Kugler Mit yorumunda bir milat.....209
Bir hazine ve bir miras.....218
II. GERİLEME, ÇÖZÜLME VE FRATERNİS 221
1. Akıntıya karşı.....223
Spartacus Çaresizliğin trajedisi.....226
Siyaset ve fasulyeler 229
Dionysos'un çılgın kadınları 235
Lonca üzerinden siyaset 247
Kardeşlik parçalanıyor.....260
2. Baskı ve koğuşturma.....267
Emperyal Kült Güce tapma geleneği.....268
Asker kazan kaldırıyor 280

Fraternis ve Midıra locaları.....288
Bir kültün anatomisi.....296
Aşamalar ve dereceler.....308
3. Çarmıh İmparatorluğu 324
Yeni dine yumuşak geçiş.....326
Çöküşe doğru adım adım.....336
Julianus Dönek mi, yoksa Bilge mi.....349
Talihsiz bir devrim denemesi 356

İÇİNDEKİLER

4. Roma'nın külleri ve Ortaçağ.....362
Cadı Avı başlıyor 363
Doğu'da Hilal'in yükselişi 377
Mutezile Abbasi Rönesansı.....387
Fraternis ve Ortaçağ.....394
III. AKLIN VE GİZEMİN DİRİLİŞİ.....403
1. Batı dünyasının Sapkın'ları.....405
Anadolu'da Paulisyen direnişi.....414
Bogomil'ler Balkan topraklarında Fraternis 420
Elf Bilgeleri, Kutsal Maria ve Albi 429
İsa adına Kutsal Savaş 434
Cathar'lar Ruhun ateşle vaftizi.....441
Sapkınlara karşı Haçlı Seferi.....450
Tapmak Şövalyeleri 468
Yükseliş ve düşüş.....475
2. Gizli ittifak ve Gizli Kitap 485
Bir burjuva dayanışması.....486
Dervişlikten bankacılığa.....492
Alternatif bir Kilise.....497
Avrupa'nın çileci reformistleri 501

Mecdelli Meryem mi, Tanrıça Mari mi .... 505 Baphomet'in şifreli kimliği 509
3. Batının Yeniden Doğuşu.....519
Duvarsız ve sınırsız kardeş sofrası.....520
Avrupa kabuk değiştiriyor 525
Endülüs'ün Aydınlık kadınları 531
Gül-Haç Kardeşliği 537

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizli Kardeşlik

IV. MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS ____547
1. Ustalar ve Çıraklar.....549
Hiram Abif efsanesi 552
Karanlıktayım, ışığı arıyorum.....555
Shibboleth ve Kutsal G'nin esrarı.....561
thanet, cinayet ve diriliş .....-571
Sahte bir Üstat hikâyesi.....576
Fraternis ve Masonluk 581
Nuh'un gelini, Dul kadının oğlu 584
2. Batı Yıldızına doğru 593
La Merica Bir efsanenin izleri 594
Düzleyiciler ve Duvarcılar.....598
özgürlüğün Oğulları.....604
Jakoben Masonlar.....608
Illuminati Fraternis'in son nefesi 614
3. Sonsöz Sırlar ve kitaplar 624

BİBLİYOGRAFİ 628

Yazarın Notu9

2003 yılının yaz aylarında, 2012 Marduk'k Randevu ad-lı kitabım yayımlandığı sıralarda, bunun antik çağın derinlikle-rine uzanıp günümüze dek gelecek, üç bölüm halinde tasarlan-mış bir tür alternatif tarih çalışmasının ilk cildi olduğundan, sık sık söz etmiştim. Aslına bakılırsa, ikinci kitabın bu denli ge-cikeceğini de düşünmüyordum o zamanlarda; çünkü ana taslak ve iskelet, aşağı yukarı bitmiş durumdaydı ve tahminlerim, 2005'in yaz başlarında meme son biçimini verip, yayınevine tes-lim edeceğim yönündeydi. Ancak evdeki hesap çoğu kez oldu-ğu gibi yine çarşıya uymadı ve kitabın içerik yapısından kaynak-lanan (yeni kaynakların taranıp izlenmesi, daha önceki bazı bul-gu ve hipotezlerin bunlar ışığında tekrar sınanması gibi) çeşitli etkenler nedeniyle, belirlediğim takvimde dokuz aylık ciddi bir sapma ortaya çıkmasını göze almak durumunda kaldım. Hep söylendiği gibi, geç olsun ama güç olmasın.

2012 Marduk'k Randevu, okuyanların gayet yakından bildiği gibi, yalnızca gizemli bir gök cisminin belli aralıklarla yol açtığı afetler üzerine kurulu sansasyon amaçlı bir kitap de-ğil, uygarlığa ve insan düşüncesinin gelişimine farklı bir yerler-den bakıp, çoğunlukla göz ardı edilen verilerden yola çıkarak gerçekleştirilmiş bir alternatif tarih çahşmasıydı. Üçlemenin ilk adımını oluşturacak bu kitabın içeriğini de, Marduk'la olan ilişkisi bağlamında, ağırlıklı olarak lö 3100 dolaylarında, bilinen ilk büyük uygarlıkların ortaya çıkmasıyla başlayıp, Hıristiyanlı-ğın doğuşuna dek uzanan bir zaman diliminin belirlediği sınır-lar içinde tutmaya çalışmıştım. Merkez noktada, lû 1650'nin hemen sonrasında yaşanıp, uygarlık tarihinde bir kırılma nokta-sı yaratan büyük afet zincirinin, insan inanç ve düşüncelerinde oluşturduğu dramatik dalgalanma yer alıyordu.

Bu ikinci adımdaysa, dünyanın en eski bilgi koruyuculu-ğu geleneğinin, sözünü ettiğimiz kırılma noktasından itibaren izlediği ilginç ve çarpıcı serüvene çeviriyoruz gözlerimizi, ilk ta-rım yerleşimlerinin ortaya çıktığı anlardan itibaren var olan; ÎÖ 1650'den sonraki despotik ataerkil krallıklar dönemindeyse, sa-hip olduğu engin birikimini üstlendiği misyonun merkezine yerleştirip, uzun soluklu bir yolculuğu başlatan bilge kadınlar kühünün yaşadığı dönüşümleri, yakından izliyoruz.

Tarihte ilk sınıfsal farklılıktan ortaya çıkaran unsurun, bilgi olduğunu sürekli vurguluyorum. Bilgiye sahip olanlar, üretim sürecini denetleyip, kendilerini ayrıcalıklı bir konuma getirecek koşullan yaratarak ilk iktidar çekirdeğini oluştur-muşlar; bu konumlarım elde tutmak için de, bilginin paylaşıla-bilirliğini ortadan kaldırma ve onun üzerinde tekel oluşturma yolunu seçmişlerdi. Sınıflı toplum modelinin, ataerkil ilişkilerin yaygınlık kazanması sonrasında kesin ve mutlak biçimini aldığı-nı; bu noktadan itibaren de uygarlığın bütünüyle yön değiştire-rek, insanoğlunun ortak yaşam serüveninin eşitsizlik, adaletsiz-lik üzerine kurulu bir rotaya yerleştiğini, 2012 Marduk'Ia Randevuda. dile getirmiştim.

Oysa, bilgi, toplumsal yaşamın içinde böyle olumsuz bir rolü üsdenmek üzere çıkmamıştı ortaya ve tarihin bir sınıf sa-vaşımı ekseni üzerine kurulması, insanlığın yazgısı falan değil-di. Bilginin herkes için kullanılabilir olduğu, nimetlerinin ortak-laşa paylaşılabildiği bir dönem, binlerce yıl boyunca, anaerkil ta-rım topluluklarında yaşanmıştı. Ta ki, ilk kınlma noktası olan, kaba gücün bilgeliğe üstünlüğü gerçekleşene dek. Ardından, ÎÖ 1650'deki afetler zinciri sonrasında, sınıflı toplumsal yapıyı ve iktidarın despotik niteliğini pekiştiren, ikinci kınlma noktası ortaya çıktı.

Bu kitap boyunca (Marduk dahil) insanoğlunun bu geze-gendeki serüveni ve evrensel tarihle ilgili en ayrıntılı bilgiyi elinde tutan; ama ataerkil ilişkiler ve savaşçı, sınıflı toplumların egemenliği sonrasında aşamalı olarak gücünü ve saygınlığını yi-tirmeye başlayan bir bilge kadınlar kültünün, bir biçimde ayakta kalmayı başararak uygarlığın yanlış gidişini tersine çe-

virme çabalarını ayrıntılarıyla izleyeceğiz. Yunan, Roma ve Anadolu'nun ezoterik gizem kültleri ve saklı bilgeliğinin izleri-ni sürecek; SibyPlarla, uygarlık tarihinde tann figürünün ilk örneği olarak ortaya çıkan Magna Materle, yalnızca ünlü bir düşünür ve bilim adamı değil, aynı zamanda bir misyonun li- jj deri olan Pythagoras'la, Roma Cumhuriyeri'nin öncüleriyle, Cathar'larla ve Tapınak Şövalyeleri'yle tanışacağız. Yolculuğu-muz, Mason locaları ve Illuminati'yle devam edip, bugünün Yeni Dünya Düzeninin sahibi ilnans-kapital oligarşisiyle nok-talanacak. Eşit ve adil bir dünya idealinin, yüzyıllar içinde nasıl bir erozyona uğrayıp yok olduğunu ve bir zamanlar o ide-alin ütopik merkezi olarak tasarlanan ülkenin, nasıl bugünkü çokuluslu şirkeder imparatorluğumun ana karargâhı haline geldiğini göreceğiz.

Masonluk üzerine bugüne dek binlerce kitap yazıldı. Bun-ların büyük çoğunluğunu, Katolik köktendinciliği ve aşırı sağa ideolojiler uzantısında kaleme alınmış Anti-Masonik komplo te-orileri; daha küçük bir bölümünü de Biraderlerin kendi er-demlerini yüceltmeye uğraştıkları, içi boşaltılmış sübjektif çalış-malar oluşturuyor. Dikkate değer, gerçekçi ve dengeli araştır-maların sayıları, iki elin parmaklarını geçmiyor.

Kardeşlik kültürünün beş bin yılı aşkın uzun geçmişi içinde izlediği seyri ayrıntılı olarak ele alan bu objektif ve sıra-dışı çalışmada ortaya koymaya çalıştıklarımınsa, içinde yer al-dıkları yapıyla ilgili her şeyi bildiklerini sanan usta ve dene-yimli Masonları bile şaşırtacak, dünyada ilk kez dile getirilen yepyeni bir tezi ve önyargıları sarsacak çarpıcı ayrıntıları içer-diğini belirtmek istiyorum. Bir erkekler kulübü olarak bilinen örgütün uzak geçmişteki kökenlerinin, şu efsanevi Hiram Abif ya da Eski Mısır'ın yapı ustaları falan değil, koruduğu gizli bil— gf'den yararlanarak uygarlığın yanlış gidişini değiştirmek iste-yen Ana Tanrıça rahibesi kadın bilgeler olduğunu öğrenmek, Masonik dünyanın dışındaki

geniş okur kitlesi için de bir sürpriz olacak.
2012 Marduk'la Randevu, çıktığı ilk günden itibaren yo-ğun bir ilgiyle karşılanmış ve uygarlık tarihiyle ilgili, daha önce

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizil Kardeşlik
gündeme getirilmeyen konularda verimli tartışmaları tetiklemiş-ti. Umarım okurlarım, birçok yönüyle devam niteliği taşıyan, üçlemenin bu ikinci kitabını da aynı oranda ilginç bulur.

12

Burak Eldem Ocak 2006

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu 9
L BİR İDEALİN HİKÂYESİ.....13
1. Yitik kitaplar, gizli bilgiler 15
Tannça'nın ayak izleri 24
Korku ve sansür.....41
Lupa'nın çocukları.....47
SibyPtn varoluş savaşı 54
Anaerkil Alan Çağ.....59
Mülkiyetin doğuşu ve Yanlış Uygarlık 68
Kuşkulu bir alışveriş 79
Neyi anlatır bu kitaplar.....87
2. Rahibe, Filozof ve Kardeşlik.....97

Bir iktidar deneyimi.....99
Evren ve Mimar.....111
Corpus Hermeticum.....113
Hermes ve Pythagoras 118
Sibylline ittifakı.....122
Cumhuriyet'in öncüleri.....125
3. Cumhuriyet, güçsüzler ve ütopya.....134
Gizem kültlerinde sınıfsal eğitim.....139
Arınma ve aydınlanma.....148
Konsülün akıl hocaları 156
Büyüyen trajedi Kölelik.....161
Cumhuriyet çırpmıyor 166
Emperyal hırslar 172

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizi! Kardeşlik

4. Rahip, kuyrukluyıldız ve Ragnarok.....177
Pseudo-Sibylline metinleri.....180
Nuh'un gelini ve dul kadın.....183
Gökyüzünde yıldız savaşları.....189
Phaethon Gökten gelen tehlike.....193
Ateş ve kül çağı.....202
Franz Kugler Mit yorumunda bir milat.....209
Bir hazine ve bir miras.....218
II. GERİLEME, ÇÖZÜLME VE FRATERNİS 221
1. Akıntıya karşı.....223
Spartacus Çaresizliğin trajedisi.....226
Siyaset ve fasulyeler 229
Dionysos'un çılgın kadınları 235
Lonca üzerinden siyaset 247
Kardeşlik parçalanıyor.....260

2. Baskı ve koğuşturma.....267
Emperyal Kült Güce tapma geleneği.....268
Asker kazan kaldırıyor 280
Fraternis ve Midıra locaları.....288
Bir kültün anatomisi.....296
Aşamalar ve dereceler.....308
3. Çarmıh İmparatorluğu 324
Yeni dine yumuşak geçiş.....326
Çöküşe doğru adım adım.....336
Julianus Dönek mi, yoksa Bilge mi.....349
Talihsiz bir devrim denemesi 356

İÇİNDEKİLER

4. Roma'nın külleri ve Ortaçağ.....362
Cadı Avı başlıyor 363
Doğu'da Hilal'in yükselişi 377
Mutezile Abbasi Rönesansı.....387
Fraternis ve Ortaçağ.....394
III. AKLIN VE GİZEMİN DİRİLİŞİ.....403
1. Batı dünyasının Sapkın'ları.....405
Anadolu'da Paulisyen direnişi.....414
Bogomil'ler Balkan topraklarında Fraternis 420
Elf Bilgeleri, Kutsal Maria ve Albi 429
İsa adına Kutsal Savaş 434
Cathar'lar Ruhun ateşle vaftizi.....441
Sapkınlara karşı Haçlı Seferi.....450
Tapmak Şövalyeleri 468
Yükseliş ve düşüş.....475
2. Gizli ittifak ve Gizli Kitap 485
Bir burjuva dayanışması.....486

Dervişlikten bankacılığa.....492
Alternatif bir Kilise.....497
Avrupa'nın çileci reformistleri 501
Mecdelli Meryem mi, Tanrıça Mari mi .... 505 Baphomet'in şifreli kimliği 509
3. Batının Yeniden Doğuşu.....519
Duvarsız ve sınırsız kardeş sofrası.....520
Avrupa kabuk değiştiriyor 525
Endülüs'ün Aydınlık kadınları 531
Gül-Haç Kardeşliği 537

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizli Kardeşlik

IV. MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS ____547
1. Ustalar ve Çıraklar.....549
Hiram Abif efsanesi 552
Karanlıktayım, ışığı arıyorum.....555
Shibboleth ve Kutsal G'nin esrarı.....561
thanet, cinayet ve diriliş .....-571
Sahte bir Üstat hikâyesi.....576
Fraternis ve Masonluk 581
Nuh'un gelini, Dul kadının oğlu 584
2. Batı Yıldızına doğru 593
La Merica Bir efsanenin izleri 594
Düzleyiciler ve Duvarcılar.....598
özgürlüğün Oğulları.....604
Jakoben Masonlar.....608
Illuminati Fraternis'in son nefesi 614
3. Sonsöz Sırlar ve kitaplar 624

BİBLİYOGRAFİ 628

I

BİR -İDEAL-İN HİKÂYESİ

1. Yitik kitaplar, gizli bilgiler ıs

Değişik versiyonları olmakla birlikte ana hadarı aynı kalan ve yaygın biçimde anlatılan efsaneye göre, İsa'dan önce altıncı yüzyılın sonlarına doğru, Cumae kentinin kâhin rahibesi, Ro-ma'nın yedinci kralı, Etrüsk kökenli Tarquinius Superbus (II. Tarquinius) ile bir görüşme talep eder ve huzuruna çıkar. Elin-de, tüm zamanların bilgeliğini içeren dokuz kitap vardır id-diasına göre ve bunları kendince uygun bir fiyat karşılığında Tarquinius'a satmayı önermektedir. Ancak o denli yüksek bir bedel talep etmiştir ki, bu meczup görünüşlü kadına kuşkuyla bakmakta olan kral ve danışmanları, bunun cüretkâr bir şaka olduğunu düşünür ve alaya tavırlarla teklifi geri çevirirler.

Yaşlı kadın, karşılaştığı davranıştan hiç hoşnut kalmamıştır; pazarlığa garip ve alışılmadık bir yöntemle devam ederek, elindeki kitapların üçünü yakar ve kalan altısını aynı bedelle bir kez daha kralın önüne koyar. Tarquinius, bir zırdeliyle karşı karşıya olduğunu düşünmektedir artık ve teklifle hiç ilgilenme-diğini kesin bir dille söyleyip, konuyu kapatmak ister. Ancak bu kez kadın, üç kitabı daha yakar ve geriye kalan son üç cildi, ilk başta dokuz kitap için istediği fiyatı talep ederek bir kez daha sunar krala.

Kendinden son derece emin görünen yaşlı kâhinin tavırla-rı karşısında Roma'nın sert ve otoriter yöneticisinin direnci kı-rılmıştır; içini giderek kabarmakta olan bir merak kaplamakta ve kitaplarda nelerin yazılı olduğunu Öğrenmek istemektedir. Biraz daha tereddüt ettiği taktirde bu merakını hiç gideremeyeceğini fark eder ve danışmanlarının da bu doğrultuda tavsiyede bulun-malarının ardından, rahibeye istediği bedeli ödeyip, sağlam ka-lan üç kitabı satın alır. Daha kitaplara üstünkörü göz

attığı an-da da, elindeki belgelerin ne denli önemli ve değerli olduğunun farkına varıp, bu üç kitabı Capitoline tepesindeki üç önemli ta-

pınağın, yani Jüpiter, Juno ve Minerva tapınaklarının yeraltın-daki gizli odalarında koruma altına aldırır.1 Kimse onlara elini sürmeyecek; bu üç cilt, aynı tepede yan yana duran üç büyük tapınakta gizlilik içinde saklanacak ve onların güvenliğinden, iki yetkin danışman sorumlu olacaktır. Kitapların korunması ve saklanması misyonu çok sonraları, Cumhuriyet döneminde on, isa'dan önce 83 yılında da on beş gözetimcinin sorumluluğuna teslim edilir.2 Onlara ancak, çok ciddi kriz dönemlerinde ve bü-yük tehlikeler karşısında danışılacak ve bunun zamanına ya da gerekli olup olmadığına da yalnızca senato karar verebilecektir.
Oldukça renkli ve etkileyici bir hikâye olduğunu kabul et-mek gerekiyor. Bazı versiyonlarda, kitaplarla ilgili gizem duy-gusunu iyiden iyiye güçlendirmek için olsa gerek, Tarquinius ile görüşmeye gelen yaşlı kadını saraydan hiç kimsenin tanıma-dığı ve o güne dek kentin civarında hiç görmediği belirtiliyor.3 Krala kitapları sattıktan sonra da, yine ardında hiçbir iz bırak-madan ortadan yok oluyor bu gizemli kadın ve bir daha onu kimse görmüyor. Ancak biraz daha gerçekçi versiyonlar, yaşlı kadının, Delphi ile birlikte dönemin en önemli kehanet merkez-lerinden biri olduğu bilinen, italya'da, Napoli yakınlarındaki Cumae (Küme) kentinin çok ünlü Apollon rahibesi olduğunu ve Tarquinius'un onu şahsen tanımasa bile en azından ününden mutlaka haberdar olması gerektiğini, kuşkuya yer bırakmayacak bir netlikte anlatıyorlar. Aslına bakılırsa, kimselerin tanımadığı yaşlı ve meczup bir kadının, herhangi bir sorgu sualden geç-meksizin kralın huzuruna çıkarılmış ve onunla biraz küstahça denebilecek bir tarzda pazarlık etmesine izin verilmiş olması da çok akla yakın değil. Eğer hikâye doğruysa, bu rahibenin Tar-quinius tarafından tanındığını ve kim olduğu bilinerek huzura kabul edildiğini düşünmek daha

mantıklı.
Olayların, anlatıldığı biçimiyle geliştiğini doğrulayacak, sağlam bir tarihsel kaynaktan tabii ki yoksunuz. Bu tür masalsı

1 Dionysius Of Halicarnassus, Roman Antiquities, Kitap 4, Bölüm 62
2 Prudence Jones - Nigel Pennick, A History of Pagan Europe, s 45 i Aulus Gellius, Noctes Atticae, Kitap 1, Bölüm 19

söylentilerin çoğunda olduğu gibi, neredeyse anonimleşmiş ef-saneler var elimizde yalnızca. Roma tarihçilerinin yapıtlarında, Tarquinius ile Cumae kenti rahibesi arasındaki pazarlıktan söz eden, efsaneyle paralel içeriğe sahip ve olayı ilk elden yaşayıp kaydeden bir yazmana ait herhangi bir pasaja rastlamıyoruz. Sözgelimi Titus Livius'un ünlü Roma Tarihi'nde, bazen oku-yucuyu fazla boğan ayrıntılara bile girilerek Tarquinius Super-bus dönemi uzun uzun anlatılıyor ama bu gizemli kitapların krala sunuluşuna ilişkin, kesin bir bilgiye dayanan herhangi bir anekdotla karşılaşmıyoruz. Ne var ki, efsanenin hiç değilse kıs-men doğruluğuna işaret edebilecek başka verileri bize sağlamak-tan da geri durmuyor Livius. Her şeyden önce, hem genel ola-rak Roma'da krallık döneminde, hem de özel olarak Tarquini-us'un yönetimde olduğu yıllarda, kehanet ve geleceğe ilişkin ön-görülerin bir hayli revaçta olduğunu; sarayda haruspice adı verilen Etrüsk kökenli bir kâhinler grubunun her an göreve ha-zır beklediğini; kralların çoğu kez bunların yorumlarıyla yetin-meyerek Yunan kentlerindeki uzman kâhinlere danışma gereği duyduklarını öğreniyoruz.
Dönemin en önemli kehanet merkezlerinden biri olan Delphi'deki kâhine, yönetiminin en kritik evrelerinden birinde danışma gereği duyuyor sözgelimi Tarquinius. Saraydaki sütun-lardan birinin üzerinde aniden bir yılanın belirip, aşağı doğru kayarak inmesinin kötü işaret

olabileceğinden endişelenen kral, iki oğlunu ve yeğenini, bu olayı yorumlatmak için gizlice Delphi'ye yolluyor. Yine Livius'un tarihinde, Roma'da Cumhu-riyet'in ilk dönemlerinin anlatıldığı bölümlerde, bilgeliğin ve kehanetin temsilcisi olarak görülen Sibyl adlı kâhin rahibele-re sık sık gönderme yapıldığına tanık oluyoruz. Ayrıca Cumhu-riyet Roma'sına ait anlatılarda, Livius birkaç satırla değinip geç-se bile, Sibylline Kitaplarının çok özel bir dikkatle saklandı-ğı ve kritik dönemlerde yetkili rahiplerce bunlara danışıldığını doğrulayan, oldukça net ve açık ifadeler var.4

4 Titus Livius, Roma Tarihi - Ab Urbe Condica, Kitap 1

Birinci yüzyılın ünlü Romalı tarihçilerinden Tacitus'un ka-yıtlarında, Sibyl adı verilen kâhin kadınların (özellikle de on-lardan bir tanesinin) gizemli saygınlığına değinen satırlara sık sık rastlıyoruz, isa'dan önce altıncı yüzyılda Tarquinius Super-bus ile Cumae Sibyl'ı arasında geçen ve kitapların Roma'da ko-ruma altına alınmasıyla sonuçlanan hikâyeden net bir iz olmasa da, Tacitus, hem bu kitapların öneminden, hem de lö 83 yı-lında Capitoline tapınağında çıkan yangın sonucu hepsinin yok olmasından sonra, bunların bulunabilen orijinallerden derlene-rek yerine konmasına yönelik çalışmalardan söz ediyor.5 Benze-ri biçimde, üçüncü yüzyılda senatörlük ve konsüllük yapan Cas-sius Dio da, Augustus dönemini anlatan tarih kitabında, bu ki-tapların, rahiplerin kendi el yazılarıyla yeniden kopyalanıp, çok az sayıdaki yetkiliden başka kimsenin okumaması için tedbir alındığını anlatıyor.6 Cicero'nun söylevlerinde de, Sibylline Kitaplarına kehanet için danışıldığına ilişkin çok net referans-lar bulmak mümkün. Ancak Cicero, bu kitaplann ve içerdikle-ri kehanetlerin

batıl inançtan ibaret olduğu konusunda emin olduğunu da gizlemiyor.7 Tarquinius'un sarayındaki kitap pazarlığı hikâyesi, bütün o çocuksu ve masalsı görünümüne rağmen, çoğu Batılı tarihçi-nin araştırmalarında da kayda değer bulunmuş ve bu olaya de-ğinilmiş. Sözgelimi Arthur Gilman'ın 1885 yılında yayımlanan Roma tarihi üzerine yapıtında, ayrıntılar biraz değişse de, Sibyl ile Tarquinius arasında sarayda yaşananları ve ilk altı kitabın yakılmasını aşağı yukarı aynı seyir içinde bulabiliyoruz.8 Gilman ayrıca, Tarquinius'un, sarayda aniden beliren yılanla il-gili endişesini ve bunun devamında Delphi'deki kâhine başvur-masını da doğruluyor. Ancak ünlü tarihçinin sunduğu hikâye-nin ayrıntıları daha farklı ve daha zengin

s Tacitus, Annals, Kitap 6

6 Cassius Dio, The Roman History The Reign of Augustus, s 170

7 Marcus Tullius Cicero, Pro Rabirio Postumo, s 121

8 Arthur Gilman, The Story of Rome from the Earliest Times to the End of the Republic, Chapter V

BİR İDEAfİN HİKAYESİ

Gilman'ın aktardığına göre yılan, saray bahçesindeki sunak-ta yer alan ilahi sunuyu yiyor ve kral saraydaki hiçbir rahibin bu işareti açıklayamaması üzerine iki oğluyla birlikte yeğeni-ni, yani erkek kardeşinin oğlunu, Delphi'ye yolluyor. Burada kâhin kadının, yılanla ilgili belirtiyi olumsuz değerlendirdiğini ve Tarquinius yönetiminin sonunun geldiği sonucunu çıkardı-ğını öğreniyoruz, iki prens ve kuzenleri, bu yorum üzerine me-raklarını yenemeyerek, içlerinden kimin yeni kral olacağını so-ruyorlar SibyPa ve Annesini ilk kim öperse, yeni yönetici o olacaktır yanıtını alıyorlar.

Livius'un yalnızca değinip geçtiği bu konu, Gilman'da da-ha ayrıntılı Mağaradan çıkarken yeğen Brutus, bir bahaneyle ge-ride kalıp Sibyl ile

konuşuyor ve verdiği mesajdaki gizli şifreyi kadından öğrenmeyi başarıyor. Ardından, görev tamamlanıp Ro-ma topraklarına ulaştıklarında, iki kardeş aceleyle annelerine doğru koşarken Brutus SibyPdan aldığı tüyo ile ayağı takılıp yere düşmüş gibi yapıyor ve toprağı öpüyor Çünkü, gizli şifre, toprağın, yani Dünya Anne'nin hepimizin biricik gerçek an-nesi olduğu! Çok sıradan bir ayrına gibi görünebilir; ama Sibyl-line Kitapları ve onu yaratan derin ve kadim kültür ile olduk-ça yakın bağlantısı olduğu için, bu anekdotu buraya aktardım.

Efsanede anlatılan kâhin kadın, Anadolu'da ve Ege adala-rında binyıllar boyunca yaygınlığını koruyan Ana Tanrıça ta-pmımının bir miktar Helenleştirilmiş versiyonunu geç dö-nemde sürdüren temsilcilerin en ünlülerinden biri. Sibyl adı verilen bu bilge ve karizmatik rahibelerin, IÖ altıncı yüzyıla ge-lindiğinde sayılarının iyice azaldığı belirtiliyor bazı kaynaklarda. Birbirlerini Kız kardeş olarak adlandıran ve her biri, kuşaklar boyunca korunmuş ve saklanmış, insanlığa ve dünyaya ilişkin çok eski ve kritik bilgilerin bekçisi ve taşıyıcısı görevini üstlenen Sibyl'lar, çok sonraki dönemlerde imparator Julius Caesar'm kü-tüphane sorumlusu olan Marcus Terentius Varro'nun anlattığı-na göre9, dünyanın on büyük merkezine dağılmış durumdalar. Çoğunlukla, bulundukları kentteki Apollon ya da Demeter ta-

9 Saint Augustine of Hippo, City Of God, s 788 (ve dipnot)

pınaklanm yönetiyor ve zamanlarının büyük bölümünü, bu ta-pınakların yakınındaki kendilerine ait ürkütücü mağaralarda kehanet sanatıyla uğraşarak geçiriyorlar. Roma'nın güneyin-deki Cumac kentinin Sibyl'ı, yani Tarquinius'a gizemli kitapla-rı verdiği rivayet edilen rahibe de, Roma kökenli belgelerin ve anlatıların çoğuna göre, sözü edilen dönemde, bunların en yaş-lısı ve dolayısıyla en kıdemlisi olarak biliniyor.

Cumae Sibyl'ı, klasik dönem edebiyatıyla ilgilenenler için oldukça

tanıdık sayılabilecek bir kişilik, Romalı ozan Virgili-us'un Augustus döneminde kaleme aldığı ünlü yapıtı Aeneid de, onu hikâyenin renkli ve simgelerle yüklü unsurlarından bi-ri olarak görüyoruz Ünlü ozan, resmi imparatorluk ideolojisini yüceltmek için kaleme aldığı bu parlak yapıtında, Troya'dan uzun bir deniz yolculuğu sonrasında italya'ya gelip burada yer-leştiği varsayılan efsanevi prens Aenias'ın hikâyesini anlatmıştı. Romalıların atası olduğu varsayılan Aenias, İtalya'daki serüveni sırasında Cumae'ye gidip Sibyl'ı da mağarasında ziyaret ediyor ve onun rehberliğinde yeraltı dünyasına bir yolculuk yaparak, atalarının ruhlanyla iletişim kuruyordu. Epik şiirin bu bölüm-lerinde hem Sibyl'ın karizmatik kişiliğini hem de kehanetlerini gerçekleştirdiği, yeraltı dünyasına açılan ünlü mağarasını, ol-dukça etkileyici bir dille anlatıyordu Virgilius

Yüz giriş yolu ve yüz kapı açılırdı
Cumae yamaçlarına oyulmuş mağaraya
Buralarda, Sibyl'ın verdiği yanıtlar
Yüz ses eşliğinde çınlardı
Eşik aşıldığında, 'Şimdi!' diye haykırdı Rahibe
'Tann'ya ve bana, yazgını sormanın zamanı şimdi geldi!'
Yüzünün rengi değişti aniden
Perçemleri dağıldı, göğsü tıkandı
Yüreği kabarırken cüssesi irileşti
Ve sesi, bir insan sesi değildi artık,
Yakınlara gelmiş Tann'nın sesiydi.10

» Vergil, Aeneid, Book VI, s 99

BİR İDEALİN HİKAYESİ

Romalı tarihçilerin aktardığı söylentilerde de, Cumae SibyPınm mağarasının yüz ayrı girişinin olduğuna ve bir la-birenti andıran daracık tünellerle

yeraltınm derinliklerine doğ-ru indiğine ilişkin ifadeler vardı. Roma tarihi uzmanları, uzun süre bu mağarayla ilgili anlatılanların, Yunan kaynaklı efsane- 21 lerden ibaret olduğunu düşündüler. Ancak 1932 yılında Napo-li dolaylarında araştırmalar yapan ünlü italyan arkeolog Ame-deo Maiuri, Cumae Sibyl'ına ait ünlü mağarayı yeniden ortaya çıkardığında, bu garip mekânla ilgili olarak efsanelerde dile ge-tirilenlerin, pek de abartılı sayılamayacağı görüldü.

Bir tepenin iki yanını çevreleyen, 130 metre uzunluğunda dar bir dehliz ve ona bağlanan başka tünellerden oluşuyordu bu ünlü kehanet merkezi. Ziyaretçiler, girişteki dar bir koridorun sonunda törensel arınma için yapılmış üç banyoyu kullanıyor ve yine loş bir geçidi geride bıraktıktan sonra, SibyPın beklediği kabul odasına ulaşıyorlardı. Bu ana bölmede gerçekleşen ilk gö-rüşmeden sonra, SibyPın rehberliğinde, dehlizlere yapılacak gi-zemli yolculuk alıyordu sırayı. Volkanik kayaların oyulmasıyla açılan bu dehlizler, iki kenarına belli aralıklarla yerleştirilmiş nişlerde yer alan kandillerle aydınlatılıyordu ve derinlere inen tünellerden biri, küçük bir yeraltı nehrine açılmaktaydı Tıpkı yeraltı dünyası Hadesteki ünlü Styx nehri gibi.

Daha önce Vezüv yanardağı tarafından yok edilmiş Pompei ve Herculeanum kentlerinde yaptığı çalışmalarla tanınan Maiu-ri 'nin bu keşfini, yirminci yüzyıl boyunca sürdürülen daha ge-niş araştırmalar izledi. Her yeni adımda, arkeologları şaşkınlığa düşüren, büyüleyici bir mekândı Cumae'deki bu ünlü mağara Birbirine açılan tüneller, geçitler ve kapılar o denli karmaşık bir yapı oluşturuyordu ki, yanında bir rehber olmayan ziyaretçile-rin, labirenti andıran bu dehlizlerde kaybolmaları işten bile de-ğildi. En şaşırtıcı olan da, volkanik kayalara açılan bu uzun ve girift tünelleri, dehlizleri oluşturmanın, müthiş bir emek ve mü-hendislik bilgisi gerektirdiği gerçeğiydi. Binlerce yıl önce, bu garip ve ürkütücü kehanet merkezini yaratmak için kim bu ka-dar sıkıntıyı göze almış olabilirdi acaba Hepsinden önemlisi, o mekânın gerçek sahibi olan Sibyl kimdi, nasıl biriydi

Sibyl geleneğiyle ilgili elimizdeki bilgiler, büyük oranda Yunan ve Roma dönemlerine ait olmakla birlikte, bu kâhin ka-dınların izlerine tarihin hemen her döneminde, başta Anadolu, Yakındoğu ve Ege Adaları olmak üzere birçok yerde, hatta Or-ta ve Kuzey Avrupa'nın Roma egemenliği öncesi barbar top-lumlarında bile rastlandığını söyleyebiliriz. Sözgelimi Eiriks Sağa adıyla bilinen kuzey mitinde, Marcus Terentius Var-ro'nun aktardığı, dünyanın değişik kentlerindeki on Sibyl bil-gisini doğrulayacak ayrıntılar çıkıyor karşımıza

Bölgede Porbjorg adlı bir kadın vardı; bu bir kâhindi ve 'Küçük Sibyl' adıyla biliniyordu. Her biri kendi gibi kâhin olan dokuz kız kardeşi daha olduğundan, ancak içlerinde bir tek ken-disinin hayatta kaldığından söz ediyordu.11

Kuzey mitlerinde Sibyl'm eşdeğeri olarak beliren ve çeşit-li anlatılarda Sibyl geleneğine bağlanan Volvalar, yalnızca sı-radan bir folklorik ayrıntı olarak değil, iskandinav kültürü ve yaşantısında ağırlıklı bir yeri olan marjinal kadın kahramanlar kimliğiyle boy gösteriyorlar. Metinlerde kuzeyli Sibyl'ların bel-li bir mekâna bağlı kalmayıp, gezgin bilgeler olarak yolculuk et-tiklerine ve çoğu kez şifacı (healer) nitelikleriyle bölge kadın-larının sevgi ve saygısını kazandıklarına ilişkin ayrıntılar okuyo-ruz. Bunlar, doğayı kavrama yetenekleri ve kaynağı belirsiz bil-gileriyle saygı gören, ancak aynı zamanda biraz da korkulan ki-şiler. Çok sonraları da, Hıristiyanlıkla birlikte, yaşamları ciddi bir risk altına giriyor; çünkü Papa kararıyla kâfir ve tehlikeli ilan edilip koğuşturmalara uğruyor, çoğu kez de işkence ve idamla yüz yüze geliyorlar.12 Belki de Orta ve Kuzey Avrupa'da Hıristiyan bağnazlığının cadı davalarına hedef olan ilk kadın-lar, bu kuzeyli Sibyl geleneğinin temsilcileri.

iskandinav edebiyatının şiirsel destanları arasında en dikka-te değer olanlardan biri, Volva'ların yazdığı kabul edilen ve

11 Paul Acker - Carolynne Larrington, Poetic Edda Essays on Norse Mythology, s 9

12 Kees Samplonius, Sibylla Borealis Notes on the Structure of Voluspa (K. E. Olsen, A. Harbus, Tette Hostra editörlüğündeki Germanic Texts and Latin Models adlı derleme, s 210-212)

BİR İDEAflN HİKAYESİ

Sibyl'ın Vizyonları olarak çevrilebilecek Voluspa. Çoğu araştırmacıya göre Voluspa, bilinen sagaların çoğundan daha es-ki ve Romalı ozan Virgilius'un ünlü yapıtı Aeniasda anlatılan Cumae Sibyl'ıyla, Volva'lar arasında belirgin paralellikler var.13

Sibylin sözlük anlamı, bir görüşe göre, mağarada yaşa-yan.14 Yine Roma'nın ilk yıllarına ve kısmen daha eski dönem-lere ilişkin Yunan anlatılarında, Sibyl rahibelerinin, yerleşim yer-lerinin uzağındaki tepelerde yer alan, ıssız ve ürkütücü mağara-larda yalnız yaşadıkları ve yazıya geçirilmiş bilgileri buralarda saklayıp, ritüellerini mağaranın içinde gerçekleştirdikleri dile ge-tiriliyor. Ender olarak insanlarla konuşuyor ve ancak çok önemli bir gelişme olduğu taktirde bilgeliklerini devreye sokup, kendile-rine başvuran kişilere yol gösterme gereği duyuyorlar. Bağlı bu-lundukları inanç sistemi ya da gelenek üzerine çok sayıda farklı görüş ve yaklaşım var ama bir tek şey oldukça kesin Evrenin ve yaşamın en büyük gücü olarak nitelenen ve Yüce Varlık (Sup~ reme Being) adıyla anılan kozmik tanrıyla, aynı bütünün (unity) güçlü parçası durumundaki, dünyanın yaratıcısı bir Ana Tann-ça'nın temsilcileri ya da sözcüleri olarak görüyorlar kendilerini. Bu durumda Sibyl'lann, kökenleri Roma'nın kuruluşundan yüz-lerce, hatta binlerce yıl daha geriye giden bir kozmolojinin geç dönem temsilcileri olarak karşımıza çıktıkları söylenebilir.

William Smith'in 1875 tarihli ünlü Yunan ve Roma Ta-rihi Sözlüğü için kaleme aldığı Kehanet konulu makalesin-de, geleceğe ilişkin bilgiyi taşıdığı ve yorumladığı iddia edilen gelenekleri inceleyen Leonhardt Schmitz, bu oldukça gizemli külte de değiniyor. Schmitz'e göre Sibyl adı

verilen kâhin ka-dınlar esas olarak Asya orijinli ve bağlı bulundukları öğreti, el-lerindeki kutsal kitaplarıyla ülkeleri ve kentleri dolaşmalarını gerektiriyor.15 Bir başka deyişle bilgiyi saklayan ve koruyan

13 Kees Samplonius, From Veleda to Volva Aspects of Female Divination in Germanic Europe, (Sanctity and Motherhood Essays on Holy Mot-hers in the Middle Ages adlı derleme, s 76)
14 Orijinali Anadolu kaynaklı olan sözcük, bir başka görüşe göre Yunan dilinde bilge kadın anlamına gelen Sibylladan Latin diline geçmiş.
15 Leonhardt Schmitz, Divinatio, Smith's Dictionary, s 415-418

bu gizemli bilge kadınlar, tek bir kent ya da tapınakta yerleşik olarak yaşamaktan çok, gezgin bir misyonerliği yeğliyorlar. Ancak yine de Schmitz, Romalı tarihçilerin de anlattığı gibi, belli kentlerde ün kazanmış ve o kentlerin bilgeleri olarak tanı-nan yerleşik Sibyl'lann varlığını doğruluyor.

Tanrıça'nın ayak izleri

Etimolojik olarak Sibyl adının, Anadolu'da uzun süre varlığını sürdürmüş ve oldukça erken bir tarihte Ege'deki Yu-nan kolonilerini de kültürel anlamda etkilemiş Kybele adlı tanrıçayla yakından ilişkili olduğu düşünülüyor. Batı Anado-lu'da, Frigya döneminin güçlü Ana Tannçası olarak bilinen ve Ege kıyılarından Kapadokya'nın doğusuna dek yaygın tapı-nımına rastlanan Kybele, ilk izleri Troya savaşının en az birkaç yüzyıl öncesine dek sürülebilen bir inanç sisteminin merkezin-de yer almış, güçlü bir tanrısal figür. Yani kabaca, isa'dan ön-ce 1500'lere dek geri giden bir süreç içinde Anadolu'nun batı-sına, Ege kıyılarına ve hatta Trakya'dan Balkanlara uzanan bir bölgece yayılmış biçimde Kybele inancı ve rahibelik geleneğine rastlıyoruz. Bronz Çağı'ndaki en eski tapınım

merkezlerinden bîrinin de, büyük olasılıkla Troya ya da o zamanlar bilinen adıyla llion olduğunu düşündürecek bir hayli veri çıkıyor karşımıza. Kybele, tlion'luların atası olan ve buna bağlı olarak Sa-motraki [Semadirek Adası] ile de yakınlığı olan Dardanos ve ai-lesiyle iliçLilendirilmişti diyor, arkeolog Michael Cosmopoulos, tanrıça kültünün Troya ile bağlantısına değinirken.16 Batı Ana-dolu'daki Pergamon (Bergama) kentinin de Kybele kültünün simgesel merkezlerinden biri niteliğini taşımakla birlikte, llion (Troya) kadar gerilere giden kadim bir geçmişi olmadığına ama her iki kentin de Roma tarihinde önemli etkiye sahip olduğuna dikkat çekiyor.

16 Michael B. Cosmopoulos, Greek Mysteries The Archaeology of An-cient Greek Secret Cults, s. 102, köşeli parantez bana ait.

BİR İDtAl'İN HİKAYESİ

Bugünkü Çanakkale sınırları içinde yer alan ve Troya'nın oldukça yakınında bulunan 1da Dağı'nın (Kaz Dağı) Tanrı-ça'n m anayurdu olduğu17 ve hatta Sibylline Kitapları'nın ilahi iradeyle ilk kez burada derlenip oluşturulduğu yolundaki yay-gın kanı, Roma'nın resmi tarihiyle de bire bir uyumlu bir kö-ken olgusunu destekliyor Romalılar, Cumhuriyet döneminde oluşturdukları resmi ideolojilerinde kendilerini Troya'lı Aenias'a bağlayarak, anayurtlarının Batı Anadolu'nun bu eski ve ünlü kenti olduğunu ileri sürüyorlar çünkü. Böylelikle de hem Kybe-le, hem de Troya yakınlarındaki 1da Dağı'nda ilk kez derlendi-ği varsayılan Sibylline Kitapları, Roma için yabancı olmaktan çıkarılarak içselleştiriliyor. Bir başka deyişle, anayurt Troya'dan ayrılıp italya'ya yerleşen Aenias'ın torunlarının yüzyıllar sonra hem bu kitaplarla hem de Kybele ile buluşmaları, bir anlamda ilahi bir yazgı gibi değerlendiriliyor.

Kybele'den çoğunlukla Büyük Anne diye söz edilirdi; tan-rıların, insanın, dağların ve aslanların annesi. İsis gibi, o da do-ğulu bir tanrıçaydı, diyor Antonia Tripolitis. Anadolu köken-liydi ve arkeolojik kanıtların

gösterdiğine göre, kültünü neolitik döneme kadar izlemek mümkündür. Tarih öncesi çağlardaki varlığı süresince Kybele, Dünya Anne olarak anılmıştı. Iö 6000 tarihine dek geri giden en erken betimlemelerde, abartılı beden ölçüleriyle, kayalardan yapılmış bir taht üzerinde oturur halde görünür. Her iki yanında birer leopar yer alır ve elleri, koruyu-cu ve muzaffer bir tavırla bu leoparların başlarının üzerinde-dir.!
Bilinen en eski yerleşim merkezlerinden biri durumundaki Çatalhöyük'te, aşağı yukan isa'dan önce 6000'e dek geri giden bir döneme ait çok sayıda Ana Tanrıça ikonası ve heykelciği bu-lundu. Altmışlı yıllarda Konya'nın Çumra ilçesi yakınlarındaki bölgede kazılan ilk kez başlatan ve uzun süre bizzat yöneten ün-lü arkeolog James Mellaart'a göre bu, tanmsal işbölümü ve ör-

17 Mary Beard - John North - Simon Price, Religions of Romc Volume 2, s 45
18 Antonia Tripolitis, Religions of the Hellenistic Roman Age, s 30

gütlenmenin şafağındaki bir toplumda, güçlü bir tanrıça kültü-nün ilk belirgin izleriydi.
Mellaart'ın değerlendirmesine son dönemde tam olarak ka-tılmayan lan Hodder gibi arkeologlar, bulunan figürinlerin Ça-talhöyük inanç sistemi üzerine bir genelleme oluşturmak için yeterli olmadığı ve heykelciklerin yaygın bir Ana Tanrıça ta-pmımını göstermeyip, yalnızca kadın doğurganlığını vurgulu-yor olabileceği itirazında bulundular. Ama Anadolu toprakların-da geniş bir zaman dilimine yayılıp devamlılık ve istikrar gös-teren tanrıça kültüne ilişkin ipuçları, Mellaart'ı büyük oranda haklı çıkarıyor. Üstelik yalnızca Çatalhöyük'e özgü de değil bunlar îlk neolitik yerleşimlerin tipik özelliklerini taşıyan Ha-cılar ve Höyücek'te de çoğalma, bereket ve doğanın yaratıcı gi-zemlerini temsil ettiği

düşünülen tanrıça figürinlerine ve kült objelerine oldukça sık rastlanıyor.19

Anadolu'nun birçok yerinde, isa'dan önce 6000 ile 1600 arasına rastlayan döneme ait oldukları belirlenen ve yaygın bir tanrıça kültünün varlığını doğrulayan, yadsınamaz bulgular el-de edildiğini söylüyor Antonia Tripolitis. Ama bunlar, az çok birbirine benzeyen, klasik taş heykeller ya da kaya üzerine ya-pılmış birtakım basit resimlerden ya da küçük ritüel objelerin-den ileri gitmiyor. Büyük bir bölümü yazının kullanılmadığı dö-nemleri içeren bu zaman dilimine ilişkin hiçbir belge ve kayıt elde edilememiş olması, Anadolu'daki tanrıça kültünün en eski dönemdeki niteliklerini ya da ritüellerine ilişkin ayrıntıları bil-memizi de (şimdilik) olanaksız kılıyor tabii. Bununla birlikte, 10 1600 sonrasından itibaren sıklaşan bulgular, bu tapınınım Anadolu'nun birçok bölgesinde köklü ve yaygın bir yerel kül-tür niteliği taşıdığını gösteriyor

Yazıt ve ikonlardaki kanıtlar, 12. yüzyıl dolaylarında Kybele kültünün bütün Küçük Asya'da yayıldığını ve diğer kül-türlerle yaşadığı karşılaşmalar sırasında da dönüşümlere uğradı-ğını gösteriyor. Küçük Asya'daki Frigya Krallığı'nda, özellikle de Kral Midas döneminde (725-675) bu kült özel bir öneme sa-

19 Doç. Dr. Gülsün Umurtak, Anadolu Figürinleri, Arkeo Atlas ls 106

hip oluyor. Frigyalılar Kybele'yi ulusal tanrıçaları ilan ediyor ve ona Frigyalı Tanrıça diyorlar.20

Gerek tanrıçanın kendi adı, gerek yaygın biçimde ona ve-rilen Büyük Anne ya da Dünya Anne unvanı, yeryüzünü bütün insanların tek ve gerçek annesi olarak gören Sibyl ad- 27 lı rahibelerin, doğrudan doğruya Kybele kültünün temsilcileri olduğuna ilişkin, hiç yabana atılmayacak bir ipucu.

10 yedin-ci yüzyıla ilişkin Frigya metinlerinde Kybele'nin adı, Matar, ya-ni Anne olarak geçiyor, diyor klasik tarih uzmanı Lynn Rol-ler21, Bu

ad sıklıkla tek başına kullanılırken, bazen tamamlayı-cı bir sıfat olarak, Frigya dilinde 'dağlara ait' anlamına gelen Kubikya sözcüğüyle de karşılaşıyoruz. Dolayısıyla en eski yazı-lı metinlerde tanrıçaya basitçe 'Anne' ya da 'Dağların Annesi' adıyla sesleniliyor.
Delphi'deki SibyPin, Annesini ilk kim öperse o kral ola-caktır kehanetini ve bunun içinde yatan gizli şifrenin, top-rağın herkesin doğal annesi olduğu düşüncesine dayanmasını anımsarsak, yakınlık ve bağlantı oldukça net Sibyl, Tarquini-us'un oğulları ve yeğenine, hem adını kullandığı hem de tem-silciliğini üstlendiği Büyük Anneye saygıyı çağrıştıran bir bil-mece sunmuş gibi görünüyor.
Diğer yandan, Roller'ın aktardığı bilgide yer alan Dağla-rın Annesi unvanı, dikkatli okurun zihninde hemen bir çağrı-şım yaratmış olsa gerek. Mezopotamya kültüründe büyük Anunnaki tanrıların en saygınlarından biri kabul edilen Nin-hursag, bilindiği gibi çoğu mitte, kardeşi Enki ile birlikte insan soyunun yaratıcısı olarak sunulur. Bu büyük ve önemli yaratım-dan ötürü de çoğu kez ona dualarda ve ilahilerde yalnızca An-ne ya da Büyük Ana adıyla seslenildiğini biliyoruz. Diğer yandan, benzerlikler bununla da sınırlı değil Sümer dilinde Ninhursag, Yüce Dağların Hanımı anlamına geliyor ki, Dağların Annesine oldukça yakın bir unvan bu. Eğer benzer-likleri Mısır'a da taşır ve Ninhursag'ın Nil vadisi uygarlıkların-

20 Antonia Tripolitis, a.g.e s 31
2' Lynn E. Roller, in Search of God the Mother, s 2

daki paraleli olan Hathor'a gözlerimizi çevirirsek, bu güçlü tan-rısal figürün de Sina Dağı'yla ilişkilendirilip Dağların Tanrı-çası adıyla anıldığını görürüz. Bütün bunlar, bilinen Eski Dünya'nın hemen her yerinde oldukça yaygın ve aynı kaynak-tan beslenen, eski bir tanrıça kültünün

varlığına işaret eder.

İsa'dan önce yedinci yüzyıla ait Theogony adlı kitabında Hesiod eskiye ait bir referans sunarken, tarih öncesi çağların inançlarına ilişkin de ilginç bir ipucu veriyor. Kendi döneminin ilahi güçlerinden (Olympos tanrıları) söz ederken, Titanlar ad-lı, yarı yarıya unutulmuş bir tanrılar ırkına gönderme yapıyor. [...] Gaia, kendisini anlatan hikâyelerde 'Dünyanın Anne'si ve 'Büyük Anne' olarak anılıyordu. Bir erkek tarafından hamile bı-rakılmaya gerek duymaksızın doğurmuş; karaları, denizleri ve gökyüzünü yaratmıştı.22

Hesiod'un sözünü ettiği, Yunan mitolojisinin de kadim dönemlere ilişkin bölümlerini oluşturan Titanlar ve onları ya-ratan wGaiamn, izini sürmekte olduğumuz Sibylline Kitapla-rının koruyucusu ve saklayıcısı rahibelerin de birer parçası ol-dukları Ana Tanrıça kültüyle doğrudan bağlantı içerdiğini söyleyebiliriz. Gaia, tıpkı Kybele gibi, bütün varlıkların annesi-dir ve Büyük Anne adıyla anılır.

Ege'nin her iki yakasında ve Balkanlar'da karşımıza çıkan tanrıça kültü ve Kybele tapınımına, yalnızca IÖ on ikinci yüz-yıl sonrasında Trakya üzerinden Batı Anadolu'ya gelmeye baş-layan Friglerin inanç sistemlerinde değil, çok daha eski, bir baş-ka büyük uygarlıkta daha rastlıyoruz En güçlü izlerini Girit, Rodos ve Santorini gibi Ege Adaları'nda bulduğumuz; bir za-manlar denizlerin efendileri olarak adlandırılan insanların kurduğu, ünlü Minos uygarlığı bu. Aşağı yukarı IÖ 3100 do-laylarında, büyük olasılıkla Yakındoğu'dan deniz yoluyla ilkin Kıbrıs, ardından da Ege Adaları'na yerleşen ve kültürel etkile-ri Ban Anadolu'dan Balkanlar'a dek birçok bölgede görülen gi-zemli Minos halkıyla ilgili bilgilerimiz, oldukça sınırlı. Denizci-likte, mimaride ve güzel sanatlarda çağının en ileri uygarlıkla-

22 Raven Grimassi, Witchcraft A Mystery Tradiuon, s 86

rından biri olan Minos, aşağı yukarı Sümer ve Mısır'la eşza-manlı olarak, kendine ait bir alfabe oluşturup, yazıyı kullanma-ya başlamıştı. Lineer A adıyla bilinen en eski alfabeleri henüz deşifre edilmediği için, bize bıraktıkları yazılı kalıntıları değer-lendirme olanağından şimdilik yoksunuz. Ancak büyük oranda sonraki dönemin Yunan halklannca asimile edilen kültürlerinin hiç değilse bir kısmını, bu arada sahip oldukları inanç sistemi-ni, çok genel hatlarıyla da olsa tanıyabiliyoruz.

Girit'te Ana Tannça'nın, belli başlı üç formu vardı Yı-lan-tannça, Güvercin-tanrıça ve 'Yabani hayvanların hanımı'. Bunlar bir tek ilahi gücün farklı görünümleri olabileceği gibi, anne ve kızlarından oluşan bir topluluğu temsil ediyor da ola-bilirler. Mısır ve Babil'de olduğu gibi burada da bir tanrıçanın, diğerlerinin niteliklerini de üzerine aldığı görülüyor. Anne'nin farklı zaman ve farklı bölgelerde kendini değişik biçimlerde or-taya koymuş olması ve yerel törenlerdeki gelişimin, orijinal tan-rıçanın farklı niteliklerini vurgulaması mümkündür. Ama Anne kavramının Girit inancının temel parçasını oluşturduğu konu-sunda hiçbir kuşku yoktur.23

Donald McKenzie'nin dikkat çektiği, bir tanrısal gücün farklı görünümlerinin değişik adlarla çağrılması ya da farklı tö-renlerle anılması geleneği, Bronz Çağı'nm ilk büyük uygarlıkla-rının tümünde rastladığımız, dolayısıyla günümüzden beş bin yıl öncesinde evrensel nitelik taşıdığı söylenebilecek bir dü-şünce biçiminin ürünüdür. Aynı konuya, Rodney Castledon da dikkat çekiyor Minos'un bilinen tanrıça figürlerinden Yılan Tanrıça ve Güvercin Tannça'nın, aslında tek bir ilahi gücün değişik görünümlerini vurgulamak istediği ve 'Minos Evrensel Ruhu' gibi bütünlüklü ama sofistike bir tanrıça kavramının al-tını çizdiği düşünülebilir.24

Sibylline Kitapları adı verilen ve Roma'nm resmi tari-hinde çok ayrı, çok kritik bir rolü olduğuna inanılan belgelerin koruyucuları olarak beliren bilge rahibeler, binlerce yıl öncesi-

« Donald McKenzie, Myths of Crete & Pre-HeUenic Europe, s 59 24 Rodney Castledon, Minoans Life in Bronze Age Crete, s 129

ne dek uzanan ve bilinen ilk köklü inanç sistemi olduğunu söy-leyebileceğimiz işte bu Ana Tanrıça kültünün, geç dönem tem-silcileridir. Bir başka deyişle, Akdeniz ve Yakındoğu çevresin-deki tüm uygarlıklarda en eski ve en uzun soluklu gelenek ol-duğu kesinlik kazanan bu kültür, aynı zamanda, en az Çatalhö-yük yerleşiminden beri varlığını koruyan yaygın ve sistemli bir bilgi saklayıcılığını da üstlenmiş gibi görünmektedir.

Frigya tanrıçası Büyük Anne ya da Kubileya, isa'dan ön-ce ilk binyılın başlarında bu kültürün en tanınan figürü olarak ortaya çıkıyor. Ama görüldüğü gibi, Yunan kültürüne Cybele, Roma'ya da Kybele adıyla geçen ve Frigyalıların ulusal tanrı-ça statüsü verdikleri bu ilahi güce ilişkin inanç, Friglerden en az iki bin yıl daha eski. İsa'dan önce 1200 sonrasında Balkanlar ve Trakya üzerinden Batı Anadolu'ya yerleşen Frig halkı, çok büyük bir olasılıkla daha göçleri sürerken yolları üzerindeki Mi-nos kökenli (ya da Minos'tan etkilenmiş) bölgelerde Dünya Anne ve onun rahibelik geleneğiyle karşılaşmışlardı. Bu yaygın ve köklü inanan Yunanistan ve Ege Adalan'na, 10 3100 gibi erken bir tarihte taşındığını biliyoruz çünkü. Üstelik, tanrıçanın bazı nitelikleri o denli değişmeden kalıyor ki, Cumae ve Delp-hi gibi kentlerde, tepelere yakın mağaralarda yaşayan Sibyl'la-nn, adlarını ve yaşam biçimlerini, hizmetinde oldukları tanrıça-dan aldıklarım ve bu geleneğin binyıllar boyunca korunarak sür-dürüldüğünü görüyoruz

Minos'un Mağaralar Tanrıçası, çocuk doğurma ve yeraltı dünyasıyla ilişkilendirilmişti. Bir Dünya-anne olarak, daha son-raki mitlerdeki Rhea'nm prototipi olması mümkündür, ancak Minoslulann onu en azından İsa'dan önce ondördüncü yüzyıl-da Eleuthera olarak bildiklerinden haberdarız.25

Bu durumda, Friglerin Batı Anadolu'ya girişlerinden en az iki yüz yıl önce, Dünya Annenin bütün Ege ve çevresinde ya-kından tanındığını ve

tıpkı izini sürmeye çalıştığımız gizemli Sibylline Kitaplan'nın koruyucusu rahibeler gibi mağarada ya-şayan (ya da mağarayı tapınağa dönüştüren) Eleuthera adıyla bi-

25 Rodney Castledon, a.g.e, s 128

Sindiğini söyleyebiliriz. Girit'in güçlü tanrıçasına bu adı veren-ler, büyük olasılıkla Lelegler olarak bilinen ve Herodot'a göre Ege adalarında Minos'a bağlı olarak yaşayan küçük bir yerel halktı. Lelegler, IÖ 1650 sonrasında Thera yanardağının patla-masını da içeren bir dizi büyük afetin ardından Minos çöküntü-ye doğru giderken, kuzeyden gelen ve bölgeye hakim olan Aka-lar tarafından, yaşadıkları bölgeden sürülüp koyulmuşlardı. Le-leglerin doğudaki anakaraya doğru kaçıp, Anadolu'nun güneyba-tısındaki Likya ve Karya bölgelerine yerleştikleri sanılıyor.26 Bu-na paralel görüşler, Minos'un tanrıça tapınımı ve rahibelik sis-teminin, Frigler gelmeden çok önce Lelegler aracılığıyla Likya üzerinden Efes'e ve Sard'a dek taşındığı fikrini destekliyor.

Kısacası, Frigler Ana Tanrıça kültüne Anadolu'ya gelme-den önce sahip olsunlar ya da olmasınlar, bir şey çok kesin ki, bu topraklara vardıklarında Kybele'ye zemin oluşturacak yaygın bir inanç sistemi zaten vardı. Hatta bu sistem o denli eski ve köklüydü ki, Friglerden sekiz yüz yıl önce Anadolu'ya yerleşen Hint-Avrupa kökenli Hititler bile ondan derin biçimde etkilen-mişlerdi Trevor Bryce'a göre, Hitit döneminin epey öncesin-den itibaren Anadolu'da egemen bir Ana Tanrıça motifi var-dı ve isa'dan önce ikinci binyıhn ortalarında bölgeye egemen olan bu Hint-Avrupalı halk, yerleştiği topraklardaki köklü gele-neği özümleme yolunu seçmişti27. Büyük bir olasılıkla kökleri erken neolitik döneme (yani az önce sözünü ettiğimiz Çatalhö-yük ve Hacılar benzeri yerleşimlere) dek uzanan ve oradan Hai-ti kültürüne aktarılan Ana Tanrıça,

hem gökyüzünün, hem de yeraltı dünyasının hakimi sayılıyordu, insanlar açısındansa onun adı, Dünya Anne ya da Dünya'nın Kraliçesiydi; tıpkı Frig inanç sistemindeki Kybele gibi.
isa'dan önce yaklaşık ikinci binyıhn başlarında değişik boy-lar ve göç kolları halinde Anadolu yarımadasının doğusuna yer-leşmeye başlayan Hint-Avrupa orijinli halklar, bu topraklara

2 Florence Mary Bennett, The Religious Cults Associated With Amazons, s 35 27 Trevor Bryce, Life and Society in The Hittite World, s 142

geldiklerinde boş ve bakir bir ülkeyle değil, oldukça eski ve kök-lü birtakım şehir devletleriyle ya da ticaret kolonileriyle karşı-laştılar. Doğu Anadolu'dan İç Ege'ye dek uzanan bir alan için-de, birbirinden bağımsız ama yakın ilişki içinde varlıklarını sür-düren bu barışçı kentlerin halklarına Hattiler deniyordu çev-re uygarlıklar tarafından. Bu anlamda Anadolu da, büyük oran-da Hatti Ülkesi olarak biliniyordu. Hititler öncesine ait dö-nemi aydınlatacak yeterince kazı yapılamamış olması ve bulu-nan az sayıdaki kalıntının da yazılı belge içermemesi, Hatti kül-türünün yazıyı bilmediği ya da en iyimser tahminle bir tür il-kel hiyeroglifin ötesine geçememiş olduğu sonucunun çıkarıl-masına neden oluyor. Güneydoğu Anadolu'da yer alan Asur ti-caret kolonileriyle yürüttükleri ilişkilerin kayıtlarının Mezopo-tamya çiviyazısıyla tutulmuş olması ve o dönemin egemen dip-lomatik dili Akatça'yla kaleme alınması, bu kanıyı güçlendir-mekte. Ne var ki o dönemde Anadolu'daki değişik Hatti kent-lerinde yaşayan insanların bugün Hatticc olarak adlandırdığı-mız, kendi dillerine sahip olduklarını kesin olarak biliyoruz.
Doğal olarak, Anadolu kentlerinin kendilerine özgü bir inanç sistemleri de vardı ve bu o denli köklü ve güçlüydü ki, isa'dan önce 17. yüzyılda

bölgeye egemen olan Hititler, bu kül-türden doğrudan etkilendiler. Ortaya çıkan sonuç, Hitit resmi dini adı verilen eklektik panteona bile Hatti dinsel pratiğinden izlerin sızması ve bölge halkının inançlarında Hatti tanrıça kül-türünün, etkinliğinden bir şey yitirmeksizin varlığını sürdürme-siydi. Daha da çarpıcısı, Hitit Kralhğı'nın kurucuları ve onların soylarından gelenler, yerleştikleri bölgede çok eski bir geleneğe sahip olan Ana Tannça'ya da büyük saygı gösterdiler ve onu kısmen sahiplendiler bile.

Hitit öncesi dönemin en önemli Hatti kentlerinden biri olan Arinna'da tapınımı oldukça eskiye dayanan Güneş Tanrı-çası, bunlardan biriydi Birçok resmi metin, Hatti ülkesinde kral ve kraliçeliği yöneten Arinna'nın Güneş Tannçasına du-yulan saygı ve bağlılığın ifadesiyle başlıyordu28. Arinna kentinin

28 Sedat Alp, Hitit Çağında Anadolu, s 94

yeri henüz saptanabilmiş değil; ama belgelerde anlatıldığı kada-rıyla, Hitit Krallığı 'nın başkenti Hattuşa'ya (Boğazköy) bir gün-lük mesafede olduğu sanılıyor

Ülkenin çeşitli inanç merkezlerinde görev yapan Hattuşa-lı din adamları, resmi bir devlet panteonu yarattılar. Komşu kent Arinna tapınağının kültü, panteonun çekirdeğini oluştur-du. Arinna'nın Güneş Tannçası, 'Hitit Ülkesi'nin Kraliçesi, Yerin ve Göklerin Kraliçesi, Hatti ülkesinin kral ve kraliçeleri-nin hanımefendisi, Haiti'nin Kral ile Kraliçesinin hükümetinin yönlendiricisi' olarak ululaştırıldı. Hitit Devleti'nin ve kraliye-tinin ulu koruyucusu oldu ve kral, savaşta ve ulusal bir tehlike anında daima yardım için ona başvururdu.29

Aynı tanrıçaya değişik adlarda da olsa, diğer Hatti şehir-lerinde de binlerce yıldan beri tapınıldığını düşündürecek çok fazla veri var. Trevor Bryce, Anadolu kültüründe güneşin dişil niteliklerle, yani bir tanrıça

olarak düşünüldüğüne dikkat çeki-yor ve Gökyüzü-Yeraltı dualizminin, güneşin battıktan sonra ufuk altı bölgelerde yolculuğuna devam etmesiyle ilişkili ol-duğunu vurguluyor. Bu durumda, Ana Tannça'yı yalnızca Dünya'nın ve gökyüzünün ya da yeraltının değil, aynı zaman-da güneşin de tanrısal sahibi olarak görüyoruz. Bryce, bu kül-türle tanışan Hint-Avrupa asıllı Hititler'in, kendi inanç sistem-lerinde Gök Tannsı'nm eril olmasına karşın, yerleştikleri top-raklarda büyük saygı gören Dünya Anneyi hemen benimse-diklerine dikkat çekiyor.30

Bütün bunlar, Arinna'nın Güneş Tannçası Wuru(n)se-munun, Anadolu'da başlangıcını bilemediğimiz kadar eski bir zamandan beri en güçlü tannsal figür olduğunu gösteriyor bi-ze. Eşi ya da daha doğru bir deyişle yardımcısı olarak nitele-nen Fırtına Tanrısı Tam, onun gölgesinde kalan ve daha çok tamamlayıcı olarak görülen bir ilahi gücü simgeliyor. Bu an-lamda, sonraki yüzyıllarda Kybele'nin eşiyardımcısı olarak su-nulan Attis ile paralel niteliklere sahip. İlginç nokta, Bronz Ça-

29 Oliver Robert Gurney, Hititler, s 119

30 Trevor Bryce, a.g.e

ğı'nm bitiminden Hıristiyanlığa dek uzanan dönem içinde bir-çok kültürde eril nitelikler taşıyan güneşin, Anadolu'da binler-ce yıl tanrıça olarak düşünülmüş olması.

Sibyl adı verilen rahibelerin Kybele kültürünün devamı ol-duklarına ve Ana Tanrıça inancını yaşatırken, o kültürün koru-ması altında bulunan eski bilgiyi saklayıp muhafaza ettikleri-ne değindik. Yine bu bilge kadınların, Yunan topraklannda ço-ğunlukla Apollon tapınaklarına yakın mağaralarda yaşadıkları biliniyor. Bu nedenle Sibyl geleneği, bir biçimde Güneş Tanrı-sı Apollon kültünün üst düzey rahibeliği olarak düşünülmüş-tü ve kehanetin dışındaki en önemli işlevleri de evrensel

sır-ların saklandığı kitapların korunmasıydı.
Bu kitaplara Sibylline deniyordu, çünkü içerikleri, Sibyl adı verilen ve Apollon'un hizmetinde bulunan kâhin kadınlar tarafından sağlanıyordu. Büyük olasılıkla kökenleri Küçük As-ya'ya dayanmaktaydı. Ama Tarquinius'a getirilen kutsal yazma-lar muhtemelen İtalya'nın güneyindeki Cumae kentinden gel-mişti. Efsaneye göre burada, mağarada yaşayan ünlü bir Sibyl vardı ve hemen yakınında bir Apollon tapınağı bulunuyordu.31
Şimdi, Kybele kültünün Anadolu'daki öncelinde, güneş ile özdeşleştirilen tanrısal gücün eril değil dişil olması ve Wuruse-mu'nun Arinna'nın Güneş Tanrıçası adıyla anılması, bu bağ-lantıyı daha anlaşılır hale getiriyor Sibyl'lar, göksel görünüm-lerinden biri güneş olan tanrıçanın rahibeleriydiler ve bu ne-denle ataerkil sosyolojik yapıya sahip Yunan topraklarında da bu işlevlerini sürdürürken, orada Güneş Tanrısı sıfatını almış eril ilahi güç Apollon ile bağlantılı olarak değerlendiriliyorlardı.
Bir diğer dikkate değer nokta, Kybele kültünde ikincil dü-zeyde yardımcı olarak düşünülüp, zaman içinde Tannça'nın Eşi mertebesine yükseltilen Attis'e paralel bir eril tanrının, Anadolu'nun Hatti kentlerindeki Güneş Tanrıçası kültünde de var olması VVurusemu'nun yardımcısı, Fırtına Tanrısı Tanı. Tarihçi Gerda Lerner, Anadolu'ya yerleşen Hint-Avrupa boy-larının birçoğunun da (Hititler dahil) kendi geçmişlerinde ben-
31 Talfourd Ely, The Gods of Greece and Rome, s 123

zeri bir sisteme sahip olduklarına dikkat çekiyor Buna göre, as-lında Hitit kültürünün de geçmişinde güçlü bir Güneş Tanrı-çası var Estan.32 Yine benzeri biçimde, Estan'ın eşi ya da daha doğrusu yardımcısı olarak Fırtına Tannsı'na da tapılıyor, iki-si arasındaki ilişki, tanrıçanın gerçek egemen güç, onun eşi konumundaki eril tanrının da, Tanrıça'nın ışığıyla parlayan olarak değerlendirildiğini göstermekte. Lerner'a göre sonraki dönemlerde Hitit kültüründe ortaya çıkan Güneş Tanrısı Ista-nu,

aslında Estan'ın (ve yerleştikleri Hatti ülkesinin inançların-daki Wurusemu'nun) zaman içinde erilleştirilmiş halinden baş-ka bir şey değil. Hititlerin Anadolu'ya nereden geldikleri sorusu, bugüne dek tatmin edici biçimde yanıtlanamadı. Birçok farklı teori do-laşıyor ortalıkta ancak bunları destekleyecek arkeolojik kanıtlara da bugüne dek rastlanmadı. Ama Güneş'e yöneltilen bir dua metninde, işe yarayabilecek küçük bir ayrıntı var Kral Muvat-tali, Denizden yükselip göklere çıkıyorsun diyor bir yakarı-sında.33 Hititler, Anadolu'nun çok büyük bir bölümüne egemen olduktan en güçlü yıllarda bile, denizden mümkün olduğunca uzak durmayı yeğlediler. Bir Hitit Donanması hiçbir zaman var olmadı; bir Hitit kıyı kenti kurulmadı; hatta Hitit kökenli bir balıkçı köyü bile bilinmiyor. Denizden bu denli uzak duran bir uygarlığın çöküşünü de, sonraki yüzyıllarda deniz kavimle-ri olarak bilinen halkların getirmiş olması, ilginç bir ironi ola-rak düşünülebilir. Ama yine de, Hititlerin en azından bir dö-nemler anayurtları olan bölgelerde denize yakın yaşadıkları, Muvattali'nin duasından anlaşılıyor.

Güneşin denizden doğması, doğu ufkunda denizin oldu-ğu bir coğrafyayı akla getirmekte. Bu durumda en akla yakın görünen aday, Hazar Denizi'nin ban kıyıları oluyor ki zaten ço-ğu tarihçiye göre Hitit göçleri de büyük olasılıkla bu bölgeden başlamıştı. Ancak burada bizim açımızdan önemli olan nokta şu Eğer Hitit inananda çok eskilerde kalan Estan adlı bir Güneş

32 Gerda Lerner, The Creation of Patriarchy, s 157

33 OH ver Robert Gurney, a.g.e, s 120

Tanrıçası varsa ve o zamanlardaki anayurtları da Hazar'ın batı kıyılanysa, tanrıça inana birçok Hint-Avrupa kavminin göç yol-lan üzerinde bulunan bu bölgede de, en az İsa'dan önce 21. yüz-yılda varlığını sürdürüyordu

demektir. Bu saptama, Anadolu ve Yakındoğu'da kökleri sekiz bin yıl öncesine dayanan tanrıça kül-türünü, bir biçimde bu göç yolları aracılığıyla Asya'ya da bağlar Kafkasların efsane ırkı Nartlann saygın tanrıçası Setenay3; İş-killerin Güneş Tanrıçası Tabiti ya da Rus-Slav kültürünün bi-linen en eski inanç sistemine ait dişil ilahi gücü VeVa35, bu ol-dukça eski ve ortak kökene sahip izlenimi veren kültürün kı-rıntıları mıdır

Bütün bunlar, konuyu mümkün olduğunca sınırlayarak ve Yakındoğu'nun sekiz bin yılı aşkın tarihine kuşbakışı yaklaşma-ya çalışarak yola devam etmemize karşın, aynntıların çokluğu ve çeşitliliği nedeniyle biraz kafa karıştırıcı görünebilir. Bu neden-le, şimdiye dek söylediklerimizi olabildiğince yalın bir resmin içine yerleştirerek toparlamaya çalışalım

İlk büyük uygarlıkların yeşerdiği düşünülen Yakındoğu, Anadolu ve Mısır'da, başlangıcı ölçülemeyecek denli eskiye da-yanan net bir Ana Tannça kültü çıkıyor karşımıza. Anadolu topraklan, aşağı yukarı lö 6000'den bu yana, en net örnekleri-ni Çatalhöyük ve Hacılar'da gördüğümüz Dünya Ana tapını-mma binlerce yıl ev sahipliği yapmış görünüyor. Bu kültür, Hint-Avrupalı topluluklar bölgeye yerleşmeye başladığı sırada, yani aşağı yukarı lö 2000 dolaylarında, oldukça köklü ve yay-gındı. Hititler, Luvriler, Palalar gibi Hint-Avrupa kavimleri de, Anadolu'ya göç etmeden önceki ülkelerinde büyük olasılıkla Ana Tanrıça merkezli bir inanç kültüne sahiptiler ama süreç içinde eril gök ve fırtına tanrıları, onların yerini almaya başla-dı. Buna karşın, yeni yerleştikleri topraklarda çok uzun süredir saygınlığını ve gücünü koruyan Wurusemu gibi tanrıçaları bü-yük bir istekle benimsemekten de geri durmadılar.

Batı Anadolu, llion (Troya) dahil, hem Çatalhöyük kültü-

34 Bkz. John Colarusso, Nart Sagas From the Caucasus

35 Bkz. Sergei V. Rjabchikov, The Slavonic Antiouity

rünün devamı olduğu sanılan Hattı inananın, hem de Ege'nin güçlü uygarlığı Minos'tan Likya, Karya ve Pergamon'a taşınan Dünya Anne kültürünün etkisi altında kalmıştı hep. Aynı et-ki, Ege'nin karşı kıyısı için de söz konusuydu ve Yunan toprak-larından Balkanlar'a dek uzanan bir bölge içinde güneş tapını-mını da içeren bir Ana Tanrıça geleneği her zaman varlığını ko-rumuştu. Avrupa'nın kuzeyindeki göçmen kavimlerde, Britan-ya'nın arkaik sakinlerinde, Mısır'ın ilk dönemlerinde ve Mezo-potamya inanç sisteminde bu güçlü tanrıça kültü ve onun rahi-belerince sürdürülen gelenek karşımıza çıkıyor sürekli. Bir baş-ka deyişle, verimliliği sağlayan ilahi güç, dişil ve anaç niteliğiy-le belirirken, bilgelik ve koruyuculuk da kadınların, yani tanrıçanın rahibelerinin görevi ve işlevi haline gelmiş gibi görü-nüyor. Ana Tannça'nın tapınaklarında erkekler ancak birer yardımcı olarak görev alıyor; oldukça uzun bir dönem boyun-ca, başrahip kimliğini taşıyamıyorlar.

isa'dan önce birinci binyılm başlarında, bu kültürün deva-mının Frigya'da yeşerdiğini görüyoruz Kubileyo tapınımı, Hi-tit sonrası dönemde Anadolu'da tanrıça egemenliğinin geç dö-nem zirve noktalarından birini oluşturuyor. Gordium, Sard ve Pessinus (Balhisar), bölgede tanrıçanın en büyük ve görkemli kült merkezleri haline gelirken, rahibelik geleneği de tapınak hi-yerarşisi ve gizem sistemi içinde anneden kıza bilgi ve yetki aktarımıyla varlığını sürdürüyor

Kybele 12. yüzyıl başlarında Küçük Asya'ya gelen Yunan kavimlerince ithal edildi ve. benimsendi. Frigyalı unsurlardan arındırıldıktan sonra kült Yunanistan'a ve batı kolonilerine ta-şındı. 7. yüzyıla gelindiğinde Yunanistan'da Meter Theon, 'tan-rıların annesi' ya da Meter Oreie, 'dağların annesi' adlarıyla yaygın biçimde Kybele'ye tapılıyordu.36 Ancak bu dönemden itibaren, Yunan kültürü içinde asimi-le edilmenin getirdiği değişimlerin de yavaş yavaş devreye gir-meye başladığını söyleyebiliriz Kybele tapınaklarında artık er-kekler de rahip olarak görev yapmaya başlıyorlar (çoğunlukla,

36 Antonia Tripolitis, a.g.e, s 31

hadım edilip cinsel kimliklerinden vazgeçtikten sonra.) Ancak buna karşın, tapınak yönetiminde yetki ve güç yine kadınlarda ve Başrahibe'de. İsa'dan önce dördüncü yüzyılda, Büyük İsken-der'in fetihleri sırasında, işgalci Persler Batı Anadolu'dan çıkar-1° tılıp bölge bütünüyle Hellenlerin etki alanına giriyor ve bu ara-da Kybele kültünün Yunan topraklarına taşınma sürecinde de yeni bir ivme yaşanıyor.

İsa'dan önce üçüncü yüzyılın sonlarından itibaren, Batı'da hızla büyüyen yeni güç Roma, bütün Akdeniz'i ve Yunan kent-lerini kontrolü altına alma isteğiyle Anadolu'ya da giriyor ve Efes, Pergamon, Pessinus gibi kentlerde doruğa çıkan Kybele kültüne büyük ilgi gösterip, bunları kendi ülkesine taşıyor. Böy-lece, kimi kentlerde orijinal adına yakın bir söylenişle Kybele ya da yalnızca Büyük Anne, kimi kentlerde de Agdistis adıy-la bilinen tanrıçaya ait kült ve geleneğin, Romalılaşma süreci de başlıyor.

İsa'dan önce birinci yüzyılın tarihçilerinden, Amasyalı Strabon, bugünkü Balhisar'da yer alan Pessinus için Dünyanın bu köşesindeki en büyük ticaret merkezlerinden biriydi ve bü-yük saygı gören, bütün tanrıların Anne'si için bir tapınağı da barındırıyordu. Ona Agdistis adını vermişlerdi diyor.37

Agdistis adının, Sivrihisar bölgesindeki Agdos dağından geldiği sanılmakta Daha çok Yunan kökenli olduğu bilinen bir mite göre, Zeus tohumlarını dünyaya saçmış ve bunlardan hem erkek hem de dişi niteliklerine sahip (hermaphrodite) Agdistis doğmuştu. Diğer tanrılar bu garip durumu ortadan kaldırmak için onun cinsiyetlerinden birini yok etme yolunu seçerek, er-keklik organını kestiler. Böylece erkekliğinden arındırılan Ag-distis, dişil kimliğiyle bir tanrıça olarak varlığını sürdürmeye başladı. Kesilip atılan erkeklik organının toprağa değdiği yer-deyse, bir nar ağacı bitti. Bu ağacın meyvelerinden yiyen Sang-rios'un (Sakarya nehrinin tanrısı) kızı hamile kaldı ve Attis'i do-ğurdu.

Agdistis, kendinden bir parçayı taşıyan Attis'e sevgiyle bağlanacak ve onu

yanından ayırmayacaktı.

P Strabo, Geography, 12.5.3

BİR -İDEAL'İN HİKAYESİ

Yunan teolojisinden izler taşıyan bu mit, Judaist gelenek-teki erkeğin kaburga kemiğinden yaratılan kadın temasının aksine, kadının kesilip atılan parçası aracılığıyla yaratılan erkek fikrini içermesi açısından ilginç. Aynı zamanda, tanrıçanın yar-dımcısı olarak beliren Attis figürünün nasıl doğduğuna ilişkin 39 de ipuçları veriyor. Ancak gerek bu hikâyenin, gerek Agdistis adının, yerel niteliklerle sınırlı kaldığını ve çok daha geniş bir coğrafyada tanrıça için Kybele adının yeğlendiğini biliyoruz.

Agdistis daha çok Kybele, Büyük Anne adıyla bilinirdi, Roma'da kültü IÖ 205 yılında kurulmuştu. Frigya'nın en üstün tanrısal gücüydü ve erkek tanrı Attis, onun yardımcısı ve hiz-metçisiydi. Kybele insanların iyiliğiyle ilgili her şeyden sorum-luydu; verimlilik sağlardı, hastalıkları tedavi ederdi, yol göste-rirdi ve kendisine bağlı olanları korurdu.38

Romalı tarihçilerin kayıtlarına göre, Pön savaşlarının en çe-tin günlerinde, Kartacalı Hannibal'in ülkelerini işgal etmesin-den korkan yöneticiler, hem Sibyiline Kitapları'na, hem de net bir yorum almak için Sibyl adı verilen kâhin kadınlardan biri-ne başvuruyorlar. Delphi'deki Sibyl, Hannibal'in başarısının engellenmesi ve Roma'nın güvenliğinin sağlanması isteniyorsa, Pessinus'daki Kybele tapınağında yer alan Ana Tanrıça'ya iliş-kin kült objesinin Roma'ya getirilmesi ve özel bir tapınağa kon-ması gerektiğini söylüyor.39 Bunun üzerine seçkin bir temsilci heyeti Roma'dan Batı Anadolu'ya doğru yola çıkıyor ve bölge-nin egemeni olan Pergamon kralının onayıyla, Pessinus'daki Kybele rahibeleri eşliğinde, bu kutsal nesne Roma'ya taşınıyor.

Sözü edilen kült objesi, hemen akla geleceği gibi bir tanrı-ça heykeli ya da ikonası değil. Pessinus'da büyük bir özenle sak-lanan bu tanrısal emanet, birçok kaynakta siyah bir göktaşı parçası olarak geçiyor. Tıpkı Mısır kültüründe göktaşı parça-larının, Osiris ve Seth'in kemikleri olarak algılanması gibi, Anadolu ve Yunanistan'da da bu nesnelerin Ana Tanrıça ile öz-deşleştirilmesi, farklı coğrafyalardaki inanışlarla ilgili oldukça

3» J. Murphy - O'connor, Paul A Critical Life, s 195 39 Michael B. Cosmopoulos, a.g.e, s 102

çarpıcı bir paralelliği sergilediği kadar, mitlerde anlatılanların ve tanrısal kimliklerin, göksel olaylarla doğrudan bağlantılı olduğu-nu da bir kez daha anımsatıyor bize.40

Sonuçta, Delphi SibyFının tavsiyeleri ve Romalı kâhinlerin yorumlan dikkate alınarak, yapımına tÖ 205'te başlanıp, 204'te bitirilen Magna Mater (Büyük Anne) tapınağına bu kutsal nesnenin yerleştirilmesiyle, Kybele kültünün Roma toprakların-da resmiyet kazandığını söyleyebiliriz. Bu gelişme, Roma halkı için oldukça heyecan vericiydi Ra-hibeler ile gallus adı verilen hadım edilmiş rahiplerin düzen-lediği, kültü Roma'ya tanıtma amacı taşıyan gösteriler büyük bir ilgiyle izlendi ve törenin yapıldığı dönem (ilkbahar ekinoksuna rastlaması ne derece rastlantıdır, bilemiyoruz) yeni bir bay-ram ve festival olarak Roma takviminde yerini aldı. Aslına ba-kılacak olursa, köklerini ve anayurdunu llion'a bağlayan bir halk için Ana Tanrıça kavramı da uzak ve yabancı sayılmamalıydı zaten. Ama, belki biraz da Jüpiter'e tapan Etrüsklerin etkisiyle, kuruluş yıllarından itibaren Roma resmi inanç sistemi eril gök tanrısı anlayışı üzerine kurulmuş, bu durum ancak Cumhuriyet döneminden sonra kısmen değişmişti. Dolayısıyla kültün Berga-ma'dan taşındığı günlerde Magna

Mater, Roma dinsel yaşamı içinde, yeni ve egzotik niteliklere sahip bir ilahi varlık gibi al-gılandı.

Roma Kybele kültünü sıcak ve istekli bir tavırla benimsedi ama onun Frigyah niteliklerini ve çoğunlukla aşırı bulunan coşkulu ritüellerini çok da kolay kabullenmedi. Bir anlamda Kybele kültünün ilk dönemde belli oranda filtreden geçirilip Roma'ya light olarak uyarlandığını söyleyebiliriz. îlk dönem-lerde, Roma vatandaşlarının Kybele rahibi olmaları, ritüellerde görev almaları ya da Kybele kültünün önemli bir parçası olan müziğe eşlik etmek üzere tanrıça korosunda şarkıcılık yapmala-rı yasaktı. Bu yönleriyle yabancı bir kült olma niteliği koru-nuyor ve Roma yaşamına derinlemesine sızması engellenmek is-teniyor gibiydi. Birinci yüzyıldan itibaren, ağırlıklı olarak da

0 Bkz. 2012 Marduk'la Randevu, s 418-419

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

imparator Claudius döneminde, Kybele kültü kısa süreli yeni bir parlak dönem yaşadı, yaygınlaştı ve Romalılarla ilgili kısıt-lamalar kaldırıldı. Ancak aynı dönemde, tanrıçanın yanında, onun eşi kimliğiyle bulunan Attis'in ağırlığı artırıldı ve ilkba-har ekinoksu kutlamalarında Attis ile Kybele birlikte onurlandı-rdı.

Kybele kültünün Roma topraklarında bir tür rönesans ya-şaması ve Ana Tannça rahibeliğinin bu yeni dünya devletinin inanç sistemi içinde resmi düzeyde kabul görmesi, Cumhuri-yetin ilk yıllarından başlayarak devletin en önemli bilgi kay-nağı olarak değerlendirilen Sibylline Kitaplan'nın Roma'daki değer ve saygınlığını da iyice ön plana çıkarmıştı. Çoğu Roma-lı tarihçinin yorumuna göre bu kitaplar, Roma'ya tanrıların bir lûtfu ya da ele geçmiş çok büyük bir şans olarak değerlen-diriliyordu ama aslına bakılırsa bu gizemli metinlerin içinde ne-lerin yazılı olduğunu da çok az kişi biliyordu gerçekte.

Korku ve sansür

Az sayıda üst düzey yetkili tarafından erişilebilir durumda olan bu belgelerin saygınlığı ve gücü, insanların merak duygu-larını tetikledigi kadar, ilginç bir biçimde, Sibylline Kitaplan'na yönelik korku ve tedirginlik duygularım da besliyordu. Aynı te-dirginliğin, isa'dan önce birinci yüzyılda resmi otoritenin en te-pesinde yer alan imparator Augustus tarafından da paylaşılma-sı, Cumhuriyet dönemi boyunca Capitoline'de, sonralan da Pa-latine tepesindeki Apollon tapınağında titizlikle saklanan, impa-ratorluk döneminde de resmi belge niteliği taşıyıp üzerinde-ki koruma iyice artırılan Sibylline Kitaplan'nın, dokunanın eli-ni yakan garip niteliğini sergiliyordu sanki.
Julius Caesar'dan sonraki iç kargaşalarla dolu, bunalımlı dönemin galibi olarak imparator tacını giyen Octavianus Augus-tus, kendisinden önceki konsüller ve devlet adamları gibi, Sibyl-

41 Antonia Tripolitis, a.g.e, s 33

line Kitaplarının devletin varlığı ve gücünün sonsuza dek sür-mesini sağlayacak güçlü bir koz olduğuna inanıyordu. Üste-lik, daha önceki yöneticilerde olmayan önemli bir ayrıcalığa da sahipti imparator Artık Roma'nın en güçlü adamı sıfatıyla, ay-nı zamanda bir yüksek rahip olmanın prestijinden de yarar-lanarak, kitaplar üzerindeki gizlilik zırhını delmiş ve kendisine, istediği zaman bunlara erişip okuyabilme yetkisini tanımıştı. Ancak yine de, Sibylline Kitaplan'nda yazanlardan nedenini bilmediğimiz biçimde tedirgin olmuş ve belki de metinler üze-rinde sansür anlamına gelebilecek ilk radikal müdahaleyi yap-ma gereğini hissetmişti
Augustus, Apollon ve Diana'ya koruyuculukları için dua etti, Sibylline Kitapları'nı da, uygun olmayan kehanetlerden arındırarak altın bir kaba koydu ve Altın Çağ'ın sonsuza dek sürmesini sağlayacak bir garanti olarak,

kült heykellerin kaide-sine yerleştirdi.42
Metinlerin orijinalleri bugün bizler için sır olduğu ve yak-laşık iki bin yıldır insanlığın ortak bilgi birikiminden silindiği için, Augustus'u ürküten ya da rahatsızlık veren kehanet'Merin neler olduğu üzerine fikir yürütemiyoruz. Roma'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün ilk yöneticisi olan antik çağ tarihi uz-manı Paul Zanker, bu operasyonun, kitapları olumsuz kehanet-lerden anndırmayla ilgili olduğunu söylüyor.43 Ancak belirsiz-lik taşıyan nokta, kehanet adı verilen bilgi ve kayıtların doğ-rudan doğruya kitaplarda mı, yoksa bu kitapları okuma yetkisi-ne sahip kurulun yorumlarında mı olduğu sorusunda düğümle-niyor aslında. Roma belgelerinde, Sibylline Kitaplan'nın içerdi-ği bilgileri açığa vuran ifade ve satırların neler olduğundan çok, bunları okuyan ve yorumlamaya çalışanların çıkarttıkları sonuç-lara ilişkin verileri buluyoruz. Bir başka deyişle, açıktan açığa Sibylline Kitaplarından yapılmış net bir alıntı ya da referansla hiç karşılaşmıyoruz. Bu durum, gerçek içerik ile yorumlanan

42 Paul Zanker, Power of lmages in the Age of Augustus, s 51, italikler bana ait
43 Paul Zanker, a.g.c, s 121

içerik arasındaki farkın sanılandan da büyük olabileceği izleni-mini yaratıyor. Belki de Augustus'u korkutan faktör, kitapların bu denli çetrefil olması ve yorumların güvenilirliklerinin düşük-lüğüydü.
Bir başka kritik nokta, orijinal metinlerin Roma'nın resmi dilinden farklı bir dilde (Eski Yunanca)44 yazılmış olması ve bunlann Latince çevirilerinin çok uzun süre yapılmamasıydı. İlahiyat profesörü John Savvyer, eski metinlerin orijinal dillerin-de korunup, başka dillere çevrilmesinin yasaklanması geleneği-nin bir hayli eski olduğuna dikkat çekiyor ve Sibylline Kitapla-rının da oldukça uzun süre, ilk yazıldığı dil

kabul edilen Yu-nanca orijinaliyle saklandığından söz ediyor. (Sonradan çıkarı-lan Latince kopyaların, orijinal belgeler Capitoline'deki yangın sırasında yok olduktan sonra üretilmiş, sahte kitapların çevi-rileri olduğunun altını çizelim.)

Bu, kutsal kabul edilen çoğu eski belgenin yapay bir sis perdesiyle örtülmesini kolaylaştırırken, bizzat o belgeler çevre-sinde oluşan gizem kültü görüntüsünü de güçlendiren bir et-ken. Değerli ve kutsal olduğu düşünülen bir metin, bir o kadar da bilinemez ya da herkes tarafından anlaşılamaz bir nite-liğe kavuşturulup, çevresi dokunulmazlık zırhıyla örülünce, onu anlayabilenlerin ayrıcalık sahibi olduğu ezoterik bir yapının oluşması da kaçınılmaz hale geliyor. Sawyer'ın, birçok büyük dinde de rastlanan, kutsal kitapların orijinal dilde korunması konusundaki tutuculuğa ilişkin çözümlemesi, gizem kavra-mıyla iktidar gücünün birbirlerine ne denli yakm olduklarına çekiyor dikkatimizi

Kutsal metinleri orijinal dilin gölgesi altında tutma işle-minin ardında, politik faktörlerin etkisi de söz konusudur. Bun-lardan biri, rahiplerin ya da Magi'lerin otoriter güçleridir. Söz-gelimi eski Zerdüşt dininde, Magi'lerin Pers ülkesinde gücü el-

44 Aslında bu da modern tarihçilerin bir varsayımına dayanıyor. Ana Tan-rıça kültünün ve rahibe geleneğinin izini sürdüğümüzde, metinlere hiç değilse esin kaynağı oluşturması beklenen en eski örneklerin Frig, hat-ta belki eski Hatti ya da Minos dillerinde korunmuş olmaları bile müm-kün görünmekte.

lerinde tutmaları, bütünüyle bununla ilgilidir. Yalnızca onlar, peygamberlerinin söylediği sözleri çevreleyen gerçeğe ilişkin gi-zemleri anlayacak anahtarlara sahiptiler. Neyi açıklayıp neyi giz-li tutacaklarına onlar karar veriyorlardı. Eski Roma'da Sibyiline Kitapları'ndan sorumlu olan rahiplerin ayrıcalıkları da bunun gibiydi.«

Roma'da dinsel yaşamın İmparatorluk döneminde yaşadığı açılımları ve ithal edilen yerel kültlerin zaman içinde politik ağırlığı olan baskı gruplarına dönüşmesi gerçeğini dikkate aldı-ğınızda, Sawyer'ın yaklaşımı makul görünüyor. Acaba Augus-tus'un gözünde tehlikeli olan şey, büyük olasılıkla anlaşılamaz hale gelmiş, oldukça eski ve farklı bir dildeki metinleri yorum-layan, ayrıcalıklı rahip ve kâhinlerin politik gücü müydü Saw-yer'a göre, Sibylline Kitapiarı'yla imparatorun ilişkisi tam ola-rak bu açmaz üzerinde düğümleniyordu

Kitaplar tû 83 yılında bir yangında yok olduktan sonra, diğer ülke ve kentlerdeki değişik Sibyl tapınaklarından kehanet-ler derlenip toplandı ve yerine kondu. Kendisi de bir rahip olan İmparator Augustus, 10 12 yılında bu derlemeye sansür getir-di ve politik açıdan sakıncalı olduğu gerekçesiyle büyükçe bir bölümü yok etti.46

İmparatorluk sistemini Roma'da kalıcı ve güçlü bir devlet biçimi olarak yapılandırmaya çalışan Augustus'un, hükümdarlı-ğı sırasında neredeyse ilk yapağı işlerden birinin, Sibylline Ki-tapları'ndan ürktüğünü ve rahatsız olduğunu dışa vuran güven-lik ve sansür uygulamaları olması gerçekten ilginç. Bazı araştır-macılara göre bu paranoya ve rahatsızlık, Roma'nın elindeki res-mi kopyaların sansürlenip elden geçirilmesiyle yetinmeyerek, bireylerin elinde bulunan, çeşitli kaynaklardan derlenmiş (bü-yük olasılıkla sahte) Sibylline Kitapları'nın da kapsamlı bir ope-rasyon ve aramalarla toplatılıp imha edilmesine ve Roma Dev-leti dışında hiçbir kişinin ya da tüzel kuruluşun bu kitapları elinde bulunduramayacağına ilişkin bir yasağın uygulamaya

45 John F. A. Savyer, Sacred Languages and Sacred Texıs, s 77

46 John F. A. Sawyer, a.g.e, s 61

konmasına dek varmıştı. Augustus'un bu operasyon çerçevesi içinde Roma'mn

değişik eyalederindeki kenderden toplatılmış iki binden fazla Sibylline Kitabı kopyasını (ya da taklidini) yak-tırdığı biliniyor.47

Bu noktada, baştan beri sözünü edip durduğumuz ve izini sürmeye çalıştığımız gizli bilgiyi içeren Sibylline Kitapla-n'nın, Roma tarihi içinde yaşadığı serüveni çok kısaca yeniden gözden geçirmekte yarar var

- Roma'mn son kralı Tarquinius Superbus'un, Cumae kentinin Sibyi'ı olduğu varsayılan bir kâhin kadından, olduk-ça garip ve sıradışı bir pazarlıktan sonra, Uç cilt kitabı satın aldığı söyleniyor. Ancak kitapların varlığı ve kullanımlarına iliş-kin bütün kayıtlar, Tarquinius'un devrilmesinden sonraki döne-me, yani Roma Cumhuriyeti'ne ait. Yeni düzenin seçkin yöne-ticileri, bu belgelere sahip olmanın Roma için tanrılarca lütfe-dilmiş bir şans olduğunu düşünüyor ve kitaplar, kentin en gü-venli ve en iyi korunan yeri olan Capitoline'de çok titiz bir de-netim altına alınıyor. Bu metinlere erişim ayrıcalığına ve yo-rumlama yetkisine sahip rahipler kuruluysa, daha ilk günlerden itibaren özerk bir yapıya kavuşarak, etkin bir politik güce dö-nüşüyor.
- Aradan 300 yıla yakın bir süre geçtikten sonra, yine bir Sibyl'in kehaneti ve tavsiyesine uyularak, Kartacalı Hannibal'e karşı üstün duruma geçme beklentisiyle, Pergamon kralına bağ-lı Pessinus'daki Kybele kültü, rahibeleri ve kutsal nesneleriyle birlikte Roma'ya aktarılıyor; Palatine tepesine görkemli ve etki-leyici Magna Mater tapmağı inşa ediliyor. Gösterişli bir tö-renin ardından Kybele'nin Roma'ya gelişi; her yıl mart ortasın-da bir festival ve spor oyunlan eşliğinde kutlanmaya başlıyor; oyunlara tannçanın sıfatından esinlenilerek Yunanca büyük, yüce anlamına gelen Megale'den türetilmiş Megalesia adı ve-riliyor.48

47 John J. Collins, Apocalyptic Imagination, s 117

48 Mary Beard - John North - Simon Price, a.g.e, s 65

- isa'dan önce 83 yılında ülkede yaşanan iç savaş sırasında tapınak

yanıyor ve Sibylline Kitapları'nın da büyük olasılıkla bu yangında ortadan yok olduğu varsayılıyor. Bunun üzerine, yine büyük bir gizlilik ve dikkatle, imparatorluk toprakları içinde, Sibyl geleneğinin yaşatıldığı düşünülen bölgelere özel görevliler yollanıyor ve bu bilgi yeniden toplanıp, kitaplarda bir araya ge-tirilmeye çalışılıyor.

- Cumhuriyet'in yerini imparatorluk sisteminin aldığı Au-gustus döneminin başlangıcında bir kez daha derlenen bu me-tinler, Roma'daki resmi niteliğini korur gibi görünüyor. Ancak Sibylline geleneğinin gizemli yapısından ve kitapların koruyu-cusu rahipler kurulunun nüfuzundan tedirgin olan Augustus, IÖ 12 yılında, eldeki Sibylline Kitapları'na ciddi bir sansür uy-gulayarak metinlerin büyük bölümünü yok ediyor; kişilerin el-lerindeki kopyaları da yaktırıyor.

Bu alışılmadık gelişmelerle dolu kronolojik çizelge, Roma için başlangıçtan beri çok önemli olduğunu her haliyle belli eden Sibylline Kitapları'nın içeriği ve otantikliğiyle ilgili çok sa-yıda kuşku yaratıyor zihinlerde. Her şeyden önce, daha ilk gün-den itibaren, kitapların yakılma gibi bir yazgıyla karşı karşıya geldiğini görüyoruz. En yaygın ve garantili kitap yok etme aracı olan yakma eylemi, belli aralıklarla Sibylline Kitapları'na da uygulanıyor. Hem de, anlatılara bakarsak, bunun ilk örneği, onları korumakla görevli olduğu varsayılan biri tarafından gerçekleştiriliyor Yani, Cumae Sibyl'ı. Bunca önemli bilgi ve kayıtların üçte ikisini, görevi ve misyonu onları korumak olan bir rahibe, nasıl olur da kendi isteğiyle yakar Yoksa burada, ilk kuruluş yıllarına ve Krallık dönemine ilişkin bilgilerin bir hay-li karanlık olduğu Roma'nın, resmi tarih kaynaklı bir azizli-ğiyle mi karşılaşıyoruz

Kitapların bir düş ürünü olmayıp gerçekten IÖ altıncı yüz-yıl sonundan itibaren Roma devletinin eline geçtiğini ve çok bü-yük gizlilik içinde, titizlikle saklandığını kesin olarak biliyoruz. Bu konuda neredeyse bütün tarihçiler hemfikir, ikinci kesin nokta, yine bütün kaynaklardan ve popüler söylencelerden anla-

şıldığı kadarıyla, bu kitapların bir Sibyl aracılığıyla edinilmiş ol-ması. O halde, geriye üçüncü soru işareti kalıyor Acaba Sibyl-line Kitapları'nın Roma'nm eline geçişi, kimi tarihçilerin kuş-kuyla baktığı ya da bir tür resmi mit gibi gördüğü, Tarquini-us dönemindeki şu ünlü satın alma işlemiyle mi olmuştur ger-çekten, yoksa bu kitaplar bambaşka bir operasyonun gereği olarak, Cumhuriyet döneminde mi devlet arşivine girmiştir Roma devletinin, ilk kuruluş ve Krallık döneminden itiba-ren, manevi alanın sınırlarını aşıp halkın gündelik yaşamı üze-rinde derinlemesine etkili olacak, mutlaklaştırılmış bir dinsel yapıya hiç sıcak bakmadığını biliyoruz. Aynı biçimde, herhangi bir egemen din ve bu dine uygun yaşam biçimini tamamlaya-cak, ilahi emirleri içeren bir kutsal kitap fikrine de, tıpkı Hel-lenler gibi, oldukça uzak durdu Roma yöneticileri. Manevi ya-şam, gelişmelere açık, dinamik ve serbest yaşanmalı ve bireye özgü olmalıydı. Ancak, kutsal kitap fikrine bu denli kapalı olan toplumsal yapı içinde Sibylline Kitapları, asla yadırganmamış, hatta daha da ötesi, büyük bir istekle benimsenmişti Hannah Harrington, Grekler ve Romalıların bütün kutsal kitapları yad-sımalarının tek istisnası, Sibylline Kitapları'ydı diyor. Bu me-tinler Cumhuriyet sırasında Jüpiter Capitolinus tapmağında saklanmış ve Roma'nm resmi kutsal belgeleri olmuştu.49

Lupa'nın çocukları

Demek ki, Romalılar Sibylline Kitaplan'nı ayrı bir yere ko-yuyorlar ve hatta büyük olasılıkla bir kutsal kitap olarak da değerlendirmiyorlardı. Eğer ipuçlarını doğru izlersek, söz konu-su kitaplar ve onları koruyan kâhin rahibenin, Cumhuriyet dö-neminde oluşturulan resmi tarihte dolaylı olarak ulusal bir anlam taşıdığını görmekte de gecikmeyiz. Sibylline Kitaplan'nı yaratan tannça kültü, bir biçimde Roma'nm kuruluş destanının arka planına da yerleştirilmiştir çünkü

Hannah K. Harrington, Holiness Rabbinic Judaism and Graeco-Roman World, s 138

Fraternis. Kayıp Kitaplar, Gizil Kardeşlik

Roma kentinin efsanevi kurucuları Remus ve Romulus kar-deşlerin, Troyah prens Aeneas'ın soyundan geldikleri kabul edi-lir. Ama bu iki kardeş, bir erkekle cinsel ilişkiye girmeksizin ha-mile kalan, Vesta50 rahibesi bir bakire tarafından dünyaya geti-rilmişler ve bu nedenle Aeneas'ın kanını taşımalarının yanı sı-ra, ilahi bir genetik mirasla da yüklenmişlerdir. Remus ve Romulus, daha doğdukları gün, onları kendi tahtı için bir teh-dit olarak gören kral Amulius'un emriyle bir sepet içinde Tiber nehrine bırakılarak, ölüme terk edilir. Ne var ki sepet, ırmağın delta yaptığı bir noktada kıyıya doğru sürüklenir ve kutsal bir incir ağacının dallan tarafından durdurulur. Efsaneye göre bu-rada yanlarına bir dişi kurt yaklaşmış ve ikizleri bir süre emzir-miştir.

Burada küçük bir parantez açıp, efsaneyle doğrudan ilgili olmamamakla birlikte, kısa bir süre için oldukça çarpıcı buldu-ğum bir noktaya dikkat çekmek istiyorum Eskiçağ'ın birçok kültüründe, özellikle de şaman geleneğine sahip olan topluluk-larda dişi kurt, tanrıçanın görünümlerinden biri olarak değer-lendirilir ve ona büyük saygı duyulurdu. Bu gelenek ve anlayış, Remus ve Romulus efsanesinde dişi kurta koruyucu ve seve-cen bir simge olarak yer verilmesinde de kendini gösteriyor. Ne var ki, Latin dilinde dişi kurt anlamına gelen lupa söz-cüğünün, özellikle Hıristiyanlığın yaygınlaşmasından sonraki yıllarda, fahişe anlamında da kullanılmaya başladığını görüyo-ruz.

Benzeri bir örnek, Britanya'da da karşımıza çıkıyor Arka-ik ada kültürlerinde Yunan mitolojisinin Demeter'ine karşılık gelecek, saygın ve popüler bir tanrıça figürü egemendir. Lletyy-filiast adlı bu Gal tanrıçasının, ikon ya da kabartma-larda çoğu kez dişi tazı simgesiyle gösterildiğine tanık olu-ruz.51 İlginç bir biçimde, Hıristiyanlığın Britanya'da yaygınlaş-

50 Vesta Eski Roma'da, ocaklardaki ateşin hiç sönmemesini ve dirlik düzen-liğin devamını sağladığına inanılan ocak tanrıçası. Kökenleri kabile

gele-neğine dayanan Vesta rahibelerinin başlıca görevi, Roma'nın devamlılığı-nı sağladığı düşünülen tapınaktaki ateşi sürekli canlı tutmaktı.

5' Harold Bayley, Archaic England, s 36

masından sonraki yıllarda eski İngiliz dilinde dişi köpek an-lamına gelen bicce sözcüğü, yine aşağılayıcı bir sıfat, bir ha-karet olarak, fahişe yerine de kullanılmaya başladı. Günümüz İngilizce'sinde bitch olarak yasamaya devam eden sözcüğün, Eski Kuzey dilindeki pittjaâan türediği düşünülüyor. Bu söz-cük de, büyük olasılıkla Yunan kökenli Delphi kentinde Sibyl'a, Pythia adı verilir ve Yunan dilinde Putia ya da Puta biçiminde telaffuz edilirdi. Bugün Yunanca'da fahişe anlamında, aşağılayıcı bir sözcük olarak kullanılan putana ya da, Fransız dilinde aynı anlamı veren putain de, büyük ola-sılıkla köklerini eski dildeki Pythia'dan, yani Sibyl'dan alıyor Tannça'nın rahibesinden. Putana, putain, lupa ve bitch sözcüklerinin, fark-lı Avrupa halklarının dillerinde olumsuz çağrışımlarla kullanıl-ması, bütünüyle Hıristiyanlık sonrasına ait bir gelişme. Tanrıça simgesi kabul edilen bir hayvanın ya da doğrudan tanrıça rahi-besinin adını fahişe ile eş anlamlı hale getirme çabası, Kili-se'nin savunuculuğunu yaptığı erkek-egemen ideolojinin bir so-nucu olduğu kadar, pagan inançlara savaş açan Judeo-Hıris-tiyan tektannalığının, Ana Tanrıça kavramını aşağılama ve bas-tırma isteğiyle de oldukça uyumlu. Bambaşka bir coğrafi bölge-den, yazar Merlin Stone'un aktardığı bir örnek, bu noktayı da-ha da açık hale getiriyor tbranice bir sözcük olan zonah'm ba-zen 'yosma' bazen de 'kadın peygamber' anlamında kullanılışı çok ilginçtir, diyor Stone.52

Bu küçük parantezi kapadıktan sonra, yeniden konumuza dönelim Remus ve Romulus efsanesinde, tanrıça ya da rahibe çağrışımları, ilahi dişi kurt kavramıyla sınırlı değildir, ikizle-rin adlarının dilbilimsel kökenleri,

bir görüşe göre Latin dilin-de vahşi hayvan anlamına gelen Rumis kökünden türetilmiş-tir ve bu bağlantı, doğada tek başlarına bırakılan bebeklerin vahşi bir hayvan olan kurt tarafından emzirilmesi olayına gön-derme yapmaktadır. Ancak etimolojik araştırmalar, Rumis sözcüğünün aynı zamanda Rumina ile de bağlantılı olduğunu
52 Merlin Stone, 'Tanrılar Kadınken, s 234

göstermektedir Süt çocuklarının koruyucusu olduğu ve onları beslediğine inanılan sevecen tanrıça Rumina.53 Kimi kaynaklara göre Rumina, Roma'nın en eski tanrıçası Juno'nun farklı görü-nümlerinden birini temsil eder ve Juno Rumina adıyla da anı-lır. Bu kimliğiyle yalnızca bebeklerin değil, tüm Roma'nın ko-ruyucusudur.54 Diğer yandan, efsanedeki unsurlar arasında yer alan ve ikizlerin içinde bulunduğu sepeti dallarıyla durdurup kıyıya çeken ağaç da, Rumina'nm inciri olarak bilinmektedir ve Palatine tepesinde bu tanrıçanın kutsal alanı olarak bilinen mağaranın çevresinde, Ficus Ruminalis adlı bu özel incir ağaç-ları yer almaktadır.
Bu durumda, Roma'nın kurucuları kabul edilen ikiz kar-deşlerle ilgili anlatılanların dört yandan tanrıça imgesiyle kuşa-tıldığını söylemekte bir sakınca yok gibi görünüyor Onlar, ye-ni doğmuş süt çocuklarını koruyan ve gözeten Rumina'nm hi-mayesindeydiler. Daha da çarpıcısı, Roma'nın adını Romu-lus'tan aldığı ve onun kökeninde de Rumina'nm olduğu düşü-nülürse, Eski Dünya'nın bu büyük kentinin resmi adı, yine bir tanrıçayla bağlantılıydı.
Şimdi bir ilginç parantez daha Roma kentinin ilk zaman-lardaki adı Rumaydı ve bu sözcük, tıpkı Rumina adının dilbilimsel kökü gibi, göğüs anlamına geliyordu Emziren ve besleyen anne göğsü. Yedi tepe üzerine kurulduğu sık sık vurgulanan Roma'da, bu tepeler aynı zamanda

Tannça'nm besleyen ve verimlilik sağlayan göğüsleri olarak düşünülüyor olabilir miydi Eskiçağ toplumlarında rastladığımız çarpıcı ör-nekler, dağ ve kadın göğsü sözcüklerinin, tanrıça eksenin-de buluştuğunu kanıtlıyor

Ortadoğu'daki Ugarit-Kenan kültüründe en yüce tanrı ola-rak bilinen El için kullanılan unvanlardan biri, El Şadaydı. (Hatta Tann'ya verilen bu ad, Yahve adı yerleşene dek israil toplumunda da kullanılmış, daha sonra terk edilmişti.) Şadu Kenan dilinde dağ demekti ve bu nedenle El Şadayın da

53 Gary Forsythe, Critical History of Early Rome, s 95-96

54 Prudence Jones, a.e.e, s 38

karşılığı Dağların Tanrısı oluyordu ama etimolojik araştırma-lar, sözcüğün çok daha eski kullanımlarında göğüs anlamına geldiğini koyuyordu ortaya. Bu durumda El Şadayın Ortado-ğu'daki en eski kullanımı, Göğüslerin Tanrısı ya da kimi uz-manların yorumladığı gibi Çok Göğüslü Tann halini alıyor-du Tıpkı, Kybele'nin ton kentlerindeki karşılığı olan ve hey-kellerde, bedeninin önü çok sayıda göğüsle kaplı biçimde betim-lenen, Apollon'un kardeşi Artemis gibi. Bu veriler, panteonda eril tannlar baskın çıkmaya başlamadan önce, Ugarit-Keitan kültürlerinde Elin yerinde bir büyük tanrıçanın bulunduğuna işaret ediyor. Zaten bütün Sami toplumlarının uzak geçmişte anaerkil geleneği, dolayısıyla da tanrıça tapınımını sürdürdükle-rini biliyoruz.

Frigya'da Kybele'ye, Sümer'de Ninhursag'a ve Mısır'da Hathor'a Dağların Hanımı unvanının verildiğini görmüştük. Görünüşe bakılırsa çok daha eski tarihlerde, birer verimlilik, be-reket ve koruyuculuk simgesi olarak onlara verilen bu unvan, emziren göğüslerle bağlantılıydı ve sonradan göğüs sözcüğü, dağ için de kullanılmaya başlamıştı. Büyük olasılıkla

dağların morfolojik yapısı, eski toplumların onları Dünya Anne'nin gö-güsleri olarak yorumlamalarına yol açmış ve eski dillerde hem göğüs hem de dağ, aynı sözcükle ifade edilir olmuştu. Bu du-rumda, adının kökeni Ruma, yani göğüs olan tanrıça Rumi-na da, hem süt çocuklarını, hem de aynı adı taşıyan kenti, ye-di tepeden oluşan göğüsleriyle besliyordu belki de.

Parantezi kapatıp, ikizlerin serüvenini izlemeye devam ede-lim. Rastlantı sonucu nehir kıyısından geçmekte olan yoksul ço-ban Faustulus, sepet içindeki bebekleri görünce onların kim ol-duklarını hemen anladı Zalim kral Amulius'un, erkek kardeşi Numitor'u tahttan uzaklaştırıp yönetimi gasp ettiğini; yeğeni, yani Numitor'un kızı Rhea Silvia'yı bir veliaht doğurmasın di-ye bir anlamda bakireliğe mahkûm ederek Vesta rahibesi yap-tığını; buna karşın genç bakirenin (bir söylentiye göre Savaş Tanrısı Mars'tan) hamile kalıp ikiz bebekler dünyaya getirdiği-ni ve Amulius'un bu bebeklerin öldürülmesini emrettiğini bili-yordu. Fazla düşünmeden bebekleri aldı ve evine getirdi; onla-

nn emzirilmesi ve bakımını da, çobanın karısı Larentia üstlen-di. Buradaki kritik nokta da, Livius'un belirttiğine göre, ikizle-rin bakımını ve büyütülmesini üstlenen Larentia'ya diğer ço-banların dişi kurt, yani Lupa demesi.55

Bütün bunlar, dişi kurt simgesinin ardına gizlenmiş bir başka hikâyenin ya da inanışın altını çiziyor gibi. Bebekler ad-larını, süt çocuklarını koruyan bir tanrıçadan alıyorlar; sepetin kıyıya çıktığı yerde, birçok kültürde koruyucu tanrıça simgesi olarak bilinen dişi kurt tarafından emziriliyorlar; onları şehrin uzağında yaşayan bir çoban bulup bakması için kansma veriyor ve bu kadın da dişi kurt adıyla biliniyor. Eğer Romulus efsa-nesiyle ilgili olarak Plutarchus'un anlattıklarını dikkate alırsak, bebeklerin emzirilip büyütülmesi sürecinin ardında ne bir dişi

kurt, ne de basit bir çoban ve karısını aramamız gerekecek Acca Larentia, çok eski dönemlerden beri Roma'da saygı gören ve bi-linen bir tanrıça (belki de, Ana Tannça'nın bir başka görünü-mü ya da formu.) Hatta, ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde kutla-nan, onun adına ve onuruna düzenlenmiş Larentia Festivali adlı bir bayram bile var Her yıl nisan ayında (yani ilkbahar eki-noksunu izleyen dolunayda - tıpkı Paskalya gibi) düzenlenen bu festivalde, koruyucu bereket tanrıçasına adaklarda bulunulu-yor.5

Bu durumda, gerek dişi kurt simgesine, gerek çoban fi-gürüne, doğrudan doğruya birer arketip olarak bakmak daha an-lamlı hale geliyor. Çünkü Larentia, yani Lupa net bir biçim-de saygın tanrıçaya gönderme yaparken, onun eşi olan ve kır-larda yalnız gezen çoban da, Avrupa pagan kültüründe Ana Tannça'nın yardımcısı ve eşi, kırların tannsı Pan'ı simgeliyor. Bir anlamda, Kybele ile Attis arasındaki ilişkiye eşdeğer bir çift modelinden söz ediyoruz yani. Eğer bu teolojinin çok da-ha eski geleneklerdeki paralellerini bulmak istersek, gözlerimizi Mezopotamya'ya çevirmemiz yeterli Larentia ile Faustulus ya da daha net bir deyişle Ana Tannça'yla onun yardımcısı, eşi ya

55 Titus Livius, a.g.e, s 28

56 Plutarchus, Romulus, John Dryden çevirisi

da hizmetçisi konumundaki eril tanrı arasındaki bağlantıyı, ne-redeyse bütünüyle aynı format içinde Tanrıça lnanna ve Çoban Dumuzi'yi (Sami kültüründe Iştar ile Tammuz) anlatan mitler-de de buluyoruz.

Bu kuruluş destanında her şey, efsanevi Remus ve Romu- 53 lus'un ilahi bebekler olduğunu vurgulamak, onların tanrıça koruması altında olduklarının altını çizmek ve tanrıça rahibe-lerinden biri tarafından büyütüldüklerini dile getirmek için ka-leme alınmış gibi. Bir başka

deyişle, bütün bu isim ve simge şif-relemesinin ardında, tıpkı Sibyl gibi, tanrıçanın rahibeliğini yü-rüten bir kadın figürü ve onun temsil ettiği kültün ayak izleri görülüyor. Ama burada okura anımsatmak istediğim nokta, Ro-ma devletinin destansı resmi tarihi olarak sunulan bütün bu karmaşık şifreli hikâyelerin, devletin kendisi kadar eski olmayıp, Cumhuriyet döneminin ilerleyen yıllarında, aşağı yukan lö dördüncü yüzyılın ortalarına doğru, yöneticiler ve din adamla-rı tarafından geliştirilerek uydurulmuş olması. Yani, Sibyllirie Kitapları'nın yönetim mekanizması içindeki gücünün doruğa ulaştığı ve bu kitaplardan sorumlu kurulun ciddi bir siyasi nü-fuz elde ettiği dönemde, Roma'nın kurucularını tanrıça ile doğ-rudan ilişkilendiren bu resmi efsane biçimlendirilmiş.

Böylesi şifrelerle yüklü bir efsanenin nasıl bir işlevi var pe-ki Son derece basit aslında Remus ve Romulus, bin yılı epey aşkın bir süre dünya devleti olarak hüküm sürecek Roma'nın efsanevi kurucularıdır ve bir tanrıça (Vesta) rahibesinden baba-sız olarak doğmuş, sonra da bir başka rahibe tarafından büyü-tülüp yetiştirilmiştir. O halde, aynı tanrıça ve rahibe geleneği tarafından, binlerce yıldır saklanıp korunduğu varsayılan gizli bilgelik, yani Sibylline Kitapları, elbette Roma devletinin hak-kı olacaktır ve bu kitapların ele geçmesi, Roma resmi ideoloji-sinde elbette tanrıların bir lûtfu olarak görülecektir.

Sibylline Kitapları'nm anlam ve değerini, Cumhuriyet dö-neminde üretilmiş resmi ideoloji üzerindeki etkisini ya da tan-rıça kültüyle olan doğrudan bağlantısını görmek zor değil. An-cak bu konuyla ilgili geleneksel tarihin bize anlattıkları, ayrıntı-lar arasına gizlenen bir başka soruyu yeniden ortaya çıkarıyor

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizil Kardeşlik

Acaba Cumae Sibyl'ı gerçekten bu kitapları kendi isteğiyle ve maddi çıkar karşılığı Etrüsk asıllı Tarquinius Superbus'a mı satmıştır, yoksa tanrısal armağan denecek kadar yaşamsal ol-duğu söylenen belgeler, onun

koruyucusu olan rahibeden baş-13 ka bir ilişki aracılığıyla elde edilip, sonradan bu hikâye mi uy-durulmuştur Daha doğrusu, Sibylline Kitapları anlatıldığı gibi Tarqunius döneminde mi Roma'ya gelmiş ve resmi nitelik ka-zanmıştır, yoksa daha geç bir tarihte, Cumhuriyet döneminin başlarında mı Eğer ikinci seçenek doğruysa, Cumhuriyet'in resmi kurumlarının oluştuğu bir dönemde, Roma'ya dışarıdan ithal edilmiş, yabancı bir kültürün ürünü olan bu kitaplar, kim tarafından getirilmiş ve Cumhuriyet kurmaylarına devle-tin resmi ve kutsal belgeleri olarak kabul ettirilmiştir

Sibyl'ın varoluş savaşı

Roma tarihinin, aşağı yukarı isa'dan önce üçüncü yüzyıl sonlarına dek olan bölümlerine ilişkin bilgilerimizin büyük ço-ğunluğu, birinci el verilerden ve kayıtlardan uzak olduğu için bir hayli bulanık kabul edilebilir. Bu dönemin gelişmelerine iliş-kin bilgileri çoğunlukla sonraki yüzyıllarda yaşamış Livius, Ta-citus, Plutarchus, Strabon, Varro gibi yazarların kaleme aldığı tarih çalışmalarından ediniyoruz. Dolayısıyla, îsa'dan önce al-tıncı yüzyıldan kalma hiçbir somut belge ya da dokümana sahip olmadığımız için, Tarquinius Superbus'un Sibylline Kitapla-rı'nı ele geçirmesi hakkında bildiklerimiz, isa'dan önce ikinci yüzyılda hızlanan tarih yazma geleneği uzantısında kaleme alınmış belgelerde anlatılanlarla sınırlı. Ama Sibyl adı verilen rahibe kadınlarla ilgili bilgilerimiz, çok daha net ve eskiye ait kayıtlara dayanıyor. Hele bu, insanlardan uzak, mağarada yaşa-yan gizemli rahibe kültünün Yunan topraklarındaki varlığı ve saygınlığına ilişkin veriler, daha da ayrıntılı.

Sözgelimi Heraclitus'un, daha isa'dan önce beşinci yüzyıl-da, ülkenin belli kentlerinde yaşayıp garip ritüeller uygulayan ve elindeki bilgilerle geleceğe ilişkin kasvetli tahmin ve yo-rumlarda bulunan Sibyl adlı kadınların, bin yıllan aşan bir ge-

leneğin sürdürücüsü olduklarından söz ettiğini biliyoruz.57 Dör-düncü yüzyıla gelindiğinde, Yunan kültüründe Sibyl kavramı-nın oldukça iyi bilindiğine ve değişik kentlerin Sibyl'larının çok uzaklara dek erişen bir üne sahip olduklarına ilişkin kayıtlarla da karşılaşıyoruz.

Burada ilginç olan nokta, Terentius Varro'nun da sözünü ettiği On SibyP'ın, yaşadıkları kentlerin konumlan ve birbirle-riyle olan bağlantıları. Birçok kaynakta da Varro'yu destekler bi-çimde söz edildiği gibi, bilinen ünlü ve saygın Sibyl'lar, şu ülke ya da kentlerde yerleşik kabul ediliyor Persia, Delphi, Eritre (ildir), Cumae, Libya, Kimmerya,5 Samos, Frigya, Tiburs ve Hellespont (Çanakkale). Akdeniz Ve Yakındoğu dolaylarında Sibyl geleneğinin izini süren kimi belgelerde, bu kentlerin dı-şında, görece daha az önemli olmakla birlikte, birer Sibyl rahi-besine ev sahipliği yapan Sicilya, Rodos, Sardis, Selanik, Bythi-nia (Batı Karadeniz), iskenderiye ve Filistin de listeye eklen-miş.

Bu kentlerin coğrafi dağılımına dikkat edecek olursak, bili-nen Eski Dünya'nın bütün önemli bölgelerine yerleştiği varsa-yılan Sibyl adlı kadınların, neredeyse bir ağ (network) oluştur-duklarını görürüz İran'ı, Karadeniz kıyılarını, Mısır'ı, Anado-lu'yu, Yunanistan'ı ve Ege'yi, İtalya'yı içeren bu Sibyl Harita-sı, rahibelik ve bilgi koruyuculuğu geleneğinin en ilgi çekici ve belki de en dışa kapalı örgütünün etkinlik alanını belirleyen bir Ana Tanrıça coğrafyasını çerçevelemektedir bir anlamda.

Söz konusu network ya da örgütsel yapıyı oluşturmada Sibyl'lar, oldukça eski ve köklü bir ruhani birliğin sağladığı dolaylı avantajdan yararlanmış görünüyorlar Kuruluşu 10 1100 dolaylarına dek dayanan ve Amphictyonic Konsey adıyla bi-

57 John J. Collins, a.g.e, s 116

58 Bu kent yaygın görüşe göre İtalya'daki Yunan kolonilerinden Cimmeri-um'dur ancak oldukça sıradışı bir yaklaşıma göre Karadeniz'in kuzeyinde, Kırım dolaylarında yer alan antik Kimmerya olması da mümkündür Ro-malı ozan Virgilius'un ünlü Aeneid'inde Cumae Sibyl'ı, yeraltı dünya-sıyla ilişkilendirilir ve Yunan kültüründe Kırım'ı içine alan

Kimmerya, yine yeraltına açılan kapılardan biri olarak değerlendirilir.

linen, dinsel içerikli bir federasyon bu. Yunan kent devlederin-de yaşayan ve saygın tapmakların yöneticiliğini üstlenen Sibyl'ların üyesi oldukları bu örgütün bilinen en ünlü merkezi Delphi'ydi ve oradaki SibyPın (Pythia) yönetiminde yılda iki kez, ilkbahar ve sonbaharda konsey toplantısı düzenleniyordu. Başlangıçta, Apollon ve Demeter tapmaklarının rahibelerince, dini merkezlerin korunması, geliştirilmesi ve bakımının, ondan yararlanan tüm halklarca dayanışma halinde sürdürülmesi gibi bir amaçla kurulan örgüt, kısa bir süre sonra bütün Yunan kent devletleri yöneticilerinin dini otorite olarak kabul ettikleri bir güç ve prestije kavuşmuştu.

Konseyin aldığı kararlar, ilk başlarda tapınak düzenine iliş-kin yasaların belirlenmesini; onarım masrafları ve genel giderle-rin farklı kent devletlerine adil olarak paylaştırılmasını; tapmak-lara saygısızlık edenlerin cezalandırılmalarını ve ortak festivalle-rin düzenlenmesiyle ilgili ayrıntıları içeriyordu. Zaman içinde, bütün kent devletlerinin üzerinde, saygın bir konum elde etti ve aralarındaki anlaşmazlıklarda hakemlik yapmak, hatta gere-ğinde ortak kurallara uymayan kentlere kutsal savaş ilan et-mek gibi yetkilerle de donandı.

Birliğin adı, Yunan Tufan mitinde Nuh'un karşılığı olan Deucalion ve karısı Pyrrha'nın oğullan Amphictyon'dan geli-yordu ve tarihsel kaynaklara göre on iki kentte tapmak yöneti-ciliğini sürdüren on iki üyesi vardı, isa'dan önce altına yüzyıl sonlarından itibaren, saygınlığı ve prestijinin sağladığı güç ne-deniyle siyasi nitelik kazanan ve Yunan kent devletleri yöneti-cilerinin kendi aralarındaki üstünlük mücadelelerine sahne olan bu konseyin, en azından ilk beş yüz yıl boyunca, sözünü ettiği-miz Sibyl örgütü için uygun bir zemin oluşturduğunu söyle-yebiliriz. Amphictyonic Konsey, Sibyl'ların kendi aralarında yaygın ve düzenli bir iletişimi

sürdürmeleri ve bilgilerini pay-laşmaları için, eşsiz bir fırsat sağlamışa benziyor.
Böylesi uzun süreli ve oldukça ciddi bir örgütsel deneyimin varlığı bile, Sibylline Kitaplan'nı yaratan kültürel arka planın hiç de sanıldığı gibi basit, günlük kehanetlere yaslanmadığını düşünmemiz için yeterli neden. Her biri kendi bölgesinde ün-

lü, saygın ve hatta korkulası kabul edilen Sibyl rahibeleri, Dünya Anneye, yani Kybele'ye bağlı misyoner bilgelerdir; yılda iki kez kendi aralarında yaptıkları toplantıları ve seyrek uğrayan özel ziyaretçilerini saymazsak, insanlardan uzakta, münzevi bir yaşam sürerler. Hepsinin, kendi adlarıyla anılan bi-rer kitabı vardır ki, bunlar küçük yerel farklılıklar içerse de, as-lında bütün Sibyl kitaplarının aynı ana metinden kaynaklandığı ve ortak bir bilgi birikimini taşıdığı ya da aynı bütünün dikkat-le bölünmüş parçalarından her birinin, farklı bir Sibyl'ın kita-bında saklandığı düşünülmektedir. Daha da ötesi, sözü edilen kitapların yalnızca içerikleri değil, yazıldıkları dil de bütünüyle aynıdır ve coğrafi farklılıklar ne olursa olsun, Sibyl'lann hepsi bu belgeleri orijinal dillerinde korumuşlardır.
Bütün bunlar, kaynağı çok eskilere dayanan bir bilgi biri-kimine ait veri ve kayıt arşivinin, başlangıcı kestirilemeyecek denli eski bir gelenek uyarınca, bir bilge kadınlar kültü tarafın-dan dikkatle saklanıp korunduğunu ve gerek duyuldukça o bil-gilere başvurularak, güç durumlara ilişkin çözüm üretecek yo-rumlar arandığını ortaya koyar. Burada önemli olan, söz konu-su kitaplardaki bilginin bilimselliği ya da geçerliliği gibi nes-nel bir durumdan çok, o bilgi ya da deneyim birikimine fark-lı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde duyulan güven ve saygının altını çizen öznel durumdur. Sibylline bilgeliği, içeriği hak-kında çok net verilere sahip olamadığımız için hakkında fikir yürütmekte zorlandığımız; bu

nedenle de, açıkçası, kuşkucu gü-dülerimizi devreye sokarak batıl inanç şemsiyesi altında gör-me eğiliminde olduğumuz bir dünya görüşünü ve kozmolojiyi temsil etse de, binlerce yıl boyunca Eski Dünya'da yaşayan in-sanların önemli bir bölümünce saygı gördüğünü ve değerine iti-bar edildiğini unutmamamız gerekiyor.

Diğer yandan, Roma'nın yükseliş dönemine gelindiği sıra-da (hatta bunun da epey öncesinde) az sayıdaki üst düzey bilge rahibe tarafından korunuyor olmaları, Sibylline KitaplarTnın bağlı olduğu eski kültür ve geleneğin artık çözülme ve dağılma aşamasında olduğunu gösteriyor. Aslına bakılırsa, oldukça uzun bir zamana yayılan gerilemenin, final aşamalarıydı artık bu

isa'dan önce üçüncü bin yıl başlarında, bilinen büyük Eskiçağ devletleri tarih sahnesinde belirdiği sırada, büyük olasılıkla Ana Tannça kültünün sonu da ufukta görünmeye başlamıştı, çünkü sonraki dönemde oluşan bütün panteonlarda eril tanrıların za-man içinde baskın çıktıklarını ve toplumsal ilişkilerde cinsiyet-lerin rolünün de buna paralel olarak kadınlar aleyhine değişme yoluna girdiğini görüyoruz.

Buna karşın, oldukça uzun süre Ana Tanrıça inanışı ve ge-leneği ayakta kalmak için direndi. Mısır, Sümer, Akat, Minos, İran, Anadolu, Yunanistan ve Balkanlar başta olmak üzere Es-ki Dünya'nın birçok bölgesinde, her ne kadar siyasi yapı erkek-egemen niteliklerini giderek daha fazla kuşanmış olsa da, bin-lerce yılın yerleşmiş ve halklarca benimsenmiş alışkanlıkları, hem kadınların saygınlığı ve itibarını mümkün olduğunca koru-du, hem de Ana Tanrıça kültünü (hızla gerilemekte olsa bile) yaşatmayı başardı. Kolektif bilinçaltındaki tanrıça imgesi ve say-gınlığı o denli canlı ve güçlüydü ki, çok daha sonra, Avrupa ve Yakındoğu'yu Hıristiyanlaştırmaya çalışan Roma Kilisesi bile, varlığım ve sunduğu inanç sistemini kabul ettirebilmek için, Meryem Ana figürü aracılığıyla bu imgeden mümkün oldu-ğunca yararlanmaya çalışacaktı.

Ancak şu an bizim için önemli olan dönem, Büyük Anne kültürünün giderek gölgede kalma ve nihayet yok olma süreci-ne girmeye başladığı, Roma'nın yükseliş yıllarıyla başlıyor. Bir başka deyişle, Krallık döneminin yedinci ve son hükümdarı, Et-rüsk asıllı Tarquinius Superbus'un, Sibylline Kitapları'nı ele geçirdiği öne sürülen evreyle, yani îsa'dan önce altıncı yüzyılın son çeyreğiyle başlayan bir süreci gözden geçirmeye çalışıyoruz. Ana Tanrıça kültünün koruyuculuğunu sürdüren rahibe geleneğinin son temsilcileri, Amphictyonic Konsey'in denetimi de yitirildikten sonra oluşan yeni koşullarda, büyük ölçüde içe kapanmış durumdaydı artık. İnsanlardan uzak, münzevi bir yaşam süren ve yan çılgın görünümleriyle biraz da korkuya da-yalı bir saygı yaratıp dokunulmazlık elde etmeye çalışan bu bil-ge kadınların, anadan kıza geçen bir bilgi koruma ve saklama geleneğinin son temsilcileri olduklarını söyleyebiliriz. Büyük

olasılıkla, çoğu kaynağın da satır aralarında belirttiği gibi, fark-lı kentlerdeki Apollon ya da Demeter tapınaklarının yakınların-da, kırsal alanlardaki mağaralarda yaşayan Sibyl'lann hepsi hâ-lâ birbirleriyle iletişim halindeydiler ve seyrek de olsa bir araya geliyorlardı; en azından, bunu ellerindeki metinleri paylaşıp, her birinin güvende olduğunu bilmelerine yetecek bir sıklıkta yapıyorlardı. Diğer yandan, saygınlık ve nüfuzlarıyla da, Deme-ter, Dionysos ve Apollon tapınaklarını dolaylı olarak yönetme ve yönlendirme gücünü ellerinde bulunduruyorlardı.

Anaerkil Altın Çağ

Sibyl'lann büyük değer verdikleri ve titizlikle sakladıkları kitaplarının içinde neler olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Ama bu noktada temsilcileri olduklarını sürekli yinelediğimiz Ana Tanrıça kültünün ve ilk tarım toplumlarından itibaren onu ya-ratan Anaerkil toplumsal düzenin neye benzediğine ilişkin bir şeyler söylememiz gerekiyor. Böylelikle, varoluş savaşı verdiğin- -den söz ettiğimiz SibyPıri neyi korumaya ve ayakta

tutmaya ça-lıştığını (ya da neyi restore etmeyi amaçladığını) daha net ola-rak görme olanağımız olacak.

İlk olarak, çok yaygın bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak gerekiyor Toplumda ekonomik, siyasi, sosyal ve ruhani otorite-yi erkeklerin elde etmesi sonucu ortaya çıkan ve kadının baskı altına alınıp kamusal alandan uzaklaştırılmasına yol açan ataer-kil düzen ile onun önceli durumundaki anaerkil toplumsal yapı arasında simetrik bir karşıtlık yok. Yani anaerkil toplumlarda da bütün güç ve otoritenin kadınların elinde olması ve erkek-lerin baskı altına alınması gibi bir durum söz konusu değil. Böyle eğretilemeleri ancak popüler kültürün yarattığı sinema filmlerinde ve birtakım ucuz parodilerde bulabiliriz.

insanoğlunun binyıllar boyu sürdürdüğü bir toplumsal iliş-ki biçimi ve onun ardındaki kültür ve inanç sistemini, bugünün gözlükleriyle geçmişe bakıp, erkek-egemen toplumun bire bir karşıtını kurgulayarak anlamamız mümkün değil. Kafamızın içinde bir hegemonya modeli ve iktidar yapısı, dolayısıyla bir

sınıflı toplum prototipi olduğu sürece, geçmişin anaerkil ya-pılan uzak ve anlaşılmaz gelecek bize. Bir yanlış bilinç olarak ideoloji, binlerce yıl öncesinin özgül koşullarını ve bu koşullar-la uyumlu yaşam biçimlerini anlamamızı güçleştirecek.

Anaerkil toplumu, bağrında gelişen üretim biçimi ve üre-tim ilişkileriyle ya da sahip olduğu inanç sistemiyle birlikte kav-ramaya çalışırken, sınıfsız bir yapıdan söz ettiğimizi unutma-mamız gerekiyor. Hayatı birlikte omuzlayan; yükünü ve getiri-lerini paylaşan; ortak çıkarları gözetme kaygısındaki bireylerin ilk büyük toplumsal deneyimiydi anaerkil düzen. İnsanlar ara-sında, üretime katılma biçimine ve aldığı role bağlı maddi çı-kar sağlayan bir statü farklılığı olmadığı gibi, cinsiyeder arasın-da da bir efendi-köle ilişkisini içermiyordu. Dolayısıyla,

üre-tim araçları üzerindeki mülkiyet de ürünün paylaşımı da kc-münal nitelik taşıyordu. Kadınla erkek arasındaysa birbirine üstün gelme mücadelesi değil, koşulların gerektirdiği bir daya-nışma vardı. Aynı biçimde, neolitik dönemin bütün anaerkil toplumlarının inanç sistemlerinin merkezinde yer alan Ana Tanrıça ile insanların arasındaki ilişki de bir kulluk mantığı-na değil, sevgi ve şükran duygusuna dayanıyordu.

Neolitik dönem, yani Yeni Taş Çağı, çoğu toplumbilim-cinin insanlık tarihinde bir devrim olarak değerlendirdiği bü-yük bir yeniliğe ve yaşam biçiminde köklü bir değişikliğe sah-ne oldu Tohum ekmenin, tarla sulamanın, tahıl ve sebze yetiş-tirmenin, bir başka deyişle toprağı kendi yaranna akıllıca kul-lanmanın yol ve yöntemlerinin keşfedilmesiyle, insanların yaz-gısı da değişiyordu artık. Tarımı bilmek, yaşanılan çevrede kay-naklar tükendikçe toplu halde yeni bir bölgeye göç etme zorun-luluğundan da kurtulmak demekti; artık insanlar yerleşik dü-zen'^ geçmeye ve ekilmeye elverişli geniş düzlüklerin üzerinde kendi köylerini kurmaya hazır durumdaydılar. Bu büyük geliş-meyi de, toprağı işleyip ondan ürün almayı keşfeden kadınlar sağlamıştı, işte ana erki dediğimiz unsur, toplumsal yaşamda-ki ekonomik yönüyle, böyle doğdu.

Tarımın kadınların bir buluşu olduğu doğrudur, diyor Mircea Eiiade. Av peşindeki ya da sürülerin gözcülüğündeki

BİR İDEAL-fN HİKAYESİ

erkek, hemen hemen her zaman evinden ayrıdır. Kadın, sınırlı ama keskin gözlem yeteneğiyle doğa olaylarını, tohumun dökü-lüşünü, büyümesini, meyve verişini gözlemler ve aynı süreci ya-pay olarak tekrarlamayı dener.59

Tanm öncesi ilkel topluluklar, yiyecek üretimini gerçek-leştirme yöntemlerini temel alan bir kategorizasyona göre av-cı-toplayıcı olarak adlandırılıyorlar. Yaygın kanıya göre bu aşa-mayı yaşayan topluluklarda, cinsiyetleri temel alan basit bir top-lumsal işbölümü söz konusuydu Erkekler toplu halde ava çı-karken, kadınlar toplayıcılık görevini

üstleniyor ve doğada bulunan yabani meyve ve bitki köklerinin yenebilir olanlarını, henüz bir köy denemeyecek olan göçebe yerleşim yerine taşı-yorlardı. Yine aynı işbölümü uyarınca topluluğun güvenliğini üstlenen, onları vahşi hayvanların saldırılarından koruyan ve fi-ziksel güç gerektiren ağır işleri üstlenenler, erkekler; çocukları büyütmek ve yetiştirmekle görevli olanlar da kadınlardı.

Antropologlarca geliştirilen bu son derece şematik toplum-sal düzen prototipinin ne derece gerçeği yansıttığından emin değiliz. Ama sınırlı arkeolojik verilerin gösterdiği kadarıyla ke-sin olarak bilinen şey, bitkilerle ve toprakla daha düzenli ilişki kuran ve topluluğun besin ihtiyacını bu yolla karşılayan kadın-ların, günün birinde tohumun gücünü fark edip, tarımın yo-lunu açtıkları gerçeği. Böylelikle, rastlantılara ve şansa yer bı-rakmadan, insanlar kendi besinlerini topraktan düzenli olarak elde edebilecek konuma gelmişler ve doğal koşulları denerim al-tına alma sürecinin belki de en kritik aşamasını geride bırakmış-lardı.

Oldukça uzun bir süre egemen olduğu sanılan eski yaşam biçiminde, erkeklerin av etkinliğinden elleri boş dönmelerinin hayli sık rastlanan bir durum olduğu sanılıyor. Bu durumda aç kalmamak için, kadınların topladığı yenebilir bitkilerin değeri bir hayli artıyordu ki, yeniden ekilip sürekliliği sağlanamayan bu kaynaklar da bir süre sonra bitebiliyordu. Dolayısıyla, av hayvanları azalıp, çevredeki bitki ve meyveler tükenince, toplu-

59 Mircea Eliade, Dinler Tarihine Giriş, s 258-259

luğun ilkel çadırlarını söküp, yeni bir yaşam alanına doğru göç etmesi gerekiyordu.

Bu durum göz önüne alındığında, tarımın, ilkel toplulukla-rın yaşamında bir tür büyü gibi aniden belirmesinin, tarihçi ve antropologlarca devrim olarak adlandırılmasına şaşmamak gerek. İnsanların artık

kaynakların tükenmesine bağlı olarak sü-rekli göç etmelerine gerek kalmıyordu, çünkü bu kaynakların çok yaşamsal bir bölümünü kendileri üretiyorlardı. Göçebe yaşamı-nın yerini yerleşik yaşam ve köyler; sırıkların arasına hayvan de-rileri gerilerek yapılmış ilkel çadırların ya da sazdan kulübelerin yerini de daha dayanıklı ve kullanışlı kerpiç evler alıyordu. Bir başka deyişle, kadınların toprakla olan yakın ilişkileri sayesinde gerçekleştirdikleri bir buluş, insanlığın yazgısını değiştirmişti.

Ekilmeye elverişli düzlüklerin, sulamayı kolaylaştırıcı akar-sularla birleştiği yerler, kalıcı insan yerleşimlerine ve geleceğin köy ve kentlerine sahne olacaktı artık. Ancak, toprağı işleyip be-sin elde etmek, uzun ve yoğun bir çalışmayı gerektirdiğinden, insanlar bundan böyle küçük topluluklar halinde değil, bunların bir araya gelmesinden oluşan tarım toplumları olarak yaşam-larını sürdürmek durumundaydılar. Irmak kenarlarındaki ekile-bilir toprakların çevresinde, eskiye oranla çok daha kalabalık in-san toplulukları bir araya gelmeye başlıyordu giderek.

Bu durumda, sosyal ilişkilerde de yeni bir düzenleme ge-rekliliği ortaya çıkıyordu Yan yana yaşayıp toplumu meydana getiren küçük gruplar, ayırt edici adlarla anılabilmeli ve klanlar birbirlerini bu adlarla tanıyabilmeli; bir başka deyişle, akraba-lık ilişkileri formüle edilmeliydi. Farklı klanların üyeleri ara-sında, yerleşik bir mekanda ortaya çıkacak cinsel ve duygusal birliktelikler, evlilik kavramını da yavaş yavaş biçimlendirir-ken, böylesi bir düzenleme zorunluluk halini alıyordu.

Klanlarda çocuklar, oldukça gerilere giden dönemlerden beri anneleri tarafından büyütülüyor, annelerini tanıyor ve an-nelerine göre adlandırılıyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın tarih-çilerinden İsviçreli Jakob Bachofen, 1861'de yayımlanan Anne-lik Hukuku (Das Mutterrecht) adlı kitabında, bu durumun, geleneksel tekeşli evlilik dönemi öncesi kadınla erkek arasında

var olan ilkel ilişki biçimlerinden kaynaklandığını söylüyor ve babanın belli olmadığı bir ilişki sisteminde soyağaçlarının, ke-sin olarak bilinen anneden yürüdüğünü savlıyordu. Dolayısıyla, yerleşik yaşamda sınırları belirlenecek akrabalık ilişkilerinin temeline de annenin yerleşmesi, oldukça mantıklı ve doğal bir sonuçtu. Böylece toplum, annenin kimliğine göre adlandırılan ve tanımlanan gruplara bölünürken, Bachofen'in annelik huku-ku dediği ilke de ortaya çıkacak ve bu da ana erkinin sosyal boyutunu vurgulayacaktı.

Bachofen'in oluşturduğu Mutterecht kavramına ve evliliğin tarihine ilişkin dinsel ve ahlaki bakışına katılmamakla birlikte, Friedrich Engels de anaerkil akrabalık ilişkilerini ortaya çıkaran sistemin, insan topluluklarının gelişim sürecinde ortaya çıkan farklı bir aile yapısından kaynaklandığını düşünüyordu. Henry Morgan'in 1870'lerde büyük ses getiren Eski Toplum (Ancient Society) adlı kitabından yola çıkarak kaleme aldığı ün-lü yapıtında, düzensiz cinsel ilişki sisteminden kan-koea ev-liliğine giden süreç içinde grup halinde evlilik ilkesinden kay-naklanan ve ortaklaşa aile olarak adlandırılabilecek bir sosyal düzenin ortaya çıktığından söz ediyordu Engels. Topluluk için-de, aynı kuşaktan kabul edilen bütün erkeklerle bütün kadınla-rın kan-koca sayılması ilkesine dayalı bu aile biçimi, ana er-kini ortaya çıkaran faktörlerden biriydi

Grup halinde ailenin bütün biçimleri içinde, bir çocuğun babasının kim olduğu kesinlikle bilinemez ama anasının kim ol-duğu, kuşkuya hiç yer bırakmayacak biçimde bilinebilir. Bir ana her ne kadar ailenin bütün çocuklarını kendi çocukları olarak çağırır ve onlara karşı analık görevleriyle yükümlü bulunursa da, yine de kendi öz çocuklarını öbürleri arasından ayırt eder. öyleyse, grup halinde evlilik var oldukça, soyağacmın yalnızca ana tarafından gösterilebileceği açıktır; gerçekten bu durumda yalnızca kadın soy zinciri tanınmaktadır.60

Engels, analık hukuku terimini, o ilkel aşamada hukuk-tan söz edilemeyeceği gerekçesiyle yanlış bulduğunu belirtiyor

60 Friedrich Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s 58

ama yine de yukarıda dile getirdiği açıklamanın, onu ilk kez for-müle eden Bachofen'in meziyetlerinden biri olduğunu söylü-yordu. On dokuzuncu yüzyıl ortalarındandan itibaren antropo-loglar, günümüzde varlığını sürdüren ve ilkel olarak adlandı-rılabilecek toplulukların sosyal yapılarını bir süre gözledikten sonra, elde ettikleri sonuçlan az sayıdaki kimi arkeolojik veriy-le buluşturmaya çalışarak, binlerce yıl öncesine ilişkin genelle-meler yaratma yolunu seçtiler. Bu yöntemin güvenilirliğiyle il-gili soru işaretleri bir yana, grup halinde evlilik gibi bir olgu-nun, ilk yerleşik toplumlarda ortaya çıkan anaerkil yapıyı açık-lamaktaki yeterliliği de tartışılır durumdaydı. Yanılgıların çoğu, tekeşli karı-koca evliliğini, zorunlu olarak ataerkil dönemde or-taya çıkan bir sonuç, hatta (bir biçimde kadını baskı altına al-manın aracı olsa bile) toplumsal gelişimde ileri doğru atılmış bir adım olarak görme saplantısından kaynaklanıyordu.

Muhafazakâr Bachofen için anaerkil yapı, yanlış ilişki modelinden ideal kutsal aileye geçiş sırasında ortaya çıkmış ilkel bir ara dönemden ibaretti. Ama Engels daha farklı bakı-yordu meseleye Sınıflı toplumların ortaya çıkışı, ataerkil yapı-nın doğusuyla eşzamanlıydı. Yaklaşık beş bin yıl içinde köleci-likten kapitalizme dek evrilmiş sömürü sistemlerini incelerken Engels, sınıfların doğmasında etkili olan sosyolojik değişimi doğru analiz etmeye çalışıyordu. Onun kaygısı, daha köleci top-lumdan itibaren iktidar sisteminin molekülünü oluşturduğu-nu düşündüğü ataerkil ailenin nasıl ortaya çıktığını formüle et-mekti. Dolayısıyla, yabanıl sürü toplumundan erkek-egemen yapıya geçiş süreci içinde öngördüğü iki aşamalı evrimin kilit noktasını, anaerkil düzen oluşturmaktaydı. Uygarlığın oluşmaya başladığı ilk aşamalarda farklı bir aile yapısı ve kadının ağırlıkta olduğu bir sosyal düzen fikrini gün-deme getiren Bachofen'in tezleri, Morgan'ın Irokua kabilelerini Yunan ve Roma

gensleriyle bağdaştıran çözümlemeleriyle zenginleşti; Engels'in sosyal değişim modeli ve aşamaları üzeri-ne geliştirdiği teorik altyapıyla da ayakları üzerine bastı. Anaer-kil toplumla ilişkili çözümlemeler, yirminci yüzyılın başlarında çoğu sosyolog ve antropolog tarafından da izlenip destek görür-

ken, bu yaklaşıma en büyük ilgi de, doğal olarak feministlerden gelecekti. Yunan kültürü ve klasikler uzmanı Jane Ellen Harrison, 1912'de yayımladığı Themis Yunan Dininin Toplumsal Kök-leri adlı kitabında, Yunan öncesi toplumların inanç biçimlerin-den yola çıkarak, uygarlığın daha önceki aşamalarında egemen olan anne merkezli (matrifocal) bir toplumsal yapının ve an-ne soylu (matrilineal) bir akrabalık zincirinin varlığını ortaya koydu. Daha da önemlisi, Sir James Frazer'ın çalışmalarından da aldığı esinle, insanlığın kolektif bilincindeki ilk tanrı imgesi-nin dişil nitelikler taşıdığını vurgulayarak, Ana Tanrıça kavra-mıyla anaerkil toplum yapısı arasında net bağlantılar kurdu.

Ancak Harrison'ın düşünceleri o dönemin koşullarına göre fazla radikal nitelikler taşıyordu ve tezlerinden rahatsız olan, egemen düşünce savunuculan tarafından şiddetle eleştirilip dış-landı. Buna karşılık Harrison geri adım atmadı ve benzeri dü-şünceleri paylaşan akademisyenlerle birlikte oluşturduğu Cambridge Klasik Antropoloji Grubunun liderliğini üstlene-rek araştırmalarını sürdürdü. İzleyicileri arasında Gilbert Mur-ray, Prancis Cornford ve Arthur Bernard Cook gibi bilim adamları da vardı.61

Kurulu düzeni olumlayan muhafazakâr ideolojinin etkisi al-tındaki ortodoks bilim anlayışı tarafından şiddetle eleştirilse de, gerek Harrison'ın düşünceleri gerek anaerkil toplumla ilgili tez-ler, aralarında Sigmund Freud ve Robert Graves gibi çok önemli isimlerin de bulunduğu yenilikçi bilim adamlarının des-teğini almayı başardı. 1960'larda etkisini artıran

feminist hare-ketin sağladığı güçlü rüzgâr, özellikle de James Mellaart'ın Ça-talhöyük'te elde ettiği Ana Tanrıça kültüne ilişkin bulgular-dan sonra, Jane Harrison'ın öncülüğünü yaptığı düşüncenin yaygınlaşmasını sağladı insanlığın en eski dini, Ana Tanrıça ta-pınımı üzerine kuruluydu ve antropolojik veriler ya da mitler-den elde edilen ipuçları, uygarlığın ilk aşamalarında kadınların

61 Shelley Arlen, For Love of an Idea Jane Ellen Harrison, a Heretic and a Hümanist, Women's History Review 21996, s 168-169

yönetim erkini elinde tuttuğu bir sosyal yapının varlığını gös-termekteydi.

Feminist saflardaki heyecan, bu saptamanın sonuçlarının gereğinden fazla abartılarak çarpıtılmasına ve kadının egemen güç olduğu eski bir toplumsal düzenin kurgusal düzeyde yara-tılmasına neden oldu. Diğer yandan, muhafazakâr direnç de, bu yeni dalgaya elden geldiğince karşı durabilmek için hem veri yetersizliğinden kaynaklanan belirsizliklere sığınmaya devam edecek, hem de coşku ve abartı sonucu ortaya çıkan teorik açık-lardan yararlanacaktı.

1980'lerde politikadan kültür ve sanata dek her alanda es-meye başlayan muhafazakâr rüzgârlar, anaerkil toplum teorisi karşıtlarının da seslerini yükseltmelerini sağladı. Bu dönemde çoğalan teorik araştırmalar, Tarihin hiçbir döneminde anaerkil düzen diye bir şeyin olmadığı; bu tezlerin feminist düşünürler-ce verilerin çarpıtılması sonucu ortaya çıkan fantezilerden ileri gitmediği iddialarını savunmaya dek vardı ve işin garibi, bu id-diaların sahipleri oldukça da fazla ses çıkararak baskın duruma geçmeyi başardılar.

Elbette itirazların bu denli yoğun olmasının ardında yatan temel etken, yalnızca cinsiyetler arası sürtüşme ya da femi-nistlerle muhafazakârların kutuplaşmalarından ibaret değildi. Anaerkil toplumun, uygarlığın ilk dönemlerinde var olduğunun kabullenilmesi, son beş bin yılın sınıflı toplumlarının çekirde-ğinde yer alan ataerkil ailenin mutlaklığı ve ebediliğine ilişkin yaygın kanıya da ciddi biçimde gölge düşürecekti. Daha da önemlisi, bir zamanlar, kadınların saygınlıklarını koruyup, ka-musal alaHaki etkinliklerini erkeklerle eşit koşullarda (hatta ba-zı ayrıntılarda daha üstün bir konuma yerleşerek) sürdürdükle-ri; ortak mülkiyete, paylaşıma ve eşitliğe dayanan; barışçı ve üretken bir toplum düzeninin var olduğunu onaylamak, egemen düzen ideologları için kabul lenilemez bir şeydi Çünkü bu, Ba-tı dünyasında yirminci yüzyıl boyunca ideolojik bir bombardı-man halinde sürdürülen, sosyalizmin olanaksızlığı ve insan do-ğasına aykırılığına ilişkin tezlerin de iflası anlamına gelecekti! Eğer beş bin yıl öncesine kadar, hem de oldukça uzun bir süre

boyunca insanlar böyle bir sosyal düzeni sürdürebildiyseler, bu-gün, yarın ya da gelecekte bunun bir kez daha yinelenmesi mümkündü! Dolayısıyla, anaerkil toplumun tarihsel gerçekliğiy-le ilgili tezlere karşı çıkışın ardında, en sağduyulu geçinenlerin bile Batılı bilinçaltlarında varlığını sürdüren, sosyalizm ha-yaletinin getirdiği korku ve tedirginlik vardı aslında.

Saldırılar çoğunlukla, neolitik dönemde yazının bilinmiyor olmasından yola çıkılıp, günümüze yazılı belge kalmamış oldu-ğu gerçeğinin ardına sığınılarak gerçekleştirildi. Ardından, bir Ana Tanrıça kültünün varlığı ve yaygınlığı sorgulanmaya başla-dı. Üstelik, sözde büyük bir yansızlık, bilimsellik ve sağduyulu yaklaşım kisvesiyle sürdürüldü bu çabalar. Ne var ki, anaerkil toplumun varlığını savunan cephede hem yüz yıla yakın bir sü-redir biriktirilmiş, reddedilemeyecek veriler, hem de oldukça yetkin

sözcüler vardı.
Doksanlı yıllara dek bu alandaki çalışmalarını sürdüren Lit-vanyalı arkeolog Marija Gimbutas, hem Çatalhöyük ve Orta Avrupa neolitik yerleşimlerindeki bulguları dikkatle analiz ede-rek Ana Tanrıça kültünün izlerini sürdü, hem de günümüze dek yaşayan mitler ve ritüellerdeki kimi unsurlarla bu bulgular arasında yadsınamayacak bağlantılar kurdu.62 Bir anlamda Jane Harrison'ın izinden giderek, ayaklan çok daha yere basan bir yaklaşım geliştirdi. Kuşkucular elbette İtirazlarından vazgeç-mediler ama doksanlı yılların ortalanndan itibaren strateji de-ğiştirerek bu tartışmayı yok sayma yolunu seçtiler. Yazılı bel-ge yoksa, kanıt da yoktu onlara göre.
Anaerkil toplumun varlığını ortaya koyan çözümlemeleri ve karşı tezleri, konunun hak ettiği derinlikte ele almak, bu kita-bın mütevazı sınırları içinde mümkün değil. Ama en azından, aynnülar üzerinde fırtınalar koparılarak süren bunca tartışma sırasında yaratılmış toz ve dumanın, oldukça önemli ve belirle-yici bir noktayı, yani ilk tarım toplumlarında ekonominin mer-
62 Marija Gimbutas'ın ölümünden sonra Califomia Üniversitesince yayım-lanan, editörlüğünü Miriam Robbins Dexter'ın yaptığı The Living God-desses adlı son çalışmasını, konuyla ilgilenen tüm okurlara şiddetle tav-siye ederim.

kezine yerleşen toprakla ilgili bilgenin kadınlara sağladığı say-gınlık ve prestiji görmezden gelmeye yol açtığını söyleyebilirim.
Neolitik yerleşimlerde kadınlar tartışılmaz biçimde soyağa-cının temel direği ve toplumun öncüleri sayılıyordu, çünkü hem tarımı onlar bulmuştu ve hepsi anneden kıza aktarılan bir eği-timle toprağın sırrına vakıftı, hem de sahip oldukları doğur-ganlık özelliği, toprağın verimliliği ve bereketiyle bağdaştınlıyor ve bu da doğal olarak, gördükleri saygıyı

artırıyordu; bu kadar basit. Sözü edilen model, günümüzdekinin aksine kadının ezen, erkeğinse ezilen olduğu bir toplumsal yapıyı değil, kamusal alandaki kritik kararlan bilge kadın'ların aldığı, buna karşın cinsiyetler arasında bir aynmcılık ya da eşitsizliğin yaşan-madığı, proto-komünist diyebileceğimiz nitelikleri sergiliyor-du.

Peki binyıllar boyunca tarım toplumlarının organizasyo-nunda etkili olan bu sistem, hangi değişim evrelerinin yaşanma-sı ve hangi yeni faktörlerin ortaya çıkması sonucu çözülme ve dağılma noktasına geldi Şimdi, bu süreci gözden geçirmeye ça-lışalım.

Mülkiyetin doğuşu ve Yanlış Uygarlık

Tanm ekonomisiyle birlikte, toplumun elindeki en önemli maddi değerler, ekilebilir topraklar ve su kaynaklan oluyordu artık, ilk neolitik yerleşimlerin ortaya çıkmaya başladığı dönem-lerde insan nüfusu az, buna karşın ekilecek topraklar çok büyük ve genişti. Dolayısıyla kolektif bir çabayla yürütülmesi gereken tarım faaliyetlerinde emeğin değeri de öne çıkıyor; buna karşı-lık bol ve sınırsız gibi görünen topraklar, topluluğun ortak mülkü olarak kabul ediliyordu. Gordon Childe, tanm toplum-larında bireyselliğin değil, toplumsallığın ön planda olduğundan ve uğraşının bütünüyle kamusal bir nitelik taşıdığından söz ediyor

Neolitik ekonomi tüm olarak, işbirliğinin yarattığı çaba ol-maksızın yaşayamazdı. Ormanda düzlük açmak, bataklık kurut-mak gibi ağır işler, ortak çaba gerektirir. Kanal açmak, taban

hayvanlarına ya da sellere karşı evleri korumak da toplumsal so-rumluluklardı. Gerek Mısır, gerek Batı Avrupa'da neolitik köy-lerdeki barınaklar, gelişigüzel yayılmamış, belli bir düzene göre yerleştirilmişti. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre toplumsal eylemlerin denkleştirilmesi ve yönetilmesi için bir sosyal örgüt-lenme vardı.63 işbölümü ilkelerinin, bir biçimde tarım öncesi dönemlerde-kine benzer bir

anlayışla düzenlendiği söylenebilir Ekim ve ha-sat, yani tarımın temel aşamaları, ağırlıklı olarak kadınlar tara-fından yürütülüyordu. Sulama için ırmakları kullanarak geniş kanallar açmak ve ekime hazırlanacak tarlayı kabartmak gibi fi-ziksel güç gerektiren görevlerse, genelde erkeklere aitti. Diğer yandan, tarımın ortaya çıkması daha önceki dönemlerin etkin-liklerini tümden ortadan kaldırmıyordu tabii ve avcılık, yine er-keklere özgü bir iş olarak varlığını sürdürüyordu. Çocuk bakı-mı ve evlerin sorumluluğu, yine kadınların üzerindeydi. Bu ay-rım, tarımsal üretimden fırsat buldukları sürece kadınların, ev ve günlük yaşam için vazgeçilmez değer taşıyan araç ve gereç-leri de zaman içinde geliştirmelerini sağlayacaktı Sözgelimi ne-olitik toplumun en önemli karakteristiklerinden biri kabul edi-len çömlekçilik, kadınların geliştirdiği bir zanaattı.

İlk tarım toplumlarındaki Erginleme törenlerinin niteli-ği, kadınla erkek arasındaki, toplumsal ihtiyaçların karşılanma-sına yönelik bu işbölümü ve rol modellerinin, çocukların yetiş-tirilmesinde de aynen uygulandığını gösteriyor. Ergenlik çağına giren erkek çocuklar, babalan ve diğer erkek akrabaları tarafın-dan erkek görevlerini yerine getirmek üzere eğitilirken, kız çocuklar da belli bir yaştan itibaren tarım etkinliklerini, hasat zamanlarına ilişkin ayrıntıları, çömlekçilik ve sepetçiliğin sırla-rını öğreniyorlardı annelerinden.

Topluluğun tüm üyelerinin beslenme ihtiyaçlarını bile kar-şılayamayan avcı-toplayıcı yaşam biçiminin yerini, toprağa hükmeden insanlardan kurulu tarım toplulukları aldıkça, ortaya çıkan yeni yerleşim merkezlerinde nüfus da düzenli olarak art-

« Gordon Childe, Kendini Yaratan İnsan, s 102

maya başladı. Bebek ölümleri gözle görülür biçimde düşmüş; düzenli beslenen ve daha hijyenik konutlarda yaşayan insanla-rın sağlık sorunları

da giderek azalmıştı. Buna ek olarak, verim-li tarım topraklarının çevrelerinde köyler oluşturmaya başlayan insanların yaşam kalitelerindeki yükselme, çevredeki göçebe toplulukların da dikkatini çekiyor ve yeni katılımlar ya da göç-lerle köyler daha kalabalık hale geliyordu. Toprak fazla emek is-tediğinden, neolitik topluluğa eklenen yeni bireyler bir yük değil, üretim sürecine katkı olarak değerlendiriliyordu büyük olasılıkla. Ama yine de, büyüyen ve kalabalıklaşan yerleşim yer-lerinde yaşamın kurallarını belirleyecek bir sosyal düzene de ih-tiyaç vardı. Anaerkil tarım toplumlarında mülkiyet kamusal, çalışma kolektif, paylaşım da ortaklaşaydı; dolayısıyla avantajlı ya da ay-rıcalıklı sosyal sınıflar söz konusu değildi. Var olan basit hiye-rarşi, kararların birlikte alındığı topluluklarda, deneyim ve bil-gilerinden ötürü daha fazla söz sahibi olan yaşlıların yönetici olarak kabullenilmesine bağlıydı ki bunlar da çoğunlukla kadın-ların arasından çıkıyordu. Bu doğal liderlik, tanmın incelikleri ve yöntemlerini; ekim ve hasat zamanlarını; tohum ve fidelerin özelliklerini; takvimi ve zamanı izlemeyi iyi bilmekten kaynak-lanıyordu. Hasat yapılmayan dönemlerde de toplumun aç kal-mamasını sağlamak, dolayısıyla yaz kış bütün köye yetecek yi-yeceğin elde edilip bunun dikkadi dağıtılmasını planlamak, bu yönetici kadınların sorumluluğundaydı.

Topraktan alman verim artıp, açlık sorunu ortadan kalktık-ça, sözünü ettiğimiz deneyimli yöneticilerden bazıları, yiyecek üretimine daha az zaman ayırıp, hayatın kalitesini artırmaya yö-nelik arayışları değerlendirme olanağı buldular Daha kullanışlı tarım araçları; yiyecekleri daha iyi saklamaya olanak veren da-yanıklı kaplar; daha sağlam ve güvenli binaların yapılmasına ola-nak verecek mimari tasarımlar ve rahat, sağlıklı giysiler üretil-mesi, bu yolla mümkün olabildi. Zaman içinde toplumda fark-lı bir ekonomik rol olarak ortaya çıkan zanaatçılığın, tarım yer-leşimlerinde büyük oranda kadınlar tarafından geliştirildiğini söyleyebiliriz. Neolitik dönemin en görkemli yerleşimlerden Ça-

talhöyük'te ilk araştırmaları başlatan James Mellaart'a göre, kentin lö yedinci bin yılda 57 aletten oluşan bir avadanlık ko-leksiyonu vardı ve nüfusu da 8-10 bin dolaylarındaydı.64

Aşağı yukarı tarım üretimine ve yerleşik yaşama geçişle bir-likte, toplumun ruhani liderliği de bütünüyle kadınlar tara-fından yürütülmeye başladı. Bu, büyük olasılıkla, tıpkı tarımsal üretimin liderliği gibi, kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişmey-di ve herhangi bir itirazla da karşılaşmamıştı, insanlar, eskiye oranla yaşamlarının ne denli farklılaştığının farkındaydılar Be-sinlerini sağlayan toprak, tıpkı kadın gibi doğurgan ve üretken; anne gibi koruyucu ve sevecendi. Bir idea olarak ortaya çıkı-şı çok daha eskiye dayansa bile, toprağın Büyük Anne olarak kabul edilişi ve Ana Tanrıça kavramının yerleşmesi, neolitik köylerin belirmeye başlamasıyla eş zamanlı olmalıydı. Bu du-rumda, söz konusu tanrıçayla toplum arasındaki iletişimi kura-cak rahibeler, kendileri de anne sıfatı taşıyan bilge kadın yöne-ticiler olacaktı elbette.

Sözünü ettiğimiz olguyu, tam anlamıyla bir din olarak al-gılamamak gerekiyor Daha çok, ilk tarım toplumlarındaki in-sanların, onları kuşatan doğa ve evreni kavrama çabalarından ve Ana Tanrıça olarak gördükleri toprak ya da dünyayla kurulan iletişimden söz ediyoruz burada. Büyük bir olasılıkla, bilge ka-dın yönetici önderliğinde gerçekleştirdikleri ilk bereket ritüelle-ri ve duaları da, sahip oldukları bu yeni yaşam biçimini onlara verdiğine inandıkları Dünya Anneye şükranlarını sunmak ve yeni düzenin aksamadan sürmesini sağlamak içindi.

Şamanik nitelikler taşıyan bu ilk rahibelik, neolitik toplum-da bir ruhban sımfımn doğmasına yol açmıyor; yalnızca, bil-ge ve deneyimli kadın liderlerin, kendisi de en büyük anne olan Dünya ile daha iyi iletişim kuracağı inancından kaynakla-nan bir saygınlık ve prestiji canlı tutuyordu. Yiyeceklerin depo-landığı ambarlar, çoğunlukla bu nimetler için tanrıçaya şük-ranların sunulduğu tapınaklara dönüşüyor ve bunların mimari-sine, diğer yapılardan çok daha fazla özen gösteriliyordu.

M Bozktırt Güvenç, İnsan ve Kültür, s 187 ve 193

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

Tapınaklar, zaman içinde aynı zamanda bilge rahibelerin öncülüğünde, birer bilgi merkezi görevini de üstlenmeye başla-dı. Eski Taş Çağı'ndan beri önüne geçilemeyen bir merak ve korkuyla sürdürülen gökyüzü gözlemciliği, artık bu yeni kutsal mekânlara taşınmışa. Yıldızların ve gezegenlerin hareketleri bu-rada izleniyor; sıradışı göksel olayların kayıdarı burada tutulu-yordu. Dolayısıyla takvimin ilk prototiplerinin oluşturulduğu mekânlar da bu kutsal binalardı. Büyük olasılıkla tapınaklar, ye-ni rahibe adayı olarak seçilen zeki ve yetenekli genç kızların ye-tiştirildiği binalar olarak, aynı zamanda birer eğitim merkezi gö-revini de üstleniyordu. Ama daha da önemlisi, saygınlık ve li-derlik, bilgiye dayandığı için, toplumda cinsiyetten bütünüy-le bağımsız ilk hiyerarşik yapılanma, tapmaklar üzerinde oluştu. Ortada henüz yalnızca bir manevi liderlik vardı ve tapmak-larda oluşan yönetim merkezini denetleyenler, bu yolla bir maddi çıkar elde etmiyorlardı. Dolayısıyla, sosyal sınıfların da var olmadığı bir toplumsal yapı içinde tapmak bilgisi de he-nüz um anlamıyla bir iktidar aracına dönüşmemişti; yani ku-rumsal bir din değil, yalnızca bir ortak toplumsal inanç pra-tiği söz konusuydu. Tapınaklardaki bu oluşumun oldukça erken bir tarihte bi-çimlendiğine ilişkin çok sayıda bulgu var elimizde. Bunlara yal-nızca Anadolu'da değil, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da da sık sık rasdıyoruz. Harran, Nevali Çori höyüğü ve Türkiye-Su-riye sınırı yakınlarındaki Göbekli Tepe'de, isa'dan önce onun-cu bin yılın sonlarına tarihlenen kerpiç yapılar ve kutsal alan-lardaki çeşidi kabartma ve figürinler, Ana Tanrıça inancının sa-nıldığından da eskiye dayandığım gösteriyor. Geniş terasların üzerinde, yüksekliği üç metreyi geçen sütunlann yer aldığı bu binalarda, kireçtaşından heykeller ve çeşitli hayvan figürlerini sergileyen kabartmalar bulan arkeologların çabası, buluntuları geniş bir coğrafyaya

yayılan çağdaşlarıyla karşılaştırarak, genel ve kapsayıcı bir sonuca ulaşmak

(Betimlemelerin) çoğunlukla kutsal alemle ilişkili olduğu ve ilahi güçleri, cinleri ya da ruhları temsil ettiği düşünülüyor. Çok sık rastlanan ve çıplak bir dişi varlığı gösteren figürinlerin,

bereket ve üretimin simgesi, kucaklayıcı 'ana tanrıça' ya da 'hayvanların hanımı'nı simgelediği ileri sürülmekte. Çok sayıda-ki hayvan figürini ve binalarda bulunan çiftlik hayvanlarına ait boynuzların, tanrıçanın eril yoldaşı olan boğayı temsil ettiğine inanılıyor. Tanrıça ve boğayı merkez alan bu neolitik dinin, lö onuncu bin yılda ortaya çıktığı ve Bronz Çağı'na dek etkisi sü-ren bir ideolojiyi barındırdığı öneriliyor.65

Eski yerleşim kalmaları içinde, boğa ve doğurgan kadın sembollerinin yan yana bulunduğu her yer, Ana Tanrıça kültü-nün varlığını gösteren güçlü işaretlerdir. Evrenin, birbirini ta-mamlayan ve yaşamı beslediğine inanılan iki temel unsuru ara-sındaki yakınlığı simgelemektedir bunlar. Neolitik dönem bo-yunca güçlü bir biçimde toplumsal ideolojiye egemen olmakla kalmayacak, izleri Bronz Çağı'nın sonlarına, hatta Hıristiyanlı-ğın şafağına dek görülmeye devam edecektir. Joseph Campbell, Anadolu ve Kuzey Suriye'deki hemen tüm yerleşimlerde karşı-mıza çıkan Ana Tanrıça kültünün, çağlar içinde Hindistan'a dek ulaştığından söz ettikten sonra, Tanrıça'ya adanmış şu ilginç Hint ilahisini aktarıyor

Ey Anne! Dünyanın nedeni ve Annesi!
Sen Tek Ezeli Varlıksın,
Sayısız yaratığın Annesi,
Tanrıların yaratıcısı, Yaratıcı Brahma'nın
Koruyucu Vişnu'nun ve Yıkıcı Şiva'nın bile!

Ey Anne, seni öven ilahiyi söylemekle dilimi temizliyorum. Ayın yalnız beyaz gece lotuslarından hoşlanması, Güneşin yalnız gündüz lotuslarından

hoşlanması gibi, Ve bir şeyin yalnız belirli bir şeyden hoşlanması gibi,
Sen de Anne, tek başına bütün evrenin Bakışlarından hoşlandığısın.66

65 Pcter G. Akkermans - Glenn M. Schwartz, The Archaeology of Syria From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies, s 87
66 Joseph Campbell, 'Tanrının Maskeleri Doğu Mitolojisi, s 53-54

Ana Tanrıça kültünün kutsal merkezleri olan tapınaklar, neolitik toplumun kolektif bilgi birikiminin korunduğu ve sak-landığı merkezlerdi ve bu birikimi, üzerine yeni bir şeyler ek-leyerek sonraki kuşağın seçilmiş, yetenekli genç bireylerine ak-taran rahibeler de Yunan-Roma döneminde rastlayıp izini sür-meye çalıştığımız Sibyl'ın atalarıydılar.
Planlı ve ortaklaşa üretimin toplumun yaşam kalitesini hız-la artırdığını ve bilgi birikiminin günlük deneyimlere yansıtıl-masıyla zanaatların geliştiğini söylemiştik. Arkeolojik bulgular, 10 altına binden itibaren maden işlemenin keşfedildiğini ve bu gelişmenin çok daha dayanıklı ve yetkin araç gereçlerin üretil-mesini sağladığını gösteriyor. Gordon Childe'a göre, metalürji, Mısır, Mezopotamya ve Kuzey Suriye'de, dördüncü bin yılın başlan gibi erken sayılabilecek bir tarihte ortaya çıkmıştı.
Bu, oldukça önemli bir gelişmeydi; çünkü, yüksek ısı karşı-sında biçim değiştiren maden cevherlerinin bu özelliğinin keşfe-dilmesi, toplumun düşünsel liderleri üzerinde derin etkiler bıra-kacak ve lapınım merkezlerindeki araştırma ve eğitimin belli bir bölümünü de taşların ve madenlerin başka bir şeye dönüştürül-mesi etkinliği oluşturacaktı. Bir başka deyişle, etkileri Rönesans, hatta Aydınlanma'ya dek uzanacak olan simyanın ilk Öncüleri de Sibyl'ın ataları olan Tanrıça rahibeleriydi büyük olasılıkla.
Üretkenliğin ve verimliliğin artması, neolitik yerleşimlerin alanlarını büyütürken, nüfusla birlikte hasat miktarlarının da hatırı sayılır

derecede çoğalmasını sağlamıştı. Bu büyümenin doğal sonuçlarından biri, üretimin, artık toplumdaki tüm insan-ların temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, bunun üzerine çıkmasıydı. İhtiyaç fazlası durumundaki artı-ürün tapınaklar-da depolanıyor ve bir bölümü gelecek dönem için tedbir ama-cıyla saklanırken, geri kalanı çevre yerleşimlerdeki insanların farklı ürünleriyle takas edilmek üzere saklanıyordu. Böylece, kimi göçebe kavimlerin köyler ve kentler arası bu takasta aracı-lığı üstlenmesi sonucu, ilk tüccarlar da yavaş yavaş belirme-ye başlıyordu neolitik dünyada.

Marx ve Engels, tarım toplumunda cinsiyete dayalı işbölü-münün bu aşamalarda hatırı sayılır oranda değişmeye başladığı-

na dikkat çekiyorlar. Yaban hayvanlarının evcilleştirilmesi ve bunlardan tarla işlerinde yararlanılması, yerleşim yerlerinin ya-kınlarında yaşayan göçebe çoban topluluklarının neolitik köyle-re entegre edilmesi sonucunu doğurmuş ve tarımda erkeklerin üstlendiği rolün sınırlannı genişletmişti. Diğer yandan, tarla 75 sürmede kullanılan bir teknolojik yenilik, saban, daha fazla fi-ziksel güç gerektirdiğinden, erkekleri tarım etkinliklerinde gide-rek daha ağırlıklı bir konuma getiriyordu. Ama bunun dışında, Harrison ve Gimbutas gibi uzmanların dikkat çektiği, daha be-lirleyici bir gelişme de söz konusuydu Savaş, şiddet ve kaba gücün, yaşamı etkileyen güçlü bir unsur olarak ortaya çıkması.

Neolitik yerleşimlerdeki artı ürün, verimli topraklarda akıl-lıca çalışan toplumların yaşam kalitelerini yükseltiyor ve giderek daha fazla zamanı kendilerine ayırmalarını sağlıyordu ama bu mal varlığı aynı zamanda farklı insan toplulukları arasında bir kıskançlık duygusu ya da sahip olma hırsını da birlikte ge-tirebiliyordu. Şiddet ve kaba gücün, bu noktada ilk kez, yağma-cı göçebe kabilelerin yerleşik urun kentlerine düzenledikleri saldırıların sıklaşmasıyla ortaya çıkağını söyleyebiliriz.

Bu ciddi tehdit, neolitik yerleşimlerde savunma önlemlerinin başlı başına önemli bir iş haline gelmesine yol açacak ve savaşçılığı, askerli-ği öne çıkaracaktı yavaş yavaş. Bu durum, hem neolitik yerle-şimde savunma görevini üstlenen askeri güçlerin değerini artı-racak, hem de çocuk yetiştirme biçimlerinde bir değişimi gün-deme getirecekti Erkek çocuklar belli bir yaştan itibaren savaş-çılık eğitiminden geçmeye başlıyorlar; bu durum da savunmayı ve askerliği, toplum içinde güçlü bir rol ve meslek haline ge-tiriyordu.

Tarihçi Gerda Lerner, ataerkilliğin doğuşunu sorguladığı yapıtında, bu sosyal ve ekonomik zorlayıcılığın dışında, savaşçı-lığı ve askerliği toplum içinde kurumlaştıran bir de psikolojik faktör olduğunu ileri sürüyor

Erkeklerini savaşçı ve savunmacı yeteneklerle yetiştirme-yen bir toplumun, zaman içinde bunu gerçekleştiren toplumlar-ca yutulacağını herkes öngörebilir. Bu evrimsel argüman sık sık ortaya aolır ama ben burada değişen tarihsel olgular üzerine ku-

rulu bir psikolojik faktörden de söz edeceğim. Toplumdaki er-kek bireyin, kadınlara karşı korku, tedirginlik ve çekingenlik kapsamı içinde biçimlenen yapısı, erkekleri kendi egolarını yü-celtecek, özgüvenlerini ve değerlerini artıracak toplumsal ku-rumlar oluşturmaya yönlendirmiş olmalı.67

Lerner, bu varsayımını desteklemek için, Freud'un erkek saldırganlığını açıklamakta kullandığı Oedipal çatışma ve An-ne'nin gözünde kendi değerini artırma güdüsüne de gönderme yapıyor.

Hangi faktörlerin etkisi altında olursun, hızlı ve sert bir de-ğişimdi bu. Savaşçılığın, askerliğin ve fiziksel gücün, toplumun varlığını sürdürebilmesindeki temel niteliklerden biri haline gel-mesiyle birlikte, kültürel değerler sistemi de farklılaşmaya baş-layacaktı. Bütün veriler

gösteriyor ki, anaerkil düzen ve kadının toplumdaki ağırlığı, ancak savaşın ve kaba gücün egemen olma-dığı, eşitlikçi ve paylaşıma koşullar altında var olabilirdi. İnsan-lık bu deneyimi oldukça uzun süre, binyıllar boyunca yaşadı. Ama üretim arası, verimlilik ve yaşam kalitesi, bir zenginlik unsuru biçiminde ortaya çıktıkça, çok doğal olarak, bu zengin-liğe aynı emeği harcamadan, şiddet ve kaba güç kullanarak sa-hip olma isteği de güçleniyordu, çünkü bu bal gibi mümkündü.

Sessiz anlaşma sona ermiş; barış ve paylaşım, erdemi oluşturan unsurlar olmaktan uzaklaşmaya başlamışa arak. Fi-ziksel gücünüz varsa, savaşçıysanız, şiddete şiddetle karşılık ver-meyi biliyorsanız, içinde yaşadığınız toplumu ve onun sahip ol-duğu değerleri de koruyabiliyordunuz. Ama cin şişeden bir kez çıkaktan sonra, bir daha içeri girmiyordu artık. Şiddet ve kaba güç, zenginliği korumanın aracı olarak değer kazandıkça, el-bette yön değiştirip onu elde etmenin de bir aracı haline dö-nüşebiliyordu. Dolayısıyla, ilkin savunma için kurulan askeri birlikler, zaman içinde başka yerleşimlerdeki halkların mal var-lığına sahip olmak için de kullanılabilecekti Şiddet, hızla şid-deti doğuruyordu.

67 Gerda Lerner, a.g.e, s. 44-45

BİR İDEALİN HİKAYESİ

Erkeğin ve onun sahip olduğu fiziksel gücün neolitik top-lumdaki değeri arttıkça, kamusal alanda erkekler yavaş yavaş ka-dınların ellerinde bulunan kurumsal yapılara da egemen olma-ya başlıyorlardı; üstelik, yalnızca askerlik ya da savaşla ilgili de-ğildi bu değişim. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, tarımda ve zanaatta kas gücünü gerektiren gelişmeler yoğunlaştıkça, bir-çok toplumsal görev, erkek işi haline geliyordu. Aile yapısı da yavaş yavaş erkek lehine değişmeye ve ataerkil yapının filizleri toplumda yükselmeye başladı.

Buna karşın, klan yapısının değişip ataerkil niteliklerin ilk ortaya çıktığı dönemlerde, henüz ortak mülkiyet ve eşit çalışma ilkelerinin değişmediğini görüyoruz. Uzunca bir süre daha, aile yapısının ve kültürel değerlerin erkek lehine değişmesine kar-şın, komünal yaşam ilkeleri varlığını korudu. Ancak üretkenli-ğin sağladığı artı-ürünün büyümeye başlaması, zaman içinde buna kimin sahip olacağı sorusunu can alıcı hale getirecek; sı-nıfsal farklılaşmaya doğru ilk adımlar da yavaş yavaş atılacaktı. Bu süreç içinde kadınlar henüz saygınlıklarını ve karar alma sü-recindeki ağırlıklarını bütünüyle yitirmemişlerdi ama toplumun yöneticiliğini erkek hükümdarlar üstlenmeye başlıyordu artık. isa'dan önce üçüncü bin yıla girildiğinde Eski Dünya'nın ve-rimli topraklarının çevresinde aniden büyüyen uygarlıkların ba-şında, yönetimi eşleri konumundaki kadınlarla paylaşsalar da, firavunlar, krallar ve beyler vardı.

Sürecin bundan sonrasını kısaca özedeydim ilkin taşına-bilir mallar ve içinde yaşanan konutlar üzerinde ortaya çıkan özel mülkiyet, zaman içinde toplumun ekonomik yapısının can damarı olan ekilebilir toprağı da kapsayacak biçimde genişleye-cek ve klanlar arasında sahip olunan toprak miktarına bağlı fark-lılaşmalar ortaya çıkacaktı. Neolitik toplumun ilk aşamalarında bütün üyelerin tarım etkinliğini yan yana, birlikte yürütmeleri gerektiği için, topraklar kamu mülkiyetindeydi. Ama gelişen üretici güçler ve üretim teknolojisi, artık kolektif çalışmaya ge-rek kalmadan, farklı klanların kendilerine ait topraklarda ekim ve hasat işlerini gerçekleştirmelerine olanak veriyordu. Nüfus artıp, varolan ekilebilir topraklar klanlar arasında paylaşılarak

azaldıkça, yeni gelen göçmenlerin yaşamlarını sürdürebilmek için tek şansları, toprak sahiplerinin tarlalarında belli bir ortak-lık esasına göre çalışmaktı artık.

Diğer yandan, var olan sosyal düzenin içindeki hiyerarşik yapının değişmesi, tarım toplumunda saygın yönetici konumu-na sahip tapmak sistemini de iyiden iyiye zenginliği denetle-yen bir unsur haline getirmişti. Komünal dönemde toprak üze-rindeki ortak mülkiyetin uygulayıcısı ve yönlendiricisi olan ta-pınaklar, ekilebilir alanların bir bölümünü klanlar paylaşmaya başladıktan sonra bile, en büyük toprak sahibi olmaya devam etti. Eskiden bu nitelik, bir mülkiyeti değil, kullanım düzeni-ni belirtiyordu ama zaman içinde toplumun liderliği gibi et-kin bir konum, tapınaktan yalnızca artı-ürünün depolanıp kont-rol edildiği alanlar değil, aynı zamanda toprak mülkiyetinin de temsilcisi haline getirdi.

Aşağı yukarı aynı dönemde, tapınak bilgisi de bir tür ba-sit iktidar sisteminin aracı haline geldi ve bilginin gizliliği kavramı rahip grupları arasında kemikleşme yoluna girdi. Yö-netici olma ayrıcalığını getiren bilgi ve bilgelik, artık kamusal olmaktan çıkıp özelleşiyor; küçük bir tapınak azınlığı dışında kalanlar dünyaya ve evrene ilişkin bilgiden koparılıyor; oluşan gizlilik ve kutsallık sistemi içinde, binlerce yıl simgesel ve ma-nevi nitelik taşıyan, paylaşılmış ritüeller, kitlelerin tapınakla olan ilişkilerinin tek aracı haline geliyordu. Daha net olarak söy-lemek gerekirse, kitleler için bilgi değil, giderek karmaşıkla-şan bir ritüeller dokusu içinde oluşmuş din söz konusuydu artık. Dini yöneten ve yönlendirenlerse, bilginin, dolayısıyla da iktidarın sahibi olmuşlardı.

Başrahip'in iktidar mekanizmasının en üst basamağına yer-leşerek hükümdar sıfatını taşıdığı bu yeni paylaşım biçimin-de, tapınağın başına geçen kişi, toplum adına en büyük top-rağın da sahibi ve yöneticisi oluyor; bu mülkiyetin belli bir bö-lümünü, silahlı güçlerin başındaki komutanlarla paylaşıyordu. Bir başka deyişle toprak sahipliği ve zenginlikte birinci kademe tapınak ve Başrahip, ikinci kademe de ordu ve Başkomutan'di; dolayısıyla bunların Kral ve Vezir unvanlarını taşımaya

başlamaları da doğal bir sonuç gibi görünüyordu. Onların ikti-darının destekçisi olan zemin de, mülkiyetin diğer görece bü-yük parçalarını ellerinde tutan klan liderlerinden, yani soylu-lardan oluşuyordu.
Sınıfsal farklılığın ilk adımları böyle atıldı, uzun sayılabile-cek bir süre sonra da, insan emeginin bir meta haline getiril-mesiyle birlikte bambaşka bir ivme kazandı îlkin, şehir devlet-leri arasındaki savaşlarda tutsak düşenler ya da egemenlik altı-na alınan yaban kabilelerin üyeleri, tapınak liderliğinin, askeri gücü elinde tutan komutanların ve klan yöneticilerinin toprak-larında köle olarak çalıştırılmaya başladılar.
Aşağı yukarı tû ikinci bin yıldan itibaren de, köle emeğinin sağladığı avantajlar o denli çekici geldi ki yöneticilere ve toprak sahiplerine, kölelik ciddi biçimde kurumlaşmaya başladı. 10 1600 sonrasında yal-nızca savaş esirleri ya da köle pazarlarında satılmaya başlanan yaban kabilelerin mensupları değil, kentlerdeki topraksız yurt-taşlar da yavaş yavaş köleleştirilmeye başlayacaklardı.
Bu kritik dönüm noktasıyla birlikte insan uygarlığı, neoli-tik çağın ilk dönemleri boyunca egemen olan anlayış ve dünya görüşünden ciddi bir sapmayla uzaklaşarak bambaşka bir yola girecekti artık. Tarih adıyla bildiğimiz uzun süreç de, iktida-rı ve sınıfsal üstünlüğünü korumaya çalışan egemenlerle, bu yanlış gidişi düzeltmeye çalışan güçsüzler arasındaki mücade-le üzerinde ilerleyecekti. Kısacası, fiziksel güç ve şiddet savaşı; savaş, askerliği; askerlik de erkek egemenliğini pekiştirmiş; eko-nomik ve sosyal liderliğin yanı sıra ruhani yönetim de kadın-lardan uzaklaşırken, sınıflı toplum gölgesi alanda eşitsizliğe, kaba güce, maddi hırslara, zenginlik tutkusuna dayalı yepyeni bir uygarlık anlayışı doğmuştu.

Kuşkulu bir alışveriş

Buraya dek her şey anlaşılır ve açıklanabilir görünüyor. Anaerkil tarım toplumunun hem kültürel hem de ruhani lider-liğini yürüten köklü bir geleneğin temsilcileri, binyıllara yayılan bir süreç içinde, toplumsal yapıdaki değişime paralel olarak ya-

vaş yavaş etkinliklerini yitirme ve hatta baskı altına alınma nok-tasına gelince, doğal olarak savunmaya çekilme gereğini duy-muşlardı. Onlar şifacılığın, tarımın, yıldız gözlemciliğinin, zana-atın ve mimarinin bilgeleriydiler; aynı zamanda müziğin, ayin-lerin, duaların ve manevi yaşamın yönlendiricileri. Bilinmeyen bir zamandan beri süregiden olayların, yani insanlık tarihinin kaydını tutmak da onların işiydi. Uygarlık giderek kaba güce ve maddi hırslara dayalı, ilkel ve acımasız bir rotaya doğru iler-lerken, hem bir biçimde ayakta kalmak zorundaydılar, hem de sahip oldukları bütün o bilgi birikimini ve paha biçilmez değer-deki eski kayıtları korumak. Bu nedenle en kritik aşamalara gi-rildiğinde, içlerindeki en deneyimli bilgeler kentlerden uzakla-şarak kırsal alanlardaki mağaralarda inzivaya çekildi ve bilinen dünyanın önemli merkezlerinin yakınlarına dağılıp aralarındaki iletişimi koruyarak bir tür kapalı örgüt oluşturdular.

Ancak anlaşılamayan nokta şu Bu geleneğin İsa'dan önce altıncı yüzyıl sonlarındaki temsilcilerinden biri olduğunu var-saydığımız Cumae Sibyl'ı, bunca dikkade saklanan bilgelik ki-tapları™ nasıl olup da Roma'nın kucağına kendi eliyle teslim etti

Sibylline Kitapları adıyla bilinen belgelerin gerçekten var olduklarından; bunların çok önemsenip yüzyıllar boyu devlet güvencesi altında korunduklarından eminiz. Hikâyeyle ilgili faz-lasıyla kuşkulu görünen tek nokta, kitapların Roma'nın eline son kral Tarquinius zamanında geçtiği iddiası. Resmi tarihi ya-zanlar, bu kritik olayı niçin hiç sevilmeyen, despot bir kralın dönemine yerleştirmişlerdi acaba Eğer Roma devleti için çok önemli olduğu ısrarla yinelenen belgelerin elde edilişi, kentin efsanevi kurucusu, kahraman Romulus'la ya da Roma halkının kökenini Troya'ya bağladığı varsayılan büyük ataları Aeneas'la ilişkilendirilseydi, açıkçası böylesi bir hikaye çok daha destansı ve anlamlı olurdu. Ne var ki, bir tek eski sözel gelenekten bes-lendiği

anlaşılan bütün resmi kayıtlarda, Sibylline Kitapları'nın Tarquinius zamanında devletin eline geçtiği yazılı nedense. Bu bilgi gerçekten doğru olabilir mi, yoksa tıpkı Lupa efsanesin-de olduğu gibi, burada da farklı bir simgesellik mi saklı

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

Tarquinius Superbus, gerçekten de Roma tarihinin kara lekelerinden biri. Hakkında pek az bilgimiz olan Krallık döne-minin bu son hükümdarı, tarihçiler tarafından despotluğun, ti-ranlığın simgesi olarak görülür. Keyfî yönetimi, hırsları, bencil-liği, batıl inançları ve zorbalığıyla anılır. Tahtı, kölelikten kral-lığa yükselen, kayınpederi Servius Tullius'dan zor kullanarak almış; Tullius'u ve ona bağlı senatörleri öldürtmüş; gasp ettiği iktidarı korumak için her türlü entrika, hile ve tuzağa başvur-muştur. Bütün bunların sonucu olarak, hükümdarlık yönetimi doğal bir ölümle ya da alışılmış bir taht devir teslimiyle değil, bir skandal ve onun sonunda patlak veren bir büyük isyanla noktalanmıştır. Tarihçilerin anlattığına göre, en az kendisi ka-dar zalim ve sorumsuz olan büyük oğlu Sextus Tarquiniusun, Roma halkının gözünde iffetin simgesi olarak görülen Lucretia adlı kadına tecavüz etmesi, hem kralı devirmek için fırsat kol-layan soyluları, hem de halkı galeyana getirmiştir sonunda. Çığ gibi büyüyen tepkilerin kanlı bir ayaklanmaya dönüşmesi sonu-cu zorla tahttan indirilmiş ve ülkeden kovulmuştur ki, bu olay da Krallık döneminin sonunu ve Cumhuriyet'in de başlangıcı-nı işaretlemektedir.68

Roma tarihinde Tarquinius Superbus'un devrilmesi ve bel-li bir kaos döneminin ardından devletin yapısının ciddi bir re-organizasyona uğraması, tarihçilerce devrim olarak adlandırı-lır. Tiranhğın bitişi, hukukun ve adaletin yeniden oluşturulma-sıdır çünkü bu değişim. Tarquinius'u görevden uzaklaştıran Romalılar, ona kendisinin eski kral Servius Tullius'a yaptığını yapmamışlar ve yaşamasına izin vermişlerdir. Ne ilginçtir ki,

devrik kralın sürgün hayan, uzunca bir süre yabana hükümdar-ların yardımıyla tahtım geri almak için boş yere çabaladıktan sonra, Cumae kentinde noktalanacaktır Kitapların koruyucusu olduğu ve onları Tarquinius'a sattığı ileri sürülen yaşlı Sibyl'ın kentinde![69]
Bütün bunlar göz önüne alındığında, Tarquinius Super-

68 Titus Livfus, a.g.e, Kitap I, Bölüm 48-60
69 Gary Forsythe, a.g.e, s 121

bus'un, Sibylline Kitapları gibi önemli bir tanrısal armağanın teslim edilebileceği Roma'daki belki de son kişi olduğu açıktır. Onu ne Roma halkı sevmişti, ne emrindeki yöneticiler, hatta ne de kendi ailesi. Büyük ayaklanmanın liderliğini üstlenenlerden biri, öz yeğeni Brutus'du Hani şu Delphi'deki Sibyl'dan ipucu aldıktan sonra, ülkenin gelecekteki yöneticisi olmaya hak kazan-mak için, kehanet gereği toprağı öpen genç adam. İçinde sak-lı tuttuğu iktidar hırsı bir yana, Brutus da yaşamı boyunca kral-dan nefret etmişti. Aslına bakılırsa, Roma'da Tarquinius'dan nefret etmeyen pek az kişi vardı.
O halde, nasıl olup da Cumae Sibyl'ı, gözü gibi bakması ve hak etmeyenlerden koruması gereken belgeleri, kendi isteğiy-le bu zorba krala getirip, altın ya da para karşılığında teslim et-mişti Tarihçiler bunu açıklamakta güçlük çektiği gibi, hikâye-yi inandırıcı olmaktan uzaklaştıran, dikkate değer bir ilginç ay-rıntı daha söz konusu Roma devletinin kayıtlarında, Tarquini-us döneminde Sibylline Kitapları'na herhangi bir başvuru ya-pıldığım, kitapların yorumlanmaya çalışıldığını gösterir hiçbir bilgi yok. Bu başvurularla ve yorumlama oturumlarıyla ilgili ilk kayıtlar, Cumhuriyet dönemine, despot kralın devrilişinden on

beş yıl sonrasına ait. Kehanete ve gizli bilgilere bunca meraklı olan Tarquinius Superbus, bir servet ödediği ileri sürülen o gi-zemli kitapları, yönetimde olduğu süre boyunca hiç kullanma-mış mıydı Kayıtlara geçmiş net bilgiler ve Roma devlet yapısının lö beşinci yüzyıl başında yaşadığı hızlı değişimin seyri, Sibylline Kitapları'nın Cumhuriyet dönemine ait, yeni bir olgu olduğu-nu koyuyor ortaya. Tarquinius ya da eski devlet yapısının ke-hanet kurumlarıyla, bu kitapların bağlantısını ortaya koyacak hiçbir kanıt ya da iz yok. Bütün o gizemli koruma tutkusu, ay-rı ve özel bir kurul oluşturup buna özel bir statü tanıma kara-rı ve kitapları çok ender durumlarda yönetsel amaçlı kullanma geleneği, bütünüyle Cumhuriyet döneminde ortaya çıkmışa benziyor. O halde masalsı bir pazarlık uydurarak, Sibylline Kitapları'nı Tarquinius dönemine bağlama çabasının nedeni ne olabilir

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

Bu sorunun yanıtı büyük oranda, Roma'nın geçirdiği siya-sal değişim sürecinin çok da rahat ve pürüzsüz olmamasında saklı. Tarquinius'un despotik yönetimi büyük nefret uyandır-mıştı belki ama Roma toplumunda ani bir değişimi, hele Cum-huriyet gibi radikal bir yenilenmeyi hemen kabullenmeye hiç de 83 istekli olmayan, direngen güçler vardı. İşin ilginç ve kulağa ilk başta garip gelen yanı, bu direngen kesimler soylulardan ya da ticaret erbabı zenginlerden değil, toplumun en alt tabakaların-dan, halktan çıkıyordu.

Görünüşe bakılırsa, efsanevi Romulus ve Numa'dan sonra-ki krallar, soylu sınıfı ve onların güdümündeki senatoyu devre dışı bırakıp, başlarına buyruk bir yönetim biçimini sürdürebil-mek için toplumsal tabakalar arasında var olan sürtüşmelerden yararlanmışlar ve soylulardan nefret eden, çünkü onlar tarafın-dan değersiz görülüp horlanan yoksul kesimleri, kendi yedek güçleri haline getirmişlerdi.

Roma'da kurulan Cumhuriyet, esas olarak soylular sınıfının önayak olduğu

bir siyasi değişimdi ve yine kulağa garip gelecek biçimde, yoksul kesimler Servius TuIIius'tan beri krallığı des-tekliyor; ne denli despotik bir yönetim biçimi olursa olsun, soy-luların bütünüyle söz sahibi olacakları yeni bir yönetim biçimi-nin karşısında eski kurumsal yapıdan yana tavır alıyorlardı. Bir başka deyişle, Tarquinius Superbus ülkeden kovulup, krallığın yerini yeni Cumhuriyet yönetimi aldığında, iç barışın sağlanma-sı için kimi eski kurumların korunması ve bunlardan bazılarının reformlarla iyileştirilmesi gerekli görünüyordu.

Roma'nın bu kritik geçiş evresinde Cumhuriyet'i örgütle-yen soylular sınıfı, göz ardı edilemeyecek denli büyük bir kitle oluşturan yoksullara sempatik görünebilmek ve ayaklanmalarını önlemek için, eski dinsel yapılan kısmen korudu, kehanet ve ayin düzenini sürdürmeye çalışa. Bu durumda, Tarquinius za-manında oluşturulan duumviri sacrorum adlı, iki soylu kâhin danışmandan oluşan kurul, her iki kesimi de mutlu edecek, ya-şamasında yarar görülen unsurlardan biri olarak ortaya çıkıyor-du Hem soylular, yani patricfler, kendi aralarından seçilen üyelerce oluşturulmuş bu kurulun varlığından rahatsız olmaya-

caklar, hem de yoksul kesim, desteklediği krallık döneminden kalma, üstelik kehanetlerine saygı duyduğu bir dinsel yapıyı, kendine yakın görecekti.

işte tam bu noktada, aniden Sibylline Kitapları devreye girmiş ve sorumluluğu da, Tarquinius'tan kalma duumviri'ye bırakarak uzlaşmayı sağlamış gibi görünüyor. Gerçekten de, her iki kesimin de onayını almayı başaran bir çözüm bu Eski kral döneminde ele geçirilmiş, çok önemli kehanet kitaplarının varlığı ve gücü duyurularak halka moral veriliyor ve bu kitap-ların, yine eski bir kurum olan duum virPnin sorumluluğunda olduğu, başka kimsenin el süremeyeceği, ancak Senato kararıy-la bunlara danışılabileceği söylenerek de, bu kehanet geleneğine bağlı yoksul halk

tabakalarının yeni rejime yakınlaşması sağlanı-yor. Diğer yandan, söz konusu kurulun üyelerinin soylular ara-sından seçiliyor olması, Cumhuriyet'in lokomotif sınıfını da hoşnut ederek, yumuşak bir geçiş sağlıyor.

Bir şey çok belli ki, Tarquinius'un Cumae Sibyl'ıyla pa-zarlık edip, gizemli kitaplan satın aldığı hikâyesini uydurarak duumviri,y' özel bir koruyuculukla görevlendirenler, pek sıra-dan insanlar değilmiş ve ne yaptıklarını, çok iyi biliyorlarmış. Bunun göstergelerine yalnızca kitapların ele geçirilişini meşrulaş-tıran bu hikâyede değil, Sibylline Kitaplan aracılığıyla Roma'da yapılan kritik düzenlemelerde de rastlıyoruz Cumhuriyet'in içinde yavaş ve sistemli adımlarla gücünü artırmaya çalışan bu deneyimli grup, zaman içinde üye sayısı on kişiye çıkarılıp de-cemviri sacris faciundis70 admı alan kurul aracılığıyla, yalnızca dinsel değil, siyasi bir nüfuza da kavuşuyor. Bu operasyonun ay-rıntılarını dikkatle izleyeceğiz; ama şimdi, hikâyenin Roma'ya en uzak görünen tarafına, Sibyl'a dönelim ve bu ilginç kültür akta-rımının nasıl gerçekleştiğini biraz daha iyi anlamaya çalışalım.

Sibyl geleneği, îö yedinci yüzyıl başlanna dek Frigya'da, altına yüzyıl ortalarına dek de Amphictyonic Konsey'in sağla-dığı olanaklar aracılığıyla Batı Anadolu ve Yunan kentlerinde güçlü bir konum elde etmeyi başarmışa ve Ege kıyılan çevre-

70 Kutsal işlerden sorumlu onlu kurul

sinde belirlediği sınırlan aşıp, Akdeniz'in kuzey ve güney kıyı-larına (Delphi, Kanaca, Sicilya, Cumae) doğru yayılma eğili-mindeydi. Ne var ki, Roma'da Tarquinius iktidarının son yılla-rına girildiği sıralarda, onlann da Yunan topraklarındaki nüfuz-lan azalmış; giderek siyasi bir güç unsuru olarak görüldüğü için kent devletleri arasındaki mücadelenin arenası

haline gelen Konsey'in denetimi de yitirilmişti artık. İşte tam bu geri çe-kilme evresi sırasında ltalya'daki temsilcilerden biri olan Cu-mae SibyPı, Roma'mn sahip olduğu potansiyeli fark etmiş ve kendi kültüne yeni bir tarla bulmanın heyecanıyla, tam da genç Cumhuriyetsin kurumlaşma çalışmaları hızlandığı sırada, Sibylline Kitaplarını bir iyi niyet gösterisi olarak Roma'da gü-vendiği, nüfuzlu birilerine teslim etmişti olabilirdi pekala.

Belki de Sybil geleneğiyle Roma arasındaki ilişki, biraz da-ha önceye, Tarquinius'un oğullanyla birlikte Delphi'ye giden yeğen Brutus'un, mağarada Pythia ile yaptığı gizli görüşmeye dayanmaktaydı Kralın tahtını yitireceğini, yeni yöneticinin de annesini ilk öpen olacağını söylemişti kâhin kadın. Bunun üzerine kendini yere atıp Dünya Anneyi, yani toprağı öpen Brutus, gerçekten de hem Tarquinius'u deviren hareketin lider-lerinden biri olmuş, hem de Cumhuriyet'in kurucuları arasında yer alıp, ilk konsül olarak tarihe geçmişti.

Hikâyedeki simgesel masalcılığı, yani şu toprağı öperek kehaneti yerine getirme faslını bir yana bırakalım; olayların akışından net bir biçimde şu sonuç çıkıyor Krallığa son verip Cumhuriyet'i getirenlerden biri olan ve konsül yetkisiyle ye-ni rejimde yöneticiliği üstlenen bir devlet adammın, Delphi Sibyl'ıyla hiç de hafife alınamayacak bir bağlantısı vardı. Bu du-rumda, Cumae Sibyl'ıyla da yakın ilişkiler içinde olması ve ki-tapları onun aracılığıyla Roma'ya getirmesi oldukça akla yakın sayılabilirdi. Devrik kralın yeğeni olarak yeni yönetimde Tar-quinius'u en iyi tanıyan kişi Brutus'tu ve Sibylline Kitaplan'nın onun zamanında ülkeye getirildiğine dair hikâyenin de yine Brutus tarafından uydurulmuş olması yüksek bir olasılıktı.

Sonraki yüzyıllarda Sibylline Kitapları aracılığıyla Ana Tanrıça kültünün yavaş ama sağlam adımlarla Roma toprakla-

rında kendine yer bulmasını dikkatle gözden geçirirsek, bu gi-zemli kült ile gelişmekte olan Roma Cumhuriyetinin bazı üst düzey yetkilileri arasında sessiz ve gizli bir anlaşma yapılmış ol-ma olasılığını yabana atamayız. Delphi Sibyl'ı, mağaradaki giz-li konuşma sırasında belki de şuna benzer bir şeyler söylemişti Brutus'a

Zorba kralı devirin, daha özgürlükçü bir rejim kurun. Biz de kendi kült ve geleneğimizi Roma'da yaşatalım ve karşılığın-da size hem yönetim işlerinde lojistik destek verelim, hem de elimizdeki Bilgelik Kitapları'nı armağan olarak sunalım!

İsa'dan önce altıncı yüzyılın sonunda, Sibyl geleneği tara-fından baslangıa belirsiz bir zamandan beri titizlikle korunmuş eski kayıtlar ve bilgiler toplamını içeren külliyat, başka bir de-yişle Kybele'nin gizemleri, dönemin yükselmekte olan yeni gücü Roma'nın eline geçti böylece. Ancak büyük bir olasılıkla bu devir teslim işlemi, Cumae Sibyl'ımn, elindeki paha biçilmez kitapları salt jest olsun diye Roma yöneticilerine hibe etmesi biçiminde gerçekleşmedi. Belki de gerçekten bir pazarlık var-dı ortada ama bu, efsanelerde anlatıldığı gibi parayla değil, da-ha kalıcı ve etkili bir bedelle, nüfuzla ilgiliydi.

Yine çok büyük bir olasılıkla, bu pazarlığı yöneten ve yön-lendiren, sıradan bir aracılıktan da öte role sahip, bir üçüncü taraf daha vardı işin içinde Cumhuriyet'in genç yöneticileri-nin bazılarına, perde arkasından şu lojistik desteği verecek bi-rileri, ilerleyen bölümlerde, bu zeki, bilge ve deneyimli strateji uzmanlarını, daha yakından tanıyacağız.

Aynı günlerde Roma devleti, kararların seçimle iş başına gelen iki konsül tarafından ortak alındığı; senatonun işlevsel-liğinin arttığı ve toplumun ikincil sınıfı kabul edilen pleb'le-rin de zaman içinde en az devletin kurucusu olma iddiasındaki soylu pafric'ler kadar söz hakkı ve temsil gücü elde edeceği Cumhuriyet yönetimine doğru adım attı. Roma'nın en güvenli yeri olan Capitoline tepesinde büyük bir gizlilik içinde koruma altına alınan Sibylline Kitapları ise, sessiz sedasız, yeni rejimin gizemli ve etkili unsurlarından birine dönüşmeye başlıyordu ar-tık.

BİR -İDEAfİN HİKAYESİ

Yaklaşık yüz yıl kadar sonra, kitapların güvenliği ve yo-rumlanması için görevlendirilen iki gözetmenin sayısı, Cumhu-riyet yönetimi tarafından yeni bir kararla on kişiye çıkarıldı Ol-dukça seyrek aralıklarla danışılsa da, aldığı kararlarla Roma'da hem kültürel hem de siyasi bir değişimi başlatacak bu kurul, toplumdaki dengelerin bir yansıması olarak, beş patrici ve beş peb'den oluşuyordu.

Neyi anlatır bu kitaplar

Bunca önem verilmesine ve neredeyse devletin en gizli bel-geleri arasında gösterilmesine karşın, Sibylline Kitapları'na Ro-ma tarihi boyunca bir hayli seyrek danışıldığını görüyoruz. Ro-ma, resmi devlet yönetimiyle dinsel yöneticiliğin birbirinden net sınırlarla ayrıldığı bir anlayışla yönetiliyordu ve hemen bü-tün eskiçağ toplumlarında gördüğümüz, hiyerarşinin tepesinde tapınak sisteminin yer alıp, Başrahip'in hükümdar yetkilerini taşıması ilkesi Cumhuriyet Roma'sında geçerli değildi. Devlet yönetiminin dinden bağımsız olduğu ve bugün anladığımız bi-çimde laik nitelikler taşıdığı söylenemezdi elbette; ama en azından, Cumhuriyet'le birlikte, dinsel ve siyasi otorite, kurum-sal anlamda birbirinden ayrılmıştı.

Halkın manevi yaşamıyla ilgili ayrıntılar ve ritüellerin yö-netimi, yetki alanı sınırlandırılmış, Rex Sacrorum (Kurbanlar Kralı) adlı dinsel görevlinin sorumluluğu altındaydı. Evlerdeki bereket ve huzurun olduğu kadar, devletin varlığının da simge-si olarak görülen kutsal ateşin hiç sönmemesini sağlamakla görevli, Roma'nın en eski dinsel geleneklerinden birinin sürdü-rücüsü durumundaki Vesta Bakireleri; resmi takvim ve bayram-ları denetleyen piskoposlar ve bir tür kâhin diyebileceğimiz Au-gurMar ile birlikte, Rex Sacrorum da süreç içinde, bütün dinsel etkinliklerin yöneticisi olan Pontifex Maxmus'a bağlandılar. Al-tında yer alan bu kalabalık ve heterojen din adamları grubuna karşın Ponüfex Maximus da yalnızca inanç sistemlerinin yöne-timi işlevlerini yerine getiren, tanrıların iyi niyetinin devamı-

nı (Pax Deorum) sağlamaktan sorumlu bir devlet görevlisiy-di.7i ilginç olan nokta, bütün bu karmaşık yapı içinde, Cumhu-riyet döneminden itibaren devletin resmi belgeleri haline ge-len Sibylline Kitapları ve onların güvenliğinden sorumlu kuru-lun, neredeyse bu yapıdan bağımsız, deyiş yerindeyse özerk bir konuma sahip olmasıydı. Bu kitaplara, ancak diğer resmi dinsel görevlilerin ya da kâhinlerin çözemediği durumlarda ve yanıt getiremediği sorularda, nadiren danışılıyordu. Ama uzun yıllar boyunca kitaplara başvurulmasa ve senatodan herhangi bir yorumlama talebi gelmese bile, kurul üyeleri varlıklarını ve say-gın konumlarını koruduktan gibi, kendi aralarındaki düzenli toplantıları da aksatmadan sürdürüyorlardı.

Elimizdeki kayıtlara bakılırsa, devlet yöneticileri Sibylline Kitapları'na ilk kez, koruma altına alınmalarından muhtemelen on ya da on beş yıl kadar sonra, tû 496 yılında başvurma ge-reği duymuştu. Bu tarihte Roma, bir yandan Regillus Gölü çev-resinde Latinlere karşı yıpratıcı bir savaşı yaşarken, bir yandan da iklimin bir azizliği sonucu uzun süreli bir kuraklıkla yüz yü-ze gelmişti ve yeterli ürün alınamadığı taktirde ciddi bir kıtlık tehlikesi ülkeyi zor durumda bırakabilirdi. Üstelik, yeni çıkarı-lan bir yasa ve onun getirdiği uygulamalar nedeniyle hallerin-den hoşnutsuz olan pleb'ltrin pasif başkaldırıları da iç istikrarı tehdit ediyordu. Büyük toprak sahiplerinin baskısıyla çıkarılan ve Nexum adıyla bilinen bu yasa, borçlarını ödeyemeyenlerin, hesap kapanana dek alacaklının yanında karşılıksız olarak çalış-masını gerektiriyordu. Ekonomik sıkıntı içinde bulunan peo'le-ri bir tür kısır döngü içine iten bu uygulama, asla bütünüyle ödeyemedikleri borçları yüzünden neredeyse köle statüsüne dü-şen ve şikayetleri dikkate alınmayan insanları ayaklanma aşama-sına getirdi. Savaş nedeniyle fazla askere gerek duyan ve bu ih-tiyacı küskün peb'lerden karşılayamayan Cumhuriyet kurmay-ları için

tehlikeli bir durumdu.
Konsüller tarafından savaş süresince başkomutan ve tek
71 Tim Cornell - John Matthews, Roma Dünyası, s 94

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

yetkili yönetici (dictator) olarak atanan Aulus Postimius, bu çet-refil durumun içinden çıkabilmek için Sibylline Kitapları'na başvurulmasını istedi ve bütün o gerekli gizlilik içinde kitaplar dikkatle incelendi. Yorumculara göre, asıl büyük tehlike savaş ya da iç kargaşa değil, kıtlıktı ve bunun önüne geçmenin tek yo-lu da, Yunan tarım ve bereket tanrıçası Demeter'in kültünü he-men Roma'da yerleşik hale getirmekti! Bu yorumun ardından Postimius, savaştan sonra Ceres için (Demeter'in Roma'daki adı) bir tapınak kompleksi oluşturma sözü verdi.72
Eğer Halikarnaslı Dionysius'un yazdıklarına73 bakarsak, bu kararın ardından bütün sorunlar hızla çözülmüşe benziyor. Ro-ma, Latinlere karşı verdiği savaşı kazandı ve özel durum sona erince Postimius görevi yeniden yetkili konsül Spurius Cassi-us'a bıraka. Sibylline Kitapları'nca tavsiye edildiği söylenen ta-pmak yapımını gerçekleştirmek de, yine Cassius'a kalmıştı Aventinum tepesinin eteklerinde, İö 493 yılında, Demeter kül-tünün yerelleştirilmiş biçimiyle Ceres, Liber ve Libera için gör-kemli bir tapınak kompleksi yaptırdı Cassius ve bu tapınımı Ro-ma'da resmileştirdi. Bu gelişmenin hemen öncesinde, Roma'yı tehdit eden kuraklığın ve kıtlık tehlikesinin de ortadan kalktığı-nı belirtiyor kaynaklar.
Diğer yandan, direnişe geçen ve Aventinum tepesinin etek-lerine çekilen peb'lerin talepleri de büyük ölçüde yerine geti-rildi ve bir pleb meclisi kurularak onlara da yönetimde söz sa-hibi olma şansı verildi. Böylelikle iç barış yeniden sağlanırken, Ceres - Liber - Libera kültü için yaptırılan tapınak kompleksi de, bir pleb tapınım merkezi haline geliyordu.74
Yine Roma resmi kayıtlarına göre Sibylline Kitapları'na ikinci başvuru, bu

olaydan altmış yıl kadar sonra, büyük bir sal-gın hastalık Roma halkını ciddi biçimde kırmaya başladığında yaşandı. Uzmanların kitaplara danışuktan sonraki yorumlarına göre, hastalığı yenmek ve halkın sağlığının yerine gelmesini sağ-

72 Barbette Stanley Spaeth, Roman Goddess Ceres, s 7
73 Dionysius of Halicarnassus, a.g.e, Kitap 6, Bölüm 17, 2-4
74 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 26

Hamak için, Apollon Medicus (Şifacı Apollon) adına bir tapınak inşa etmek ve kültü Roma'da etkin kılmak gerekiyordu.75 isa'dan önce 433-431 yıllan arasında, bu karara uyularak tapınak inşa edildi. Ünlü tarihçi Livius, Devletin başında bulunan iki kişi (konsüller), bu salgın musibetini halktan uzaklaştırmak ve tan-rıların öfkesini yatıştırmak için Kitaplann önderliğinde birçok şey yaptılar, diyor.76
İzleyen dönemler içinde de, yine oldukça seyrek aralıklarla ve ancak ülkenin bütününü ciddi biçimde etkileyebileceği düşü-nülen ciddi sorunlar karşısında Sibylline Kitaplars'na başvurul-duğuna ve yorumcuların (decemviri) açıklama ve değerlendir-melerine uyulup, tavsiyelerinin yerine getirildiğine tanık oluyo-ruz. Çoğunlukla, önceki örneklerde görüldüğü gibi bir savaş ya da kıtlık, salgın hastalık tehlikesi benzeri durumlarda ortaya çı-kıyor bu başvuru gerekliliği Hemen her durumda da, yorum-cuların getirdiği çözüm önerisinin, Roma manevi yaşamına ye-ni bir yabancı kültün ya da tapınımın aktarılması olduğunu görüyoruz. Hatta belli bir döneme kadar, Sibylline Kitapları'm yorumlayan kurulun, bu özel görev sırasında, varlığını halen sürdürmekte olan Sibyl'lara da danıştığını düşünmemize yol açacak göstergeler var Tıpkı, 10 210 sonrasında, Kartaca'yla girilen amansız savaştan kayıpsız çıkmak için neler yapılması gerektiği tartışıldığında, Delphi Sibyl'ının (Pythia),

Kybele kül-tünün ve kutsal objesinin ülkeye getirilmesini salık verdiği olay-daki gibi. Kimi tarihçiler bu kararın Sibylline kurulunca veril-diğini söylerken, kimileri de bu kurulun üyelerinin, kitaptaki bilgileri yorumlarmak ve tavsiye almak için Delphi'deki Sibyl'a gittiklerini vurguluyorlar.
Her durumda, yine bir ulusal kriz ortamı ve buna çare olarak devreye sokulan, yabancı kültü Roma'ya taşıma formü-lüyle karşılaşıyoruz. Zaten bu, Sibyl adını etkin bir kâhin ola-rak son kez duyduğumuz olaylardan biri. Kybele kültü Magna Mater adıyla Roma'ya getirildikten ve tapınak sistemi kurul-

75 Gary Forsythe, a.g.e
76 Titus Livius, a.g.e, Kitap 4, Bölüm 25 (italikler ve köşeli parantez bana ait)

duktan sonra, mağaralarda yaşayan bu gizemli bilge kadınların adları da tarih kitaplarından ve anlatılardan yok olmaya başlı-yor. Bunun olası nedenlerinden biri, yok olma tehlikesi altında-ki Büyük Anne kültürünün artık güvenli biçimde Roma top-raklarında resmileşmesi ve Sibyl'dan beklenebilecek görevleri, Kybele'nin başrahibelerinin üstlenmesi olabilir. Bir anlamda, misyonun kritik aşaması tamamlanmış ve tanrıça kültü, yükse-len yeni büyük gücün, Roma'nın topraklarında kurumsallaşmış-tır. Ama bu durum, resmi belge niteliği taşıyan ve büyük gü-venlik önlemleri altında Capitoline'de korunan Sibylline Kitap-lan'mn önemini ve değerini hiçbir biçimde azaltmayacaktır el-bette. Devlet, ilginç ve dikkate değer bir özerklik tanıdığı ve saygınlık bahşettiği on kişilik Sibylline yorumlama kuruluna, gerek duydukça başvurmaya ve bu gizemli belgeleri büyük bir kıskançlıkla gizli tutup saklamaya devam edecektir.
İngiliz tarihçi John North, Roma'da kehanet olgusuna yaklaşımın, hiç

değilse bilinen tarih dönemlerinde, diğer kültür-lerdekinden farklı bir nitelik sergilediğine dikkat çekiyor. Ço-ğunlukla bireysel bir etkinlik olarak ortaya çıkan ve kâhin niteliği taşıdığına inanılan insanların, yeteneklerini kullanarak esinlenme yoluyla var olan duruma ya da geleceğe ilişkin ila-hi yargıları anlama yolu olarak tanımlayabileceğimiz kehanet, Roma'da bu bireye özgü konumundan sıyrılıyor North'a gö-re. Roma geleneği, bir tek kişinin esin yoluyla çözüme erişme-si biçimindeki yorumlama sisteminin karşısına bilgi ve donanı-mı yerleştirerek, kolektif yorum anlayışını geliştiriyor.77 Yani, Sibylline Kitapları söz konusu olduğunda, bunlarda yazılı olan-ları anlayıp değerlendirebilecek donanıma sahip çok özel görev-lilerin, hep birlikte, birbirlerine danışarak geliştirdiği yorumlan ve aldığı kararları görüyoruz. îlahi güçle esin aracılığıyla bire bir kurulan ilişkiyi değil, bilgi ve aklın devreye sokulmasıyla kritik metinlerin bir grup insan tarafmdan yorumlanması üzerine ku-rulu görece rasyonel bir yöntemi izliyoruz burada.

77 John North, Prophet and Text in thc Third Century BC adh makale, Religion in Archaic and Rcpublican Rome and Italy adlı derleme, s 93-94

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizli Kardeşlik

Kural olarak, Sibylline Kitaplarına başvurulma süreci, aşa-ğı yukarı şöyle bir seyir izliyor Yönetimin tepesindeki iki kon-sülden herhangi biri, ciddi bir sorunla karşılaşıp buna çözüm bulamadığını düşündüğünde, konuyu Senato'ya getiriyor. Ar-dından, Senato eğer gerekli olduğuna inanırsa, dosyayı olduğu gibi decemviri olarak bilinen, Sibylline kuruluna yolluyor. Ku-rul üyeleri, gelen talebi inceledikten sonra özel ve gizli bir otu-rum yaparak kitapları açıyor ve sayfalar arasında bir yanıt bul-maya uğraşıyorlar.

Bu uzun arama ve tanışma sürecinin sonunda, kitapta bu-lunan ve durumla ilgili olduğu düşünülen pasajlar üzerinde bir süre çalışılıyor ve üzerinde anlaşmaya varılan yorum, kurul tarafından Senato'ya yollanıyor.

(Dikkat çekici nokta, Senato'ya kitaplardaki ilgili pasajın değil, yalnızca bu pasaj üzerinde ça-lışan kurulca oluşturulmuş yorumun yollanması. Her ne olur-sa olsun, kitaplardaki orijinal metinleri, kurul dışında birinin görmesi yasak.) Senato da, kitaplardan gelen yanıtı inceledik-ten sonra, ne yapılması gerektiğine karar veriyor.

Bu noktada, ilgili ve meraklı okurun aklına şu soru takıla-bilir Görünüşe bakılırsa Cumhuriyet dönemi boyunca Sibyl-line Kitapları'na yapılan neredeyse her başvuru sonrasında, kar-şılaşılan sorunun çözümü olarak ya yeni bir tapınak kültünün Roma'da resmileştirilmesi ya da yeni bir ritüel veya festivalin düzenlenmesi karart çıkmış. Peki bu kitaplarda gerçekten ne ya-zıyordu da, yorumlamakla görevli kurul üyeleri, çözüm niyeti-ne bu basit, dinsel direktifleri getiriyordu Eğer çözüm yalnız-ca herhangi bir tapınım ya da ritüelse, bu karan Roma'nın di-ğer resmi kâhinleri ya da rahipleri veremezler miydi Sibylline Kitaplan'nın ne özelliği ve üstünlüğü vardı

Son derece yerinde bir soru. Gerçekten de, bazı Roma ta-rihçilerinin ya da politikacılarının da zaman zaman şikayet eder-cesine belirttikleri gibi, Sibylline Kitapları neredeyse yalnızca yabancı külderin Roma'ya taşınması gibi bir işlevi yerine ge-tirmek üzere kullanılmış gibi görünüyor. Binlerce yıllık bilge-liğin birikimi olarak sunulan kitaplann, senatonun çözemediği sorunlar karşısında getirdiği tapınak yapma, ritüel düzenleme

gibi çözüm reçetelerinin, hangi bilgelikten çıkıp geldiğini me-rak ediyorsunuz ister istemez. Yani o kitaplarda, var olan soru-na bire bir karşılık gelecek hangi satırlar bulunuyordu ve soru-nu çözmek için önerilen yeni tapınak yapımı gerekliliği nasıl cümlelerle ifade ediliyordu diye düşünmekten kendinizi alamı- 93 yorsunuz Hele kitapların bunca titiz bir güvenlik çemberi için-de, böylesi bir gizlilikle korunup,

son derece seyrek ve kritik durumlarda başvurulmak üzere saklandığını göz önüne alınca.

Sibylline Kitaplarının orijinal içeriğiyle ilgili hemen hiçbir şey bilmediğimizden, çünkü bütün koleksiyonun son olarak tû 83'teki yangında tümüyle yok olduğunun sanıldığından söz et-miştik. Aslında biraz eksik bir ifadeydi bu Sibylline Kitapla-rı'nın yalnızca içeriğiyle değil, biçemiyle ilgili de hiçbir bilgimiz yok. Çoğunlukla, sonraki yüzyıllarda defalarca yeniden üretilmiş sahte kopyalar olduklarını bildiğimiz Pseudo-Sibylline de-nen el yazmalarından yola çıkarak, birtakım tahminler yürütme-ye çalışıyor bazı araştırmacılar. Sözgelimi, orijinallerin de tıpkı sahteleri gibi Yunanca ile kaleme alındıkları; manzum eserler oldukları; alalı hece ölçüsüyle yazılmış sekizer dizelik bölümler-den meydana geldikleri; bazen dizelerin ilk sözcüklerinin ilk harfleri üzerine kurulu birer akrostiş içerdikleri gibi varsa-yımlar üretiliyor. Ancak bunların hiçbirinin fazla anlamı yok. Yazıldığı dil dahil, Sibylline Kitaplan'mn gerçekte neye benze-diğine ilişkin en küçük bir somut veriye bile sahip değiliz.

Eğer İmparatorluk sonrası dönemde, özellikle de Hıristi-yanlık yüzyılında kaleme alınmış, dinsel propaganda amacı taşı-dığı konusunda uzmanların hiçbir kuşkusu bulunmayan sahte kitapları referans almaktan ve içerik-biçim modelini bunlardan yola çıkarak kurmaya çalışmaktan vazgeçersek, belki daha elle tutulur bir yerlere varmayı başarabiliriz. En azından, daha inan-dırıcı ve daha makul birtakım tahminler yürütmek mümkün olabilir. Ama bunun için, öncelikle Batılı düşünce dünyasını ipotek altına almış iki büyük önyargıdan sıyrılmak gerekecek Judeo-Hıristiyan dünya görüşünün doğrulanması kaygısı ve Yu-nan düşüncesinin her felsefe ve inanç sisteminin kökünde aran-ması alışkanlığı.

Sibylline Kitapları'nın, çok daha karmaşık, çok daha hete-rojen ve farklı

disiplinlere ilişkin bilgi parçacıklarını derleyen, ansiklopedi türü belgeler olduklarını düşünmek, bunların çok geç tarihlerde çıkarılan sahte kopyalardaki gibi yalnızca şiirsel kehanetleri içerdiğine inanmaktan çok daha mantıklı. Büyük olasılıkla, Avrupa'nın birçok yerinde cadı olarak adlandırılan bilge kadınların sürekli ellerinin altında bir başvuru kaynağı ola-rak bulundurdukları ve kendi katkılarıyla zenginleştirdikleri Gölgeler Kitabı (Book of Shadovvs) benzeri bir bilgi külliya-tıydı Sibylline Kitapları; bu geleneğin atası ya da en eski ör-neğiydi belki de. Her bir cildinde, belli ana başlıklar alanda toplanmış, farklı türdeki kayıt ve bilgileri içeren, belki biraz şu popüler Old Farmer's Almanac havasında78, yoğun içerikli ve içinden gerekli bilgiyi ayıklayıp süzmenin ustalık gerektirdiği, komple bir kaynak. Çok kabaca bir tahminle, kitaplarda yer al-masını bekleyebileceğimiz bilgileri şu başlıklardaki gibi düşüne-biliriz

- Gökyüzü kayıtlan ve yıldız bilgisi Tıpkı yetkin örnekle-rine Mezopotamya'da, MUL.APİN adı verilen tabletlerde rast-landığı gibi, gök cisimlerinin ve takımyıldızların adlarını, bulun-dukları bölgeleri, hareketlerini, mevsimlere göre konumlarını, şafak yükselişleri ve batışlarını tablolar halinde sunan, bir tür astronomi rehberi.
- Günlükler Yine Mezopotamya'da ve Mısır'da olduğu gi-bi, belli tarihlerde gök cisimlerinin izlediği sıradışı konumları, kuyrukluyıldız geçişlerini, meteor yağmurlarını ve dikkate değer göksel olayları günce düzeninde sıralayan bir döküm. Asur'da, Nineve rahiplerinin tuttuğu kayıdarda bir örneğini gördüğümüz gibi, bu göksel hareketlerle yeryüzündeki gelişmeler arasında bağ kurmaya çalışan ve tutulmalar, Ay'ın fazlan ya da yıldızla-

78 Old Farmer's Almanac ABD'de 1792'den beri her yıl yayımlanan ve mevsim hareketleri, ekim ve hasat ayrıntıları, gündogumu ve ay fazlan tabloları, bitkilere ilişkin pratik bilgileri içeren popüler almanak.

nn meridyen geçişlerine bağlanmış, kehanet izlenimi veren yorumlar da bu dökümde yer alabilir.79

- Tarımsal bilgiler Hesiod'un işler ve Günler adlı yapı-tında olduğu gibi, mevsim dönümlerini, ekim ve hasat zaman-larını, değişik tohumların ve fidelerin yetiştirilme koşullarını içeren, takvime işaretlenmiş ayrıntılar.
- Yeryüzü ve atmosfer hareketleri Deprem, volkanik pat-lama ya da büyük çaplı fırtına ve seller gibi, görece seyrek ya-şanan ancak ortaya çıktığında yaşamı derinden etkileyen doğal afetlerin kayıtları.
- Botanik rehberi Çeşitli bitkilerin kök ve yapraklarının özellikleri, tedavide ya da beslenmede kullanılış biçimleri ve amaçlarını, bulunabilecekleri yerleri listeleyen; Avrupa'da ca-dı suçlamasına uğramış çoğu şifacı (healer) kadının sürekli elinin altında bulundurduğu türden bir bitkisel reçete koleksi-yonu.
- Dua ve ritüel ayrın ulan Bereket, verimlilik ve sağlık için tanrıçaya yakarıları ve düzenlenmesi gereken ayinlerin biçimsel özelliklerini, söylenecek sözleri listeleyen, sınıflanmış bir dö-küm.
- Maden ve taşlar Çeşidi taş, kaya ve madenlerin nitelik-lerini, işlenme ve kullanılma biçimlerini, hangi gök cisimleri ve hangi ilahi güçlerle özdeşleştirildiğini anlatan; bunların kimi dua ve ayinlerde nasıl işlev göreceğinden söz eden metinler.
- Tarih ve mitoloji Yeryüzünde insan uygarlığının ortaya çıkış ve gelişme süreciyle ilgili, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve kayıtlan; tarihte gerçekleşmiş olduğu düşünülen olaylara, ki-şilere ve ilahi güçlere ilişkin mit izlenimi veren hikayeler ve belki bunlara eşlik eden bir kozmoloji ve kozmogoni anlayışınm temel ilkeleri. (Belki de manzume niteliği taşıyabilecek tek bölüm.)

79 R.C Campbell Thompson'ın ingilizce'ye çevirdiği Nineve rahip ve ast-rologlarının gözlem kayıtları, bu tür bilgi derlemelerinin eski ve tipik ör-neklerinden biri kabul edilebilir.

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizil Kardeşlik

Genel hatlarıyla içeriğini tahmin etmeye çalıştığımız bu bilgelik kitabı modeli, bir düş ürünü falan değil. Hindis-tan'dan Mezopotamya ve Mısır'a; Anadolu'dan Batı Avrupa ve Britanya'ya dek, bu tür bilgileri ilkin sözlü gelenekle, sonraları birtakım işaret ve simgelerden oluşan kayıtlarla ve nihayet son aşamada da yazıyla bir araya getirerek kuşaktan kuşağa iletmiş, oldukça yaygın bir bilge kadın ekolüne, tarihin neredeyse her döneminde rastlıyoruz. Çok büyük bir olasılıkla, bugün Wkca adıyla bilinen inanç ve dünya görüşünün temsilcileri tarafından olmazsa olmaz bir unsur olarak görülen ve düzenli olarak tu-tulmuş bu tür kayıtlardan oluşan Gölgeler Kitabı, kadim Sibyl geleneğinin güncel bir uzantısından başka bir şey değil. Ama bundan çok daha dikkat çekici olan nokta, aynı geleneğin, günümüzden yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce, hem felsefi hem de siyasi anlamda dünyanın çehresini ciddi biçimde değiştirecek düşünürleri yetiştirmesi. Bir sonraki bölümde, etkileri günümü-ze dek ulaşan ünlü bir Yunan düşünce adamının, Sibyl biriki-mini yeni doruklara ulaştırarak Roma'ya nasıl taşıdığını görece-ğiz.

BİR -İDEAL'İN HİKAYESİ

2. Rahibe, Filozof ve Kardeşlik

izi sürülemeyecek denli uzak geçmişe ait, yoğun ve gizli içerikli kitapların varlığına ve saygınlığına ilişkin, çok sayıda re-feransla karşılaşıyoruz tarihte. Geriye herhangi bir kalıntı ya da iz bırakmamaları nedeniyle efsanevi oldukları düşünülen bu tür kitapların içeriklerine ilişkin anlatılanlar, önceki bölümde Sibylline Kitapları ile ilgili çizmeye çalıştığımız çerçeveyle bü-yük oranda uyumlu. Ünlü düşünür

Pythagoras'ın hocası oldu-ğu ileri sürülen, gizemli bilge Pherecydes'in, yaşamının belli bir döneminde Fenikelilerin gizli kitaplarıyla karşılaştığı ve kendini bunlardaki ayrıntılı ve çok çeşitli bilgiler yardımıyla ye-tiştirdiği ileri sürülüyor sözgelimi.80 Daha da ilginci, bu kitap-ların, batıdaki gizemli bir adada, Güneşin mağarası olarak bi-linen bir yerde saklanmış olduğu rivayet ediliyor. (Mağara -Güneş (Apollon) - Sibyl bağlantısına dikkat çekmek istiyorum.)

Burada dikkate değer olan nokta, Akdeniz'deki Malta ada-sının, Ana Tanrıça kültünün yeşerdiği en eski merkezlerden bi-ri olarak bilinmesi. Arkeolojik bulgular, Malta'da günümüzden 7000 yıl kadar önce, mağaralarda başlayan tanrıça tapınımı-nın, IÖ 3500 dolaylarında, tarihin ilk kesme taş ile yapılmış tapmaklannda sürdüğünü ortaya koyuyor. Adadaki en ünlü Ana Tanrıça tapınaklan olan Mnajdra ve Hagar Qm'in, son derece ilginç bir mimariye sahip olduğu ve belli astronomik hesaplara göre ekinoks ve gündönümleri hizalanarak inşa edildiği de bili-niyor.81

Malta'nın denizci bir halk olan Fenikelilerle ilişkisini dik-kate alınca, kitapların saklandığı Güneşin mağarasının yer al-dığı adanın Malta olma olasılığının da güçlendiği düşünülebilir.

80 John Raven - Geoflrey Kirk - Malcolm Schofield, The Presocratic Philosophers, s 53-54

81 Edwin C. Krupp, Skywatchers, Shamans & Kings, s 128-129 vd.

Eğer Pherecydes ve Fenikelilerin gizli kitaplarıyla ilgili bu id-dianın ardında belli oranda gerçeklik payı varsa, geç dönem ezo-terik kültürlerinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan geometri bi-limine ilişkin temel bilgilerin de bu gizemli kitaplar içinde yer alması beklenebilir Çünkü Pherecydes'in öğrencisi olduğu söy-lenen Pythagoras'ı, geometrinin

babası olarak tanıyoruz.

Lisede geometri okuyan herkes, ünlü düşünürün adı geçer geçmez, dik üçgenlerin kenar uzunluklarıyla ilgili o ünlü teore-mi anımsar Dik kenarlar üzerinde oluşturulacak karelerin alan-larının toplamı, uzun kenarın (hipotenüs) üzerinde oluşturula-cak karenin alanına eşittir. Bu oldukça önemli bağıntı Pythago-ras'ın adıyla anılır ama ondan en az bin yıl önce Mezopotamya ve Mısır'daki tapınak rahiplerinin de dik üçgenlerle ilgili bu özelliği fark ettikleri ve (teorem haline getirip kanıtlayamasa-lar bile) tamsayılardan oluşan Pythagoras dizilerini, birtakım çizelgelere yerleştirdikleri biliniyor.

Kimilerine göre, Pythagoras geometri ve aritmetikle ilgili temel bilgileri, uzun geziler yapüğı Mısır, Babil, Fenike ve iran'ın bilge rahiplerinden edinmiştir; kimileri de çoğu Yunan düşünürü için benzer söylentilerin çıkarıldığına dikkat çekerek, böyle iddiaları fazla ciddiye almamak gerektiğini anımsatır. Ama bizi ilgilendiren, bunlar değil. Pythagoras, kendi adıyla anılan teoremden çok daha önemli felsefi kuramlar geliştirmiş ve dü-şünce tarihine damgasını vurmuş bir filozof olmasının yanı sı-ra, kritik bir dönemde İtalya yarımadasında bir hayli ilginç iş-ler yapmasıyla da bizi ilgilendiriyor şu anda.

Aslına bakacak olursanız, onun gerçekten yaşadığı konu-sunda bile elimizde yeterince kanıt yok. John Desmond Bernal, bilim tarihini incelediği ünlü yapıtında Pythagoras'ın hayali bir kişiliğe sahip olup olmaması önemli değildir, diyor, önemli olan, adını taşıyan okulun gerçekliği ve daha ileri ta-rihlerde özellikle Platon aracılığıyla büyük bir etkinliğe kavuş-masıdır.82

82 John Desmond Bernal, Materyalist Bilimler Tarihi, s 137

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

Yine de, başta Diogenes Laertius ve Suriyeli Iamblichus olmak üzere,

kendisinden sonra gelen tarihçi ve düşünürlerin biyografik çalışmalarındaki bilgiler izlenerek, Pythagoras'm IÖ 580 dolaylarında, Ege'deki Samos adasında doğduğu sanılıyor. Yani Terentius Varro'nun listesine göre, dünyaya dağılmış on önemli Sibyl'dan birinin yaşadığı adada. Yaşamıyla ilgili bilgi-ler efsanelerle o denli iç içe geçiyor ki, bazıları onun kentteki varlıklı tüccarlardan kuyumcu Mnesarchos'un, bazıları da tanrı Apollon'un oğlu olduğunu ileri sürüyor.83

Genel kanıya göre Pythagoras, o dönemlerde Samos'un tek hakimi olan despot yönetici Polykrates'in baskısından kaçmış ve uzun bir gezginlik döneminin ardından, italya'nın güneyindeki Yunan kolonilerinden Kroton'a yerleşmiş, italya'ya adım atma-dan önceki gezici öğrenciliği sırasında, Babil ve Mısır'ın yanı sı-ra, Fenike'nin Tire (Sur) kentinde uzun bir süre yaşadığı; son-ra Yunanistan'ın güneyindeki Kyklad Adaları'ndan Syros'a gi-derek, oranın yerlisi olan Pherecydes'ten84 ders aldığı; edindiği bilgi ve dünya görüşünün büyük bölümünü bu döneme borçlu olduğu düşünülüyor.

Bir iktidar deneyimi

Bilindiği kadarıyla Pythagoras'm Kroton'a geldiği tarih, IÖ 530 dolayları. Ancak italya'ya ayak basmadan önce, o dönemde hayli saygın ve itibarlı olduğu anlaşılan Delphi'deki Sibyl ile de yakın ilişkiler içinde olduğunu biliyoruz. Hatta ünlü düşünürün bir süre Delphi Sibyl'ının yanına sığındığı; bu süre içinde on-dan düzenli olarak ders alıp çok şey öğrendiği ve kendi doktri-nini oluşturmasında buradaki eğitiminin de büyük payı olduğu söyleniyor.85 Bunu Pythagoras'm kendi ifadesi de net bir biçim-

83 Bertrand Russell, Batı Felsefesi Tarihi, s 37

84 Bu konu da bir hayli spekülasyona açık Pherecydes'in yaşadığı yer bir görüşe göre Syros ya da Syre adıyla bilinen Ege Adası değil, Tyre (ya da Sur) adlı ünlü Fenike liman kenti.

85 Roger Lipsey, Have You Been to Delphi, s 128

de desteklemekte Aydınlığa, bir kadın aracılığıyla kavuştuğun-dan söz ediyor Pythagoras.86 (Delphi'deki Sibyl'ın daha çok Pythia olarak bilindiğini anımsatanlar, üstadın adının bile bu kadın bilgeden geliyor olabileceğini söylüyorlar.)

Ama belki de bütün bunlardan çok daha dikkate değer ola-nı, onun Güney İtalya'ya yerleştikten sonra yapuklan Pythago-ras, aşağı yukarı Tarquinius Superbus'un krallığının son döne-mine rastlayan yıllarda, Kroton merkezli bir kardeşlik örgütü ya da daha farklı bir adlandırmayla, bir tarikat kuruyor İlkin çevresine toplanan birkaç öğrencisi tarafından oluşturulmuş, küçük bir felsefi tartışma grubu olarak ortaya çıkan, zaman içinde de giderek büyüyüp etkin bir güç haline gelen, ezoterik bir örgüt bu.

Pythagoras tarikatı, üyelerinin keşiş gibi (ascetic) davran-malarını, bazı eylemlerden sakınmalarını, belirli bazı gıdalardan uzak durmalarını istemekteydi, diyor Colin Ronan, bu ilginç topluluğun temel ilkelerinden söz ederken Üyelerin et yeme-dikleri, alkol kullanmadıkları ve yün gibi hayvan ürünlerini giy-mekten kaçındıkları sanılmaktadır. Erkekler gibi, kadınlar da ta-rikat üyesi olabilmekteydi. Bütün üyeler, kendilerini diğer in-sanlardan farklı kılan bir kıyafet giymekte, yalınayak dolaşmak-ta ve yokluk içinde basit bir yaşam sürmekteydi.87

Ayrıntılardan bazıları,. sözgelimi vejetaryenlik ve hayvansal ürünlerden uzak durma eğilimi, Pythagoras düşüncesiyle Ana Tanrıça kültü arasındaki oldukça net ortak noktalardan biri. Bi-linen en eski dönemlerden itibaren, Dünya Anneyi yaşamlan-•nm merkezine yerleştiren toplumlar, et tüketmekten ve kan dök-mekten uzak durdular. Tarımın hızlı ve görkemli yükselişine pa-ralel olarak avcılığın gözden düşmesiyle de bağlantılıydı bu eği-lim. Hindu inancında da binyıllar öncesinden beri bir dinsel ku-ral olarak yaşadığı bilinen vejetaryen diyetin, Akdeniz kültürün-de çok etkili ve güçlü bir yere sahip olan Pythagoras okulu ara-cılığıyla İskenderiye'ye ve Gnostik gruplara dek ulaştığı sanılıyor.

86 Roger Lipsey, a.g.e, s 52

87 Colin A. Ronan, Bilim Tarihi, s 75

BİR -İDEAfİN HİKAYESİ

Bu ilkenin, Hıristiyan kökenli Pseudo-Sibylline kitaplarına ve Kutsal Kitap dışı bırakılmış kimi Hıristiyan metinlerine de sızdığını görüyoruz. Genesis ile paralellik taşıyan bazı pasajlar-da, Tann'nın Nuh'a hayvan kurban etmeyi, kanla beslenmeyi ve dört ayaklı hayvanlar) yemeyi yasaklaması gibi ilginç ay- 10] nntılar çıkıyor karşımıza. Hatta Hıristiyan düşüncesinin proto-tipi ya da öncüsü olarak kabul edilen Essenelerin de, hiç değil-se ilk dönemlerde vejetaryen oldukları düşünülüyor.

Pythagoras'ın öğrencilerine öğütlediği vejetaryenlik, yalnız-ca dini bir gereklilikten ya da bedeni terbiye etme amaçlı bir oruçtan değil, öldürmeyi ve kan dökmeyi evrene karşı işlenmiş bir suç sayan ahlaki ilkelerden kaynaklanıyor. Onun saflaşmak ve arınmak adını verdiği süreç, yalnızca zihni ve ruhu değil, bedeni de temiz ve arı tutma kaygısını içermekte Et ve kan-dan oluşan yaratıklar, et ve kanla beslenmemeli; bu, kendini ze-hirlemekten başka bir şey değildir diyerek, et yemenin yalnız-ca ahlaki anlamda değil, sağlık için de sakıncalı olduğunu anlat-maya çalışıyor Pythagoras. Bu öğretinin geç dönem izleyicile-rinden biri olan ünlü ozan Ovidius, Metamorphoses (Dönü-şümler) adlı yapıtında, Pythagoras'ın ağzından, vejetaryenliğin bakış açısını şöyle anlatıyor

Ey insanlar, günahkâr besinlerle bedenlerinizin kutsallığı-nı kirletmeye bir son verin. Ekinlerimiz var; dallarda bütün ağırlıklarıyla sarkan elmalarımız var; bağlarda olgun üzümleri-miz var; kimileri ateşte de pişirilebilen lezzetli bitkilerimiz ve oüanmız var. Sütten mahrum değilsiniz; kekik çiçeklerinin üze-rindeki hoş kokulu baldan da. Dünya, sonsuz zenginliği ve cö-merdiğiyle, bütün ihtiyaçlarınızı fazlasıyla karşılar ve öldürme-ye ya da kan dökmeye gerek kalmaksızın size yiyecek verir. Et, yalnızca yabani hayvanların açlığını giderir. Hatta bütün hay-vanların da değil Atlar, koyunlar ve çiftlik hayvanları, çimen-lerle

beslenir. Ama vahşi ve saldırgan olanlar; aslan, kaplan, kurt ve ayılar, yiyeceklerini kanla ıslanmış olarak severler. Ah, ne kadar yanlıştır, etten bedenleri etle beslemek; açgözlü bir be-deni, başka bir bedeni yiyerek semirtmek; bir yaratığın yaşamı-

nı bir başka yaratığın ölümüne bağlamak! Dünya, o annelerin en yücesi, sana bunca şey verirken, tıpkı Cyclop'lar gibi, zalim dişlerinle büyük yaralar açmadan mutlu olamazsın; başka hayat-ları yok etmedikçe doymayan iştahını ve o sonsuz açlığını gide-remezsin bir türlü! Ama bizim o Altın Çağ dediğimiz eski za-manlarda, dünyanın onlar için ürettiği bitkiler ve ağaçlardaki meyvelerle mutluydu insanlar; dudaklarını kanla kirletmezlerdi. Kuşlar göklerde güvenle uçar, tavşanlar tarlalarda korkusuzca dolaşır ve balıklar kendi saflıkları yüzünden oltaya takılmazlar-dı. Ama bir gün birisi, artık o her kimse, aslanların avlarını kıs-kandı ve açgözlü göbeğini etle doldurarak, suça ve günaha gi-den yolu açtı. Silahlar ilk başta yalnızca vahşi hayvanların kan-larıyla lekeleniyordu ve bu kadarla kalması gerekirdi Bizi yok etmeye çalışan hayvanları öldürmenin günah olmadığını kabul ediyorum ama her ne olursa olsun, hayvanların yenmemesi ge-rekiyor!88

Eldeki kayıtlara bakarsak, Pythagoras Kroton'da yirmi yıl kadar kalmış. Bu süre içinde, matematik ve geometrinin yanı sı-ra, astronomiyle ilgili çok temel fikirleri de kapsayan bir öğreti geliştirmişti. O dönemin egemen İyon düşüncesinin aksine dün-yanın düz değil, küre biçiminde olduğunu ve tıpkı diğer geze-genler gibi bir yörünge üzerinde hareket ettiğini Yunan dünya-sında ilk dile getirenler, Pythagoras ve izleyicileriydi. Sayıların mutlak belirleyiciliğine ve evrendeki düzenin sayılarda saklı bu-lunduğuna inanan Pythagoras, bu yaklaşımını en temel bilim-lerden biri olarak gördüğü geometriye, hemen ardından da ast-ronomiye uyarladı.

Evrenle olan ilişkisini mistik bir bakış açısıyla değerlendi-ren ve

teori kavramını Orpheus gizemciliğinde olduğu gibi tutkulu düşünce ile eşdeğer görüp, zekânın anlık kavrayışını vahiy ile açıklayan ünlü düşünür, tarikat için uygun gördüğü yaşam kurallarını da komünal bir anlayışla düzenlemişti. Her-kes eşitti, sahip olunan mülk ortaktı; yalnızca maddi değerler

88 Ovidius, Metamorphoses, Book XV 60-142

değil, gerçekleştirilen bilimsel buluşlar da ortak bulgu olarak kabul ediliyordu.8' Yani din olarak görülebilecek nitelikleri-nin, bilimsel arayış ve çalışmalarının dışında Pythagoras tarika-tı, dönemin soylular iktidarmca egemen kılınmış mülkiyet ve paylaşım biçimine karşı bir alternatifi de kendi içinde yaratma-ya çalışıyordu Ortak mülkiyete ve eşitliğe dayanan, çalışmayı (endüstri) yücelten bir sosyal düzen alternatifiydi bu.

Thomson'a göre orijinal Pythagoras tarikatı dinsel olduğu kadar siyasaldı da ve bu yüzden suçlanarak sonunda dağıtıldı, diyor Bernal, ünlü tarihçi George Thomson'a gönderme yapa-rak. Thomson Pythagoras okulunu demokratik düşüncenin, yani toprak sahibi aristokrasinin gelenekçiliği karşısında tüccar orta sınıfların rasyonelciliğinin ilk anlatım tarzı olarak kabul eder ve etkilerini bir ölçüde Kalvenizmle bir tutar.90

Bütün mistisizmine karşın, çağına göre bu denli radikal ka-bul edilebilecek görüş ve tavırları, Pythagoras'ı politik bir teh-like olarak görenlerin tepkisini çekmekte fazla gecikmeyecekti doğal olarak. Aslına bakılırsa, tek sorun, kurduğu kardeşlik ör-gütümün belli bir toplum kesiminde ilgi görüp popülerleşmesi gibi basit bir rahatsızlıktan da kaynaklanmıyordu. Pythagoras Kardeşliği bunun çok ilerilerine gitmiş ve Kroton dışında, böl-genin en zengin kentlerinden Sybaris dahil, İtalya'nın güney ucundaki birçok Yunan yerleşim merkezinde fiili olarak siyasi iktidarı eline geçirmişti91; daha açık bir deyişle Pythagoras Kar-deşliği

yalnızca mistik bir meczuplar birliği ya da bir filozof-lar kulübü değil, iyi örgütlenmiş ve akıllıca davranan, etkin bir siyasi partiydi. Daha da önemlisi, yine Thomson'a göre Pythagoras, bu bölgede en az iki yüz yıldır egemenliğini sürdüren toprak sahi-bi aristokrasisinin iktidarını sarsıp, görece daha geniş, daha ye-ni ve bu yüzden de daha dinamik bir kesimin; zengin tüccar ve zanaatkarların desteğini alarak, var olan siyasi yapıyı değiştir-

89 Bertrand Russell, a.g.e, s 40
90 John Desmond Bernal, a.g.e, s 139-140 9' George Thomson, İlk Filozoflar, s 275

misti.92 Muhafazakâr ve gelenekçi aile yapılarının ve bu yapı üzerinde yükselen köleci toprak sahipleri oligarşisinin hüküm sürdüğü bir bölgede, o coğrafyanın yerlisi olmayan, uzaklardan gelmiş bir filozofun, siyasi bir kimliğe de bürünerek iktidarı eli-ne geçirmesi (buna tam anlamıyla bir devrim diyemesek bile) gerçekten oldukça alışılmadık bir durum. Bunun sırrını belki de büyük oranda, Pythagoras'ın hiç de rastlantısal olarak kurul-madığını her haliyle belli eden kardeşlik örgütünün yapısında ve stratejilerinde aramak gerekiyor ama ne yazık ki bu konuda bil-diklerimiz oldukça kısıdı.
Arthur Koesder'e göre Pythagoras Kardeşliği dini içerikli bir örgüt olmakla birlikte aynı zamanda hem bir bilimler aka-demisi, hem de italyan siyasi yaşamında yeni ve ciddi bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Üyeliğe kabul edilen bir biradere, arınma yolunda aştığı mesafe ve vardığı noktaya bağlı olarak, müzik, matematik ve astronominin sırları, aşamalı bir düzen içinde açıklanıyordu, ilk inisiyasyonun ardından üyelik adayı, sessizlik ilkesi denen bir kural uyarınca, beş yıl süren bir sessiz kalma aşaması yaşamak durumundaydı. Bu süre boyun-ca hiç

konuşmaması; yalnızca anlatılanları dinlemesi ve düzenli aralıklarla yalnızlığa çekilerek bunları derinlemesine düşünmesi gerekiyordu. Beş yıl süren sessizlik aşaması boyunca Pytha-goras'ın yüzünü göremeyen aday, ancak bu evreyi tamamlayıp üyeliği onaylandıktan sonra üstadın evine kabul ediliyor ve onunla konuşma olanağına kavuşuyordu.
Gizlilik ilkesi büyük oranda Dionysos ve Orpheus kültleri örnek alınarak ve bunlardan dersler çıkarılarak oluşturulmuştu ve birçok bakımdan böyle bir uygulamanın son derece gerekli olduğuna inanılıyordu. Bilim ve bilgi, insanı hem özgürleştiren hem de aynı zamanda (yanlış kullanıldığı taktirde) yıkımına ne-den olabilecek unsurlar olarak görüldüğü için, bilginin ve sır-ların herkese hemen açıklanması söz konusu bile olamazdı. Bi-raderler, zaman içinde ruhsal annma ve saflaşma doğrultusun-da gelişme gösterdikleri sürece ve bu gelişmenin düzeyiyle

92 George Thomson, a.g.e, s 277-278

orantılı olarak erişebilirlerdi sırlara. Bilgiyi edinmeye hak kazan-mak için güvenilir olmak gerekiyordu ki, bu da ancak hem ruhun hem de bedenin annmasıyla mümkündü. Yani zihinsel gelişme ve arınmayı sağlarken, bedeni de aynı aşamalardan ge-çirmek gerekiyordu ve vejetaryenlik bunun için olmazsa olmaz bir koşuldu.93
Kardeşliğin gizemlerini oluşturan unsurlar arasında müzi-ğin de yer alması, Pythagoras düşüncesi ile Kybele kültü ara-sında var olan köprülerden bir diğeri. 8u köprünün hemen ayaklarında da, Orpheus gizemciliği var. Yunan mitolojisinde Apollon'un oğlu ve müziğin en büyük ustası kabul edilen Orp-heus, lir ile simgelenen bir yan-tanrı durumuna yükseltilmişti. Orpheus kültünün düzenlediği ritüellerin merkezinde oldukça ağırlıklı bir noktayı da, müzik oluşturuyordu. Bu, büyük oran-da Frigya'daki Kybele kültünün esrik toplantıları ve danslı mü-zik

seanslarının Yunan toplumuna taşınması sürecinin uzantıla-rından biriydi aslında. Çoğu Kybele betimlemesinde tanrıçayı, iki yanında yer alan müzisyenlerle birlikte görüyoruz. Bunlar-dan biri lir, diğeriyse panflüt benzeri bir çalgı taşıyor.

Neredeyse bire bir Orpheus gizem kültüne aktarılan bu müzik tutkusunun izdüşümü, Pythagoras'ta sayılar arasında ku-rulan armoninin ses titreşimlerine, yani notalara taşınmasında da yer alıyor, tlginç bir biçimde, lir ve panflütü temel alarak seslerin armonisini matematik ilkeleriyle buluşturan ünlü filo-zof, büyük bir olasılıkla Frigya'da geliştirilen ses dizilimlerin-den ve gamlardan da haberdardı ve bunların Kybele bilgeliği-nin vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğunu biliyordu. Daha da ilginci, Pythagoras Kardeşliği, müziğin hem bedensel hem de ruhsal bozuklukları iyileştirecek bir tedavi yöntemi olduğunu savunuyor ve müzikle şifa verme eğitimlerine geniş zaman ayırıyordu.

Sonuçta, üyelerini dikkatli bir elemeyle seçen ve her aşa-mada gizliliği korumaya büyük özen gösteren Pythagoras Kar-

93 Artbur Koestler, The Sleepvralkere, s 38-39

deşliği, egemen üretim ilişkilerinin merkezindeki iki temel sını-fın, yani toprak sahibi aristokratlarla kölelerin dışında, yeni ge-lişmekte olan tüccar ve zanaatkar kesiminin temsilciliğini üstle-nerek, Güney İtalya'da iktidarın yapısını değiştirmeyi başardı. Hemen görüleceği üzere, siyasi anlamda büyük bir hareket ol-makla birlikte, gerçek anlamda eşitlik ve kardeşlik sağlayacak bir değişim değildi bu. Tıpkı Yunan demokrasisinin (köle sa-hipleri demokrasisi) bizim günlük terminolojimizdeki demokra-siden (burjuva demokrasisi) ya da Marx'ın teorisini kurduğu sosyalist demokrasiden (proletarya diktatörlüğü) çok farklı ol-ması gibi, Pythagoras Kardeşliği'nin getirdiği yeni siyasi düze-nin eşitlik

anlayışı da toplumun asıl ezilen sınıfı durumunda-ki köleler için yeni hiçbir şey sağlamıyordu. Bir kurum olarak kölelik dimdik ayaktaydı hâlâ ve iktidar değişikliği yalnızca ye-ni bir orta sınıfın haklarını ve özgürlüklerini genişletmeye ya-ramıştı. Ama acaba nereye kadar sürecekti bu Pythagoras'çılar orada duracaklar mıydı Kendi iç örgüdenmelerinde komünal yaşamı egemen kılan ve özel mülkiyet yerine paylaşımcılık mo-deline sarılan bu garip örgüt, reformlarında daha ileri gidebi-lir miydi

Bu sorunun yanıtı, tarih boyunca benzerlerine tanık olunan kardeşlik örgütlerinin, dünyaya bakışlarında saklıydı aslmda Örgüt, evrenin yapısıyla toplumun uyumunu belli aşamaları ge-ride bırakarak gerçekleştirecek bir aracı (mediator) işlevi görü-yordu ve dolayısıyla, olması gerektiği düşünülen toplumsal yapının küçük bir modeliydi. Gizlilik ve kapalılık her ne kadar temel niteliklerinden biri gibi görünüyorsa da, bu örgütsel dav-ranış biçimi yalnızca bir araçtı, amaç değil. Nihai hedef, koz-mosa uygun olduğu düşünülen sistemi toplumsal yapıya uyar-lamaksa, örgüt de bu işlevi yerine getirirken ister istemez ge-nişlemek, büyümek ve etkinliğini artırmak durumundaydı.

lnisiye edilip örgüte katılan her üye, toplumsal dönüşüm yolunda atılmış küçük bir adım anlamına geliyordu ki, toplu-mun içinde, gizlilik korunarak büyütülen saf model de ancak bu adımların çoğalmasıyla güçlü bir alternatif halini alabilirdi. Dünyayı değiştirmek istiyorsanız, o değişimi ilkin kendi üzeri-

nizde uygulamak ve oluşturduğunuz modeli zaman içinde ge-nişleterek topluma egemen kılmak durumundaydınız. O halde, ideal olarak belirlenen modelin başarıya ulaşması için, örgüt dı-şında kalan o büyük çoğunluğun sabırla ve titizlikle, bu mode-le inisiye edilmesi gerekiyordu.

Bu anlamda, Pythagoras Kardeşliği, kendi örgüt yapısı içinde geçerli

kıldığı ortaklaşa mülkiyet ve paylaşım ilkelerini topluma egemen kılmak için, ilkin o toplumun üyelerini belli bir strateji uzantısında aydınlatmak ve onları birer birer bu nihai değişime hazırlamak durumundaydı. Dolayısıyla, Kroton merkezli iktidar odağını kontrol ederek ele geçirdikleri gücü, asıl hedef olan komünal toplum modelini yaşama geçirmekte kullanmaları, hiç değilse o dönem için söz konusu değildi elbet-te, ilkin insan malzemesinin yoğurulup eğitilmesi ve aydın-lanmışlardın sayıca çoğunluğu ele geçirmesi sağlanmalıydı. Ama bu süre içinde tabii ki boş durulmayacak, gizlilik ve kapalı ör-gütlenme kullanılarak, iktidar üzerinde gözle görülür, somut bir etkinlik sağlanacaktı ki, bu dönüşümü hızlandıracak güç ve ola-naklar elde edilsin.
George Thomson, Pythagoras Kardeşliğinin denetiminde-ki iki kentten Kroton ile Sybaris arasında bir savaş patladığını ve îö 510'da Sybaris'in yerle bir edildiğini, Kardeşliğin çökü-şünü de bu olayın getirdiğini söylüyor.94
Sicilyalı Diodorus'a göre, savaşın nedeni, Sybaris'te iktidarı elinde bulunduran gru-bun lideri Telys'in, kentteki en zengin 500 kişiyi sürgüne gön-dererek, mal varlıklarına el koyma karan çıkartmasıydı. Bu ka-mulaştırma ile elde edilen maddi değerler, kent halkı arasında paylaştırılacaktı.
Sybaris'ten sürülen zenginler, peşlerine düşülmesinden ve bu uygulamayı daha sert bir cezanın izlemesinden korkarak Kroton'a sığındılar. Bir süre sonra Telys, Kroton yöneticilerin-den, bu insanların derhal smırdışı edilmesini talep etti ve aksi taktirde savaş ilan edeceği tehdidini savurdu. Güç ve karışık bir durumdu gerçekten Kardeşlik örgütünün etkin olduğu iki

94 George Thomson, a.g.e, s 275

komşu kent arasında hiç hesapta olmayan, beklenmedik bir ger-ginlik ortaya

çıkmıştı. Kroton yönetimi, bu gerginliğin büyüme-sinden çekinerek, kente sığınan sürgünleri sınırdışı etme eğili-mindeydi. Ne var ki, bu noktada devreye büyük üstat girdi. Kendilerine sığınan, güçsüz duruma düşmüş insanlara sırt çe-viremeyeceklerini söyleyen Pythagoras'ın kişisel karan ve kent konseyindeki ikna gücünün etkisiyle Telys'in talebi reddedildi ve bunun üzerine iki kent arasında çıkan savaşı, Kroton kazan-dı.9»'

Aslına bakılırsa, olayların tam olarak nasıl geliştiği üzerine çok da net bir bilgi yok ama altüst edilen siyasi dengelerin, ik-tidar gücünü yitirenlerin olduğu kadar, iktidara ortak olanların da kafasını karıştırdığı sezinleniyor Savaşa neden olan gelişme-ler ortaya çıktığında, Güney ttalya'daki kentlerin birçoğunda, bu arada Sybaris'te de, Pythagoras Kardeşliği yirmi yıldır ya doğrudan iktidan elde tutuyordu ya da büyük nüfuz sahibiydi. Bu durumda, zengin oligarşiyi hedef alarak zor yoluyla malları-na el koyan Telys'i, bir anlamda Pythagoras sempatizanlarınca yönetilen komşu kentteki, kantarın topuzunu kaçırmış bir re-form hareketinin temsilcisi olarak görmek mümkün. Varlıklı sı-nıflan, bu gidiş ürkütmüştü büyük olasılıkla ve belki de eski oli-garşinin temsilcisi durumundaki, gücünü yitirmiş aristokratlar-la yeni zenginler, yani ticaret ve zanaat erbabı orta sınıf, Sybaris'te yaşananlardan tedirgin olup, bir ittifaka gitmeyi uy-gun görmüştü. Savaşın ardından Pythagoras Kardeşliğine alt sınıflardan gelen tepkilerin, reformları yavaşlatma suçlaması üzerinde odaklanması, bu varsayımı güçlendiriyor Yoksul kesimin, pay-laşımı ve komünal mülkiyeti savunan Pythagoras hareketiyle il-gili beklentileri, iktidardaki kadroların temkinli ve yavaş davran-maları nedeniyle karşılanamamış ve bu durum, onları destekle-yenlerde de düş kırıklığı yaşatmış anlaşıldığı kadanyla. Buna, üstat konumundaki yöneticilerin sessiz ve önceden tahmin

95 Diodorus'tan aktaran VVUliam K. Guthrie, A History of Greek Philosophy Volume I - The Earlier Presocratics and Pythagorcans, s 176

edilemez stratejileri ve örgütün ezoterik yapısının kuşku uyan-dırıcı görüntüsü eklenince, hızlı gözden düşme süreci de biraz daha anlaşılır hale geliyor Pythagoras Kardeşliğinin, toplumsal dinamiğin çatışan iki karşıt sınıfının da desteğini aynı anda yi-tirdiğini görüyoruz.

Bir başka deyişle, hem yeni orta sınıf, hem de eski aristok-rat köle sahipleri, Pythagoras Kardeşliğinin bu noktada durma-yıp daha ileriye doğru reformlara devam edeceğinden ürkerek, geçici bir ittifak yapmışlardı. Diğer yandan, buna karşıt olarak, daha radikal reformlar isteyen yoksul kesim de, yeni bir seç-kinci oligarşi yaratmakla suçladığı Pythagoras'tan beklediğini bulamayınca, desteğini bütünüyle çekmişe benziyordu.

Suriyeli tarihçi (ve Pythagoras bilirkişisi) Iamblichus'a gö-re Pythagoras Kardeşliği'ne yönelik muhalefet, iki kesimden birden gelmişti Aristokratların sözcüsü Cylon ve daha fazla re-form isteyen yoksul kesimin lideri Ninon.96 Iamblichus'un Apollonius'tan ödünç aldığı, kaynağı belirsiz yorumlara itibar etmeyen Arthur Koestler'e göreyse, örgütün çözülmesinin en büyük nedenlerinden biri, savunduğu eşitlik ve ortak mülki-yet, paylaşımcılık ideallerinde açığa çıkan ilkel komünizm havasıydı ve çok kısa bir süre içinde, kölelerin eşitliği fikri-ne hiç sıcak bakmayan ve ufuktaki gelişmeleri sezip rahatsız olan güçlüleri, duruma müdahale etmek üzere harekete geçme-ye yöneltti.

Kroton'la Sybaris arasında yaşanan savaş, çöküşün ilk adı-mıydı. Hemen sonrasında toplumun yönetici sınıflarından gelen baskılar karşısında örgütün çözülmeye başlaması üzerine Kro-ton'u terketmek zorunda kalan Pythagoras, yine Güney îtal-ya'daki bir başka kente, Metapontion'a göç etti. Yaklaşık olarak tö 500 dolaylarında burada öldüğü (ya da öldürüldüğü) sanılı-yor. Kardeşlik ise, saldırılar, koğuşturmalar ve cinayetlerin bir histeriye dönüşmesi üzerine, hızla dağılma sürecine girdi. Çoğu

96 VVilliam K. Guthrie, a.g.e, s 178

97 Arthur Koestler, a.g.e, s 41

üyenin tutuklandığı ya da öldürüldüğü, kaçabilenlerinse Yuna-nistan, Orta italya, Mısır ve Kartaca kolonileri başta olmak üze-re, değişik kentlere sığındığı düşünülüyor ki, bunların arasında usta konuma gelmiş müritler de var. Çoğunun, sığınmak için en uygun kentler olarak, Thebes, Delphi, Atina, Cumae ve Ro-ma'yı seçtikleri biliniyor.

Yine oldukça dikkat çekici bir durum Tarqunius Super-bus'un devrildiği ve hemen ardından Roma'da Cumhuriyet'in kurulduğu günlerden söz ediyoruz ve tam bu aşamada, güney-de sağlam ve disiplinli bir örgütlenmeyle iktidarı ele geçirmeyi başarmış bir tarikatın zeki ve eğitimli müritleri, sahip oldukları bilgi, disiplin ve deneyimle birlikte, Orta İtalya'ya, yani Roma devletinin merkezine doğru göç ediyorlar. Yeni bir yönetimin kendi siyasi kurumlarını biçimlendirmekte olduğu, gelişmeye açık ve gelecek vaat eden bir kente.

Böylece Pythagoras düşüncesi, Kardeşlik güney kenderin-de darbe yedikten sonra kısa bir sarsıntı yaşamasına karşın, de-ğişmiş ya da yeni koşullar ve yeni etkiler altında dönüşüme uğ-ramış biçimiyle de olsa, beşinci yüzyıl başlarından itibaren Ro-ma'da da kendini hissettirmeye başlıyor. Yunan anakarasındaki kendere dağılan müritler, sonradan Platonculuk biçimini ala-cak felsefi okulun temellerini atarken, Roma'nın kalbine doğru yolculuk edenler, yalnızca felsefi ve dinsel değil, aynı zamanda üstadın öğretileri üzerine kurulu politik bir çizgiyi de sürdür-meye çalışıyorlar.

Düşünce alanına onun kadar etki yapmış bir adam tanı-mıyorum diyor Bertrand Russell Platonculuk olarak görünen şey, çözümlendiğinde, önce Pythagorasçılık olduğu için söylü-yorum bunu. Başlangıç ve bitimi olmayan dünyayla ilgili, zekâ-ya değil duyulara açılan bütün görüşler, Pythagoras'tan türetil-miştir.98 Gerçekten de İsa'dan önce altıncı yüzyıldan başlaya-rak Aydınlanma Çağı'na dek uzanacak çok geniş bir zaman

di-liminin birçok kritik aşamasında, Pythagoras'ın damgası çıka-caktır karşımıza. Colin Ronan'ın deyişiyle, lyonya okulu üye-

98 Bertrand Russell, a.g.e, s 44

lerinden hiçbiri, Pythagoras kadar sonraki kuşaklar üzerinde et-kili olmamıştır.99

Evren ve Mimar

jjj

Bu kısa panoramanın ardından yine o yitik kitaplar a ve Pythagoras'ın hocası olduğu söylenen Pherecydes'e dönersek, çoğunlukla belirsizlikler ve efsanelerden örülü bir sis perdesiy-le karşılaşırız. Yalnızca kendi çağını değil, yüzyıllar boyu ardıl-larını derinden etkileyen, geometrinin babası unvanına sahip, sayıların büyüsüne vurgun bu vejetaryen filozofun yetişmesin-de emeği geçenlerden biri olduğu varsayılan ünlü usta, nasıl bi-ridir Kimileri için Yunan inanç dünyasını derinden etkilemiş mistik bir ilahiyatçı, kimileri içinse insanları şaşırtan mucizeler göstermesiyle ünlü bir peygamber. Bir depremi önceden tahmin etmek dahil, çok sayıda kâhince öngörüsünün gerçekleştiği an-latılıyor.»

Diğer yandan, Yunan inanç sistemi ve mitolojisine, zama-na bağlı olmadan varlığını sürdüren, ebedi tanrısal güç ve ilke-lere ilişkin fikri, onun getirdiğini biliyoruz. Üç ebedi varlıktan söz ediyor Pherecydes Zas, yaşamın gücü; Chronos, sonsuz za-man ve Chthonie, yeryüzü. Yaratılış, Zas (Zeus) ile, toprağın ya da yeryüzünün, yani sonradan Ge adını alan Chthonie'nin buluşmasıyla ortaya çıkar. Chronos kendi tohumlarından ateş, rüzgâr ve suyu oluşturmuş; Zas da yaşam gücünü vererek Dün-ya Anne ile birleşmiş ve kutsal evliliği gerçekleştirdikten sonra, karanlığın ve kaosun içinden, renkli ve bereketli dünyayı yarat-mıştır.101

Pythagoras'ın geliştirdiği düşüncede, bu ilahi güç ve ilke-ler, onun evrenin temel yapıtaşları olarak değerlendirdiği sayı-larla bağdaştırılmış biçimde çıkar karşımıza Bir (Monad),

99 Colin A. Ronan, a.g.e

100 John Raven - Geoffrey Kırk - Malcolm Schofield, a.g.e, s 52

101 Gregory Vlastos, Studies in Greek Philosophy Volume I - The Presocratics, s 14-16

varoluşun ilksel nedeni ve temel yaratıcı güçtür; bölünemeyen bütünlüğü ve maddeye hapsolmamış aklı simgeler. O, evrenin en temel gücü olan Yüce Varlıktır (Supreme Being.) İki (Dyad) ise, MonacTin genişletilmiş halidir ve varoluşun ikincil nedenini oluşturur. Işığın karanlıktan ayrılma aşamasını ve An-ne'yi simgeler. Evren, Yüce Varlık tarafından geliştirilmiş bir tasarımdır; üzerinde yaşadığımız dünya, yani Büyük Anne ise, onunla aynı bütünlüğün parçası ve yarana gücünün göster-gesidir.

Sayılar, aritmetik ve geometri, Pythagoras'a göre bütün bi-limlerin temeliydi ve bu bilimsel disiplinlerin en net uygulama alanları, gökyüzünde astronomi, yeryüzündeyse mimaride göz-lenebiliyordu. Bu nedenle, Birliğin (Monad) büyük yaratıcı gü-cü olan Yüce Varlık, bilinen en görkemli yapıtın, yani evre-nin de mimanydı.

Pherecydes'in hastalanmasının ardından bütün zamanını ona bakmaya adayan ve ölümüne dek yanında kaldığı söylenen Pythagoras, bu kozmogoni ve yaratılış fikirleriyle birlikte, ru-hun ölümsüzlüğü ve yeniden bedenlenmesi (reincarnadon) dü-şüncesini de hocasından almıştı kimi uzmanlara göre. Kendi kardeşlik örgütünü kurmasının arifesinde, filozofluğundan çok din adamlığıyla ve ermişliğiyle tanındı. Bazılarına göre, o da tıpkı Pherecydes gibi mucizeler yaratıyor ve kâhince öngörüler-de bulunuyordu ki, kısa sürede çevresinde çok sayıda mürit

toplanmasının ve ona tanrısal kişi denmesinin nedenlerinden biri buydu. Kişiliğiyle ilgili çok sayıda efsane üretilmişti. Aris-to'nun anlattıklarına göre aynı anda iki yerde birden olabiliyor-du; bedeninin bazı bölümleri altındandı; bir nehri geçerken, o nehrin tanrısı tarafından saygıyla selamlanmıştı!102 Aslına bakı-lırsa o da kendini tanrılarla insanlar arasında bir tür aracı ya da yan-tanrı gibi görüyordu ve Evrende üç tür varlık vardır, diyordu, Tanrılar, insanlar ve Pythagoras gibi olanlar.103

102 William K. Guthrie, a.g.e, s 149
103 Christopher Bamford - Arthur Zajonc, Homage to Pythagoras Rediscovering Sacred Science, s 16

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

Hocasının çok şey öğrendiği ileri sürülen Fenike Kitapla-rı'na ya da Orpheus kültünün titizlikle sakladığı gizli belgelere ulaştığı ve bilgisini buna borçlu olduğu yolunda da çok söylen-ti vardı. Eğer Pythagoras'ın evren kavrayışının araçlarına ve öğ-rencilerine sunduğu bilgilerin farklı disiplinlerden geçen geniş yelpazesine bakarsak, şunu söylememiz gerekiyor Bu birikim, varlığı yalnızca spekülasyondan ibaret olan birtakım gizemli ki-taplardan kaynaklanıyorsa, o kitaplar ancak, matematik, geomet-ri, müzik, mitoloji, astronomi ve teolojiyi içeren ansiklopedik bir derleme olabilir. Yani, tıpkı bizim biraz önce orijinal Sibyl-line Kitapları'nın olası içeriğine ilişkin yaptığımız tahmindeki gibi. Zaten Pythagoras, Pherecydes'in ölümünden sonra Delp-hi'ye gidip, oradaki Sibyl'ın (Pythia) eğitiminden geçmemiş miydi Sıkça sözü edilen bu efsanevi bilgi bankalarının, yani çok eski gizli kayıtları ve bilgileri içerdiğine inanılan Fenike ve Sibylline Kitapları'nın aynı kadim kaynaklardan beslendiğine, hatta bunların, aynı külliyatın iki farklı ada sahip kopyaları ol-duğuna ilişkin çok fazla ipucu üst üste birikiyor.

Pythagoras da, bu bağlantının düğüm noktalarından biri.

Corpus Hermeticum

Yitik ya da gizli kitaplara ilişkin oldukça ünlü bir başka ör-nek, yine antik Yunan düşünürleri aracılığıyla ulaşıyor bize. İsa'dan önce üçüncü yüzyıl tarihçilerinden Manethon, Mısır'a hiyeroglif yazı sistemini bağışladığına inanılan bilgelik tannsı Thoth tarafından yazılmış, 36.000 kitaplık büyük bir koleksiyo-nun varlığından söz ediyor. Iamblichus'a göre Thoth'un kaleme aldığı ve tüm zamanların bilgeliğini içeren bu kitapların sayısı, 20.000 dolayında.104 İkinci yüzyıl ilahiyatçılarından iskenderiye-li Clemens ise, Yunan'da Hermes, Roma'daysa Merkür adıyla bilinen bu tanrının kitaplarının sayısını, çok daha inandırıcı bir rakam olan kırk ikiye indiriyor ve bunların Mısır tapmakla-rında rahipler tarafından dikkatle saklandığını anlatıyor.

104 Manly P. Hail, Secret Teachings of Ali Ages, s 37

Clemens'e bakılırsa, Corpus Hermeticum adıyla bilinen ki-tapların içinde şu bilgiler yer almakta Derlenmiş yasalar, ilahi ve dualar, rahiplerin yetiştirilmesine ilişkin bilgiler, ayrıca ast-roloji, kozmoloji, coğrafya ve tıp üzerine kaynaklar.10' Bu dö-küm de, yine biraz önce orijinal Sibylline Kitapları'nın olası içeriğine ilişkin yaptığımız fikir yürütmeyle büyük oranda uyumlu. Yunan gizemciliğiyle Mısır düşüncesinin kavşak nok-talarından biri kabul edilen Hermes Trismegistus (Üç Kez Yüce Hermes) kültü de, farklı bilimsel disiplinlerin bulgularını derleyen bir ansiklopedik ana kaynak yaratmışa benziyor. Ama tıpkı Sibylline Kitaptan gibi, Corpus Hermericum'un da oriji-nalleri kayıp. Bugün elde bulunan versiyonlar, oldukça geç ta-rihli, sonradan türetilmiş, mistik içeriğe sahip metinlerden iba-ret.

Hermetik düşüncenin gizem kitapları, Hıristiyanlığın resmi din haline gelip, Roma topraklarında pagan kültlerin koğuştur-maya uğramasıyla birlikte ortadan yok olmuş ve büyük olasılık-la yeraltına geçen birtakım gruplar tarafından titizlikle korun-maya başlamış. Baskılar sonucu, Hermetik kültün en önemli merkezi sayılan iskenderiye'den uzaklaşıp, daha güvenli olduğu düşünülen Güneydoğu Anadolu (özellikle Sabi kültünün yaygın olduğu Harran) ve Balkanlar'ın kuzeyindeki kırsal bölgelere ka-çan müritler, ellerindeki kitapları yakılmaktan korumaya çalış-mışlar uzun süre. Ancak dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Ki-lise tarafından sapkın inançlara karşı başlatılan yok etme kam-panyası sonrasında, bir daha izlerine rastlanmamış. Ta ki, Rö-nesans dönemi Avrupa'sında, büyük kenderde yaşayan kimi eğitimli ve gizem meraklısı soylular, bu efsanevi kültün ve ki-taplarının peşine düşene dek. Bugün elimizde bulunan (otantik-liği fena halde tartışılır durumdaki) Corpus Hermeticum'un gü-nışığına çıkarılmasını da bu aristokratların en ünlülerinden, Flo-ransalı Cosimo de Medici'ye borçluyuz.

Medici ailesi, on üçüncü ile on yedinci yüzyıllar arasında Floransa'nın yönetimini elinde tutmakla kalmamış, Avrupa ta-

105 Geraldine Pinch, Magic in Ancient Egypt, s 61

BİR İDEALİN HİKAYESİ

rihine de damgasını vurmuş sayılı hanedanlardan biri. Dört yüz yıl içinde üç Papa, iki Fransa kraliçesi ve çok sayıda Gran-dük, Düşes çıktı bu aileden. Aynı zamanda, Avrupa'da banka-cılığın en güçlü temsilcisi oldular, tşte bu Medici sülalesinin on beşinci yüzyıldaki üyelerinden Cosimo, zamanının büyük bölü-münü okumakla geçiren, eski kitaplara tutkun bir aristokrattı ve yıllar boyunca değişik ülke ve kentlerden sabırla izini sürerek topladığı kitaplarla, kendine paha biçilmez bir kütüphane oluş-turdu. Tuscana'lı rahip Leonardo da Pistoia, Cosimo'nun en büyük yardımcısı ve danışmanı olarak, değerli kitapları bizzat kendi arayıp

buluyor ve Floransa'ya getiriyordu. Ancak ısrarla istediği bir dizi kitap vardı ki, Cosimo, onlar olmadan kütüpha-nesinin fazla bir değeri olmayacağı inanandaydı

Sıradışı tomarlar, belgeler ve kitapları içeren geniş bir ko-leksiyon zaten toparlanmıştı. Ama Leonardo biliyordu ki, bir zamanlar elden ele dolaşan ve Kilise tarafından yasaklanmasının ardından 1000 yıla yakın bir süre dünya için yitik duruma ge-len belli bir kitap dizisini ellerinde tutmadığı sürece, Cosimo asla tatmin olmayacaktı. Bu kitapların hâlâ bir yerlerde varlığı-nı sürdürdüğüne ikna olmuştu Cosimo; Leonardo'ya onları ara-masını ve her ne pahasına olursa olsun alıp getirmesini emret-mişti.»

Sözü edilen kitaplar, efsanevi Corpus Hermeticum tomar-larıydı ve Leonardo da Pistoia en sonunda, Makedonya'da bul-duğu ve bu koleksiyonun parçalan olduğu düşünülen metinler-le 1460 yılında Floransa'ya geri döndü. Tamamının kırk iki ki-taptan oluştuğu söylenen koleksiyonun ancak on dört parçasını bulup getirebilmişti Leonardo ama bu bile Cosimo'yu heyecan-landırmaya yetmişti. Uzun süre düşlerini kurduktan sonra ni-hayet elde ettiği, Eski Yunan dilindeki bu kopyaların Latince çevirisini, manevi oğlu Marsilio Ficino'dan isteyecekti. Röne-sans rüzgârının Avrupa'da hızla estiği bir dönemde, tıpkı Kato-lik Kilisesı'nden ayrılıp Eski Mısır gizemlerinin peşine düşen ve

106 Graham Hancock - Robert Bauval, Talisman Sacred Cities, Secret Faith, s 147

sonunda bu nedenle Engizisyon tarafından sapkın ilan edilip yargılandıktan sonra Roma'da yakılan Dominiken rahip Giorda-no Bruno gibi, Hıristiyan inananı ve felsefesini eski literatür ile buluşturma eğilimindeki araştırmacılardan biriydi Ficino.107 Bu yüzden, kendisine

verilen görevi zevkle kabul edecek ve Mısır bilgeliğinin binlerce yıl önceki gizem kitaplarından bi-rinin çevirisini üsdenmekten gurur duyacaktı.

Rönesans Avrupa'sının, Eski Mısır'ın gizem kültlerine olan coşkulu ilgisi sonucu, Ficino'nun Pimander Tann'nın Gücü ve Bilgeliği adını verdiği çeviri, beklenenin de üzerinde ilgi gördü. Henüz matbaa makinesi kullanılmaya başlayalı on beş yıl olmasına karşın, Pimander Avrupa kültüründe devrim yara-tan bu yeni buluşun da yardımıyla kıta entelektüelleri arasında hızla yaygınlaşacak ve 1472 ile 1543 arasında elli baskı yapacak-tı.108 Sonraki baskılara, Ficino'nun ilk derlemede zaten daha önce Latince'ye çevrildiği ve iyi bilindiği gerekçesiyle yer ver-mediği, Asclepius adlı metin de eklenmişti.

Marsilio Ficino, çevirisini yaptığı eski metinlerin, Eski Mı-sır'da gerçekten yaşamış tarihsel bir kişilik olan Hermes Tris-megistus tarafından yazıldığına inanıyordu. Onun düşüncesine göre bir soyadı gibi kullanılan Trismegistus, yani üç kez yü-ce nitelemesi, büyük ustamn en yüce filozof, en yüce rahip ve en yüce kral olduğunu vurgulamak için eklenmişti adının sonu-na. Hermes'in felsefesini izleyen düşünür ve ozanların en önemlileri de Aglaophemus, Pythagoras ve Orpheus'tu.109

Hermetik metinlerin Mısır'ın bilgelik tanrısı Thoth ile bağ-lantısı, çoğunlukla Mısırlı tarihçi Manethon'a mal edilen (ancak onun tarafından kaleme alınmayıp, çok geç tarihli sahte bir bel-ge olduğu bugün kesinlikle bilinen), Ptoleme'ye yazılmış bir mektup aracılığıyla kuruluyordu. Bu mektupta, Hermes adın-da iki farklı tanrı olduğundan söz ediyordu güya Manetlıon.

107 Rosetnary Clark, The Sacred Tradition in Ancient Egypt, s 8

108 Graham Hancock - Robert Bauval, a.g.e, s 156

109 Roelof Van der Broek - Cis Van Heertum, From Poimandres to Jacob Boehme Hermetism, Gnosis and the Christian Tradition, Jean-Pierre Mahe'nin makalesi

BİR -İDEAL'İN HİKAYESİ

Hermetik metinlerin orijinalleri, Büyük Tufan'dan sonra Thoth, yani Birinci Hermes tarafından kutsal dille yazılmış ve ileride bu bilgileri anlayıp değerlendirebilecek yeni kuşakla-ra aktarılmak üzere dikkatle saklanmıştı. Bu kitap koleksiyonu çok daha sonra, Mısır'daki bir tapınağın gizli odasında onları keşfeden Agathodaimon'un, yani ikinci Hermesin eline geçe-cek ve onun aracılığıyla Yunan diline çevrilecekti. Hermetik çevreler, çok eski dönemlerde Thoth tarafından yazıldığı varsa-yılan metinlerin geç bir tarihte Yunan topraklanna nasıl ulaştı-ğını açıklamak için, iki farklı Hermes'ten yararlanıyorlardı kısa-cası.»

Ne var ki, on beşinci yüzyıl sonlarındaki yaygın kanman ak-sine, Leonardo'nun Makedonya'da bulduğu kopyaların efsanevi Thoth'un Kitapları olmayıp, üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda Hellenistik Mısır gizemciliğinin çekiciliğine kapılan Yeni-Pla-toncu gruplar ve Gnostik çevrelerce ayrı ayrı üretilmiş metinle-rin bir derlemesi niteliği taşıdıkları, çok geçmeden ortaya çıko. Isaac Casaubon, daha 1610 yılında, Corpus Hermeticum adıyla Avrupa'da elden ele dolaşan bu kitapları dilbilgisi, sözcük yapı-sı, dağarcık ve biçem açısından analiz etmiş ve IS ikinci yüzyıl sonlarından daha eskiye ait olamayacaklarım, büyük olasılıkla is-kenderiye'deki Greko-Mısır cemaatlerce kaleme alındıklarını kanıtlamıştı.111 Başka bir deyişle, tıpkı Sibylline Kitapları gibi, Hermes ya da Thoth'un Kitaplan'nın bize ulaşmış olduğu var-sayılan kopyalan da kesinlikle otantik değildi.

Bunu, eldeki metinlerin içeriklerinden de anlamak müm-kün zaten Clemens'in sözünü ettiği kozmoloji, coğrafya, tıp üzerine ansiklopedik bilgileri içeren heterojen ya da çok par-çalı bir referans kitabı yerine, Hermes'le müritleri arasında ge-çen, birtakım mistik diyaloglarla karşılaşıyoruz yalnızca. Bunlar, çoğunlukla Gnostik tek tann inanana ve iskenderiye kaynaklı Yunan gizemci düşünce akımlarının karakteristiklerine uygun,

1,0 Brian P. Copenhaver, Hermetka The Greek Corpus Hermeticum and the Latin Asclepius, s XV 111 Roelof Van der Broek, Gnosis and Hermeticism From Antiquity to

deyiş yerindeyse buğulu ve puslu ifadelerle dolu metinler. Çoğunlukla Hermes Trismegistus'un, öğrencileri Tat ve Ascle-pius'a, doğanın ve evrenin tanrısal yönleri ve spiritüel nitelikle-riyle ilgili anlattıklarından oluşuyorlar.

Hermes ve Pythagoras

Corpus Hermeticum olarak sunulan bu kitapların arka pla-nında yer alan dünya görüşü ve düşünce sisteminde, Eski Mı-sır'ın değil, görece çok daha yeni, üçüncü ya da dördüncü yüz-yıl Yunan gizemciliğinin ve Hıristiyan düşünsel unsurlarının, bol miktarda da Gnostik felsefenin izlerine rastlanıyor. Kısaca-sı, tıpkı Yahudi ve Hıristiyan grupların kendi inanç sistemleri-ni pagan kaynaklara doğrulatmak gibi bir kaygıyla yeniden ürettikleri Pseudo-Sibylline Kitapları gibi, efsanevi Thoth'un Kitapları da Corpus Hermeticum adı altında Yeni-Platoncu ve Gnostik dervişlerin İskenderiye'de ürettiği sahte kopyalar aracı-lığıyla günümüze ulaşmış görünüyor, iskenderiyeli Clemens, büyük olasılıkla, orijinallerini hiç görmediği kitaplar üzerine sağdan soldan duyduklarını aktarıyordu bizlere. Onun anlattık-larım elle tutulur hale getirmek de, Gnostik yazarlara ve ilk Hı-ristiyanlara kalmış, Pseudo-Hcrmetica böyle üretilmişti.

Peki, Thoth'un Kitapları gerçekten bir zamanlar var olmuş muydu, yoksa yalnızca Eski Mısır'ın büyüsüne vurgun kimi Yunan düşünürlerine, köklü kültürleriyle böbürlenmeyi seven Mısırlı rahip ve rahibelerce anlatılmış bildik efsanelerden biri miydi Eğitim sürecinin önemli bir bölümünü Heliopolis ken-tindeki Ra tapınağında geçirdiği söylenen Pythagoras da, rahip-lerin anlattığı hikâyelerden etkilenip hayal mi görmüştü, yoksa gerçekten bu kitapların içeriğine ulaşmak, onları okumak şansı-na erişmiş miydi

Yaygın inanışa bakılırsa, bu buluşma bir biçimde gerçekleş-miş olmalıydı,

çünkü Pythagoras'ın aritmetik teorisini ve evren kavrayışını geliştirmesinde Heliopolis'in de, Thoth'un Kitapla-rının da büyük etkisi vardı.

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

İtalya'nın Kroton kentindeki okulunda öğrettiği efsanevi sayılar bilimi, dokuz temel ritmden, yani 'ilahi dokuzlu'dan olu-şan bir evren görüşü ortaya atıyordu diyor Rosemary Clark ve Heliopolis Dokuzlusu (Ennead) olarak bilinen tanrılar grubu-nun, evrendeki bütün temel yaşam güçlerini simgelediğini anımsatıyor.2 Clark'a göre Pythagoras'm iç içe geçmiş dokuz kürenin uyumu üzerine kurulu kozmoloji anlayışının ardında, Heliopolis'te aldığı eğitimin izleri ve belki de bu eğitimin bir parçası olarak, Thoth'un Kitaplan'ndan edindiği varsayılan te-mel bilgiler var.
On altıncı yüzyıl düşünürlerinden Francesco Patrizi, eski bilgelik adını verdiği tek bir ortak kaynağın, Hermes, Pytha-goras, Orpheus ve Platon'un düşünce akımlarını besleyen ana nehir yatağı olduğu görüşündeydi.113 Günümüzde çoğu araştır-macı, bu akımların oluşturduğu yelpazeyi mümkün olduğunca sadeleştirerek, Pythagoras, Hermes ve Sibyl geleneklerini, aynı arkaik kökenin, etkileri çağlar ötesine dek uzanan ürünleri ola-rak değerlendiriyor, ilkçağ yazarlarının birçoğu da, Hermes ile Pythagoras'm yakınlığını ve bağlantılarını vurguluyorlar sık sık. Sözgelimi Pontuslu Heraclides, Pythagoras'm, geçmiş yaşam-larından birinde, Hermes'in oğlu Aethalides olduğunu anlattı-ğından söz ediyor.114 Bu fantastik iddiaya göre Hermes, o dö-nemde Aethalides kimliğiyle yaşayan ünlü düşünürü yanına ça-ğırıp, ölümsüzlük dışında ne dilerse, yerine getireceğini söy-lemiş ve Pythagoras da, geçmiş yaşamlarını her zaman tüm ay-rıntılarıyla anımsamasını sağlayacak güçlü bir bellek dileğinde bulunmuş. (Ruhun ölümden sonra yeniden bedenlenmesine inanan biri için, hiç de şaşırtıcı bir dilek değil!)
îsa'dan sonra üçüncü yüzyılın Suriyeli düşünürü Iamblic-hus'a göre de

Pythagoras ve Hermes arasında oldukça net bağ-lantılar var. Ünlü düşünürün kapsamlı bir biyografisini yazan lamblichus, Mısır'ın Gizemleri Üzerine adlı ünlü yapıtında

112 Rosemary Clark, a.g.e, s 98
113 Roelof Van der Broek, a.g.e, s 141
114 Jonathan Barnes, Early Greek Philosophy, s 33

da, Pythagoras ve Platon'un, Mısır ziyaretleri sırasında yerli ra-hiplerin yardımıyla Hermes yazıtlarını okuma olanağı buldukla-rından söz ediyor.115 Bütün bunlar, geometrinin babası ile Hermetik düşünce-nin aynı kaynaktan beslendikleri izlenimini güçlendiren veriler. Aslına bakılacak olursa, Hermes ile Pythagoras arasındaki bağ-lar, çok da gizli saklı değil zaten. Pythagoras Kardeşliği'nin Kroton'daki eğitim merkezinin bahçesinde, Hermes Trismegis-tus'un, üzerinde Buraya ancak arınmış olanlar girebilir yazılı bir büstünün yer aldığı söyleniyor.
Thoth'un Kitapları'nın içeriğiyle ilgili olarak, sayfalarının, aşina olan ve kullanmayı bilenlere hava ve yeraltının ilahi un-surları üzerinde sınırsız güç sağlayan, garip hiyeroglif figür ve simgelerle dolu olduğundan başka, elimizde hiçbir kesin bilgi yok, diyor Manly Hail. Ezoterik gizem kültleriyle ilgili araştır-malarıyla tanınan yazar, Thoth'un Kitapları'nın Heliopolis'teki Ra tapınağının gizli odasında, alan bir kutu içinde saklandığın-dan ve bu kutunun anahtarının yalnızca bir tek kişide, en üst düzey rahipte bulunduğundan, kitapların içeriğini görme yetki-sinin de yalnızca bu rahibe ait bir ayrıcalık olduğundan söz edi-yor.116 Her şey, Sibyüine Kitapları'yla ilgili anlatılanlarla son derece uyumlu Roma'da da bu kitapların tapınağın içindeki gizli odada, altın bir kap içinde saklandığını ve onların içeriği-ne ulaşma yetkisinin yalnızca Sibyüine kurulunda olduğunu görmüştük.

Burada dikkat çekici nokta şu Eğer günümüze yalnızca on dört parçi. halinde (ve Corpus Hermeticum adıyla) ulaşan ko-leksiyon, İS ikinci yüzyıl sonlarında kaleme alınmış, Eski Mısır gizemciliğine öykünen yazılardan oluşuyorsa, söz konusu kitap-ların oluşturulmasından yaklaşık sekiz yüz yıl önce, lö altıncı yüzyılda Pythagoras'ın erişme olanağı bulduğu ileri sürülen Thoth'un Kitapları, bütünüyle başka bir kaynak olmalı.

115 Garth Fowden, Egyptian Hermes A Historical Approach to the Late Pagan Mind, s 30
116 Manly P. Hail, ag.e, s 38

BİR -DEALİN HİKAYESİ

Thoth, Mısır'a kutsal simgeleri, yani hiyeroglifi armağan eden tanrısal bir kişilik olarak biliniyor. Bu alfabenin ortaya çı-kışı en geç lö 3000 dolaylarına dayandığına göre, Thoth'un Ki-tapları adıyla anılan belgelerin de yaklaşık bu tarihlere ait olma-sı gerekiyor; yani, en az beş bin yıllık metinlerden söz ediyo-ruz. Tıpkı Fenikelilerin efsanevi gizli kitapları ya da orijinal Sibylline tomarları gibi.

Bir başka deyişle, kadim çağlara ait olduğu ve kritik bilgi-leri içerdiği öne sürülen bütün bu kitaplar, anaerkil tarım top-lumlarındaki sosyal yapının yavaş yavaş çözülmeye, Ana Tanrı-ça kültünün de gerilemeye başladığı sırada, Eski Dünya'nın de-ğişik bölgelerinde, aynı anda ve birden ortaya çıkıyor. Sanki elindeki bilgi birikimini kalıcı biçimde korumak ve gelecek ku-şaklara aktarmak isteyen birileri, isa'dan önce dördüncü bin yı-lın sonlarına doğru yazı sistemlerinin ortaya çıkmasından yarar-lanarak, birer birer kayda geçiriyor bunları.

Yine ilginç bir biçimde, sözünü ettiğimiz her üç kitap ko-leksiyonu da, iki bin yıldan fazla bir süre gölgede kaldıktan son-ra, yaklaşık tû altıncı yüzyıl sonlarında adeta yeniden keşfedi-lip, Roma'nın yükseliş dönemine paralel bir ikinci bahar ya-şamaya başlıyor. Üstelik, hem

Sibylline koleksiyonu, hem Feni-ke Kitapları denen belgeler, hem de Thoth'un ya da Hermes'in Kitapları adıyla anılan el yazmaları, aşağı yukarı aynı tarihler-de, aynı gizemli cemaatin oluşmasında etkin bir rol oynamış gi-bi görünüyor Pythagoras Kardeşliği. Bu örgüt aynı zamanda söz konusu eski kaynakların binyıllar sonra buluştuğu bir mis-yon merkezi görünümü vermekte.

Bütün bu veriler, bir tek nokta üzerinde yoğunlaştırıyor dikkatimizi Kadim zamanların bilgeliği adı altında İsa'dan önce altıncı yüzyıldan itibaren Yunan ve Roma topraklarında ortaya çıkan ya da adlarından söz edilen bütün bu kitaplar, as-lında aynı koleksiyonun parçaları. Adına ister Thoth'un Kitap-ları densin, ister Fenikelilerin Gizli Kitapları ya da Sibyl-line Kitapları, gerçekte bir tek ortak kaynaktan beslenmiş gi-zemli metinlerden söz ediyoruz Büyük Annenin rahibeleri tarafından binlerce yıldan beri titizlikle korunup saklanan eski

kayıtlar ve bilgiler. Acaba Sibyl geleneğini sürdüren rahibelerin ve Güney Italya'daki yenilginin ardından yeni hedeflerini Ro-ma olarak belirleyen Pythagoras havarilerinin ellerindeki kitap-lar, kökleri Çatalhöyük'e, hatta belki çok daha eskilere dayanan

_ bu gizemli bilgileri mi içeriyordu

Sibylline ittifakı

Tarihçi Anthony Kamm, doğal afetler ve büyük yıkımların, Roma'da, tanrıların hoşnutsuzluğunun bir dışavurumu olarak görüldüğünü söylüyor. Sibylline Kitapları'na Cumhuriyet dö-neminden itibaren, senato kararıyla ve yalnızca kriz ya da bü-yük afet anlarında sistematik olarak başvurulmasının anlamı ve amacı da bu. Tanrıların gazabını bir biçimde durdurmak!7 Ki-tapların kullanımıyla ilgili olarak şimdiye dek ele aldığımız bir-kaç tipik örnekte de bu bakış açısını net olarak görmek müm-kün zaten.

Ama acaba bir süredir tanımlamaya çalıştığımız, bilge ka-dın kitabının sayfalan içinde, birkaç ritüel ve dua şablonu dı-şında, yaşanmakta olan afetlerin açtığı yaralan saracak ya da içinde bulunulan krize yanıt getirecek ne gibi ipuçları buluyor-du danışma kurulu Hangi Sibylline pasajları ya da satırları, da-nışmanların sürekli önerdikleri yeni kült ve tapınak yapımını tavsiye edip duruyordu

Muhtemelen, hiçbiri. Kitaplarda böyle bir tavsiyeye kapı açacak bilgi bulunmuyordu ama Cumhuriyet döneminde Sibylline kurulu, istenen kültürel ve siyasi değişime yönelik adımlara gerekçe bulmak için, tannlann gazabı sonucu başla-rına geldiğine inanılan afet ve yıkımlarla ilgili yaygın korkudan yararlanıyordu belli ki.

Roma'da dinsel kurumlaşmanın ve inanç sistemindeki geli-şimin tarihini inceleyen Jesse Benedict Carter, bu özerk kurul tarafından yorumlanan Sibylline Kitaplan'nın tek işlevini, Yu-nan inanç sistemindeki kült ve tapınımların Roma'ya yavaş ya-

117 Anthony Kamm, The Romans An Introduction, s 84 vd.

vaş yerleştirilmesi olarak görüyor.118 Carter, birkaç yüzyıl için-de sistemli bir biçimde, ağır ve temkinli adımlarla süren bu et-kinliğin, îö 205'te Magna Mater kültünün ülkeye taşınma-sıyla tamamlandığı fikrinde. Yazara göre, Roma'nın ata tanrıla-rının silinip, Yunan'a bile yabancı olan doğulu tanrıçaların ül-keye egemen kılınması ve Roma kültürünün Greko-Romen hale getirilmesi süreciydi bu.

Hemen anlaşılabileceği gibi Carter, oldukça olumsuz bir bakışla yaklaşıyor Sibylline Kitaplan'na ve onları büyük bir komplo teorisinin enstrümanları olarak görmeye çalışıyor. Ama burada önemli olan, onun önyargılı tavrından çok, kitap-ların Roma'daki kullanım biçimiyle ilgili ortaya koyduğu (ve be-nim de katıldığım) saptama Sibylline Kitapları, söylendiği ve iddia edildiği gibi, kriz anlarında çözüm bulmak için değil,

do-ğudan (Anadolu ve Ege Adaları) gelip Yunan topraklarında ye-ni yurt bulmuş tanrıça külderini, Roma'nın dinsel kurumlaşma-sına taşıyıp egemen kılmak için kullanıldı. Başvurulara ilişkin bütün kayıtlar, bu görüşü doğrulayan verilerle dolu.

Eğer geleneksel komplo teorisi bakışının dışına çıkıp, yak-laşık olarak tö 493 ile îö 205 yılları arasında Roma'da Sibylli-ne Kitapları'yla bağlantılı olarak atılan adımlara göz gezdirirsek, kendini korumak ve varlığım mümkün olan bütün yöntemleri kullanarak sürdürmek isteyen bir kültürün, varoluş ve hayatta kalma çabalarıyla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Ataerkil yapıların, eril tapınımlann ve despotik krallıkların, hızlı sayıla-bilecek bir dönüşüm içinde, bir zamanlar son derece yaygın ve güçlü olan egemen Ana Tanrıça kültürünü baskı altına almasıy-la birlikte, özellikle de kurumlaşmış köleci devlet yapılarının anî bir gelişme yaşadığı ÎÖ 1600 sonrasında, kendini giderek köşe-ye sıkıştırılmış ve erime sürecinin içine itilmiş bulan bir rahi-beler geleneğinin, yüzyıllara yayılmış direnişidir bu.

Ellerindeki bilgi ve kayıtları (o zamanlar buna tapınak gi-zemi deniyordu) eril tanrı tapmımlannın, iktidarı çoktan ele geçirmiş rahiplerine bütünüyle kaptırmadan, saf ve bozulma-

118 Jesse Benedict Carter, The Religion of Numa, s 72 vd.

mış halde tutmak için, ayakta kalmanın yollarını aradılar. Uzunca bir süre tek dayanakları, geleneksel inançları kolay ko-lay çözülmeyen ve Dünya Anneye duyduğu saygı ve bağlılık-tan vazgeçemeyen, Anadolu halkları oldu. Orta ve Doğu Ana-dolu'daki Hitit işgalinden sonra batıya ve Ege Adaları'na çeki-lip, ÎÖ 1400'lere kadar, Minos kalıntısı kültürlerin içinde ken-dilerini korumaya çalıştılar; ardından 10 1200'lerden sonra Bal-kanlar'da ve Frigya'da yeni bir doruk yakaladılar; bir yandan da Amphictyonic Konsey aracılığıyla birikimlerini Yunan ülke-sine doğru

taşımaya çalıştılar. Nihayet, uzunca bir gerileme dö-neminin sonunda, yeni bir yükseliş için, gelecek vaat eden Ro-ma'yı seçtiler. Bunlar, giderek küçülüp bir tür kapalı kardeş-lik örgütüne dönüşmüş Sibyl geleneğinin son çabalarıydı.

İşte bu eski gelenekle, Roma'da kendi kurumlarını oluştur-maya çalışan Cumhuriyet'in kurmayları arasındaki ilginç bağ-lantı da, bu sürecin oldukça kritik bir noktasında karşımıza çı-kıyor. Sözünü ettiğimiz kardeşlik örgütü yapısı, sanki Ro-ma'da Sibylline Kitapları'nın güvenliğinden sorumlu olan kuru-la da aktarılmış ve seçkin kişilerden oluşma bu grup, sahip ol-duğu özerklik içinde giderek bir misyon üstlenir gibi davran-maya başlamış. Üstelik bu, sürekliliği olan ve politik nitelikler de taşıyan bir harekete dönüşmüş zaman içinde. Kitapların say-gın bir bilgelik kaynağı olarak kabul edildiği üç yüz yıl boyun-ca kurul üyeleri elbette defalarca değişmiş, ölenlerin yerine ay-nı nitelikte yenileri seçilmiş olmalı. Ama, kitapların korunması ve kullanımı konusundaki yöntem ve strateji neredeyse hiç değişmemiş. Ağır ama sağlam adımlarla, eski ve köklü tanrıça tapınımlan ve gizem kültlerini Roma topraklarına yerleştirirken, dolaylı olarak da toplumun ikincil sınıfı durumundaki pleb'leri desteklemiş bu kurullar.

Cumhuriyet boyunca pleb toplumunun elde ettiği kazanım-ları; Roma'nın kültürel yapısının derinleşmesi sırasında birer bi-rer ortaya çıkan sözünü ettiğimiz tanrıça tapınımlan ve gizem kültlerinin yaygınlaşmasında Sibylline kurulunun rolünü ve ay-rıca bu kültlere büyük oranda peb'ler tarafından sahip çıkılma-sını dikkate aldığımızda, bu strateji daha net fark ediliyor.

BİR İDEAflN HİKAYESİ

Tam bu noktada, Cumhuriyet Roma'sında Sibylline Kitap-lan'yla neredeyse eşzamanlı olarak ortaya çıkan ve hiç de yaba-na atılmaması gereken, anahtar role sahip bir üçüncü gruba çeviriyoruz gözlerimizi. Kroton

başta olmak üzere Güney Ital-ya'daki Yunan kentlerinde hızla örgütlenip, iktidarı ele geçirme- l25 yi başarmış, eski ve deneyimli bir kardeşlik örgütünün üye-leri; yani, Pythagoras'm öğrencileri. Ünlü düşünür yaklaşık lö 500'de ya da hemen sonrasında, sürgündeyken öldüğünde, eski öğrencileri ve Kardeşlik liderlerinin, değişik ülke ve kentlere dağıldıklarından; ama en gözde yeni merkez'Merin başında Ati-na, Delphi, Cumae ve Roma'nın geldiğinden söz etmiştik. Uz-manlar, Pythagoras okulunun Roma'ya, ağırlıklı olarak Cumae kentinden yayıldığını düşünüyorlar.

Cumhuriyet'in öncüleri

Roma'da krallığın sona erip Cumhuriyet kurumlarının bi-çimlenmesi sırasında Pythagoras Kardeşliği'nin de etkin rol oy-nadığı, bir sır değil aslında. Hatta bunu Romalı yazar ve tarih-çiler de zaman zaman dile getirmişler. Oxford'daki Somerville College'den, Antik Çağ Tarihi uzmanı Miriam Griffin, Cice-ro'nun bu konudaki görüşlerini aktarırken Güney İtalya'daki Pythagoras cemaatinin, altına ve dördüncü yüzyıllar arasında Roma'da devlet kurumlarının biçimlenmesinde etkili olduğu ko-nusunda ısrarcıydı diyor ve Yaşlı Pliny'nin satırlanndaki, Ro-ma'nın politik karar merkezlerinden Comiriuırfun girişinde bir Pythagoras heykelinin yer aldığına ilişkin ifadeye dikkat çeki-yor.11' Fergus Millar'm aktardığına göre bu heykel Pythia Apollon'unun talimatıyla ve Yunanlıların en bilgesini selam-lamak üzere yerleştirilmişti ve îö 81'de Sulla binayı genişlet-meye karar verene dek de orada kalmıştı.120

119 Miriam Griflîn, The Intellectual Developments in Ciceronian Age (Cambridge Ancient History Vol. 9, s 707)

120 Fergus Millar, Rome the Greek World, s 103

Tim Cornell ve John Matthews da, Cumhuriyetin devlet kurumlarının daha ilk kuruluş yıllarından itibaren, şaşırtıcı bir siyasi bilgi ve deneyimi

yansıttığına dikkat çekiyorlar Yeni sis-tem, bildiğimiz kadarıyla Yunan dünyasında ya da Etruria'da açıkça görülür koşudan olmayan bir dizi siyasal kurumdan olu-şuyordu. Bu nedenle bazı uzmanlar, konsüllük gibi, başka yer-de eşi görülmeyen bir kurumun Cumhuriyetin başlangıcında hiç yoktan var edilmiş olabileceğinden kuşku duymuşlardır.121

Oldukça ilginç ve kafa karıştırıcı bir nokta da, geleneksel tarihte Romulus'tan sonraki ikinci kral olarak adı geçen, barış-çıhğıyla ve bilgeliğiyle ünlü efsanevi Numa Pompilius'un, Pythagoras'ın en iyi öğrencilerinden biri olduğuna ilişkin, Cum-huriyet'in ilk yıllarında ortaya atılmış olduğu sanılan iddialarda karşımıza çıkıyor. Kronolojik olarak Numa ile Pythagoras ara-sında böyle bir buluşma gerçekleşmesi olanaksızdır, çünkü Pythagoras Kroton'a Numa'nın ölümünden en erken 140 yıl sonra gelmiştir. Livius, Cicero gibi birçok tarihçi bu duruma dikkat çeker ve tarihin bu çok popüler iki ismini yan yana an-manın, yalnızca sembolik anlam taşıyan geleneğin bir uzantısı olduğunu vurgularlar. Ancak bu gelenek o denli etkilidir ki, Ovidius bile Dö-nüşümler adlı yapıtında Numa'yla Pythagoras arasındaki bağ-lantıya değinir ve ünlü düşünürün ağzından, yeni krala verilmiş kurgusal bir söylevi aktarır okurlarına. Tabii ki Cumhuriyet'in ilk yıllarının ideologları, Numa Pompilius ile Pythagoras arasın-da yüz elli yıla yakın bir zaman farkı olduğunu biliyorlardı. O halde böyle inandırıcılıktan uzak bir gelenek niçin uydurul-muştu

Bunun yanıtını, hem Numa'nm efsanevi kişiliğinde, hem de Roma'nın kuruluş dönemindeki siyasal yapının inceliklerin-de aramak gerekiyor Krallık kavramı, kentin kuruluşu sıra-sında ortaya çıkan nitelikleriyle, bildiğimiz anlamda monarşik bir yönetimden oldukça farklıydı. Hanedanlar ya da kan bağıy-la aktarılan bir hükümdarlık sistemi söz konusu değildi ve kral-

121 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 25

lar, soylu ailelerin deneyimli üyelerinden oluşan Senato tarafın-dan aday gösterildikten sonra, oylanarak seçiliyorlardı. Yönetim ilkeleri de bilinen kralların başına buyruk, tek merkezli otorite-lerine hiç benzemiyordu, çünkü krallar ilke olarak kararlarını tek başlarına almıyor, üyelerini kentin kurucu babalannın, ya-ni pafric'lerin oluşturduğu Senato'ya ve Comitia Curiatade-nen halk meclisine danışıyorlardı.

Ancak bu durum Numa'dan sonra yavaş yavaş değişmeye başladı ve Etrüsk hanedanı sırasında, seçilmeye gerek gömlek-sizin iktidarı gasp eden, yetkileri kendi üzerinde toplayıp karar-ları kimseye danışmadan alan krallarla tanıştı Roma. Son üç hü-kümdar, yani Tarquinius Priscus, Servius Tullius ve elbette zorba Tarquinius Superbus, kentin soylularının gözünde kral kavramının değerini bütünüyle yitirmesine ve tiran ile eşde-ğer görülmesine yol açtı.

Ne var ki, Cumhuriyetsin ilk yıllarında kral sözcüğünden bile yoğun bir nefret duyulmasına ve her Romah'nın ileride kral olmaya heveslenecek liderlere karşı savaşacağına dair, tö-renle yemin etmesine rağmen, Numa Pompilius bir istisna ve hayranlık duyulan bir efsaneydi. Geleneksel tarihe göre, onun döneminde bir tek savaş bile yaşanmamış, ülke sürekli barışta tutularak gelişme ve kalkınma sağlanmıştı. Büyük bir bilge ol-duğu söyleniyor ve bir tür peygamber olarak görülüyordu Ro-malılar arasında. Plutarchus'un yazdığına göre, ilk sistemli tak-vimi Roma'ya o getirmiş ve ay takvimiyle güneş takvimi arasın-daki on bir günlük farkın yarattığı sorunu, iki yılda bir takvime Şubat'tan sonra yirmi iki günlük bir ay ekleyerek çözmüştü.122

Ama Numa'mn bizim için, çok daha ilginç bir özelliği var ki, o da eril gök tanrılarına tapan ataerkil Roma toplumuna, tan-rıça kültürünü getiren ilk lider olması. Yönetim süresi boyunca savaşlardan uzak duran ve Roma toplumunun manevi yaşamını düzenlemeye çalışan Numa, köklü rahiplik sistemlerinin de ku-rucusuydu anlatılanlara göre. Vesta Bakireleri geleneğini o baş-latmış ve kutsal ateş kavramını Roma'nın yaşamına o taşımıştı.

122 Plutarchus, Numa, John Drydcn çevirisi

Yine Plutarchus'a göre, Libitina ve Proserpina (sonralan Ve-nüs) adlı tanrıçalarla Romalıları tanıştıran da oydu. Hepsinden ilginci, Roma mitolojisinin ilk örneklerinden biri diyebileceği-miz efsanelerde, Numa'nın bir su perisi (nymph) olan Egeria ile ilişkisinin anlatılmasrydı. Bu efsanelere göre, sahip olduğu bü-tün bilgeliği ve ülkesini yönetmekte kullandığı yasa sistemini, Egeria'nın ona verdiği derslere borçluydu Numa.123

Roma'nın ikinci kralıyla ilgili, onu gerçek olmaktan çıkarıp bir mitoloji kahramanına dönüştüren efsaneler üretilmesini, ta-rihçi Livius, bizzat Numa'nın kendi stratejisi olarak görüyor Erken tarihlerde, cahil ve ilkel olan bir toplum için en yararlı şeyin, her şeyden önce onları tanrı korkusuyla doldurmak oldu-ğunu düşündü. Hayret verici bir hikâye uydurmadan, bu duy-guyu onların kalbine yavaş yavaş sokamazdı. Tanrıça Egeria ile geceleri buluşuyormuş gibi hareket etti. Tanrılar tarafından uy-gun görülen dini törenlerin yapılmasında, sözde ona yol göste-ren, Egeria'nın tavsiyeleriydi. Yine tanrıların her birine hizmet verecek rahiplerin tayininde, kendisine sanki Egeria önderlik ediyordu.124

Geleneksel tarihe göre, Numa'nın karısının adı da Ege-ria'ydı. Eğer Livius'un yorumunu benimsersek, kendi kişiliği çevresinde bir efsane bulutu yaratmak isteyen kral, karısını da bir tanrıçayla özdeşleştirmiş olsa gerek. Nitekim, bir sonraki bö-lümde Livius, Numa'nın kutsal olarak bilinen koruluklardan bi-rini Camena adı verilen esin perilerine armağan ettiğini, çünkü karısı Egeria'nm geceleri bu korulukta Camena'larla buluştuğu-na inandığını söylüyor. Söz konusu esin perilerinin Yunan kül-türündeki adları, Museydi ve müzik (mousike) sözcüğü de Yunan dilinde Muse'lerin sanatı anlamına geliyordu. Başta Eleusis (Demeter) gizemleri olmak üzere tanrıça kültlerinin hepsiyle doğrudan bağlantılı olan bu dokuz peri, anlatılanlara bakılırsa, Numa için çok önemliydi.

123 Thomas Bullfinch, Bullfinch's Greek and Roman Mythology The Age of Fables, s 141
124 Titus Livius, a.g.e, Kitap 1, Caput 19, s 51

BİR -tDEAL-İN HlKAYESl

Diğer yandan, Muse ya da Camena'lar, Orpheus külcüyle bağlantılı olarak Pythagoras düşüncesinde de hatırı sayılır bir yer bulmuşlardı kendilerine. (Efsanelere göre Orpheus, Mu-se'lerden Calliope'nin oğluydu.) Ünlü düşünürün müzik ve ma-tematik arasında kurduğu bağlantının ve armoni teorisinin mis-tik yönünü, Muse'ler temsil ediyordu. Hatta Pythagoras'ın ölü-münden sonra, oturduğu evin ve hemen önündeki sokağın, De-meter'e ve Muse'lere adandığını yazıyor kimi tarihçiler. Bütün bunlar, Numa ile Pythagoras'ın yaşadığı dönemler arasındaki uçuruma varan farkı ortadan kaldırmıyor ama ikisi arasında bir hayli benzerlik olduğunu koyuyor ortaya. Plutarchus bile, kişi-likleri ve yaşamlarının benzerliğini dikkate alınca, birilerinin Pythagoras'la Numa arasında bağlantı kurmaya çalışmasının hiç şaşırtıcı olmadığını söylüyor.125
Düşsel bile olsa, böylesi bir bağlantıyı içeren inanışların Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya çıkması, bizim açımızdan ol-dukça önemli Çünkü, yeni yönetimin ideologlarının, popüler kültürde Numa ile ilgili olumlu imgelerin hâlâ yaşıyor olmasın-dan yola çıkarak, kendi rejimlerinde bu efsane kralı yücelttikle-rini ve geniş kesimlerden onay bulmaya çalıştıklarını biliyoruz. Pythagoras'ı Numa'nın hocası olarak sunan ve Roma siyasi yaşamında saygın bir yere yerleştiren bu zorlama bağlantı, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde eski Kardeşlik üyelerinin de yoğun olarak işin içinde olduklarına dair ipuçları veriyor.
Kimi tarihçiler, Etrüsk hanedanı sırasında krallığın yıkıl-masına yol açan başkaldırının, büyük olasılıkla, Etrüsklerin ge-leneksel düşmanı olan Yunan kolonilerinin etkisiyle, Latium'da-ki Latin yerleşimlerinde

başladığı düşüncesinde.126 Bir başka deyişle, krallığın sona erdirilip Cumhuriyet yönetimine geçilme-sinde, Pythagoras Kardeşliği'nin uzun süre etkinliğini korudu-ğu Yunan kentlerinden esen düşünce rüzgârlarının büyük etki-si vardı. Dördüncü yüzyıl düşünürlerinden Tarentum'Iu Aris-toxenus, Pythagoras'ın öğrencileri arasında çok sayıda Romalı

125 plutarchus, a.g.e
126 Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, s 425

da olduğundan söz ederken,127 Cumhuriyet ideolojisi ile Kar-deşlik arasındaki bağlantıya da gönderme yapıyordu bir anlam-da. (Aristoxenus, Numa ile Pythagoras arasındaki bağlantıyı sık sık vurgulayan Romalı aydınlardan biriydi.) Tim Cornell'a gö-re, Romulus'un, efsanevi Aeneas'ın torunu olduğu iddiasıyla Roma'nın köklerinin Troya'ya bağlanması da yine Cumhuri-yetin ilk yıllarında oluşturulan resmi ideolojinin bir parçasıydı. Dağılan Pythagoras müritleri, Roma'da güç kazanmadan hemen önce, kentin güneyindeki Cumae'yi üs olarak seçmiş-lerdi. Bu durumda, asla ihmal edilemeyecek, oldukça yüksek olasılığa sahip bir bağlantı noktası ile karşı karşıya geliyoruz Cumae, aynı zamanda Delphi'den sonra Sibyl geleneğinin en güçlü olduğu kenttir ve hatta defalarca yinelediğimiz gibi, Sibylline Kitapları'nın Roma'ya bu kentteki Sibyl aracılığıyla girdiği düşünülmektedir. Acaba kendileri de Dionysos, Orpheus, Demeter ve Magna Mater kültleriyle doğrudan bağlantılı olan Pythagoras Kardeşliği'nin üyeleri, İtalya ve Roma'ya yayılmak için yeni merkezlerden biri olarak belirledikleri Cumae'de, yak-laşık aynı inançları benimsedikleri, prestij sahibi Sibyl (ve onun kendi kardeşlik örgütü) ile bir ittifaka gitmiş olabilir mi

Aralarında zaten ciddi düşünsel yakınlık bulunan ve benze-ri gizlilik yöntemleriyle çalışan bu iki grup, eğer Cumae gibi kilit bir kentte bir araya geldiyse ve bu bölge Sibylline Ku-rulu için farklı bir öneme sahipse; üstelik kurul üyelerinin Cu-mae'ye gizli resmi ziyaretlerde bulunduklarını ve aşağı yuka-rı aynı zamanlarda Pythagoras düşüncesinin Roma'ya sızdığını da biliyorsak, soru işaretleri giderek azalmaya başlıyor.

Her iki grubun da, böylesi bir ittifak için kendince neden-leri vardır- Sibyl ve Ana Tanrıça kültü, varlığını ve sahip oldu- . ğu bilgileri korumak, nüfuzunu artırmak isterken, Pythagoras Kardeşliği'nin deneyimli üyeleri de gizlilik konusunda son de-rece başarılı olan örgütsel gelenekleriyle birlikte, iktidarı bu kez Roma'da elde etme peşindedir. Üstelik köken olarak iki grup arasında oldukça fazla ortak nokta söz konusudur ve çok ayrı-

127 Tim Cornell, The Beginnings of Rome, s 125

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

çalıktı bir kentte, Cumae'de, yine çok özel bir zamanda buluş-muşlardır. Pythagoras, kendi kardeşlik örgütü için Kroton'u merkez seçmişti; yani, öğretisini Malta'ya neredeyse bir taş atımı uzaklıktaki bir kıyı kentinde oluşturuyordu. Malta, Kartaca'da-ki Fenike kolonileriyle, Kroton ve Sicilya başta olmak üzere, Güney İtalya kentleri arasındaki ticaret yolunun üzerindeydi ve hem ticari hem de kültürel anlamda bir kavşak noktası oluştu-ruyordu. Bu adanın, Pythagoras'dan yüzyıllar önce Fenikeliler-ce kolonileştirildiğini biliyoruz Orijinal adı olan Melitta da, Yakındoğu'nun güçlü tanrıçası Mylitta'dan geliyor.

Daha önce de belirttiğim gibi, Malta bilinen en eski Ana Tanrıça kült merkezlerinden biri Kutsal Mağara'larda başla-yan tanrıça tapınımı, günümüzden 5500 yıl önce şaşırtıcı güzel-likte bir mimariye ve astronomik ölçü ve hesaplara dayalı ilk taş tapmaklara taşınmış bu adada. Buradaki

rahibelerin, yüzyıllar boyu tutulmuş kayıt ve bilgilerden oluşan gizli kitaplara sa-hip olduklanna dair de efsaneler var. Tıpkı, Pythagoras'ın da hocası Pherecydes aracılığıyla içeriğine erişme fırsatı bulduğu söylenen, şu ünlü Fenikelilerin Gizli Kitaptan gibi.
Batı'daki gizemli bir adanın derinliklerinde, Güneş'in Mağarası'nda saklandığı söylenen kitaplar, Melitta Sybil'ının ki-tapları olabilir mi Yoksa Pythagoras'ın Sibyl geleneğiyle ve gizli kitaplarla tanışması, Delphi'dc, Pythia'nm yanında eği-tim gördüğü dönemde mi gerçekleşmiştir Ona daha çocuklu-ğunda ilk eğitimi veren, doğup büyüdüğü Samos adasının ünlü Sibyl'ı mıdır Ünlü düşünür, dönemin on önemli kentinde ya-şayan Sibyl'lann oluşturduğu netvvork ile iletişimini sürdür-müş müdür Yakındoğu'dan Mısır'a, Anadolu'dan İtalya'ya dek yaptığı o bitmek bilmez yolculuklara, onu yetiştiren Sibyl'Iar ta-rafından mı yönlendirilmiştir Pythagoras'ın ölümünün ardın-dan müritlerinden bazıları, Sibyl kültüyle olan yakınlıkları ne-deniyle mi Cumae kentine yerleşip, Roma'ya buradan sızmışlar-dır Çok fazla rasdantı içeren benzerlikler, Sibyl geleneğiyle Pythagoras Kardeşliği arasında, sanılandan çok daha eski olmak-

la kalmayıp, sürekliliğe ve istikrara sahip bir bağlantıya mı işa-ret ediyor acaba
Yineleyelim, Sibylline Kitaplan'mn Roma'ya nasıl ve kim-ler aracılığıyla getirildiğini kesin olarak bilemiyoruz. Ama bir konuyla ilgili olarak büyük oranda eminiz Cumhuriyet'in kuru-luşundan bir süre sonra iki üst düzey yetkili Sibylline Kitapla-n'mn koruyucusu olarak görevdeydi ve bunlar çok ender du-rumlarda yorum konusunda bilgi almak için Cumae ve Delp-hi'ye ziyaretlerde bulunuyorlardı. Yine çok kesin olarak, İsa'dan önce dördüncü yüzyıl başlarında decemvri'nin oluşturulduğu-nu ve bu kurulun, çok özel yetkilerle donatıldığını biliyoruz. Bu noktadan itibaren, sahip olduğu geniş özerklik ve kapalılık sa-yesinde gelen

avantajdan da yararlanarak, Pontifex Maximus bile hesap vermeden varlığını koruyan Sibylline kurulu üyeleri, bir misyon kültü gibi çalışmaya başladı. Yaşlılık nedeniyle üyelikten ayrılanlar, kitapların resmi gizliliği nedeniyle, emekliliklerinde bile içerikleriyle ilgili sırları açıklayamazlardı doğal olarak ve bu, onların, görev sürelerinin bitiminde de ay-nı örgütsel yapının bir parçası olarak kalmalarını sağlardı; birer deneyimli ve saygın gizli danışman olarak.

Çoğunlukla, ölüm nedeniyle boşalan üyeliklerin de aynı ni-teliklere sahip, güvenilir adaylarca doldurulması ve bu adayla-rın inisiyasyon sonrası belli bir sürece yayılmış biçimde özel ritüellerle kurula ısındınlması gerekiyordu. Cumhuriyet dö-neminde, çoğu resmi kurum gibi decemviri üyelerinin de pat-rici ve pVeb'ler arasından seçimle göreve geldiklerini biliyoruz. Ancak, yine tıpkı diğer devlet kurumlarına seçilen görevliler gibi, Sibylline kuruluna alınacak yeni üyelerin de decemviri kı-demlilerinin istedikleri ve uygun gördükleri kişiler arasından seçtirildiklerini tahmin etmek hiç güç değil.

Bütün bunlar, Roma'da Cumhuriyet'in kurucularıyla, var-lığını koruma derdindeki Sibyl geleneği arasındaki köprüyü, de-neyimli ve ne yaptığını bilen, dar kadrolu bir seçkinler gru-bunun oluşturduğu kanısını güçlendiriyor. Görünüşe bakılırsa, tarihin ilk siyasi amaçlı ezoterik örgütünü kuran ve Güney İtal-ya'da kısa süreli de olsa ciddi bir başarı elde eden Pythagoras

BİR -İDEAL'İN HİKAYESİ

Kardeşliği, ikinci büyük denemesini Cumhuriyet döneminin Roma'sında gerçekleştirmek istemişti. Büyük Üstadın bilgeli-ği, onu kucağında büyüten, dünyanın en eski kültlerinden bi-rinden, Sibyl geleneğinden geliyordu; elindeki en temel bilgi kaynağı da, bu gelenek tarafından korunan ve hem hocası Phe-recydes, hem de sonradan onu yetiştiren Delphi Sibyl'ı aracılı-ğıyla tanıştığı gizli kitaplardı.

Doğal olarak, ustalarının izinden yürüyen Kardeşlik üyele-ri, Roma'daki iktidar serüvenlerinde bu çok eski ve saygın bil-gi kaynağını en büyük kozları olarak kullanacaklar; ancak bu kez, attıkları adımlarda çok daha dikkatli ve sabırlı davranmaya özen göstereceklerdi. Her şeyden önce, Roma toplumunun iç dinamiklerini, sosyal dokunun kendine özgü niteliklerini ve sı-nıfsal yapıyı doğru analiz etmeleri, stratejilerini buna göre oluş-turmaları gerekiyordu Güney İtalya'daki siyasi yenilgiye yol açan ve sınıflar arası dengelerin yeterince iyi anlaşılamamış ol-masından kaynaklanan dramatik çöküş, bu yeni deneyimde ke-sinlikle tekrar yaşanmamalıydı. Peki Pythagoras'ın öğrencileri Roma'ya geldiklerinde, nasıl bir toplumsal yapıyla karşılaşmış-lardı

3. Cumhuriyet, güçsüzler ve ütopya

Tarquinius'u devirip tahttan indirenler, ta Romulus döne-minde devletin kurucu aileleri olan soylular, yani Patrici lerdi. Bunlar, ilk dönemin toprak sahibi aile babalannın (Pa-ta Familias) soyundan geliyorlar ve bu nedenle, ayrıcalıklı klanların temsilcileri olarak, hem halk meclisini, hem de kra-la danışmanlık yapan, oldukça etkin ve güçlü yaşlılar mecli-sini, yani Senato'yu (Senex=Yaşh) denetimleri altında tutu-yorlardı. Zaman içinde Roma büyüyüp sınırlar genişledikçe, İtalya yarımadasındaki bu güçlü devlete fetih ya da ittifaklar aracılı-ğıyla eklenen yeni köylerin sakinleriyle çevre ülkelerden gelen göçmenler, patrıclerin alünda yer alıp devlet yönetiminde bu soylu sınıf gibi söz sahibi olmayan, farklı bir toplumsal katma-nı oluşturmaya başlamışlardı, içlerinde basit köylüler de vardı, küçük toprak sahibi çiftçiler de, zanaatçılar ve tüccarlar da. Da-ha zengin olanlar, Roma toplumu içinde yoksullara göre da-ha avantajlı bir konum elde edebiliyorlardı; ancak sahip olduk-ları servetten bağımsız olarak, birliğe sonradan katılanlar, parri-ci'ler tarafından ikinci sınıf olarak görülüyorlardı. Sıradan halk ya da yığınlar

anlamına gelmek üzere Pefe ler denen bu kesim, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kent nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturuyordu.
Bu iki özgür toplumsal grubun dışında, bir de köleler yer alıyordu Roma'da, çağdaşı diğer ilkçağ ülkelerinde olduğu gibi. Bunlar genellikle, savaşlar sırasında tutsak alınanlar arasın-dan seçilip, soyluların topraklarında tarım işçisi ya da evlerinde hizmetkâr olarak kullanılıyorlardı. Ancak Tarquinius'un devri-lip Cumhuriyet yönetiminin oluşturulduğu dönemde köleliğin henüz Roma'da tam anlamıyla kurumlaşmadığını ve üretim iliş-kilerinde köleler olarak adlandırılacak geniş bir sosyal sınıfın

oluşmadığını belirtmek gerekiyor. Henüz köle pazarları orta-ya çıkmamış, zengin toprak sahiplerine ucuz işgücü sağlama işi-ni üstlenen köle tüccarları Roma'da yaygınlaşmamıştı. Fetihler sayesinde sahip oldukları toprakları büyüten soylular, yavaş ya-vaş birer tarım efendisine dönüşmeye ve tarlalarında bedava 135 köle emeğF'nden yararlanmaya başlamışlardı ama hâlâ Roma'da toprağını kendi ekip biçen çok sayıda küçük çiftçi vardı ve ta-rımsal üretimde bunlar, çoğunluğu oluşturuyordu.
Cumhuriyet dönemiyle birlikte, hiyerarşinin en tepesindeki kral ortadan kalkmış, onun yerini, sorumluluğu birlikte üstlenen ve yetkiyi paylaşan iki konsül almıştı arak. (Daha önce sözü-nü ettiğimiz kehaneti doğru iarcasma, Cumhuriyet'in ilk konsül-lerinden biri, Delphi'de SibyPdan aldığı tüyoyla toprağı, yani annesini öpen Brutus olmuştu.) Konsüller patricfltr arasın-dan seçimle göreve geliyor ve bütün uygulamalarında, yine ay-nı sınıfın seçkinlerinin oluşturduğu Senato'ya hesap veriyorlar-dı. Bir diğer önemli karar merkezi olan Halk Meclisi de yine patricPler tarafından seçilen temsilcileri bir araya getiriyordu.
Biraderler için bu tablo karşısında, izlenecek siyasi stra-teji belliydi ilk etapta, toplumun nüfuz sahibi ve eğitimli, en-telektüel

patricTlcrinden bazılar» yanlarına çekilip inisiye edi-lecek; ilk bakışta hiçbir siyasi niteliği yokmuş gibi görünen din-sel nitelikli bir kurum bu soylulardan alınacak destekle oluştu-rulacak; bu kurumun zaman içinde elde edeceği özerklik ve do-kunulmazlık, sessiz ve derinden giden bir gizli siyasi gücü be-raberinde getirecekti. Kehanete ve gizemlere tutkun Romalı soylular üzerinde derin etkiler bırakmak, Pythagoras'ın kariz-matik öğrencileri için hiç de güç olmasa gerekti. Üstelik, mane-vi yaşamı klan inançları çerçevesinde sığ ve güdük kalmış bir topluma heyecan verecek, oldukça güçlü silahlar vardı ellerin-de Ustalarının felsefi öğretisi ve bu bilgeliğin kaynağını oluş-turan, Sibyl geleneğinin gizemli kitapları.

Tarquinius döneminde oluşturulmuş dııumviri'ye, kendi yandaşları iki patricTnin yerleştirilmesini sağlayıp, hemen ardın-dan da bu kurulun Kral döneminden kalma gizemli kitapları keşfetmesi mizansenini yaratmak, deneyimli biraderler için pek

de zor olmadı büyük olasılıkla. Bir süre sonra bu kitapların çev-resinde bir efsane perdesi oluşturulacak; yorum ve açıklamalar için Cumae ve Delphi'deki SibyPların danışmanlığına başvurula-cak; Romalı soylular ve Senato'nun, bu kitapları koruyup yorum-lamakla görevli kurula istenen özerkliği vermesi sağlanacaktı.

Sibylline kurulunun davranış ve stratejilerinin ardında Pythagoras Kardeşliği'nin izleri, daha kitaplara yapılan ilk baş-vuru sonrası tavsiye edilen uygulamalarda kendini belli ediyor. Kurul savaş koşullarının getirdiği güçlükleri ve bir kıtlığın yı-kıcı etkilerini ortadan kaldırmak üzere, Demeter kültünün, ta-pınakları ve rahip sistemiyle birlikte Roma'ya getirilmesi gerek-tiğini söylüyor. Aynı günlerde Roma, Cumhuriyet sonrasında kendi koşullarının hiç düzelmemesinden ve iyice ikinci sınıf va-tandaşlığa itilmiş olmaktan yakınan pleblerin direniş eylemleriy-le de

karşı karşıya. Roma nüfusunun önemli bir parçasını oluş-turan pe6Ier, Çekilme (secessio) adını verdikleri pasif direni-şi gerçekleştiriyor ve kenti terk edip, toplu halde Roma'nın ye-di tepesinden biri olan AventİnUm'un eteklerinde bir araya ge-liyorlar. Bu o denli etkili bir eylem ki, Roma'da neredeyse ha-yat duruyor çekilme eylemleri sırasında. Beşinci yüzyılda toplumun önemli bir çoğunluğunu mey-dana getiren pleb yığınlarının, herhangi bir isyan ya da iç sa-vaş girişimine başvurmadan, merkezi yönetimle bağlarını kopar-maları ve kentte üstlendikleri görevleri terk ederek bir dağın eteklerinde pasif direnişe başvurmaları, oldukça sıradışı ve dü-şündürücü bir eylem olarak değerlendirilmeli. Her şeyden ön-ce, peb'ler, amaçlarının Roma'yı yıkmak ya da iç savaş çıkar-mak olmadığını ortaya koyuyorlar bu eylemleriyle. Temel oto-rite anlayışının kaba güce ve örgütlenmiş silahlı birliklerin var-lığına bağlı olduğu bir ortamda, çoğunluğu oluşturan ve ordu-ya ciddi miktarda asker veren heterojen bir sosyal grubun, ayak-lanma başlatmak ve sözgelimi senatoya, Capitolium'a saldırmak yerine böylesi bir pasif direniş modelini benimsemesi, dikkadi bir analizi hak ediyor.
Pleb direnişinin amacının Roma'ya zarar vermek ya da Cumhuriyet rejimini yerle bir etmek olmadığını; tersine, hem

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

Roma'ya hem de rejime garip bir biçimde sahip çıkıldığını; bu eylem karşılığında hedeflenen kazanmaların patrc'leri ve sena-toyu yola getirmekten ibaret olduğunu görüyoruz. Üstelik pleb direnişleri, Roma'nm dış mücadelelerinin henüz hayli sancılı bir yol izlediği; Latinler ve Etrüskler başta olmak üzere çevre kavimlerle yıpratıcı savaşların yaşandığı bir ortamda geli-şiyor ve bu kargaşadan yararlanarak iktidarı devirmek, sözgeli-mi bir pleb devleti kurmak yerine, yalnızca belli talepleri ka-bul ettirip, bazı haklan elde etmek üzerinde yoğunlaşıyor. isa'dan önce beşinci yüzyıl gibi çok erken bir tarihte bu denli hesaplı

ve dikkatli bir strateji, Secessio'nun kendili-ğinden gelişmiş bir direniş aracı değil, kesinlikle bir kurmay heyeti tarafından büyük bir incelikle hesaplanmış ve öğretil-miş bir eylem olduğunu gösteriyor. Eski deneyimlerden ders almayı ve sonuç çıkarmayı bilen, bir grup eğitimli siyasetçinin planladığı bir eylemden söz ediyoruz burada iç savaş ve karga-şanın, koşulların bütünüyle olgunlaşmadığı, dengedeki siyasal yapılarda nasıl yıkıcı sonuçlar verebildiğini, Kroton ile Sybaris arasındaki savaşla başlayıp, kısmen Metapontium ve Taren-tum'u da etkileyen çalkantılar sırasında yaşayarak öğrenmiş bir grup, sanki adımlarını bu kez daha dikkatli atmaya çalışıyor.
Sibylline Kurulu'nun kararıyla Demeter (Ceres) kültü ül-keye getirilip, dağ eteklerinde tapınak inşa edildiğinde, iç barış da kolayca sağlam veri yor bir anda. Pefeler, aslında kendileri için Roma'ya taşındığını düşündükleri Ceres'e ve onun rahibe-lik kültüne sahip çıkıp, hoşnutluklarım göstermek üzere kente geri dönüyorlar. Ceres tapınak kompleksi de, kısa süre içinde bir pleb ibadet merkezi haline geliyor. Burada, Pythagoras Kardeşliği'nin Kroton'da uyguladığı stratejinin bir benzerini görüyoruz. Tıpkı orada aristokratların oluşturduğu oligarşiyle yoksullar arasındaki çelişkiyi yumuşat-mak üzere tüccar ve zanaatkar oru sınıfı desteklemeleri ve görece daha geniş tabanlı bir iktidar odağı yaratmaları gibi, Roma'da da tercihlerini peö'lerden yana koyuyorlar; yani, top-lumun en geniş ve en dinamik kesimini oluşturan küçük çiftçi, tüccar ve zanaat erbabını destekliyorlar. Çekilme eyleminin

Roma ekonomisi ve sosyal yapısı üzerindeki yıkıcı etkilerini, toplumun manevi yaşamında pkb'leri daha etkin kılarak engel-lemeye çalışıyorlar bir anlamda. Ama senatoya bu kararı önerir-ken, eskiye oranla daha dikkatli davranıyor ve patrc'lerle bağ-larını da koparmıyorlar. Tersine, bütün stratejileri pkb'leri güç-lendirmek olduğu halde, patrici'lerin arasında

yer alarak, saygın ve etkili bir manevi liderlik görevini üstleniyorlar.
Bu noktada, başta değindiğim bir sorunu bir kez daha anımsatmakta yarar olabilir Roma tarihinin oldukça büyük bir bölümüyle ilgili güvenilir kaynaklardan yoksunuz. Geleneksel verilere göre kentin kuruluşu IÖ 752 dolaylarına, Cumhuri-yet'in başlangıç! da IÖ 509'a tarihleniyor ama Roma'da tarih yazma geleneğinin en erken örneği, IÖ 200'de bu yöndeki ilk elle tutulur çalışmayı .yapan Fabius Pictor'un metinleri. Sonra-ki yüzyıllarda onu izleyen Livius ve diğer tarihçiler, büyük oranda az belgeye, bol söylentiye dayanarak kaleme almışlar ya-pıtlarını. Üstelik, tarih yazanların çoğunun iktidarla yakın iliş-kiler içinde olması, kaynakların objektifliğini de gölgeliyor. So-mut kanıt denebilecek veriler, bazı yasa metinleri, savaşların ta-rihleriyle ilgili düşülmüş kayıtlar ya da yapılan anlaşmalarla sı-nırlı. Günümüz tarihçileri, Roma kaynaklarının birçoğunu edebi metin olarak değerlendiriyorlar ama bunlan dışta bıra-kınca da elimizde hemen hemen birkaç kuru nottan başka bir şey kalmadığı için, araştırmayı yapan uzmanın bakış açısına gö-re çeşidi filtreler devreye girerek, Livius ve izleyicilerinin an-lattıklarından genel doğrular ayıklanmaya çalışılıyor.
IÖ 300 sonrasından itibaren belge ve kanıt birikimi arttığı için, belirsizlikler azalıyor ama yine de, özellikle Krallık döne-mi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına ilişkin görüntüler hayli karan-lık ve sisli.
Bu nedenle, izlemeye çalıştığım yöntem, Livius, Plutarchus, Dio, Tacitus, Iamblichus, Varro gibi tarihçilerin yazdıklarını, Doğu Akdeniz'in farklı bölgelerindeki siyasi ve fel-sefi gelişmelerle sınayarak, paralel noktalan birleştirmek üzeri-ne kurulu. Bu anlamda, gerek PyrJıagoras Kardeşliği ve Yunan topraklarındaki gizem kültlerinin izlediği gelişim çizgisi, gerek Sibyl geleneğinin Anadolu'dan Baü'ya taşınırken bıraktığı de-

rin izler, oluşan boşluklara oturan anahtarlar olarak resmi daha

anlaşılır hale getiriyorlar. Şu ana kadar izlediğimiz Roma serüvenindeki çarpıcı ayrıntılardan da görüldüğü gibi, Pytha-goras'ı, Yunan gizem kültlerini ve Sibyl geleneğini dikkate al-madan Cumhuriyet'in kurumlaşma sürecini derinlemesine kav- 139 rayabilmek mümkün değil.

Gizem kültlerinde sınıfsal eğitim

Roma'da toprak mülkiyetinin dağılımının, tö 500 dolayla-rında, yani Cumhuriyet'in organize edilmeye başladığı dönem-lerde dev tarım işletmeleri ni henüz yaratmadığını ve köleci sistemin üretim ilişkilerinde bütünüyle egemen olmadığını be-lirtmiştim. Buna karşın ekonomik gücün büyük bölümü, par-çalı ve dağınık görünse de patricı'lerin elinde bulunuyordu. Kral Tarquinius'un devrilmesi ve devlet yapısının yeniden dü-zenlenmesi aşamasında ipleri elinde tutanlar da pafricfler oldu-ğu için, Cumhuriyet rejimi başlı başına bir soylular hareketi izlenimi yaratıyordu ilk başta. Ancak ilerleyen yıllarla birlikte alınan önlemler, yapılan yeni düzenlemeler ve Cumhuriyet ku-rumlarının giderek sofistike hale gelmesine yol açan yapılanma izlendiğinde, Roma'nın iki önemli toplumsal sınıfı arasındaki çelişki ve çatışmaların da belli bir denge noktasına doğru yö-neltildiği açıkça görülüyor.

Peb'ler, ilk dönemlerden itibaren Cumhuriyet'in etkin sı-nıflarından biri olma mücadelesini vermeye çalıştılar ama Se-cessio eylemlerini saymazsanız, ne örgütlü bir karşı çıkışı bi-çimlendirecek güce sahiptiler, ne de kendi içlerindeki bütünlü-ğü ve plcb politikası denebilecek bir siyasi tavrı geliştirmiş-lerdi. Bunun nedeni de çok açıktı Peb'ler bir sınıP' değildi-ler ki, oldukça heterojen yapıya sahip geniş bir katmandılar yal-nızca! İçlerinde yoksul sayılabilecek kentliler de vardı, bazıları servetini gitgide büyütmekte olan tüccarlar ve kimileri büyük tarım işletmelerine sahip olmaya başlayan çiftçiler ya da en-düstrinin öncülüğünü yapmaya başlayan zanaatkarlar da.

Azınlıkta kalan patricfler tarafından dışlanmaları ve ikti-dardan uzak tutulmaya çalışılmaları dışında, ortak bir nitelikle-ri, tanımlanmış bir müşterek çıkarları ve dolayısıyla politikala-rı yoktu. Bu nedenle, talep, eylem ve sürtüşmelerin yeni dü-zenlemelerdeki zorlayıcı gücü ne olursa olsun, Roma'da Cum-huriyet iktidarının gözle görülür biçimde peö'lerin hiç değilse belli bir kısmını siyasi iktidara entegre etme çabalarının ardın-da, başka stratejik liderler olduğu açıktı. Alınan karar ve de-ğişime yönelik olarak gündeme getirilen uygulamalarda Sibylli-ne kurulunun da küçümsenemeyecek bir rolü olduğunu görü-yoruz. Aynı zamanda, Roma'da siyaset kültürünün biçimlen-mesinde Pythagoras düşüncesinin izleri de, birçok tarihçinin dikkat çektiği gibi, oldukça belirgin.

Sibylline kurulunun da bir biçimde etkin olduğu ilk siyasi düzenlemenin, lö 494'teki çalkantılar sırasında geldiğini gör-dük Hem sosyal ve manevi, hem de alenen siyasi yönleri olan iki büyük yenilik girmişti Roma'nın yaşamına. Patricikrin bir bölümünün ısrarıyla yürürlüğe giren Nexum yasasının yarattığı sorunlar ortadan kaldırılırken, pefc'lere, Tribün adı verilen kendi temsilcilerini seçme hakkı tanındı. Aynı günlerde de, Sibylline Kitapları'na getirilen yorum sonucu Aventinum'a Ce-res tapmak kompleksi yerleştirilerek Demeter tapınımı, yani Yunan topraklarındaki en - ilginç gizem kültlerinden biri olan Eleusis Gizemciliği resmi hale getirildi, tki yenilik arasındaki en dikkat çekici bağlantı, Ceres tapınımının bir anda, peb'lerin ruhani örgüdenmesinin merkezini oluşturmaya başlamasıydı.

Demeter cemaati, Atina yakınlarındaki Eleusis adlı tarım kasabasında, erkeklerin de üyeliğe kabul edildiği bir kadınlar kültü olarak ortaya çıkmıştı ve hemen anlaşılacağı gibi anaer-kil dönemin değer yargılarını ve tanrıça inananı korumaya ça-lışan bu ezoterik örgütlenme, Sibyl'ların desteğiyle Yunan top-raklarına yayılmıştı. Yalnızca inisiyelere sırların açıklandığı, kapalı örgütsel yapıya sahip Eleusis Gizemciliği, ilk bakışta sı-radan bir tarım kültü gibi algılanabilirdi Bereket tanrıçası Demeter'in kızı Kore'nin (Persephone), yeraltı dünyasının hakimi Hades tarafından kaçırılmasını konu alan mit üzerine

kurulu gibi görünüyordu her şey. Kızını hiçbir yerde bulama-yan Demeter, üzüntüsünden kendi ilahi görevlerini yapamaz hale gelince yeryüzündeki bitki örtüsü kurumuş, toprak çıplak-laşmış ve kıtlık başlamıştı. Bunun üzerine, bir başka tanrıçanın, Hekate'nin de yardımlarıyla ilahi konsey devreye girmiş ve Kore'nin yılın üçte birini annesinin yanında, kalan zamanı da Hades'le birlikte yeraltında geçirmesine karar verilmişti. Böylece mit ve ardında sakladığı gizem, yalnızca mevsim-sel dönüşüm ilkesine, yani baharda dört ay doğanın canlanıp, ardından bitkilerin kuruması ve nihayet kışın gelmesine bağlan-mış gibi görünüyordu. Ancak Eleusis Gizemciliği, birçok uzma-nın da fikir birliğine vardığı gibi, bundan çok daha fazlasını içe-riyordu büyük olasılıkla. Her şeyden önce, Orpheus ve Diony-sos kuleleriyle birlikte, klasik dönemin en büyük üç ezoterik ör-gütünden biriydi ve bunların üçü de, Ana Tanrıça inananın ve anaerkil döneme ait ilke ve ideallerin yaşatılmasını amaçlayan alt kültürler niteliği taşıyorlardı. Bir başka deyişle, aslında her üçü de Dünya Anne geleneğinden besleniyordu ve bütün o mis-tik görüntünün ardında, kültürel ve siyasi bir nitelik de taşıyor-lardı.

Orpheus'çuların, Kroton'da Pythagoras Kardeşliği'nin önemli bir parçasını oluşturduklarını biliyoruz; Eleusis ve Di-onysos kültleri için de durum farklı değildi. Peter Kingsley'e göre Eleusis gizemlerinin merkezinde yer alan Demeter ve Per-sephone kültleri, oldukça eski tarihlerde, Kroton'un çok yakı-nındaki Sicilya adasında ikinci bir merkez bulmuşlardı. Adanın tamamının, ama özellikle de Siracusa kentinin Demeter kültü-nün en güçlü olduğu bölgelerin başında geldiğini belirten Kingsley, Demeter ve Persephone tapınması ile erken Pytha-gorasçılık arasında çok yakın bağların da burada ortaya çıktığı görülecektir, diyor.128 Bir başka deyişle, Dionysos'un Güney ttalya'daki kültünün çok eskiye dayandığı da göz önüne alındı-ğında, bu üç büyük gizem ekolünün Roma'ya, sanıldığı gibi

Yu-nan anakarasından değil, Pythagoras Kardeşliği'nin doğum yeri
128 peter Kingsley. Antik Felsefe Gizem ve Büyü, s 106

olan bölgeden taşınmış olduğu görünüyordu Yani, Güney ital-ya kolonilerinden.

Her üçü de Sibyl desteğine sahip ve Pythagoras cemaati-ni oluşturmakta yadsınamaz katkıları olan çok önemli ezoterik gruplardı. Oldukça anlamlı bir not olarak, şunu eklemekte de yarar var Kitaplar aracılığıyla Roma'ya getirilen her yeni ta-pınım ve gizem kültünün yönetim ve denetimi de, yine Sibyl-line kurulunun sorumluluğundaydı ki, bu da uniform bir res-mi dine sahip olmayan Roma'da, oldukça renkli ve hareketli gö-rünümler sergilemeye başlayan manevi yaşamm da bu kurul tarafından denetlendiğini gösteriyordu.

Roma'da peb'lerin yaşamına bu gizem kültleri ve tanrıça tapınımlannın birer birer entegre edilmesi, yalnızca dinsel kay-gılarla açıklanamazdı hiç kuşkusuz. Birileri, pkb toplumunu böyle bir manevi önderlik aracılığıyla eğitirken, aynı zamanda siyasi yapılaşmaya da ağır ve temkinli adımlarla müdahale etme-ye çalışıyordu. Üstelik bütün bunlar, bu gelişmeleri hoşnutsuz bakışlarla izleyen, Cumhuriyet'in sahibi olduğuna inanmış patri-ci elitlerinin itiraz ve isteksizliğine karşın yapılıyordu ve her şe-ye karşın dengeler büyük oranda korunuyor, siyasi geleneğin oluşmakta olan kurallarına uyma yolunda çaba gösteriliyordu.

Hemen bu noktada, yanlış anlamalara meydan vermeyecek biçimde, bir şeyi vurgulamakta yarar var Roma'da siyasi gücün, belli bir grup (Pythagoras Kardeşliği) tarafından elde tutuldu-ğu ve devlet stratejilerinin bu grup tarafından belirlendiği gibi bir tez ileri sürmüyorum. Bu, her şeyden önce irrasyonel ve yanlış bir yorumlama olur, çünkü Roma, Cumhuriyet dönemi boyunca farklı siyasi eğilim ve stratejik yaklaşımlara sahip irili ufaklı çok sayıda grubun hegemonya mücadelesi üzerine kuru-lu bir politik açılım

yaşamıştır. Tim Corneü ve John Matthews, Cumhuriyet'in ilk yarım yüzyılında Roma'nın siyasi yapısına bu grupların varlığına dayalı bir karışıklık ve düzensizliğin egemen olduğunu vurguluyor
Krallar tarafından kurulmuş olan güçlü bir merkezileşmiş yetke, Tarquinius'un düşüşüyle parçalanmış, güçlü birey ve gruplar arasında düzensiz bir yarışmanın dirilmesine yol açmış-

tır; bunlar devletin denetiminden bağımsız olarak etkinliklerini yeniden sürdürebiliyor, kendilerine bağlı kişilerin özel ordula-rıyla etkinlik göstercbiliyorlardı.129
Benim vurgulamak istediğim, özel askeri güç olanağın-dan yararlanmaya çalışan soylu gruplar bir yana bırakılırsa, bu baskı grupları ya da etkin stratejik klikler arasında en önem-lilerden birinin Pythagoras'çılardan oluştuğu;' Cumhuriyet'in kurumlarının biçimlendirilmesi süreci içinde bu kadroların peo'leri geniş tabanın vazgeçilmez unsuru olarak destekledi-ği ve kritik kararlar alınması aşamalarında devreye giren Sibyl-line kurulunun da bütünüyle bunlar tarafından denetlendiğidir. Zaten yalnızca ayrıntıların arasında' ortaya çıkan ilginç veriler değil, bizzat Romalı tarihçilerin yorumları da bu durumu teyit ediyor.
Yeniden kaldığımız noktadan itibaren süreci gözden geçir-meyi sürdürdüğümüzde, bu görünüm daha iyi anlaşılacak. Iö 494'teki düzenlemelerin, pleb tarihinde büyük bir dönüm noktası olduğunu görmüştük. Tribün kurumunun yanı sıra, izleyen yıl-larda Concilium Plebis adlı meclis de oluşturuldu. Bu meclisin toplantılarına patricfhr kanlamıyordu ama herhangi bir pleb'e karşı suç işlediği ya da haklarım ihlal ettiği ileri sürülen patri-c'Ier, resmen Concilium Plebis tarafından yargılanabiliyordu.'30
10 451 yılında, Roma'nın hukuki düzenini ayrıntılı bir ya-salar bütünüyle netleştirmek üzere, yine bir deccmviri, yani Onlu Kurul atanıp göreve

başladı. Sorumlulukları yalnızca yasaları oluşturmak ve bunların birbirleriyle tutarlılıklarını sağ-lamaktı ve sonuçta 12 Levha Yasaları adı verilen metinler oluşturuldu. Ancak, sözünü ettiğimiz siyasi gruplar arası nüfuz elde etme mücadelesi bu yasanın oluşmasında da etkili olmuştu ve 12 Levha Yasaları asıl olarak pleb kesiminin zorlamalany-la hazırlandığı halde, bir grup patrici elifinin isteği ve baskısıy-la, ayrımcılığın altını çizen hükümler de bu yasaların içine yer-

129 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 25
130 Stephen P. Oakley, The Early Republic (The Cambridge Companion to the Roman Republic adlı derleme, s 17)

leştirildi. Sözgelimi, yasanın on birinci levhasındaki ilk madde patrici ile peb'ler arasındaki evlenmelere kesin bir yasak getiri-yordu.
Bu, açıktan açığa toplumsal katmanları statikleşrjrmek ve bir tür kast sistemi yaratmak demekti ve tepkiler de doğur-du. Diğer yandan, kadınların genel durumu için de yeni yasa pek iyi şeyler vaat etmiyordu Beşinci levhanın ilk maddesi, doğalarındaki hafiflik nedeniyle, kadınların gözetim altında tutulmasının, atalardan gelme bir adet olduğunu vurgulamak-taydı. Altına levhanın ikinci maddesiyse, Bir adam ve bir ka-dın, bir yıl boyunca birlikte yaşarlarsa evli kabul edilirler ve ka-dın yasal olarak onun 'kızı' sayılır diyordu. Burada 'kızı' kav-ramı, bir miras hakkından çok, söz konusu durumdaki kadının, aile babası kabul edilen erkeğin mutlak otoritesi altında olduğu-nun altını çizmek için kullanılmıştı. Bütün bu gerici yönlerine karşın, bizim yakından izlediğimiz grubun, bu ve benzeri mad-delerin yasada yer almasını engelleyemediğini, en azından ya-sama aşaması sırasında herhangi bir müdahaleye güçlerinin yetmediğini görüyoruz.
Ne var ki 12 Levha Yasaları'yla ilgili hoşnutsuzluklar ken-dini çok çabuk

belli etti ve bir yıl sonra, lö 450'de göreve se-çilen yeni onlu kurul, peb'lere karşı ayrımcılığı sürdürmenin yanı sıra, Roma'da iktidara ağırlığını koymaya kalkan bir tür elit siyasi güce dönüşünce, ikinci secessio, yani çekilme ey-lemi gündeme geldi. Hiçbir biçimde şiddet içermemesine rağ-men, son derece etkili olan bu eylem biçimi yine başarılı oldu ve onlu kurul, görevden alındı.

Bir yıl sonra, çok daha önemli bir yasal düzenleme daha ge-tirildi Provocatio ad Populum adlı yeni uygulama, yöneticile-rin aleyhlerinde aldığı kararlar ya da verdiği cezalarla ilgili ola-rak her Roma vatandaşına itiraz ve halka başvurarak temyiz hakkını getiriyordu. Aynı yıl, ülkeyi ilgilendiren kritik kararla-rın halk oyuna sunulması ve peb'lerin de oy hakkına sahip ol-ması karan alındı. Plebiscite adlı bu uygulama, bilindiği gibi bugün de aynı adla siyasi literatürde yer alıyor ve günümüzde de kimi devletler gerek gördükçe halk oyuna başvuruyorlar.

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

Bu noktada, bir küçük not daha düşmekte yarar olabilir Roma, yurttaşlık kavramını, haklar ve imtiyazlar anlamında tarihte ilk kez kapsamlı bir biçimde tanımlayan devlet oldu Cumhuriyet döneminde. Yönetim organlarınca ayrıntıları belir-lenen tanımlamalarda ortaya çıkarılan Roma yurttaşlığı, ülke insanlarının sahip olduğu bireysel hakları ve bunların hangi kı-sıtlamalara tabi olduğunu, (köleleri dışta bırakmak üzere) resmi bir çerçeve içine oturtuyordu. Bu önemliydi, çünkü ilk kez bir ülkenin halkı, teba, uyruk, kul olarak değil, belli hak ve öz-gürlüklere sahip yurttaşlar olarak tanımlanmaktaydı, lleriki yüzyıllarda Roma, Akdeniz'in çevresindeki en önemli siyasi ve askeri güce dönüştükçe, ilhakları kolaylaştıran, ikna edici bir etken olarak yurttaşlık imtiyazları da kendini belli edecek; hat-ta kimi zaman siyasi bir hamle olarak yurttaşlık hakkı satmak gibi garip uygulamalara da rastlanacaktı.131

Dört yıl kadar sonra, lö 445'te, patrici ve pVeb'ler arası ev-liliği

yasaklayan madde kesin olarak uygulamadan çıkarıldı ve iptal edildi, lö 444 ile 367 arasında, yönetimin en üst kademe-sinde yer alan iki konsülün yerini, üç, dört, bazen de altı aske-ri tribun'den oluşan kurullar aldı ve konsül yetkisiyle donatıl-mış yöneticilerden oluşan bu merciye piefa'ler de seçilmeye baş-ladı. Ancak ÎÖ 367'de bu uygulamaya son verildi ve iki konsül-den oluşan eski sistem, anayasal güvenceye de alınarak yeniden yürürlüğe kondu. Ancak bu kez önemli bir fark vardı Bu en önemli yönetim kademesine, peb'ler arasından da adaylar seçi-lebiliyordu.
Aynı yıl, Roma siyasi geleneği için çok kritik yeniliklerden biri daha gerçekleştirildi Bir Roma vatandaşının sahip olabile-ceği toprak miktarı, 500 iugera'yı (yaklaşık 1.25 km2) geçmeye-cek biçimde sınırlandırıldı. Birçok parricfnin elindeki topraklar, bunun çok üzerinde olduğundan, o tarihte bu sınırlama, Cum-

131 Çok yerinde bir benzetme gibi görülmeyebilir ama bugün ABD vatan-daşlığının bazı ülke halklarına çekici gelen özelliklerine çok benzer biçimde, Roma yurttaşlığı da zaman içinde yaşamı kolaylaştıran ciddi bir avantaj halini almıştı.

huriyet için ciddi bir toprak reformu anlamına geliyordu ve büyük toprak sahipleri arasında hoşnutsuzluklara da neden ol-du. Hemen ardından, IÖ 366'da peb'lerin borç yükü azaltıldı ki, bu da çok ciddi bir reformdu. Yirmi yıl kadar sonra, siyasi haklar ve eşitlik anlamında bir başka büyük adım atıldı lö 344'ten itibaren, artık konsüllük pozisyonlarından birine mudaka bir pleb seçiliyordu. Bunun ne denli hassas ve büyük bir adım olduğu, beş yıl sonra bir pleb konsülü olan Publilus Philo'nun, partneri olan patrici konsül ta-rafından dictator olarak atanması sırasında daha

iyi anlaşılacak-tı. Dictator adı verilen konum, savaş dönemlerine özgü bir ola-ğanüstü yönetim biçimiydi ve konsüllerin, savaşın getirdiği ko-şullarda hızlı karar alınmasını sağlamak için, bir komutanı tek yetkili olarak seçmeleri üzerine kuruluydu. Ancak sözcüğün bu-günkü anlamı okuru yanıltmasın. Bu, sürekli bir görev değildi ve dictator seçilen kişi, en fazla altı ay sonra yönetimi yeniden konsüllere devretmekle yükümlüydü.
Tarihçi Stephen Oakley, Cumhuriyet'in kuruluşundan, tÖ 300'e dek olan zaman içinde patric'lerin siyasi gücü ve nüfuzu azalırken, pieb'lerin gücünün de aynı oranda arttığını söylü-yor.132 Bu dengeleme işlemi, sonunda öyle bir noktaya var-mıştı ki, ÎÖ üçüncü yüzyılda, pleb kidesi içindeki elit kesim de, en az patrici'ler kadar etkin hale gelmiş ve iki toplumsal grup arasındaki farklılık, sistemli biçimde eritilmişti.
Üstelik, birbirleriyle evlenme yasağının kalkmasından sonra, aileler iyi-ce iç içe geçmeye başlamış ve patrici ve pleb kimlikleri de yeni bir oluşum içinde dağılma yoluna girmişlerdi.
Senato, Roma devletinin kuruluşundan, ta Krallık döne-minden beri bir patrici kurumu olmuş ve Cumhuriyet döne-minde de en yüce merci niteliğini korumuştu. Ancak yüzyıl-lara yayılan bu dikkatli dönüşüm içinde, adım adım peb'ler de senatoya alınmaya başladı. Cassius Dio çok sonraları, bu dönü-şümü şu ifadelerle dile getirecekti

132 Stephen P. Oakley, a.g.e, s 19

tikin, Senato binasına giremiyorlar ama girişte oturup olan biteni izliyor ve hoşlarına gitmeyen bir şey olduğunda iti-raza başlıyorlardı. Ardından, içeriye davet edildiler. Sonra, eski triburfler senato üyesi olmaya başladılar ve nihayet, senato üye-lerinin bir kısmının tribün olması şartı getirildi.133

Bir başka deyişle, Roma'da Cumhuriyet kurumlan ve yaşa-nan siyasi gelişim

süreci, zaman içinde soyluluk kavramını da hatırı sayılır biçimde değiştirerek, hem patrici hem de pleb elitlerini içerecek nobilis adı verilen yeni bir nüfuz sahibi ke-sim oluşturmuştu. Böylece siyasi ve sosyal güç, popülarite ve prestij gibi kavramlar, doğuştan gelme soyluluğun yerini alı-yordu bir bakıma. Nobilis içinde hem patrici hem de pleb grup-larının yönetim kademelerinde yükselmiş üyeleri, bürokratlar, yöneticiler ve aydınlar bulunuyordu. Halk tarafından tanınma ve rağbet görme (publicite), yeni eliti tanımlayan birinci öl-çüt haline gelmişti.134

Siyasi hamlelerle pleb elitlerini iktidara ortak etme çabala-nna paralel olarak, sık sık yinelediğim gibi, manevi yaşamın dü-zenlenmesine yönelik de ilginç adımlar birbiri ardına atıldı. Cumhuriyet kurumlarının oturup yerleşmesi süreci içinde, as-lında örtülü olarak birer düşünsel liderlik ya da yönlendirici güç rolüne de soyunan, Sybil kaynakb inanç kültleri ve ezo-terik örgütler Roma'da yerleşik hale getirildi. Üç yüz yıla yayı-lan bir süreç içinde, oldukça seyrek gerçekleşen danışma otu-rumlarının hepsinin sonrasında, yeni bir doğulu tannça tapını-mını ya da onun türevi görüntüsündeki kültleri Roma'ya getir-me kararı aldı Sibylline kurulu.

Aşağı yukan îö 205'ten, yani, Magna Mater kültü bütü-nüyle Roma'da resmileştikten sonra, Carter'ın da belirttiği gibi bu master plan in ana aşamalarını tamamlamış oldu ve yeni bir tapınım empoze etme yoluna bir daha gidilmedi. Aslına ba-

133 Fergus Millar, a.g.c, s 102

134 Harriett I. Flower, Spectade and Political Culture in the Roman Republic, (The Cambridge Companion to the roman Republic adh derleme, s 324)

kılırsa, bu tarihten sonra Sibylline Kitapları'na kayıtlara geçmiş, dişe dokunur bir danışma olayı da yaşanmadı pek. Kurul, yal-nızca kendi yapısını ve gizliliğini sağlamlaştırmak; özerkliğini korumakla uğraştı bundan sonra. Sulla ve Marius arasındaki iç savaş sırasında, 10 83'te tapmak yanıp Sibylline Kitapları bü-tünüyle kül olana dek, bu durum böylece devam etti.

Bir bütün olarak Roma'da Cumhuriyet kurumlarının yapı-lanma sürecini incelediğimizde, her ne kadar siyasi parti ola-rak tammlanmasa da, çeşidi baskı gruplarının birer parti gibi davranmayı öğrendiklerini ve devletin işleyişinde kendi çıkarla-rını gözetecek düzenlemelerin yapılması yolunda çaba harcadık-larını görüyoruz. Bu manzara, Roma'nm tarihteki ilk karmaşık siyasi entrika denebilecek hamlelerin yanı sıra, temkinli ve dik-katli adımlar atan ilk yeraltı örgütlenmelerine de sahne oldu-ğunu koyuyor ortaya.

Pythagoras Kardeşliği'nin çöküşünden sonra dağılan kur-maylar arasında Roma'ya gelen deneyimli ve yetkin bir grubun, bunlar arasında en dikkate değer stratejik örgütlenmelerden bi-rine sahip olduğunu gördük. Çok açık biçimde Delphi ve Cu-mae kentleriyle sıkı bağlar içeren ve Sibyl geleneğinden kitap-lar dahil ciddi bir bilgi desteği alan bu grup, etkili bir ham-leyle Sibylline Kurulu'nu da denetimi altında tutmuş ve yuka-rıda özedemeye çalıştığım değişimlere önayak olmuştu. Peki ama, Roma tarihinin bu gölgeler ardında saklanan, strateji uz-manı siyasi elitlerinin amacı neydi tam olarak Bunu anlamak için, tarihçilerin yıllardır tartıştıkları ve araştırdıkları bir başka soruyu, Pythagoras Kardeşliği'nin Kroton'da neyi amaçladığını ve ne yapmaya çalıştığını incelemek gerekecek.

Arınma ve aydınlanma

Görünürdeki veriler, Kardeşlik örgütünün ayakta kalan bir grup seçkin üyesi için Roma'da amaçlananın, Kroton'da yarım kalmış girişimi yeniden denemek olduğunu ortaya çıkarıyor. Yani, toplumsal düzende gerçekleştirilecek dönüşüm ve deği-

simleri belli aşamalara bölüp, Altın Çağ olarak görülen eski, ütopik eşitlikçi sistemi, görece modern koşullar altında yeni-den ve yavaş yavaş oluşturmak.

Pythagoras, Beden ruhun mezarıdır ilkesiyle, insanın maddi hırs ve çıkar dürtülerinin kaba gücü, mülkiyeti ve eşitsiz- 49 ligi, adaletsizliği yarattığı düşüncesi üzerinde yoğunlaşıyordu. Onun bakış açısına göre evren, gizli formülünü ya da imzasını sayılar sisteminde ortaya koyan, izlenmesi ve uyulması zorunlu bir armoni üzerine kurulmuştu; buna aykırı davranmak ve ev-rendeki temel yaratıcı güçlerin işleyişine meydan okumakla, çok eski bir tarihte insanlık yanlış ve tehlikeli bir yola girmişti.

Pythagoras'a göre bu dramatik hataların ardında, bedene hapsolmuş ruhun ilkel ve basit hırslara yenik düşmesi yatıyor-du. İnsanı evrensel uyumdan uzaklaştıran ve ilahi ilkelerden ay-rı düşüren etken, basit ve terbiye edilmemiş bir hapishane olan bedeniydi; o halde, beden anndırılmadıkça, ruhun da ait olduğu yücelikle buluşması olanaksızdı. Yani o ütopik görünen sisteme sahip olabilmek için, ilkin insanların bedensel zaafların-dan sıyrılması vazgeçilmez bir ön koşuldu.

Bu çok temel ve tipik düşünceyle bu kitap boyunca sık sık karşılaşacağız. însan ruhunun, basit, yüceliğin çok uzagındaki günlük maddi hırslara tutsak olduğu yolundaki temel saptama, ideal ve tanrısal olana erişmenin önündeki en büyük engel olarak görülmüş ve son iki bin beş yüz yıl içinde farklı varyant-lanyla karşımıza çıkan ascetic (çileci) akımların hemen tümü-ne damgasını vurmuştur. Beden terbiye edilmelidir; maddi hırs-ların getirdiği ilkellik nedeniyle ortaya çıkan ruhsal kirlenmiş-lik, ancak böyle aşılabilir ve insanın yeryüzündeki eşit, kardeş-çe, barışçı yaşamı ancak bu eğitim gerçekleştikten sonra sağla-nabilir.

Bu inanç ve düşünceye, aslında kimileri Pythagoras'tan çok önceki dönemlere ait Hint, Pers ve bazı Mısır kültlerinde de rastlayabiliyoruz. Ancak bedensel terbiye yoluyla ruhun özgür-lüğe kavuşması anlayışını salt dinsel bir hedef olmaktan çıka-rıp, eşitlikçi ve barışçı bir dünya

yaratma idealinin basamağı olarak gören, dolayısıyla siyasi bir zemine de oturtan ilk dü-

şünce okulunun Pythagoras Kardeşliği olduğunu söylemek yan-lış olmayacaktır.

Kardeşlik, üstadın öğretisi uzantısında, dünyanın değiştiril-mesini belli ön koşullara bağlı görür Eldeki insan malzemesi değişmedikçe, eğitilmedikçe, ilkel ve basit hırslardan arındırılıp evrensel uyumla bütünleştirilmedikçe, bir ideal olarak değer-lendirilen sosyal düzen de düş olmanın ötesine geçemeyecektir. O halde örgüt, ilkin kendini ideale uygun bir prototip olarak geliştirmeli ve eğitmelidir. Kroton'daki süreci ve Kardeşlik ya-pısının genişleme ilkelerini incelediğimizde, bu görüşe uygun davranıldığını gördük. Beş yıllık suskunluk sonrasında ger-çekleşebilen inisiyelik adımı, bedensel terbiyenin ilk temel aşa-masını oluşturuyordu. Ardından, üyeliğe kabul edilenler, evren-sel armoniye uygun bir ideal olarak benimsedikleri düzeni ilkin kendileri üzerinde gerçekleştirmek durumundaydılar Ortak mülkiyet, paylaşımcılık, basit ve sade bir yaşam, doğayla uyum-luluk ve ruhun eğitimi.

Elbette bu süreç, ilk beş yıldan çok daha sancılıydı ve ki-mi tarihçilerin anlattıklarına bakılırsa Pythagoras'ın Kroton'da-ki merkezinde yılıp pes edenlere de rastlanıyordu zaman zaman. Böyle durumlarda o kişi ya yeni bir beş yıl için suskunluk aşa-masına geri gönderiliyor ya da tümüyle Kardeşlik'ten uzaklaştı-rılıyordu. Yine kimi kayıtlara göre ihraç edilen üyeler için Kro-ton'daki merkezin bahçesine sembolik bir mezar yaptırıyordu Pythagoras ve üzerine o kişinin adını yazdırıyordu. Artık o bir ölüydü ve idealin dışına çıkmıştı. Kardeşlik'se, yaşayan in-sanlarm birliğiydi.

Kroton'daki yapı, iç içe geçen halkalar biçiminde düşü-nülmüştü; tıpkı Pythagoras'ın evren anlayışındaki iç içe geçmiş küreler gibi. Çok temel olarak, yakın ilişki içinde olunan insan-lar, iki ana gruba ayrılıyordu

îçerdekiler (esotero) ve dışar-dakiler (eksotero) biçimindeki bu ayrım, çok sonraları ezote-risizm kavramını da doğuracaktı. Beş yılı başarıyla tamamla-yıp üyeliğe kabul edilenler, içeridekiler arasında yer almaya doğru adım atıyorlardı artık ve onları zorlu, sabır ve özveri ge-rektiren bir eğitim süreci bekliyordu. Geride bıraktıkları, başa-

;

BİR İDEAL'İN HİKAYESİ

nyla tamamladıkları her aşamadan sonra, sağladıkları gelişimi belirlemek üzere, bir içteki çembere terfi ediyorlar, yani üs-tadın sırlarına olduğu kadar, hedef olarak belirlenen ideal top-lumu oluşturacak öncülerden biri olmaya da biraz daha yakla-şıyorlardı.
Pythagoras Kardeşliği'nde, içeridekilerin bu tür kaç iç içe çemberi geçmeleri gerektiği ve üstadın yakın çevresine gir-meye hangi aşamadan sonra hak kazandıkları konusu, bugün bi-zim için bir soru işareti. Kimi araştırmacılar Pythagoras'ın kü-relerle ilgili yaklaşımından esinlenerek dokuz çember, yani üyelik derecesi öngörürken, kimileri her bir aşamanın da ara basamaklara bölünmüş olabileceğine dikkat çekiyorlar.
îçeridekiler, elbette yeni ve ideal toplumların öncüleri ol-dukları için önemliydiler. Ancak dışarıdakiler büyük oranda kazanılmadan, yani dikkate değer bir çoğunluk bedensel ve ruh-sal olgunluğa taşınmadan, istenen dönüşümlerin sağlanamayaca-ğı da biliniyordu. Sayılarla, matematikle, astronomiyle ve evre-nin işleyiş kurallarıyla bu denli içli dışlı olan Pythagoras, dışa-rıdakiler^ tamamının bir gün bu süreci yaşayarak olgunluğa erişeceği gibi gerçekçilikten uzak bir iyimserliğe sahip değildi büyük olasılıkla. Bunu, istenen ideal topluma ulaşılana dek, hat-ta belki onun sonrasında bile, yöneticilik ve yönlendiriciliğin bilge ve deneyimli elider tarafından yürütülmesi düşüncesinde de görebiliyoruz. Pythagoras'a göre varılması gereken ideal nokta olan payla-şımcılık, eşit

haklar ve barışçı düzen, bir liderlik oluşumunu gereksiz kılmadığı gibi, onun önemini daha da artırıyordu. Ya-ni her durumda, güvenilir ve deneyimli bir elit liderler gru-buna ihtiyaç vardı. Bu liderlik, o konumu elinde bulunduran in-sanlara maddi üstünlük, eşitlik ilkesine aykın bir çıkar sağlamı-yor; yalnızca manevi ve düşünsel saygınlığı ve karar alma yet-kinliğini vurguluyordu. Kan bağı ve hanedan ilişkilerine de-ğil, bireysel yetenekler ve niteliklere bağlı bir liderlikti söz ko-nusu olan. Ama bu liderlik mekanizması dışında onun hedefle-diği ideal toplum, tam bir eşitlik ve kardeşlik ilkesine dayanmak durumundaydı.

Bütün bunlar, Kardeşlik için, hem iç eğitimi, hem de dı-şarıdakiler'^ karşı kendilerini tanımlama ve tanıtma yöntemle-rini önemli kılıyordu. Işık dışarıdan görülebilmeli, ancak ni-teliğini kavramak ve ona yaklaşmak isteyenler, ancak içerideki-lerden biri oldukları taktirde bu konuma ulaşacaklarını bilme-liydiler. İçeride güven ve bilgi, dışarıdaysa ün ve saygınlık önem kazanıyordu kısacası.

Pythagoras, Herhangi bir hayvanın, etini yemek için kanı-nı döken kişi, kolaylıkla bir insanı da malına, mülküne, karısına sahip olmak için öldürebilir diyordu, vejetaryenliğin derin açıklamasında. Eğer zenginlik getiren bir mülkiyetin olursa, yi-tireceğin imtiyaz ve çıkarların da olur; bunları korumak için bar-barlaşabilirsin diyerek de, ruhun olgunlaşmasında ve bedensel hapisten kurtulmasında kritik ilkelerden birinin, mülkiyet ve zenginlik hırslarından arınmak olduğunu vurguluyordu.

Geleneksel Yunan sosyal yaşamında kadınlar siyasi ve dü-şünsel etkinlikiiklerden dışlanıp uzak tutulurken ve erkek nite-likleri abartılı bir yaklaşımla yüceltilirken, Pythagoras Aydınlı-ğa bir kadının eliyle ulaşmaktan söz ediyor ve Kroton'daki kar-deşliğe kadınları da üye olarak kabul ediyordu. Ne de olsa o, Samoslu bir bilge kadının oğlu ve

Delphi'deki Pythia'nm öğ-rencisiydi; evrensel gücün sahibi Yüce Varhkla, doğanın yö-neticisi Dünya Anne'nin aynı Birliğin parçalan olduğunu dü-şünüyordu. Üstelik hedeflediği ideal düzenin çekirdeğinin ana-erkil dönemde yatağının da farkındaydı; dolayısıyla cinsel ay-rımcılık, şiddetle uzak durulacak kirlenmişliklerin başında ge-liyordu.
Daha önce de dikkat çekmiştim; Kroton'a uzaktaki bir ada-dan gelen ve soylu olmayan bir yabancının, çok kısa süre için-de nüfuz sahibi bir lider haline gelmesi, hele yönetim erkini eli-ne geçirmesi alışılmış bir gelişme değildi. Tek başına, hiç kim-seleri tanımadan, bir tür göçmen kimliğiyle klasik bir Yunan kolonisine yerleşip, felsefi ve bilimsel bir okul yaratmanın yanı sıra siyasi iktidarı da denetimi altına alan Pythagoras'ın şaşırtı-cı yükselişinde, kendi bilgeliği ve ününün dışında da etkenler aramak gerekiyor.

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

Bu noktada, onu yetiştirip belli görevlere hazırlayan Delphi'deki Pythia'nın, tüm Yunan kolonilerindeki saygınlık ve prestijini gözden uzak tutmamakta yarar var. Pythagoras büyük bir olasılıkla Kroton'a geldiğinde, Kardeşlik örgütünün çekirde-ğini oluşturacak hazır bir grupla ve onu kabullenmeye istekli bir 53 kende karşılaşmıştı ki, ona bu zemini sağlayanın Pythia olduğu-nu söylemek abartılı sayılmamalı. Birkaç yıl içinde misafir fi-lozof' konumundan, Kroton'u ve çevre kolonileri denetimi al-tında tutan bir lidere dönüşmesini başka türlü açıklamak kolay değil. Yani görünüşe bakılırsa Pythagoras, sabırlı ve uzun dö-nüşümlere bağlı bir ideali savunmakla birlikte, fırsatların çeki-ciliğini kullanmak ve kimi aşamaları hızla geçmekten sakınma-mıştı. Kardeşlik örgütünün ilk inisiyeleri arasında, soylu olma-dığı için Kroton'un eski aristokrat yönetimi tarafından ikinci sı-nıf sayılan, ancak buna karşın hatırı sayılır bir zenginliğe ve nü-fuza da sahip olan Milo adlı tüccar da vardı. Anlatılanlara göre Milo'nun kızkardeşi Theano, üstadın sayıları giderek

artan ka-dın hayranlarından biriydi ve aradaki yaş farkına aldırmadan Pythagoras'la evlenmişti.135

İlk müritlerden biri olmasının yanı sıra kız kardeşi aracılı-ğıyla Pythagoras'la akrabalığın da ortaya çıkması, Milo'nun kar-deşliğin kurulmasındaki büyük maddi katkılarını açıklıyor. Pythagoras mülkiyeti ve zenginliği reddeden, bunları ideale erişmek ve ruhu olgunlaştırmak yolunda aşılması gerekli engel-ler olarak gören bir dünya görüşüne sahipti ama amaçlarını ger-çekleştirmesinde yardıma olacak Kardeşlik örgütünün oluşma-sı için de maddi desteğe ihtiyaç duymuş olmalıydı. Toplantı merkezleri, okul, eğitim sürecindeki temel harcamalar için bazı kaynaklara ihtiyaç duyduğunu öngörmek zor değil. Milo'nun bu noktada çok temel bir işlev gördüğü ve bütün mal varlığını Kar-deşlik için harcadığı sanılıyor.136

135 W. W. Rouse BalI, A Short Account of the History of Mathematics, s 20

136 Dolores Ashcroft-Nowicki - J. H. Brennan, Magical Use of Thought, s 38

Pythagoras Kardeşliğinin, soylulara dayanan iktidar yapı-sını değiştirerek Kroton'da oluşturmaya çalıştıkları yeni yöne-tim modelinin, tüccar, küçük çiftçi ve zanaatkarların aralarında bulunduğu bir tür orta sınıf aracılığıyla egemenliği geniş ta-banlı hale getirme adımlarıyla başladığını görmüştük. Acaba bu, sabırlı ve uzun yol gerektiren bir süreç için öngörülmüş zorunlu ara aşamalardan biri miydi, yoksa koşulların gereği ola-rak mı soylu olmayan ama belli bir zenginliği elinde tutan sos-yal gruplar desteklenmişti

Bunun yanıtları çok açık olmasa da, Milo'nun verdiği des-teğin, hiç değilse ilk etapta tüccar ve zanaatkar kesiminin öne çıkarılmasında etkili

olduğunu söylemekte sakınca yok gibi gö-rünüyor. Pythagoras için değişim ve dönüşümler zaten bir elit önderlik gözetiminde ve küçük adımlarla gerçekleştirilmek du-rumundaydı; üstelik asıl temel hedef, güç ve nüfuz sağlandık-tan sonra yaşama geçirilecek temel eğitimde, yani insanlann ruhlarının olgunlaştınlmasındaydı. Bu nedenle, zenginliği ve mülkiyeti reddeden bir okulun, maddi güce sahip önemli üye-lerin sağladığı olanaklardan yararlanmaya çalışması oportü-nizm (fırsatçılık) olarak görülmemeli.

Bir yerlerden başlamak ve bir noktadan yola çıkmak duru-mundaydı Pythagoras ve ilk adımda hiç kuşkusuz maddi güç ve destek gerekiyordu. Ancak bunun elde edilişi, ideale giden yol-da izlenecek stratejilerde sapmalara ve yozlaşmaya neden olur muydu acaba Kroton'da bunun kısmen yaşandığını; soylular iktidardan indirilmekle birlikte, varlıklı orta sınıf üzerine kuru-lu yeni bir kent eliti oluşturulduğunu; bu süreç içinde felse-fe ve siyasetle, ekonomik yaklaşımlar arasında ortaya çıkan tu-tarsızlığın, Kardeşlik'te iç bütünlüğün sarsılmasına neden oldu-ğunu söyleyebiliriz. Bu, ideal toplumu hedefleyen tüm açık ya da kapalı örgütlenmelerin ve siyasi hareketlerin temel açmaz-larından birini oluşturmaktaydı ve izleyen yüzyıllar, binyıllar içinde defalarca yaşanacaktı.

Sonuçta Pythagoras Kardeşliği, uzun vadeli hedeflerle yo-la çıktığı Kroton ve komşu kolonilerde, toplumsal dengeleri gö-zetmekte uğradığı başarısızlık başta olmak üzere, çok sayıda te-

mel stratejik hata yapağı için çöküşü yaşamıştı. Her şeyden ön-ce, toplumsal dalgalanmaların dinamik bir niteliğe sahip olduğu ve hoşnutsuz yoksul kitlelerin, iktidarı hedefleyen güç sahibi kitlelerce kolayca kendi amaçlan için yönlendirilebileceklerini göz ardı etmişlerdi liderler.

Farklı Yunan kolonilerinde bağım- 155 sız gruplarca sürdürülen

hareketlerin arasında sağlam bir koor-dinasyon kurulması gerekliliği küçümsenmiş; merkezi bir yapı hedeflenmediği için oluşan parçalanmışlık, Kroton'la Sybaris arasındaki beklenmedik gerginlikte yüzeye çıkmıştı. Ekonomik alanda hızlı ve hoşnutsuzluğu giderici, yoksullu-ğun önüne geçmeye yönelik adımlar atılmadığı için, yoksulların öfkesiyle yüz yüze gelinmişti. Kaba güce değil, bilgelik ve say-gınlığa dayalı bir iktidar modeli hedeflendiğinden, askeri an-lamda sahip olunan zaaflar, çığ gibi büyüyen ayaklanmaların bas-tınlamaması sonucunu doğurmuş ve en az yirmi yıl boyunca harcanan bütün çabalar, örgütün dağılmasıyla boşa gitmişti. Demek ki, felsefi ve mistik eğitimle bitmiyordu her şey; si-yasi mücadele için, örgütlü bir fiziksel güce de gerek duyulu-yordu. Ama bütün bunları dikkate alan ve koşullara uygun dav-ranan bir yönetim, amaçlanan idealin tam karşı kutbuna kaymaz mıydı Bir diğer temel açmaz da, bu noktada ortaya çıkmıştı, tdeal toplumu hedefleyen bir hareket, yönetimi ele geçirdiği bir kentte, sahip olduğu konumu korumak için devlet mekaniz-masının fiziksel araçlarından yararlanma yönünde tercih kulla-nırsa, bizzat kendi idealine ters düşmeyecek miydi Çöküş son-rası ayakta kalan ve ideal üzerine düşünmeye devam eden Kar-deşlik üyeleri için bütün bunlar, Kroton deneyiminin getirdiği temel dersler arasında yer almaktaydı.

Roma'da Cumhuriyet döneminde yaşanan gelişmelere bu gözle baktığımızda, söz konusu derslerin yeni deneyimde bir bi-çimde etkili olduğuna ilişkin izler bulabiliyoruz. Birincisi, hede-fe giden yolun her şeyden önce insan malzemesini yetiştirme ve hazırlama evresinden geçtiği çok daha net olarak anlaşılmı-şa benziyor. Kardeşlik üyelerinden oluşan grup, Roma'da sessiz ama etkin bir siyasi parti gibi davranırken, iktidarı bütünüyle ele geçirmeyi değil, gereken zamana dek kontrol etmeyi

amaçlıyor yalnızca, iktidar mekanizmasını elde tutmanın, birçok bakımdan

yarı kapalı olması gereken bir örgütsel yapıyı doğ-rudan doğruya hedef haline getirdiği, Kroton deneyiminden çok iyi anlaşılmışa benziyor.

Ama Roma'da zaten Kardeşlik için başka türlüsü de pek düşünülemezdi; çünkü Krallık devrildikten sonra ortaya çıkan yeni rejimde sınıfsal öncülüğü üstlenmiş görünen patrici'ler bi-le, birtakım genel ortak çıkarlar dışında, bütünlüklü bir ideolo-jiye ya da siyasi tavıra sahip değildi ve Roma'da iktidar müca-delesi, sınıf ya da sosyal tabaka kaygısının dışında, güç ve nü-fuz elde etmeye çalışan irili ufaklı birçok grup arasında yaşanı-yordu. Kroton'dan Delphi ve Cumae'ye kaçan, oradan da Sibyl destekli olarak yeni bir stratejiyle birlikte Roma'ya gel-miş oldukları düşünülen Pythagoras öğrencileri, zaten isteseler de doğrudan iktidarı elde tutacak bir siyasi zümreye dönüşe-mezlerdi; hele birçoğunun katledilmesine neden olan büyük bir yenilginin anılan henüz bu kadar tazeyken.

Konsülün akıl hocaları

Bu nedenle, geçmiş deneyimlerden de yola çıkarak, farklı ve daha sistemli bir yol planı çıkarılmış gibi görünüyor. Cumhuriyet'in ilk konsüllerinden biri olan ve Krallık rejiminin devrilmesinde kritik bir rol üstlenen, Tarquinius'un yeğeni Brutus'un, Delphi'deki Sibyl (Pythia) ile yakın ilişkileri nede-niyle, Pythagoras'ın öğrencileriyle de bir biçimde bağlantılı ol-duğunu düşünmek için yeterince nedenimiz var. Brutus, Kral'dan ve onun oğulları olan kuzenlerinden nefret ediyor, yö-netimi ele geçirme hırsıyla yanıyordu. Bunu Pythia ile yaptığı o ünlü görüşmeden de biliyoruz. Delphi seferinden kısa bir sü-re sonra ortaya çıkan bahaneyle Tarquinius'un devrilmesi ve oluşan Cumhuriyet rejiminde Brutus'un konsüllüğü üstlenme-si,' hiç de rastlantı değil gibi görünüyor.

Başta Livius olmak üzere geleneksel kaynaklara bakarsanız, Brutus, adının anlamını hak eden, pek zeki olarak adlandın-

lamayacak (Brutus aptal ya da bön anlamına gelir) bir pat-rc'ydi. Aynca bir kralı devirip yeni bir rejimin öncülüğünü üsdenecek kadar atak ve yürekli olmak bir yana, silik kişiliği ve ürkekliğiyle tanınıyordu. O kadar ki, salt Tarquinius'un gaza-bından payına düşeni almaktan korktuğu için, kendisine ne söy-lenirse yapmaya ve göz önünde olup dikkat çekmemeye çalışı-yordu Livius'a göre. Bir yandan için için yöneticilik hırsını içinde taşıdığını, Pythia'dan aldığı tüyo üzerine toprağı öpme hikâyesinden biliyoruz. Ama Brutus, böyle büyük bir sosyal dö-nüşümde liderliği üsdenecek denli güçlü ve karizmatik biri de-ğildi kesinlikle. Livius da Brutus'un bir anda yürekli bir lide-re dönüşmesiyle ilgili olarak Roma soylularının düştüğü şaş-kınlıktan, altını çizerek söz ediyor.137

İşin cesaret ve karizmayla ilgili yönleri bir yana, Brutus'un aklında Cumhuriyet gibi bir fikrin kesinlikle olmadığını; onun yalnızca Kral olma düşleri beslediğini biliyoruz. O halde bu şaşırtıcı cesur dönüşümün yanı sıra Tarquinius'un hırslı ye-ğeni, yeni düşüncelerle de donatılmışa bir biçimde; üstelik, tam da Delphi'deki o kritik ziyaretten döndükten kısa bir süre son-ra. Belli ki arkasında, onu hem yüreklendiren, hem de yeni ide-allere yönlendiren birtakım akıl hocaları vardı. Bunlardan birinin Delphi'deki Pythia (Sibyl) olduğunu tah-min etmek hiç güç değil. Diğerleri de, yine Pythia ile olan kök-lü ve yakın bağlarından dolayı, ancak Pydıagoras'ın öğrencileri olabilir. Cumhuriyet rejimini ve onun gerektirdiği sosyal ve si-yasi kurumlaşmaları, daha sonra Cicero dahil çoğu Romalı dü-şünürün de kabul ettiği gibi, Pythagoras'ın izleyicileri getirmiş-lerdi gündeme. Ancak ateşten gömleği giymekten bu kez uzak durmuşlar, yani iktidarı doğrudan avuçlarının arasına almaktan-sa, uzaktan ve yavaş adımlarla denetlemeyi yeğlemişlerdi. Kitlelerin eğitimi ve örgütlenmesi, belli ki Roma deneyi-minde onlar için çok daha birincil sorunlardan biriydi; bu ne-denle Sibylline kurulunu ellerinde tutarak, kendi düşünce sis-temleri ve ideallerini yerleştirmede örgütsel araç olarak kul-

137 Titus Livius, a.g.e, Kitap I, s 112

lanacaklan tapmımları ve gizem kültlerini, dinsel kararlar gö-rüntüsü altında Roma'ya sokmuşlar ve kurumlaştırmışlardı. Bu faktörleri dikate almadığınızda, Sibylline Kitapları aracılığıyla Roma'nın yaşamına entegre edilen bütün o fantastik tapınak sis-temlerini ve ezoterik örgütlenmeleri birer idari tasarruf ola-rak anlamlandırmakta zorlanırsınız.

Başta da belirttiğim gibi, Kroton'daki stratejiyi çağrıştırır biçimde, toplumsal yapıda gerekli dinamizme sahip hedef kit-le olarak peö'ler seçildi. İlk elli yıl boyunca yaşanan karmaşa-nın bitiminde net olarak görülen tek elle tutulur sonuç, bir soylular rejimi olarak ortaya çıkan Cumhuriyet'in, patricilc-rin değil, pefelerin güçlenmesini sağladığıdır. Tim Cornell ve John Matthevvs, ilk yıllardan itibaren pkb çalkantılarının teme-linde borç yükünden kurtulma ve ekonomik kaynakların daha eşit dağılımını sağlama taleplerinin yattığını belirtiyor.138 İsa'-dan önce 494 ile 287 yıllan arasında tam beş kez başvurulan ve hepsinde de istenen sonuçların elde edilmesini sağlayan Seces-sio (çekilme) hareketinin, çok büyük bir olasılıkla belli bir mentor grubu tarafından pieb'lere öğretilmiş bir eylem ol-duğunu vurgulamıştım. Bu da gösteriyor ki Kardeşlik, geniş ta-banlı bir yapı için ekonomik göstergelere ve kaynakların adil da-ğılımına, bu kez çok daha fazla önem veriyordu. Birey ya da ai-lelerin sahip olduğu toprak miktarına sınırlamalar da bu neden-le getirilmişti zaten. Neredeyse üç yüz yıl boyunca, birilerinin sistemli olarak pleb ve patrici toplumlan arasındaki ekonomik ve sosyal farklan eritmeye yönelik bir stratejiyi perde arkasın-dan uygulamaya çalıştığını görüyoruz.

Kroton deneyiminden çıkardan bir başka ders, büyümeyi sağlamak için kentler arası iletişimin ve merkeziyetçi bir yapı-nın oluşturulması gerekliliğiyle ilgiliydi. Bu o denli iyi kavran-mıştı ki, Latinler, Etrüskler ve en güneydeki direngen Yunan kolonileriyle girişilen yıpratıcı savaşlara karşın, Cumhuriyet po-litikası yenilgiye uğratılan halkları zincire vurup baskı altına al-mayı değil, onlan birliğe entegre etmeyi

ve bu yolla aynı bü-
1M Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 26

tünün parçası olmaktan ileri gelen hak ve avantajlarla tanıştır-mayı yeğlemişti.
Roma'nın yenik düşmüş düşmanlarına kabul ettirdiği son çözüm, aydınca ve sonunda her iki tarafın da oldukça yaratmay-dı diyor, Cornell ve Matthews. Roma devletine tam ya da ya-rı yurttaşlıkla katılmamış olan topluluklar, bağlaşıklık anlaşma-larıyla Roma'ya bağlanmışlardı. Beklenebileceği gibi, Italya'daki birçok başka devletler, askeri bir yenilginin sonuçlarına katlan-maktansa, Romalılarla gönüllü bağlaşıklıklar kurdular.139
Sonuçta, isa'dan önce üçüncü yüzyılın sonlarına yaklaşıldı-ğında, artık italya'nın bütününe egemen olan güçlü bir Cum-huriyet vardı ortada ve durmaya da pek niyetli görünmüyordu. Yine Kroton'dan çıkarılan dersler sonucu, iyi örgütlenmiş bir askeri güce de büyük önem verilmiş ve (10 390 yazında Ro-ma'yı yağmalayan Galyalılann akınlarında olduğu gibi) zaman zaman içine düşülen çok tehlikeli durumlara karşın, Akde-niz'deki en büyük devletlerden biri yaratılmıştı.
ikinci yüzyıl başlarında Kuzey Afrika, Sicilya ve ispanya'da etkili olan güçlü Karaçalıların yenilgiye uğratılmasından sonra, dünya devletinin önünde pek az engel kalmışa benziyordu ar-tık. Üstelik, Sibylline Kurulu kararıyla Magna Matcr kültü de bütünüyle Roma'ya taşınmıştı ve halk Hannibal karşısında elde edilen zaferlerin, Dünya Anne'nin Roma'ya armağanı oldu-ğuna inanıyordu. Doğu'ya doğru ilerleyiş, hiçbir savaş ya da ça-tışma gerektirmeksizin büyüyen yeni gücün bir parçası olmayı gönüllü olarak kabul eden Yunan kentlerinin de katılımıyla, iyi-ce hızlanmıştı.
Ama acaba perde arkasında kalmayı yeğleyip iktidarı ve stratejik kararları uzaktan denetlemeye çalışan ve üye sayısı da on kişiye

çıkarılmış Sibylline kurulunu, bu yoldaki güçlü yönet-sel araçlanndan biri olarak kullanan Kardeşlik açısından, her şey yolunda mıydı Yoksa bu üç yüz yıllık süreç içinde yine te-mel hatalar yapılmış ya da ideallerde ciddi bir erozyon yaşan-mış olabilir miydi

139 Tim Cornell - John Matthews, a.e.e, s 39

10 509 yılında Cumhuriyet kurulduğunda, ekonominin can damarını tarım oluşturuyor ve büyük miktarda ekili toprak-lara sahip olan patricpler bile kendi çiftliklerinde, aile bireyle-riyle birlikte fiilen çalışıyorlardı. Ortakçılık yeni yeni yaygın-laşmaktaydı; az miktarda toprağı olan küçük çiftçiler ya da ken-te yeni gelmiş mülksüz göçmenlerin bir kısmı, temel ihtiyaçla-rını karşılayacak geliri elde edebilmek için, belli bir ücret kar-şılığında soyluların topraklarını da işliyorlardı. Yani beşinci yüzyıl başlarında Roma'da köleler adı altında belirginleşecek bir sınıftan, özellikle de tarımsal üretimde emek arzının büyük bölümünü üstlenen köle ordularından söz etmek mümkün de-ğildi.

Bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarında politik kurumlaş-mada şu ya da bu oranda söz sahibi olmayı başaran Kardeşlik üyelerinin, bir sosyal sınıf olarak kölelerin varlığı sorununu ih-mal edilebilir bir gerçek olarak değerlendirmelerini açıklayabi-lir. Soyluların ve büyük toprak sahiplerinin savaşlar sırasında elde ettikleri köleler, genellikle bireysel ev hizmederinde kulla-nılan küçük bir kesimi meydana getirmekteydi. Dolayısıyla bir köle sorunu ufukta bile gözükmüyor ve toplumdaki temel çe-lişki, Roma'nın kurucu babalarının ailelerine mensup pafrı-ci'lerle, kente yeni gelmiş peb'ler arasında belirginleşiyordu.

Bu nedenle denge ve geniş taban arayışında temel ham-lelerin, doğuştan soyluluk kavramını yıpratarak, nüfusta gide-rek daha büyük çoğunluğu elde eden peb'leri ekonomik kay-naklara daha fazla ortak etmekten geçtiği düşünülmüştü belli ki. Cumhuriyet'in henüz on beşinci yılındayken yaşanan

ilk Seces-sio eyleminden itibaren hem ekonomik hem de siyasi anlamda peb'leri destekleyen; Sibylline kurulunun kararlarıyla Roma'ya taşınmış doğu kültleri aracılığıyla onları eğitme ve örgütleme işini üsdenen Kardeşlik üyeleri, yeni toplumun çekirdeğini, kendini beğenmiş ve cahilliğinin farkında olmayan patricVa yerine, pieb'ler arasından yetiştirilmiş genişçe bir elit kesim üzerinde oluşturma stratejisini benimsemişlerdi.

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

Büyüyen trajedi Kölelik

Ancak, özellikle lû 390'daki Galya akınlarının yaşattığı kâ-bus gibi günlerden sonra, zaten asker toplum geleneklerine sahip Roma'da, örgütlü silahlı güçlerin geliştirilme ve eğitim iş-leri de bir devlet politikası haline getirildiğinde, sorunlar da ufukta görünmeye başlıyordu yavaş yavaş. Roma, yayılma ve genişleme politikasını savunma amaçlı uygular görünse de, çok temel bir ekonomik sorunun dayatıcılığı söz konusuydu Nüfu-su giderek artan Roma'yı besleyecek tarımsal kaynaklar, küçük bir Latin birliğinden farklı olmayan bu dar sınırlar içinde ye-terli miktarların çok altındaydı. Tepeler üzerine kurulu Roma, ekonomisini sağlam tutmak için tarıma elverişli geniş ovalann yer aldığı kuzey ve güneye doğru hızla ilerlemek ve yayılmak zorundaydı.

Bu zorunluluk fetih politikasını seçeneksiz biçimde da-yattığında, savaşsız yaşayamayan ve bu nedenle sürekli ordusu-nu büyüten bir Roma toplumu oluşmaya başladı. Fethedilen bölgelerdeki yeni tarım alanları, iaşe sorununu çözer gibi gö-ründükçe, bir başka yan etki de ister istemez belirleyici olma-ya başlıyordu Roma ekonomisinde Köleler. Her savaşta, daha büyük miktarlarda tutsak ele geçmeye başladıkça, bunlardan bedava emek olarak yararlanma eğilimi, Roma'da köle tüccarlığını başlı başına kârlı bir iş haline getirdi. Çoğunlukla ordunun ileri gelen subayları denetliyorlardı köle trafiğini. Yüzlerce, binlerce

tutsak, Roma'nın büyük toprak sa-hiplerine satılıyor ve giderek genişleyen hûfundia adlı bu tarım işletmelerinde boğaz tokluğuna çalıştırılıyordu, italya'nın fethi tamamlanıp Sicilya ve Kartaca ele geçirildiğinde köle trafiği o denli artmıştı ki, Delos kentinde çok büyük bir köle pazarı ku-rulmuştu ve bazı tarihçilerin verdiği rakamlara göre günde 10.000 insan köle olarak satılıyordu burada.
Kısacası fetih politikası büyümeyi sağlar ve yeni tarım alan-larıyla ekonomik açmazları ortadan kaldırır görünürken, engel-lenemez biçimde köleciliği Roma devletinin um merkezine oturtup yerleştirmişti. Kişilerin sahip olabildiği toprak miktan-

nın yasalarla sınırlandırılması, patrc'lerin kontrolsüz büyüyen tarım alanlarını ellerinde tutmalarını bir süre için engellemişti belki ama bu kez onların yanına, servetleri hızla artan pleb top-rak sahipleri eklenmişti. Her iki tabakanın zenginleri, aradaki fark eridikçe sosyoekonomik anlamda birbirine yakınlaşırken, bu sahte dengenin üzerinde bir yandan da büyük toprak sahipleri-nin köleci iktidarı hızla yükseliyordu.
İkinci yüzyılda, Pön savaşlarında Kartaca'nın yenilgiye uğ-ratılmasını izleyen dönemde, Roma'da iki bin dolayında zengin toprak sahibine karşılık, sayılan yüz binleri aşan mülksüz ve iş-siz pleb yaşadığı tahmin ediliyor. Net ve sağlıklı istatistiklerden yoksun olmamıza karşın, uzmanların üzerinde birleştiği tahmi-ni değerler, yönetici sınıf olarak kabul edilebilecek toprak sa-hibi ve nüfuzlu kesimin toplam nüfusa oranının yüzde iki ya da üçü geçmediğini göstermekte. Hemen görüleceği gibi bu du-rum, sosyal yapıda ağırlığı giderek artan bir dengenin peşin-deki Kardeşlik üyeleri için, üç yüz yılın sonunda elde edilmiş ciddi

bir başarısızlık anlamına geliyor.
Pfefc'lerin sosyal koşullarını düzeltme stratejisi, yalnızca ve yalnızca, onların arasından yeni bir seçkin zümrenin serpil-mesini ve geri kalan çoğunluğun çirkin bir kendi yoksulluk ile yüzleşmesini sağlamıştı. Artık devlet içinde siyasi güç elde edebilen ve servetini çoğaltan pleb seçkinlerinin de aralarında bulunduğu, eskiye oranla biraz daha genişlemiş bir egemen sı-nıf söz konusuydu. Patrici ve pleb tanımlamalarıysa, anlamını yitirmekteydi yavaş yavaş, iktidarla yakın olan, tüm nüfuzlu ai-leler soyluları oluştururken, servet ve güce kavuşanlar dışın-daki tüm peb'ler yalnızca halk olarak anılıyordu.
Uzun süren patrici - pleb mücadelesinin sonunda oldukça garip ve alışılmadık bir durum da ortaya çıkmıştı Birer özgür yurttaş olarak, aşama aşama sosyal ve siyasi haklara kavuşan, ancak kendi toprağına ya da işyerine sahip olmayan ezici çoğun-luktaki bir pleb topluluğu, resmen işsizdi. Bu kitleler, çalış-mayı da istemiyorlardı aslında. Eğer ellerinde işleyecekleri top-rakları, ticarede uğraşacak birikim ve ilişkileri ya da kendilerini yetiştirdikleri bir zanaatları yoksa, ne iş yapabilirlerdi ki Köle-

lik müessesesi, toplumsal yapıya ciddi biçimde damgasını vur-muştu. Toprak sahipleri ve egemenler, ücret ödeyecekleri ve yanlarında çalıştıracakları özgür insanları değil, boğaz tokluğu-na artı ürün yaratacak köleleri istiyorlardı çifdiklerinde. Ken-tin imar işlerinde, inşaatlarda, temel altyapı hizmetlerinde yine köleler kullanılıyordu.
O halde, gönüllü olarak köleliği kabul etmediği taktirde, ta-rımın ekonominin can damarı olduğu bu toplumsal yapıda bir pleb için çok az seçenek vardı Güçlüyse ve savaşmayı biliyor-sa, askerliği seçerek orduya katılabilirdi; nüfuzlu tanıdıktan var-sa resmi kurumlardan birinde küçük bir iş edinebilirdi; ödeye-mediği taktirde köle durumuna düşeceğini

bilerek, yüksek faiz-li borç alabilir ve ticareti deneyebilirdi ya da bütün gün kentte aylak aylak gezmeyi seçebilirdi. Peb'lerin, yani özgür halkın çoğunluğu, bu son seçeneği yeğledi.

Böylece ikinci yüzyıl sonlarına gelindiğinde, Roma'da ga-rip, çözümsüz bir sorun oluştu özgür insan haklarına sahip halk kitlelerinin çoğunlukla çalışabilecek işleri olmadığı için, ol-dukça kalabalık, huzursuz, her an sosyal patlama gerçekleşti-rip kargaşa çıkarmaya aday bir güruh ortaya çıktı kentte. İç bü-tünlüğü ve huzuru sağlamak adına, peb'lerin temel gereksi-nimleri, yani iaşeleri, devlet tarafından karşılanmaya başladı.

Aç kalmayan, sokakta yatmak zorunda olmayan, ama kötü ko-şullar altında yaşayan bu işsiz insanları oyalamak için, düzen-li aralıklarla festivaller, spor gösterileri, gladyatör oyunları dü-zenlemek de devletin stratejilerinden biri haline gelmişti.

Artık kent merkezinde bir avuç zengin, servet sahibi, nü-fuzlu insanın yaşadığı görkemli semtler ve bunların hemen dı-şından başlayıp halkalar halinde genişleyen varoşlardan olu-şuyordu Roma. Su ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetleri, yal-nızca zengin semtlerine özgüydü. Giderek dışa doğru büyüyen varoşlarda insanlar her türlü hijyenik koşuldan uzak, kötü şart-larda yaşıyor ve yangınlarla, salgın hastalıklarla sık sık yüz yü-ze gelmelerine karşın, salt temel gereksinimleri karşılandığı için, tepkilerini yalnızca zaman zaman kent merkezine yürüyüp ho-murdanmakla dile getiriyorlardı.

Kırsal bölgelerdeki yerleşimlerde durum üç aşağı beş yuka-rı aynıydı Büyük toprak sahipleri latifundia larında köleleri ça-lıştırıyor; topraksız ya da küçük toprağa sahip köylüler, Roma ordusunda görev alarak statü elde etmeye uğraşıyorlardı. Belki büyük sorunlardan biri de buydu aslında. Lejyonların dışında Roma ordusunun temel çatısını, kırsal kesimdeki yoksul insan-lar oluşturuyordu ve ünlü tarihçi Eric S. Gruen'e

göre bu kit-leler, potansiyel patlayıcı madde niteliğine sahipti.140
Pleb ço-ğunluğuna yaslanan bir ordu, bu kitleler hoşnut edilmediği ya da ajitasyon yoluyla gururları okşanıp etki alana alınmadığı taktirde, oldukça tehlikeliydi. Pleb hoşnutsuzluğu kentlerde de suç oranının görülmemiş biçimde yükselip asayişin sarsılmasına neden oluyor ve Cumhuriyet'» açıktan açığa tehdit ediyordu.
Büyüme ve genişleme, komşu kentlerle yapılan küçük sa-vaşların ötesine geçmeye başladığı andan itibaren Roma hem ekonomik hem de sosyal olarak ciddi sorunların içinde bulmuş-tu kendini. Kartaca'yla yapılan Pön savaşları sırasında, ilk kez uzun süreli askerlik ve düzenli profesyonel ordu gereklili-ği ortaya çıkmış ve fetihler sürdükçe bu politikanın kaçınılmaz olarak uygulanmaya devam etmesi, ikinci yüzyılda Roma ordu-sunun 130 bin kişiden oluşan bir askeri güce erişmesi sonucu-nu doğurmuştu. Bu, toplam nüfus içinde hayli yüksek bir ora-nı oluşturuyordu Cornell.ve Matthews'a göre Pön savaşların-dan sonra herhangi bir dönemde silah altındaki insanların top-lam nüfusa oranı, yüzde on üç dolayındaydı.141
Askeri gücün büyük çoğunlukla kırsal kesimden sağlanma-sı da, tarım üretiminin sürekliliği ve düzenine darbe vurmayı sürdürüyor; ortalama yedi yıl silah altında kalmanın getirdiği üretimden uzaklaşma bir yana, küçük çiftçinin savaşta ölmesi ya da çalışamayacak biçimde yaralanması, ailesini çok zor durum-da bırakıyordu. Bu gelişme, fetihler sırasında elde edilen kazanç ve yeni kölelerle servetini artıran yeni soylu kesime, güçsüz ve borçlu duruma düşen köylülerin topraklarını çok ucuza satın al-

140 Eric S. Gruen, The Last Generation of the Roman Republic, s 358
141 Tim Cornell - John Mathews, a.g.e, s 55

ma olanağı sağlıyordu. Böylece, bir zamanlar özgür köylüler tarafından

işletilen küçük topraklar, üzerinde yalnızca köle or-dularının çalıştırıldığı latifundia'hrz dönüşürken, toprağını yiti-ren insanlar da çaresizce kente göçerek işsiz pleb nüfusunu ka-bartıyordu.

Diğer yandan, Roma'nın ekonomisi, italya'nın ele geçiril-mesi tamamlandıktan sonra bir savaş ve fetih ekonomisine dö-nüşmüştü neredeyse. Ticarette Roma'nın üzüm, şarap, zeytin ve silahtan başka satacak ürünü yoktu; oysa hızla zenginleşen ve hesapsız bir lüks içinde yaşamaya başlayan egemen sınıflar, din-mek bilmeyen bir talep patlaması içinde, komşu ülkelerin yük-te hafif pahada ağır lüks ürünlerine yöneliyordu ki, bu da cid-di biçimde büyüyen bir ticaret açığını oluşturuyordu. Devlet bir yandan bu açığı dengelemekle uğraşmalı, bir yandan da giderek kalabalıklaşan ve profesyonel hale gelen ordusunu beslemeli; kentlerdeki pleb yığınlarının ihtiyaçlarını karşılamalı; imar işle-rine maddi olanak bulmalıydı. Görünürdeki tek yöntemse, ge-nişlemeye ve fetihlere devam etmekti artık. Tıpkı dibe batma-mak için açık denizde yüzmeye devam etmek, bunun için ge-rekli enerjiyi sağlamak için de önüne her çıkanı yemek zorunda olan köpekbalıkları gibi, Roma da, ekonomisinin iyiden iyiye bir enkaza dönmesini önlemek için fetihleri sürdürmeli, hesapları-nı ganimet ve haraç üzerine kurmalıydı.

Ancak bu, kaçınılmaz bir kısır döngüyü birlikte getiriyor-du. Fetih için ordu büyütüldükçe, masraflar da aynı oranda art-maktaydı. Daha da kötüsü, devletin içindeki nüfuz ve prestij, giderek kent merkezindeki siyasilerden, emri altında kalabalık birlikler barındıran komutanlara geçmekteydi. Senato, barış zamanlannda bu tehlikeli silahlı güçleri nasıl denetim altında tuucağını bilemediğinden, askerleri Roma'dan olabildiğince uzak tutma yöntemini benimsemişti ki, bunun yolu da sürekli bir savaş politikasından geçiyordu. Birlikler birbiri ardına İs-panya'ya, Galya'ya, Britanya'ya, Batı Anadolu'ya ve Kuzey Af-rika'ya yollanıyordu artık.

Cumhuriyet çırpınıyor

lö 133'te, Tiberius Gracchus adlı bir tribün, toprak dağı-lımındaki eşitsizliğin ve topraksız kalan köylülerin işsiz yığınla-rı büyütmek üzere kentlere göçünün engellenmesi için, oldukça kapsamlı bir toprak reformu önerdi. Aslında Gracchus yeni bir şey gündeme getirmiyor, yasalarda belirtilen toprak mülkiyeti sınırlamasının ciddi biçimde uygulanmasını istiyordu. Çünkü sınırlamaların kesinliğine karşın birçok büyük toprak sahibi ya-saları umursamadan, sahip olduğu tarım alanlarını, belirlenen miktarın çok üzerine çıkacak biçimde artırmışlardı.

Büyük toprak sahiplerinden, bu öneriye sert ve inatçı bir direniş geldi. Ancak Gracchus, hem köylülüğün hem de kent-lerdeki pe6'lerin yoğun desteğini almıştı. Toprak reformuyla il-gili yasa teklifini, vakit yitirmeksizin oylamaya sundu. Oldukça basit ve uygulanırlığı kolay bir teklifti bu Bir toprak komitesi kurulacak ve bu komite, soyluların belirlenen sınırlan aşan top-raklarına el koyarak bu mülkleri küçük parçalar halinde yoksul-lara dağıtacaktı. Soyluların direnişine ve tepkisine karşın, ülke-nin her yerinden binlerce köylü ve yoksul Roma'ya akın etme-ye ve oylamada Gracchus'u desteklemek için gösteri yapmaya başladı.

Sonuçta, yaşamsal nitelik taşıyan, Cumhuriyet'in tıkanan damarlannı açacak operasyonlardan biriydi bu ve Gracchus'un istediği oldu, reform da itirazlara karşın uygulamaya kondu. Ancak Halk Meclisi'nin desteğini alıp senatoyu ikinci plana iten bu cüretkâr lidere, büyük toprak sahiplerinin hıncı azalma-mıştı, ikinci kez tribün olmak için adaylığını koyan ve yeni re-form yasaları planladığını duyuran Gracchus'u engellemek için bir grup senatör tarafından, oturum sırasında kargaşa çıkarıldı. Yasanın geleneklere uygun biçimde senatoya danışılmadan ol-dubittiye getirilerek oylamaya sunulması bahane edilmişti top-rak sahipleri tarafından. Çıkan arbedede Gracchus ve 300 yan-daşı öldürüldü, cesetleri Tiber nehrine atıldı; diğer destekçileri için de Cornell ve Matthews'un deyişiyle, cadı avlan düzen-lendi

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

Tribunluğun dokunulmazlığı çiğnenmiş; siyasal çatışma, Roma Cumhuriyeti'nin tarihinde ilk kez kan dökülmesiyle sona ermişti. Böyle de olsa, olayın öneminin zamanında tam anlamıy-la anlaşılması olası değildir. Toprak kurulu varlığını ve (güçlük-lerle karşılaşsa da) çalışmalarını sürdürdü, ama başka bakımlar- 167 dan Roma'da yaşam normale dönmüş görünüyordu.142

Gracchus reformlarının ardında, hedeflerden sapıklığını ve yozlaşmanın arttığını düşünen, artık yakından tanıdığımız, Cumhuriyet'in kurucularının geleneğini sürdüren radikal bir grup vardı; dolayısıyla reformun önü kolayca kesilebilecek gibi değildi. 10 123 yılında, kardeşi Gaius Gracchus büyük bir des-tekle, iki kez üst üste tribün görevine seçildi ve operasyona ağa-beyinin kaldığı yerden devam etti. Yeni ve daha ayrıntılı bir toprak yasasıyla İtalya'da koloniler oluşturulmasını öngördü; or-dunun hizmet düzenini elden geçirip iyileştirdi; bayındırlık iş-lerini finanse edecek kaynaklar yaratmaya çalıştı; fethedilen ye-ni bölgelerin kaynaklarını daha büyük oranda Roma'ya akıtma yöntemleri yaratmaya çalıştı. Bu son uygulama, sömürgeci bir mantığa dayanıyordu ama çöküntü halindeki bir ekonomide başka bir çaresi olmadığını da biliyordu Gracchus. Başta sorduğumuz soruya dönecek olursak, sabırlı ve sis-temli, aynı ölçüde de temkinli bir politikayla, kendini riske at-madan iktidar odaklan üzerinde etkili olmaya ve bir yandan da muhalefet çekirdeğini pleb grupları içinde yetiştirmeye çalı-şan Kardeşlik, üç yüz yılı aşkın bir süre Sibylline Kitapları'mn da desteğiyle adım adım uygulamaya çalıştığı bir politikada ale-nen başarısız olmuştu. Kroton'daki gibi kesin ve yıkıcı bir ye-nilgi söz konusu değildi belki ama ne Roma Cumhuriyeti'nin iş-leyişine istedikleri gibi egemen olabilmişler, ne de kendi temel hedeflerini tam anlamıyla yaşama geçirebilmişlerdi.

Üstelik, sosyal yapısı yozlaşmış; ekonomisi çökmüş; askeri odakların gücü ele geçirmesiyle başlamasıyla zorbalaşmış; pleb - patrici kutuplaşması azalırken yeni ve çok daha açgözlü bir egemen sınıfın hırslarına yenik

düşme noktasına gelmiş, ucu-
142 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 58

be bir Roma kalmıştı ellerinde bunca uzun uğraşılardan sonra. Denetim iyiden iyiye elden kaçıyor, zaman içinde ele geçirerek ehlileştireceklerini düşündükleri ideal çekirdek artık gem vurulamayan korkunç bir ejderhaya dönüşüyordu. Dolayısıyla, Gracchus reformlanna, Kardeşlik kurmaylarının son büyük çır-pınışlarından biri olarak bakabiliriz.

Sonuçta, Roma yurttaşlığı kavramını Latinlerden başla-yarak diğer eyaletlere de yaymak ve kitle tabanını artırmak is-teyen Gaius Gracchus, Romalı olma ayrıcalığını paylaşmak istemeyen pleb kitlelerinin de desteğini yitirmeye başlayınca, üçüncü kez tribün seçilemedi. Görevden ayrılmasını izleyen dö-nemde, toprak reformu yasalarını iptal etmeye çalışan soylulara karşı, yandaşlarıyla birlikte gövde gösterisi yapmak istedi; ancak bu anarşi yaratmak ve Cumhuriyet'e karşı komplo hazırlığın-da bulunmak olarak yorumlandı ve konsüller göreve çağrıldı. Hazin ve nostaljik bir kaçışla, adamlarıyla birlikte bir zamanlar pieb'lerin Secessio eyleminin sığınağı olan Aventinum'a çekilen Gaius Gracchus, burada Roma birlikleri tarafından kuşatıldı. Kaynaklar, Gracchus dahil üç bin kişinin Aventinum'da öldü-rüldüğünü yazıyor.

Kardeşlik, Gracchus'ların ikisinin de aynı trajik sonu pay-laşmasıyla büyük bir yenilgi daha almıştı. Bir şey çok belli ol-muştu ki, Roma'da toprak sahibi soyluların nüfuzunu kırmak, askerlerin siyasi güç sahibi olmalarını engellemek ve iyice yay-gınlaşıp ekonominin temeli haline gelen köleciliği geriletmek mümkün değildi. Mevziler yitirilmiş, bir zamanlar etkili olunan senato koltuklan, çeşitli danışmanlık ve magî'sfra'hklar elden ka-çırılmış, geriye bir tek şey kalmıştı Kardeşlik'in elinde Sibylli-ne Kitapları ve onun denetimini elinde bulunduran özerk ku-rulun

sahip olduğu saygınlık ve prestij. Demek ki zaman, kabu-ğa çekilme ve eldeki mevzileri koruma zamanıydı artık; ta ki, yeni bir fırsat doğana kadar.

isa'dan önce birinci yüzyılın başlannda, Roma kuzeyden gelen yoğun ve güçlü Cermen akınlarıyla sarsıldı, italya'nın ku-zeyine dek gelen Cermen kavimlerinin durdurulamaması o den-li büyük bir korku yaratmıştı ki, zaten iç karışıklıklara gebe olan

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

İtalya yarımadasında güçlükle sağlanan birlik de bozulmaya baş-lamıştı. Latin kentlerinden huzursuzluk ve ayaklanma sesleri yükseliyordu sık sık. Böylesi karışık bir ortamda, peb'lerin büyük desteğini ala-rak konsül seçilen ve soylulara duyduğu nefret ve tepkiyi gizle- j 69 meyen Marius, bir süredir Roma sınırlarına dek dayanan Ger-menleri art arda yenilgiye uğrattı ve dış güvenlik krizi ni bü-yük oranda ortadan kaldırdı. Hemen ardından da, Cumhuriyet halklarının sahip olduğu haklarda reformlara giderek vatandaş-lık hakkını yaygınlaştırma eğilimini izledi ve orduyu, giderek küçülmekte olan köylü sınıfına yaslanır halden kurtarıp, tam profesyonelleştirme yolunda adımlar ata.

Art arda başarısızlıklara uğrayan hak taleplerinin, serdikle ezilen eşidik ve adalet mücadelelerinin sonrasında kitleler, bil-ge ve akıllı değil, gözüpek ve savaşçı liderlere özlem duyu-yorlardı. Onlar adına bilek gücüyle çalışacak, güçlü liderler. Bu nedenle yoksullar, Marius'u gönülden destekllediler; daha farklı nedenlerle ve biraz da çaresizlikten ötürü böyle bir lideri öne sürmek isteyen ve bu amaçla Marian Partisi adlı bir si-yasi grup oluşturan, Kardeşlik üyeleri de. Cermen seferlerinin başarılan ve reformlara girişme konusundaki istekliliği, Mari-us'un üst üste ala kez konsül seçilmesini sağladı. Roma tarihin-de ilk kez oluyordu böyle bir şey.

En büyük siyasi destekçilerinden Saturninus'un desteğiyle, yarım kalmış

bir işi bitirmeye çalıştı Marius Gracchus'lann toprak reformunu daha da ileriye götürmek. Bunu yaparken, Gaius Gracchus gibi, İtalya yarımadasındaki bütün halklara Ro-ma yurttaşı statüsünü vermek, toprak dağılımında eşitliği sağla-mak ve en azından İtalya'da sarsılmaz bir birlik oluşturmak is-tiyordu.
Tasan, Gracchus'lann toprak reformuyla ilgili kanunların, daha da geliştirilmesini istiyordu, diyor Server Tanilli. Çeşit-li eyaletlerde yeni koloniler kurulacak, sırayla önce Marius'un askerlerine, sonra Roma yurttaşlarına, son olarak da İtalyan bağ-laşıklara -hatın sayılır ölçülerde- toprak dağıtılacaktı bu kolo-nilerde. Gracchus'lann reformlannın başına gelenler bu kanu-

nun da başına gelmesin diye, tüm Senato'ya ant içirilmişti.143
Ancak benzeri nedenlerle, yani Roma pe6'lerinin yurttaş-lık ayrıcalığını yitirme fikrine sıcak bakmayıp desteklerini çek-meleri üzerine, Marius da yalnız kaldı. Bir zamanlar kendisini destekleyen grupların başlattıkları ayaklanmaları, senatoyla bir olarak ezmek zorunda kaldı ve özellikle de yeniden soylularla yakınlaşabilmek için Saturninus'un tasarısından desteğini çekti-ğinde, iyice prestijini yitirdi.
İsa'dan önce 90 yılında, Roma Tarihi'nde sosyal savaş olarak adlandırılan ve iki yıldan fazla süren bir kargaşa yaşandı. İtalyan kentleri, Saturninus yasasının çıkarılmaması ve vatan-daşlık haklarının verilmemesi nedeniyle ayaklanıp, kendi fede-rasyonlarını ve meclislerini oluşturmuşlar, Roma'dan ayrılmış-lardı. Bir dünya imparatorluğu olma özlemlerine sahip dev-let, çok ciddi bir parçalanma noktasına gelmişti. Ayaklanma ve iç savaşı bastırmak için, köklü bir patrici ailesine mensup olan Cornelius Sulla, konsül seçildi ve komutanlığa atandı.
Tutucu soylu değerlerini önemseyen, acımasız ve sert bir general olan Sulla, İtalyan kentleriyle kanlı ve yıpratıcı bir iç sa-vaşı sürdürdü.

Sonuçta, bağımsızlığa doğru yol alıp kendi fede-rasyonlarını kurmak isteyen İtalyanlar ikna edildi ve ülke, baş-kenti Roma olan, eşit haklara sahip kentlerin bir federasyonu haline getirildi. Bir başka deyişle, silahların! bırakıp ayaklanma-dan vazgeçmek için İtalyanlara yurttaşlık hakları tanınmış olu-yordu böylece. Onca kan, boşu boşuna akmıştı. Diğer yandan, dış tehditler de Roma'nın sosyal savaşta güç yitirmesinden yararlanarak azalmaksızın sürmekteydi. Asya eyaletleri, doğudaki Pontus Krallığı'nın güçlenmesi ve ilerleme-si karşısında ciddi bir tehdit altındaydı. Kral Mithridates'i ye-nilgiye uğratmak için gönderilen bir Roma ordusu büyük bir başarısızlığa uğrayarak toptan yok edilmişti ve şimdi Yunan topraklarındaki kentler de Roma baskısından kurtulmak için Mithridates'e bir mesih gözüyle bakıyorlardı.
« Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, Cilt I, s 500

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

Marius, Cermen akınlarını bastırmanın verdiği kendine gü-venle, büyük bir doğu seferine çıkmayı ve Mithridates'i yene-rek ülkeye kahraman olarak dönmeyi planlıyordu. Ne var ki se-nato, bu görevi Marius'a değil, eski soyluluk anlayışına gö-nülden bağlı olduğunu kanıtlayan patrici komutana, Sulla'ya verdi. Yönetimi paylaşan ve karşıt siyasi çizgilere mensup olan iki konsül arasında gerginlik artıyordu böylece. Bu gerginlik, şiddeti katlanmış biçimde taraftarlarına da yansıyacak, artık Ro-ma'da siyasi mücadele, sokak çalışmalarıyla yürüyecekti.
Serüvenini baştan itibaren izlemeye çalıştığımız Pythagoras öğrencilerinin bu aşamadan itibaren etkinliklerini iyice yitirip, kabuklarına çekildiklerini söyleyebiliriz. Marius ile Sulh arasın-daki gerginlik kanlı bir iç savaşa daha neden olmuş ve sonuçta patrici tutuculuğunun ve özgürlük karşıtlığının bayraktan Sul-la, askeri bir zaferle Roma'ya girerek iktidarı eline geçirmiş, destekçileri tarafından da dictator ilan edilmişti.

Kardeşlik için son sığınağın, gücünü ve prestijini yitirme-yen Sibylline Kitapları ve bu kitaplardan sorumlu on kişilik ku-rul (decemviri) olduğunu belirtmiştim. Ne var ki, Roma sokak-larına dek yayılan kargaşa ve savaş sırasında tapınak yangınıyla birlikte, resmi kayıtlarda belirtildiğine göre, bu kitaplar da kül olmuştu. Sulla'nm karşısında eski özerklik ve bağımsızlık koru-nabilecek miydi, yoksa yüzyıllar süren sabırlı mücadele, bu son darbeyle birlikte artık tümüyle yitiriliyor muydu
Gelişmeler, henüz bütün kartların yitirilmediğini koyuyor-du ortaya. Sulla, yıpratıcı savaştan sonra iç banşı ve düzeni sağ-lamak için, en çok güveneceği unsurlardan birinin, pleb çoğun-luğunun büyük saygı duyduğu Sibylline kurulu olduğunun far-kındaydı. Sular durulur gibi olduktan sonra, kurulun üye sayı-sının on kişiden on beş kişiye çıkarılmasını istedi ve bu on beş özel yetkiliyi, yanıp giden orijinalleri bir an önce yeniden der-lemekle görevlendirdi. Kardeşlik artık, Sulla'nm gözüne batma-dan gizem kitaplarını bir kez daha oluşturmak ve artık salt kendini konumunu korumaya çalışmak durumundaydı.

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizli Kardeşlik

Emperyal hırslar

Kurul bir biçimde varlığını ve dokunulmazlığını korumuş-tu belki ama bu arada, birdenbire ortadan kaybolan Sibylline Kitapları yerine, bir başka koleksiyonun yerleştirilmesi gereki-yordu. Orijinaller gerçekten tapınak yangını sırasında yanıp kül olmuş muydu, yoksa birileri tarafından ortalık durulana kadar emin bir yerde güvence altına mı alınmışlardı Bunu tabii ki bilemiyoruz. Ama Sulla tarafından üye sayısı ondan on beşe çı-karılıp quindecimviri olarak anılmaya başlayan kurul, Roma sı-nırlan içinde uzun bir araştırma gerçekleştirip, bir süre sonra orijinallerin yerine yerleştirilmek üzere, yeniden derlendiği söylenen farklı bir koleksiyonla geri döndü. Mevziler bütünüy-le yitirilmemişti belki ama Cumhuriyet yavaş yavaş sallanıyor-du artık Roma'da ve uzun siyasi

mücadelelerin, entrikaların sonrasında gelecek kalıcı bir despotik yönetim, ufukta görünme-ye başlamıştı.

Devlet yapısındaki çürüme, yozlaşma ve iç kargaşalar nede-niyle, siyasi çıkar sağlamak isteyen kimi resmi görevliler, yaptı-rım gücünü ve saygınlığını bildikleri Sibylline Kitaplan'nı, iz-leyen dönemde zaman zaman siyasi amaçları doğrultusunda kul-lanmak istediler. Sözgelimi tarihçi Caius Sallustius, iç savaş ve tapınak yangınından yirmi yıl sonra, Cornelius ailesinden Len-tulus'un böyle bir komplo girişiminde bulunduğundan ya da en azından buna niyetlendiğinden söz ediyor. Saliustius'a göre, Lentulus, her yerde Sibylline Kitapları'nın, Roma'nın gelece-ğini Cornelius ailesinden üç kişiye emanet ettiğini; Cinna ve Sulla yöneticilik yaptığına göre, geriye kalan üçüncü kişi olarak kendisinin devletin başına geçmesi gerektiğini ileri sürmektey-di ve bu tehlikeli davranışları nedeniyle de gözaltına alındı.144

İsa'dan önce birinci yüzyılın ortalarında Roma'daki kaotik siyasi yapı o denli endişe verici bir düzeye ulaşmıştı ki, bizzat guindccimviri üyelerinden biri olan Lucius Cotta, Sibylline Ki-

144 Caius Sallustius Crispus, Conspiracy of Catiline and Juçurthine Wars, XLVII

tapları'nın, doğuda Partlarla yapılan savaşın kazanılması ve dir-lik düzenliğin gelmesi için, Roma'da Julius Caesar'ın kral ilan edilmesi gerektiği kehanetinde bulunduğunu ileri sürecek kadar ileri gitmişti.145 Bu karar kurulun değil, Cotta'nm kendi siyasi tercihini dile getiriyordu elbette ve maksadını epeyce aşan açıklamalarının yanı sıra, bunun içeriden sızdırılmış bir kurul karan olduğunu ileri sürmesi146, quindecimviri 'de büyük ra-hatsızlık yaratacaktı. Çünkü Sibylline kurulu her zaman Cum-huriyetken yana olduğu ve dört yüz elli yıl önce

Tarqunius'un tahttan indirilmesiyle birlikte tarihten silindiğini düşündüğü krallığa asla sıcak bakmadığı gibi, senatoyu ve Cumhuriyet ku-rumlarını hiçe sayan Caesar'ın ucuz popülist politikalarına da hiç sempati duymamıştı. Yine de bu olay, Sibylline Kitapla-rı 'nin, İsa'dan önce birinci yüzyılda, özellikle de 83'teki yangın-dan ve orijinallerin yok olmasından sonra, kurul dışı unsur-Iann siyasi amaçlanna malzeme olma tehlikesiyle karşılaştığını gösteren, dikkat çekici bir örnek olarak çıkıyor karşımıza.

Julius Caesar yönetimiyle birlikte, Roma'da Cumhuriyet'in eski güzel günlerine dönmenin artık neredeyse bir olanaksız düş haline geldiği söylenebilir. Hem devletin sınırlan eski si-yasi yapıyla kontrol edilmesi güç biçimde büyümüş, hem de bit-mek bilmeyen iç çatışmalar ve çıkar mücadeleleri, bunlardan ga-lip çıkan liderleri amansız bir despotizme yöneltmeye başlamış-tı. İktidar yolunda karşısındaki en büyük engel olan Fompeius'u yendikten ve Roma'ya (her ne kadar kentte çok sayıda destek-çisi olsa da) bir tür askeri darbe aracılığıyla, güç kullanarak sahip olduktan sonra, lö 44 yılında kendisini yaşam boyu dik-tatör ilan etmesi, düzen ve istikrar için onu destekleyen bazı gruplan da düşkırıklığlna uğratacak ve devlet kademelerinde rüzgârın Julius Caesar'a karşı esmesine neden olacaktı. Aynı yıl senatoda düzenlenen suikast sonrasında da, iç istikrarın barışçı yöntemler ve yönetimlerle sağlanması umudan artık neredeyse bütünüyle yok oldu.

145 Suetonius, The TVelve Cacsars, s 38
146 Jamie Masters, Poetry and Civü War in Lucan's Bcllum Çivile, s 131

Fraternis Kayıp Kitaplar, Gizil Kardeşlik

Caesar'm öldürülmesi, Cumhuriyetçi komployu kuranla-nn hiçbir işine yaramayacaktı, çünkü onun yetkilerini ve gücü-nü, ilkin Marcus Antonius, Lepidus ve Octavianus devralıp ikinci üçlü yönetimi (triumviri) kurarak

Caesar'ın bütün mu-haliflerini müthiş bir kıyımla yok edecek; ardından da bu üç hırslı lider, kendi aralarında yıpratıcı bir iç savaşa başlayacaktı. Mısır Kraliçesi Cleopatra'yla evlenip doğu eyaletlerini elinde tutmaya çalışan Antonius'un, isa'dan önce 31 yılında Acti-um'daki deniz savaşını Octavianus'a karşı yitirmesi, yepyeni bir dönemi başlatıyordu Roma için. Augustus adını alan Octavi-anus, artık yalnızca konsül değil, İmparator unvanıyla da anı-lacaktı.

Kimilerine göre Augustus'un devlet kurumları ve sosyal yaşam üzerinde gerçekleştirdiği hızlı ve köklü reorganizasyon, son yüzyılın iç kargaşalar, siyasi çıkar savaşları, ekonomik çö-küntü ve bürokratik yozlaşmasının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik kapsamlı bir devrimdi. Devletin yönetsel organları büyük bir reformdan geçiyor; senato, başına buyruk bir devlet içinde devlet olma gücünden ve oligarşik potansi-yelinden arındırılıyor; resmi ideoloji, Romalı değerleri göze-tilerek yeniden yapılandırılıyor ve farklı eyaletlere ayrılan ülke-nin kolektif kimliğini tek ve ortak bir Romalı potasında eri-tecek, emperyal bir politika adım adım biçimlendiriliyordu.

Augustus bunları yaparken eski cumhuriyet değerlerini bol bol gündeme getirdi ve çoğu ünlü düşünür ve tarihçiyi de ya-nına çekerek Roma'nın cumhuriyet dönemine özlem duyanları heyecanlandıracak bir duygusal atmosfer yaratmayı başardı. Ama Roma için cumhuriyet, bundan böyle uzaklarda kalan es-ki bir düşten ibaret olacaktı. Köleci devlet yapısının yeni yasal ve siyasi düzenlemelerle pekiştirildiği ve peb'lerin yüzyıllar içinde elde edilmiş kazanımlarını büyük oranda yitirmeye baş-ladığı imparatorluk dönemi, bütün o despotik görüntü eşliğin-de, olanca ürkütücülüğüyle ortaya çıkmaya başlamıştı.

Sibylline Kitaplan'nın ve kurulun yaşadığı süreçle ilgili olarak, Augustus dönemindeki bazı kritik uygulamalardan söz etmiştik. Orijinallerin yok olmasından sonra, Sulla'nın emriyle

BİR İDEAL'İN HİKAYESİ

derlenen yeni kitaplar, bu toplama haliyle bile Imparator'un elinde büyük bir sansür operasyonundan geçti ve Capitoli-ne'den taşınıp, Apollon tapınağına yerleştirildi. Ama dinle ilgi-li geniş kapsamlı bir reform hareketine girişen ve çoğu rahip ve kâhin grubunun etkinliğini azaltıp, bazılarının varlığını birer formaliteden ibaret hale getiren Augustus, Sibylline Kitapla-rı'ndan sorumlu quindecimviri kuruluyla ilgili olarak daha dik-katli bir politika izledi.

Aslına bakılırsa, on altı yaşından itibaren Roma'nın resmi dinsel kurumlarında etkin görevler üstlenen imparator, bu ku-rulun çok da yabancısı sayılmazdı. Bir yaklaşıma göre, Caesar'ın manevi oğlu ve mirasçısı olma iddiasıyla ilk kez Roma'ya geldi-ği tö 44 yılında, daha büyük olasılıkla da üçlü yönetim döne-mi sırasında îö 37'de, kendisi de quindecimvirtnin bir üyesi olmuştu zaten.147 Dolayısıyla Sibylline KJtaplan'nın ve onların muhafızlığını üstlenen grubun, politik bir gücü de içinde barın-dırdığını çok iyi biliyordu ve onu pasifize etmek yerine, kendi lehine kullanma yolunu seçti.

Augustus için sorunun çözümü basitti Saygınlık ve pres-tijlerini artırarak bu rahiplik kurumlarını daha da yüceltecek ve yalnız senatör düzeyindeki insanların seçilebilme kuralını getir-dikten sonra kendisini şef ilan ederek, üyelikleri kendi adamla-rıyla dolduracaktı.14

Sibylline kurulu açısından bu, imparatorun politik kararla-rı uzantısında yavaş ama etkili bir ölümü kabullenmek ve mis-yonun yok olmasına göz yummak demekti. En az on beş kuşak boyunca sabırlı ve dikkatli adımlarla azımsanmayacak mesafe geride bırakılmış; gizliliği koruyup perde arkasında kalmakla birlikte, Roma siyasi ve kültürel yaşamının içinde etkin konum-ları denetimi altına almaya başlayan biraderler sayesinde, göz ardı edilemeyecek bir politik güç oluşturulmuştu. Sulla gibi küstah bir diktatörü kendinden uzak tutmayı bilen; Julius Ca-esar gibi bir zorba karşısında bile pes etmeyen kurul, şimdi bu

147 Robert Alan Gurval, Actium and Augustus, s 112

148 Jesse Benedict Carter, a.g.e, s 157-158

aşırı hırslı, kendini tanrı ilan eden tüysüze boyun eğemezdi elbette. Büyük üstadın ideallerinden, Dünya Anne'nin de sev-gisinden ve koruyuculuğundan vazgeçilemeyeceğine göre, yeni dönemin getirdiği koşullara uygun önlemler alınacak ve artık yavaş yavaş, bütünüyle yeraltına geçilecekti.

Bu noktaya izleyen bölümlerde yeniden ve ayrıntılı biçim-de döneceğiz. Ancak şimdi kurulu ve kardeşlik örgütünü bir süre için bir yana bırakıp, kitapların durumuyla ilgilenelim.

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

4. Rahip, kuyrukluyıldız ve Ragnarok m

Eksik ve çoğu kulaktan dolma bilgilerle oluşturulmuş, bir anlamda gerçeğinin yerini bir süre için tutması amacıyla yer-leştirilen oyuncak maket niteliğindeki kitapların bile Augus-tus elinde büyük bir kıyımdan geçtiğini ve ülkede bulunan bü-tün kopyaların (çoğu sahte ya da uydurma olsa da) toplatılıp ya-kıldığını söylemiştik. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, o elde ka-lanlar bile, Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini olmasıyla birlik-te dördüncü yüzyılda sistematik bir biçimde toplatılıp imha edildi ve geriye Sibylline adını taşıyan yalnızca Judeo-Hıristi-yan çevrelerce sonradan üretilmiş, uydurma kopyalar kaldı.

Yahudi teolojisine uydurulan metinlerin, isa'dan önce ikin-ci yüzyıldan başlayarak, dönemin kültürel merkezlerinden biri olan İskenderiye'deki kimi gruplarca üretilmeye başlandığı sanı-lıyor. Büyük olasılıkla, Hıristiyanlığın ilk prototipi diyebileceği-miz Kumran merkezli Essene mezhebinin rahipleri de diaspo-radan gelen bu metinleri biliyorlardı ve

içeriklerinden etkilen-mişlerdi. İsa'dan sonra ikinci yüzyıldan itibaren de, özellikle Anadolu'nun batısında ve güneyinde, Hıristiyan gruplar kendi Sibylline versiyonlarım yaratmaya başladılar.

Roma devlet kurumlarında Kilise'nin birincil egemen güç-lerden biri haline gelmeye başladığı beşinci yüzyılda, Sibylline Kitapları'nm orijinalleri çok uzun süredir kimse tarafından gö-rülmemişti ve yanıp kül olduklarına inanılıyordu. Ne var ki, sonradan derlenmiş kopyalara benzerliği bile fazlasıyla kuşku götürür olan, çeşitli Yahudi ve Hıristiyan gruplarca yeniden derlenmiş versiyonlar, imparatorluk sınırlan içindeki birçok bölgede elden ele dolaştı bir süre.

Eğer bu sahte Sibylline derlemelerine paralel olarak Roma gündelik yaşamına girmiş söylencelere bakarsak, dünyanın de-ğişik yerlerine dağılmış Sibyl'lann toplam sayısı on ikiye çıkı-yordu; tıpkı İsa'nın havarileri gibi. Buna bağlı olarak, Eritre

Sibyi'ı tarafından korunmuş gerçek orijinaller olduğu iddia edilen kitapların sayısı da yine on iki olarak-sunuluyordu. Bu-gün bu sonradan uydurulmuş Sibylline KitaplarTnın değişik dillerdeki çevirileri elimizde bulunuyor.

Yahudiler (hahamlar hariç) ve Hıristiyanlar, Sybilline Ke-hanetleri'ni kendi dinlerine Judeo-Hıristiyan olmayan bir tanık bulmakta ve böylece inançlarına evrensel bir insani zemin sağ-layarak güvenilirliğini artırmakta kullandılar,149 diyor Judaizm araştırmacısı Hannah Harrington. Bir başka deyişle, putperest yalanlar olarak nitelenen pagan inanç sistemleri ve gelenekle-rine ait kayıtlar, Roma devleti ve popüler kültürü içindeki güç-lü etkilerinin kolay kolay sılinemediği görülünce, bu kez Hıris-tiyan inancım doğrulamak üzere dışarıdan bir tanık gibi kul-lanılmak istendi ve kitapların Kilise rahipleri ve yeni dinin sem-patizanlarınca üretilmiş sahtelerine başvuruldu.

Hippo'lu Aziz Augustine'e göre, Sibyl adı verilen rahibe-lerden özellikle birinin, Eritre SybiTımn kehanetleri, İsa'nın ge-lişini haber veriyordu ve kehanetin dizeleri latinceye çevrilip her birinin baş harfi alındığında ortaya çıkan akrostiş, İsa Me-sih, Tanrı'nın Oğlu, Kurtarıcı ifadesini şifreli biçimde sergile-mekteydi!150 Aslına bakılacak olursa Augustine de bu akrostişi içerdiği ileri sürülen sahte metnin Flaccianus adlı, kendisi de inançlı bir Hıristiyan olan .bir prokonsül tarafından üretildiğini biliyor ve bunu itiraf da ediyordu ama Yunanca kaleme alınan pasajı Flaccianus'un, Eritre Sibyl'ından aynen aktardığına da inandığını söylüyordu.

Hannah Harrington'a göre orijinal Sibylline Kitapları, esas olarak gelecekte dünyanın başına gelecek doğal afetleri ve bunların zamanlarını anlatıyordu.151 Bu yönü bilindiği için de, ilerleyen yüzyıllarda Yahudi ve Hıristiyan eskatolojisini152 etki-lemiş, Yuhanna'nın Vahyi dahil çoğu kutsal yazıya esin kayna-ğı olmuşlardı.

149 Hannah K. Harrington, a.g.e, s 138

150 Saint Augustine of Hippo, a.g.e, s 789

151 Hannah K. Harrington, a.g.e, s 138

152 Eskatoloii Dünyanın Sonuna ilişkin kehanet ve öngörüler sistemi.

BİR -İDEAl'İN HİKAYESİ

' Yıllar yılı Rorrta'nın gücü ve ilahi desteğinin sırrını ele geçirmek isteyenlerin, içeriğini öğrenmek için yanıp tutuştukla-rı Sibylline Kitapları, türetilmiş sahte kopyalar dönemin ulus-lararası kültür merkezlerinden biri haline gelen iskenderiye'de tartışılmaya başladıktan çok kısa bir süre sonra Ortadoğu'ya, Fi-listin'e dek ulaşmış ve sonunda Kumran mağaralarında yeni Mesihçi inanışın tohumlarını eken Essene mezhebinin liderleri-ni de etkilemişti. Üç yüz yıl kadar sonra İznik'te imparator Konstantin'in yönlendirmeleriyle ortaya çıkarılan ilk resmi in-cil derlemesinde de yer alacak Yuhanna'nın Vahyi hem en eski

Hıristiyan metni olarak kutsal kitabın sonuna eklenmiş, hem de Sibylline eskatolojisinin iskenderiye ve Kumran üzerin-den yeni dine taşmmasmdaki Önemli ve etkileyici pasajlardan biri olmuştu. Essene rahiplerinin Babil Sürgünü sırasında Me-zopotamya'dan elde edilen bilgileri kendi inanç sistemleriyle harmanlayarak ortaya çıkardıkları ve içindeki birçok unsuru Da-niel'in kehanetleriyle bağdaştırdıkları kıyamet senaryosu için, Sibylline Kitaplan'ndan sızdığı ileri sürülen ve bütün Doğu Akdeniz'de yankı bulan kimi kadim bilgiler, bulunmaz malze-me niteliği taşımaktaydı. Bu ilk bağlanumn etkisinin, sonraları Roma Kilisesi'nin yöneticileri üzerinde de gücünü koruduğunu ve Aziz Augusti-ne dahil çoğu Hıristiyan ilahiyatçısının putperest kalmalar diye dudak bükmekle birlikte Sibylline Kitaplan'na ilgi duydu-ğunu söyleyebiliriz. Bu gizlenemeyen ilgi, Isa Mesih'in gelişi-ni doğrulamak gibi pragmatik bir amaçla da olsa, Kilisc'yle Sibylline Kitapları arasında bir bağ oluşturdu. Hıristiyanlığın imparatorluk toprakları içinde resmi din olarak kurumlaşma-sı sürecinde gerek bu kitaplar, gerek Sibyl geleneği ve Ana Tanrıça kültü putperest faaliyetler ve giderek şeytanla işbir-liği olarak nitelenip halka kesin olarak yasaklanacak; hem Av-rupa'da hem de Doğu'da Sibyl geleneğini korumak isteyen ka-dınlar cadı suçlamasıyla koğuşturmaya uğrayacaktı. Ama sıra-dan halk için ağır bir suç unsuru oluşturan Sibylline geleneği, Kilise'nin önde gelenleri için araştırılması ve gizli tutulması el-zem bir kadim bilgi sistemi olma niteliğini de koruyacaktı.

Pseudo-Sibylline metinleri

Ortaçağ boyunca bir biçimde yok edilmekten kurtulan ve az sayıda kopyası çeşitli kentlerde Hıristiyan rahipler tarafından el yazması olarak korunup çoğaltılan bu derlemeler, bugün Sibylline geleneği adına elimize kalmış olduğu varsayılan tek kaynak durumunda. Varsayılan diyorum, çünkü bu

versiyon-ların, Sulla ya da Augustus dönemlerinden kalma kopya ki-taplar defalarca tahrif edilerek, iyice tanınmaz hale getirildikle-rini biliyoruz. Belki tam bu noktada, okurda oluşacak merakı gi-derme adına, tahrif edilmesine ve içeriği büyük oranda erozyo-na uğramasına rağmen, varlığını sürdürüp günümüze gelen bi-çimiyle Sibylline Kitaplan'nm neye benzediğinden söz etmekte yarar olabilir

Oldukça karmaşık ve eklektik bir derleme niteliği taşıyan Yunanca dokümanlar üzerinde uzun süre çalışıp bunlan ingiliz diline çeviren Milton Terry, Pseudo-Sibylline (Sahte Sibylli-ne) adını verdiği bu kitapların, isa'dan önce ikinci yüzyılın son-larından itibaren, iskenderiye'de oluşturulmaya başladığını ve Yahudi düşüncesiyle kaleme alınan ilk metinlerin daha sonra Hıristiyan topluluklarca kullanıldığını düşünüyor.1S3 Terry'ye göre bugün elimizde bulunan malzemenin ağırlıklı bir bölümü, 10 150 ile IS 300 arasında Judeo-Hıristiyan kültürün temsilci-lerince üretilen ve temel olarak hem Eski Ahit'teki hikâyeleri hem de Mesih'in gelişini pagan kaynaklar aracılığıyla doğru-lama çabasına yönelik metinler. Bu geniş zaman dilimi içinde çok sayıda farklı yazar tarafından hazırlandığını düşündüğü me-tinleri Terry, iskenderiye'de yerleşen Yahudi toplulukların, Yu-nan düşüncesi etkisi altında yaşadıktan değişime ve esinlenme-lere bağlıyor.

Bir Yahudi yazann niçin bir SibyPın adını kullanarak yaz-mayı tercih emiğinin nedenleri yeterince açıktır diyor, John J. Collins Kadim zamanların saygın pagan bilgesinin ağzına Ju-daizm'in övgüsünü yerleştirmektir bu. Diğer halklar bu tür

1 Milton S. Terry, The Sibylline Oracles, önsöz, s 4-5

kompozisyonları, bekleneceği üzere kuşkuyla karşılasalar bile, Sibyl'dan gelen onay [Yahudilerin] kendilerine olan güvenleri-ni artırıp, gelenekleriyle gurur duymalarını sağlıyordu.154

Eldeki Pseudo-Sibylline olarak adlandırılan metinlerin bazı bölümlerinin Yahudi, daha büyük bir bölümün de Hıristi-yan yazarlar tarafından, değişik zamanlarda yazıldığı düşünülü-yor. Ağırlıklı olarak Judaizm esintileri taşıyan ve derlemenin en eski parçası olduğu düşünülen Kitap III dışındakilerin hemen tümü, Hıristiyan düşüncesini ve inançlarını, pagan bilge kadın ağzından yansıtmaya çalışan, dinsel propaganda metinleri. Kees Samplorius, Hıristiyan güdümlü sahte Sibylline Ki-taplarında dünya tarihinin on farklı insanlık çağına bölündü-ğünden söz ediyor Yaratılışla birlikte Cennet'te başlayan, dev-leri (Nefilim), Tufan'ı, Babil Kulesi'ni ve büyük krallıkları da içeren on tarihsel çağdan sekizi çoktan geride kalmış ve insan-lık dokuzuncu çağın son evrelerine adım atmıştır. Bitiminde ge-lecek olan onuncu çağ, bir restorasyon, yenilenme ve gönenç dönemine sahne olacak ve efsanevi Altın Çağın dirilişi anla-mına gelecektir.155

Eğer düzenli bir sıralama içinde kısaca anlatmaya çalışırsak, Kitap Iin tıpkı Eski Ahit'in Genesis kitabı gibi, dünyanın varoluşundan başlayan bir kutsal tarihi dillendirmeye çalıştı-ğını söyleyebiliriz. Mılton Terry'ye göre bu ilk kitap, bütün külliyatın içinde en son kaleme alınandır ama içeriğinin yara-tılış ile başlamasından dolayı, sıralamada en başa yerleştirilmiş-tir. Genesis'i fazlasıyla çağrıştıran bir yaratılış hikayesidir bura-da okura sunulan ama anlatıcının bir Sibyl olduğu konusun-da inandınahk sağlamak için, Yunan çoktannahgına yaslanan bir terminoloji kullanılmaya çalışılmıştır

ilk kuşaktan başlayarak, sonuncusuna dek Fani insanlarla ilgili her şeyi anlatacağım.

154 John J. Collins, Bctween Athens and Jerusalem Jewish Identity in the

Hellenistic Diaspora, s 84 (köşeli parantez bana ait)

155 Kees Samplorius, Sibylla Borealis Notes on the Structure of Voluspa,

s 215-217

Neler oldu, şimdi neler olmakta
Ve gelecekte neler olacak
İnançsız insanların dünyasına.
İlk olarak Tanrı benden
Dünyanın nasıl oluştuğunu anlatmamı istiyor
Sen, anlayışlı fani Dikkatle dinle ki
Benim söylediklerimi göz ardı etme
Kralların en yücesi, dünyayı var ederken
'Olsun' dedi ve [dünya] oldu'
Bu noktadan itibaren, yine bütünüyle Judaizm anlayışına uygun bir dille sürmesine rağmen yer yer Yunan mitolojisinde-ki kozmogoni düşüncesinden parçalan da (Titanlar, Tartalus vb) başanyla metne yedirerek adeta Genesis'in pagan paraleli-ni yaratmaya çalışan yazar, bildiğimiz akış sırası içinde insanın yaratılışını, Cennet'ten kovuluşu, insanın yeryüzünde çoğalışım, günahları yüzünden Tufan'la cezalandınhşım anlatır. Dikkati çeken bir farklı nokta, Tufan sonrasında Nuh ve ailesinin kara-ya çıktığı bölgeyle ilgili olarak belirir
Her şey su olacak, suyun altında kalacak [...] Ey Frigya, sulann tepesinden ilk yükselen Ve yeni bir insan soyunu besleyen Bir kez daha yeni başlangıcı yapan, Herkesin sütannesi sen olacaksın157
Anadolu'nun batısındaki Frigya toprakları, Nuh ile devam edecek insan soyuna yeni başlangıç için ev sahipliği yapmak üzere seçilmiş görünür bu dizelerde. (Belki de günümüzün din-dar ve mistik kâşifleri, Nuh'un Gemisini Ağrı Dağı'nda de-ğil, Frigya'nın kutsal dağı olarak bilinen 1da çevresinde, yani Kaz Dağı'nda aramalıdır!) Milton Terry, bu ifadeyle birlikte

156 Milton S. Terry, The Sibylline Oracles, Kitap I, s 16 (köşeli parantez
benim)
157 Milton S. Terry, a.g.e, Kitap I, s 2S

metnin, insanın en eski yurdu olarak Frigya'yı öneren Hero-dot'la paralellik sergilediğini söyler, çeviriye düştüğü dipnotta. Sibyl geleneğinin kaynağı Ana Tanrıça, yani Kybele'yse, elbet-te Sibylline Kitapları da insanlığın Tufan sonrası anayurdunu Kybele'nin hükümranlık alanı olan Frigya'ya yerleştirecektir. Burada ilginç olan, Frigya'ya seslenen dizelerin ona baklalık, koruyuculuk ve sütannelik görevlerini vermesidir. Güçlü ve iri göğüsleriyle insanlığı besleyen Kybele gibi. Bir başka deyiş-le, Judaik editörlük, Sibyl kültürünün en yüce tannsal gücü olan Dünya Anne'yj, yalnızca toprakla (ülkeyle) özdeşîeşririp, onu Baba Tanrı'nın emriyle bakıcı ve besleyiciliğe indirgerken ortaya çıkar.

Nuh'un gelini ve dul kadın

Birinci kitap boyunca, yer yer pagan unsurlarla süslen-miş de olsa, Genesis'teki sıranın aynen yinelendiğini ve olay akışlarının birkaç küçük ayrıntı dışında değişmediğini görüyo-ruz. Az sayıda dikkate değer farklılıktan biri, daha önce sözünü ettiğimiz dünya çağlan kavramıyla ilgili ilk ipucunun, Frig-ya'da yeni uygarlığın başlamasıyla birlikte verilmesidir Nuh'la birlikte karaya çıkan ailesi, insanlığın altıncı çağının ilk kuşa-ğıdır, anlatılana göre. Bu arada, anlatıcı olduğu varsayılan Sibyl, kendi kimliğini de Kitap IIT'ün fınalindeki şu dizelerle açıklayacaktır

Dünya bir tufanın sulan alanda kaldığında
Yalnızca iyiliğiyle bilinen bir tek adam kaldı geriye
Ahşap bir evin içinde, sulara yelken açtı
Hayvanlar ve kuşlarla birlikte
Dünyanın yeniden [insanla] doldurulması için
O adamın oğlunun karışıydım ben, onun ırkındandım.158

'58 Milton S. Terry, a.g.e, Kitap III, s 96

Hıristiyan tarihçi Eusebius da, olayları yaşadığı ve birinci ağızdan anlattığı varsayılan Eritre Sibyl'ının Nuh'un gelini olduğundan ve Tufan'dan sonra insanlığın altıncı çağında ya-şadığından söz eder. (Şu an için daha fazla bir şey söylememek-le birlikte, okurdan bu Nuh'un gelini ifadesini aklının bir kö-şesinde tutmasını istiyorum ilerideki bölümler için kritik sa-yılabilecek ipuçlarından biri olacak bu çünkü.) Tufan'la ve altıncı çağın başlamasıyla ilgili dizelerin ar-dından birinci kitap, Sibyl geleneğinden bekleyebileceğimiz an-latım biçiminden ve dünya görüşünden hızla uzaklaşıp, iyiden iyiye bir Hıristiyanlık propagandasına dönüşür 395. dizeden itibaren, Tann'nın bir sureti olarak Mesih'in dünyaya gönderi-leceğinin haberciliği yapılır; harflerle ve sayı gizemciliği dev-reye sokularak, Mesih'in adına ilişkin gizemli ipuçları verilir.

Terry'nin, birinci kitabın yazarı tarafından kaleme alınmış olduğunu düşündüğü Kitap IIde, dozu artırılmış biçimde Ju-deo-Hıristiyan söyleminin ağır bastığına tanık oluruz. Tann'nın gazabı ve cezalandırma araçları anlatılır; bir kez daha, gökler-den gelecek Kurtancıdan söz edilir; putperestlik aşağılanır ve incil'de Paul'ün imzasını taşıyan mektup ve vaazlarda karşımı-za çıkan ahlaki öğüt ve eleştirilerin benzerleri, dizelerin akışı içinde sık sık boy gösterir.

Üçüncü kitap, çoğu tarihçi ve ilahiyatçıya göre en karma-şık Sibylline derlemelerinden biridir ve hemen bütün uzmanla-rın üzerinde anlaştığı gibi, çok büyük oranda kompozit bir ya-pı taşır; farklı zamanlara ve farklı yazarlara ait metinlerin bir bi-leşimidir. John Collins, ilk 92 dizenin, tümüyle farklı bir kita-bın ya da metnin final bölümü olduğunu ama Kitap IIFün ba-şına bir biçimde monte edildiğini söyler. 93 ile 96 arasındaki di-zeler, yine metnin bütününden ayrı bir geçiş paragrafını oluş-tururlar ve gerçek anlamda üçüncü kitap, 97. dizeden başlar. Collins

ayrıca, metnin büyük bölümünün Mısır'da (olasılıkla is-kenderiye'de) oluşturulduğu görüşündedir.m

159 John J. Collins, a.g.e, s 84-87

BIK -İDEAL'İN HİKAYESİ

Bu yapısıyla, araya Hıristiyan editörlerin kimi müdahalele-ri sıkışmış olsa da, genel hatlarıyla Yahudi orijinli kabul edilen kitap, yine Genesis'ten aşina olduğumuz hikâyelerin farklı ver-siyonlanyla ve aralarda boy gösteren, Yunan mitolojisine ait fragmanlarla devam eder Babil Kulesi'nin inşa edilme çabaları-nı, insanlığın dillerinin farklılaştırılmasını, Titanların Kronos ve oğullarıyla savaşlarını, Troya'nın hüzünlü yazgısını, Süley-man'ın krallığını ve daha pek çok tarihsel kesiti, bir hayli dü-zensiz ve çoğu kez kronolojik doğruluktan uzak bir akış içinde okuruz. Kitabın farklı bölümlerinde, geçişler fazla keskin ve uyumsuzdur. Farklı kaynaklardan ve yazarlardan aktarılmış ol-manın getirdiği üslup uyuşmazlığının yanı sıra, konu ve içerik de bazen aniden değiştiği için, çok da rahat okunan bir metin-le karşı karşıya olduğumuz söylenemez.

Uzmanların (tıpkı John Collins gibi) başka bir metnin fi-nal bölümü olduğunu düşündükleri, kitabın başında yer alan ve bir hayli eğreti duran ilk 92 dizelik bölüm, belki de bütün metnin en dikkate değer parçalarından birini oluşturur aslında. Dizeler halindeki yapıyı düz yazıya çeviren ve kitabı manzum halinden uzaklaştıran ilahiyatçı H. N. Bate'in çevirisiyle, bu bö-lümün son paragrafına bir göz atalım şimdi; bütün dünyanın bir kadının eline geçeceği günlerden söz eden satırlara

Ve bütün dünyayı bir dul kadın yönetip, derin denizlere, kısa ömürlü fanilerin altın, gümüş, bronz ve demirlerini saçtı-ğında, dünyanın bütün elementleri de dul kalacak. Yücelerdeki Tanrı, gökyüzünü bir kitabın sayfaları gibi çevirip açtığında, gökler karaların ve denizlerin üzerine

çökmeye; sıvı ateşler ya-ğarak toprağı ve suyu yakmaya; göklerin çatısını eritmeye baş-layacak...1»
Biraz Yuhanna'nın Vahyi'ni çağrıştıran bu satırlarda sözü edilen şu esrarengiz dul kadının kimliği oldukça tartışmalı.

İM Rev. H. N. Bate, The Sibylüne Oracles III-IV, s 49-50 (italikler bana ait)

Kimi tarihçilere ve ilahiyatçılara göre bu ifade Mısır'ın son hü-kümdarı Cleopatra'ya gönderme yaparken, kimileri de burada Mısır'ın söz konusu olamayacağını ve dul kadının genel ola-rak Roma'yı temsil etmesi gerektiğini düşünüyor. Cleopatra yaklaşımını ileri sürenler, Pseudo-Sibylline koleksiyonunun XI. kitabında, Mısır'ın son dönemine ilişkin kehanetleri içeren pa-sajlarda rastlanan Ey sonradan esir düşen dul kalmış kişi di-zesinde,161 Cleopatra'ya sesleniliyor olmasını dayanak gösteri-yorlar genellikle. Buna karşılık dul kadmın Roma'yı simgele-mesi gerektiği görüşünde olanlar da, yine PseudorSibylline ko-leksiyonu XII. kitapta, Commodus'a düzenlenen suikaste ilişkin kehanetlerin yer aldığı bölümde Roma'ya Bütün evlerinden kan fışkıracak ve sen dul kalacaksın diye seslenen dizelere dik-kat çekiyorlar.162
Ancak her iki yaklaşım da, metnin bütünü açısından inan-dırıcı olmaktan uzak. Her şeyden önce Cleopatra, dünyaya ha-kim olma gibi bir iddiayı taşımak şöyle dursun, ülkesi Mısır'da bile Julius Caesar destekli prematüre bir iktidarın sahibi olabil-mişti ancak ve Caesar öldürüldükten sonra bu konumunu koru-mak için, Antonius'la ittifaka girmek zorunda kalmıştı. Daha da önemlisi, Pseudo-Sibylline üslubunda Cleopatra için kullanılan sıfatlar, yalnızca kişisel olarak kraliçenin kendisine yönelik de-ğildir. Onun üzerinden Mısır'a ve tabii ki Mısır'ın popüler, se-vilen tanrıçası İsis'e de yollanmaktadır hakaretler. Bir başka de-yişle,

kraliçenin adı geçtiğinde, bunun aynı zamanda ülkeyi ve o ülkenin tanrıçasını da kastettiğini anlamamız gerekmektedir.
Eğer Judeo-Hıristiyan kültlerin Roma içinde var olma ve yayılma çabalarının yoğunlaştığı dönemleri dikkate alırsak, Mı-sır ve İsis'le ilgili olumsuz duyguları anlamamız da daha kolay-laşır Çünkü Judaik kültlerle eş zamanlı olarak Roma'da nüfuz elde edip yaygınlaşmaya çalışan en güçlü rakiplerden biri, Mısır'dan taşınan ve İtalya yarımadasının kimi kentlerinde ikin-ci yüzyılda çok sayıda taraftar toplayan Isis kültüdür. Hepsi bir

161 Milton S. Terry, a.g.e, Kitap XI s 204
162 Milton S. Terry, a.g.e, Kitap XII, s 220

yana, Isis kültü, Mısır'ın köklü tapınımlarından biri olduğu gi-bi, aynı ülkenin iskenderiye kentinde oluşan Yahudi diasporası ve ilk Hıristiyan gruplar için de, geç dönemdeki dirilişi kaygıy-la izlenen bir dinsel harekettir. Cleopatra demek, Mısır demek-tir; Mısır demek de, kraliçenin de rahibesi olduğu İsis kültü. Üstelik tsis, mitolojideki sunuluş biçimiyle de, kendi kültünün gizem tanımları içinde de, bir dul kadmdır; çünkü Seth tara-fından öldürülen Osiris'in dul kalmış eşidir! O halde, Sibylline Kitap IH'te sözü edilen bu gizemli dul kadın için Cleopatra gibi basit bir açıklamanın fazlasıyla yetersiz olduğunu ve kulla-nılan simgenin çok daha derinde bir yerlere gönderme yapağı-nı düşünmemiz gerekiyor.
Diğer yandan, dul kadınnm Roma için kullanılan genel bir metafor olması da çok mantıklı görünmüyor. Yine Pseudo-Sibylline koleksiyonu, Kitap V'te yer alan şu dizeler, tıpkı Mı-sır örneğinde olduğu gibi, Roma kenti ve devletinden bağımsız (ama onun içinde yaşayıp, bir parçası haline gelen) bir başka dul kadından söz etmekte

Ey Latin ülkesinin her yanıyla kirlenmiş, Maenad'ın yılanlarla coştuğu kenti Kıyılarına bir dul kadını oturtacaksın Ve Tiber nehri sana ağıtlar yakacak Sen onun, yüreği kan lekeleriyle kirlenmiş İnançsız bir ruha sahip eşisin Tann'nın neler yapabileceğini, Neler planladığını anlamıyor musun163

Burada Roma kentine ve ülkesine, inançsızlığın ve günah-kârlığın simgesi bir dul kadını yücelttiği suçlaması getiriliyor. Maenad, söz konusu dul kadının hangi kültün temsilcisi oldu-ğunu anlamamıza yardımcı olacak, iyi bir ipucu Gerçek Sibyl-line Kitapları aracılığıyla ve kurul kararıyla îû 496'da tapınımı Roma'da Bachus adıyla resmileştirilen Yunan tanrısı Dionysos

'M Milton S. Terry, a.g.e, Kitap V, s 125

çevresinde biçimlenen cemaat, heterojen Ana Tanrıça tapımmı-nın desteklediği gizem kültlerinden biri olarak değerlendiriliyor. Maenad da, bu külte bağlı rahibelere verilen bir özel isim. Di-onysos, her ne kadar şarap tanrısı unvanıyla Roma'ya taşmsa da, aslında bir verimlilik ve yeniden doğuş (resurrecüon) gi-zemciliğinin de merkezinde yer alıyor ve bu yönüyle, Kybe-le'nin eşi ya da yardımcısı Anis'le benzerlikler taşıyor. Hıristiyan inanç sisteminin de önemli bir parçasını yeni-den doğuş fikrinin ve bunun kutlandığı bayram (Paskalya) ve ritüeilerin oluşturduğu dikkate alınırsa, tıpkı lsis sorununda ol-duğu gibi, Maenad'ların kültünün de ciddi bir rakip niteliği taşıdığı çıkıyor ortaya. En kritik nokta da, Roma'nın, bir dul kadını kıyılarına oturtması ve bu yüzden Kitap V'deki dizeler-de suçlanması Elbette Roma'nın kıyılarına oturtulan kadın, tapımmı yüzyıllara yayılan bir süreç içinde taşınıp getirilen ün-lü Dünya Anne, yani Kybele'dir ve eğer eşiyardımcısı At-tis'in (tıpkı Îsis-Osiris kültündeki gibi) ölüp yeniden dirildiğini dikkate alırsak, o da net bir

tanımla dul kadındır!

Bütün bunlar, Yahudi ve Hıristiyan düşüncelerinde, Ana Tanrıça tapınımının şiddetle eleştirilmesini getiriyor akla. Ba-bil'in Iştar'ı, Kenan'ın Astarte'si, Judeo-Hıristiyan kültürde sü-rekli aşağılanan ve rahibeleriyle birlikte fahişelik kurumunun bir parçası olarak görülen, tanrıçalardır, incil'in finalindeki Yu-hanna'nın Vahyi, Babil'e fahişe derken, onun tanrıçası Iştar'a gönderme yapmaktadır sözgelimi. Bu durumda, sahte Sibylline kitaplarında Mısır'ın Isis'i, Roma'nın da Kybele'yi yüceltmekle suçlanması pek de şaşırtıcı görünmüyor. (Bu ayrıntının üzerin-de durmamızın da, belli bir nedeni ve amacı var Şimdilik, yi-ne daha fazla ileri gitmeden, okurun bu altı kalın çizgilerle çi-zilmiş dul kadın deyişini aklının bir köşesinde tutmasını isti-yorum; tabii bu deyişin doğrudan Ana Tanrıça kültüne yapıl-mış bir gönderme olduğunu da. Tıpkı, daha önce dikkat çekti-ğim Nuh'un Gelini ifadesi gibi, ilerideki bölümlerde bu dul kadın da bizim için kritik bir ipucu işlevi görecek.)

BİR -İDEAfİN HİKAYESİ

Gökyüzünde yıldız savaşları

Toplamı on iki bölümden oluşan bu sahte Sibylline derle-meleri, genel hatlarıyla yukarıda çerçevesini çizdiğimiz Judeo-Hıristiyan bakışla kaleme alınmış ve aslında orijinal Sibylline ki-taplarını yaratan kültürle çoğu kez taban tabana zıt bir görünüm veren, dinsel propaganda metinlerinden oluşuyor. Uzmanlar bir bölümünün yazıldığı dönemleri ve hatta ilk ortaya çıktığı kent-leri bile, eşzamanlı başka belgelerdeki ipuçlarını ve ortak nokta-ları izleyerek ya da paralel içeriğe sahip metinlere ilişkin bilgi-lerden yararlanarak, rahatça saptayabiliyorlar. Bu tür analizler Sibylline Kitapları'nın orijinal versiyonlarıyla ilgili elle tutulur veriler sağlayamıyor belki ama Judaizm'in ve Hıristiyan grupla-rının gelişim süreçlerini ve Mısır'a, Ortadoğu'ya ya da Anado-lu'ya, İö ikinci yüzyıldan sonra egemen olan düşünce akımları-nı yakından izleme olanağı

veriyor.

Sözgelimi Kitap IH'ün büyük oranda, Kudüs'ten siyasi ne-denlerle İskenderiye'ye göç etmek durumunda kalan bir rahip grubu tarafından, Mısır kültürü ve Hellenistik düşünce akımla-rının verdiği esinin de katkısıyla kaleme alındığı düşünülüyor. Bu kaleme alma işleminin kitaplann bütünü içinde ne denli büyük bir oranı oluşturduğunu bilemiyoruz. Metinlerin hepsi mi sonradan yazılmışür, yoksa az da olsa kimi pasajlarda ori-jinal Sibylline Kitapları'ndan kalmış minik fragmanlar var mı-dır, orası bir hayli karanlık. Ama en azından, Pseudo-Sibylline külliyatındaki izleri sürerek, geç dönemde Mısır'a yerleşen Ya-hudiler aracılığıyla, göksel bilgilere dayanan eskatolojik dü-şüncenin süreç içinde Hıristiyan kültürüne taşınmasıyla ilgili değerli ayrıntıları yakalama şansı buluyoruz.

Göklerde yaşanan ürkütücü gelişmeler ile ilgili temel fi-kir, daha önce de altını çizerek vurguladığım gibi,164 Yahudi dü-şüncesine Babil Sürgünü (10 altıncı yüzyıl) döneminde sızmış ve Daniel'in kehanederinde kısmen dile getirilmişti. Mezopo-tamya astronomisi ve göksel döngüleriyle tanışıklığın sağladığı

164 Bkz. 2012 Marduk'la Randevu

bu yeni ve etkileyici tema, Yahuda'mn son dönemlerinde, ayrı-lıkçı ve muhalif Essene mezhebinin elinde daha temel bir kı-yamet fikrine dönüşmüş ve Yuhanna'nm Vahyi gibi İncil metinlerinde somutlaşarak, Hıristiyan teolojisine de taşınmıştı, îşte Pseudo-Sibylline metinlerinin orijiniyle ilgili araştırmalar, bu aktarım sırasında fazla hesaba katılmayan bir başka unsurun, binlerce yıl öncesine dayanan Ana Tanrıça kültünün de belli oranda rol oynadığını koyuyor ortaya.

Üçüncü kitabın (ve belki diğer kitapların kimi bölümleri-nin de) Onias

adlı bir yönetici rahip ailesince oluşturulduğu konusunda, uzmanlar arasında fikir birliği olduğunu söyleyebi-liriz. Bard College'in iki ilahiyat profesörü, Bruce Chilton ve Jacob Neusner, Yahuda'daki ünlü Maccabee isyanından bir sü-re önce ülkedeki prestijini yitiren ve Kudüs dışına sürülen Oni-as klanının, ilkin Suriye'de yerleştiğine, sonra da Ptoleme hane-danının himayesi alonda Mısır'a göç ettiğine dikkat çekiyor-lar.165 Mısır'da kaldıkları süre içinde, ülke dışındaki ilk ve tek Yahudi tapınağını, Heliopolis yakınlarındaki Leontopolis'te in-şa eden ve bu nedenle Kudüs'te protesto edilen Onias'lar, bü-yük olasılıkla iskenderiye kentindeki Yahudi diasporası içinde, Yunan ve Mısır kaynakları araalığıyla haberdar oldukları, bu eski tanrıça kültüne ve Sibyl geleneğine ilişkin bilgilerden de yararlanarak, Pseudo- Sibylline külliyatının üçüncü kitabı ola-rak bilinen metinleri oluşturmuşlar. Chilton ve Neusner ayrıca, Onias ailesiyle Yahuda'da yük-selişe geçen Essene mezhebi arasında gözle görülür bir bağlan-tı olduğuna da işaret ediyorlar ki, bu durum, Sibylline metin-lerindeki eskatolojik temaların Essene cemaatine ve onlar aracı-lığıyla da Hıristiyan inanç sistemine yerleşmesini iyice açıklana-bilir hale getiriyor. Bir başka deyişle, Babil sürgünü sırasında Mezopotamya kozmolojisi ve gizemciliğiyle tanışıp, bu kültürel karşılaşma sırasında edindiklerini kendi yaratılış hikâyesi olan Genesis'i oluşturmakta kullanan Judaizm'in, Mısır gizem kült-

165 Bruce Chilton - Jacob Neusner, Types of Authority in Formative Christiamty and Judaism, s 164

leri ve Hellenistik düşünceyle buluştuktan sonra elde ettiği ye-ni verileri de, eskatoloji ve kehanet geleneğine ince ayar yap-makta kullandığını söyleyebiliriz. Bu noktada, birikimi zengin-leştirecek yeni dere yatağı Ana Tanrıça kültürü ve Sybil gele-neğinden sağlanmış;

iktidardaki muhafazakâr Judaizm'in red-dettiği yeni teolojiyi Hıristiyan gruplara iletecek köprü de, Me-sihçi düşüncenin ilk çekirdeği niteliği taşıyan Essene mezhebi olmuştu.

Pseudo-Sibylline kitaplarında, kaynağı ve kökeni sisler ar-kasında kalan ve belirsizlikler nedeniyle belki de orijinal kitap-lardan sızıp gelmiş küçük fragmanlar olabileceği düşünülen me-tin parçalarına, genellikle bölüm sonlarına iliştirilmiş eskatolojik kırıntılar halinde rastlıyoruz. Çoğunlukla bunlar, metnin geri kalan bölümünden kopuk, araya karışmış izlenimi veren pa-sajlar; şu Kitap IH'ün başında karşımıza çıkan dul kadın ve dünyanın sonu hikâyesindeki gibi. Yine aynı kitabın finalinde zamanın bitimine ilişkin şu dizeler yer alıyor

Her şeyin sonunu belirleyecek işareti söyleyeceğim sana. Gece, yıldızlı gökyüzünde kılıçlar batı ve doğu yönlerini göster-diğinde, göklerde bir toz bulutu belirip dünyanın üzerine gele-cek ve güneşin ışıklan zayıflayacak; aynı anda ay ışıklan parla-yıp dünyayı aydınlatacak; kayalarda kan damlalannı andınr işa-retler belirecek. Ve bir bulut içinde savaşçılan ve atiannı göre-ceksin, bir sis tabakası gibi; işte o anda göklerdeki Tann'nm emriyle dünyada savaşlar sona erecek.166

Ancak Pseudo-Sibylline kitaplarındaki bu tür yabana metin parçacıklannın en ilginci ve şaşırtıcısı, Kitap Vin fina-linde yer alıyor. Metnin son bölümüne bir biçimde eklenmiş Yıldızlar Savaşı adlı pasaj, klasik Yahudi metinlerindekine hiç benzemeyen bir göksel değişim ublosunu, anlaşılması pek de kolay olmayan ayrıntılar eşliğinde sunuyor

ı« H. N. Bate, a.g.e, s 81-82

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizli Kardeşlik

Yıldızların arasında, alevli güneşin tehdidini gördüm; ve parlak ışıklarıyla ayın gazabının verdiği korkuyu. Yıldızlar, sa-vaşın doğum sancılarını çekiyorlardı ve Tann savaş komutunu verdi. Büyük alevler,

güneşe karşı saldırıya geçti ve ayın boy-nuzları biçim değiştirmeye başladı. Sabah Yıldızı, Aslan'ın sır-tına binip savaşa katıldı Oğlak, henüz yükselmekte olan Bo-ğa'nın boynunu kesti ve Boğa da Oğlak'tan Dönüş Günü'nü ge-ri aldı; Orion kendisini bağlayan boyunduruktan kurtuldu Ba-şak, Ikizler'in yazgısını Koç'ta değiştirdi; Pleiades artık parlamı-yordu, Ejderha kendi bölgesini terk etti, Balık da Aslan'ın böl-gesinin aşağılarına doğru yüzdü; Yengeç, Orion'un korkusuyla kendi bölgesinden kaçtı; Akrep, Aslan'ın kuyruğuna doğru sü-ründü ve Köpek, güneşin. yolladığı alevlerden sıyrıldı; Büyük Işıldayan'ın gücüyle Kova kavruldu. Gökler yükseğe çıktı ve sa-vaşan orduları sarstı; onları dünyaya doğru yolladı. Onlar da sü-zülerek Okyanus'un sularına çarptılar, dünyayı ateşe verdiler; ve gökyüzü yıldızsız kaldı.167

Sibylline Kitapları ve eskatolojik metinler üzerinde çalışan uzmanların, anlaşılması güç astronomik şifreleri içerdiğini dü-şündükleri bu saarlardaki ifadelerin paralellerine, Pseudo-Sibyl-line koleksiyonunda birkaç kez daha rastlıyoruz. Hepsinde de bu garip kehanetler, metnin anlatmakta olduğu hikayenin bel-li bir yerine, araya karışmış bir yama gibi yerleşiyor ve bütün-den farklı, yabana bir nitelik sergiliyor.

Kitap VIIIde, yi-ne böyle bir küçük pasajla karşılaşıyoruz

Onuncu kuşak Hades'in evine girdiğinde
Ve sonrasında dişi cinsin yönetimine teslim olduğunda
Tanrı kötü güçleri salacak üzerlerine
O kadın kraliyet tacını giyip
inançsız bir çağı başlatacak
Gece güneş karanlıklar arasında parlayacak

167 H. N. Bate, a.g.e, s 117-118

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

Yıldızlar gökyüzünü terk edecek

Ve bir fırtına dünyayı harabeye çevirecek.168

Çeviriyi yapan Milton S. Terry, bu dizelerde geçen dişi cins ifadesinin, Kitap IlI'te karşılaştığımız dul kadın) kastet- 193 fiğine dikkat çekiyor. Yani Kitap VIH'in büyük olasılıkla Hıris-tiyan yazarı, bir biçimde edindiği göksel değişime ve dünya-yı etkileyecek ürkütücü sahnelere ilişkin eski bilgi kırıntılarını, ortaya çıkması beklenen afetleri insanların dul kadının emri-ne girmesinin sonucu olarak göstermekte kullanıyor. Eğer var-sayımlarımız doğruysa, Ana Tanrıça kültünün Roma'daki yük-selişinin şeytani güçlerin egemenliği olarak yorumlanması an-lamına geliyor bu.

Phaethon Gökten gelen tehlike

Pseudo-Sibylline metinlerindeki eskatolojik fragmanlarda karşımıza çıkan Güneşe saldıran alevler, yıldızların yer değiş-tirmesi, göklerden ateş yağıp dünyayı yakıp yıkması gibi tema-ları, kökenlerinin epey eskilere dayandığı düşünülen kimi Yu-nan mitlerinden de biliyoruz. Bunların içinde en popüler olan ve Pseudo-Sibylline'lerde anlatılanlarla en fazla paralellik sergi-leyeni, Phaethon'un Yolculuğu olarak bilinen hikâye Phaethon, Helios'un (Apollon) deniz perisi Clymene'den doğma oğluydu. Henüz küçük bir çocukken, bir gün arkadaşla-rından biri, onun Tanrı oğlu olma iddasıyla alay edince çok kızdı. Annesine koşup, Benim göklerde doğan ilahi bir çocuk olduğumla ilgili kanıt göster diye haykırdı. Clymene, bu kanı-tı kendisinin de kolayca sağlayacağını, tek yapması gerekenin, Helios'un güneşin doğduğu bölgedeki sarayına gidip, bunu ona, yani babasına sormak olduğunu söyledi. Bunun üzerine genç Phaethon, doğu yönüne, Hindistan topraklarına gidip Helios'un görkemli sarayına ulaştı ve huzuruna çıkarak, kendisini oğullu-ğa kabul edip etmediğini sordu.

168 Milton S. Terry, a.g.e, Kitap VIII, s 171

Annenin söylediği her şey doğrudur sevgili oğlum dedi Helios, Ben senin babanım. Bunu kanıtlamak için, sana istedi-ğin hediyeyi vermeye de hazırım. Phaethon'un amacı, kendi-sine inanmayıp alay eden arkadaşını mahcup etmekti ve bu ne-194 denle, oldukça iddialı bir hediye istedi Senin denetimin altın-daki Güneş Arabası'nı, bir günlüğüne ben sürmek istiyorum!

Helios, bunun çok hassas ve sorumluluk gerektiren bir iş olduğunu, kendisinden başka hiç kimsenin Güneş Arabası'nı süremeyeceğini anlatmaya çalıştı ama Phaethon ikna olmuyordu bir türlü. Üstelik, söz bir kez ağzından çıkmıştı Helıos'un. Ça-resiz, oğlunun isteğini kabul etti ama yola çıkmadan önce ona göklerle ilgili bütün ayrıntılı bilgileri verdi; nelere dikkat etme-si gerektiğini ve arabayı nasıl süreceğini tek tek anlattı.

Güneş Arabası, zanaatların tanrısı Vulcan (Hephaistos) tarafından yapılıp hediye edilmişti ve som altındandı. Phaethon heyecanla arabaya bindi, kamçısını eline ldı ve dizginleri kav-radı, izleyeceği yolu Helios iyice tarif etmişti Boğa'nın boynuz-ları arasından ve Avcı'nın okunun önünden geçecek, Aslan'ın çenesinin yanından süzülüp Akrep'in kıskaçlarına doğru yöne-lecekti. Doğrultusunu sabit tutması, kuzeye ya da güneye kay-madan orta yolu izlemesi gerekiyordu. Helios ayrıca adara dizginlerle hükmetmeye çalışmasını, kamçıyı kullanmamasını öğütledi oğluna.

Ancak, hızla ileri fırlayan arabada coşkuyla dizginleri kav-rayan Phaethon, bir süre sonra bu işin hiç de sandığı kadar ko-lay olmadığım anladı. Adara hükmetmeyi başaramıyordu ve Güneş Arabası, denetimsiz bir hızla dolaşıyordu göklerde. Al-dığı uyarılara karşın doğrultusunu tutturamamış, kuzeydeki Küçük ve Büyük Ayı'nın ilk kez bunca büyük bir sıcaklığı ya-kınlarında görüp erimelerine yol açmıştı. Ejderha kuzey kutbu-na sinip büzüşüyor, Çoban (Böotes) korkuyla yerini terk edip kaçıyordu. Hepsinden daha da kötüsü, izlemek zorunda olduğu yüksekliği de tutturamamıştı Phaethon bir türlü ve hükmetme-yi başaramadığı araba, hızla dünyaya doğru yaklaşıyordu!

Bulutlar yoğunlaştı, dağlann dorukları ateş saçmaya, bitki-ler kavrulmaya, nehirler kurumaya, şehirler yıkılıp küller altın-

da kalmaya başladı. Felaketi durdurmak için Dünya Anne, gök-yüzündeki Zeus-'u (Jüpiter) yardıma çağırdı sonunda. Zeus da, güçlü yıldırımlarından birini arabanın üzerine yolladı ve bu dar-beyle alev alan Phaethon, kayan bir yıldız gibi göklerden ye-re düştü. Kaos engellenmiş, düzen yeniden sağlanmıştı.169

iyi bilinen ve değişik versiyonları bulunan bu hikâyeye, Yunan ve Roma şairlerinin yapıtlarında da sık sık rastlarız ki, en güzel ve ayrıntılı örneklerinden biri, Ovidius'ün Meta-morphoses (Dönüşümler) adlı kitabındadır. Rönesans'tan baş-layarak Eski Yunan ve Roma'nın yeniden keşfedilmesi sürecin-de, Ovidius'ün dizeleriyle aktarılan Phacthon'un ürkütücü hikâ-yesi, Dante Alighieri başta olmak üzere Batı edebiyatının usta-larınca da sık sık kullanılmıştır.

Güneş Arabası'nın kontrolden çıkması yüzünden dünyanın başına gelen korkunç felaketlerin ayrıntılarını buluruz Ovidi-us'ün yapıtında Hindistan'dan İspanya'ya; Kuzey Afrika'dan İskandinavya'ya dek her yer, dünyaya beklenmedik biçimde yaklaşan bu iri ve parlak ateş topunun etkisi sonucu, büyük afetlerle yüz yüze gelmektedir. Nihayet, çok acı çeken Dünya Anne'nin çağrısı üzerine duruma müdahale eden Jüpiter, pek de fazla seçeneği kalmadığını fark eder

Ne toprakların üzerini örtüp koruyacak bulutlar kalmıştı Ne de acıyı dindirmek için göklerden yağdırılacak
yağmurlar Gökler gürledi, (Jüpiter) yıldırımını aldı eline ve fırlattı
Yıldırım hem arabadan ayırdı Phaethon'.u, hem de
yaşamdan [...] Ve Phaethon, san saçları alevlerle kavrulmuş halde Bulutsuz gecelerde gökten kayıp düşer gibi görünen yıldız
misali Başaşağı düştü yere doğru, ardında ışıklı izler bırakarak170

169 Tfaomas Bullfinch, Bullfinch's Greek and Roman Mythoiogy The Age

of Fables, s 31-36
170 Ovidius, Metamorphoses, İngilizce çeviri A. D. Melville, s 33-34

Bu oldukça dramatik finalle birlikte dünya çok tehlikeli bir kaostan kurtulur ama Helios da oğlunu yitirir. Peki Phaethon miti, neyi anlatmaya çalışmaktadır insanlara Sorumluluğu ha-fife alan bir çocuğun şımarıklığı yüzünden dünyanın büyük bir tehlikeyi atlatmasını mı Yoksa kimi mitoloji uzmanlarının dü-şündüğü gibi, güneşin her gün batıda dünyaya çarpacak gibi yaklaşıp batmasına karşın, sabahları doğu ufkunda yeniden yük-selmesini açıklayacak bir folklorik hikâye olarak mı uydurul-muştur Yalnızca metaforlardan mı oluşmaktadır, yoksa bu teh-likeli serüvenin ardında, dünyadaki insanların bir dönem tanık oldukları ürkütücü bir deneyimin izlerini aramak mı gerekir

Phaethon miti, çok sayıda göksel olaydan herhangi birini temsil ediyor olabilir diyor, ünlü gökbilimci ve arkeoastrono-mi uzmanı Edwin Krupp. Belki, yolu güneşin her iki yanın-dan da geçen ve düzensiz bir seyre sahip olan Venüs'ten söz edilmektedir, bir benzetme aracılığıyla. Ya da belki dramatik, beklenmeyen ve istenmeyen bir kozmik ziyaretçi bu mite esin kaynağı oluşturmuştur. Bir kuyrukluyıldız, kararsız ve düzensiz bir izlenim yaratmış olabilir.171

Yunan mitolojisinden Roma kültürüne bir biçimde taşınan ama içerdiği simgeler um olarak deşifre edilemeyen bu gizem-li hikâyenin, Rönesans'tan itibaren yeni bir dirilişi yaşayan ve Aydınlanma Çağı'nda antik çağı yeniden keşfetmeye çalışan Ba-tı edebiyatı ve düşüncesinde de belirgin izler bıraktığını görü-yoruz.

Dante Alighieri ve Johann YVolfgang von Goethe başta ol-mak üzere çoğu Avrupalı şair ve yazar için, Phaethon mitinde somutlaşan katastrofik imgelerin karşı konulmaz bir çekiciliği vardı. Ancak, Güneş Arabası'nı kullanırken dünyayı büyük bir tehlikeye sürükleyen Helios'un oğluyla

ilgili ayrıntıların sıradan metaforlar değil, uzak geçmişte yaşanmış gerçek bir göksel ol-gunun toplumsal bellekteki kalıntıları olduğu fikrini ilk günde-me getiren, IÖ beşinci yüzyılın ünlü filozofu Platon oldu.

171 Edwin C. Krupp, Echoes of the Ancient Skies The Astronomy of Lost Civilizations, s 83 - italikler bana ait

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

Platon, Timaeus adlı yapıtında, yitik kıta Atlantis'i anla-tırken, Solon'a Mısırlı rahipler tarafından aktarılan eski kayıtla-ra gönderme yaptı. Bunlar, düzenli aralıklarla yinelenip birçok ülkeye ve halklarına yıkım getiren; Büyük YıPın kış mevsimin-de seller, yaz mevsiminde de kavurucu bir sıcak ve ateşle orta-ya çıkan geniş ölçekii afetlerden söz ediyordu. Yunan mitoloji geleneğinde bu iki aşırı uç, yalnızca Deucalion'un (Yunan Nuh'u) sağ kaldığı Tufan mitinde ve güneşin arabasını sürme-ye çalışırken gökten yere düşen Phaethon'un hikâyesinde orta-ya çıkmaktaydı. Her iki mit de yıkımı, insanoğlunun haddini aşan küstahlığının sonucu olarak gösteriyordu; ama Platon, bu bağlamda, dünyanın maruz kaldığı tufan ve alevlerin bir ceza-landırmayla değil, Büyük Yıl'ın seyri içinde hareket eden geze-genlerin belirli konumlarına bağlı bir göksel kökenle ilişkili ol-duğunu öneriyordu.172

Burada sözü edilen Büyük Yıl kavramı, astronomiyle ya-kından ilgilenen eskiçağ toplumlarının evren anlayışlanndaki büyük zaman dilimlerinin temelidir. Mezopotamya yıldız kültü-ründe Şar kavramıyla anlatım bulan 3600 yıllık döngüden ve Orta Amerika astronomisinin en dikkate değer unsuru duru-mundaki, her biri 5125,36 yıl süren dünya çağları ndan daha önceki çalışmamda173 ayrıntılarıyla söz etmiştim. Büyük zaman aralıklarını ölçerken eski dünyanın astronom rahipleri, çoğun-lukla bu 3600 yıllık döngüye başvururlar. Sözgelimi Hindu ge-leneğinde Saptarshi (tam açılımıyla Sapta Rishi, yani Ye-di Bilge) adıyla bilinen ve 3600 yıl

süren temel bir çağ biri-mi vardır. Benzeri biçimde Platon da 3600 yılı temel döngü-lerden biri olarak ele alır ve bunu Tanrısal bir yaratığın dön-güsü kusursuz bir sayıyla belirlenir ifadesiyle taçlandırırken de Büyük Yıl'ı oluşturan ana birim olarak değerlendirir.174
Antik Çağ düşüncesinde Büyük Yıl kavramı, dünya ekse-ninin uzun vadede gerçekleştirdiği bir yalpalama hareketi sonu-

172 M. R. Wright, Cosmology in Antiquity, s 139
173 Bkz. 2012 Marduk'la Randevu
174 Plato, Republic, 546b ve 546c, s 280-281

cu ortaya çıkan, ekinoksların gerilemesi (precession) adlı ha-reketle ilişkilidir. Buna göre, ekinoks noktaları, yaklaşık olarak her 2148 yılda bir, 30 derece (ya da bir burç) geriler. Bir baş-ka deyişle, güneşin belli bir ayda aynı hizada bulunduğu takım-yıldız, 2148 yıl sonra değişecek ve bir gerideki burç, öncekinin yerini alacaktır. Sözgelimi, isa'dan önce yaklaşık 4500 ile 2300 yılları arasında, ilkbahar Ekinoksu'nda (21 Mart) güneş, Boğa Burcu ile aynı hizadaydı ama 2300'den sonra arka planda Bo-ğa'nın yerini Koç takımyıldızı aldı. içinde bulunduğumuz yıl-larda ekinoks, Balık takımyıldızının son derecelerindedir ve ya-vaş yavaş Kova burcuna geçmek üzeredir.
Ekinoksların gerilemesi ya da presesyon adını verdiğimiz bu göksel olgu, 2148 yılda bir burç değiştiren güneşin, tekrar aynı burcun hizasına gelmesi için 2148 X 12 = 25.776 yıl geç-mesini gerektirir. Dolayısıyla, Büyük Yıl adı verilen süreç, bu uzun turdan oluşur ve yaklaşık 25.776 yıllık bir zaman dilimi-ne eşittir. Ama Platon'un yapıtlarında sözü edilen Büyük Yıl'ın bu hesapla oluştuğundan çok emin olamıyoruz; çünkü o, bu kozmik süreci oluşturan temel birim olarak 2148 yılı değil, 3600 yılı kullanıyor. Bu nedenle kimi uzmanlar, Platon'un, Solon aracılığıyla

Mısırlı rahiplerden edindiği bilgilere dayanarak oluşturduğu bu uzun döngünün 3600'ün katlan olması gerekti-ğini ve muhtemelen Büyük Yıl ile kastettiği döngünün 36.000 yıl olduğunu düşünüyorlar.
2012 Marduk'la Randevuda, Mezopotamya astronom ra-hiplerinin uzun çağları ölçmekte kullandıkları Şar adlı 3600 yıl-lık döngünün yuvarlatılmış bir simge değer olduğunu; tan-rısal kabul edilen belirli bir gök cisminin yörünge sürecine eşitlenen gerçek sürecin, şifreli çiviyazısı simgelerde gösterildi-ğini; Mezopotamya'nın altmış tabanlı matematiğine göre de bu değerin 3661 yıl olduğunu aynntıh örneklerle açıklamıştım.175 Üstelik bu zaman dilimi, Maya Takvimi'ndeki 25.627 yıllık çağlar toplamı ile de şaşırtıcı biçimde uyumluydu ve yediye bir gibi bağlantı içeriyordu Yedi kez yinelenen 3661 yıl dön-
175 Bkz. 2012 Marduk'la Randevu, s 473-491

güsü, Maya çağlarının toplamına eşitti yani. Böylesi bir enter-polasyonun varlığı, Platon'un da Büyük Yıl kavramını oluştu-rurken 7 ile 3600 arasında, presesyon döngüsüne de uyum sağ-layacak bir bağıntı aramış olabileceğini akla getiriyor.
Yine Phaethon'un ürkütücü yolculuğuna dönersek, Pla-ton'un bu mitte anlatılan katastrofu ahlaki bir ders içeren me-taforlar olarak değil, uzak geçmişte yaşanan bir göksel karmaşa-nın toplumsal bellekte bıraktığı izler biçiminde değerlendirdiği-ne tanık oluyoruz. Tıpkı, dünya kabaran sulann altında kaldık-tan sonra, bu afetten sağ kurtulan Yunan Nuh'u Deucalion ve karısı Pyrrha'nın anlatıldığı Tufan mitini, yaşanmış bir felake-tin anıları olarak görmesi gibi. Ancak Platon, her iki olaya da birbirinden bağımsız ve uzak aralıklarla ortaya çıkmış gerçek afeder olarak bakarken, bunlara neden olan unsurun üzerinde durmaz. Getirdiği açıklama, gezegenlerin ve takımyıldızların uzun aralıklarla yerleştiği özel konumlarla bağlantılıdır ve bu göksel dizilimler, Platon'un gözünde

birer yazgı gibidir. Ya-bancı kültürlerden edindiği eski kayıt ve bilgilerde, Tufan'a ya da Phaethon'un ateş saçan yolculuğuna neden olan göksel un-surla ilgili ayrıntı bulamamıştır ya da belki bunun üzerinde faz-la uzun uzadıya düşünme gereği duymamıştır.
Phaethon miti ve burada anlatılan dramatik olaylarla, Ro-ma şair ve düşünürleri de yakından ilgilendiler. Bunların en kayda değerlerinden biri olan Lucretius, Nesnelerin Doğası Üzerine adlı ünlü epik yapıtında, hikâyenin seyrini kısaca özet-ledikten sonra, Tabii bunlar Yunan şairlerinin anlattıkları der, hafif küçümseyici bir ifadeyle, Gerçeklerden oldukça uzak bir masal.176 Lucretius'a göre, destansı bir havaya büründürü-len şey, aslında evrendeki süreçlerle ilgili, onun elementler arası savaş olarak gördüğü doğal bir olaydır ve ateş elementi-nin ağır bastığı, suya üstün geldiği bir anı anlatmaktadır. Dola-yısıyla ne kozmosun yapısına yönelik tannsal bir müdahale, ne de şiirsel yüceltmeyi hak edecek doğaüstü bir gelişme söz ko-nusudur. Evrende belli aralıklarla yinelenen doğal döngülerden

176 Lucretius, On the Nature of the Universe, s 148

birine ilişkin bir kesittir Phaethon miti.
Lucretius, bu görece maddeci yaklaşımı, izinden yürüdü-ğü bir başka ünlü düşünür olan Epicurus'tan edinmiştir. Doğa-nın ve evrenin akıl ve gözlem yoluyla kavranabileceğim; dinin (religio) yalnızca boş inanca dayalı korkular yaratmaya yaradığı-nı söyleyen Epicurus, tanrıların göksel ya da dünyevi olguları açıklamak üzere kişileştinldikleri hikâyeleri, mitleri bütünüyle dışlar ve bu yöntemle dile getirilen evrene ya da dünyaya iliş-kin olguların, gerçekliğe yabancılaşacağını savunur. Bu tavrını inançsızlık olarak değerlendirenlere de, asıl inançsızlığın, do-ğaya ve evrene ilişkin olguları gözle görünmeyen soyut tanrılar araalığıyla

göklerdeki belirsiz bir yere taşımak olduğunu söyle-yerek yanıt verir. Epicurus'un, mitler yerine akıl ve bilgiyi kullanma ilkesi-nin izleyicisi Lucretius da, evrensel süreçlere açıklama getirdi-ği yapıtında Phaethon mitinden yararlanırken, mitin kendisini değil, ardında yatan gerçek olguyu deşifre edip kullanmaya ça-lışmaktadır. Burada Epicurus'tan farklı olarak, dinden uzak durmaya çalışmak kaygısıyla mitleri bütünüyle dışlamak yerine, onlardan yararlanmaya çalışır. Lucretius'a göre, reigıo'nun, ya-ni tanrılarla ilgili yanlış bilginin sınırları içine girilmediği sü-rece, mitlerden ve mitsel hikâyelerden yararlanmakta bir sakın-ca yoktur.177 Platon, Euripides, Ovidius ve Lucretius gibi klasik dönem düşünür ve şairlerini epey meşgul eden Phaethon mitinin ya da Pseudo-Sibylline metinlerinde kırıntılarına rastlanan Yıldız Savaşları temasının, çok eski tarihte gerçekleşmiş göksel olgu-ların toplumsal bellekte bıraktığı izler olduğu fikri, Ortaçağ'da büyük oranda sisler ardında kalıp unutulduktan sonra, Röne-sans'la birlikte yeniden gündeme geldi. Dante Alighieri'nin ün-lü ilahi Komedyasını oluşturan Cennet, Cehennem ve Araf adlı uzun şiirlerinde mistik bir bakış egemen olsa da, as-lında bu yapıt, kozmosun yapısı ve dönüşümleriyle ilgili merak-lı bir arayışın adımlarını oluşturuyordu. Ünlü şair, evrende ken-

177 Monica R. Gale, Myth and Poetry in Lucretius, s 46

di gerçekleştirdiği düşsel gezintiyi anlatırken, Phaethon'un ya-şadığı tehlikeli göksel yolculuğa da göndermeler yapıyordu. Araf'ta, takımyıldızların konumları ve gök cisimlerinin yörün-ge hareketleri sırasında izledikleri tutulum çemberini (ekliptik) tanımlarken, Phaethon'un bu yolu izlemekteki başarısızlığının yarattığı dramatik sonuçlara değiniyordu sözgelimi.178 Cehen-nemdeyse, sürdüğü arabanın kontrolünü yitiren Phaethon'un neden olduğu ürkütücü afetler, düzensiz ve

serseri bir gök cis-minin kontrolsüz düşüşü olarak dile getiriliyordu.179 Onaltıncı yüzyılın egzotik düşünürlerinden Paracelsus da, hem Phaethon miti, hem de Pseudo-Sibylline metinlerindeki kehanetlerin, göksel olgularla bir biçimde bağlantılı, mistik bir dönüşüme işaret ettiği kanısındaydı. Paracelsus'a göre, içinde yaşadığımız dünyanın sonu, bu mitlerde anlatılanlara benzer bi-çimde, göklerde bir kuyrukluyıldızın belirmesinin ardından ya-şanacak olağanüstü koşullar, kıtlık ve sellerle gelecekti. 1531 yı-lında Avrupa semalarında görülen bir kuyrukluyıldızın ardından kimi bölgelerde hasat mevsiminin kötü geçmesi, salgın hastalık-ların ortaya çıkması, savaşların kızışması ve ekonomik sıkıntılar yaşanması, bu kanının onda güçlenmesine yol açmıştı.180
Aydınlanma Çağı'nda, bilimin ve analitik düşüncenin hızla ön plana çıkıp yeni bir heyecan dalgası yaratmasıyla birlikte, Rönesans'tan itibaren eski pagan mitlerini ve inanç sistemlerini yeniden keşfetmeye başlayan Avrupalı düşünür ve sanatçılar, mitoloji kategorisi altında değerlendirilen çok eski metinleri, akıl ve bilgi süzgecinden geçirerek yeniden yorumlamaya çalış-tılar. Elbette Phaethon miti ya da Sibylline Kitaplan'nda anla-tılan merak uyandıncı göksel afet hikâyeleri de bir kez daha mercek altına alınacaktı bu dönemde. Güneş Sistemi'nin yapısı ve kuyrukluyıldız ya da meteorlar gibi sürpriz ziyaretçiler,

178 Dante Alighieri, The Divine Comedy of Dante Alighieri, The Pur-gatory - Canto IV, s 69
179 Dante Alighieri, The Divine Comedy I. Inferno, Canto XVII, s 179
180 Sara Schechner, Comets, Popular Culture and the Birth of Modern Cosmology, s 47

mistik inançlardan ve kehanetlerden arındırılarak yorumlanma-ya çalışılıyordu.

On sekizinci yüzyılda bile, aralarında Antoine-Laurent La-voisier'nin de bulunduğu bilim adamları, gökten taş yağması-nın mümkün olmadığını; sözü edilen düşmüş kütlelerin dünya orijinli olduğunu; volkanik püskürme ya da yıldırım çarpması sonucu alevli bir görüntü ile düştüğü izlenimi ve-ren parçaların gökten geldiğini söylemenin hurafelere prim vermek anlamına geldiğini söylüyorlardı. Uzun süren tartışma-lardan sonra, 1798 yılında Hindistan'ın Benares bölgesinde ya-şanan meteor yağmurlarından sonra kalıntıları inceleyen Royal Society astronomlarından £dward Howard, raporunda bunların dış uzaydan gelip dünyaya düşen kaya ve metal parçalan oldu-ğunu kesin olarak açıkladı. Bu saptamanın ardından ünlü şair ve düşünür Wolfgang von Goetbe de ikna olacak ve Phaethon mitinde anlatılanların da çok eski tarihlerde gerçekleşmiş, ben-zeri bir göksel olaydan esinlendiğini söyleyecekti.181

Buna karşın, gök cisimlerinin hareketlerinin dünyayı fizik-sel olarak etkileyebileceği, hatta uzaydan dünyaya taş yağabile-ceği fikrine karşı o denli kemikleşmiş bir direnç vardı ki, on dokuzuncu yüzyılda bile bunların akıldışı hikâyeler olduğu düşünülebiliyordu. 1809 yılında Yale Üniversitesinden iki önemli bilim adamı, Başkan Thomas Jefferson'a, Connecticut eyaletindeki Weston kentine düşen metal ve kaya parçacıkları-nın kesinlikle dünya dışından geldiklerini açıklayan bir rapor sundular. Ama Jefferson, insanları buna inandırmanın hiç de kolay olmayacağını düşünüyor ve halkın gökten taşlar yağdığı-na inanmaktansa, iki Yankee profesörün yalan söylediğine inan-mayı yeğleyeceğini dile getiriyordu.182

Ateş ve kül çağı

Phaethon miti ve Sibylline fragmanlarında anlatılanlar da-hil, dünyanın uzak geçmişinde gök cisimlerinin beklenmedik

181 Trevor Palmer, Perilous Planet Earth, s 56-58

182 Francis Reddy-Greg VVaU-Chojnacki, Celestial Delights, s 184-185

hareketleri nedeniyle ortaya çıkan fiziksel değişimlere katastro-fizm gözlükleriyle bakacak ilk sıradışı çalışma, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Ignatius Donnelly adlı entelektüel bir politi-kacıdan gelecekti. Hukuk eğitimi alıp Minnesota'dan Kongre Üyesi olarak politikaya aülan Donnelly, irlanda asıllı bir ailenin 2°3 oğluydu. Zekâsı ve yetenekleri onu politik yaşamda çok kısa sü-re içinde başarıya taşıdı ve Minnesota'nm en popüler isimlerin-den biri haline getirdi. 1882 yılında, uzun ve yoğun bir çalışma sonucu kaleme aldığı Adantis Tufan öncesi Dünya (Atlan-tis The Antediluvian World) adlı ilk kitabıyla, büyük sansas-yon yarattı. Platon'un Timaeus ve Crio'as adlı diyaloglarında sözünü et-tiği yitik kıtanın bir efsane değil, büyük bir doğal afet sonu-cu sulara gömülen, Atlantik Okyanusu'ndaki bir kıta olduğunu (Denizler altında 20.000 Fersah adlı romanında konuya fan-tastik bir kurgu içinde yaklaşan Jules Verne'i saymazsak) ilk kez ortaya atan yazardı Donnelly; bu anlamda, belki de alternatif araştırma ve tezler üzerine kurulu, asıl parlayışını yirminci yüz-yılda gerçekleştirecek yeni bir literatürün de öncülüğünü üst-lenmişti. Kitabın gördüğü büyük ilgi üzerine, bir yıl sonra, Ragnarok adlı ikinci sansasyonel yapıtını yayımladı ve Atlan-tis'in batışı da dahil, yeryüzünde dramatik değişimlere yol açan olayların göksel orijinli olduğunu ileri sürdü. Artık politika-dan bütünüyle uzaklaşmış ve kendini araştırmalarına vermişti. Kitaplarım, beni politikanın kirli havuzundan çekip çıkardı diyecekti sonradan.183 Donnelly'nin kitaplarında anlattıkları ve mitlere olan sıra-dışı yaklaşımı, on dokuzuncu yüzyıl sonu Amerika'sında hızlı bir diriliş yaşayan dindar muhafazakâr politkalar göz önüne alındığında, fazlasıyla cüretkâr sayılabilirdi. Halkın çok sevdiği bir politikacı olmasına karşın, Atlantisi yayımladığı sıralarda, kitaplanndaki agnostik (bilinemezci) tavrın, dindar kesimlerde sert tepkilere neden olabileceğinden endişe etmişti ama hiç bek-lemediği biçimde, toplumun geniş bir kesiminden övgüler aldı

183 Martin Ridge, Ignatius Donnelly Portrait of a Politician, s 196

ve kitap heyecanla karşılandı. Amerika'nın kalburüstü sosyal grupları tarafından sürekli olarak Atlantis'le ilgili konferanslar vermek için davetler aldı, bunların çoğuna da katıldı ama o dö-nemde Amerika'da ortaya çıkmaya başlayan mistik gruplardan ve Atlantis kültlerinden özenle uzak durdu.184

tkinci kitabı Ragnarok Ateş ve Çakıl Çağı, neredeyse bütünüyle Phaethon miti üzerine kurulmuştu ve burada anlatı-lan afetlerin, dünyanın çok yakınından geçerek yoğun göktaşı yağmurlarına neden olan, hatta belki de gezegenimize çarpan serseri bir kuyrukluyıldıza bağlı olduğunu ileri sürüyordu.

Donnelly'ye göre, sıcak bir çekirdeğin üzerinde kayalık bir kabuktan oluşan yeryüzünün, bizim yaşadığımız en üst tabaka-sındaki kil, kum ve çakıl yığınları (The Drift), Louis Agassiz'in başını çektiği jeologların ileri sürdüğü gibi, uzak geçmişteki bu-zul tabakalarının hareketi sonucu ortaya çıkmamış; bu tabakala-rı, yeryüzüne çarpan gök cisimlerinin kalıntıları oluşturmuştu. Tarih öncesi çağlarda gerçekleştiğini düşündüğü bu katastrofun, sözlü gelenek ve mitler aracılığıyla bize dek ulaştırıldığını savu-nuyordu Donnelly. Bu kitabında ayrıca, Atlantisdeki agnostik tavrından da ani bir U dönüşü ile uzaklaşıyor ve Hıristiyan inançlarına sarılıyordu yeniden Felaket, insan ırkına yönelik, hak edilmiş bir tanrısal cezaydı.185

Bu çizgi değişimine rağmen, dindar çevreler, Ragnarok'u inançlarına bir meydan okuma olarak algıladılar, çünkü onları koruyan ve gözeten Tanrı'nın, insanların bir kuyrukluyıldız ya da göktaşı çarpması sonucu ölmelerine izin vermeyeceğinden emindiler. Bilimsel çevrelerse, büyük jeolojik değişimlerin böy-le kısa süreli ani olaylarla ortaya çıkmayacağım, yüz binlerce yı-la yayılan bir süreç içinde yeryüzünün biçimlendiğini ve bu tahmin edilebilir evrenin içinde sürprizlere yer olmadığını söyleyerek Ragnarok'u tartışmaya bile gerek görmeden reddet-tiler.1»

184 Martin Ridge, a.g.e, s 203

185 Martin Ridge, a.g.e, s 204-205

186 Helen McCan White, Talc of a Comet and Othcr Stories, s. 169-170

BİR İDEAL-İN HİKAYESİ

Buna karşın, Ragnarok, ilk kitabın da üzerinde bir satış ba-şarısı elde ettiği gibi, basında da geniş yankılara neden oldu. Ede-biyatçılar, politikacılar, hatta bazı Katolik din adamları bile Don-nelly'nin, tarihin en iddialı ve büyüleyici teorilerinden birini or-taya attığını düşünerek ona övgüler yağdırıyorlardı ama bunlar Minnesota'lı yazara yetmiyordu. Bilimsel akademik çevrelerden de destek ve onay bekliyordu Donnelly; elbette, asla gerçekleş-meyecek bir beklentiydi bu ve birkaç yerbilimcinin sınırlı ilgisi-nin dışında bilim adamları tarafından kesin olarak dışlanacaktı.

Kitabın adını, îskandinav mitolojisinden ödünç almıştı Donnelly Kuzey inançlarına göre ölen bir savaşçının ruhu, Odin'in nedimeleri olan Valkyrie adlı periler tarafından, bir tür cennet diyebileceğimiz Vaıaa'ya taşınırdı. Savaşçı burada bes-lenip dinlenerek gücünü topladıktan sonra, nihai büyük savaşa, yani ateşle ve yıkımlarla birlikte gelecek Ragnarok'a hazırlanır-dı. Büyük tanrılar ve onların hizmetindeki yüce savaşçılar, so-nu yenilgi olsa da, cesurca bu savaşa girmek ve ebedi yazgıları-nı izlemek durumundaydılar. Bir başka deyişle, Yakındoğu inançlarındaki Armageddondan farklı olarak Ragnarok, so-nunda iyilerin kazanacağı bir mücadele değil, yitirilmesi ka-çınılmaz olan bir savaştı ve gökten gelen alevler, yere düşen yıl-dızlarla birlikte, dünyanın sonunu belgeliyordu.

Donnelly, Edda adı verilen ve Kuzey Sibyl'lan olarak bil-diğimiz Volva'lar tarafından dile getirilen dizelerde çizilen Rag-narok resmini, bir kuyrukluyıldızın yol açtığı facianın bellekler-deki tortuları olarak

görüyordu

iskandinavyalıların efsanelerinde, kuyrukluyıldızın gelişini anlatan çarpıcı bir kayıt yer alır. Kuşaklar boyunca yinelenmiş, çeşitli dillere çevrilmiş, üzerine yorumlar yapılmış, eleştirilmiş ama asla anlaşılamamıştır. Yabani ve anlamsız bir sözcük rapso-disi ya da geleceğe ilişkin bir katastrof beklentisi olarak görül-müştür bu. Oysa hiç de öyle değildir!187

Sözcüğün etimolojisi bile, göksel afetle ilgili ipuçlarını ve-riyordu Donnelly'ye göre. Kuzey dillerinin hemen hepsinde

187 Ignatius Donnelly, Ragnarok The Age of Fire and Gravel, s 141

Regn yağmur ve Rok da toz bulutu anlamına geliyordu. Bu durumda Toz ve kül yağmuru benzeri bir anlama sahip olan Ragnarok sözcüğüyle, kuyrukluyıldızın parçalanması sonucu dünyaya yağan parçacıkların oluşturduğu toz bulutu kütlesi an-latılmış oluyordu. Volva'nm dizelerinde, Ragnarok öncesi insan soyunun hatalarının ve günahlarının biriktiğinden ve bu duru-mun ilahi cezayı getirdiğinden söz edildiğine dikkat çeken Don-nelly, Dünyada yıkımı getirecek koşullar olgunlaşmıştı ifade-siyle bu dinsel bakışı destekliyor ve devam ediyordu Ragna-rok, yani tanrıların karanlığı ya da toz ve kül yağmuru gelip, işi bitirecekti artık.188

Donnelly'ye göre, kargaşayı getiren ve yıkımlara yol açan olayda, birden fazla kuyrukluyıldızın varlığı söz konusuydu. Bunlardan biri, iskandinav mitlerinde Fenris Kurdu adıyla anılıyordu. Ikincisiyse, yine mitlerde ayrıntılı olarak sözü edilen Midgard Yılanıydı ki, Edda'lara göre, o ortaya çıktığında denizler kabarıp karalara saldırıyordu. Donnelly, çarpmadan önce dünyanın çok yakınından geçen bu ikinci kuyrukluyıldızın da, okyanuslar üzerinde şiddetli gelgitlere neden olduğunu dü-şünüyordu.189

Phaethon miti de, Donnelly'ye göre, Iskandinavların Rag-narok ile anlatmaya çalıştıkları büyük göksel facianın, Yunan-Roma kültüründeki paralelinden başka bir şey değildi. Aniden ortaya çıkan iki kuyrukluyıldız dünyayı ateşe vermişler, güneşin önünü kapayıp karanlığa neden olmuşlar, nehirlerin kuruması-na ve dağlann kavrulmasına yol açmışlar, son olarak da uzun süreli soğuk bir evreyi, yapay bir kış mevsimini yaratmışlardı. Her iki hikayeyi üst üste koyup, süslü ayrıntıları ayıkladığımız-da, dünyanın uzak geçmişinde kuyrukluyıldızlar tarafından ya-ratılan kargaşanın, aslına oldukça sadık bir kaydına ulaştığı-mızı düşünüyordu Donnelly Bu kargaşanın nedeni, gökyüzünün yükseklerinde gerçek-leşen bir olaydır; uzaydan gelmiştir; yıldızları tehdit etmiştir;

188 ignatius Donnelly, a.g.e, s 142
189 Ignatius Donnelly, a.g.e, s 143

belli takımyıldızların hizasından geçmiştir; yıkıcıdır; sarı renk-tedir; büyük bir ısıyla ilişkilendirilir; dünyayı ateşe verir; deniz-leri kurutur; parçaları yeryüzüne saçılır; dünyayı küllerle doldu-rur; güneş görünmez olur; bir müddet, tutulma sırasında oldu-ğu gibi, dünya karanlıkta kalır; bir süre sonra geri döner; yer-yüzünde bitki örtüsü yeniden oluşur; nehirler ve pınarlar tek-rar ortaya çıkar; dünya yenilenmiştir. Bütün bu süre içinde in-sanlar ya kuğular gibi su kenarlarında saklanmış ya da mağara-lara sığınmıştır.190
Ragnarok yayımlandıktan kısa bir süre sonra, Endonez-ya 'daki Krakatoa volkanının patlamasıyla yaşanan katastrof, je-olojik değişimlerin, bilim adamlarının ileri sürdüğü gibi çok uzun süreçlere yayılmış, yavaş ve önceden tahmin edilebilir ol-madığını söyleyen Donnelly'yi doğrular görünüyordu. Bazı je-ologlar, buzul teorisiyle ilgili ciddi kuşkularının bulunduğunu belirterek Donnelly'nin getirdiği alternatif açıklamayı

dikkate değer bulduklarını ima ettiler. Ama o bunlarla yetinmiyor ve yersiz bir iyimserlikle, bilimsel çevrelerde tezlerinin kabul edi-lip destek görmesini istiyordu. Yayması D. Appleton'a, kendi bünyelerinde çıkan bir bilimsel dergide Ragnarok'tan söz etme-leri ve kendi bastıkları kitabı bilimsel platformda desteklemele-ri çağrısında bulundu. Ama bu talebi net bir yanıtla reddedildi, çünkü yayıncıya göre bilimsel dergilerde ciddiye alınacak yazı ve teorilerin yalnızca yetkili mercilerden (yani akademisyen-lerden) gelmesi gerekiyordu. Appleton, Ragnarok'un ancak po-püler yayın organlarında yer bulabileceği ve Donnelly'nin bu-nunla yetinip mutlu olması gerektiği inanandaydı.191 Aslına bakılacak olursa, Donnelly'ye karşı çıkan, daha doğ-rusu onun söylediklerini ciddiye almaya gerek görmeyenlerin itiraz ettiği konu, Phaethon ve Ragnarok mitlerinin ardında çok eskiden yaşanmış doğal afetlerin bulunması ya da bir kuyruklu-yıldızın dünyaya çarpmış olma olasılığı değildi. Hatta bir grup bilim adamı, böyle bir olasılığın varlığını kabul ediyor ama söz

190 Ignatius Donnelly, a.g.e, s 164-165
191 Helen McCan White, a.g.e, s 182-183

konusu katastrofun Donnelly'nin iddia ettiği gibi yakın geçmiş-te değil, ancak milyonlarca yıl önce gerçekleşmiş olabileceğini vurguluyordu. Asıl büyük sorunsa, Donnelly'nin yöntemleri ve yaklaşım biçimindeydi Bir hipotezle ortaya çıkıyor ama bu-nu sınarken, gerçekleştiğini ileri sürdüğü olayın nasıl bir sü-reç izlediğiyle değil, niçin yaşandığıyla daha çok ilgilenir gö-rünüyordu ve bu da, (kendi tezine göre) yıkım getiren bir do-ğal afeti, ilahi bir mekanizmayla ilişkilendirme çabasından kaynaklanıyordu.
Kuyrukluyıldız çarpmasıyla ilgili ayrıntıları içeren hiçbir veri ya da

kanıta yer vermiyordu çalışmasında. Tam olarak ne zaman olmuştu sözünü ettiği olay Yeryüzünün hangi bölgesin-de gerçekleşmişti Bunları destekleyecek jeolojik ya da arkeolo-jik veriler nelerdi Donnelly, olayın kendisinden çok, gerçek-leşme gerekçesi ile ilgilenir gibiydi ve buna kendini çok fazla kaptırıp kitabın final bölümlerinde Kutsal Kitap üslubunu ha-tırlatan ifadelerle, insanlara vaaz vermeye çalışıyordu. İnsanlar doğruluğa ve adalete değer verir, maddi hırslara kendini kaptır-mazsa, Tanrı da bu gezegeni ve insanlığı kuyrukluyıldız çarp-malarından ya da başka tehlikelerden koruyabilirdi!
Donnelly, sözünü ettiği büyüklükte bir kuyrukluyıldızın dünyaya çarpması durumunda yaşanması olası gelişmelerle il-gili ayrıntıları sıralıyordu kitabında ama, bu tür bir çarpışma-dan geriye mitlere yansıyacak anılar kalamayacağını, çünkü insanlığın böylesi bir felaket sonrasında yeryüzünde varlığını sürdürebilmesinin neredeyse olanaksız olduğunu kabul etmeye yanaşmıyordu. Su kaynaklan kuruyacak, bitki örtüsü neredey-se tümüyle yok olacak, uzun bir süre güneş ışığı kalın bir ta-bakayla perdelenecek, solunan hava zehirli partiküllerle dola-cak ve ısı hatırı sayılır oranda düşecekti. Üstelik böylesi bir fe-laketten sonra koşulların tekrar normale dönmesi, ortalama in-san ömrüyle kıyaslandığında, oldukça uzun bir süre gerektire-cekti. Bu durumda, kuyrukluyıldızla ilgili anıları mitler yoluy-la gelecek kuşaklara aktaracak birilerine gerek kalmayacaktı dünyada, çünkü zaten gelecek kuşaklar diye bir şey de ol-mayacaktı!

BİR -İDEAL-İN HİKAYESİ

Ignatius Donnelly'nin, Ragnarok'ta ileri sürdüğü kimi id-dialı önermeler, inandırıcılık sınırlarının hayli dışında kaldı ama aslında kitapları oldukça önemli bir ilk adım niteliği taşıyor-du Klasik filozoflardan iki bin beş yüz yıl kadar sonra, mitler-de anlatılanların ardında çok eskilerde yaşanmış gerçek olayla-rın yatabileceği fikrini insanlığa bir kez daha anımsatıyor ve bir anlamda herkesi bu sorun üzerinde dikkatle

düşünmeye davet ediyordu. Üstelik, bunu yaparken güvenilir yöntemler kullan-mış olmamasına karşın, eski metinler ve anlatılarda yer alan kri-tik olgular arasında ilginç ve çarpıcı paralellikleri, sezgi gücü sa-yesinde yakalamış ve modern bilimin sıkı sıkıya sarıldığı para-digmanın sağlamlıktan ne denli uzak olduğunu da gözler önü-ne sermişti.
Hepsi bir yana, muhafazakâr bilim ortodoksisinin önyargı-lı ve bürokratça yaklaşımlarına modern çağda hedef olan ilk araştırmacıydı Donnelly. Bütün bunlar, kitaplarında ileri sürdü-ğü, kimileri fazlasıyla mistik tezlere kuşkuyla baksak ve çoğu id-diasında fazla ileri gittiğini düşünsek de, bu ilginç yazarın de-ğerini ve önemini teslim etmemizi gerektiriyor. Yanlışları ne denli çok görünürse görünsün, doğru bir kuşkuculuktan yola çıktığı ve genel kabul gören, adeta çözülmüş, yanıtlanmış, bit-miş gözüyle bakılan sorulann altına birer muhalefet şerhi ko-yarak insanları bir kez daha düşünmeye çağırdığı için, Ignatius Donnelly'yi ayrı bir yere koymak durumundayız.
Franz Kugler Mit yorumunda bir milat
Phaethon'un göklerdeki tüyler ürpertici gezintisiyle ilgili ayrıntılar, kimi noktalarda Pseudo-Sibylline kitaplarındaki pa-sajlarla ilginç benzerlikler ve paralellikler içeriyor. Bunu fark eden ve Donnelly'nin spekülatif denemelerinden kırk yılı aşkın bir süre sonra, gerek Phaethon mitinde, gerek Sibylline frag-manlarındaki eskatolojik ipuçlarında, uzak geçmişte yaşanmış gerçek katastroflann izlerinin gizlendiğini düşünen ilk modern çağ bilim adamıysa, Franz Xaver Kugler.

Cizvit eğitimi almasına ve ölene dek bu dini grupla bağla-rını sürdürmesine karşın, rahatlıkla yirminci yüzyılın en radikal ve analitik düşünceye sahip bilim adamlarından biri olarak ni-teleyebileceğimiz

Kugler, akademik kariyerine kimya öğretmeni olarak başlar, ancak 1894 yılında yakın dostu, astronom ve ma-tematikçi Joseph Epping'in ölümünün ardından alan değiştire-rek, onun çalışmalarını üstlenmeye ve sürdürmeye karar verir. Bu tarihten itibaren de bütün zamanını eski Mezopotamya ast-ronomisine ve matematiğine ayınr. On dokuzuncu yüzyıl bo-yunca elde edilmiş eski Asur ve Babil çiviyazısı tabletlerinden astronomi ve matematikle ilgili olanları dikkade sınıflayan ve bunların çevirilerini, yorumlarını ve ayrıntılı dökümlerini yapan Kugler, yoğun ve disiplinli çalışması sayesinde bu alandaki en önemli uzmanlardan biri olarak anılacaktır zaman içinde.

Die Babylonische Mondrechnung (Babil'de Ay Hesapla-rı - 1900) ve Sternkunde and Sterndienst in BabeF' (Babil'de Astronomi ve Yıldız Gözlemciliği - 1907) başta olmak üzere birçok yapıtı, bugün hâlâ Mezopotamya astronomisi ve mate-matiğiyle ilgili birincil başvuru kaynaklan arasındadır ve Kug-ler'ın, Otto Neugebauer, Abraham Sachs, B. L. Van der Waer-den gibi uzmanların öncülüğünü yaptığı, onlann yolunu açtığı kabul edilmektedir.

Kugler'ın değerini ve önemini anlamak için, ilkin az önce kısaca değindiğimiz, Donnelly'ye yönelik tepkilerin ve yok say-ma tavnnın on dokuzuncu yüzyıl sonlarında iyice kemikleşmiş bir bilim bürokrasisinin genel davranışı haline geldiğini anım-samamız; ardından da, yine aynı dönemlerde, farklı eskiçağ top-lumlannın kültür ve mitlerindeki paralelliği, Mezopotamya kül-türünün difüzyon yoluyla yayılmasına bağlayan tutucu yakla-şıma dikkat etmemiz yeterli. Franz Xaver Kugler, çağının bu yaygın Babilci (Panbabylonist) düşüncesinden dikkatle uzak durarak, farklı uygarlıkların mitlerinde aynı unsurlara ve olay-lara rastlanmasının kültürel difüzyonla değil, bütün bu farklı uygarlıkların, aynı göksel olaylara tanık olmasıyla açıklanması gerektiğini savunmuştu.192 Birbirine çok benzeyen mitler, bir

192 Peter Lancaster Brown, Megaliths, Myths and Men, s 266

kültürel alışverişin değil, insanların belleklerinde derin izler bı-rakan, ortak tanıklıkların sonucuydu Kugler'a göre.

Yaklaşık otuz yılını, Sümer, Akat ve Asur çiviyazısı tablet-lerin deşifre edilmesine ve sınıflanmasına veren Kugler'ın bir eskiçağ mitolojisi araştırmacısı değil, Mezopotamya ve Yakın-doğu astronomisi ve matematiği uzmanı olduğunu anımsamak-ta da yarar var. Değişik kazılarda elde edilen on binlerce table-ti tiriz bir elemeden geçirerek, içlerinde astronomi ve matema-tikle doğrudan ilgili olanları ayıklayıp kategorilere ayıran ve bu yorucu çalışmanın ardından, parçaları bir araya getirerek elin-deki eski metinleri yorumlayan Kugler, Sümer, Babil ve Asur astronomisine ilişkin bilgilerimizin büyük çoğunluğunu borçlu olduğumuz bilim adamlarının başında geliyor. Dolayısıyla, elin-deki malzemeye ilahiyatçı ya da edebiyatçı yaklaşımıyla değil, matematikçi ve astronom gözüyle bakıp değerlendiren bir uz-manla karşı karşıyayız burada. Bu nedenle, Kugler'ın, ölümün-den iki yıl önce kaleme aldığı ve bugün katastrofizmin öncü çalışmaları arasında değerlendirilen, Sibyîlinischer Stcmkampf und Phaethon in Naturgeschichtlicher Beleuchtung (Sibylline Yıldız Savaşları ve Phaethon'un Doğal Tarih Olarak Okunma-sı) adlı kitabı, ayrı bir önem taşıyor.

1927 yılında yayımlanan bu kısa incelemede Kugler, söz konusu muamma mitlere, iki ayrı kaynaktan beslenerek fark-lı bir açıklama getirmeye çalışıyordu Otuz yıl boyunca okuyup yorumladığı ve sınıfladığı astronomik kayıtlarda dikkatini çeken sıradışı göksel olaylarla ilgili olarak eskilerin düştüğü notlar ve yirminci yüzyıl başlarında jeologların yeni bulgularıyla ortaya çıkan, meteor çarpması sonucu oluşmuş büyük yüzey değişik-likleri.

Kugler, Phaethon mitinde anlatılanların bir mevsimsel doğal yenilenme teması ya da ahlaki bir ders falan içerme-yip, doğrudan doğruya yaşanmış bir afetin izlerini taşıdığı ka-nısındaydı. Onun çözümlemelerine göre, bilinmeyen bir gök cisminin dünyaya yaklaşması sonucu, yaklaşık 10 1500 dolayla-rında göklerde büyük, parlak bir ateştopu görülmüş ve bu gök cismi kısa bir süre sonra parçalar halinde

dağılıp dünyaya

(büyük olasılıkla Etiyopya'ya) çarparken, etkileyici ve ürkütücü meteor yağmurlarına neden olmuştu. Phaethon mitinde anlatı-lan bütün ayrıntılar, mitlerin ve şiirselliğin yarattığı ambalaj ka-zındıktan sonra, yaklaşık 3500 yıl önce yaşanmış büyük bir ka-tastrofun, toplumsal bellekteki tortularını oluşturuyordu.

Kugler, yenilikçi ve devrimci fikir ve çözümlemelerin yaygınlık kazanabilmeleri için, yalnızca dar bir uzmanlar grubu-na değil, çok daha geniş kitlelere duyurulmaları gerektiğinin farkındaydı. Bilimsel akademik çevre ve uzmanların, üzerinde ustalaşabilmek için yıllarını verdikleri teknik rutinlere ve bun-lara sıkı sıkıya bağlı, genel kabul gören tezlere tutsak oldukları-nı düşünüyordu.193 Bu nedenle Sibylline Yıldız Savaşları ad-lı kitabını, Kamu ilgisine Yönelik Yazılar başlıklı yeni bir di-zinin ilk adımı olarak yayımladı.

Eski metinlerin çoğu, bilim adamları tarafından 'saçma' bulunarak dışlanmış, bunların gerçek kozmik olgulara referans içerdiği yorumunun yapılması bir yana, anlamlı alegoriler ola-rak açıklanmaları bile kimse tarafından başanlamamışar, diyor-du Kugler. itiraf etmeliyim ki ilk denemelerimde ben de bun-dan farklı bir şey yapamadım. Ama Babillilerin astronomik ve astro-mitolojik kavramlarını içeren çiviyazısı dokümanların de-şifre edilmesi yolunda uzun yıllar boyunca edindiğim deneyim bana şunu öğretti ki, Doğuluların, özellikle de eski doğu top-lumlarının fikir sistemleri biz Batılılara anlamsız görünse de, kendi içinde mantıklıdır ve gerçek olgulara dayanan bir temele sahiptir.194

Yöntemini antik toplumların göksel mitlerinin deşifre edil-mesi sırasında edindiği deneyim ve bilgilere dayandıran Kugler, ilkin referans verilen olgunun, yani Phaethon ve Sibylline'de simgeler kullanılarak sözü edilen göksel afetin ne olduğunu saptamaya yöneldi, ardından da bunun ne zaman

ve nasıl bir se-

193 Livio C. Stecchini, Cuneiform Astronomical Data and Cclcstia! Instabi-
lity (Alfred De Grazia cditörlüğündeki The Velikovsky Affair Scien-tism versus Science adlı derleme, s 124)
194 Franz Xaver Kugler, Sibyllinischer Sternkampf und Phaethon, s 8-9

yir izleyerek gerçekleştiğini bulmaya çalıştı. Eskiçağ tarih çileri fi-ce düzenlenmiş, birbirleriyle tutarlılığa sahip kronolojileri ve uzak geçmişe ilişkin göksel kayıtları bir araya getirip inceledik-ten sonra, Phaethon mitinin dile getirdiği afetlerin ateş ve sel olmak üzere iki yönünün bulunduğu; Afrika'ya (Etiyopya ve Aşağı Mısır) ateş yağarken Yunanistan ve Doğu Akdeniz'in kuzey bölgelerinde seller, gelgit dalgalan su baskınlarının yaşan-dığı; Yaşlı Pliny'nin notlarında ve döneme ilişkin diğer gözlem kayıtlarında sözü edilen Typhon Kuyrukluyıldızının geçişinin ve Eski Ahit'in Exodus kitabında Mısır'ın başına geldiği söyle-nen felaketlerin, Phaethon mitinin dile getirdiği olaylarla eşza-manlı olduğu sonucuna vardı.

Bu veriler, döneme ilişkin gökyüzü konumlarını hesapladı-ğında, mitlerde sunulan simgesel referanslarla da bire bir uyumluydu. O günün koşulları içinde kesinleşmiş olduğu düşü-nülen bazı kronolojik veriler ışığında Kugler, IÖ 1528 (ya da bi-raz daha öncesi) gibi bir tarih saptadı. Tezini doğrulayacak ya da destekleyici bilgi sağlayacak jeolojik verilerden yoksundu; bu nedenle, kıyılan yutan dalgalar, aniden mevsimlerin değişme-si ya da şiddetli deprem ve sarsıntılar gibi unsurlan kanıtlaya-cak bulgular elde edemedi. Eğer Kugler bu araştırmasını yetmiş yıl sonra yapma olanağına sahip olsaydı, aradığı tarihin tÖ 1650'nin hemen sonrası olduğunu bulmakta gecikmeyecekti.

Diğer yandan, tıpkı Yaşlı Pliny'yi kaynak olarak kullanan bazı Rönesans yazar ve tarihçileri gibi, Kugler'm da kafası kanş-mışü Pliny, geçiş yapan Typhon Kuyrukluyıldızının, alışılmış kuyrukluyıldız görüntüsü vermeyip, yuvarlak ve çok parlak bir yapıya sahip olduğunu, gökte ikinci bir güneş gibi ışıldadığı-nı ve adeta bir gezegene benzediğini söylüyordu. Yuvarlak bir ateş topunu andınyordu bu gizemli ve ürkütücü nesne. Kugler da olabildiğince tedbirli davranmaya çalışarak, Phaethon'dan (ya da Typhon'dan) söz ederken, terminolojik olarak garip görünse de, güneşe benzeyen meteor ifadesini yeğledi.195

195 Livio C. Stecchini, a.g.e, s 130

Phaethon mitinde ve Pseudo-Sibylline kitaplarında anlatı-lanların gerçek göksel olgulardan esinleniyor olabileceğini düşü-nen bilim adamları, bu radikal adımı atmaya cesaret edemeyip, söz konusu astronomik verilerin sıradışı ve spesifik bir olayı değil, rutin ve sürekli yinelenen doğal döngüleri simgelediği-ni vurgulamakla yetinmişlerdi o güne dek. Yani Phaethon miti, bilinen, belirli, yaşanmış bir olayı değil, defalarca yinelenen sı-radan bir olguyu, mevsimlerin değişmesini ya da güneşin batı ufkunda yok olup, sabahlan doğuda yeniden belirmesi gi-bi doğal bir süreci, olağanüstüymüş gibi göstererek anlatıyor-du! Gök cisminin büyük, çok parlak ve yuvarlak bir görüntüye sahip olması, onun güneşle aynı grup içinde değerlendirilen bir yıldız olmasından kaynaklanıyor olabilirdi ancak; dolayısıyla Ve-nüs'ün bir süre görünürden yok olduktan sonra doğu ufkunda Sabah Yıldızı olarak belirmesi, efsanenin esinlendiği göksel ol-gulardan biri olmalıydı.

Egemen bilimsel paradigmanın sadık ve muhafazakâr iz-leyicilerinde alışık olduğumuz, sık görülen bir tavır Mitlerin neredeyse tümü (başka bir şeye benzetmeye dilleri varmadığı için) yalnızca mevsimsel döngülerle

ya da gece-gündüz karşıtlı-ğıyla ilişkilendirilir. Uzun ve sivri yapıya sahip her anıt fal-lus, yuvarlak ya da eliptik her ikon vulva simgesidir. Eski toplumların astronomik kayıtlarından kaynaklanan metinler, ya batıl inanca dayalı saçma sapan kehanetler ya da bildik gök ci-simlerinin alışılmış yörüngeleriyle ilgili alegorilerden ibarettir.
Başka ne olabilir ki zaten Modern dünyanın bilimsel kurum-laşmasını teslim alan paradigmaya göre, astronomi ancak son dört yüz yılda gelişmiş ve ortaya çıkmış bir bilimdir ve bundan öncesine ait veriler yalnızca eski toplumların büyü törenleri ya da mevsimsel döngülerle ilgili bereket kültü takıntılarıyla açıklanabilir!
Bilinen tarih çağlarında, sözgelimi Phaethon mitiyle ilgili Kugler'ın önerdiği ÎÖ 16. yüzyılda dünyayı ciddi biçimde etki-leyen bir katastroftan söz etmek, Kepler ve Newton amen-tülerine bağlı istikrarlı ve uyumlu evren ninnileriyle ters düşmek anlamına gelecektir. Bilimsel bakış olarak sunulan

paradigma, büyük katastrofları, milyon yıllarla ölçülen çok uzak geçmişe yerleştirerek, insanın yeryüzünde uygarlık oluşturmaya başladığı evre olarak değerlendirilen son beş bin yılın böylesi ra-dikal değişimlerden uzak olduğu varsayımını empoze etmek üzerine kurulmuştur.
Bu elbette fazlasıyla ideolojik ve özünde sınıfsal bir ba-kış açısıdır, çünkü bugün geldiği noktada (ve buraya varana dek) uygarlığın yalnızca insana bağlı değişkenlerin denetimi altında evrim gösterdiğini varsayarken, günümüzdeki koşulla-rı ve egemen yapıyı da değişmez bir sonuç, hatta doğruluğu ve rasyonelliği tartışılamayacak olan bir nihai durum gibi sunar. Gözlerinizi gökyüzünden çekip, yere indiriniz ve size Öğretilen, sunulan yapı içinde, biçilmiş olan role burununuz, yalnızca günlük yaşamlarınızın rutin ayrıntılarıyla uğraşınız!
Mutlak doğrular, küçük pragmatik ayrıntılar biçiminde, küçücük

dün-yalannızdaki yaşamın içinde saklıdır; büyük evrensel sorula-rın yanıdannı ve çözümlemeleriniyse, tıkır tıkır işleyen sistemin kurumsal bilim bürokrasisi, sizin adınıza üstlenmiş durumdadır, rahat olunuz! Paradigmanın emrettiği buydu ve sistemin mekanizmalarına uyum sağlamak zorunda bırakılan bilim bürokratlarını da, ku-rumsal çatılar altında aynı dogmatik ve önyargılı bakış açısına sa-hip olmak üzere eğitiyordu. Pseudo-Sibylline kitaplarının ingi-lizce çevirisinin editörlüğünü yapan F. W. Blass bu nedenle Ki-tap V'in son dizelerini akıldışı final olarak nitelendiriyor, bi-lim tarihi uzmanı Edmund Hoppe yine aynı nedenle o dizelerde anlatılanları bütünüyle saçmasapan bulduğunu söylüyordu.196 Ancak tutucu bir Hıristiyan kurumunda, Cizvitler arasında yetişmiş olmasına karşın, eskiçağ astronomisi alanındaki engin bilgi birikiminin ve deneyiminin de katkısıyla, Franz Xaver Kugler çok daha esnek ve açık fikirli yaklaşıyordu meseleye. Sözde rasyonel olmaya çalışarak, Phaethon miti ve Sibylline di-zelerini, güneşin batısındaki simgesel ölüm ve karanlıkla ya da Venüs'ün şafak yükselişi sırasındaki göz kamaşüna panltısıyla

196 Livio C. Stecchini, a.g.e, s 131

açıklamaya çalışanları, Akşam vakti gökyüzü o denli basit, sı-radan ve huzur doludur ki, karmaşık, sıradışı ve şiddetle yüklü olayları anlatan bir efsaneye temel oluşturamaz, diye yanıtlıyor ve devam ediyordu Yine aynı biçimde, Venüs'ün sabah yıldı-zı olarak doğması, en çılgın zihinde bile evrensel bir katastrof fikrini çağrıştıramaz.197
Kugler, seçtiği iki mitolojik parça üzerinde, eskiçağ top-lumlarının astronomik metinlerini ve simgeciliğini çok iyi tanı-yan bir uzman olarak uzun süre çalıştıktan sonra, her iki hikâ-yenin de aynı göksel katastrofu anlattığı sonucuna vardı. Dola-yısıyla, îsa'dan önce birinci yüzyılda,

Mısır'ın Yunan dili konu-şulan bölgelerinde kaleme alındığını düşündüğü Pseudc-Sibyl-line kitaplarının beşincisindeki final satırlarını, Phaethon miti-nin farklı bir anlatımı olarak gördü. Dizelerde rasdanan kimi göksel ayrıntılar, sözgelimi Savaşçı Sabah Yıldızı'nın, Aslan'ın üzerine binmesi, kozmolojik imajlarla da bire bir uyumluydu Çünkü, başta Kybele olmak üzere, Venüs ile göklerde temsil edildiği düşünülen her tanrıça, bir elinde mızrakla aslanın üze-rine binmiş olarak betimleniyordu.
Kugler'ın yazdıkları, o günlerde yalnızca dar bir çevrede il-gi gördü ve sınırlı da olsa yankılara neden oldu. İlginç bir rast-lantı sonucu, aşağı yukarı aynı günlerde, Sovyet bilim adamı Leonard Kulik, Sibirya'da geniş bir araştırma yapma olanağı bularak, 1908 yılında Tunguska bölgesine düşen iri bir göktaşı-nın neden olduğu felaketin izlerini ilk kez gözler önüne sermiş; bu olayın yarattığı sansasyon da, Sibylline Yıldız Savaşları ki-tabına olan ilgiyi belli oranda artırmıştı. Bugün hâlâ nasıl ger-çekleştiği tam olarak anlaşılamamış olmasına karşın, dağılan bir meteorun parçalarından birinin Tunguska'ya düşmesiyle oluş-tuğu sanılan bir krater ve çevresindeki geniş bir alan üzerinde yarattığı yıkım, yirminci yüzyıl başlarında paradigmanın zaferi-

197 Malcolm Lowery, Franz Xavier Kugler Almost a Catastrophist, I.S.G. Review No 2 (Not Aynı makale Kronos adlı jurnalin Yaz 1977 tarihli sayısında Father Kugler's Falling Star başlığıyla yeniden yayımlanmış-tır.)

BİR -İDEALİN HİKAYESİ

ne gönülden inanan, heyecanlı bilim ortodoksisi için çok da se-vimli bir bulgu sayılmazdı doğrusu. Meteor şans eseri, insan yerleşiminin olmadığı bir bölgeye düşmüş ve can kaybına yol açmamıştı ama küçücük bir sapmayla yön değiştirip kalabalık bir kente çakılsaydı, bilinen en büyük facialardan birine neden ^17 olacak, belki de bir kenti tüm nüfusuyla

birlikte yok edecekti.

Bu olay, uniformitarian paradigmaya karşı çok küçük bir azınlıkça savunulan katastrofizm tezini beklenmedik biçimde gündeme taşıdı. Demek ki göksel kaynaklı büyük felaketler, yal-nızca milyon yıllarla hesaplanan çok uzak geçmişte olmuş bit-miş olaylar değildi ve dünya, ortodoks akademisyenlerin inan-mamızı istedikleri kadar güvenli bir yer sayılmazdı. Buna karşın, kolayca tahmin edilebileceği gibi, bilim dün-yası Kugler'ın bu son kitabına ilgi göstermeme, yok sayma yo-lunu seçti. Eski Yakındoğu astronomik metinlerinin analizi üze-rine, çığır açan ve saygın bir bilim adamı olduğu için, doğru-dan saldırılara uğramadı pek. Yalnızca, bir meslektaşı, Wilhelm Gundel, onu özgün bir tez sunmamakla, muhtemelen Pythago-ras'm kuyrukluyıldız teorisinden etkilenmekle ve bu mistik yak-laşımı yinelemekle suçladı.8 (Evet, yine Pythagoras!) Kitap, sokaktaki adam a ulaşamamıştı zaten; bilimsel çevreler de gör-mezden gelmeyi yeğleyince, Sibylline Yıldız Savaşları uzun-ca bir süre kıyıda köşede kalıp unutuldu.

Franz Xaver Kugler, koca bir yığın içinden seçip incelenen iki mitolojik kaynakta bunca çarpıa veri yakalanabiliyorsa, el altında bulunan onca tablet ve belgede, yeryüzü tarihine ilişkin gerçek bir altın madeninin saklı olduğunu düşünüyordu ve büyük bir olasılıkla bunların üzerine gitmeye devam edecekti. Ama ne yazık ki, Sibylline Yıldız Savaşlarının yayımlanma-sından iki yıl sonra, 1929'da öldü ve çalışmaları da yarım kaldı.

Yirmi yılı aşkın bir süre sonra, bilim tarihinin en sansasyo-nel ve tartışmalı isimlerinden biri, Dr. Immanuel Velikovsky ta-rafından Kugler yeniden keşfedilecek ve bu gölgede kalan kitap-ta Phaethon'la ilgili yaptığı güneş görünümünde meteor yoru-

198 Livio C. Stecchini, a.g.e, s 130

mu, Velikovsky'nin sansasyonel çalışması Çarpışan Dünyalar da (Worlds İn Collision) bambaşka bir boyut kazanacaktı. Veli-kovsky'ye göre, Kugler'm miderde varlığını saptadığı, lö 1500 dolaylarında göklerde beliren iri, kızıl renkli ve yuvarlak görü-nümlü gök cismi, düzensiz bir yörünge izlerken dünyaya tehlike-li, biçimde yaklaşan Venüs gezegeninden başka bir şey değildi!199

Franz Xaver Kugler'm Phaethon miti ve Pseudo-Sibylline fragmanlarına getirdiği radikal ve devrimci yorumun önemi, an-cak yakın dönemde fark edilmeye başladı. Bunda uniformitarian paradigmanın karşısına dikilen katastrofist okulun son çeyrek yüzyıl içinde aştığı büyük mesafe ve kaydettiği gelişimin yanı sıra, eskiçağ metinleri ve ağırlıklı olarak da mitler üzerinde ça-lışan uzmanlar arasında yenilikçi ve açık fikirli genç bilim adamlarının sayıca artmaya başlamalarının da payı var. Paradig-ma savunucularının mevsimsel değişim ya da güneşin batı-şıyla ilgili metafor biçimindeki açıklamaları, giderek daha ge-niş bir uzmanlar grubunca, bıyıkaltı gülümsemelerle karşılanı-yor son yıllarda.

Yunan ve Roma edebiyatı üzerine sayılı uzmanlardan biri olan James Diggler, Euripides'in versiyonu üzerinden Phaethon mitini incelediği kitabında, Phaethon'un hikâyesini güneşin batışı ve yeniden doğusuyla açıklamayı hiç inandırıcı bulmuyo-rum, diyor Goethe'nin. ilerletip F. Xaver Kugler'm geliştir-diği yaklaşım, yani Phaethon'un bir meteor olma olasılığı, bana çok daha yakın geliyor.200

Bir hazine ve bir miras

Siyblline fragmanları ve Yunan-Roma mitolojisinden parça-ların yorumlanmasıyla ilgili bu küçük tur, bizi oldukça net ve kıs-kıma bir soruyla baş başa bırakıyor. Orijinaller iki bin yılı aşkın bir süre önce talihsiz bir yangında yok edilse ve sonraki dönem-

199 Immanuel Velikovsky'nin tezlerinin kısa bir özeti ve değerlendirmesi için bkz. 2012 Marduk'Ia Randevu, s 424-435

200 James Diggle, Euripides Phaethon, s 10, dipnot

de üretilen kopyalar büyük oranda tahrif edilmiş ya da düpedüz uydurulmuş metinleri içeriyor olsa da, minicik bir bölümün (o kökeni ve kaynağı analiz edilemeyip saçma bulunan küçük pa^ sajlann) gerçek Sibylline Kitaplan'ndan izler taşıyor olma olası-lığı karşısında, yinelemekten kendimizi alamadığımız bir soru bu
Kınntılarında bunca dikkate değer ayrıntı varsa, Sibylli-ne Kitaplan'nın tamamı nasıl bir hazineydi acaba Roma dev-letinin Cumhuriyet dönemi boyunca bu kitaplara ve içerdiği bilgilere bunca önem verip, büyük bir gizlilikle saklaması, Sibylline Kitaplan'nın basit ve batıl inanca dayalı kehanetleri değil, dünyanın uzak geçmişiyle ve insan uygarlığının bu geze-gen üzerindeki serüveniyle ilgili kritik bilgileri içerdiğinin ipuç-larını vermiyor muydu zaten Üstelik o denli hassasa ki bu bil-giler, onu koruyan kurul dışında, konsüllerin bile doğrudan eri-şimine izin verilmiyordu. Tıpkı Sibyl'lann, bir miras gibi ta-şıdıkları bilgi birikimini kimseyle paylaşmamaları ya da Pytha-goras Kardeşliği üyelerinin, gizli bilgiye ancak uzun ve yoru-cu aşamaları geçtikçe, derece derece yaklaşabilmeleri, bu aşama-lara ve her birinde açıklanacak bilginin miktarına Kardeşlik'te-ki üstatlann karar vermesi gibi.
isa'dan önce altıncı yüzyılda, Roma devletinin Cumae Sibyl'ı aracılığıyla, Pythagoras'm da hocası ve ustası Pherecy-des'in elindeki Fenike Kitapları ya da Delphi'deki Pythia'nın verdiği dersler yardımıyla sahip olduğu ve kıskançlıkla korudu-ğu düşünülen bu gizli kayıtlar, köklerini aynı gelenekten, Ana Tanrıça kültünden alan ve ilginç bir biçimde, tarihin aynı dö-neminde Roma'da buluşan Sibyl ve Pythagoras kapalı örgütlen-melerini de bir araya getiriyordu.
O denli tarihi bir buluşmaydı ki bu, ister bilinçli bir stra-tejinin uzantısında yaşama geçirilmiş olsun, ister tümüyle rast-lantısal olarak kendiliğinden gelişsin, Roma topraklarında ben-zersiz bir kardeşlik örgütünün yapılanmasına yol açacak ve bu örgüt, uzun ve değişken bir serüven izleyerek, zaman zaman uzun süreli olarak gölgede kalsa bile, dünyanın sonraki iki bin beş yüz yılı içindeki gelişmelere hatırı sayılır

biçimde damgası-nı vuracaktı.

r

II
GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

I

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

1. Akıntıya karşı
223

Devletlere, hanedanlara ya da rejimlere, tarihsel sürecin ge-lişimini dikkate alarak yapacağınız analizlere dayanarak, üç aşa-ğı beş yukarı ömür biçebilirsiniz. Ama idealler söz konusu ol-duğunda bunu yapmak oldukça güçtür; hele o ideallerin gerçek-leşme yolunda olduğunu gösterecek işaretler henüz ufukta bile belirmediyse. Bu anlamda, Roma Cumhoriyeti'nin kuruluşun-dan itibaren izlediği seyre bakarak, tö ikinci yüzyıl sonlarında rejimin çökme noktasına varacağını görmek için çok dona-nımlı bir politik analist olmaya gerek yoktu; ikinci yüzyıl orta-larından itibaren de çoğu Romalı tarihçi ve politikacı bu yön-deki kaygılanın dile

getirmişti zaten Cumhuriyet, can çekişi-yordu.
Ama bu durum yalnızca bir politik yapılanma ve askeri-bü-rokratik yönetim mekanizması için söz konusuydu; idealler için değil. Cumhuriyet, baştan beri gördüğümüz gibi, onun kurulu-şunda en etkili rollerden birini üsdenen, güçlü ve deneyimli bir idealist grubu için, varılacak, bir nihai amaç ya da sonsuza dek korunacak mutlak ve durağan bir kazanım -değil, hedefe giden yol üzerindeki etkili bir araçtan ibaretti. Belirlenmiş ideal ayakta tutulduğu ve gözetildiği sürece, ona ulaşmakta kullanıla-cak araçların yaşayacağı inişli çıkışlı seyir de fazla kayda değer bir anlam taşımayacaktı. Roma'da dünya tarihinin en önemli si-yasal deneyimlerinden birini yaşama geçirmeye çalışan köklü bir kardeşlik örgütü için Cumhuriyet'e ömür biçilebilirdi belki; ama o ideale, asla.
Bu nedenle, isa'dan önce altıncı yüzyıl sonunda kurulan Cumhuriyetin beş yüz yıllık serüveni boyunca inançla, inatla ve ısrarla varlığını sürdürüp, sabırla belli stratejileri yaşama geçir-meye çalışan bir çekirdek örgütün bunca süre boyunca ayakta kalmasını anlamak çok da zor değildir. Eski ve köklü bir ideal

ile çıkılmıştır yola ve bu ideal yeni bir şeyleri yaşama geçir-mekten çok, kadim zamanda var olmuş ve denetlenemeyen bir kırılma noktasında yitirilmiş kazanımlan yeniden elde etmek üzerine kuruludur.
Ana Tanrıça rahibelik kültlerinden Sibyl geleneğine aktarı-lıp, onlar tarafından yetiştirilen Pythagoras aracılığıyla yeni de-rinliklere taşınmış, eskiyi restore etme düşüdür bu. Eşitlikçi, özgür, sınırların ve sınıfların olmadığı, savaşsız bir dünyayı (ki eskiden var olduğu düşünülmektedir) yeniden kurmaya yönelik-tir.201 Önceki bölümlerde altını çizmeye çalıştığım gibi, gerçek-ten Pythagoras adında tek ve belirli bir kişinin yaşayıp yaşa-madığından emin olmamamızın bu noktada bir önemi yoktur. Bir hedef ve bir öğretinin sahip olduğu donanım ve eski kökle-ri

bilmek, tarihte ilk kez etkili ve kararlı biçimde yaşama geçi-rilmek istenen idealin ardında yatanları tanımak önem taşımak-tadır, o kadar. Kroton yenilgisi, yine önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz, Yunan kent devletlerinin ruhani federasyonu yoluyla etkinlik sağlamaya çalışan Amphyctonic Konsey'in uğradığı başarısızlık-tan sonra, ikinci önemli tökezleme olarak görülebilir bu idealist hareketin yönlendiricileri için. Belki de bu nedenlerle çok tem-kinli ve dikkatli adımlarla yönlendirilmek istenen Roma Cum-huriyeti deneyiminde, yerel soyluluğun mağrur direngenliğine uzun bir süreç içinde defalarca ödünler verilmiş ve geri adım-lar atılmıştır ama Bardağın yansı dolu iyimserliğine kapılma-ya elverecek kazanımlar da elde edilmiştir.

Pleb kitlelerinden yeni bir iktidar ortağı yaratma girişim-lerinde; toplumsal tabakalar içindeki etkinliği kolaylaştıracak

201 Sınıflı toplumların ortaya çıkışından, daha doğrusu ataerkil aile yapısının toplumsal dokuya egemen olmasından önce, gerçekten böyle savaşsız ve sınıfsız, eşit ve barışçı, Altın Çağ yaşanmış mıdır

Idealin ardındaki temel, gerçeklere mi yoksa sisler ardındaki bir ütopyaya mı dayanmak-tadır Yaptığımız inceleme açısından bu çok da büyük bir önem taşımıyor. Burada asıl belirleyici olan, o ideali yaşatmaya çalışanların, Altın Çağın gerçek olduğuna yürekten inanmaları. Uygarlık tarihi boyunca bütün ideallerin çekirdeğinde, inanç yer aldı ve Sibyl ya da Pythagoras Kardeşliği için de durum farklı değildi.

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

manevi liderlik ve örgütsel eğitim işlevleri için gizem kültle-ri ve tanrıça tapınak sistemlerinin pleb yaşamına entegre edil-mesinde; genişletilmiş yönetici sınıfın içinde saygın ve nüfuzlu bir aydın-bürokrat kesim oluşturma başarısında ve konfede-rasyon anlayışı nın yavaş yavaş Roma devlet ideolojisine ege- 225 men kılınmasında bu kazanımları somut olarak görebiliyoruz.

Beş yüz yıl içinde Kardeşlik müritleri stratejik değişimler, yeni yönlenmeler ve ideal ile ilgili fikir ayrılıklarından geçmiş olsalar bile, birkaç temel nokta iyi hesaplanmış görünüyordu Roma, doğru bir hedefti her şeyden önce. Cumhuriyet, yerin-de bir adımdı ve daha kuruluş aşamalarından itibaren bir par-rici rejimi olmaktan çıkarılıp adım adım gücün yaygınlaştırıla-rak paylaştırılması, ciddi bir hamleydi. Yönetsel bürokratik ku-rumların güçlendirilerek, bunlar içinde söz sahibi olan idealist-lerin yetiştirilmesinde de gözle görülür başarı kaydedilmişti. Hepsinden önemlisi, Sibylline Kitaplan'nın sağladığı bilginin yanı sıra, bu kitaplar üzerinde oluşturulan saygın dokunulmaz-lıktan çok uzun bir süre başarıyla yararlanılmıştı.

Ama bardağın boş yansı da Kardeşlik üyeleri için ideale giden yolda göz ardı edilemeyecek gediklerin ortaya çıktığını gösteriyordu. Her şeyden önce, ekonomik değişkenler doğru he-saplanamamış; Roma Cumhuriyeti'nin sürekli bütçe açığı ve-ren sorunlu ekonomisinin orta vadeden başlayarak nasıl dertler yaratabileceği öngörülememişti. Askeri yapılanmanın ve fede-re birliği getireceği düşünülen fetih stratejisinin toplumsal kat-manlar arasındaki dengeleri altüst etmek bir yana, bir ideal erozyonuna yol açtığı da fark edilememişti Savaşı yok edecek gelişmiş bir sosyal örgütlenme için bizzat savaşı ve askeri gücü kullanmak ne derece doğruydu

Abartılı bir militarizme yönelen Roma Cumhuriyeti'nde, lejyonlar ve özel birliklerle güçlenen askeri bürokrasinin başlı başına bir iktidar adayı haline gelmeye başlayacağı, Sulla'nın geliyorum diyen askeri darbesine dek tahmin edilememişti. Hepsinden önemlisi, toplumsal biçimlenmeye yönelik planlarda, hızla büyüyen köle sınıfının yaratacağı büyük sorunlar, neredey-se tümüyle görmezden gelinmişti. O kadar ki, ÎÖ 135, 104 ve

74 yıllarında yaşanan üç büyük köle ayaklanmasının, iç denge-leri nasıl değiştirip, bütünüyle askeri güce dayanan, diktatör eğilimli konsüller yetiştireceği tahmin edilememişti.

Spartacus Çaresizliğin trajedisi

Bu ayaklanmalar içinde özellikle sonuncusu, Roma Cum-huriyeti için boyutları ve sonuçları açısından fazlasıyla ürperti-ci olmuştu. Trakyalı bir gladyatör olan Spartacus'un Vezüv da-ğı eteklerinde başlattığı büyük ve etkili ayaklanma, Roma'da si-yasi otoritenin ve asayişin sağlanmasını güçlü askeri liderlerin varlığına endekslemeye çalışan direngen patricflerin ellerini güçlendirmişti. Hareket, daha önce Sicilya'da yaşanan köle ayaklanmalarında olduğu gibi, büyük oranda rastlantısal değiş-kenlere bağlı, bireysel ve kendiliğinden gelişmiş bir isyana da-yalıydı aslında. Cornell ve Matdıews, ayaklanmanın devrimci bir nitelik taşımadığı kanısında

Spartacus ayaklanmasının da, ondan önce Sicilya'dakİ iki ayaklanmanın da gerçek devrimci eylemler olmadıkları, bunla-rın daha çok kölelerin acıklı durumlanndan kaçmak ve efendi-lerinden öç almak için giriştikleri, içe dokunan davranışlar ol-duğu göz ardı edilmemelidir. Bunlarda bilinçli bir devrimci ide-olojinin ya da köleliğin kaldırılması için açıkça dile getirilen bir eylemin hiçbir belirtisi yoktur.202

Ne var ki Spartacus ayaklanması güneyde çığ gibi büyümüş ve iki kez Roma ordularını yenilgiye uğratarak ciddi bir tehdit olduğunu egemen sınıfa fazlasıyla hissettirmişti. Bu nedenle, düzensiz ve eğitimsiz köle ordusunu, geriye kalan herkese göz-dağı vermek üzere ezmek için fırsat kollayan acımasız konsül Crassus, ayaklanmayı bastırdıktan sonra, altı bin kişiyi ibret için yol boyunca çarmıha germişti.

Roma'da Cumhuriyet'i soylu bir ideale giden yolda en etkili araç olarak gören Kardeşlik üyesi bürokrat ve politikacı-ların, yaşananlar karşısında dehşete kapıldığını tahmin etmek

202 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e. s 66

güç değil. Orta sınıf yaratmak üzere p7eb'lerle o denli meş-guldüler ki, köleliğin trajedisini ortadan kaldırmaya yönelik he-men hiçbir şey düşünmemişlerdi - hukuk sistemine empoze edilen azat etme sistemini ve azatlı kölelerin çocuklarının, se-nato üyesi olabilme haklarının yasallaştırılmasını saymazsak. Oysa pleb yaşamı iyileştirilmeye çalışılırken istemeden hem bir pleb eliti zengin kesim, hem de her an maceracı askeri lider-lerin kuyruğuna takılmaya hazır, eğitimsiz ve çok kalabalık bir lümpen proletarya yaratılmıştı kentli özgür ve yoksul yurttaş-lar arasında. Bu arada hiç kimse, Roma nüfusunun en büyük dilimini oluşturmaya başlayan kölelerin durumunun ne denli aciliyet taşıdığının farkına varamamıştı.

Spartacus isyanı, bir kritik gelişmeyi daha gözler önüne serdi İsyana ordu yalnızca kölelerden oluşmamış; güç topla-mak için çekildiği kırsal bölgelerde, yaşam koşullarından hoş-nutsuz olan topraksız yoksul köylüleri de yanma çekmişti. Spar-tacus ordusunun geçtiği birçok bölgede devlet tarafından görev-lendirilen, yoksul insanlardan kurulu yerel milisler de çoğu kez kölelere karşı savaşmayı reddettiği gibi, kimi durumlarda bu birliklerin bazıları gönüllü olarak Spartacus'e katılmıştı.

Mutsuzluğun, ekonomik çöküşün, kırsal alanda iyice ken-dini hissettiren tarım oligarşisince yaratılmış büyük sorunların sancılarını çekiyordu Roma ve salt bu nedenle Spartacus isyanı hiç değilse simgesel anlamda, bir köle hareketi olmanın öte-sine geçerek, egemen sınıfı ciddi biçimde tehdit etmişti. Trak-yalı gladyatörün kişiliği üzerinde hızla oluşan efsane, biraz da Roma'nın bu iç dengesizliklerinden kaynaklanıyordu.

İsyanın vahşice bastırılmasını izleyen yıllar, Cumhuriyet'in içindeki politik mücadelenin alabildiğine yoğunlaştığı ve siyasi kaosun büyümeye başladığı bir dönemin başlangıcını işaretli-yor. Bazı uzmanlar Roma'da Cumhuriyet boyunca siyasi par-ti olarak adlandırılabilecek güçlü ideolojik odakların hiçbir za-man tam anlamıyla oluşmadığı; görünürdeki gruplaşma ve mü-cadelelerin yalnızca zengin ve nüfuzlu bir elit kesim içinde-ki, kısa vadeli bireysel çıkarlara yönelik itişmeler olduğu

gö-rüşünde

FRATERNiS. Kayıp Kitaplar, Gizil Kardeşlik

Roma'da politika geleneksel olarak aristokratik bağlar ara-cılığıyla yürütüldü diyor Erich Gruen. Göreceli olarak az sa-yıdaki aile, anahtar pozisyonları elinde tutarak güç kaynaklarını denetledi. Modern siyasi partilerin çalışma biçimlerinden farklı olarak Roma'daki koalisyonlar, büyük oranda aile bağlarına, ev-lilik ittifaklarına ve ortak hareket etmeye yönelik gayrı resmi an-laşmalara yaslandı.203
Gruen önemli bir tarihçi ve çok sayıda uzman Roma'daki siyasi yapıyla ilgili olarak onunla aynı fikirde. Robert Morstein-Marx, Hiç kuşkusuz Roma'da siyasi partiler yoktu, diyor. Ama IÖ ellilerin ortalarında P. Clodius'un kurduğu ve sıkça kullandığı, dikkate değer bir politik 'makine', özellikle profes-yonel ve komşu örgütleri aracılığıyla Roma'da etkinliğini kabul ettirmişti.204
Bir başka tarihçi, Andrew Lintott, Roma'daki siyasi grup-ların on dokuzuncu yüzyıl tngiltere'sindeki Whig ve Toryler (liberaller ve muhafazakârlar) gibi net ve tanımlan-mış siyasi partilerle kıyaslanamayacağını belirtmekle birlikte temkinli de davranıyor ve Sulla'yla Marius arasındaki iç savaş sırasında parti olarak adlandırılacak oluşumların ortaya çık-maya başladığına değiniyor.205 David Shotter ise, Roma siyase-tindeki kanatlar için sağcı, solcu ya da ilerlemeci gibi güncel terimlerin kullanılmasının yanlış olduğu ve aslında baş-ta Scipio ve Claudius'lar olmak üzere, Cumhuriyet siyasetinin beli başlı büyük aileler arası çekişmeleri içerdiği düşüncesin-de.20
Ancak günümüzde giderek sesini yükselten bir başka yak-laşımın temsilcileri, peb'lerin ve onları yönlendiren nüfuz sahi-bi bir aydın grubunun denetiminde, en azından lö ikinci yüz-yıl sonlarından itibaren, hiç değilse bir büyük siyasi akımın sistemli olarak geliştiğini savunuyor. Pleb politikasını belli bir

203 Erich S. Gruen, The Last Generation of the Roman Republic, s 47
204 Robert Morstein-Marx, Mass Oratory and Political Power in the Late Roman Republic, s 133
205 Andrew Lintott, The Constitution of the Roman Republic, s 173
206 David Shotter, The Fail of the Roman Republic, s 17-18

sistematiğe oturtarak, yükselen despotik eğilimlere direnmeye çalışan ve bir bakıma sosyal adalet diyebileceğimiz bir denge-yi gözetmeye çalışan bir siyasi akım bu.

Yakından tanıdığımız, Kardeşlik üyelerinin de etkin bir ka-nadını oluşturmaya çalıştıkları bu hareket, birinci yüzyıl başla- 229 nnda siyasi parti olarak anılmayı hak edecek oranda yaygın bir taban edinmeye ve hedeflerini netleştirmeye başlamıştı. Ser-ver Tanilli, Marius ile Sulla kutuplaşması sırasında ortaya çık-maya başlayan söz konusu oluşumu kimi zaman Demokrat Parti, kimi zaman da Halk Partisi adıyla anıyor.207 Bu adlan-dırma pek de abartılı ve radikal sayılmamalı. Gerçekten de Roma içinde Gracchus'lar zamanında başlayıp, Marius'la yük-selişe geçen ve Cumhuriyetin son yüzyılı boyunca aynı politik çizgiye sahip aday ve gruplara destek veren, pekâlâ da Demok-rat Parti olarak etiketlenebilecek bir oluşuma rastlıyoruz.

Siyaset ve fasulyeler

Bu saptama, ilk başta göründüğünden çok daha önemli ve kritik bir niteliğe sahip. Çünkü, siyasi parti olarak anılmayı hak eden bir oluşumun ortaya çıkmış olması, Cumhuriyet'in ba-şından itibaren siyasi liderlik yerine nüfuz sahibi yönlendi-ricilik konumunu yeğlemiş bir grubun, oldukça keskin biçim-de strateji değiştirdiğini de gösteriyor.

Pythagoras Kardeşliği ile ilgili araştırma ve analizlerde, ço-ğu kez üstadın ilkeleri arasında en az vejetaryenlik kadar öne çı-kan bir fasulye tabusuna rastlarız. Tarihçilerin anlattığına gö-re Pythagoras

öğrencilerine fasulyelerden uzak durmayı ısrar-la telkin ediyormuş. Bu garip ve anlaşılması güç ilke üzerin-de, içerdiği bulanıklığın da etkisiyle sayısız spekülasyon üretildi zaman içinde. Çoğunlukla da fasulyenin dini bir simge olduğu, hatta insan ruhunu temsil ettiği gibi gerekçeler ileri sürüldü.
Ancak rasyonel araştırmalar ortaya koydu ki Pythagoras bu ilkesiyle bambaşka bir şeyi öğütlüyordu öğrencilerine Yunan

207 Server Tanilli, a.g.e, s 518-519

kolonilerinde seçimler, oy pusulası işlevi gören siyah ve be-yaz fasulyelerin sandıklara atılmasıyla yürütülüyordu ve üstat fasulyelerden uzak durun derken, Seçimlere ve günlük politi-kaya bulaşmayın demek istemişti. Pythagoras Kardeşliği için siyasi mücadele seçimlerde tabana yönelik bir etkinliği devreye sokarak değil, kilit noktaları elde edenleri denetim altına alarak sürdürülürdü. Bir başka deyişle, Sibyl geleneğinin ta Amphyc-tonic Konsey'den beri kullandığı, yukarıdan aşağı genişleye-rek inen örgütlenme ve siyasi yapılanma anlayışı Kardeşlik ta-rafından aynen korunmuş, tabandan yukarı daralarak oluştu-rulan demokratik merkeziyetçi örgütlenme biçimi reddedil-mişti. Seçimlerse, tabandan başlayan bir örgütlenme ve propa-ganda süreci sonucu başarıya ulaşmaya yönelik bir çalışmaydı ve bu nedenle Pythagoras fasulyelerden uzak durun demişti mü-riderine. Aslında, mealen şuriu söylemeye çalışıyordu
Tabana ulaşmak için yukarıdan aşağı doğru genişlemek gerekir. Bu, yavaş yürüyecek bir çalışmadır ve her aşamasında daha geniş bir çember içinde yer alan insanların eğitilmesi ve inisiye edilmesi gerekecektir. Eklenen her yeni çember, Kardeş-lik yapısının bir alt derecesini oluşturacaktır. Seçimlere dayalı siyasi etkinlik çabasıysa, bu aşamaları adayıp

kestirmeden taba-na ulaşmayı amaçlar. Dolayısıyla bu işlere karışmayın; seçimler-den uzak durun ve onun. yerine hiyerarşinin üstlerinde etkili olup aşağı doğru örgütlenmenize devam edin.

Kroton ve çevre kolonilerde Kardeşlik bu yöntemle çalış-mış ve ikadan eline geçirmişti. Dolayısıyla yenilgi sonrasında Roma Cumhuriyeti'nde de ana hatlarıyla aynı yöntem denendi. Peb'ler, üst düzey ve etkin kesimlerden başlanarak, özellikle de Sibylline kurulu kararıyla ülkeye taşınmış gizem kültleri yardı-mıyla inisiye edildi ve eğitildi. Kamusal alandaki güçlü ko-numlar, aynı yöntemlerle denetim akında tutulmaya çalışıldı. Uzun soluklu bir yürüyüş; büyük oranda mistik dayanakları olan bir idealdi söz konusu olan. Sabırlı ve adım adım ilerle-yerek gerçekleştirilecek bir dönüşüm.

Ancak bu politika, siyasi parti olarak adlandırılabilecek yapıların ortaya çıkıp, Kardeşlik üyelerinin de etkin rol alma-

GERİLEME, ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

sıyla değişmiş görünüyor. Roma'da böylesi bir siyasi geleneğin ortaya çıkış tarihi, bir anlamda Kardeşlik için de strateji değiş-ikliğini işaretlemesi bakımından önemli. Elimizdeki bütün ve-riler de, Marian Parti aracılığıyla, tercihlerin Sulla'ya karşı Marius'tan yana kullanılmasıyla birlikte, yani birinci yüzyılın ilk çeyreği içinde bu kritik değişimin yaşandığını gösteriyor.

Çizginin devamını, yeni oluşan zengin tefeci sınıfın asker temsilcisi Pompeius'a karşı pleb haklarını ve toprak reformunu savunan Publius Clodius'u; toprak sahibi soyluların temsilcisi Cicero'ya karşı da gelir dağılımında adaleti, toprak reformunun genişletilmesini ve pefe'Ierin borç yükünün azaltılmasını savu-nan Catilina'yı destekleyen siyasi stratejilerde görüyoruz. Bir başka deyişle Kardeşlik, isa'dan önce birinci yüzyıl başlarında, Kroton'dan sonra ikinci yenilgiyi Roma'da tattığını fark etmiş ve bu kez havlu atmak yerine, perde arkası etkinlikleri

ikinci plana itip, doğrudan sokaklara çıkmayı yeğlemişti.
Söz konusu siyasi çalkantılar içinde Kardeşlik üyelerinin etkin roller üstlendiğini, oldukça çarpıcı rastlantılan izleyerek de görebiliyoruz. Roma'da Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi par-tileri denebilecek oluşumlar, tö birinci yüzyılın ilk çeyreği bi-timine doğru ortaya çıkmıştı, ilginç biçimde aynı tarihler, Ro-ma'da ilk kez kendini Pythagoras'çı olarak adlandıran düşü-nür, siyasetçi ve sanatçıların mantar gibi bittiği bir döneme denk geliyordu. Bruno Centrone, lö dördüncü yüzyıl ile birin-ci yüzyıl arasında Pythagoras'çıların izine dokümanlarda pek rastlanmadığını (yani ortadan yok olduklarım) ama birinci yüz-yılda özellikle Roma'da ortaya çıktıklarını söylüyor.208
En büyük siyasi kurumlara ait binaların önüne Pythago-ras'ın heykelinin yerleştirildiği; Cumhuriyet ideolojisinin can damarlarına Pythagoras'ın efsanevi kral Numa'nın hocası oldu-ğu efsanesinin şırınga edildiği; üstadın felsefesinin ve yaptıkla-rının çok iyi bilindiği bir ülkede, hem de Cumhuriyet'in en kri-

208 Bruno Centrone, Platonism and Pythagoreanism in the Early Empire (Christopher Rowe editörlügttndeki The Cambridgc History of Greek and Roman Political Thought adlı derleme, s 567-568)

tik üç yüz yıllık bir diliminde, Pythagoras'çı olarak adlandı-rılan kişilerin varlığına ilişkin belgeye rastlanmaması, elbette ilk bakışta kolay anlaşılır bir şey değildir. Ama biz bunun, siyasi mekanizmaları, kurumlar içinde etkin konumları elinde tutarak dolaylı yollardan denetleyen Kardeşlik örgütünün, geri planda kalma konusundaki titizliğinden ileri geldiğini biliyoruz. Bu nedenle oldukça uzun bir süre. Pythagoras okulu ya da Pythagoras'çılar olarak adlandırılacak gruplar Roma'da nere-deyse hiç ortaya çıkmazken, üstadın gölgesi politik kurumlar

üzerinde sürekli gezinip duruyordu.
Birinci yüzyıldan sonra Roma'da, aralarında Nigidius Figu-lus ve Terentius Varro gibi çok ünlü ve etkin yazarların da bu-lunduğu209 Pytlıagoras'çılann aniden ortaya çıkması; aşağı yuka-rı aynı tarihlerde siyasi parti niteliği taşıyan pleb destekçisi si-yasi akımların etkinleşmesi elbette rastlantı değildi. Sulla'nın darbesi sırasında yaşanan iç savaşta Sibylline Kitapları da tapı-nak yangınıyla birlikte ortadan yok olmuş ve Sibylline kurulu (decemviri) bu konuda sessiz kalmıştı. Kitapların prestiji ve gü-cünün farkında olan Sulla, doğrudan karşısına almak istemedi-ği kurulun üyelerini orijinallerin yeniden derlenmesiyle görev-lendirecek; ama bu arada gücünden tedirgin olduğu bu kurumu da denetimi alanda tutmaya çalışacaktı.
Bütün bunlardan yola çıkarak, Kardeşlik örgütünün strate-ji değişiminin miladını, tapınak yangınında kitapların yanması (ya da aniden ortadan kaybolması) ve yerine yenilerinin konma-sı çabalarıyla çakışurabiliriz. Biraderler, kutsal ve mistik yönle-riyle saygınlığını sürdüren kurulu, en temel mevzileri olarak gö-rüyorlardı ve korumak için ellerinden geleni yaptılar ama işle-rin artık yalnızca bu yolla yürümeyeceği belliydi. Geleneksel stratejileri bir kez daha yenilgiye uğramış; bir asker devletine dönüşen Roma'da kurumların etkinliğini, güçlü ve karizmatik komutanlar devralmaya başlamıştı. Hatta durum o denli vahim-di ki, Kardeşlik stratejileri için hedef kide olarak seçilen pleb kalabalıkları bile, despotizme eğilimli, Cumhuriyet kurumları
2M Charles H. Kahn, Pythagoras and the Pythagoreans, s 88-89

için büyük tehdit oluşturan bu askeri önderlerin peşinden yü-rüyorlardı artık.
Sulla'dan sonra Crassus, Pompeius ve nihayet Julius Ca-esar, tıpkı eski krallık günlerinde yoksulların monarşiden yana çıkmalarını

anımsatırcasına, pleb kitlelerinin coşkulu desteğini 233 alıyorlardı.
Pythagoras (ve dolayısıyla Sibyl) idealleri için en katlanılamaz düşünce, hedefe ulaşmakta bir araç olarak biçim-lendirilip üzerine titrenen Cumhuriyet'in ilkesel ve işlevsel an-lamda çökertilip, komutanlar eliyle despotizm ve monarşinin geri getirilmesiydi.
Sulla darbesi ve tapmak yangını, bu düşünce ve endişele-rin uzantısında bir milat oldu Kardeşlik için. O kadar kesin ve iz bırakan bir milattı ki bu, ilerleyen bölümlerde de görece-ğimiz gibi, Capitoline yangını, kitapların kayboluşu ve yerine konma çabalan, Kardeşlik örgütünün iki bin yıl sonraki üyelik ritüellerine bile simgesel temel oluşturacaktı.
Diğer yandan, politik mücadelede Pythagoras'ın öğrencile-ri, kurumlardaki etkinliklerini devreye sokmanın yanı sıra, so-kağa da inmeye başlıyorlardı artık. Siyasi hamleler, yalnızca bel-li kamu yönetimi pozisyonları için uygun adayları belirleyip, onları seçtirmeye yönelik propaganda çalışmalarıyla sınırlı kal-mıyordu Seçim öncesi ve sonrasında, tehlikeli rakip olarak görülen liderleri yıpratmaya ya da onların olumsuz özelliklerini kitlelere deşifre etmeye yönelik, sistematik çabalar da yoğunlaş-mıştı.
Cassius Dio, özellikle Clodius'un, yani bir anlamda Ro-ma'ya siyasi parti yöntem ve araçlarını ilk kez tanıtan popü-ler pleb liderinin, bu amaçla ciddi ve iyi eğitilmiş profesyonel propaganda kadrolan oluşturduğundan söz ediyor. Dio'ya bakı-lırsa Clodius, bugünün futbol stadyumlarındaki amigolannı anımsatan siyasi gösteri liderlerini, tiyatrolarda gerçekleşen cid-di provalarla yetiştiriyordu.210
Roma tarihinin bir başka önemli siyasi kişiliği olan Sergius Catilina, konsül seçimlerini kazanması iki kez Cicero'nun entri-

210 Robert Morstein-Marx, a.g.e, s 134

kalanyla engellenince, îö 64 yılında büyük yankılar yaratacak bir devrim girişiminde bulunmuştu. Değişik kentlerdeki ör-gütlü pleb gruplan aynı anda yaygın ve sistemli bir ayaklanma başlatacak, son darbeyi de Etruna'daki ana askeri gücüyle Ro-ma'ya girerek yönetime el koymaya hazırlanan Catilina vuracak-tı.211 Cicero'nun kurduğu, tarihin ilk istihbarat örgütü diye-bileceğimiz casusluk ağı, olayın ayrıntılarını erken öğrendi ve Catilina daha harekete geçme fırsatı bile bulamadan yenilgiye uğradı.

Tarih her zaman kazananlar tarafından yazıldığı için, dar-beyi bastıran Cicero başta olmak üzere Virgilius, Livius ve Ta-citus tarafından Catilina, yasadışı bir ihtilalci olarak anıldı hep. Onun seçimleri kazanmaması için parayla seçmen satın alma başta olmak üzere Cicero ve yandaşı Murena tarafından iftira, çamur atma, hileli seçim ve yasal engellemeler dahil ne-ler yapıldığı212 ve Catilina'nın çaresiz bırakılarak silahlı ayak-lanmaya nasıl zorlandığı, ancak yirminci yüzyıl tarihçilerinin çalışmalan sırasında ortaya çıkacaktı.

Bu iki örnek bile, geniş tabanlı bir pleb politikasını sokak-larda yaşama geçirmeye çalışan Kardeşlik örgütünün, değişen siyasi stratejisini sergilemeye yeterli. Ancak son derece kritik ve belirleyici nitelik taşıyan başka gelişmeler de söz konusu, lö be-şinci yüzyıldan itibaren politik etkinliği yukandan aşağı ge-nişleyecek halkalar olarak düşünen Kardeşlik üyeleri, Sibylline kurulunun tavsiyeleriyle Roma'ya taşınan gizem kültlerinden birer bilinç okulu olarak yararlanmıştı ama tabana yönelik çalışmalarında bununla yetinmeyip, bir başka sivil örgütlenme-yi daha devreye sokmuştu Collegia adı verilen ve bir anlamda Ortaçağ loncalannm prototipi olarak değerlendirilebilecek, za-naat birlikleri.

211 Victoria Emma Pagan, Conspiracy Narratives in Roman History, s 31

212 Server Tanilli, a.g.e, s 521-524

GERİLEME, ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Dionysos'un çılgın kadınları

Gizem kültleri ve tanrıça tapınımları Roma'ya taşınmış ama kuşkucu ve tedirgin patrici yöneticilerin temkinli yaklaşımı so-nucu Roma vatandaşlarının bunlara üye olması, rahip ya da tö-ren yöneticisi görevlerini üstlenmeleri uzunca bir süre yasal dü-zenlemelerle engellenmişti. Söz konusu kültlerin gizli etkinli-ği temel almaları nedeniyle bu yasakların ne denli etkili olduğu tartışmalıdır; en azından İtalya'daki değişik yerleşim bölgelerin-de bu kültlerin binlerce Romalı üyesi olduğunu biliyoruz.213 Ama yine de Kardeşlik üyeleri üst düzey yeraltı örgütlenme-leri gözüyle baktığı bu külderin varlığıyla yetinmedi ve tabanı örgütleyecek colkgia'im adım adım yaygınlaştırma yoluna gitti. Bu kararın alınmasının yalnızca sıradan bir stratejik manev-raya bağlı olduğunu ileri sürmek, pek de gerçekçi sayılmaz, isa'dan önce ikinci yüzyılın ilk çeyreği içinde yaşanan ve bugün hâlâ Roma tarihinin en karanlık sayfalarından birini oluşturan, garip, karmaşık ve ürkütücü olaylar zinciri, gizem kültlerinin geleceğiyle ilgili olarak Kardeşlik örgütünün kurmaylarını bir hayli endişelendirmişe benziyor. Bacchanalia Kalkışması ola-rak bilinen ve çok kısa bir zaman dilimi içinde olup bitmesine karşın Cumhuriyet tarihine silinmez biçimde damgasını vuran gelişmeleri, bu noktada kısaca gözden geçirmekte yarar var.

İkinci yüzyıl başlan, tarihçiler tarafından Roma Cumhuri-yeti için genişleme ve aalım dönemi olarak görülür. Birliğin mütevazı bir kavimler konfederasyonundan, güçlü ve etkili bir

213 Burada kilit nokta, kimin resmi vatandaş sayıldığıyla bağlantılı. Roma' da vatandaşlık yalnızca patrici ve pfeb'ler için söz konusuydu ve giderek nüfusun ağırlıklı bölümünü oluşturan köleler, bu tanımın dışında kalır-lardı. Orpheus, Demeter ve Dionysos kültlerinin, gizli pleb ve patrici üyeleri dışında, çok sayıda köle üyeleri de olduğunu biliyoruz. Azat ya-sası uzantısında sonradan sahiplerince özgür bırakılan bazı köleler, bu önemli statü değişiminden sonra da, gizem kültlerindeki üyeliklerinden vazgeçmiyorlardı tabii. Bu kritik ayrıntı, Roma vatandaştan üzerindeki kült üyeliği yasağını geçersiz ve uygulanamaz kılıyor, bir

anlamda kağıt üzerinde kalmasına neden oluyordu.

dünya devletine dönüşme sürecinin en kritik evrelerinden bi-ri, Pön Savaşları'nı izleyen yıllar içinde yaşanmıştır çünkü, ital-ya'nın kolonileştirilmesi yolundaki engeller, Güney'deki ürkü-tücü düşman Kartaca'ya boyun eğdirilmesinden sonra bütünüy-le ortadan kalkmış görünmektedir. Sicilya ve Kuzey Afrika'yı içeren deniz trafiği ve ticareti, Roma'nın ellerindedir artık ve Magna Graecia olarak bilinen Güney İtalya kolonileri, Cum-huriyet'in avuçları içine düşmektedir. Diğer yandan, elde edilen yeni verimli topraklar, tarım po-tansiyelini hatırı sayılır biçimde artırmış; Etruria'dan Libya'ya dek uzanan alan içinde Roma ticareti alabildiğine hızlı bir bü-yüme yaşamıştır. Pleb'lerin sosyal konumlarında göreli iyileşme sağlandığı, bu arada 10 205'te Magna Mater kültü de Sibylline kurulu kararıyla ülkeye taşınıp resmileştirildiği için, Kardeşlik örgütü üyeleri de durumdan hoşnut olsa gerektir. Ancak Bü-yük Annenin tapınağının açılmasından yaklaşık yirmi yıl son-ra, Roma Cumhuriyeti, yabancı kökenli gizem kültlerinden kaynaklanan ciddi bir sorunla sarsılacaktır. Nedenleri bugün bi-le tam olarak çözümlenememiş bir sarsıntıdır bu.

Elimizdeki tarihsel kaynakların azlığı, Bacchanalia Kalkış-masını derinlemesine incelememizi ve anlamamızı engelliyor. Neredeyse tek kaynak durumunda olan Livius'un Roma Tari-hi adlı yapıtı ve senato kararlarını içeren kısa bir belgede ya-zılanlardan başka, elle tutulur hiçbir sağlam bilgiye rastlayamı-yoruz. Ne bir mektup, ne bir anı belgesi ne de örgütsel bir do-küman. Hem senato kayıdarının, hem de resmi ideolojiye ya-kınlığıyla bilinen Livius'un güvenilirliği son derece az olduğu için de, bu çok önemli siyasi çalkantıyla ilgili ayrıntılar, bizim için soru işaretleriyle dolu. Peki nedir bu Bacchanalia Kalkış-ması Livius'un aktardıklarından ve resmi tarihten yola çıkarak kısaca

toparlayalım lö 186 yılında konsül Postimius, bir peb kalesi olan Aventine'de, Bacchus gizem kültünün üyelerince gerçekleştirilen gece ayinlerinde uygunsuz davranışlarda bu-lunulduğuna ilişkin bir ihbar alır. Yaptığı gizli soruşturma sıra-sında, Aventine'li azat edilmiş bir köle olan Hispala adlı genç

kadını sorguya çeker. Korkmuş ve paniğe kapılmış durumdaki Hispala, eski hanımının bu kültün ileri gelenlerinden biri oldu-ğunu; gece ayinlerinde ve inisiyasyon törenlerinde dehşet ve-rici şeyler yapıldığını; vahşet, şiddet ve ahlaksızlıkta sınır tanı-mayan bu insanların giderek kalabalıklaştıklarını; Roma Cum- 237 huriyeti'ne karşı da büyük bir komplo hazırlığında olduklarını itiraf eder.

Kült üyelerince ihanet suçlamasıyla öldürülmekten kor-kan Hispala'yı kendi evinde koruma alana alan Postimius, se-natoyu acilen toplantıya çağırır ve öğrendiklerini aktararak uzun ve tumturaklı bir konuşma yapar. Senatörler, duyduklanndan dehşete kapılmışlardır; Postimius'a, paniğe neden olmadan ko-nuyu senatoya getirdiği için teşekkür eder ve hemen önlemler almaya karar verirler.214

tik etapta, Bacchus kültünün şenlikleri olan Bacchanalia ya-saklanır ve kimlikleri bilinen kült üyeleri hakkında koğuşturma açılır. Baskı altında verilen ifadelerle edinilen bilgiler sonucu evler basılır, insanlar tutuklanır, hızlı yargılamalar ve idamlar birbirini izler. Üyeler arasında saygın yöneticilerin (magistra) ve siyasi ağırlığıyla tanınan pletferin yanı sıra bazı pafric'lerin de bulunması, senatonun korkularını doruğa çıkarmıştır. Yaygın bir paranoya tırmandıkça Bacchus kültü üzerinde yoğun bir baskı oluşturulur ve toplandıkları binalar, kutsal mekânları ya-kılıp yıkılır; devlete karşı suç işlemekle suçlanan yüzlerce kişi ağır cezalara çarptırılır. Çok kısa bir süre içinde, bu gizem kül-tüne ciddi bir darbe indirilmiştir.

Bunlar, resmi ideolojinin sözcüsü Livius'un yazdıkları. Operasyonlarla ilgili bir senato tutanağını saymazsanız, Baccha-nalia Kalkışması'yla ilgili başka hiçbir belge de yok elimizde za-ten. Peki gerçekte neler olup bitti acaba Livius'un inanmamı-zı beklediği gibi, ata tanrılanna karşı suç işlenmiş ve dış mihraklı inançlar aracılığıyla Roma'nın inanç sistemi mi zede-lenmek istenmişti Yoksa Cumhuriyet'e karşı yoğun ve etkili bir komplo hazırlığı mı söz konusuydu gerçekten Eğer öyleyse,
2,4 Titus Livius, The Dawn of the Roman Empire, s 434

yani Bacchanalıa bir siyasi ayaklanmanın aracısı olduysa, bunun sınıfsal ve kültürel tabanı, arka planı neydi
Günümüz Roma tarihçileri, bu konu üzerinde yıllardır yo-ğun biçimde çalışıyorlar. Ancak bugüne dek birbirinden farklı çok sayıda görüş ortaya atıldıysa da, Bacchanalia olaylarının ger-çek yüzünü ortaya koyacak, üzerinde anlaşılmış bir yoruma ula-şılamadı henüz. Bu siyasi çalkantının niçin bu denli önemli ol-duğu ve üzerinde niçin bu denli durduğumuz, görüş ve analiz-lere göz atmaya başladıkça netleşecek. Ama kısa yoldan şunu söyleyebiliriz Büyüme yolunda ciddi bir adım atan ve Karta-ca'yı saf dışı ettikten sonra İtalya'nın kolonizasyonunu da ta-mamlayarak Akdeniz'in en büyük gücü haline gelen Roma'mn, kendi topraklarındaki bir gizem kültünden niçin bu denli kork-tuğu ve cumhuriyet tarihinde eşi az görülür yaygınlıkta bir ope-rasyonlar zinciriyle kitlesel bir sindirme eylemine giriştiği, açıklanması gereken bir konudur. Dahası, devlet için bu denli ciddi bir tehlike olarak görülen bir gizem kültünün koğuşturul-masıyla ilgili niçin bu denli az bilgi ve belge olduğunu anlamak da güçtür. Ama bütün bunların ötesinde, Bacchus'çular kim-di sorusuna tutarlı bir yanıt bulmak da Roma tarihini anla-mak açısından önem taşımaktadır. Roma'da Şarap Tanrısı olarak bilinen, daha doğrusu po-püler kültüre bu yönüyle giren Bacchus, aslında Yunan toprak-larında yaygın tapınımına

rastlanan Dionysos'un İtalya versi-yonundu. Antik dünyanın üç büyük ve önemli gizem kültü ol-duğundan ve bunların aslında Ana Tanrıça şemsiyesiyle bir-birlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarından daha önce söz etmiştik. Bunlar, Demeter (Eleusis), Dionysos ve Orpheus gizemcilikle-riydi. Kültürel anlamda Dionysos tapınımı, ilk bakışta bir be-reket kültü görünümüyle çıkıyordu ortaya ve tıpkı Demeter ve kızı Persephone'un serüvenindeki temaları çağrıştırır biçimde, doğanın mevsimsel döngülerinin, toprağın uyanışının ve hasat şenliklerinin farklı bir versiyonu izlenimini veriyordu. Ancak bir gizem kültü olarak daha farklı ve karmaşık bir mitolojik öyküye de sahipti
Dionysos, Zeus ile Persephone'un ilişkisinden doğuyor; ar-

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

dından Zeus'un kıskanç karısı Hera tarafından yollanan Titan-lara bedeni parçalara ayrılarak öldürülürken kalbi son anda De-meter tarafından kurtarılıyor; bu kalpten oğlunun tohumunu yeniden elde eden Zeus, onu Semele adlı bir ölümlünün bede-nine yerleştiriyor ve yeniden doğmasını sağlıyordu. Bu garip öykü, Oionysos'un iki Kez Doğan olarak adlandırılmasına yol açtığı gibi, Demeter ve Persephone'un ağırlıklı rollere sahip ol-maları nedeniyle onu Eleusis gizemciliğine de bağlıyordu bir bi-çimde.
Bereket kültü nitelikleri, Frigya'dan Trakya'ya ve oradan da Yunan anakarasına yayıldığı sanılan Dionysos tapınımmı, ta-rımla ve tahıl üretimiyle, özellikle de arpayla simgesel anlamda buluşturuyordu. Bu nedenle bilinen en eski Dionysos şenlikle-rinde, arpadan yapılan dünyanın en eski alkollü içkisi olan bira üretiliyordu, hem de fıçılarca.
Akdeniz'in tahılı az, üzümü çok olan topraklarında biranın yerini biraz da zorunlu olarak şarap alınca, Dionysos, özellikle de Roma'daki adıyla Bacchus, şarap tanrısı gibi yanlış bir etikete de kavuşmuştu. Oysa gizem kül-tü için, üyelerden başka hiç kimsenin bilmediği, kozmik döngü-leri,

yaşamın ve ölümün sırlarını, ölümsüzlüğün doğasıyla ilgili bilgileri de içeren çok daha derin ve farklı anlamlan vardı.
Hiçbir yazılı belge bulundurmamaları ve sırlarını üye olma-yanlara hiçbir biçimde açıklamamaları nedeniyle, tıpkı Orpheus ve Demeter kültleri gibi, bugün Dionysos gizemciliğine ilişkin de hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Bilinenlerse, kültün sıradışı, bazen ürkütücü bulunan çok özel ritüellerine ilişkin kimi ay-rıntılar. Bu bilgiler de genellikle Yunanistan'da ve Roma'da res-mi ideolojiye yakınlıklarıyla bilinen yazar, tarihçi ve ozanlardan kaynaklandığı için, gerçekleri ne ölçüde yansıttıktan konusunda emin olamıyoruz.
Sözgelimi Euripides, bu kültün tapınımlannı ayrıntılarıyla anlattığı, lö beşinci yüzyıl sonlarına tarihlenen ünlü oyunu Bacchaede, kadınların çılgınca kendilerinden geçtikleri ve geyik postlarına bürünerek dağ eteklerinde huşu çığlıkları at-tıkları, vahşi ayinlerden söz ediyor ve Dionysos kültüne bağ-lı rahibelere şunları söyletiyordu

Tanrısal sırlara erişip kutsanan; ayinsel saflığa bağlı bir yaşam sürüp, dağlarda arınma törenleri yaparak kalbi ve ruhuy-la yüce tanrısı Bacchus'ü onurlandırmaktaki kutsal eğlence gru-buna katılanlara ne mutlu!215
Oyun, Dionysos önderliğinde gerçekleştirilen şiddet ve vahşet sahnelerini, özellikle de coşkuyla kendilerinden geçen Bacchae (ya da Maenead) adlı kadın müritleri şiddetle eleş-tiren ve açıkçası fazlasıyla da önyargılı ve abartılı görünen sah-neleri içeriyordu. Bacchae, trajedi türünde yazılmış bir oyun-du; ama Aristophanes'in komedi (daha doğrusu satir) üslubu-na sahip Kurbağalar adlı oyununda da benzeri yorumlar ya-pılıyordu Dionysos ayinleri için ve bu yapıt da aşağı yukarı ay-nı dönemlerde kaleme alınmışa.
Demek ki, İsa'dan önce beşinci yüzyıl sonlarında Yunan anakarasında ve Makedonya'da, bu kült ile ilgili korkular, tedir-ginlikler, endişeler söz

konusuydu. Peki ama niçin Gürültülü müzik yapıldığı, transa geçilerek çığlıklar atıldığı ve cinsel vur-gular içeren ayinler düzenlendiği için mi Roma Cumhuriye-tinin muhafazakâr soyluları da Bacchanalia şenliklerinden aynı nedenle mi paniğe kapılmışlardı

Talfourd Ely, yöneticilerin, bu ayinlere katılan kadınların özgürce ve ahlaka aykırı davranmalarından tedirgin oldukla-rını; çılgınca bulunan gösterileri Roma ciddiyetiyle bağdaş-tıramadıklarını söylüyor.216 Rahatsızlığın böyle bir yanı da ol-duğu çok açık zaten; ama acaba mesele yalnızca bu muydu Salt ayıp olduğu düşünülen, cinsel yönü güçlü ayinler nedeniyle mi bunca kelle uçmuş, tapınaklar yakılıp yıkılmış, binlerce in-san tutuklanmıştı

Wilfried Nippel'a göre, yönetici sınıfı titreten ana nedenle-rin başında, Bacchus toplantı ve ayinlerinin geceleri yapılması geliyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, gece toplantı-ları peft'lerin bağımsız örgütlenmesinin çekirdeği olarak görül-

215 Robert Lenardon - Mark Morford - Michael Sham, A Companion to Classical Mythology, s 79

216 Talfourd Ely, The Gods of Greece and Rome, s 233

muş ve buna kaygıyla bakılmış; sonuçta 12 Levha Yasaları'yia da bu tür toplantılar yasaklanmıştı.217 Siyaset tarihi boyunca gizli buluşmaların çoğunlukla geceleri yapıldığını; çünkü insan-ların gündüzleri ancak kendi işleriyle uğraşmaya vakit bulabil-diklerini dikkate alınca, böylesi bir yönetsel paranoya biraz 241 anlaşılabilir hale geliyor. Ama Victoria Emma Pagan'a göre Cumhuriyet'in muhafazakârlarını asıl ürküten nokta, Bacchana-lia ayinlerine sınıf ve cinsiyet ayrımı olmaksızın, kadın ve erkek; patrici, pleb ve köle; çok geniş kesimlerin katılması ve yaygın, heterojen bir cemaat manzarasının ortaya çıkmasıydı. Kadın ve erkeklerin

yan yana, birlikte katıldıkları herhangi bir toplan-tı, senatonun gözünde potansiyel olarak suç oluşturmaya elve-rişli bir ortam yaratıyordu.218 Birçok Roma tarihi uzmanı, hareketin içinde önemli oran-da kölelerin bulunduğu, bu nedenle senatonun ve büyük toprak sahiplerinin Bacchus kültünü rejime yönelik bir tehdit olarak algıladığı görüşünde birleşti. Adrien Bruhl, Dionysos grupları devrimciydi, çünkü yurttaş ve yabancı, patrici ve pleb, köle ve özgür, birçok farklı koşuldaki insanı birleştirmişti diyordu ki Giovanni Tarditi de kültün son derece geniş tabanlı oluşuna vurgu yaparak aynı şeyleri söylüyordu aşağı yukarı. A. H. McDonald, Güney İtalya'nın ele geçirilmesi sırasında Taren-tum kentinden getirilen tutsakların köleleştirildiğini ve muhte-melen bunların kendilerine ait kültlerini de Roma'ya taşıdıkla-rını söylüyordu. McDonald'ın fikir yürütmelerinde, Bacchus kültünün Roma'ya Yunanistan'dan değil, Tarentum başta ol-mak üzere Güney İtalya kentlerinden girdiği yolundaki yaygın kanı da rol oynamıştı.

Bunun, bizim izini sürdüğümüz konu açısından da anlam-lı olduğunu düşünebiliriz. Pythagoras Kardeşliğinin etkinlik alanı olan Güney İtalya, üç büyük gizem kültüne de ev sahip-liği yapmıştı. O kadar ki, Demeter, Orpheus ve Dionysos kült-lerinin anayurdunun Yunan toprakları mı, yoksa Magna Gra-

217 Wilfried Nippel, Public Order in Ancient Rome, s 27

218 Victoria Emma Pagan, a.g.e, s 54

ecia mı olduğu konusunda bile tereddütler doğmuştu kimi uz-manların kafasında.

Ancak DionysosBacchus kültünün anayurdu ya da en azından Roma'ya taşındığı çıkış noktası Tarentum ve diğer Gü-ney îtalya kentleri olsa bile, başta McDonald olmak üzere çoğu uzman belirgin bir hataya düşüyordu

Roma halkı için Diony-sos hiç de yabancı bir tanrı sayılmazdı ve kültünün Roma'ya girişi, Güney İtalya'nın kolonileştirilmesinden çok önceye, bir Sibylline kurulu kararına dayanıyordu; yani, Demeter'in Ce-res adıyla Roma'da resmileştirildiği, beşinci yüzyıl başlanna. Aventine eteklerinde adına tapınak yaptırılan üç tanrıdan biri olan Liber, aslında Dionysos'un Romalılaştmlmış adıydı. Ya-ni kültün yaygınlaşması, Ceres, Liber ve Libera (Demeter, Di-onysos ve Persephone) için pleb tapınaklarının yaptınltnasıyla başlamıştı; Tarentum'dan tutsaklann getirilmesiyse, bundan ne-redeyse üç yüz yıl sonra gerçekleşmişti. Emma Pagan, bunları anımsattıktan sonra, Bacchus tapını-mının köle ağırlıklı bir kült olduğu düşüncesinin hayli kuş-kulu olduğuna dikkat çekerek ekliyor Aslında senato belgesin-de kölelerle ilgili belirgin bir referans olmadığı gibi, Livius'un sözünü ettiği tek köle de, olayın kahramanı olan Hispala. O da bir azadı olduğuna göre, bir istisna olarak kabul edilebilir.219 Yani Bacchus kültünün bir köle hareketi olmaması bir yana, içinde kölelerin ne oranda yer aldığı bile belirsiz. Dolayısıyla, senatonun gösterdiği aşın tepkinin ardında, kölelikle ilgili bir korkuyu aramak da çok anlamlı değil; bundan çok daha fazlası olmalı. Bir başka uzman, Erich Gruen de Pagan ile aynı görüşte. Gruen'e göre senatonun, dolayısıyla egemen sınıfın muhafaza-kâr kesiminin tedirginliğinin ardında, köle korkusu ya da ataların dininden uzaklaşma gibi kaygılar söz konusu olamaz. Çünkü hem Bacchus kültünde köleler muhtemelen küçük bir oranı oluşturuyorlardı, hem de dinsel anlamda bu kültün varlı-ğını yabancı inançların Roma'ya sızması olarak görüp rahat-

219 Victoria Emma Pagan, a.g.e, s 56

sizlik duymak için, koğuşturmalann yapıldığı lû 186 çok geç bir tarihti.

En azından dördüncü yüzyılın başlarında, Diony-sosBacchus neredeyse bütün Roma topraklarında en yaygın kültlerden biri olmuştu zaten. O halde, Bacchanalia Kalkışma-sına yönelik iddialar ve senato operasyonunun ardında, muhte- 243 melen siyasi kaynaklı başka endişelerin izlerini aramak gereki-yordu.220

Talfourd Ely, büyük operasyona ve yoğun baskılara karşın Bacchus kültünün Roma'da bütünüyle yok edilemediğini, çün-kü eskiden Liber adıyla bilinen tanrıya pleb kitlelerinin büyük bir içtenlikle bağlandığını anımsattıktan sonra, ekliyor Antik isim, Latince 'özgürleştirme' [Liberate] fiilinden geliyor, peo'ler de Bacchus'un kendilerini özgür kılacağına inanmışlardı.221 Bir başka deyişle DionysosBacchus'un Roma'daki diğer adı olan Liber, aleni bir politik anlam taşıyordu pleb grupları için. Hareketin, bir pleb merkezi olan Aventine'de yoğunlaşması da bunun göstergelerinden biriydi zaten.

Bütün koğuşturmalann çıkış noktasını oluşturan Hispa-la'nın itirafları, güvenilirliği tartışılsa bile, Bacchus kültünün yaygınlaşmasının ardında, ikinci yüzyıl başlarındaki bir temel strateji değişiminin yatağına dair ipuçları veriyor. Livius'a gö-re Hispala, konsüle yaptığı itiraflarda, kültün basma geçen Pa-culla Annia adlı Campania bölgesinin yerlisi bir kadının, radi-kal değişiklikleri uygulamaya soktuğundan söz etmişti. (Dikka-te değer bir ayrıntı Campania, Roma'nın hemen güneyinde yer alan ve büyük tarım kenti Cumae'yi de içeren bir bölge. Bir başka deyişle Paculla Annia adlı lider, ünlü Sibyl'lardan birinin de hemşehrisiydi.)

Söz konusu değişimlerin başında, kültün üyelik yapısı geliyordu. O zamana dek yalnızca bir kadınlar kül-tü olduğu halde, Paculla Annia bu geleneği değiştirmiş ve Bacc-hus örgütsel yapısına erkekleri de üye kabul etmeye başlamışa. Hispala'nın söylediklerine bakılırsa, kendi oğullarını da ilk er-

220 Eridi S. Gruen, Studies in Greek Culture and Roman Policy, s 46-52, 56-61 vd.

221 Talfourd Ely, a.g.e, s 234, köşeli parantez bana ait

kek üyeler olarak bizzat inisiye etmişti. Böylece Bacchus kültü, kadınlara özgü, görece pasif ve dar çerçeveli, naif bir bereket kültü olmaktan çıkıp, bambaşka bir görünüme bürünüyordu.
Roma resmi ideolojisinin sözcüleri bu değişimi, yani kadın ve erkekleri toplantı ve ayinlerde bir araya getiren geniş çaplı bir örgütsel yapıya geçişi, ahlaki nedenlerle eleştirir görünü-yorlardı ama gerçek neden, Bacchus gruplarının siyasileşme-sinden duydukları kaygıydı belli ki. Çünkü, ataerkil Pater Fa-milias ilkelerine, yani babanın ve kocanın mutlak egemenliği-ne dayalı bir sosyal yapıya sahip Roma'da, lideri kadın olan ve esas olarak da bir kadınlar kültü nitelikleri sergileyen bu gru-ba erkeklerin kendi istekleriyle üye olmaları (bir başka deyişle bir kadının yönetimine girmeyi kabullenmeleri) işin içinde inançla bağlantılı siyasi bir hareketlenme olduğunun gösterge-siydi.
Hispala'ya göre Paculla Annia'nın yaptığı ikinci büyük de-ğişiklik, çok uzun süredir (yasal zorunlulukların da etkisiyle) gündüzleri yapılan ayin ve toplantıların, bundan böyle geceleri yapılmasına karar vermesiydi. Konsülü ve senatonun muhafaza-kârlarım en çok korkutan da buydu belki. Kadın erkek bir ara-da, Aventine gibi bir pleb siyasi merkezinde, geceleri yapılan kalabalık gizli toplantılar! İşin içinde mutlaka Cumhuriyet'e ve Roma geleneksel toplum yapısına yönelik büyük bir kalkış-manın işaretleri vardı ve üstelik mevcut göstergeler, bu hare-keti ezmek için yapılacak operasyona ahlaki gerekçeler üret-meyi de kolaylaştırıyordu. Karanlık gecelerde, kadın erkek bir arada, dağ eteklerinde ve ırmak kıyılarında gizli ayinler yapan insanların buluşmalar», cinsel uygunsuzluk partilerinden baş-ka ne anlama gelebilirdi
Son olarak, yine Paculla Annia'nın kararıyla, yılda üç kez yinelenen inisiyasyon törenlerinin yirmi kat artırılarak ayda beş kez yapılmaya başladığını söylüyordu Hispala. Yani aşağı yuka-rı altı günde bir, Bacchus mürideri büyük kalabalıklar halinde, ezoterik gece toplantıları gerçekleştiriyordu. Üstelik, yine Hispa-la'nın verdiği bilgilere göre,

yeni üyelerin yirmi yaşından büyük olmamaları gibi bir sınır da getirilmişti ki bu, Bacchus kültünün,

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

genç kuşaktan başlayarak orta vadede Roma halkının önemli bir bölümünü etkisi altına almaya hazırlandığına işaretti.222

Livius'un anlatılarında, harekete siyasi bir anlam yüklendi-ğine ilişkin doğrudan ifadeler yok; ağırlıklı olarak, sapkın-lıktan, cinsel suçlardan ve örgüt kararlanna uymayanların Bacchus'e kurban edildiğinden söz eden, şiddet ve ahlaksızlık iddiaları art arda sıralanıyor. Ancak satır aralannda, Roma yö-neticilerinin bu kültün gelişme ve yaygınlaşmasını mevcut ya-pıya siyasi bir tehdit olarak algıladıklarını ele veren net yorum-lara rastlıyoruz. Yani söz konusu rahatsızlık kaynağı, kendi aralarında ahlaksızlık yapan kozmopolit bir topluluğun, içe dö-nük eylemleri değildi. Roma Cumhuriyeti'nin bunu bir kalkış-ma ya da komplo olarak değerlendirmesi, Bacchus kültünün yakın zamanda daha büyük ve iddialı hamlelere girişeceğinden endişe edildiğini gösteriyordu.

Livius'un çok da anlaşılır olma-yan yorumuna göre, Bacchus kültünün inisiyasyon törenleri as-kerlik yeminini de geçersiz kılıyordu ve bu külte dahil olan-lann Roma ordusunda askerlik yapmaları olanaksızdı.223 Üste-lik, belki de yöneticileri en çok korkutan nokta, kült üyeleri ara-sında, tanınan, saygın ve halk tarafından sevilen magî'sfra'lann, siyasi kişiliklerin ve nüfuzlu aydınların bulunmasıydı.

Yinelemekte yarar var. Yalnızca azat edilmiş eski bir köle kızın, konsülün evine getirilip korkutularak alınan ifadesine da-yandırılan bir dizi iddianın ne derece geçerlilik taşıdığını bilmi-yoruz. Yapılanlar, Pön Savaşları'ndan sonra büyümeyi sürdüren Roma'da muhafazakâr patrici ailelerin dizginleri ele alma çaba-lan olarak açıklanabileceği gibi, çok daha basit bir biçimde, Pos-timius ve çevresindekilerin, yaygın bir devlet terörünü kullana-rak rakiplerini tasfiye etme operasyonu biçiminde de

görülebi-lir. Ancak her durumda açık olan bir tek şey var Bacchus gi-zem kültü gerçekten çok yaygınlaşmış ve etkili bir örgüte dö-nüşmeye başlamıştı.

222 Hispala'nın itirafları ve izleyen gelişmeler için bkz. Tîtus Livius, a.g.e, s
434-437
223 Titus Livius, a.g.e, s 437

FRATERN1S Kayıp Kitaplar. Gizil Kardeşlik

Bir ayaklanma girişimi olmuş muydu peki Hayır. Sena-to'ya bir dizi talep içeren bildirilerin sunulduğu, etkileyici so-kak gösterileri yapılmış mıydı Bunu doğrulayacak hiçbir kayıt yok. Ancak, yalnızca Maenad denen kadın rahibelerin dene-timinde, yine kadın üyelerin katılımıyla gerçekleştirilen müteva-zı toplantı ve dinsel ayinlerin yerini, gerçekten de ikinci yüzyıl başlarında erkeklerin de dahil edildiği çok daha büyük çaplı ve sıklaştırılmış gece ayinleri almıştı. Bacchus kültü yöneticilerinin ileriye yönelik amaç ve beklentileri arasında, iktidara yürü-mek olabilir miydi gerçekten
Üç büyük gizem kültünün çoğunlukla Güney italya ve Delphi kaynaklı kararlarla, bir başka deyişle Sibylline kurulu kararlarıyla Roma'ya taşındığım da yakından biliyoruz, Taren-tum, Metapontum ve Cumae'nin, Pythagoras Kardeşliği'nin en güçlü üsleri olduğunu da.
Cumhuriyet'in siyasi yapısı içinde bir tür iktidardaki mu-halifler rolünü üstlenen bu örgüt, acaba denetimini çok büyük olasılıkla elinde tuttuğu Bacchus kültünü, yalnızca sabırla ide-ali tabana yaymak için mi kullanmıştı, yoksa lö ikinci yüzyıl-da artık siyasi merkezleri kuşatma altına alarak, bir ayaklanma aracılığıyla Roma'yı eline geçirmek mi istemişti gerçekten Bu da yanıtlanması çok güç olan sorulardan biri gibi görünmekle birlikte Bacchus kültünün Aventine'i merkez alarak üslenmesi ve

Liber'in peb'leri özgür kılacak tanrı olarak görülmesi, ha-reketin içinde yadsınamayacak bir pleb ağırlığı olduğunu ortaya koyuyor ki, bu da Bacchanalia Kalkışması denen olayı, pleb politikalarının en etkili yönlendiricisi olan Kardeşlik ile daha çok yakınlaştırıyor.
Eğer böyle bir girişim söz konusu olduysa, komplo iddi-ası üzerine gerçekleştirilen geniş çaplı cadı avı, tutuklanıp öl-dürülen insanlar ve yakılıp yıkılan tapınaklar, Pythagoras Kar-deşliği'nin, tam da güçlü olduğunu hissettiği bir dönemde, Ro-ma'da ciddi bir bedel ödediğini ve geri adım atarak sessizliği seçmek zorunda kaldığını da gösteriyor. Büyük olasılıkla, Posti-mius'un kampanyaları sırasında Pythagoras müritlerinden bir-çoğu da çeşitli gerekçelerle ele geçmiş, belki de idam edilmiş-

lerdi. Bütün bunlar, Kardeşlik için, ideale giden yolda gizem kültlerinin daha dikkatli kullanılmasını ve arka planda tutulma-sını gerektiren dersler de içeriyordu bu durumda. Roma'da adımlar, Magna Graecia'dakinden çok daha dikkatli atılmalıydı. Tarih kitaplarında birkaç cümleyle kısaca geçiştirilen bu son derece önemli siyasi çalkantı, İsa'dan önce birinci yüzyıl başlarında sokağa ve tabana yönelmek isteyen Kardeşlik üye-lerinin, gizem kültlerini yedekte tutarak açık ve aleni sivil toplum örgütlerini harekete geçirme gereği duymasını da açık-layabilir. Dramatik Bacchus yenilgisi, kült bütünüyle çökertile-mese ve varlığını, hatta etkinliğini büyük oranda korusa bile, daha güvenilir, daha net ve komplo iddialarına malzeme yapıla-mayacak kadar sıradan örgütlenmelerin devreye sokulmasını ve siyasi parti mücadelesinin bu örgütlerin oluşturacağı taban üzerinde başlatılmasını gerektirmişti. Yani, en azından Cumhu-riyet'in ilk yıllarından beri var olan collegia adlı birlik ve daya-nışma grupları, bundan böyle siyasi hedef ve ideallerle yüklene-cekti.
Lonca üzerinden siyaset

Söz konusu sivil örgütler, başlangıçta küçük yerel yardım-laşma birlikleri olarak, genellikle yoksul bölgelerde, dinsel gö-rüntüler altında oluşturulmuşlardı. Çoğunlukla cenaze daya-nışmaları olarak anılıyorlardı; çünkü kuruluş amaçlan bir üye-nin ölümü sonrasında onun cenaze prosedürlerinin düzenlenip yerine getirilmesi ve geride kalan ailesine diğer üyeler tarafın-dan maddi ve manevi destek sağlanması biçiminde belirlenmiş-ti. Ancak pratikte collegk'hr çok kısa bir süre içinde, aynı za-naat ve meslek grubundan insanların yardımlaşma amacıyla bir araya geldikleri sivil toplum örgütlerine dönüştüler. Daha Cum-huriyet'in ilk yıllannda, Roma'da çok sayıda collegia vardı ve bunlarla ilgili ilk kayıtlar, 12 Levha Yasalan'na dek geri gidi-yordu. Çoğunlukla basit, sessiz ve pasif sosyal dayanışma grup-ları olarak düşünülen bu örgütlenmeler, aslında başlangıçtan iti-

baren Cumhuriyet ideolojisi ve ilkelerinin tabanda yaygınlaştı-rılması gibi bir işlevi de üstlenmişlerdi.

Kardeşlik üyelerinin, efsanevi kral Numa'yı nasıl Cumhu-riyet ideolojisinin bir parçası haline getirdiklerini görmüştük. Pythagoras ile Numa arasında kronolojik açıdan olanaksız, ama manevi açıdan son derece anlamlı bir bağ kurularak, tıpkı Ae-nias - Romulus mitlerinde olduğu gibi, Cumhuriyet'le Ro-ma'nın kökleri arasında kesintisiz bir ilişki oluşturulmaya çalı-şılmıştı. Aynı şey, collegia olgusu için de yapıldı. Meslek ve za-naat dayanışma örgütlerinin ilk kez Numa tarafından kuruldu-ğuna ilişkin, resmi söylenceler üretildi.224

Diğer yandan, collegia ağı, yine kökenle doğrudan ilişkili dinsel bir kabukla da korundu. Roma'nın kurucu ve koruyucu tanrılar grubunun, yani Roma Üçlüsünün Jüpiter ve Juno'yla birlikte en popüler ilahi gücü olan tanrıça Minerva, zanaatçı-ların ve mesleki birliklerin koruyucusu olarak sunuldu. Hatta her yıl 19 Mart'ta kutlanan Quinqatrus adlı zanaat

bayra-mının koruyucu tanrıçası da Minerva'ydı.225 Ovidius bu kuda-maların katılımcı zanaat grupları arasında dokumacıları, boyacı-ları, ayakkabıcıları, demircileri, doktorları, öğretmenleri, res-samları ve heykeltraşlan sayıyor; ancak coegıa'lann ilk ortaya çıkışından itibaren en etkili ve yaygın meslek örgütü grubunun, yapıcT'lar ya da inşacılar olarak adlandırılan ve duvar usta-ları, mimarlar ve inşaat erbabından oluşan zanaatçılar olduğunu biliyoruz.

On sekizinci yüzyıl tskoç masonlarının en ünlülerinden Dr. James Anderson, masonik geleneğin tarihini analiz etmeye çalış-tığı Book of Constitutions (Anayasalar Kitabı) adlı yapıtında, her Roma garnizonunun, kendine ait bir locası olduğundan söz ediyordu. Bunlar, askeri birliğin seferlerde gereksinim duya-cağı köprü, gözetleme kulesi, barikat ve yolların mimari planla-

224 Bu konuda İmparatorluk dönemi tarihçilerinin bile collegia'hr ile Numa arasındaki bağlantıyı vurgulamayı sürdürdüklerini görüyoruz. Bkz. Plutarchus, Numa, b. 17, John Dryden çevirisi

225 Georges Dumezii, Archaic Religions of Rome vol I.

ması ve uygulanmasından sorumluydu. Bir başka ünlü mason, W. Ravenscroft, Mimari Collegium adı verilen ve mimarlarla inşaat ustalarından oluşan meslek örgütünün, Roma'da türlü ay-rıcalıklara ve dokunulmazlıklara sahip olduğuna değiniyor.226 As-lına bakılırsa pratikte bu durum çok da şaşırtıcı değil, çünkü İtalya yarımadasından başlayarak bir konfederasyon gibi büyü-meye çalışan Roma için teknik altyapı, yani hem ticareti kolay-laştırıp hem de ordulara hızlı hareket olanağı sunacak karayolla-rının yanı sıra, kentlerin büyüyen gereksinimlerine yanıt verme-yi sağlayacak su kemerleri (aquaduct) yapımı çok çok önemliydi. Roma'nın yüksek standarttaki yaşam biçimi ve ülke sınırla-rı içindeki

şeffaf akışkanlık, ancak hızlı ve kaliteli inşaat ekip-leriyle sağlanabiliyordu. Bu nedenle, birbirlerine sıkı sıkıya bağ-lı takımlar halinde çalışan eğitimli ve yetkin mimar, mühendis, duvara ve taş ustaları, vazgeçilmez değere sahiptiler. Onlar, yapıcılardı; yani hem mimarinin, hem de geometrinin ustala-rı. Bu nedenle ayrıcalıklarına ses çıkarılmıyordu.

Andrevv Lintott, Collcgâ'lar peb'ler arasında ayrıcalıklı öneme sahip bir örgüt biçimiydi, diyor ve bunlann arasında kökü çok eskiye dayanan meslek gruplarının, Cumhuriyet'in ya-pıtaşları olarak kabul edildiğine dikkat çekiyor.227 Lintott'a gö-re, kabaca bir sınıflamayla bu sivil toplum örgütlerini üç kate-gori altında izlemek mümkün Collegia'nm üç ana görünümü vardır. Mesleki örgüt, din-sel kardeşlik ve yerel dayanışma. Bunlar bütünüyle ayn yapılar olmadıkları gibi, karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıydılar da. En eski mesleki birlikler, yazmanlar, demirciler, tiyatrocular, heykeltraşlar ve flüt çalanlar ile geç dönem Cumhuriyet yazıt-larında adlan geçen diğer gruplardı. En eski iki büyük dinsel birlikse, Capitolini ve Mercuriaes'ti.228 Mercuriales, iletişimin ve ticaretin yönetici ilahi gücü ola-rak kabul edilen Merkür'ü simge olarak kullanan, yeni kendi

226 Raven Grimassi, The Witches Craft, s 27

227 Andrevv Lintott, The Constitution of the Roman Republic, s 177

228 Andrew Lintott, Violence in Republican Rome, s 77-78

tüccarların, yani orta sınıf pleb gruplarının zanaat birliğiydi. Merkür'ün Yunan kültüründeki karşılığının Hermes olması; Roma'da kendine taban bulan Hermetik düşünce ve inançla Pythagoras okulu arasında net yakınlıklar olduğu da göz önüne alındığında, dikkate değer bir bağlantı sergiliyor. Ancak bundan daha ilginci, Capitoline tepesinde yaşayanların dinsel

kardeşliği olan Capitolini adlı coiegıa'nın ilişkilerinde çıkıyor karşımıza. Roma'daki en güçlü, en saygın ve en etkili dinsel grup olan Ca-pitolini, yukarıda Lintott'un saydığı meslek gruplanndan flüt çalanlar ile de yakın ilişkilere sahipti. Ayin ve törenlerde mis-tik müziği üstlenen bu flütçüler birliği de yine Capitoline böl-gesinde merkezlenen bir collegia'ydı ve oldukça kapalı bir ör-gütsel yapıya ve şaşırtıcı ayrıcalıklara sahipti.

Yalnızca özel toplantı ve törenlerde flüt çalmakla görevli olan müzisyenlerin, bu denli önemsenen bir meslek birliği oluş-turmaları, Capitolini dinsel grubuyla olan yakın bağlarıyla açık-lanabilir belki. Ama daha kışkırtıcı görünen olgu, flütün ve flüt ustalığının, Pythagoras Kardeşliği'nin gizemciliğinde çok ayrı bir yere sahip olması. Daha önce yakından gördüğümüz gibi, flüt, lir ile birlikte Kybele kültünün en önem verdiği iki çalgı-dan biriydi ve Kybele tapmaklarında flüt çalanlar çok önemli bir ayin gurubunu oluşturuyordu. Pythagoras da armoni kura-mı ve matematikle müzik arasında oluşturduğu bağlantıyı, bü-yük oranda flüt üzerine kurmuştu. Kardeşlik çevresindeki sağ-lık kuruluşlarında müzikle yapılan terapilerde de flüt başrolü oynamaktaydı. Dolayısıyla Pythagoras izleyicilerinin kendilerine özgü gizemciliği içinde flüt, bugün tam olarak anlayamadığımız kritik simgesel anlamlara sahipti.

Hemen bütün Pythagoras öğrencilerinin birer flüt ustası olduğunu biliyoruz ki, aralarında Tarentum'lu Archytas gibi çok ünlüler de var. Archytas yalnızca çok yetenekli bir flütçü olmakla yetinmemiş ve salt flüt partisyonları üzerine kurulu çok sayıda beste yapmış; dahası, bütünüyle flütü temel alan bir akustik teorisi de geliştirmişti.229 Bütün bunlar, yalnızca dinsel

229 Cari A. Hufftnann, Archytas of Tarentum Pythagorean, Philosophcr and Mathematician King, s 27

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

örgütlenmeler ile sanatçı birlikleri arasındaki dolaysız yakınlığa değil; Pythagoras Kardeşliği'nin her iki tip collegia yapısı üze-rinde de etki ve katkılarının olduğunu gösteren çok sayıda işa-retten birine daha dikkatimizi çekiyor.

Dinsel örgüder, belli bir rahip grubunu ve tören görevlile-rini içeriyor ve genellikle tek bir yerleşim merkezi içinde sınır-lı kalıyordu. Yerel birlikler de yine kent ya da kasabalarla sınır-lı etkinliğe sahipti. Mesleki collegia'hr için coğrafî bir sınırla-ma yoktu ama onlar da yalnızca aynı zanaat üzerinde uzmanlaş-mış insanları üyeliğe kabul edebilirlerdi. Bu noktada, yine Bacc-hus kültünün yarattığı paniğe geri dönüp baktığımızda, collegia kültürünü aşan bir güç ile karşılaşıyoruz. Bacchus mürideri için ne coğrafî bir sınırlama söz konusuydu ne de mesleki ye-terlilik koşulu aranıyordu. Cinsiyet, sınıf, meslek ve memleket ayırt edilmeksizin isteyen herkes bu külte inisiye olabiliyordu ki, böyle bir yaygınlık Roma yönetimini ileride denetlenmesi çok kuşkulu görüneni bir güçle karşı karşıya bıraktığı için de soylular ve muhafazakârlar arasında tedirginlik yaratmış olma-lıydı.

Andrew Lintott'a göre coZegıa'lar, Cumhuriyet'in son dö-nemlerinde, yani İsa'dan önce birinci yüzyılın başlannda hem sayıca çok artmışlar, hem de birer sivil toplum örgütü olarak Cumhuriyet içinde belirgin bir güç de kazanmışlardı. Bu hızlı büyümeyi, azat edilen kölelerin giderek çoğalması ve özgürleşen bu insanların kendilerini ifade etmek üzere yerel örgütler arayı-şı içine girmeleri sağlamıştı. Birbirleriyle yatay ilişkileri de bu-lunan bu birlikler, simgesel bir önem taşıyan ve periyodik ola-rak büyük kalabalıkları bir araya getiren festival ve şenliklere ayrı bir önem veriyorlardı ki, Compitalia adı verilen etkinlikler bunlann en popüleriydi.230

Her yıl, aralık ayının son haftasıyla, ocak ayının ilk günle-rine denk gelen bu büyük festival, coHegia'hrın ustadan tara-fından düzenlenip yönetiliyor ve Kavşaklar Festivali adıyla anılıyordu. Oldukça ilginç ve anlamlı bir addı bu. Ana Tanrıça

230 Andrew Lintott, The Constitution of the Roman Republic, s 178

geleneğinin koruyucusu ve sürdürücüsü olan (daha sonra Orta-çağ boyunca da cadı ve şeytan uşağı suçlamalarıyla sürekli koğuşturmalara uğrayan) dinsel grupların çok önem verdikleri Üç Yüzlü Tannça, yani Hecate'yle doğrudan bağlantılıydı. Hecate, Kavşakların Tanrıçası olarak adlandırılır ve ona en çok bu unvanla yakanlarda bulunulurdu. Geç dönem Yunan ve Roma düşünürleri, çoğunlukla da yönetici sınıfla sıkı bağlara sa-hip resmi aydınlar, bu tanrıçayı karanlık ve olumsuz imgeler-le donatmışlar, onu ölüler ve ruhlar dünyasının efendisi ola-rak sunmaya büyük çaba harcamışlardı ki, bu gelenek Hıristi-yanlık çağında yoğun olarak sürdü ve Hecate'ye inananlar şey-tani güçlerle ilişki halindeki sapkınlar olarak işkence gördü ve diri diri yakıldı. Oysa en eski klasik metinlerde, sözgelimi Ho-meros ya da Hesiod'un yapıtlarında Hecate'nin böyle olumsuz niteliklere sahip bir tanrıça olduğuna ilişkin en küçük bir gön-derme bile yoktu.

Antik Yunan şairi Homeros, Demeter için yazdığı ilahide Hecate'ye de yer vermişti diyor, Raven Grimassi. Burada He-cate'nin, mağarada yaşadığından söz ediyordu. Eski Ege ve Ak-deniz kültürlerinde mağaralar, yeraltı dünyasına açılan kapılar olarak görülürdü ki bu da Hecate'nin ölülere eşlik eden bir reh-ber işlevi gördüğünü vurguluyor.231

Baştan beri izlediğimiz seyri göz önüne alan okur için bun-lar oldukça tanıdık kavramlar artık. Hecate'nin Demeter kültüy-le, yani Eleusis gizemciliğiyle yakın bağlarına kısaca değinmiştik. Kızı Persephone'u (Kore) bulması için Demeter'in en büyük yardımcısı Hecate olmuştu. Mağarada yaşama kavramının içer-diği mistisizme ya da mağaraların yeraltı dünyasına açılan kapı-lar olduğuna ilişkin düşünceyi, Sibyl kültünün derinlerinde gör-müştük. Bütün önemli Sibyl'lar, Demeter ve Apollon tapınakla-rı yakınındaki mağaralarda yaşıyorlar ve kehanetlerini, yeraltı dünyasıyla kurduklan bağlantı sayesinde gerçekleştiriyorlardı. Yalnızca bu kadan bile, Hecate inancının ve düşüncesinin Sibyl geleneğiyle yaşatıldığını ve hatta belki bizzat yönetildiği-

231 Raven Grimassi, a.g.e, s 6, italikler bana ait

ni düşünmek için yeterli görülebilir. Pythagoras Kardeşliği'nin bir anlamda mentorluğunu Delphi ve Cumae'deki Sibyl'ların üstlendiğini ve bunu yüzyıllar boyu sürdürdüklerini de dikkate alırsak, collegia'hnn üstatlannca düzenlenip yönetilen ve çok önemsenen Compitalia şenliklerinde biraderlerin etkileri hak- 253 kında da bir fikir sahibi olabiliriz.
Peki ama Kavşakların Tan-rıçası ne anlama gelmektedir ve Kavşaklar Festivalindeki doğrudan ya da dolaylı rolü ne olabilir acaba
Yine Raven Grimassi'ye dönersek, Hecate'ye verilen en es-ki adlardan birinin Trivia olduğunu görüyoruz. Yani, üç ay-rı yolun tek bir noktada birleştiği kavşak. Grimassi, eski çağlar-da Hecate inancına inisiye edilenlerin bir üç yol ağzına götürül-düklerini ve giriş törenlerinin burada yapıldığını anlatıyor. Yol-ların birleştiği kavşak noktasına, Y harfi biçiminde üç ucu olan bir ağaç dalı yerleştiriliyor ve Hekataion adı verilen bu sim-gesel objenin her bir ucu, farklı bir yolu gösteriyormuş. Ege ve Akdeniz kültüründe üç yolu birleştiren kavşakların, yeraltı ruhlarına ait alanlar olarak görüldüğünden söz ediyor Grimas-si. Bu özelliği nedeniyle, yaşamlarında kritik kararlar almaları gereken dönüm noktalarına ulaşmış insanların, üç yol ağızlarına giderek Kavşakların Tanrıçası Hecate'den doğru seçimi yap-malarına yardım etmesini istediklerini aktarıyor. Yazara göre Hecate ve onun yönetimindeki kavşaklar, geçiş dönemlerindeki dönüşüm aşamalarım ve değişimin şafağını da simgelemekte. Hem insanlar, hem de toplumlar ve kurumlar için.
Mistik ve simgesel anlamda Hecate ve üç yol, doğrudan doğruya Ay tapmımıyla ilgili olarak çıkıyor karşımıza. Heykel ve kabartmalarda Hecate, üç yüzü olan bir tanrıça olarak be-timlenirdi ve bu yüzlerin her biri, farklı yaşam evrelerini oldu-ğu kadar, Ay'ın Uç farklı aşamasını da vurgulardı Dolunay, ye-niay ve karanlık ay. Başlangıçlar, ilk adımlar

ve taze olan her şey, yeniay ile anlatım bulurken, dolunay olgunlaşmış gü-cü, karanlık ay da bilgelik ve deneyimi simgelemekteydi Heca-te inanışında. Bu üç konum, Tanrıça'nın Üç Yüzü olarak da bilinen ve Bakire, Anne ve Yaşlı Bilge olarak adlandırı-lan, üç farklı ilahi görünüme karşılık düşüyordu. Bu nedenle

Hecate'ye Birken Üç Olan da denir ve heykellerinde onun bu üç kişiliğini vurgulayan üç farklı kadın betimlemesi yer alırdı.
O aynı zamanda angelos (melek) ve phosphoros (ışık) ola-rak da bilinirdi, diyor D. J. Conway. Persephohe-Kore mi-tinde, genç kız yeraltı dünyasına kaçırılırken olaylara müdahale etmemişti. Demeter öfke ve intikam duygulanyla doluydu ama Hecate sakin ve soğukkanlıydı; çünkü yaşamda belirli şeylerin gerçekleşmesi gerektiğini ve bunlarla ilgili duygusal tepki ver-menin hiçbir işe yaramayacağını biliyordu. Bilincin bu içsel ay-dınlanması (phosphoros), zorluklarla boğuşup daha iyi noktala-ra ulaşma eğitimi, Karanlık Anne, yani kolektif bilincin karan-lık meleği (angelos) tarafından öğretilen bir bilgeliğin parçasıy-dı. Eğer Tanrıça'nın bu yönünü bilmez ve onun bilgeliğini ara-lamazsak, bütünleşmiş kişiliğine de ulaşamayız.232
Yine Convıray'in aktardığına göre, İtalya'da sönmüş bir kra-ter gölü olan Averno'yu çevreleyen sık ormanlık alan, Heca-te'nin kutsal korusu olarak bilinirdi ve bu tanrıça için bilinen, açık, belirli tapınaklar yok denecek kadar azdı. İtalya yarımada-sının birçok değişik yerinde Hecate'ye adanmış kutsal koruluk-lar, dolunay gecelerinde düzenlenen ayinlerin mekânları olarak kullanıldı. uDoğamn ta kendisi olan bir tanrıçaya, insan yapı-sı taş binalarda değil, açık alanlar ve koruluklarda yakarılmasın-dan daha doğal ne olabilirdi ki
Üç farklı görünümü bünyesinde birleştiren tek ve aynı Ana Tanrıça modelinin bu karmaşık uygulamasında Demeter anne niteliğini, Persephone

bakire genç kızı, Hecate'nin kendisi de bilge yaşlı kadım simgeliyordu ama üçü birden yalnızca He-cate adıyla da anılarak birlik vurgulanıyordu. Heykel ve ka-bartmalardaki betimlemelerde, üç tanrıçanın toplam ala elinde, ala önemli nesne görünürdü Ellerin üçü, birer meşale tutuyor-du; diğerlerindeyse bir anahtar, bir parça ip ve bir hançer yer alırdı çoğu kez. Meşaleler, karar alma aşamasındaki insanın yo-lunu aydınlatacak bilgelik ve desteği simgeliyordu. Yani yaşam-larının belli aşamalarında yol ayrımına (kavşağa) gelen insanlar
232 D. J. Conway, Maiden, Mother, Crone. s 92

Gerileme, Çözülme ve Fraternis

Hecate'nin yardımını, bu ışık aracılığıyla almaktaydılar. Anahtar, evrenin gizemlerine ait kilitleri, bir başka görüşe göre de yeraltı dünyasının kapılarını açmak içindi. İp, bebeği anne-sine, insanı da en büyük anne olan dünyaya bağlayan göbek-bağını temsil ediyordu. Hançerse, yanılsamaları ve kafa karışık- 55 lannı yok eden, keskin gerçeğin ışıltısıydı.233
Compka'mn sözlük anlamı yolların birleştiği kavşaktı ve Compitalia, farklı bölgelerden ve yerleşim merkezlerinden in-sanların ortak bir organizasyonda bir araya gelip, Larcs Compi-tales adı verilen kavşak perileri gözetiminde buluşmaları ve kış gündönümünü kutlamaları için düzenleniyordu. Aslında Hecate adına düzenlenen ve bütünüyle ona adanan kutlamalar, ekim ayının son günü yapılırdı. Ama coMegia'lmn denetimin-deki Compitalia şenliklerinde de, Kavşakların Tanrıçası Hecate onurlandırılıyordu elbette.
Burada Hecate'nin büyük oranda simgesel bir işlev gör-düğünü unutmamak gerekiyor. Üç Yüzlü Tanrıça imgesini kullanmak, hem eski inanç ve gelenek ile bir bağ oluşturuyor-du hem de yeni kararların ve dönüşümün eşiğine yaklaşıldı-ğı mesajım güçlü kılıyordu. Çünkü Kavşakların Tanrıçası, in-sanların olduğu gibi, toplulukların, halkların yaşamlarında

da kritik dönüm noktalarına varıldığı anda yardıma gelir, elindeki meşalelerle yolları aydınlatır ve doğruyu bulmak isteyenlere destek olurdu. Cumhuriyetin son yüzyılına girildiğinde colle-gıa'lar etkin birer sivil toplum örgütü olarak hem mistik hem de politik nitelikleri olan bir role soyunmuşlar ve değişimi zorlamaya başlamışlardı artık; elbette Roma'nın vardığı bu kavşakta Hecate'nin desteğine gerek duyulacaktı. Mistik değerlerle ve eski tanrıçalarla simgesel bağlantısı na-sıl bir nitelik taşırsa taşısm, collegia'hr Roma politik yaşamına aniden ve oldukça etkili sivil toplum çekirdekleri halinde enteg-re oldular bir anda. Cumhuriyet'in giderek daha derinleşen bir bunalımı yaşadığı kritik bir döneme o denli büyük bir hareket ve dinamizm getirmişlerdi ki, artık Roma'nın siyasi yaşamıyla

233 D. J. Conway, a.g.e, s 92-93

ilgili olarak nüfuzlu ailelerin güç ve çıkar savaşı yorumunun yapılması olanaksız hale gelmişti. Pleb politikaları hızla aktif ve geniş tabanlı bir mücadeleye doğru yöneliyor, yüzlerce yıldır varlığını korumaya çalışan büyük toprak sahipleri oligarşisi cid-di biçimde köşeye sıkışıyordu. Meslek kuruluşları (coliegia) ve halk dernekleri harekete katıldılar, diyor Server Tanilli. Bu gruplar çok eskiden beri vardı Roma'da, şimdiyse gerçek birer halk kulübü haline gel-mişler ve 'Halk Partisi'nin bir çeşit taban kuruluşu olmuşlardı. İsa'dan önce birinci yılın ortalarına dek giderek hızlanan bu ha-reketler, amacından sapmış Cumhuriyet'i beş yüz yıl önceki il-kelere uygun bir çizgiye yeniden döndürme girişimleri gibi gö-rünüyordu ama bundan daha da fazlasını içeriyordu aslında. Başlangıçtan beri pleb politikalarını yönlendiren ve Cumhuri-yet'i nihai ideal için bir araç olarak görenler, yitirilmiş zama-nı telafi etme ve çoktan gerçekleşmesi gereken sosyal düzenle-meleri yaşama geçirme aceleciliği içindeydiler. Bir başka deyiş-le Kardeşlik, gidişin bir tür Emperyal

askeri diktatörlük yö-nünde olduğunu görmüş ve geleneksel sabır ilkesini rafa kal-dırarak tehlikeli bir serüveni durdurma çabasına girişmişti.

Carilina'nın başını çektiği devrim girişimi, bu hareketin en büyük ve iddialı hamlelerinden biriydi ve çok büyük oranda collegia'hrdan destek aldı. Ne var ki toprak sahipleri oligarşisi durumu haber alıp ani bir manevrayla bu girişimi oldukça kan-lı bir biçimde bastırmayı başardığında, Cicero başta olmak üze-re yönetimi elinde tutan gerici güçlerin gözleri, giderek tehlike-li bir görünüm almaya başlayan bu meslek örgütlerine ve halk dayanışma derneklerine çevrilecekti.

CoZegia'ların örgütlenmesi, kent bölgeleri ve daha küçük yerleşim birimlerinin bir araya getirilmesiyle sağlanmıştı ve pleb kesimlerini politik amaçla organize etme fırsatları sunuyordu, diyor Wilfried Nippel.234 Bu sivil dayanışma gruplarının hem Marius'çu çizgiyle, hem de Gracchus Kardeşler geleneğiyle ya-kından bağlantılı olduğuna da dikkat çektikten sonra, ÎÖ 64 yı-

234 VVilfried Nippel, a.g.e, s 78

lında collegia'hrm bu nedenle baskı alana alındıklarına dikkat çekiyor. Gerçekten de dönemin konsülü Cicero bu yaygın mesleki örgütler ve dayanışma birliklerinin, oligarşi için ne denli tehli-keli olabileceğini sezmiş ve daha Catilina davaları sürerken, bir daha benzeri bir devrim girişimiyle yüz yüze gelmemek için collegia'hrm etkinliklerini iyice kısıtlamaya, bazılarını tümden yasaklamaya çalışmıştı.

Ancak Cumhuriyet'i gerçek hedefleri doğrultusunda yeni-den örgütleme ve ayağa kaldırma girişimleri, Catilina'nm öldü-rülmesiyle (büyük bir darbe almış olsa bile) durmayacaktı. Bir patrici aileden gelmesine karşın köklerini reddedip peb'ler ara-sında yer almayı seçen ve tribün olabilmek

için kendini bir pleb ailesine evlat edindirerek siyasi mücadeleye atılan Publius Clo-dius, daha sular durulmadan yeni bir devrimci girişimi başlat-tı. Ancak Clodius, kendinden öncekilere göre önemli bir hamle gerçekleştirmiş ve demokratikleşme mücadelesini yalnızca pleb politikalarına indirgemeyerek, çok önemli bir uyuyan sınıfı, köleleri de yanına almayı bilmişti.

Büyük bir halk desteğiyle siyasi gücü denetleme şansını ele geçirdiğinde yaptığı ilk iş, yasaklanan collegia'laıı yeniden yaşa-ma geçirmek, hatta var olanlara yenilerini ekleyerek tabandaki bu siyasi örgütlenmeyi hızlandırmak oldu. Bu arada, Compita-lia festivaline Cicero tarafından konan ve büyük tepkiye yol açan yasağı da 1 Ocak 58'de iptal etti ve o yıl görkemli kutla-maların yapılmasını sağladı.

Gustav Hermansen, Bu açıkça politik bir hamleydi, di-yor, izleyen kargaşa yıllarında açıkça görüldü ki, bu amaçla kullanıldığında collegia, ülkenin politikasını denetleyebiliyordu. Bu dönemde Milo ve Clodius arasında yaşanan ve Roma kent yaşamının bir karakteristiği haline gelen çete savaşları, meslek örgütleriyle ilgili manik bir korku geliştiren ve onlan sıkı dene-tim altında tutan Caesar, Augustus ve sonraki imparatorlar için saplantılı bir anı oldu.235

235 Gustav Hermansen, Ostia Aspects of Roman City Life, s 199

Andrew Lintott da, Meslek birliklerinin ustaları hem kö-lelerden hem de özgür yurttaşlardan oluşabiliyordu artık ve öz-gürlerin çoğunluğu da 'azatlı 'lardı, diyor. Hızla ve başarılı bi-çimde örgütlenen Clodius'un denetimindeki siyasi gruplar için-de azımsanamayacak sayıda kölenin bulunmasına dikkat çeken ünlü tarihçiye göre, Clodius'un başarısı, Catilina'nın denetle-mekte yetersiz kaldığı bir sosyal sınıfı yanma almayı

bilmesiy-di. Ayrıca coZegra'lardan yararlanmış ve onlara yenilerini de ek-lemişti.'

Ancak ülkede artık siyasi mücadelenin titiz bir örgütlenme ve geniş kesimleri içine alan sosyal ve ekonomik politikalarla ba-şarıya ulaşabileceği dönemler çoktan geride kalmıştı. Sürekli sa-vaşan bir devlet haline gelen Roma'da, fetih politikaları gereği güçlendirilen askeri birliklerin muzaffer komutanları, siyasi gü-cü elinde tutmaya aday liderlere dönüşüyorlardı. Bir başka de-yişle, elinde kendisine bağlı kalabalık askeri birlikler oluşturma-ya yetecek parası ve gücü olan (ya da oligarşiden maddi destek almayı beceren) karizmatik komutanlar, kendilerini Roma üze-rinde tartışmasız olarak söz sahibi görüyorlardı ve başarıya ulaş-mak için onları yenilgiye uğratmak kaçınılmaz bir gereklilikti.

Bunu çok iyi anlayan Clodius, bir tribün olarak gücü eline geçirmeye başladığı sırada, askeri gücünü de artırma yolunu seçti. O günlerde üç ünlü komutan, Pompeius, Crassus ve Ca-esar, bütün Cumhuriyet kurumlarının ve devlet geleneklerinin üzerine çıkarak, salt askeri güçlerine dayanıp Birinci Trium-vr adı verilen, üçlü yönetimi oluşturmuşlardı. Kendi araların-daki güç dengeleriyle fazlasıyla meşgul olan bu askeri liderler, görünürdeki büyük güçlerine karşın, halkın desteğini alan Clo-dius'la iyi g^inmeye çalışıyor, onu ortadan kaldırmak için uy-gun fırsat arıyorlardı. Cumhuriyet'i demokratik ilkelere yaklaş-tırma ve geniş tabanlı sivil toplum yapısını güçlendirme ama-cıyla Clodius'u destekleyen, aralarında Kardeşlik örgütünün de bulunduğu diğer nüfuz sahibi güçler ve pleb örgütleriyse, aske-ri liderleri devre dışı bırakmanın tek yolunun, içlerinde en güç-

236 Andrew Lintott, Violence in Republican Rome, s 77

lü olanı yenilgiye uğratarak gözdağı verme olduğu görüşündey-diler. Bu

amaçla Clodius, koşulların uygun olduğunu düşündü-ğü anda, 58 yılının sonlarına doğru, Pompeius'a karşı bir dizi saldırıya başladı.
57'de Pompeius, bir başka fn'6ujı'un, T. Annius Milo'nun yardımını sağladı; Milo serserilerden bir rakip takım oluşturdu ve sokaklarda Clodius'un çeteleriyle açıkça çarpıştı. Böylece Clödius durduruldu; Pompeius da Cicero'nun geri çağrılmasını düzenleme olanağı buldu.237
Böylece, köleleri de içine alarak büyüyen ve bir aydınlar grubu tarafından desteklenen Clodius'un pleb tabanlı hareketi, bir başka pleb grubu karşısına çıkarılarak, daha doğrusu lüm-pen proletaryaniteliği taşıyan sokak serserileri aracılığıyla te-rör yaratılarak sindirilmiş oluyordu.
Ancak yine de Clodius bir süre daha direnmeyi sürdürdü
52 yılı başlarında Clodius ve Milo, Appia yolu üzerinde karşılaştılar; bunu izleyen çatışmada Clodius öldü. Olay karışık-lıklara yol açtı; senato binası yakıldı. Sonunda senato Pompe-ius'u tek konsül seçti ve düzen yeniden sağlandı.238
Son büyük devrimci girişim, Clodius'un ortadan kaldırıl-masıyla yenilgiye uğruyordu böylece. İzleyen günlerde yenilgi-nin getirdiği karışıklık, pleb topluluklarının dağınık ve düzensiz bir görüntü vermesine ve Cumhuriyetçilerin panik havası yaşa-malarına neden olacaktı. Üçlü Yönetim dağılıp, Caesar büyük bir gövde gösterisiyle Roma'ya girdiğinde, onun bir zamanlar Catilina'nın yandaşı olduğunu anımsayan ve şimdi de Pompe-ius'un düşmanı rolünü üstlendiğini görenlerin kafaları karıştı; düşmanımın düşmanı dostumdur ilkesiyle, pleb grupları için-den, hatta Clodius'un kurduğu birliklerin arasmdan, coşkuyla bu despot lideri destekleyenler çıktı. Oysa adım adım diktatör-lüğünü ilan etme hazırlığındaki Caesar'ın ilk işlerinden biri, col-egia'lar üzerinde Cicero'yu bile mumla aratacak bir baskı kur-mak olacaktı.

237 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 69
238 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 70

Kardeşlik parçalanıyor

Kısacası, Kardeşlik örgütünün deneyimli ve işbilir üyeleri, strateji değiştirerek tabana yönelik bir siyasi örgütlenmeye yö-nelmekte oldukça geç kalmışlardı ve dolayısıyla bir kez daha ka-çınılmaz bir yenilgiyi yaşadılar. Fetih ganimederine, köle tica-retine ve haraçlara dayalı ekonomisi, iç savaşların kanıksandığı kaorik siyasi yapısı ve askeri güce yaslanan iktidar mekanizma-sıyla Roma, bir büyük ideal i beslemekten çoktan uzaklaşmış-tı. Buna karşın, mücadeleyi açık politik zemine taşımak isteyen-ler için, halk arasında efsaneye dönüşen Gracchus kardeşler gi-bi yüreklendirici örnekler de söz konusuydu. Perde arkası ka-bul edilebilecek Sibylline kurulu gibi dinsel etkinlik alanlarının yanı sıra, eldeki kurumsal mevziler ve ilişkiler de iyi korunarak, belki askerler içinden davaya ikna edilebilecek önderlerin de desteği alınarak, Roma için bir şeyler yapılabilirdi hâlâ.

Ne var ki, Caesar'ın iktidarı, Roma'da Cumhuriyet ilkele-rinin nihai çöküşünü sağlamaktan başka bir işe yaramayacaktı. Kısa sürede bunun farkına varan Cumhuriyetçilerin düzenledi-ği suikast ve komplo geri tepecek; devletin zirvesine yine Ca-esar'ın yandaşları ve manevi oğlundan oluşan İkinci Üçlü Yö-netim yerleşecekti. Antonius, Octavianus (Augustus) ve Lepi-dus arasındaki oldukça kırılgan ve hassas dengelere sahip ikti-dar ortaklığının çöküşü, kaçınılmaz bir biçimde İmparatorluk sistemini Roma'ya egemen kılarken, Kardeşlik tarihinde de ilk kez, oldukça büyük bir kırılma noktası yaşanıyordu. İlkeler, idealler ve onlara ulaşmak için kullanılacak yöntemler konusun-da ciddi bir kargaşa söz konusuydu artık. Lepidus'un korkarak geri çekilmesi, Antonius'un da Acti-um'da büyük bir yenilgi yaşayıp intihar etmesinden sonra iple-ri eline alan Augustus, hiçbir zaman monarşiyi geri getirmek-ten söz etmedi ve Cumhuriyet'in yaralarını sarma vaatlerini yineledi. Ama pratikte Tarquinius'a bile rahmet okutan bir kral gibi davranıyordu ve Cumhuriyet'in bütün kurumlarını, yasal temeli fazlasıyla tartışılır durumdaki İmparator sıfatıyla denetimi altına almıştı.

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

Kısa süre içinde, çevresinde kendine bağlı bir resmi ide-oloji aydınları grubu yarattı ve hemen hiçbir ciddi direnişle karşılaşmaksızın, oldukça radikal hamlelerle benzersiz bir oto-rite tekeli oluşturdu. İlk yaptığı işlerden biri de collegia'ların yapısını yeniden düzenlemek ve onları politik etkinlikten son-suza dek uzaklaştırarak birer sembolik yardımlaşma birliği statüsüne indirgemekti.239 îö 23 yılında, tribün kurumunun bü-tün yetkilerini kendi üzerine aldı; böylece pleb kitlelerinin se-çimle gelen temsilcilerine ait halk sözcüsü yetkileri ve gücü, imparatorun tekeline giriyordu.

Caesar gibi, senatoyu ciddiye almayan ve umursamayan bir görünüm çizmekten kaçındı; tersine,. Cumhuriyet'in bu önemli kurumuna büyük saygı duyuyor izlenimi yaratmaya çalıştı. Ama bunu yaparken, değersiz olduğunu ileri sürdüğü üyeleri çıka-rarak senatonun üye sayısını azalta, temel kurumların hiyerar-şik sıralamasını da kendi tercihlerine göre yeniden düzenledi. Seçimler yapılıyordu ama pratikte yalnızca bir formaliteden iba-retti bu; Augustus, belli başlı kurumların üyelik ve yöneticilik-lerine kendi istediği kişileri getiriyor, magı'stra'ian da seçime bi-le gerek duymaksızın atama yoluyla bclirliyordu.240

imparator, Roma'nın yönetsel örgütlenme biçimine de ye-ni düzenlemeler getirmişti. Buna göre, artık coğrafi sınırlan Ak-deniz'in tüm kıyılarını, Orta Avrupa'yı, İspanya ve Galya'yı, Anadolu'yu, Mısır'ı ve Suriye'yi içerecek biçimde genişleyen Roma, net idari sınırlarla bölünmüş, imparatorluğa sıkı sıkıya bağlı eyaletlerden oluşuyordu ve her bir eyalet, Augustus tara-fından seçilen ve legatio adı verilen yöneticilerin sorumluluğu-na veriliyordu. Legato'lar çoğunlukla deneyimli senatörler ve eski konsüllerdi. Ordunun karmaşık ve düzensiz yapısı titizce elden geçirilmiş; lejyon ve birliklerin başına yine senato üyeleri aunmış; silahlı kuvvetlerin bağımsız karizmatik komutanlar ya da bazı ailelerin değil, bütünüyle merkezi devletin ve imparato-run denetiminde olması

sağlanmışa.

» Anthony Black, Guild & State, s 4
240 Tim Cornell - John Mathhews, a.g.c, s 74-75

Eyalet yöneticileri ve imparatorluk bayrağı altına dahil edi-len bölgelerin yerel soylu sınıfları, yeni uygulamadan oldukça hoşnuttular. Büyük bir imparatorluğun parçası olmayı kabul ederek hem güvenliklerini artırdıklannı düşünüyorlar, hem de o ekonomik güç ve lüksten pay almanın tadını çıkarıyorlardı. Yal-nızca bir müttefik kimliğiyle değil, Büyük Romanın parça-sı olarak İmparatorun yanında yer almak, yeni sınırlar içindeki bütün uluslann soylu sınıfları için seve seve kabullenilecek bir konumdu. Aslına bakılırsa, başka bir seçenek de yoktu. Augus-tus'un merkezi ve bütünlüklü tek bir yumruk haline getirdiği Roma ordusunun gazabına uğramayı kim göze alabilirdi

İşte o ünlü Roma Barışı, yani Pax Romana, despot bir imparator ve onun dalkavukluğunu gönüllü olarak üstlenen kur-maylarınca, böyle yaratıldı. Devletin yeni ideolojisinde gerçek büyük tehlike, politik üstünlük sağlama amacıyla yürütülen iç savaşlardı ve Augustus'un ezici baskısıyla böyle bir olasılık or-tadan kaldınlmış, Roma topraklannda iç barış sağlanmıştı. Sa-vaşlar artık yalnızca Roma'nın dış düşmanlarıyla, imparatorlu-ğun uç sınırlarında ve gerektikçe yapılacaktı ki, ülkenin mer-kezinden uzakta, iç güvenliği tehdit etmeyen bu küçük ve münferit savaşlar, Romalılan asla endişelendirmediğinden, ye-ni dönemle birlikte gelen barış, yani Pax Romana coşkuyla kut-lanıyordu.241 Augustus'un hararetli destekleyicisi Virgilius, ün-lü yapıtı Aeneidde şunlan söyleyecekti

Sen imparatorluğunla dünyayı sallayacaksın, Unutma Romalı, bu senin sanatın olacak Bansın gücüyle hüküm sürecek, Güçsüzleri koruyacak, Mağrurlara boyun eğdireceksin.242

Yirmi yıllık iç savaşın yaralannı sarıp, düzeni yeniden oluşturmak sloganıyla gerçekleştirilen bütün bu despotik uy-

241 Pat Southern, Augustus, s 167
242 Vergil, The Aeneid, Book VI, s 119

gulamalar, şaşırtıcı bir biçimde, halkın, daha doğrusu başta lümpen proletarya olmak üzere amaçsız ve dağınık pleb grup-larının desteğini almıştı. O denli garip bir hava esiyordu ki Ro-ma'da, halk onun kayıtsız şartsız tek yetkili olmasını istiyor, ama Augustus 'ataların düzenine saygı duyduğu için' böyle bir ayrıcalığı büyük bir .tevazuyla geri çeviriyor görüntüsü yaratıl-mıştı.

Bütün bunlar, Cumhuriyet'e on yıllar boyunca sahip çık-maya çalışarak iç savaşları göze alan demokratik grupları, bu arada elbette Kardeşlik örgütünü, her şeyi yeni baştan düşün-meye itecekti. Augustus'a övgüler düzen ve onu coşkuyla se-lamlayan, açıktan açığa diktatör olmasını isteyen halk kitleleri-ne, Cumhuriyet ilkelerine sahip çıkma konusunda güvenilebilir miydi Yoksa tabana yayılmış, yukarıya doğru daralan örgüt-lenme biçimi, tarihsel bir yanılgı mıydı Üstadın ilke ve öğüt-lerine geri dönmek mi gerekiyordu bir kez daha

Augustus'un Sibylline kurulunu iyiden iyiye bir kuklaya dönüştüren baskıcı yönetimi ve sansürcülüğü sonrasında, en büyük mevzinin de yitirilmekte olduğu anlaşıldı. Roma'da dört yüz yıldan fazla bir süre etkinliğini koruyan Kardeşlik, böylece, son elli yıl içinde iyice hızlanan gelişmeler sonucu, sarsıcı bir yenilgiyi tadıyordu ve oluşan yeni koşullar, yüz yüze gelinen kı-rılma noktasının etkisini iyice artırmıştı.

İlkin koşulların analizi ve mücadelede belirlenecek yöntem-ler üzerinde başlayan görüş ayrılıkları, temel stratejik farklılık-lara dönüştü ve Kroton'dan beri, dönem dönem yaşanan dalga-lanmalara karşın eski gelenek

ve inançlar uzantısında konulabi-len birlik, ciddi biçimde parçalanma yoluna girdi. Beş yüz yılı aşkın bir sürenin sonunda, inatçı bir sabır ve sarsılmayan bir inançla tarihteki yanlışı düzeltme gibi bir ideale sarılmaya ça-lışan ve ünlü filozofun simgesel manevi gücüyle ayakta duran Kardeşlik, artık yalnızca yöntemler ve strateji konusunda değil, hedef ve amaçlar anlamında da farklı doğrultulara yürüyen fraksiyon'Mara bölünecekti. Kısacası, Sibyl bilgelik ve gele-neklerine bağlı Pythagoras Kardeşliği yoktu artık; çünkü, bu inançlı ve kararlı hareketin bütün unsurlannı bir arada tutan

çok önemli bir araç yitirilmişti Roma Cumhuriyeti. Augus-tus'tan sonra Roma, otoritenin merkezileştiği, yönetimin alabil-diğine despotlaştıgı, yalnızca zenginlik, güç ve ihtişamı amaç edinen, zorba imparatorluk dönemine kesin biçimde adım at-mış». Cumhuriyet yoksa, Kardeşlik de yoktu. Bu gelişmelerde, beş yüz yılı aşkın bir süre içinde, kuşak-lar boyu sürdürülen bir mücadele ve dönem dönem farklı yön-temleri deneyen stratejiler sırasında iyice heterojen hale gelmiş örgüt yapısının da etkisi vardı kuşkusuz. Tarquinius'un devril-diği ve Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda, Kroton'dan hazır kuvvet olarak gelmiş deneyimli bir elit grupla, Roma içindeki demokratik unsurların işbirliği söz konusuydu. Tabii bir de, Delphi ve Cumae'den gelen mcntor desteği. Ancak köprünün altından onca su akıp, Augustus Roma'sına erişildiğinde, Kar-deşlik olarak adlandırdığımız yapının içinde, beklenti ve düşün-celeri birbirinden oldukça farklı gruplar oluşmuştu. Artık yal-nızca gizem kültleri ve rahiplik kastlanyla ideale inisiye edilip eğitilen ve Sibylline kurulunca yönlendirilen Pythagoras mürit-leri yoktu mücadelenin içinde. özellikle son elli yıl içinde tabana inme yöntemim yeğ-leyerek bir siyasi parti gibi çalışmaya yönelen Kardeşlik, te-mel ilke ve inançlara

eskisi kadar saygı duymayan ve yalnızca gücü ele geçirmeye odaklanan, felsefi donanımı zayıf, kalabalık ve hırslı kitlelerin içinde boğulmaya başlamıştı. Her kesimden pleb grupları, nüfuzlu zenginler ve bazı magistra'far, Cumhuri-yetçi olduklarına inanıldığı için örgütsel yapı içine alınan subay-lar ve bazı patrid aydınlan, Kardeşlik'in eski saf yapısını zaman içinde oldukça değiştirmişlerdi. Bir başka deyişle, örgüt büyüdükçe küçülmüş gibi görünüyordu ki, parçalanmanın nedenlerinden biri dış koşullarsa, biri de buydu.

Hiçbir ciddi muhalefet, yıpratıcı savaş ve iç kargaşa yaşan-madan, sessizce geçen Augustus döneminin bitiminde, iyice ka-buğa çekilmiş, dağınıklığı yaşayan Kardeşlik örgütü de kesin olarak ayrışmaya başlamışa. Karizmatik imparatorun ölümüyle birlikte Roma'nın her yerinde ortaya çıkan belirsizlik kokusu içinde, bu ayrışmanın unsurları da yeni dönem için stratejileri-

ni belirlemeye başladılar. Kardeşlik mirasını üsdenenler içinde, çok genel hatlarıyla üç büyük grup olduğunu söyleyebiliriz

- Birinci grup, her şeye karşın başlangıçtaki ilkeleri koru-mayı ve bu amaçla geçici bir süre için küçülerek olan biteni ye- 265 niden gözden geçirmeyi savunan, Sibyl geleneği ve Pythagoras ilkelerine bağlı idealistlerden oluşuyordu. Onlara göre yenil-gi, üstadın tepeden tabana yayılan genişleme ilkesinden uzak-laşılması ve eğitilmemiş, yani aydınlatılmamış kitlelerin ace-lecilikle harekete dahil edilmesi yüzünden gelmişti. İnsan un-suruna daha fazla önem verilmesi gerektiğini ileri süren; insan kitleleri eğitilmeden kalıcı başarıya ulaşmanın olanaksız olduğu-na inanan ve iktidarı ele geçirmeye yönelik komplolar yerine, ideallere bağlı insanlar yetiştirerek ve ekonomik anlamda güçlü kalmaya çalışarak hedefe yürümeyi öngören bu grup, bir süre-liğine içe kapanma yolunu seçti.

- ikinci gruptakiler, yenilgiyi Pythagoras'ın fasulyelerden uzak durun tavsiyesinin göz ardı edilmesine ve seçimlerle, par-lamenter manevralarla zaman yitirilmesine bağlayan radikaller-di. Kroton'da iktidar seçimle kazanılmamış, güç odakları de-netim altına alınarak Güney İtalya kolonileri ele geçirilmişti. Roma'da Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de aynı yöntem izle-nerek, inişli çıkışlı da olsa istikrarlı bir gelişmenin sağlandığına inanan radikaller, Cumhuriyetçilerin askeri güç unsurunu kü-çümseyerek büyük bir hata işlediklerini düşünüyorlardı. Özel-likle Cumhuriyet'in son yıllarında, yürekli ve kararlı komutan-ların ülke siyasetinde ne denli etkili olabildiği görülmüştü; o halde, genel ilkeler, amaca ulaşma yolunda ele geçirilecek önemli mevziler için bir süreliğine terk edilebilir ve hareket, as-kerler içinde egemen kılınarak başarıya daha net ve güvenli bir yoldan ulaşılabilirdi. Varılacak idealden çok, iktidarı ele geçir-me fikrine odaklanan bu grup, imparatorluk dönemi boyunca özellikle Mithra Kültü aracılığıyla ordu içinde etkin olmaya ça-lışacak ve darbelerin, komploların baş aktörleri arasında yer ala-caktı.

Fraternis-. Kayıp Kitaplar. Gizli Kardeşlik

- Üçüncü ve son büyük gruptaysa, mistik eğilimler ağır ba-sıyordu daha çok. Spiritüel aydınlanma gerçekleşmeden, yani insanların ruhları tanrısal güce layık bir arınma sürecinden geç-meden, istenen ve saptanan ideallere ulaşmak olanaksızdı. Pythagoras, ruhun evrimleşme ve gelişmesine, bütün büyük fi-lozoflardan daha çok önem vermemiş miydi O halde, maddi dünyanın şeytani yönleri reddedilerek, gerçek tanrısal doğru-lara ulaşılacak biçimde eğitim ve arınma sürecine girilmeliydi. Binlerce yıllık soylu ideale, ancak o spiritüel gelişim sürecini başarıyla tamamlamış insanlarla ulaşılabilirdi. Bu üçüncü grup, bir süre gnosrisizm yanında saf tutacak, sonra diğer iki grubun içinde erimeye başlayacaktı. Kimi uzantılannıysa bir dönem, Kilise'nin sapkın suçlamasıyla savaş

açtığı irili ufaklı mezhep-lerin bazılarında görecektik.
Hareketin dağılmış görünen kollarından her biri, impara-torluk sınırları içinde etkin oldukları bölgelerde, kendi doğru bildikleri yolda yürümeye ve bütünlüklerini korumaya çalıştılar. Çoğu kez bu gruplar arasında kısa süreli ittifaklar yaşandı ve za-man zaman yollar kesişti, içlerinde en güçlüsü olan darbeci-ler, dördüncü yüzyıl sonlarına doğru Julianus'un imparatorlu-ğu sırasında Altın Çağ yaşayacak ve diğer iki grubu da yanı-na çekip kendi içinde eriterek, geçici bir süre için yeniden bir-leşmeyi sağlayacaktı. Ama fiilen birinci yüzyıldan itibaren, baş-tan beri izini sürdüğümüz Pythagoras (ya da Sibyl) Kardeşli-ği'nin eski bildik görüntüsü, tarihe karışıyordu. Bu nedenle, ki-tabın bundan sonraki bölümlerinde, şimdiye dek bir tanımlayı-cı ad olarak başvurduğum Kardeşlik etiketini kullanmayacak; onun yerine, genel olarak bu üç ana grubun ve onların uydula-rının oluşturduğu heterojen yapıyı tanımlamak üzere, aslında bir tür kod adı niyetine, Latince Kardeşliğe ait ya da Kar-deşçe anlamına gelen, Fraternis sözcüğünü yeğleyeceğim.

CerIleme. Çözülme ve Fraternis

2. Baskı ve koğuşturma 267

Augustus'un ölümünden sonra, artık Batı Dünyasının temsilciliğini tek başına üstlenmiş durumdaki görkemli Ro-ma'nın nasıl bir yol izleyeceği; Pax Romana'mn ne zamana dek gücünü ve etkisini sürdüreceği; devlet yapısının yeniden biçim-lendirilmiş bir monarşiye mi yoksa Cumhuriyet'in eski günle-rindeki kurumsal çoğulculuğa doğru mu yöneleceği merak ko-nusuydu, iktidarda kaldığı uzun yıllar boyunca çoğunlukla bir diktatör görüntüsü veren ve Cumhuriyet'in kurumlarına say-gı gösteriyor görünmekle birlikte o kurumların aldığı kararları her aşamasında manipule edip, kilit noktalara kendi yandaşları-nı yerleştiren imparator, iktidarın kendisinden sonra nasıl yü-rüyeceğine ilişkin, soru işaretlerine yer

bırakmayan bir yol ha-ritası çizmiş miydi
Görünüşe bakılırsa bunu yapmıştı; hem de, elinden geldi-ğince ince eleyip sık dokuyarak, ilkin, çok güvendiği yardımcı-sı Agrippa'yı kızı Julia ile evlendirip onu varisi olarak düşün-düğünü hem orduya hem de senatoya açıkça hissettirmişti.. An-cak seçilmiş veliahttın beklenmedik erken ölümü sonrasında dul kalan Juüa'yı, bu kez yine çok güvendiği isimlerden biri olan Tiberius'la evlendirdi; üstelik neredeyse zorla. Yaşamının son-larına doğru Tiberius'u evlat edindi ve yeni imparator adayım Roma'ya net bir biçimde sunmuş oldu.
Bütün bunlar, devlet gelenekleri açısından Roma'ya son de-rece aykırı gelişmelerdi aslında. Monarşi ya da hükümdar kavramından ülkenin ileri gelenleri öylesine ciddi biçimde tiksi-niyorlardı ki, cumhuriyet rejiminin dorukta olduğu günlerde, halka Monarşiyi kurmaya teşebbüs edeceklere karşı son nefesi-ne dek mücadele etme andı içiriliyordu. Roma, başlangıçta bir seçkinler oligarşisinin ülkesi olarak yola çıkmış; Cumhuri-yetle birlikte yavaş yavaş bu oligarşik yapı, hukuki kurumiann

etkinlik kazandığı ve farklı halk kesimlerinin söz sahibi olma fır-satını elde ettiği, kendine özgü bir yapıya kavuşmuştu. Belki bi-raz kaotik ve komplolara açık bir yapıydı bu ama kurumların kemikleşmiş saygınlığı, geri dönüş girişimlerine hiç sıcak bak-mayan bir kamuoyu oluşturmayı da başarmıştı. Peki ama nasıl olmuştu da, eski krallık döneminde bile hanedan kavramı yok-ken, hükümdarların tahta çıkışı (göstermelik de olsa) seçimle gerçekleşirken, Cumhuriyet'i restore etme iddiasındaki Augus-tus'un, varis tayin etme sistemine dayanan yeni Principatus (hü-kümdarlık) anlayışı böylesine kolay kabul görmüştü
Emperyal Kült Güce tapma geleneği
imparatorun olağanüstü prestiji ve halktan aldığı büyük destek, bunun görünürdeki en büyük nedenlerinden biriydi. İç savaşların yüz yıla yakın

bir süre yıprattığı Cumhuriyet kurum-larının içine düştüğü karmaşa, hoşnutsuz kitleleri, bütün sorun-lara çözüm getirecek güçlü ve etkili bir lider arayışına itmişti ve bunun göstergeleri Julius Caesar'a kendi lümpen proletaryanın verdiği şaşırtıcı destekle, çok daha önce ortaya çıkmıştı zaten. Augustus, asker bir liderin, hem savaşçı hem de rahip unvanla-rını taşıyan manevi oğlu sıfatıyla Roma'da iktidarı gasp ettiğin-de, Caesar'lâ ilgili anılar canlandı ve kurtarıcı lider özleminin giderildiğine inanıldı. Siyasi bilinçten yoksun eğitimsiz kitleler, iktidarı tek bir noktada toplayıp iç kargaşaları yok etmeyi başa-ran Augustus'un karizması kadar, huzur döneminde gelen ve ulusal gururlarını okşayan Pax Romana'mn çekiciliğine de ka-pılmışlardı. Denetimsiz bir coşkuyla büyüyen ilgi ve destek öy-lesi noktalara varmıştı ki, Augustus artık Altın Çağ düşlerini gerçek kılan tanrısal bir kişilik olarak görülüyordu. Başkentte ve ülkenin değişik eyalederinde Augustus onuruna düzenlenen törenler sırasında ona bir hükümdardan çok, bir tanrı gibi davranıldı; Babayurdunun Babası (Pater Patriae) gibi unvan-lar verildi ve nihayet imparator fetişizmi, Augustus adına tapı-naklar inşa edilmesine dek vardı. Emperyal Kült genç bir hü-kümdarı merkez alarak oluşuyordu yavaş yavaş.

Gerileme, Çözülme ve Fraternis

Bunun çok da kendiliğinden bir gelişme olduğu söylene-mezdi açıkçası. Caesar'ın manevi oğlu kimliğiyle yönetime el koyduğu andan itibaren Augustus, kendi yaklaşımına göre çü-rümekte olan Cumhuriyet'i ıslah edecek bir dizi operasyonu hızla tasarlayıp uygulamaya koymaya başlamıştı. Yeni ve etkili bir Romalı kimliği oluşturmakla başlayacaktı işe ve onu mis-tik unsurlarla bezeyerek, imparatorluğun resmi ideolojisinde baş köşeye oturtacaktı. Bunun yanı sıra, bir devlet olarak Roma'nın kimliği de revizyondan geçecek; sonuçta Devlet-împaratör-Te-ba üçgeni üzerine kurulu yeni bir kült ortaya çıkacaktı.
Augustus, bu tasarımına model olarak, tÖ ikinci yüzyıl baş-larından

itibaren Roma'nın Grek kentlerinde doğan, popüler bir tanrıça kültünü seçti ve onu kendi istekleri doğrultusunda de-ğiştirme çabalarına girişti. Bu, zamanında Cumhuriyet ideolog-larının bazılarının (bu arada Kardeşlik üyelerinin de) idealleşti-rilmiş resmi ideolojinin bir parçası olarak destek verdikleri Dea Roma kültüydü.

Kentin adıyla ilgili efsanelere, Rumina adlı bir koruyucu ve gözetici tanrıçanın damgasını vurduğunu; Ruma ya da Ro-ma adının bu tanrıçadan (ve onun bir anne gibi kenti besleyen göğüslerinden) kaynaklandığını daha önce görmüştük. Cumhu-riyet'in yapısına Yunan kolonilerinden taşınan stratejik öneme sahip üç kültü entegre eden Kardeşlik üyeleri, Rumina'nm adı-nı zaman içinde kentle birleştirerek değiştirmişler ve rejimin ru-hunu simgeleyen Dea Roma adlı sembolik kültü yaratmışlardı. Kardeşlik için bu hiçbir zaman Demeter ya da Dionysos gizem-cilikleri kadar kritik önem taşıyan bir kült olmadı ama halk ta-rafından benimsendikçe resmi ideolojinin manipule edilmesinde etkili bir araç olarak kullanılabileceği düşünüldüğünden, bir tür yedek güç olarak beslendi.

Duncan Fischwick, Roma kültü Rodos ve onun yörünge-sindeki kentlerde başlamış, Roma adına yapılan festivaller Delp-hi ve Likya halklannca 189 yılında, Chios'ta da ikinci yüzyılın hemen başlarında düzenlenmişti,^3 diyor. Kültün doğuşunda-

M3 Duncan Fischwick, The Imperial Cult in the Latin West, s 49

ki zamanlamaya ve çıkış noktalarından birinin en önemli Sibyl merkezlerinden Delphi oluşuna dikkat edildiğinde, bazı nokta-lar daha açık hale geliyor Dea Roma, tam da Anadolu'nun ün-lü Magna Mater kültü, Sibylline kurulu kararıyla Pessimus'tan taşınıp ülkeye getirildiği sıralarda ortaya çıkmış ve Cumhuriyet ideologlarınca da hemen benimsenmişti. Çünkü bu, Roma'nın ve onun yenilenmiş, güçlenen rejiminin bir tanrıça eliyle koru-nup desteklenmesi anlamına geliyordu. Fischvvick'e

göre Ro-ma adlı tanrıça, Hellenistik çevrelerin, Roma Cumhuriyeti ile özdeşleştirdikleri sembolik bir koruyucu tanrıçaydı.244
Kimi tarihçiler, Dea Roma'yı, Yunan kent devletlerinde ör-neklerine rastlanan yönetici kültünün modern bir biçimi ola-rak değerlendiriyorlar. Ancak Roma tarihi uzmanı Arnaldo Mo-migliano aynı fikirde değil Yeni ve sıradan bir yönetici kültü-nün uzantısı olma konumunu çoktan aşan Tanrıça Roma'nın, Smyrna (izmir) başta olmak üzere birçok kentte panteona bile dahil edildiğini söylüyor.245
Yani, bazı Yunan geleneklerinden izler taşımakla birlikte Cumhuriyet döneminde idealist bir simgeye dönüştürülen bu tanrıça kültü, bütünüyle Romalı nitelikleri taşıyordu. En önemlisi, Dea Roma, herhangi bir yöneticinin ya da iktidar sa-hibi oligarşik zümrenin değil, yeni bir dünya devletine mer-kez olması beklenen, yüceltilmiş bir kentin koruyucu tanrıçası-nı simgelemek için yaratılmıştı. Manipule edilmiş mitlerde boy gösteren efsanevi Romulus'tan başlayarak, bir idealin parçası ol-mayı üsdenen her Romalı'nın yanında yer aldığı varsayılan, kurgusal bir tanrıçaydı söz konusu olan. Burada öne çıkarılan, aslında tam olarak bir kent ya da bir halk da değil, bir mo-deP'di. En güçlü anlatımını Cumhuriyetle bulduğuna inanılan ve beş yüz yıl boyunca yalnızca yurttaşlara değil, bağlaşıklık an-laşmalarıyla yapıya dahil edilmiş tüm kentlerin halklarına da empoze edilen bir model.

244 Duncan Fischwick, a.g.e, s 50
245 Arnaldo Momigliano, On Pagans, Jews and Chrisrjans, s 98

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Augustus içinse Dea Roma, dikkatle dönüştürüldükten sonra, tasarladığı büyük reformların merkezine yerleştireceği ulusal unsurlardan biri niteliği taşıyordu. Manevi babası Ju-lius Caesar, senatoyu baskı altında tutup iktidarı karşı konulmaz biçimde eline aldığı günlerde, kendisini

pervasızca tanrı merte-besine yükseltirken, destek olarak büyük oranda Dea Roma kül-tünden yararlanmıştı. Divusjulius (Tanrısal Julius) kültünün oluşturulması yolunda ünlü diktatör, kendisinin insanüstü ni-telikler taşıdığı iddiasını resmileştiren bir senato karan çıkart-tıracak kadar da ileri gitmişti. Hatta İskenderiye ve Antakya'da Caesarion adıyla inşa ettirdiği dev tapınaklarda, yalnızca ken-disinin ve tanrıça Roma'nın heykellerine yer vermişti.2

Caesar, yalnızca Roma ve İtalya içinde değil, imparatorluk sınırlarının eriştiği bütün coğrafyada tek bir rahiplik sistemine dayanan, tekelci bir kült idealini benimsedi. Henüz yaşarken tanrılaştırılmayı kabullenmesi de bu eğiliminin parçalarından biriydi. Ancak Duncan Fischvrick'e göre Augustus bu konuda daha dikkatli davrandı ve (öldükten sonra tannlaştınlma hakkı-nı saklı tutmakla birlikte) yaşarken bir ilahi İmparator olarak algılanmamaya özen gösterdi; en azından, döneme ilişkin eli-mizdeki resmi kayıtlar böyle söylüyor. Daha da önemlisi, Ca-esar'tn imparatorluğu üniter bir yapıya kavuşturmakla ilgili düşlerini büyük oranda paylaşmakla birlikte, ülkeye egemen kı-lınacak tek bir evrensel din fikrinden de şiddetle uzak dur-du.™

Dea Roma, bu anlamda Augustus'un elinde belirgin bir de-ğişime uğradı ve belli bir ideali ve modeli destekleyen Cumhu-riyet Roma'sınm koruyucu tanrıçasına ait kült, bir anda soyut bir anlama bürünerek bir kentin tanrılaştırılması niteliğini el-de etti. Atalar dinine ait eski ilahi güçlerin yanı sıra, Roma'ya sonradan ithal edilmiş inanç kültleri de varlığını sürdürüyordu ama Dea Roma hem bunlarla yan yana duran, hem de hepsinin

246 Andrew Lintott, Imperium Romanum Politics and Administration, s 181

247 Duncan Fiscbwick, a.g.e, s 72

üzerinde yer alıp yurtseverlik imgelerini bünyesinde barındı-ran, yapay bir monarşi fetişizmine dönüşmüştü. Dahası, Ro-ma'nın tüm dünyaya hükmetmesi gerektiğini evrensel düzeyde onaylayan bir simgeydi artık eski Cumhuriyet tanrıçası. Bütün resmi ikonografi ve devlet belgelerinde, hatta bastırılan metal paralarda, bu niteliği vurgulanmaya başlamıştı
Sikkelerde tanrıça Roma, elinde dünya küresini tutarken ya da bir ayağı kürenin üzerine yerleşmiş bir biçimde betimle-nir ve böylece Roma'nın bilinen dünya üzerindeki egemenliği vurgulanırdı.248
Augustus, fazlasıyla dindar ve tanrılardan korkan bir yö-neticiydi; bu nedenle Jüpiter, Janus ve Juno gibi eski ilahi güç-lerin saygınlığını korurken, yakından tanıdığı Delphi gelenekle-rine aykırı davranmaktan çekindi ve Apollon'u Roma'nın Al-tın Çağının simgesi ilan etti. Diğer yandan, Delphi teolojisi ve mistisizminin siyasi anlamda Roma'daki gücünün beş yüz yıl-dan beri ne denli etkin olduğunu fark edecek denli de zekiydi ve bu nedenle hem Sibylline kurulunu hem de onun aracılığıy-la Roma'ya giren gizem kültlerini sıkı baskı altına alarak, Kar-deşlik ideolojisini ve tüm siyasi kalıntılarını Roma devlet yapı-sından temizlemeye çalıştı.
Dea Roma, onun yurtseverlik anla-yışının simgesiydi. Madem Roma halkı onu Baba yurdunun Babası ilan etmişti, o halde eski değerlere dönülerek PatrıVe, yani Baba yurduna bağlılık ve saygının yaygınlaştırılmasını da o sağlayacak». Bu yeni yurtseverliğin (Patriotism) garantörü Dea Roma ile birlikte kendisiydi. Yabana kültlere, özellikle de Kardeşlik'le olan bağlantısını iyi bildiği Eleusis ve Dionysos gi-zemciliklerine kuşkuyla yaklaşıyor ve soğuk bakıyordu; ama her ne kadar aynı inanç sisteminin bir parçası olsa da, bir biçimde gazabından korktuğu Apollon'u asla dışta bırakamazdı
Apollon Roma devletinin geleneksel tanrısı değilse de, coşkulu Dionysos tapınımına göre çok daha denetlenebilir nite-

248 Valerie Hope, The City of Rome Capital and Symbol (Janet Huskin-son editörlüğündeki Experienring Rome Culture, İdentity and Power in the Roman Empire adlı derleme, s 86) ■'

iiklere sahipti ve bazı çevrelere göre Octavianus'un [Augustus] yeniden başlatma iddiasında olduğu Altın Çağ ile de sıkı sıkıya bağlıydı. Sonuçta Apollon güneşle özdeşleştirildi ki, daha ileri bir benzetme, Stoiklerin göksel yönetici dediği güneş ile dün-yevi yönetici olan hükümdar arasında kurulabilirdi.249 23

Resmi kült, eski geleneklere dönüş imgesi altında Jüpi-ter'i yüceltiyor, Dea Roma kişiliğiyle Roma kentini ve ülkeyi tanrılaştınyor ve bu yeni yurtseverlik şemsiyesi altında Apol-lon'u da Altın Cağ temsilcisi olarak imparatorluğun koruyu-culuğuna yüceltiyordu. Apollon, güneşti; imparator için de ay-nı sıfat kullanılıyordu. O halde Roma imparatoru, bir süre ön-ce manevi babası Caesar'ın yapağı gibi, kendini mi tanrılaştın-yordu bir yandan

Çevresindeki dalkavuklar, iktidarı ele geçirdiği anda ona Yunanca Sebastos (Saygıdeğer, Tapınılan) sözcüğünden ithal ettikleri, tanrılar için kullanılan Augustus adını yakıştırmışlar ve sonra bu adı, bugünkü takvimimizin sekizinci ayına vermiş-lerdi; tıpkı Caesar'ın ön adının (Julius) yedinci aya verilmesi gi-bi. İmparator, manevi babasının adını da kendi adına ekliyor ve Augustus Caesar olarak anılıyordu ki, artık izleyen tüm Roma imparatorları bir unvan gibi bu Caesar adını da taşıyacaklardı. Cumhuriyet geleneklerinin bir yana itilip, ülke yönetiminde söz sahibi bir hanedan yaratıldığı belliydi. Ama hanedanla birlikte, İmparatora tanrısallığı layık gören bir Emperyal Kült de bi-çimleniyordu artık. Eldeki belgelerden anlaşıldığına göre, Emperyal Kült doğ-rudan Augustus'un çabalarıyla değil, onun çevresini saranların istekli ve hevesli girişimleriyle doğmuştu. Sözgelimi Suriyeli Nicolaus, imparatorluk kültü ile ilgili Roma'da hızla yükselen motivasyonu şöyle açıklıyordu İnsanlar onuruna yakışır biçim-de ona bu adı [Sebastos = Augustus] verdikleri için, kentlere ve eyaletlere yayılmış adalarda ve kıtalarda tapınaklar ve adaklarla saygılarını sundular.250

249 Duncan Fishwick, a.g.e, s 80, köşeli parantez bana ait
250 J. E. Lendon, Empire of Honour The Art of Government in the Roman World, s 163

İlginç bir biçimde, Augustus adının Yunanca karşılığı olan Sebastos, bir FrigyaTrakya tanrısı olan Sabazios'tan gelmek-teydi, ismin sonundaki Zios eki, Hint-Avrupa dillerinde tan-rı sözcüğünün karşılığı olan Dyaus = Zeustan kaynaklanıyor-du.251 Sabanın kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, bü-yük olasılıkla Eski Mısır dilinde Yıldızlar anlamına gelen Sebaa sözcüğüydü -zaten Sabazios, bu anlama uygun olarak Yıldızların ve göğün tanrısı olarak anılıyordu Frigya'da. Da-ha da ilginci, Sabazios'un Yunan topraklarındaki eşdeğerinin Dionysos olmasıydı; bir başka deyişle Roma'nm elit oligarşisini ürküten, Sybil-Pythagoras geleneği tarafmdansa desteklenip Ro-ma'ya empoze edilen Dionysos, aslında Sabazios'un ta ken-disiydi. Yani, Ana Tanrıça kültünün en güçlü unsurlarından biri. imparatoru tannlaştıran kurmay takımı, ona Augustus adı-nı Sebastos'tan, yani Sabazios'tan, dolayısıyla Dionysos'tan yo-la çıkarak vermişti. Engellenemez biçimde yükselen saygınlık ve popülaritesin-den Augustus'un son derece hoşnut olduğunu biliyoruz. Yap-makta olduğu radikal reformları bu desteğin verdiği güvencey-le sonuna dek götürebilmişti. Gerçekten yaşadığı sürece tanrı-laştınlmayı istemiyor ve bunun ölümünden sonra gerçekleşme-sini mi istiyordu, yoksa kendi dışında geliştiği izlenimi veren tannlaştırılma sürecinden de aslında gizli bir biçimde hoşnut muydu Augustus adını itirazsız kabul etmesi; adına dinsel kut-lamalar düzenlenmesine ve tapınaklar inşa edilmesine sıcak bak-ması; onu bir ilahi varlık olarak betimleyen heykellerin impara-torluğun değişik kentlerinde boy göstermesine karşı çıkmaması, bu durumdan pek de yakınmadığını

gösteriyor. Diğer yandan, Roma'nm en büyük dinsel rütbesini de kendi tekeline aldığını ve bu ruhani liderliği siyasi amaçları için gönül rahatlığıyla kul-landığını görüyoruz ki, bütün bunlar, Augustus'un tannlaştuıl-mayı basit bir ego tatmini gibi değerlendirmediğine ve aslın-da Roma tarihinde ilk kez, bir hükümdar-teba ilişki modeli yaratmaya çabaladığına işaret ediyor.

2S1 H. S. Versnel, Inconsistencies in Greek and Roman Religion I, s 114

CerIleme. Çözülme ve Fraternis

Augustus'un tanrılara olan yakınlığı, nihayet isa'dan önce 12 yılında elde ettiği Pontifex Maximus unvanıyla vurgulandı, diyor Duncan Fischwick Kariyerindeki dinsel onurun doruğu olarak ortaya çıkan bu konum, onu tanrılarla doğrudan ilişkili hale getirdi ki bu, kendi kişiliğinin kutsanması yolunda belirgin bir adımdı.

İmparator, tanrılar ile insanlar arasında güç temeline otu-ran bir bağlılık ilişkisi olduğu saptamasından yola çıkarak, ay-nı modeli hükümdar ile teba arasında da biçimlendirmeye ça-lışıyordu. Bir anlamda bu, monarşilerin ve teokratik devletlerin temeline konacak ilk harç niteliği de taşıyacaktı ama Augus-tus'un kaygısı, yalnızca Roma'nın mutlak egemenliğine dayalı bir dünya yaratma idealine yaslanıyordu ki, bunun gerçekleşme-sinde söz konusu güç ilişkisinin hatırı sayılır oranda pay sahibi olacağına inandığı için, Emperyal Kült'ü bu denli istekle be-nimsemişti.

Augustus, imparatorun tannlaştmjdığı bir din yaratma peşinde falan değildi. Onun amacı, devletin derinliklerine dek işleyecek, kalıcı bir iktidar mekanizması ve bu mekanizmayı te-baanın gönüllü olarak onaylamasını sağlayacak bir resmi ideolo-jiyi yoğurmaktan ibaretti. Bir başka deyişle, Caesar'ın manevi oğlu, bu hamleleriyle Roma'da güce tapma dönemini başlatı-yordu. Peki onu tanrısal kata layık gören insanlar, Romalılar, imparatorluk tebası, Augustus'u gerçekten ilahi bir varlık

ola-rak mı görüyorlardı
îki bin yıl öncesinin insanları birçok anlamda bizden fark-lı düşünce biçimlerine sahip olabilirler ama elbette aptal değil-lerdi ve imparatorun etten kemikten bir canlı olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Ama karşılarında bütün teatral ayrıntılarıyla bir-likte sahnelenen göz kamaştırıcı bir güç gösterisi vardı Yadsın-ması, hafife alınması hiç de kolay olmayan bir emperyal güç. O gücün Roma'da devlet mekanizmaları aracılığıyla olanca abartı-lı görünümleriyle ortaya konması, aynı zamanda sıradan yurt-taşa kendi güçsüzlüğünü de gayet iyi anımsatıyordu İnsan
252 Duncan Fischwick, a.g.e, s 89

tanrılar karşısında neyse, bir yurttaş da imparator karşısında oy-du. Tanrılarla ilişkide boyun eğmek, onların yüceliğini onayla-mak, o gücün olumlu etkilerinden yararlanmanın bir yolu ola-rak görülüyorsa, imparatora (ve dolayısıyla devlete) boyun eğ-mek ve onun yüceliğini övgüler eşliğinde haykırmak, aynı yü-celikten küçük de olsa bir pay almakla özdeşti! James Rives, bu durumu çok güzel özetliyor
Her ne kadar imparatorluk kültünün politik boyutu yete-rince açık görünse de, gerçek bir dinsel biçim olarak statüsü be-lirsizdir. Konuyla ilgili modern görüşler, Judaizm, Hıristiyanlık ve İslam gibi, hepsi de insan ile tanrı arasındaki temel ve mut-lak farklılığı vurgulayan tektannlı geleneklerce biçimlendirilme eğilimindedir. Bu anlayışta, bir insana tann olarak tapılması, imparatorlar için megalomaniyle, halktan için de kaba bir dal-kavuklukla açıklanabilir ancak; yoksa bir insanın tann olduğuna gerçekten kim inanabilir ki Ama dinsel inanan eski dünyada, bizim bugün algıladığımızdan daha farklı bir işlev gördüğünü bir kez daha anımsamak gerekir. Burada, insanların sarılmaları beklenen apaçık bir teoloji ya da organize bir doktrin söz konu-su değildir; bunun yerine imparatorluk kültü, ritüeli merkez al-maktadır. [...] Kültlerin adaklarla ilgili

pratikleri ve dualar, tan-rılarla ölümlüler arasında güce dayalı bir ilişkiyi sağlamaktadır. Bu nedenledir ki, imparatorla tebası arasındaki böyle bir ilişki-yi sağlamaya da hizmet edebilir.253

Bir başka deyişle Augustus'un (kendisi resmen bunu iste-memiş görünse bile), çevresindeki güçlü lobi tarafından siste-matik bir kültün parçası olarak tannlaştırılması, yeni bir dinsel akım falan değil, bütünüyle imparatorluğun geleceği düşünüle-rek gerçekleştirilmiş politik bir hamleydi. Tarihçi Beth Severy de aynı noktaya değiniyor

Bilim adamları genellikle Augustus'a ilahi bir varlık olarak resmen ve doğrudan tapınılmasını bölgesel bir olay olarak gö-

2S3 James Rives, Religion in the Roman World, (Janet Huskinsön editör-lüğiindeki Experiencing Rome Cuiture, Idencity and Power in the Roman Empire adlı derleme, s 266)

rürler. Onun bir tanrı olduğu fikri, imparatorluğun doğu eya-letlerindeki yerel Hellenistik geleneklerce oluşturulmuştur. Ay-nca Simon Price, imparatorluğun erken dönemindeki bu olgu-yu, Helenleştirilmiş doğunun kentleri ve halkları için, yeni Ro-ma İmparatoru figürüyle kavramsal ilişkiyi kurmanın sosyal ve 27 spiritüel bir yolu olarak açıklamıştı. İmparatorluk kültü böylece yönetici ile teba arasında bir ilişki biçimi ve yararlı bir iktidar dili sağladığından, Augustus etkin olarak bunu imparatorluğun batı bölgelerine uyarladı.254

Severy, Emperyal Kült'ün gelişimi içinde tannlaştırılmanın yalnızca Augustus değil, ailesi ve yakınları için de geçerli oldu-ğuna dikkat çekiyor. Yani bu süreçte imparatorun karısı, anne-si, babası ve çocukları da ilahi payeden nasibini alıyor; hatta kültü neredeyse bütünüyle ailesi yönlendiriyordu. Yine de, Au-gustus kişiliği çevresinde biçimlenmeye başlayan ve temelleri atılan kültün kurumlaşıp, bütün Roma imparatorlarını

kapsar bir devlet geleneğine dönüşmesi, ancak onun ölümünden sonra gerçekleşebildi.

Peter Garsney ve Richard Saller, İmparatorluk kültü iç politik gelişmelerin bir ürünüydü ve sunuluşu, gelenekçi Roma-lıların dinsel değil, politik duyarlılıklarıyla uzlaşıyordu, diyor Bu nedenle, her ne kadar Augustus henüz yaşarken İtalya'da ve imparatorluğun her yerinde bir tapınım nesnesi olduysa da, kült ancak onun ölümünden sonra kurumlaştırıldı.255

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, o kurumlaşmayla birlikte, sınırlan hiçbir zaman resmen çizilmese de, bir hane-dan geleneğinin biçimlendirilmeye başlamasıdır. Roma'da, ilk kuruluş yıllarını izleyen monarşi döneminde bile hükümdarların bu konuma seçimle geldiklerini, babadan oğula geçen bir yö-netsel mirasın asla söz konusu olmadığını anımsatmıştım. An-cak, Augustus bu çok değer verilen (ve Roma geleneğinin teme-linde yer alan) kuralı oldukça garip bir biçimde çiğneyen ilk yö-

254 Beth A. Severy, Augustus and the Family at the Birth of the Roman Empire, s 112, italikler bana ait

255 peter Garnsey - Richard P. Saller, The Roman Empire, s 164

netici oldu. Julius Caesar'ın manevi oğlu olduğu gerekçesiyle Roma üzerinde hak iddia etmiş ve söz sahibi olmak istemişti. Oysa Caesar, kral değildi ki! Her ne kadar ülkeyi son derece keyfi biçimde, diktatör yetkileriyle yönettiyse de, fiilen Cumhu--^8 riyet halen devam ediyordu. O halde, suikaste kurban giden bir konsülün oğlu, nasıl babasının yetkilerini talep edebilirdi

Roma'nın yaşadığı iç kargaşa ve sağlığında Caesar'ın yakı-nında olan nüfuz sahibi insanların bu girişiminde ona destek vermeleri, o zamanki adıyla Octavianus Caesar'ı, bütün devlet geleneklerine aykırı bir biçimde,

veliaht haklarıyla donattı bir anda. Üçlü Yönetim (İkinci Triumvirate) döneminde sembo-lik görülen bu konumu, Lepidus'un boyun eğmesi, Antoni-us'un da Actium'da yenilgiye uğramasından sonra fiili bir ni-telik kazanacak ve Caesar'ın manevi oğlu, imparator sıfatını yal-nızca askeri başarılan ve rakiplerini ortadan kaldırmasıyla değil, babasından aldığı yetkilere dayanarak da elde edecekti.

Neresinden bakılırsa bakılsın, bu durum, hele Emperyal Kült biçimlendikten sonra, Augustus'un ardından gelecek im-paratorun da bir tür hanedan işleyişi içinde ortaya çıkmasını gerektiriyordu. Yani belirlenmiş bir varis bu yetkileri devra-lacak ve seçim yapılmasına gerek kalmaksızın Roma'nın en güç-lü adamı olmaya hak kazanacaktı bir anda. Üstelik, artık yalnız-ca bir imparator da değil, ilahi Augustus'un oğlu sıfatını ta-şıyan bir tanrı da olacaktı; yani, Tann'nın Oğlu!

İmparatorluğun başkentinde, henüz hayatta olan impara-tor tanrı değildi; bu onuru yalnızca öldükten sonra elde edebi-lirdi ve Caligula gibi yaşarken tanrısal statüyü elde etmek iste-yenlere kötü gözle bakılırdı. diyor Valerie Hope, hemen ardın-dan da ekliyor Ama imparatorluk tebasının çoğunluğu için imparatorun insan ve tanrı yanlan arasındaki sınır oldukça be-lirsizdi. Bir önceki imparatorun yasal ya da evlat edinilmiş oğ-lu olarak tahta çıkan imparator, Tann'nın Oğlu olarak anılabi-lir ve bazı bölgelerde tanrı olarak görülebilirdi. Sözgelimi Au-gustus, kendi döneminde basılan sikkelerde, Tanrısal Julius'un oğlu olarak betimlenmişti.236

256 Valerie Hope, a.g.e, s 81

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Bu alıntıdaki küçük ayrıntıların dikkatinizden kaçmadığına eminim. İzleyen bölümlerde de altını çizeceğimiz gibi, Hıristi-yanlık bir Yahudi mezhebi falan değil, fundementalist Juda-ik kapalı kültlerden alınmış malzemeyle

biçimlendirilen bir Roma dini olarak ortaya çıktı. Bu anlamda, Tanrı'nın Oğlu 279 unvanının, kan bağına ya da varis gösterilmeye dayanarak hü-kümdarlığı elde eden kişi için, Hıristiyanlık henüz doğmadan önce Roma'da kullanılması oldukça ilginçtir tabii. Bu anlayışa göre yönetici, yani imparator hem tanrının oğludur, hem de kendisi de tanrıdır; üstelik, Hope'un da vurguladığı gibi, insan ve tanrı yanları arasındaki sınır da son derece belirsizdir.

Doğal olarak hemen aklımıza, dördüncü yüzyıldan itibaren Roma'da büyük çalkantılar yaratan teolojik tartışmalar geliyor. Yani İsa'nın tanrı yönü ile insan yönü arasındaki ayrımın belir-sizliğinin yarattığı karmaşa nedeniyle, Hıristiyanlığın resmi din ilan edilmesinden sonra yaşanan iman savaşları. Aynı zaman-da, Tanrı'nın Krallığı kavramı ve İsa'ya atfedilen Tanrı'nın Oğlu sıfatının, net biçimde Romalı nitelikler taşıdığını da gö-rüyoruz.

Bölüme başlarken, Nasıl oldu da monarşi döneminde bile krallarını seçimle göreve getiren Roma halkı, Augustus'un em-poze ettiği varis sistemini benimsedi sorusundan yola çıkmış-tık. Emperyal Kült'ün oluşumu, dayanakları ve siyasi anlamı, bu soruyu büyük oranda yanıtladı. Roma halkı, bir kurtarıcı olarak gördüğü Augustus ile imparatorluğa; onun çevresinde bi-çimlendirilen kült ile de hanedan kavramına alıştırıldı.

Ama yine de, Roma içinde her zaman güç sahibi olmuş kimi unsur-lar, yaşanan değişimi bu denli kolay kabullenmeyeceklerdi ki, bunların başında da ordu geliyordu.

Augustus orduyu da üniter bir yapıya kavuşturup emir-komuta zincirini ülke sınırları içindeki bütün birliklerde ege-men kılmış ve komutanların imparatorluğa sıkı sıkıya bağlı ol-masını sağlamıştı belki ama son yüz yıl içinde en etkili güç odaklarından biri haline gelmiş, üstelik darbeci geleneğinden kopma konusunda da hiç istekli olmayan ordu, gelişmelere hiç de sıcak bakmıyordu ve hoşnutsuzluklar, Augustus'un ölümüy-

le birlikte yüzeye çıkacaktı. Aynı noktada, yani söz konusu hoş-nutsuzluğun büyümeye başladığı askeri unsurların içinde de, Fraternis'in komplocu kanadı kendine yeni bir mücadele ala-nı yaratmaya çalışacaktı.

Asker kazan kaldırıyor

Augustus'un kızıyla apar topar evlendirilen ve bir veliaht yaratma kaygısıyla imparator tarafından evlat edinilen Tiberius, varis haklarıyla Roma tahtına çıktığında, ortalık birden karıştı. Yeni imparatoru kabullenmeyenlerin başında, Augustus döne-minde sindirilen ve yeniden politik yaşamda etkinlik kazanabil-mek için fırsat kollayan bazı askeri birlikler geliyordu. Tiberi-us'un iktidara geldiği haberleriyle birlikte, en büyük iki askeri birlik, Pannoni ve Ren orduları başkaldırdı.

Aslında ordunun karşı çıktığı, seçmedikleri bir kimsenin iktidara gelmiş olmasıydı ve başlarındaki Germanicus'u, tahtı ele geçirmesi için sıkıştırıp durdular. Germanicus, açıkça diren-di bu isteğe karşı.

Askerlerin başkaldırıları, imparatorluğun bü-yük bir 'gizemi'ni de ortaya koyuyordu. Askerler gerçek sahip-leriydi onun; yazgısına hükmeden, giderek başa kimin geçeceği-ne karar verecek olan da onlardı.257

Tiberius yandaşlarının sağladığı desteğin caydırıcı gücü ka-dar, Germanicus'un yeni bir iç savaş çıkmasından çekinerek bu noktada geri adım atmayı yeğlemesi ve yeni imparatorun yanın-da yer alması, isyanları ve gerilimi yavaş yavaş ortadan kaldır-dı. Değişi1- askeri birliklerde yaşanan karışıklıklar sonrasında or-du, her ne kadar durumdan çok hoşnut olmasa da, iktidarının ilk günlerinde oldukça dikkatli ve saygılı davranan Tiberius'un imparatorluğunu onaylamak durumunda kaldı. Ancak kendile-rini devlet üzerinde söz sahibi gören belirli bir komutanlar grubu için görünürdeki bu kabulleniş, yalnızca askeri darbe için bir sonraki uygun fırsatı beklemek anlamı taşıyordu gerçek-te. Bu nedenle, iç barışın sağlanmış göründüğü dönemde bile

237 Server Tanilli, a.g.e, s 562

bu çekirdek grup, içten içe elini güçlendirmenin hesaplarını ya-pıyordu. Senato ve soylular, her ne kadar imparatorluk sistemini ya-sal düzenlemelerle onaylamış da olsalar, Tiberius'a kuşkuyla bakmayı sürdürdüler. Ne var ki yeni imparator, adımlarını çok dikkatli atıyor ve bütün kararlarını senatoya onaylatarak onlara şirin görünmeyi başarıyordu. Hemen anlaşılacağı gibi, senato artık o eski Cumhuriyetçi kurum olmaktan çoktan çıkmış; eski-ye oranla daha da daralan bir oligarşik yapının temsilcisi haline gelmişti ve aslına bakılırsa bu niteliğiyle imparatora yakın dur-mayı sınıfsal çıkarlarına daha uygun görüyordu. Üstelik, olduk-ça ürkütücü bulunan o güç odağı, yani Roma ordusunun dar-beci eğilim taşıyan komutanları, ancak imparatorla dayanışma içinde hareket edilerek pasifîze edilebilirdi.

Çok kısa bir süre içinde, kendi konumunu sağlamlaşürdığı-na inandığı anda, Tiberius o ürkütücü emperyal yüzünü gös-teriverdi. Benzerine Augustus, hatta Caesar döneminde bile rast-lanmayan baskıcı, despot kimliğiyle, siyasi anlamda kendine ra-kip gördüğü kişileri birer birer ortadan kaldırırken, eski Cum-huriyet kurumlarının tortu ve kalıntılarını temizlemeyi de görev bildi. Halk birlikleri, coicgîa'iar üzerinde amansız bir devlet te-rörü estirildi; yabancı kökenli olduğu düşünülen kültlerin üze-rine sertlikle gidildi; insanların akşamları bir araya geldiği taver-na ve barlar bile kapatıldı. Daha da kötüsü, İS 31 yılından itiba-ren paranoyakça bir çılgınlığa dönüşen Lex Maiestas adlı yasa aracılığıyla, düşünme ve söz söyleme özgürlüğü tümüyle ortadan kaldırıldı. Bir tür vatana ihanet yasasıydı Maeistas ve yalnızca imparatora ve devlete karşı komplo kurmayı, darbe girişiminde bulunmayı değil, yöneticiler aleyhinde konuşmayı ve devletin uygulamalarını eleştirmeyi de hainlik olarak değerlendiriyor-du. Yüzlerce kişi, bu yasa uyarınca açılan kokuşturmalar sonucu ortadan kaldırıldı ki, bunların çoğu, Tiberius'un tedirgin oldu-ğu, kendisine karşı komplo hazırlığı içinde olduklarına inandığı insanlardı. Yasal ve usule uygun saldırılarla da

yetinmedi im-parator ve sonunda varlığı için bir tehdit olarak gördüğü Ger-manicus'u da, söylentilere göre zehirleterek, ortadan kaldırdı.

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

Sözünü ettiğimiz askeri muhalefet çekirdeği (ki içlerinde Fraternis'le yakın temasta bulunan subaylar da vardı) daha faz-la bekleyemezdi artık. Her ne kadar silahlı kuvvetlerin iç bü-tünlüğü sağlanmış ve hepsi imparatora bağlı hale getirilmiş ol-sa da, askeri birliklerin onayını alacak yeni bir imparator adayı bulunarak, güvenilir isimlerin dahil edildiği bir saray darbesi gerçekleştirmenin tam zamanıydı. Aranan aday, kısa sürede bu-lundu imparatorun acımasızca yok ettiği, ordu tarafından çok sevilen Germanicus'un oğlu Gaius. Böylece, o amansız devlet terörünün başlamasından yalnızca altı yıl sonra, ÎS 37'de, Tibe-rius bir grup muhafız tarafından yatağında boğularak öldürüldü ve bütün Roma'ya, yeni imparator olarak onurlu komutan Ger-manicus'un oğlu Gaius'un tahta çıktığı duyuruldu. Bir de imaj güçlendirici yeni ad bulunmuştu genç imparatora Asker ayak-kabısı anlamına gelen calig sözcüğünden yola çıkılarak, ona Caligula denmeye başladı.

Tiberius'un ölümü, uzun süredir ciddi bir devlet baskısını üzerinde hisseden halk tarafından alışılmışın dışında bir coşku ve sevinçle karşılandı; aynı zamanda yeni imparator için de sev-gi gösterileri yapılmaya başladı. İktidarının ilk yıllarında, ger-çekten de olumlu adımlar attı Caligula. İlkin geniş kapsamlı bir af yasası çıkardı, ardından halka buğday tahsisini yeniden uygu-lamaya koydu ve özellikle kendi Romalıların çok sevdiği festi-val, kutlama ve eğlencelere ağırlık vererek sempati toplamayı bildi.

Ne var ki, büyük olasılıkla organik bir hastalık nedeniyle, kısa süre içinde akıl sağlığı ciddi biçimde bozuldu; garip şaşır-tıcı, ürkütücü, hatta delice şeyler yapmaya başladı. Tarihçi Suetonius'un anlattıklarına bakılırsa, atını konsül seçtirmiş ve onun için büyük bir saray inşa

ettirmişti. Emperyal Kült'ü çok fazla ciddiye almış, henüz hayattayken bir tanrı, hatta Jüpiter'in ta kendisi olduğunu ileri sürmeye başlamıştı. Daha da vahimi, eski Grek tarzı bir monarşiyi Roma'ya egemen kılmak ve sena-to dahil bütün devlet kurumlarını ortadan kaldırmak gibi, oli-garşi tarafından asla kabullenilmeyecek bir hedef belirlemişti kendine. Bütün bunlar, iktidarının çok kısa sürmesine yol açtı.

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

Onu iktidara getirenler, yani ordunun darbeci komutanları ve Fraternis ileri gelenleri, 41 yılında duruma müdahale ettiler ve tıpkı Tiberius'a yapakları gibi, Caligula'yı da sarayında öldür-düler. Elbette, yerine yeni bir aday da bulunmuştu Germani-cus'un küçük kardeşi, yani Caligula'nın amcası yaşlı Gaudius. 283

Tarihi ayrıntılara daha fazla girmenin gereği yok; bu kısa-cık süreç içinde gerçekleşen politik gelişmeler, çok kritik bir noktayı net olarak önümüze koyuyor Tiberius'un ölümünden itibaren Roma'da iktidarın en büyük ortağı, askerler olmuştu ar-tık. Bu tarihten itibaren oldukça uzun bir süre, kimin impara-tor olacağına hep ordunun içindeki bir elit kurmay grubu ka-rar verdi. Gaudius'tan hoşnut olmadıkları anda onu öldürüp yerine Neron'u getirdiler; ardından, Neron denetimden çıka-ğında benzeri bir darbeyle iktidarına son vererek bir iç kargaşa döneminin sonunda Vespasianus'u tahta çıkardılar ve bu eğilim, Roma'da yavaş yavaş bir devlet geleneğine dönüştü.

Ordu içinde Augustus'un sağladığı birlik ve bütünlük, as-lında ilginç bir biçimde, iktidarı denedeme ve avuçları içinde yönlendirme eğilimine sahip darbeci komutanların işine yara-mışa. Askerlik, bambaşka bir kültürdü Roma'da ve çeşidi bir-likler, lejyonlar, birbirlerinden ne denli uzak olurlarsa olsunlar, aynı ideoloji tarafından yogrulup, aynı değerleri paylaşıyorlardı ve siyasi müdahaleleri gerçekleştiren komutanlar, ülkenin değiş-ik bölgelerine yayılmış askerlerden destek ve onay almakta

ge-cikmiyorlardı. Çok tehlikeli bir cin, şişeden çıkmış gibiydi arak.
Sosyal bilimci Michael Mann, askerliğin ve ordunun, Ro-ma'da çok temel ve kritik bir işlev gördüğüne dikkat çekiyor iletişim. Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış, büyük bir im-paratorluğun içinde, haber ve bilginin taşınıp iletilmesi için ide-al bir kurumdu ordu. Telefonun, televizyonun, gazetelerin ol-madığı bir dönemde, uzak eyaletlerde neler olup bittiğini insan-lar ya macera düşkünü gezgin tüccarlar aracılığıyla öğrenebilir-lerdi ya da çok daha yaygın bir biçimde, o bölgeden gelen bir-liklerin askerlerinin anlattıklarını dinlerlerdi.
Ama Mann'ın sözünü ettiği iledşim, bu denli basit bir ha-ber akışıyla sınırlı değil; o daha çok, ordu içindeki insanların

birbirleriyle kurduklan, düzenli ve belli kurallara bağlanmış ile-tişimin, bir tür kültür oluşturmasına dikkat çekiyor. Ayrıca ordu yapısının, asker olmayı seçen Romalı yoksul köylü ve sı-radan kentliler için, kendi yerel çevresinde içinde bulunduğu kültürel hapishanemden çıkarak, dünyayla tanışmasının aracısı görevi üstlendiğini belirtiyor.258
Birliklerin, farklı yerel bölgelerden kalabalıklar halinde bir araya gelip karıştığı noktalar, yönetici sınıfa göre yeni ve hafif-çe endişe verici bir durumdu - asker kültleri de, bunların için-de gelişti. Eski tran ışık tanrısı Mithra'nın kültü bunlar içinde en yaygın olanıydı. [...] Bilgi birikimlerini, değerlerini ve norm-larını bir araya getiren askerler, ne o bölgesel farklılıklardan hoşnuttular, ne de devletin resmi kültleri onları tatmin ediyor-du, imparatorluk, ordunun çekirdeğinde bile olsa, kültürel ye-nilenmeyle baş etmek zorundaydı.259
Bütün bunlar, aslında Roma devletinin, daha Cumhuri-yetin ikinci yüzyılından itibaren, büyüme yolunda seçtiği yön-tem ve stratejilerle bağlantılıydı. Tarihçiler, Roma'nın bilerek ve isteyerek mi savaşçı ve. fetihçi bir devlete dönüştüğü, yok-sa kendini savunma gerekliliklerine

bağlı dış koşullar nedeniyle mi böyle bir tercihe yönelmek zorunda kaldığı konusunda ka-rarsızlar; her iki görüşü de destekleyecek çok sayıda veri bul-mak mümkün.

Savaş ve fetihlerin, uluslararası politikanın en yaygın ve etkili araçları olarak ortaya çıktığı bir çağda, Doğu'nun karma-şasından bir süre uzak kalmayı coğrafi avantajlanyla başaran bir klanlar topluluğu bile, çok geçmeden savaş ve saldırı tehlikele-riyle yüz yüze gelmişti ister istemez. Bu durum liderler ve ba-balar tarafından öngörülmüş olduğu için de, daha ilk günler-den itibaren Roma, savunmasına ve ordusuna mümkün olan en büyük ağırlığı vermeye çalışmıştı.

Cumhuriyet sonrasını incelediğimizde, büyümeye yazplı bir devletin, sürekli olarak çevre kavimlerin (Etrüsk, Latin,

258 Michael Mann, The Sources of Social Power Volume I, s 311

259 Michael Mann, a.g.e, s 312

Campania, Sabin, Kelt) tehdidi altında yaşadığını görüyor ve askerliğin Roma'da bunca önemsenmesini doğal karşılayabiliyo-ruz. O askeri güç sayesindedir ki Roma bütün komşu unsurla-ra caydırıcı gücüyle boyun eğdirip, komşu kentlerin halklarını asimile ederek büyümeyi başarmıştı. Bir başka deyişle askerlik 285 ve ordunun bunca önem taşıması, bir savunma refleksi ile bağlantılı görünüyordu daha çok.

Ne var ki Roma, diğer yandan, büyümenin belli bir aşama-sından itibaren, güçsüz bir tarımsal ekonominin ve kaynak da-ğılımındaki düzensizliğin getirdiği çöküntüye çözüm bulmak için, yeni kaynaklara zor yoluyla sahip olmayı bir devlet politi-kası haline getirmeye başlamıştı. Büyüme ve ekonomik darbo-ğazları aşma fetihlere bağlandıkça, savaş ve askerlik, devlet stra-tejilerinin en belirleyici unsurlarına dönüşmüştü. Daha çok as-keri birlik, daha üstün savaşçılar, daha güçlü ordu yaratma

mo-tivasyonu, eldeki ekonomik kaynakların büyük bölümünü sa-vunma harcamalarına aktarmaya yol açmıştı. Bir başka deyişle, ekonomideki yetersizlik ve tıkanıklığı, borç açığını, savaş ve fe-tihlerle durdurmaya çalışırken, orduya giden mali kaynaklar ne-deniyle bu bir kısır döngüye dönüşmüş ve fetih politikasını sür-dürmek giderek daha pahalı hale gelmişti.

Augustus iktidarı ele geçirdiğinde, imparatorluğun artık do-ğal ve ideal sınırlarına ulaştığını düşünüyordu. Bu nedenle, do-ğudaki birkaç küçük yıldırma seferi, Mısır'ın eyaledeştirilmesi ve Balkanlar'daki birkaç operasyon dışında askeri büyümeye set çekti ve orduyu üniter bir yapıya kavuşturup disipline etmeye çalışa. Elbette askeri harcamaların büyüklüğünün Roma'ya na-sıl bir maliyet getirdiğinin farkındaydı ve aslında Pax Roma-nının, çok gerekmedikçe savaşmayan, salt gücü ve büyüklüğüy-le sınır komşularım yola getiren ve bir iç restorasyon süreciy-le ekonomisini güçlendirmeye çalışan, yeni bir devlet yapışma kavuşmakta önemli bir araç işlevi göreceğine de inanıyordu. Bu nedenle, kendisinden sonra gelecek imparatorlara, sınırlan ko-rumalarını, genişletmeye çalışmamalarını tavsiye etmişti.

Bu stratejik tercihin tek nedeni, fetih ekonomisinin askeri harcamalar aracılığıyla getirdiği yük değildi elbette. Siyasi an-

lamda da, devlet içinde etkinliği ve gücü tehlikeli biçimde artan silahlı kuvvederin belli bir noktada sınırlanması ve politikadan, iktidar hırslarından, komplolardan uzak tutulması gerektiğini çok iyi anlamışa. Lejyon yapılarını bu nedenle elden geçirdi, birliklerin sayısını makul düzeylere indirdi ve ordu komutanlık-larına, devlete ve imparatora bağlı, güvendiği insanları getirdi.

Augustus, öldüğünde, ardıllarına iç muhalefetin otoriter ve baskıcı yöntemlerle ezilip sindirildigi, ordunun büyük oranda denetim altına

alındığı, ekonomik restorasyona girişmiş, büyük ve güçlü bir dünya devleti bırakmıştı gerçekten. Roma'nın ünlü yollan, imparatorluk sınırları içindeki ulaşımı ve dolayısıy-la ticareti ciddi biçimde destekliyor; iç güvenlik ve istikrarın ar-tırılmasıyla birlikte bölgesel farklılıkların azalolmasıysa, para-nın ve emeğin serbest dolaşımı hedefini rahatça yaşama geçi-riyordu.

Artık Roma'da oturan bir büyük toprak sahibi ya da zen-gin tefeci, aynı ekonomik koşullarla sözgelimi Suriye'de yatırım yapabiliyor; Ege Adalan'nda sahip olduğu ticaret zincirine yeni halkalar ekleyebiliyor ya da ispanya kıyılarında satın aldığı vil-lasında tatile çıkabiliyordu. Bilinen dünyanın tek egemeni, bir anlamda o günün koşullarındaki en büyük global güç, Akde-niz çevresini bütünüyle denetiminde tutan görkemli Roma İm-paratorluğundu.

Ancak şişeden çıkarılan cin, kolay kolay yeniden içeri gire-cek gibi değildi, ki Tiberius'un iktidara gelişiyle birlikte, ordu-da eski alışkanlık ve eğilimlerin değişmediği görülmüştü zaten. Ayrıca imparatorluk sınırları içinde giderek kemikleşen ve sıra-dan vatandaşların düşünce biçimlerine egemen olan temel algı-lama alışkanlıkları, ordunun güç ve öneminin azalmasının önün-deki en ciddi engeldi. Bu algılayış biçimine göre dünya halkla-rı, ikiye ayrılıyordu Romalılar ve Barbarlar. Uygarlığı, geliş-meyi ve yaşam kalitesini simgeleyen Roma'ydı; dışında kalanlar-sa, bu görkemli uygarlığa kıskançlıkla bakan, ehlileştirilmeye muhtaç, ilkel ve vahşi kavimler.

Büyük ve trajik bir yalnızlık duygusunun dışavurumuydu bu Romalı'nın tek dostu, ancak bir başka Romalı olabilirdi.

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Çevre halklar, sınır ötesinde yaşayan Barbarlar yavaş yavaş yola getirilip Roma'nın standartlarına uygun bir biçimde uy-garlaştırıldıkça ve hatta imparatorluğa entegre edildikçe, sorun yoktu. Ama bunun dışında

kalmayı yeğleyen saldırgan topluluk-lar, ancak savaşla caydırılabilirdi.
İç bütünlük ve tutarlılık, Cumhuriyet döneminden kalma kültürel mozaik ilkesine dayanarak sürdürülüyor; yerel fark-lılıklar, inançlar ve gelenekler korunurken, bunların hepsinin üzerine çıkacak, ortak bir Romalı kimliği, yurttaşlık sistemi-nin temel taşı olarak görülüyordu. İspanya'dan Kartaca'ya; Or-ta Avrupa'dan Balkanlar'a; Mısır'dan Doğu Anadolu'ya dek, sı-nırlar içinde yaşayan ve yurttaşlık hakkına layık görülmüş her-kes, etnik, dinsel, kültürel özellikleri ne olursa olsun, Roma-hydı ve o günün dünyasında bu yurttaşlık hakkı, çok önemli ve üstünlük getiren bir ayrıcalık olarak çıkıyordu ortaya. Bu kozmopolit yapı, imparatorluğun kalbinde de geçerliydi. Roma sokaklarında Galyalı bir tüccara, Kartacalı bir din adamına, İs-kenderiyeli bir düşünüre, Suriyeli bir devlet memuruna ya da Atinalı bir zanaatçıya rastlamak mümkündü. Elbette aynı şekil-de, Roma ordusunun yapısı da ağırlıklı olarak bu yabana kö-kenli unsurları içinde barındırıyor ve onları bir Romalı asker kimliğinde buluşturuyordu.
Bu noktada, Michael Mann'ın saptamalarına yeniden dön-mekte yarar var Eğer belli olanaklara sahip, maceraperest bir tüccar değilse, küçük yerleşim bölgelerinden herhangi birinde yaşayan sıradan bir Romalı için, o yerel sınırlamaların dışına çı-kıp dünyayı tanımanın en iyi yolu, asker olmaktı. Bu hem bir prestijden pay almak anlamına geliyordu, hem de düzenli öde-meler, istihkak ve özel ödüller sayesinde, köyündeki sıradan ta-rım işçiliğine oranla çok daha iyi yaşam standartlarına kavuşmak demekti, işin iletişimle ilgili yanı da yabana atılacak gibi de-ğildi. Gerçekten de, Roma'nın üst düzey siyasi yetkilileri için bile imparatorluğun çeşidi bölgelerinden haber almanın en sağ-lam ve güvenilir yolu, askerlerle iletişim kurmaktı.
Ordunun bu nitelikleri, Roma subay ve askerlerine, birbir-leriyle bilgi ve fikir alışverişinde bulunmaları; birikimlerini pay-

laşmalan olanağını da sağlıyordu. Sözgelimi Galya'daki orduya bağlı küçük bir birlik, görev gereği Suriye'deki bir lejyonun ya-nına yollandığında, imparatorluğun iki farklı bölgesine ait haber ve bilgiler, üst rütbeli komutanlardan başlayarak tüm askerler arasında paylaşılmış oluyordu. Yalnızca askerden askere akta-rılan bilgilerdi bunlar ve böyle bakıldığında, söz konusu komu-tanların, enformasyon açısından Roma'daki imparatorluk yöne-ticilerinden bile daha donanımlı olabildikleri gerçeği çıkıyordu ortaya. Sınırlara bağlı olmayan ve akışkan bir iletişim vardı Ro-ma ordusunda ve bunu bizzat Augustus sağlamış; üniter yapıya sahip bir ordu yaratırken aslında bir bütün olarak askerlerin avantajlarını da bilerek ya da bilmeyerek artırmıştı. Augus-tus'tan sonra, özellikle de Tiberius'un devrilmesinden itibaren, Roma asker gölgesi altında bir devletti artık.

Fraternis ve Mithra locaları

Şimdi çok daha kritik ve dikkate değer bir ayrıntıya yöne-lebiliriz Roma ordusu içinde, komuta piramidinin üst basamak-larında yer alan; kendini yurtsever ve halkçı olarak değerlen-diren ve bu nedenle yönetimde söz sahibi olması gerektiğini dü-şünen; darbeci eğilimlere sahip, bir türlü ortadan kaldırılama-yan güçlü ve deneyimli bir çekirdekten söz etmiştik. Kardeşlik yapısının dağılmasından sonra bütün ilgi ve yoğunluğunu ikti-darın ele geçirilmesine yönelten, Fraternis'in komplocu ola-rak niteleyebileceğimiz kanadı, İsa'dan sonraki üç yüz yıl bo-yunca devlet içindeki en güçlü ve etkin fraksiyonlardan biri ola-rak varlığını sürdürdü. Yenilenen stratejileri gereği, eski Kar-deşlik ideolojisinden farklı olarak bu fraksiyon, fiziksel güç sa-hibi bir unsurun olanaklarından sonuna dek yararlanma hesap-lan içindeydi ve bu yolla istediği ve hedeflediği değişimleri ya-şama geçirebileceğine inanıyordu. Daha önce de belirttiğim gibi, aslında açık bir ilke eroz-yonu söz konusuydu burada. Beş yüz yıl boyunca, hatta Kro-ton ve Amphyctonic Konsey deneyimleri de hesaba katılırsa çok

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

daha uzun bir süreden beri, ideal uygarlığa geri dönme yo-lunda Cumhuriyet tek model olarak belirlenmişken, Fraternis'in komplocu kanadı imparatorluk sisteminden hiçbir rahatsızlık duymuyordu. Hatta, tek elde toplanmış güçlü ve otoriter bir yönetimin, belli hedefleri tökezlemeden yaşama geçirmekte bü- 289 yük yarar sağlayacağı görüşündeydi bu kanat. Eğer devletin merkezindeki gelişmeleri denetim alanda tutabilir ve istedikle-ri, uygun gördükleri kişileri imparatorluk makamına getirebilir-lerse, istenen hedeflere de sorunsuzca ve sağlam adımlarla yü-rüyebilecekleri görüşündeydiler. Birinci yüzyıl boyunca, araları-na giderek artan oranda yurtsever ve idealist olduğuna inan-dıkları subayları da alarak, gerçekten.de etkili bir güce dönüş-meyi başardılar. Ancak elbette her şey, yalnızca askeri unsurları belli hedef ve stratejilerle yönlendirmekle sınırlı kalamazdı. Eski deneyim-ler, böylesi bir misyon çalışmasının, bir biçimde iç bütünlü-ğü sağlayacak ve inançlılığı güçlendirecek, gizli bir kült ile yan yana yürümesi gerektiğini gösteriyordu. Üyelerin seçilerek ve ant içerek, belli inisiyasyon törenlerinden geçtikten sonra ka-bul edildiği; iç yapısında belli aşamalann ve rütbelerin söz konusu olduğu; ortak bir gizemler sisteminin paylaşıldığı ve asla dışarı sızdınlmadığı; mistik yönleri güçlü, ezoterik bir kült. Gaius Caligula'nın iktidarı sırasında, Tarsus ve Antakya'daki askeri birliklerden merkeze taşınmaya başlayan kimi yerel tapı-nımlara ilişkin bilgiler, aranan unsurun da bulunmasını sağladı Roma ordusu içinde, Fraternis güdümünde Mithra Kültü doğmaya başlıyordu artık.

Aşağı yukarı birinci yüzyıl sonlarından itibaren, imparator-luk sının içindeki askeri birliklerin hemen tümüne yayılmış, gi-zemli ve hayli etkileyici Mithraist gruplarla karşılaşıyoruz. Ro-ma tarihi uzmanları arasında Mithra kültünün köken ve nitelik-leri üzerine, bazen sert tartışmalara dek varan derin görüş ayrı-lıkları söz konusu. Ama genellikle, birkaç nokta üzerinde kıs-men anlaşma sağlandığı söylenebilir

Buna göre, Mithra, asker-ler tarafından benimsenip taşınan, Pers inançlanndan ödünç alınmış doğulu bir tanndır ve kültü, Anadolu toprakları üzerin-

de Grek ve Frigya kökenli unsurlarla birleşerek, bütünüyle ken-dine özgü, bir anlamda Romalı nitelikler kazanmış; ilkin or-du mensupları, sonra giderek devlet kademesindeki nüfuzlu memurlar ve kentli bazı aydınlar arasında hızla popüler olmuş-tur. Şimdi dilerseniz hem bu üzerinde consensus sağlanmışa benzeyen tespitlerin sağlamasını yapalım, hem de Roma tarihi için olduğu kadar, Batı Uygarlığı tarihi için de çok önemli olan Mithra kültünü daha yakından tanımaya çalışalım.

Mithraizm konusunda Batı'da ilk büyük araştırmalardan birine imza atan ve görüşleri çok uzun süre bilim dünyasında değişmez doğrular olarak kabul gören Franz Cumont, isa'dan sonraki ilk dört yüz yıl içinde Roma'da büyük yankılar yaratan bu kültün, köken ve temel nitelikler açısından Pers damgası taşıdığından büyük oranda emin görünüyordu. Bu nedenle, bu-gün hâlâ klasik başvuru kitaplarından biri kabul edilen ünlü ça-lışmasının daha ilk sayfasına, Bilinmeyen bir zamanda, Persle-rin ataları henüz Hindularla birlikteyken, Mithra'ya tapıyorlar-dı,260 cümlesiyle başlamıştı. Cumont, kültün daha eskilere uza-nan geçmişi konusunda elimizde hiçbir bilgi olmamasını dikka-te alarak, kendini Veda'lardaki Hindu metinlerine daha yakın hissetmiş; Hindistan'da yaratıcı tann Varana ile bağlantılı dü-şünülen ve kimi metinlerde adı geçen Mithra'nın, iran'da da Zerdüşt dininin ışık tanrısı Ahura Mazda ile özdeşleştirildiğini gördükten sonra, kültün daha eski geçmişiyle ilgili iz sürmekle vakit yitirmeksizin, Roma'daki Miüıraizm'in Pers kökenli oldu-ğunu peşinen kabullenmişti.

Acaba gerçekten öyle miydi Daha da önemlisi, Zerdüşt di-ninin doğduğu lö altıncı yüzyılda karşımıza eril bir tanrı ola-rak çıkan Mithra, Yakındoğu tarihinin daha eski dönemlerinde de aynı nitelikleriyle mi biliniyordu Bir başka deyişle, Mithra, tarih boyunca hep bir tann mı olmuştu, bunun bir tanrıça adı olmadığından emin olabilir miydik Herodot, bunun tersini düşündürecek bazı ifadelere yer ve-riyordu tarih çalışmasında Afrodit'e Asurlular Mylitta, Arap-

260 Franz Cumont, Mystcries of Mithra, s 1

lar Alilat, Persler de Mithra derler.261 Yirminci yüzyıl tarihçi-leri, bu cümleyi çoğunlukla göz ardı etmeyi yeğlediler ve He-rodot'un yanlış, kulaktan dolma bilgilerle bu sonuca vardığı-nı düşündüler. Aslına bakılırsa tarihin babasınm ünlü yapın, bu tür yanlış bilgiler açısından da bir hayli geniş bir sabıka kay-dına sahip olduğu için, kimse Mithra'nın gerçekten de İran'da bir zamanlar Venüs'le bağlantılı düşünülen bir tanrıça olabile-ceğini ciddiye almak istemedi.

Sağlamcı gitmek isteyenlerden bazıları, Herodot'un bü-yük olasılıkla doğulu tanrıça Anahita ile Mithra'nın adlarım, Yu-nan diline aktarılışı sırasındaki bir transkripsiyon hatası nedeniy-le karıştırdığını söylemekle yetindiler. Daha ortodoks gözlükler-le meseleye bakanlar için, konu son derece açık ve netti Persler altıncı yüzyıldan beri Zerdüşt dinine bağlıydılar ve Mithra ora-da ışığın, güneşle de özdeşleştirilen tanrısı olarak, eril kimliğiy-le ortaya çıkıyordu. Pers halkıyla yakın akraba olan Hindulann kültüründe de Mithra'dan eril kimliğiyle söz edildiğine göre, bu-nu tartışmak bile anlamsızdı. Herodot alenen hata yapmıştı.

Ancak unutulan önemli bir nokta vardı Hindu kültürün-deki Veda'lann izini en fazla lö 1500'lere dek sürebiliyorduk; ondan öncesi, 1650 dolaylarında büyük çaplı bir katastrof son-rası yıkıma uğrayan Harappa uygarlığına dayanıyor olabilirdi ki, bu görkemli uygarlığın alfabesini deşifre

edememiş, yeterince yazılı kaynak bulamamış ve hangi dili konuştuğundan emin ola-mamıştık. Acaba Harappa uygarlığının ve hatta ondan daha ön-cesinin inançlarında, Mithra bir tanrıça, olasılıkla da Venüs'ün sabah yıldızı konumuyla ilişkilendirilen bir göksel ilahi güç ola-maz mıydı Uygarlık tarihinde geriye doğru gittikçe yoğun ve yaygın tanrıça külderiyle, Büyük Anneyla karşılaşmıyor muy-duk Hititler adıyla bildiğimiz halkın bile, Anadolu'ya göç et-meden önce, dişil bir Güneş Tanrıçası'na taptığına ilişkin yad-sınmaz izler çıkmamış mıydı karşımıza Albert de Jong'a göre, Avesta'daki bir ilahinin yorumunda Mithra, Güneşin önünden gidip gökleri dolaşan nitelemesiy-
»ı Herodot, Herodot Tarihi, 1-131, s 59

le anılıyordu ki, bir görüşe göre bu ifade, Venüs gezegeninin sa-bah yıldızı haline gönderme yapmaktaydı ve bu durumda Mith-ra'nm Venüs ile eşdeğer bir tannça olması fikri de belli bir mantığa oturuyordu.262 Bu anlamda, Zerdüşt dininin kutsal ki-tabı Avesta'da gerçekten çok eskilere ilişkin kalıntılar var gibiy-di ve bunlar Mithra ile ilgili kafa karıştırıcı veriler sunabiliyor-du; ancak daha çarpıcı olanlarına, Doğu düşünce ve inanç sis-temlerinden derin biçimde etkilenen Gnostik metinlerde rastla-nıyordu. Tıpkı Michael Williams'ın işaret ettiği, oldukça eski bir yazıtta, Seth'in Üçüncü Stelası adıyla bilinen metinde ol-duğu gibi.
Bu stela, insan soyunun başlatıcısı olarak sunulan Adama'yı (Adem) ilahi bir nitelikle yüklüyor ve onun, ışığın taşıyıcısı Mirothea tarafından yaratıldığını anlatıyordu. Mirothea, eski Pers dilinde Mithra için kullanılan Mihr adının Batılı versiyon-larından biriydi ki, çoğu eski ilahide Mithra'ya bu adla sesleni-lirdi. Ancak Mısır'da yirminci yüzyıl ortalarında rasdantı eseri ortaya çıkarılan ve Nag Hammadi Külliyatı adıyla bilinen ki-mi eski Gnostik metinlerde Mirothea adı, dişil

(feminine) for-munda kullanılıyor ve Kutsal olanlann, yozlaşmayanların An-ne'si, büyük güç Mirothea ifadesine rasdanıyordu.263 O halde Herodot, Midıra'nın bir tannça, hem de Venüs'le özdeşleştiri-len bir tannça olduğunu ileri sürerken haklı olabilir miydi

Avesta ilahilerinde Mithra (Mihr) için Işığı Getiren ya da Işığı Açığa Çıkaran nitelemelerinin kullanılması, Venüs dikkate alarak düşünüldüğünde, bunu doğrulayıcı ipuçları suna-bilir. Sabah yıldızı olarak belirdiği dönemlerde, yani doğu uf-kunda şafaktan hemen önce yükselişe geçtiğinde Venüs, güne-şin ışıklarının ilk habercisi gibi algılanırdı eski kültürlerin ço-ğunda. Onun göklerde görünmesi, ışığın (yani güneşin) bütün ihtişamıyla belireceğine ilişkin bir işaretti. Mithra için de, Bü-

262 Albert de Jong, Traditions of the Magi Zoroastrianism in Greek and Latin Literatüre, s 103-109

263 Michael A. Williams, The Immovable Race A Gnostic Designation and the Theme of Stability in Late Antiquity, s 68

yük Işık Mazda'nın Habercisi nitelemesi kullanılırdı.' Bu du-rumda, süreç içinde bir güneş-tanrı kimliğine kavuşmadan önce Mithra'nın göklerde Venüs ile temsil edildiğine inanıldı-ğını söyleyebiliriz. Aşağı yukarı bütün eski Yakındoğu kültürle-rinde de Venüs, dişil nitelikler taşır.

Bir başka ipucu, Mithra adının binyılları aşıp günümüze dek gelen kullanım biçiminde saklıdır aslında. En eski İran ad-larından biri olan Mithra (Mitra), bütünüyle dişil nitelikler ta-şır ve bugün bile yalnızca kız çocuklarına bu ad verilir. Günü-müz İran kentlerinde çıkacağınız küçük bir sokak gezintisinde, adı Mithra olan çok sayıda kadına rastlayabilirsiniz; ulusal isim-ler sözlüklerinde de Mithra bir kadm adı olarak geçer; uni-seks bile değildir ve kesinlikle erkek çocuklara verilmez.

İnsan adları, genellikle toplumların sözcük hazinelerinde en uzun yaşayan ve en eski unsurlar olarak belirir. Köklü Pers-Iran kültürünün mirasçıları bir yanılgıda ısrar edip, binlerce yıldır kız çocuklarına inatla bir eril tannnın adını vermiyorlar bü-yük olasılıkla. Mithra bir kadın adı, çünkü onun eski kullanımı, Gnostik metinlerde de kalıntılarına rastladığımız gibi, bir tanrı-çayla bağlantılı Işığın ve doğruluğun, iyiliğin simgesi, güçlü ve sevecen bir tanrıça; Büyük Anne.

Bu bağlantının doğruluğuna ilişkin diğer ipuçlarını, Pers ülkesinde değil, Mithra kültünün ordu içindeki bir çekirdek grup tarafından taşınıp getirildiği Roma'da buluyoruz. Mithra kültüylc ilgili ilk büyük araştırmaya imza attığını söylediğim Franz Cumont, ünlü yapıtında şu ilginç saptamada bulunuyor

Bu Pers kültünü, Roma'da izleri ilk bulunduğu andan iti-baren, Roma halkı tarafından üç yüz yıl önce benimsenen Pcs-sinus'un Magna Mater kültüylc yakın ilişkiler içinde görüyo-ruz.264

Yeterince dikkat çekici bir not olduğunu söylemeye gerek yok. Magna Mater kültü, daha önce üzerine basa basa yineledi-ğimiz gibi, Sibylline kurulu kararıyla, yani Kardeşlik stratejisi uzantısında Roma'ya taşınmıştı. Kardeşlik çözülüp ayrıştıktan

264 Franz Cumont, a.g.e, s 86

sonra, benim Fraternis genel başlığı altında topladığım dağı-nık gruplardan birinin, orduyla yakın ilişkilerde bulunan ve ik-tidarı bu yolla denetlemeye çalışan darbeci fraksiyonun, bu kez Mithra kültünü biçimlendirmesi ve bunu yaparken Magna Mafer'in kanatları altına sığınması, oldukça anlamlı. Söz konu-su bağlantının Cumont tarafından da vurgulanması, Mithra gi-zemciliğiyle onun en sadık yandaşı durumundaki ordudaki elit çekirdek arasındaki köprünün, bizzat Fraternis tarafından

ku-rulduğunu gösteriyor.
Mithra, çok eskilere dayanan ve Büyük Anne'yi çağrıştıran niteliklerinden ötürü seçilmiş ve askerler arasında yaygınlaşan bir kültün merkezine yerleştirilmişti; ama dişil değil, eril kim-likle. Araştırmacıları, düşünürleri ve tarihçileri yanıltacak denli eklektik bir yapıya sahip olması nedeniyle, uzunca bir süre Pers tannsına ait eski tapınımın Roma'da yeniden popüler ol-ması biçiminde değerlendirildi. Bu yanılgının baş sorumlula-rından biri de, elindeki verileri eğip bükerek, peşin hükümlü sonuçlara varmaya çalışan Cumont'un kitabıydı.
Yirminci yüzyıl ortalarına doğru eldeki veriler, bilgiler ve araştırmalar derinleştikçe, bambaşka bir gerçeklik ortaya çıka Seçilen ilahi gücün adı dışında, Roma'daki Mithra kültünün, Perslerin Zerdüşt dinler indeki Mithra ile uzak yakın hiçbir il-gisi yoktu ve çok büyük oranda bu kült, Greko-Romen nitelik-ler taşıyordu! Eğer Michael Mann'ın nitelemelerini ödünç alıp durumu yeniden ifade edersek, Roma'daki resmi kültleri tat-min edici bulmayan ve farklı bir mistik örgütlenme içine giren bir grup asker ve subayın desteğinde, yeni bir gizemci grup oluşturulmuştu.
Bu grubun Magna Mata kültüyle yakın ilişkiler içinde ol-ması (ki Cumont bunu belirtmekle birlikte, kültün Pers orijinli olduğuna gönülden inandığı için pek de bir anlam verememişti), hatta daha açık bir ifadeyle Büyük Anne inananları tarafından açıktan açığa desteklenir izlenimi vermesi, büyük olasılıkla Mith-ra'nm çok az kişi tarafından bilinen en eski kökeni ile bağlan-tılıydı. Ataerkil Pers ve Hint toplumları tarafından eril hale getirilmeden önce Mithra, bir tanrı değil, tanrıçaydı!

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Buna karşın, Roma'ya taşınıp getirilen biçimiyle Mithra kültünde tanrı, (cinsiyeti üzerinde çok da fazla durulmamasına karşın) eril nitelikleriyle ortaya çıkıyordu; kesinlikle bir tanrıça değildi. Bunu Mithra'nın altı yüz yıla yakın bir zamandır Zer-düşt dininde ve Hindu ilahilerinde eril bir

ilahi güç olarak su-nulmasına bağlayabileceğimiz gibi, güçlü, inançlı ve kararlı bir asker kültü oluşturulurken, tapınımın merkezine erkeksi ni-telikleriyle öne çıkan bir tanrının yerleştirilmesi ihtiyacıyla da açıklayabiliriz. Roma için yüce bir ülkünün peşine takılacak yü-rekli askerler, asker ve savaşçı gibi görünen bir tanrı figürü-nün çevresinde çok daha rahat bir araya getirilebilirdi kuşkusuz. Kültün organik yapısıyla ilgili de benzeri açıklamalar ge-tirmek mümkün Mithra kültü, yalnızca erkeklere açıktı; kadın-lar ancak (o da bir istisna olarak ve çok sonraki dönemlerde) dış çevredeki inananlar halkası içine kabul edilebiliyor, inisiyas-yon sistemine alınmıyorlardı. Bir başka deyişle kültün gerçek üyeleri, gizemlere erişme hakkını belli aşamalardan geçerek elde edebilenler, yalnızca erkeklerdi. Bu yönüyle Mithra kültü-nün bir erkekler kulübü görünümü verdiğini söyleyebiliriz ki, bunu anlamak da çok güç değil. Ordu ve askeri birlikleri mer-kez alan bir gizem kültünün üyeleri, doğal olarak erkeklerden oluşmak durumundaydı. Belki buna örgütsel gizlilik konusuna verilen abartılı öne-mi de ekleyebiliriz yine de. Daha önce de gördüğümüz üzere, Kardeşlik localarının etkili olduğu iki büyük örgütlenmede, Ça-tılma ayaklanması ve Bacchanalia olaylarında, sırların açığa çık-masına iki kadın üye neden olmuştu. Birincisinde, Fulvia adlı kadın, ayaklanma girişimini dışarıdaki sevgilisi Ojıintus Curi-us'a sızdırmış ve bu istihbarat açığı Catilina'ya pahalıya mal olmuştu. Ikincisindeyse daha önce ayrıntılarıyla gördüğümüz gibi, Hispala'nın yine sevgilisinin etkisiyle yaptığı itiraflar, Bacchus kültüne yönelik büyük operasyonlar düzenlenmesi so-nucunu vermişti. Victoria Emma Pagan, her iki hareketin de, 'işin içinde kadın olması' nedeniyle başarısızlığa uğradığına ina-nıldığını aktarıyor.265

265 Victoria Emma Pagan, a.g.e, s 50

Daha sonra da örneklerine rastlayacağımız gibi, Fraternis bu iki büyük yenilgiden çok kesin dersler çıkardı Kadınları üyeliğe almak, hele kilit noktalara getirmek, güvenlik açısından çok ciddi sakıncalar içeriyordu ve bir daha bu hataya düşül-meyecek»! idealini ve çıkış noktasını, binlerce yıl öncesinin ana-erkil değerlerine ve tanrıça kültürünün bilgeliğine dayandıran, dünyanın en eski kardeşlik örgütünün mirasçıları için, hayli ironik bir durumdu bu aslında.

Bir kürtün anatomisi

Franz Cumont ve izleyicilerinin yıllarca yaygın kabul gö-ren tezlerinin aksine, çıkış noktasını kadim Pers mitolojisinden almış görünse de, Mithra kültü bütünüyle Yunan ve Roma dü-şüncesinin, inançlarının izini taşıyordu. Aslına bakılırsa, kültün merkezine yerleşen tanrının adı ve bu adın simgesel anlamı dı-şında, Mithra örgütlenmesinin iran'la uzak yakın bir ilişkisi de yoktu. Roma'da bazı subay ve askerler ile bir grup aydın ara-sında yaygınlaşan bu kapalı gizem kültünün üyeleri için, Mith-ra çevresinde bir araya gelmek, hem yeni ve inançlı bir dost-luk çemberi oluşturmak, hem de belirlenmiş bir idealin yaşa-ma geçirilmesi yolunda Fraternis içinde sözleşme tazelemek anlamına geliyordu. Kültün merkezine yerleşen tanrının adının anlamı da, bu nedenle öne çıkıyordu aslında

> [Mithra adı,] insan ilişkilerini ve sosyal yaşamın temelini yöneten bir sözleşme anlamına gelmektedir. Sanskritçede mlra, tıpkı Pers dilindeki mihr gibi, 'dost' ya da 'dostluk' demektir. Zend kültüründe mithra, açıkça 'sözleşme' anlamını verir ki bu kavram sonradan tanrılaştırılmıştır. [...] Vedik edebiyatta Mith-ra, 'insanları bir araya getiren' olarak adlandırılır. Buna uygun olarak, iyi yönetimin kurallarına saygının gözeticisidir. [...] Onun gözü olduğuna inanılan güneş gibi, her şeyi görür, insan-lara yakın bir tanrıdır ve aydınlığı, bereketi, bolluğu ve sağlığı insanlara verendir.266

256 Robert Turcaıı, The Cults of the Roman Empire, s 196

Ad burada, bir değeri vurgulamak için güçlü bir araç ola-rak çıkar karşımıza. Aslında kült, bilinmeyecek denli eski bir döneme ait, Doğulu bir tanrıçanın, zaman içinde erilleştirilmiş versiyonundan yola çıkar gibi görünmektedir ama burada asıl belirleyici olan, saptanmış idealler çevresinde oluşturulan bir dostluk ve yine bu idealleri uygulamaya geçirmek için hazır-lanmış, yeni bir şözleşmedir. Felsefi ve kozmolojik arka pla-nın ise, hemen bütün uzmanların üzerinde birleştiği gibi güneş (daha doğru ve kapsayıcı bir bakışla Güneş Sistemi) üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz

Mithra ışığın kaynağı olarak görülürken, ya doğrudan güneşle özdeşleştirilir ya da biraz önce gördüğümüz gibi, o ışı-ğın habercisi olarak (kimi zaman Venüs kimliğiyle) değerlen-dirilirdi. Gelişiminin ilk yıllarıyla birlikte, ışığın aynı zamanda iyiliğin, doğruluğun ve gerçeğin simgesi olduğu düşüncesin-den yola çıkılarak, Mithra bütünüyle güneşin sahip olduğu ni-telik ve değerleri, bir vekil kimliğiyle üstlendi. Kültün Ro-ma'daki adının Sol Invictus (Yenilmez Güneş) olması da bu-nun göstergelerinden biri olarak çıkıyor karşımıza.

Franz Cumont'un Pers kökenli dini kült yaklaşımı yir-minci yüzyılın ikinci yarısından itibaren terk edilmeye başlar-ken, Mithra üzerindeki tartışma ve spekülasyonlar da alabildi-ğine yoğunlaştı. Yunan-Roma kültürü uzmanı Reinhold Mer-kelbach ve onu izleyen bir grup tarihçi, kültün büyük oranda Platoncu ve Yeni-Pythagoras'çı felsefi ekollerden ve Orpheus gizemciliğinden etkilenen, dualist bir inanca dayalı olduğu yak-laşımını savundu. Robert Turcan, Mithra örgüdenme ve yay-gınlaşmasındaki Yunan-Roma unsurlarını göz ardı etmemekle birlikte, kültün dualist nitelikler taşıdığı iddiasının inandırıcı ol-madığını vurguladı.267 David Ulansey, daha çok Mithra simge-ciliğinin astrolojik yorumlan üzerinde durdu ama o da Cu-mont'tan kesin olarak ayrılıp, kültün Romalı olduğunu savu-nan grubun yanında yer aldı.

261 Per Bilde, 'The Meaning of Roman Mithraism (Michad A. VVilliams editörliıgündeki Rethinking Religion adlt derleme, s 35)

Bu tartışmaların dışında, son derece önemli bir yanılgı da söz konusuydu ki bu, bazı tarihçi ve ilahiyatçıların Mithra kül-tünü bir din gibi algılama eğiliminden kaynaklanıyordu. Hı-ristiyanlığın tarihiyle ilgili çalışmalarda çoğu kez Mithra dini ile Hıristiyanlık, aynı kulvarda yürüyen ve imparatorluk içinde bir rekabeti sürdüren iki Doğulu din gibi sunuldu; hatta yay-gınlaşma hızlan ve tapınak sayılan karşılaştırıldı. Oysa Mithra kültü, hiçbir zaman yaygın bir din olarak kendini kabul ettir-me gibi bir çabanın içinde olmamış, ezoterik ve kapalı bir ör-güt olmayı seçmişti. Halk içinde kendini kabul ettirmek isteyen bir dinin, toplumun en az yansını oluşturan kadınları dışta bı-rakması bir yana, elitist bir seçim yaparak, uzun sınavlardan ve inisiyasyon süreçlerinden sonra (yalnızca değerli bulduğu kişileri) üye kaydetmesi mümkün müdür Mithra kültü, fel-sefi arka planı ve.inançları bir yana, büyük bir kitlesel hareke-te dönüşmeye çalışan bir din değil, bütünüyle iktidarı kontrol etmeye ve hedeflediği değerlere bu yolla ulaşmaya çalışan, po-litik bir örgüttü.

Mistik nitelikler taşıyan, dar kadrolu ve kapalı bir örgüt olarak Mithra kültü, üyeleri arasında dostluk ve yakınlaşma duygusunu güçlendirmeye yönelik, kendine özgü simgelere ve selamlaşmalara sahipti. Howard Snider, Mithra adı, sözleşme anlamına gelirdi ve el sıkışma onun sembolüydü diyor.26 Ger-çekten, bugün bütün dünyada yaygın ve ortak bir selamlaşma jesti ve dostluk gösterisi olan el sıkışma, Mithra kültünün üye-leri tarafından geliştirilmiş ve Roma ordusunun subaylannca imparatorluğun tüm bölgelerine taşınmıştı. Karşılıklı olarak, yüz yüze duran iki insan, birbirlerine sağ ellerini açık olarak uzatıyorlardı Yani, silah tutan ellerini. Muhataba uzatılan elin açık olması, boş, yani silahsız olduğunu gösteriyor ve ba-rışçı, dostça bir selamlama hazırlığı anlamına geliyordu.

Bu el sıkışma eylemi, aslında îtalya'daki Mithra tapınakla-rında yer alan kimi kabartmalarda rastlanan ve Güneş (Sol) ile Mithra'yı birbirlerine sağ ellerini uzatıp ek sıkışırken gösteren

268 Howard M. Snider, Cultural Creation of Christianity, s 123

GERİLEME, ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

kabartmalardaki sahnenin yinelenmesiydi Dostluk, iyi niyet ve barış gösterisi olduğu kadar, Snider'ın da altını çizdiği gibi, bir sözleşmeyi vurguluyordu; Işığın Sahibi yarana tanrı Sol ile, Işığı Getiren ilahi güç Mithra arasında, tüm insanlığın sosyal yaşamına egemen kılınmak üzere yapılmış bir sözleşmey- 299 di bu. Süreç içinde Mithra Roma'da aynı zamanda sözleşme ve anlaşmaların tanrısı olarak anılmaya başladığında, ona bağ-lılığın bir göstergesi olan el sıkışma jesti de, anlaşmalarda mu-tabakatı gösteren bir işaret haline gelecekti.269 Ancak, bu se-lamlaşma biçimi külte özel olmaktan çıkıp yaygınlaştıkça da, üyelerin yalnızca kendi aralarında kullandıkları ve kimi zaman birbirlerini tanımanın bir aracı ya da işareti haline gelen, fark-lı el sıkma biçimleri geliştirilecekti.

Mithra tapınaktan ve toplantı merkezleri (Mithraea ya da Mithraeum) gizli bir yeraltı odası biçiminde tasarlanıyor ve üyeler bütün toplana, ayin ve inisiyasyon törenlerini bu odalar-da gerçekleştiriyorlardı. Tapınak, simgesel olarak mağaraydı; çünkü mitolojiye göre Mithra, bir mağarada doğmuştu. Daha önce de gördüğümüz gibi mağaraların doğum ile bağdaştırı-lan simgeselliği, en az beş bin yıllık bir geçmişe sahip Ana Tan-rıça kültünden geliyordu ve mağara, Dünya Anne'nin Rah-miydi. Bütün SibyPların birer mağarada inzivaya çekildikleri-ni ve evrenle ilgili kadim bilgileri içerdiğine inanılan kitapla-rın Güneş'in Mağarası olarak anılan bir yerde saklı tutuldu-ğuna ilişkin efsaneleri anımsarsak, Mithra kültü ile Fraternis bağlantısı da daha net bir görünüm alıyor. Mithra tapınakları, bir tek mastcr plana sıkı sıkıya bağlı olarak inşa

edilmişti ve imparatorluk sınırları içinde yer alan Mrchraea'larm hepsinde aynı karakteristikleri görmek mümkün-dü
Roma dünyasındaki bütün MtAraea'lar için tipik bir plan vardı. Bir mağaraya benzetilen Mithraeum, genellikle, her iki yanındaki duvarlara karşılıklı birer sıra yaslanmış, uzun ve dar

269 David Fingrut, Mithraism The Legacy of the Roman Empire's final State Religion

bir salondan ibaretti ve ortada, diğer uçtaki sunak bölümüne dek uzanan bir koridor boşluğu vardı. Yan duvarlardaki sıralar-da kült üyeleri toplanıp oturuyor, sohbet ediyor ve komün ye-meğini birlikte yiyordu. Salonların duvarları çeşitli dini simge-ler ve sanat eserleriyle süslenmiş olabiliyordu ama sunak plat-formu genellikle, kültün bir dikkat merkezi olarak, Mithra'nın boğayı öldürdüğü mitolojik sahneye (diğer adıyla tauroctony) ilişkin betimlemelerle bezenmişti.270
Kültün ikonografisinde çok temel bir noktayı oluşturan bu Boğa öldürme sahnesi, tarihçi, ilahiyatçı ve mitoloji uzman-ları tarafından çok tartışıldı, hâlâ da tartışılmaya devam ediyor. Bütün Mithraea tapınaklarında aynntılanna dek aynı görünüme sahip olan bu kabartmalar ve heykellerde Mithra, yere çökert-tiği bir boğanın üzerine sol dizini koymuş, bir eliyle boynuzun-dan tutarken, diğer elindeki bıçakla hayvanı öldürür biçimde betimleniyor. Sahneye çoğu kez, iki yanda yer alan meşale ta-şıyıcılar başta olmak üzere çeşitli simgesel figürler eşlik ediyor ki bunların göksel unsurlarla bağlantılı olduğuna ilişkin yaygın bir kanı var. Mithra kültü üzerine ilk bilirkişi olduğu varsa-yılan Franz Cumont, Roma'daki yeraltı tapınaklarının hepsinde rastlanan bu kabartmaların, Pers mitolojisiyle yakından ilişkili olduğu görüşündeydi. Dolayısıyla kültün kendisi gibi, boğa öl-dürme motifi de iran'dan ödünç alınmıştı ve

olasılıkla bir kurban törenini gösteriyordu.

Ancak daha en başından Cumont'un açıklamalarında be-lirgin sorunlar vardı, diyor David Ulansey. Roma împarator-luğu'nda ortaya çıkan bir Batı kültü olan Mithraizmin önemli bazı özellikleri, Pers Mithra tapımmında görülmüyordu Kültün üyelerinin kabul edilmeleri gereken bir dizi üst aşamanın varlı-ğının yanı sıra, kültün kesin gizlilik ilkesi; kült üyelerinin bir araya geldiği mağaramsı tapınaklar ve en önemlisi kültün iko-nografisi ve özellikle de tauroktoni.271

270 L. Michael VVhite, Architecture The first five centuries (Philip Fran-
cis Esler editörlüğündeki The Early Christian World adlı derleme, s 699)

271 David Ulansey, Mitras Gizlerinin Kökeni, s 15

Gerİleme. Çözülme ve Fraternis

Franz Cumont, Pers orijini tezini destekleyebilmek için, boğa öldürme sahnesine esin kaynağı oluşturmuş olabileceğini düşündüğü bir unsur bulmak amacıyla Pers mitolojisini ayrın-tılı bir taramadan geçirmiş ve sonunda içinde bir boğa öldür-me unsurunun yer aldığı Pers miti bulup rahatlamıştı. Ne var 30 ki, bulduğu mitte boğayı öldüren Mithra değil, Pers dualizmi-nin kötü tanrısı, yani karanlığın temsilcisi Ahriman'dı (Ahu-ra Mainyu.) Bu durumda Cumont, aynı mitin bir de boğanın Mithra tarafından öldürüldüğü versiyonunun var olmak zorun-da olduğunda ısrar etti ama bunu destekleyecek hiçbir kaynak da bulamadı.

David Ulansey ise, Mithra ikonografisi ve boğa öldürme motifi üzerine yoğunlaştığı ünlü kitabında, kültün bütün gizem-lerinin tauroktoni betimlemelerinde yer aldığı saptamasından yola çıktı ve astronomik (ya da astrolojik) bir anlam deşifre et-meye çaba gösterdi. Adındaki bütün iddialı çağrışımlara karşın beklenmedik ölçüde zayıf ve sıradan kalan çalışmasında Ulan-sey, küçük ayrıntılar üzerinde fikir yürütmeye

çalıştıktan sonra, boğa öldürme motifindeki bütün gizemin, ekinoksların gerile-mesi (Precession) olgusunda yattığını ileri sürdü. Bir başka de-yişle, yazara göre Mithra ikonografisinin büyük gizemi, dün-yanın kendi ekseni çevresindeki dönüşü sırasında gerçekleştirdi-ği bir tür yalpalama hareketi nedeniyle ortaya çıkan ekinoksla-rın gerilemesi durumunda saklıydı.272 Bu olguyu fark eden Mithra kültü kurucuları, söz konusu bilgiyi büyük sır olarak saklamışlar ve ikonografilerine yansıtmışlardı. Mithra boğayı öl-dürüyordu; çünkü dört bin yıl önce ilkbahar Ekinoksu sırasın-da güneş Boğa Burcu'nun hizasmdayken, IS birinci yüzyılda dünyanın eksen hareketi nedeniyle artık bu durum değişmiş ve ekinoks, iki burç atlayarak Balık'ta gerçekleşmeye başlamıştı. Yani Mithra gizemciliği, tauroktoniden, astronomik bir olgu-yu ifade etmek için yararlanıyordu.

Ne var ki, arkepastronomi alanında son elli yıl içinde elde edilen bulguları görmezden gelen ve ortodoks akademisyen çiz-

272 Ekinoksların gerilemesi (precession) olgusuyla ilgili olarak bkz.

gisinden uzak düşmemeye çalışan Ulansey'in unuttuğu bir nok-ta vardı Mithra kültü Roma'da İS birinci yüzyıl sonlarında bi-çimlenmişti ama o tarihlerde ekinoksların gerilemesi bir sır olabilecek durumda değildi; çünkü birçok arkeoastronomi uz-manının saptadığı gibi, dünyanın eksen hareketinden kaynakla-nan bu olgu en az beş yüz yıl (hatta kimi radikal teorilere göre iki bin yıl) önceden beri biliniyordu. Diğer yandan Ulansey, ikonografideki birçok ayrıntıyı titizlikle ele almış; boğaya bıçağı saplarken Mithra'nın başının diğer yöne çevrili olmasına bile dikkat etmişti ama şaşılacak biçimde, tauroktoni betimlemele-rinde boğanın sağ tarafa baktığını, oysa Boğa Burcu çizimle-rindeki bütün simgesel

betimlemelerde Boğanın başının ve boynuzlarının tam ters yöne uzandığını gözden kaçırmıştı.

Ulansey'in yanılgısı, ortodoks tavra özgü birçok başka fak-törün yanı sıra, simge deşifre etmekteki bir peşin hükümlü yak-laşıma dayanıyordu aslında. Boğa figürünü görür görmez, bu-nun ancak ve ancak Boğa Burcu olabileceğini düşünmüştü. Oysa ilk bölümlerde gördüğümüz gibi boğa figürü en eski kült simgelerinden birini oluşturuyordu ve bunların çoğunda söz ko-nusu takımyıldızı değil, Ay'ı temsil ediyordu. Boğanın boynuz-ları, ay kültleri başta olmak üzere bütün eskiçağ simgeciliğinde, yeni ay başlangıcına ya da hilale benzetilmişti.

Bütün eski yazılı kaynaklarda olduğu gibi, diyor Per Bil-de, Mithra sanatında da boğa, Ay ile özdeşleştirilmiştir. Boğa öldürme sahnesinin birçok sunumunda boğanın biçimi ve duru-şu, yeni aya benzer. Benzeri biçimde, bazı resimlerde boğa, Ay'ın teknesinde gösterilir. Dolayısıyla, boğa ile ay arasındaki yakın ilişki, göz ardı edilemez. Mithra ışıkla ve gündüzle ilişki-liyken, ay geceyle ve karanlıkla bağlantılıdır.273

Hemen fark edileceği gibi, Mithra ikonografisi göksel un-surlar içermektedir ama bunlar doğrudan astronomik referans-lar olmaktan çok, gökle ilgili simgeselliklerle bağlantılıdır. Bu-rada Mithra ile Boğa arasındaki savaş (ya da daha doğru bir ifa-deyle Mithra'nın boğayı öldürmesi) bir Güneş - Ay dualizmi-

m Per Bilde, a.g.c (Rethinking Rcligion s 36-37)

Gerileme, Çözülme ve Fraternis

ni değil, karanlıkla aydınlık arasındaki zıtlığı simgeliyor ola-bilir ancak; Mithra boğa görünümündeki Ay'ı değil, karanlığı yok etmektedir. Ancak, işin içinde bir gizemcilik olduğu için, kült üyele-rinden başka kimseye anlamı açıklanmayan bu sahnenin bu ka- 303 dar basit ve sıradan bir anlamı olmasa gerek diye düşünüyor in-san ister istemez, iyiliğin ve

ışığın temsilcisi Mithra, sonunda karanlığın ve gecenin temsilcisi Ahriman'ı öldürecek. Issız ye-raltı tapınaklarında, belli aşamaları geride bırakmış az sayıda üye dışında kimseye açıklanmayan sır bu olabilir mi Her şey bir yana, böyle bir sır, külte katılan yeni üyelere çekici mi ge-lir, yoksa büyük bir düş kırıklığı mı yaratır Orpheüs, Diony-sos ve Eleusis gizemciliğiyle doruklara çıkmış bir topluma, iyi tanrı kötü tanrıyı sonunda yenecek mesajını sır niyetine yut-turabilir misiniz

Mithra'nın boğayı öldürme sahnesi, yalnızca tarihçi ve ila-hiyatçıları değil, psikanalizin iki büyük ustası Sigmund Freud ve Cari Gustav Jung'u da yakından ilgilendirmişti. Freud'a gö-re buradaki simgesellik, insan kişiliğindeki, iç içe geçmiş iki farklı benden birinin, diğerini yok etmesiydi Mithra insanın bilincini, boğa ise hayvani yanını temsil ediyordu ve boğa öl-dürme eylemi, kendini kurban etme (şelf sacrifice) anlamı ta-şıyordu. Jung bu noktada meseleye daha farklı baka ve Freud'a bir mektup yazarak şu satırlarla yanıt verdi Yaratıcılık sembo-lünün, yani yararlı bulunup sansürlenmeksizin kabul gören Mithra'nın diğer benliğinin (boğa) bir başka cinsel simge tara-fından öldürülmesi olgusunda, çok tipik bir şeyler olsa gerek. Kendini kurban etme aynı anda hem gönüllü hem de gönülsüz olarak yapılabilir (Isa örneğinde olduğu gibi).274 Bu mektupla başlayan görüş ayrılıkları, iki bilim adamının arasındaki dostlu-ğu da bitirecekti.

Ama bizim için önemli olan bu değil. Dikkate değer olan nokta, Jung'un boğa öldürme olgusuna sezgisel düzeyde en

274 Richard NoJİ, Jung the Leozıtocepbsüus (Paul Bishop editöriüğündeki Jung in Contexts A Reader adh derleme, s 67)

doğru yaklaşanlardan biri olması Boğa, Mithra'nın diğer benli-ğiydi ama,

hayvansı yanı değil, yaratıcılık içeren benliğiy-di. Gönüllü ya da gönülsüz yapılmış bu fedakârlıkla da, bir ben-liğini öldürmüş; ancak o ölümün içinden yeni bir yaşam yarat-mıştı ikonografide açıkça görüldüğü gibi, boğanın kanını köpek ve yılan yalıyor, kuyruğu bir buğday başağına dönüşüyor, bir akrepse testislerine yönelip spermlerine uzanıyordu. Arka plan-da ise çoğu kez yerden fışkırmış bitkiler ve yeşermiş ağaçlar gö-rünmekteydi.

Mithra'nın Boğa'yı kurban edip kanını akıtması, yaratılışı simgelemekteydi, diyen Robert Turcan da aynı görüşte San-ta Prisca'daki bir Mithra tapınağının duvarında, 'Ebedi kanı dö-kerek bizim kurtuluşumuzu sağladın' yazılıydı. Burada 'ebedi' sözcüğünü, 'ilahi yaşam' olarak algılamak gerekir. Yani Mith-ra'nın döktüğü kan, yeryüzündeki canlılara yaşamı veren, bu gezegende yaşamı başlatan kozmik güçtür.275

Bu sahne, böyle bakıldığı zaman size tanıdık geliyor mu Kybele ile Attis'in mitlerindeki fedakârlık motifini anımsarsak, belki her şey daha anlamlı hale gelecek Hermafrodit (çifte cin-siyedi) olarak yaşarken, testislerini koparıp atan ve erkek kimli-ğinden vazgeçen tanrıça, üpkı Mithra gibi bir kendini kurban etme eylemi gerçekleştirmiş; teslislerin toprağa değdiği yer-dense, kan ve spermlerin oluşturduğu bitki örtüsü ve yaşam fış-kırmıştı. Attis'in bir ağaçla simgelenmesi ve Magna Mater (Kybele) için düzenlenen şenliklerin, bitki örtüsünün yeniden yeşerdiği ilkbahar ekinoksunda yapılması, bu yüzdendi. Diğer yandan, bu sembolizmde, feda edilen parçanın toprağa değince yaşamı oluşturması aracılığıyla ölüp yeniden dirilme (resur-rection) motifi de oldukça güçlü biçimde işleniyordu ki, izleyen dönemdeki dinler, özellikle de Hıristiyanlık, bu unsuru doğru-dan ithal edecekti.

Attis ile Mithra arasındaki yakın bağlantılar, birçok uzman tarafından vurgulandı. Hatta Mithra kültünü inatla bir Pers

275 Robert Turcan, a.g.e, s 226

dini olarak görme eğilimindeki Franz Cumont bile o klasik ya-pıtında bu paralelliğe değinmiş; her iki ilahi figürün de Magna Mater tapınımının koruyucu kanatları altında olduğunu vurgu-lamıştı.276 Buna karşın kültün orijinalinin Pers kökenli konusu olduğunda ısrar ediyor ve Mithra ile Anahita arasındaki ilişki- 305 nin, Attis ile Kybele yakınlığına benzediğini, kültün italya'da bu paralellik sayesinde benimsendiğini düşünüyordu.277

Boğa figürünün Ana Tanrıça geleneğiyle yakın bağlantısı-na daha önce değinmiştim. Bu bağlantı o denli güçlüdür ki, Boğa simgesini nerede görürseniz, orada Ana Tanrıça inancı vardır diyebiliriz rahatlıkla. Çünkü boğa, binlerce yıldan bu yana üretkenliğin ve verimliliğin bir anlatımı olarak, tanrıçanın hizmetindeki bir evrensel güç olarak değerlendirilmiştir. Onun dökülen kanı, toprak üzerindeki bitki örtüsünü ve yeşilliği can-landıran, yaşam veren güçtür ve aslında tanrıçaya aittir. Boğa, yani bereket ve verimlilik, tanrıçanın kendi bünyesinden ayırıp feda ettiği, toprağa verdiği yaratıcı güçle özdeştir; onun bir par-çasıdır. Bu temaya Attis'in bir boğa olarak gösterildiği betimle-melerde de rastlarsınız, Ana Tanrıça kültünün bir parçası olan Dionysos mitlerinde de.

Kybele - Attis ile Mithra arasındaki yakınlık, bunlarla da sınırlı değil Roma toprakları üzerindeki tapmaklarda bulunan bütün betimlemelerde Mithra, başında bir Frigya Beresi ile görülür. Aynı Frigya başlığı, Mithra'nın sık sık yan yana resme-dildiği Sol'un (Güneş) başında da görülür. Pers kültüründe ör-neğine rastlanmayan bir yerel vurgulamadır bu Mithra (ve Sol) ile, Frigyalı tanrıça Kybele'yi tipik bir işaret altında birleştirir. Kaldı ki, tauroktoni sahnelerinde Mithra, ne bir Pers kralına ne de bir Romalı hükümdara benzemektedir. Her yönüyle, tipik bir Frigyalı görünümü sergiler, aynı Kybele gibi.

Kısacası, Mithra ne Cumont'un söylediği gibi sıradan bir hayvan kurban etme ayinini gerçekleştirmekte ne Ulansey'in aceleci tezlerindekine uygun biçimde Boğa Burcunun ekinoks

276 Franz Cumont, a.g.e, s 87
277 Franz Cumont, a.g.e, s 179

saltanatını sonlandırmakta ne de ışığın karanlık üzerindeki zafe-rini vurgulamaktadır. Aslına bakılırsa, bir öldürme, hatta döğüş ya da savaş da söz konusu değildir. Mithra, bir dış unsuru öldürmez, kendinden bir parçayı feda eder ve onun toprak üze-rinde (bitki örtüsü görünümünde) yeniden doğusuyla da, yaşa-mı yaratır Tıpkı Kybele, Magna Mater, Dünya Anne gibi.
Mithra ikonografisinin ikinci önemli unsuru olan (ve son-raları Hıristiyanlık tarafından ithai edilen) toplu haldeki ko-mün yemeğinin ilk biçimi niteliğindeki resim ve kabartmalar da bu görüşü destekler. Söz konusu betimlemelerde, boğanın öldürülmesinin ardından el sıkışan Mithra ile Sol'u, birlikte yemek yerlerken görürüz. Bu ziyafetin masası, boğanın gövde-sidir, yani, yeryüzünün bitki örtüsü; meyveleri, sebzeleri ve ta-hılıyla bütün canlıları doyuran ilahi sofra. Mithra kültünün ayin niteliği taşıyan komün yemeği de, söz konusu ilahi ana gön-derme yapar; üyeler ve inisiyelerin düzenli olarak yineledikleri bu kutsal ritüelde boğanın bedenini simgelemek üzere ekmek yenir, kanını simgelemek içinse şarap içilir.278 Söz konusu ko-mün yemekleri, Mithra tapınaklarında güneşe adanmış kutsal gün olan pazar günleri gerçekleştiriliyordu ki, ileride yine de-ğineceğimiz gibi bu ayin ve toplantılar, Hıristiyan Kilisesi tara-fından bütünüyle ithal edilecekti.
Çoğu Mithra tapınağında, bütün bunlar olup bittikten son-ra Sol ve Mithra'nın birlikte Güneş Arabasına binerek gök-yüzüne yükseldiklerini gösteren kabartma resimler de görürüz. Hani şu, Phaethon'un alıp kullanmak istediği ve dünya üzerin-de felaketlere yol açtıktan sonra kendi ölümüne

de neden olan ünlü araba. Robert Turcan, tapmak kabartmalarında Phaethon mitine gönderme yapan sahnelerin de yer aldığını anımsattıktan sonra, Apollon'un nihai bir dönüştürücü olarak görüldüğünü ve Mithra müritlerinin dünyanın periyodik olarak 'göksel ateş' tarafından yakıldığına inandıklarını söylüyor.279

278 Marteen J. Vermaseren, Mithriaca, s 81
279 Robert Turcan, a.g.e, s 230

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Franz Cumont da, Dieburg'daki bir Mithra tapınağında bulunan CIMRM 1247 kod numaralı kabartmaya dikkat çektik-ten sonra Phaethon mitinin bütünüyle Mithra kültü tarafından benimsendiği yorumunu yapıyor ama bunu Zerdüşt dinine bağ-lı bir Pers eskatolojisiyle bağlantılı görmekten de vazgeçmi-yor.280 Maarten Vermaseren ise, Dieburg kabartması, Mith-ra'nın -tıpkı Phaethon gibi- kıyamet gününün hazırlayıcısı ola-rak görüldüğünü ortaya koymaktadır diyor.281 Masumane ast-ronomik veriler üzerinden yürümeyi yeğleyen Dayid Ulansey'e göreyse Phaethon ile Mithra kültü arasındaki ilişki, Mithra'nm astronomik çağları değiştirdiği inananın bir göstergesi.282

Ancak, uzmanların bu değerlendirmeleri yaparken, iki önemli noktayı gözden kaçırdıklarına tanık oluyoruz. Birincisi, Phaethon miriyle Sibyl geleneği ve Anadolu Tanrıça Kültü ' arasındaki yakın bağlantılar. İkincisi de, Phaethon mitinin sıra-dan bir kıyamet hikâyesi olmayıp, belirgin biçimde kozmik döngülere bağlanan karakteristikleri. Güneş arabasını kullan-maya kalkarak yeryüzünde dehşet verici sahneler yaşanmasına neden olan Phaethon ile ilgili hikâye, metaforlar kullanarak bel-li bir kozmik olguya dikkat çekiyordu ve bu yalnızca yıkım ya da kıyamet anlamına gelen bir göksel değişim ya da hareket-lilik değildi Mithra inanana göre. Yenilenen yaşamı ve kimi feda edilen parçalar aracılığıyla yeni yaratım ve

düzenlemele-rin gerçekleşmesini simgeliyordu. Tıpkı, Mithra'nın boğayı öl-dürürken kendinden bir parçayı feda edip, yeryüzünde yaşamı yaratması; benzeri biçimde Apollon'un, oğlu Phaethon'dan vaz-geçmek zorunda kalması; Babil mitlerinde Marduk'un göksel savaşta Tiamat'ı parçalara ayırdıktan sonra kendi kanını da dö-kerek yeryüzünde yaşamı başlatması; yani bir yıkım ya da ölü-mün, yeni bir yaratım ya da değişime kapı açması gibi.

280 Albert de Jong, a.g.e, s 36
281 Maarten J. Vermaseren, Mithras The Secret God, s 171
282 David Ulansey, a.g.e, s 120

Aşamalar ve dereceler

Mithra kültü, üyelerini titizlikle, ince eleyip sık dokuyarak seçiyordu Üye adayı, inisiye edilmeyi hak etmek için, her şey-den önce güvenilir olmak zorundaydı. Ustalar huzurunda-ki ilk ritüelle birlikte inisiyasyon başlıyor ve onay alan kişi, bi-rinci derece ile külte ilk adımı atarak, çok aşamalı bir sistemin parçası oluyordu. Her bir aşamanın kendine ait bir adı ve yet-kinlik derecesi vardı ve kültün gizemleri parça parça, üye be-lirli aşamaları başarıyla geride bıraktıkça açıklanıyordu.

Bu kültün izleyicileri sacrati, yani 'Kutsanmışlar1 olarak adlandırılırdı, diyor Prudence Jones. inisiyasyon yedi aşama-dan oluşuyordu ve bunların ilk dördü -Kuzgun, Gizlenmiş Kişi, Savaşçı ve Aslan- adayı kültün üyeliğine götürürdü; son üç aşama -Pers, Güneş'in Elçisi ve Baba- daha yüksek derece-lerdi.»

Her aşamanın, kendine özgü bir ritüeli ve mizanseni vardı. Yazılı belgelerin yok denecek kadar az olması nedeniyle, Mith-ra inisiyasyonları üzerine bilgimiz oldukça sınırlı. Ancak yine de eldeki malzeme, kültün genel yapısı ve törenlerde öne çıkan ba-zı temaları anlayabilmek için yeterince ipucu veriyor.

İlk katılımdan, en üst aşamaya dek uzanan süreç içinde yer alan yedi basamağın her birinin, farklı bir gök cismiyle simge-lendiğini biliyoruz. Üyeliğe ilk adım olan Kuzgun için Merkür; Gizlenmiş Kişi (bazı gruplarda Yeni Evli ya da Nympıus) için Venüs; Savaşçı için Mars; Aslan için Jüpiter; Pers için Ay; Güneş'in Elçisi (Heliodromus) için Güneş ve en üst basamak olan Baba için de Satürn, göksel simge olarak belirlenmişti.284 Söz konusu yedi aşama için belli bir zaman limiti olup olmadığını bilemiyoruz, diyor Franz Cumont. Büyük olasılık-la bir aceminin üst aşamaya geçmek için hazır olup olmadığına, Babalar aralarında görüştükten sonra karar veriyorlardı.285

283 Prudence Jones, A History of Pagan Europe, s 59
284 Robert Turcan, a.g.e, s 235
285 Franz Cumont, a.g.e, s 156

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Kesin olarak bildiğimiz tek şey, bu törenlerin bütün etkileyici-liği ve ciddiyetiyle, kültün toplantı merkezi olan, mağara görü-nümüne sahip yeraltı tapınaklarında yapıldığı. Mağara, Mith-ra'nın doğum yeriydi; dolayısıyla, her biri yeni bir yaşam ola-rak görülen aşama ve derecelere üye bu mekânlarda erişebiliyor, bir başka deyişle, elde ettiği yeni dereceyle birlikte yeniden doğmuş oluyordu.
Kuzgun, yeraltı dünyası ile tanrılar arasında bir aracı sayı-lırdı, hatta güneşin habercisi. Kültün inanışına göre, Mithra'ya Sol'un talimatını ileterek Boğa'yı kurban etmesi gerektiğini söy-leyen de yine oydu. lnisiyasyon töreninin bu ilk adımında aday üye büyük olasılıkla üzerinde adı yaZılı olan bir kuzgun maske- , si takar ve kültün ileri gelenlerine içki sunma hizmetini üstle-nirdi. En azından, bazı Mithra tapınaklarında bu tür sahneleri gösteren kabartmalar bulunduğu için, bu konuda uzmanlar tah-min yürütebiliyor.

Gizlenmiş Kişi ya da Nymphus aşaması için adayın, yeni evli bir Romalı gelin kılığına girmesi ve kurulun karşısına çık-ması gerekiyordu. Bu aşamada ona şöyle deniyordu İşte Nymphus! Selam Nymphus, selam genç ışık! Bu sırada büyük olasılıkla aday, elinde salonu aydınlatan bir lamba tutuyordu. Nymphus ya da nymphe, Aristo'ya göre, dönüşümü tamamla-yıp, kelebek olarak kozadan çıkmaya hazırlanan bir ara aşamay-dı. Mithra kültünün de bu aşamaya aynı mantıkla baktığma kuşku yok. Yeni Evli adı, aslında ilk acemilik aşamasım atla-tıp, kültle gerçek tanışıklığını yaşamaya henüz başladığını vur-guluyordu büyük olasılıkla. Bu aşamaya verilen diğer ad, Giz-lenmiş Kişi de aynı çağrışımı yaratıyor. Üyelik aslında yeni başlıyordu; Gelin kozadan çıkmıştı ve artık kendini gizleme-liydi.

Savaşçı (ya da Asker) aşamasının ritüelinde, alnına boyayla birtakım özel simgeler çizilmiş adaya, bir kılıcın ucuna yerleşti-rilmiş taç uzatılırdı. Aday eliyle, yüzüne doğru uzatılan kılıcı ve tacı itip omuzuna doğru çevirmeli ve Benim gerçek tacım Mithra'dır demeliydi. Bunun ardından, Savaşçı'nın sırana sembolik bir çanta verilir ve aşama tamamlanırdı. Roma ordu-

sundaki Mithra mensubu subay ve askerlerin, kimi savaşlar ya da seferler öncesinde alınlarına X biçiminde bir işaret çizdik-lerini bu işaret sayesinde Mithra'nın onları koruduğuna inan-dıklarını anımsayınca, bu aşamanın inisiyasyon töreni daha an-laşılır hale geliyor Savaşçı aşamasına erişmek, kültün Ustalık basamaklarının birincisine adım atmak demekti.

Aslan aşamasını, ateş elementi yönetirdi. Ateş, su ele-menfJyle karşıt olduğu için de, bu aşamaya gelen adayın elleri suyla değil, bal ile yıkanır ve diline de sürülen bal yardımıyla arındığına inanılırdı. Bal burada göksel ateşi, yani yeryüzüne ilahi yaşamı getiren evrensel unsuru

simgelerdi. Aday tören sı-rasında bir aslan maskesi takar ve ateşe dayanıklılık testlerini geçtikten sonra bu aşamaya terfi ederdi.
Pers aşamasındaki adayın da elleri balla yıkanırdı ama o bu törende meyvelerin bekçisi rolünü üstlenirdi. Boğa'nın kanı, Ay aracılığıyla yeryüzüne değmiş ve bitki örtüsünü, meyveleri oluşturmuştu. Bu nedenle Mithra kimi kabartmalarda meyve getiren ve içi dolu meyve sepederi taşıyan bir tanrı kimliğiyle de betimlenirdi. Bu törende aday, başına bir Frigya başlığı ta-kardı.
Güneş'in Elçisi aşamasıyla ilgili olarak elimizde fazla bilgi yok. Ancak bu törenin simgesel unsurlan olarak, güneşi temsil eden bir meşale ve bir kırbaç kullanıldığını gösteren betimleme-lere rastlıyoruz. En üst derecede yer alan Baba aşamasına geçiş-te de aday, başına üzeri zengin işlemeler ve desenlerle kaplı bü-yük bir Frigya şapkası (Mitbra gibi) takardı.
Heliodromus ve Baba, Mithra ile güneş arasındaki ilişkinin bir yansıması gibiy-di ve yaratıcı tanrısallığın simgesi olarak Mithra'nın, güneşten hiyerarşik olarak daha üstte yer aldığını gösteriyordu. Helios'u, bir dizini yere koyup eğilerek Mithra'yı selamlarken betimleyen kabartmalarda da aynı havayı görüyoruz.
Kısacası, Mithracılık, güneşi merkez alan bir külttü ama bazen yanlış değerlendirildiği gibi, bir güneş tapınımı değil-di. En büyük ilahi güç, evrenin yaratıcı gücüydü; yaşamın kay-nağı olan ışığı, yani güneşi o getirmişti. Güneş onun bir parça-sı, evrene bir armağanıydı ama tek başına en büyük tanrı de-

ğildi. Aslında kültün Roma'daki tam adı da bu durumu açıkça vurguluyordu Cultores Soluş Invictus Mithrac, yani, Mith-ra'nın Yenilmez (Fethedilemez) Güneş Kültü. Buradaki kulla-nımında Sol'un, fiziksel varlık olarak güneşin kendisini değil, onu yöneten gücü ve genelde iyiliğin ışığını anlattığına dik-kat etmek gerek.

Tapınım nesnesi haline getirilen unsur, güneşin fiziksel be-deni değil, taşıdığı ve ilettiği, yaşam veren ışıktı; tıpkı Mısır'da Ra'nın güneşin kendisi değil, sağladığı yaratıcı ışığın efendisi olması ya da Apollon'un bizzat güneş değil, güneşin arabası-nı yöneten göksel efendi kimliğiyle anılması gibi. Bir göksel nesne olarak güneş, fethedilebilirdi; sık aralıklarla gerçekleşen tutulmalar, bu fetih işlemini içeriyordu zaten. Ama tıpkı Ra ya da Apollon gibi, Sol Invictus Mithra da asla fethedilemezdi; çünkü onun, sınırları belirlenmiş bir fiziksel varlığı yoktu. O, evrenin ve yaratıcı gücün ta kendisiydi; güneşse, onun Her şe-yi gören gözü.

Roma'da Mithra kültü, yine yanlış değerlendirildiği gibi doğu eyaletlerinde değil, İtalya yarımadasında yaygınlaşmaya başladı. İlk tapınaklar güney kentlerinde inşa edilirken, Sicilya, Campania (Cumae kenti başta olmak üzere) ve Capri adasında hızlı bir örgütlenme yaşandı. Kısa bir süre içinde Mithra grup-ları Etruria, Roma kenti ve Galya'nın güney bölgelerine doğru yayılıp çoğalmaya başladılar. Bir süre sonra da, kalabalık lejyon-ların bulunduğu Kartaca kıyılarında, üyelerini çoğunlukla su-bayların oluşturduğu localar kuruldu. Henüz ikinci yüzyılda, batıda Iberik yarımadası ve Fas'a, doğuda da Tuna kıyılan ve Trakya'ya dek imparatorluk sınırları içindeki hemen her kentte birer Mithraea inşa edilmiş ve üye grupları oluşturulmuştu.

Doğu kökenli diğer dinlerin aksine, Mithra ayinleri kamu-ya açık değildi, diye anımsatıyor Robert Turcan. İnsanlar At-tis ya da İsis onuruna düzenlenen festivallerde, inisiye olmala-rına ya da rahiplik sistemine katılmalarına gerek olmaksızın yer alabilirlerdi. Kybele'nin ya da Mısır tanrılarının tapınakları, inançsızları uzak tutmak üzere birer duvarla çevrelenmiş olsa bile, kentlerde diğer kutsal binalarla yan yana dururlardı. Adak

ya da inisiyasyon amaçlı belli ayinler, buralarda rahipler tarafın-dan gizlice uygulanırdı. Ama ibadetin büyük bölümü kamuya açıktı [...] Mithra'cılar da imparatorluğun ve imparatorun gü-venliği için dua ediyorlardı ama ayinleri gizliydi.286

Bu görüntü, hızla yaygınlaşmalarına ve tanınmaya başlama-larına karşın onlara marjinal bir hava vererek, üzerlerinde yo-ğun kuşku bulutlarının dolaşmasına neden oluyordu, impara-torluk içindeki güç odaklan, özellikle nüfuzlu kişileri etkisi al-tına alan bu kültün sağlam adımlarla yükselişinden oldukça hu-zursuzdu ama Mithra gruplarının önüne bir set çekilemiyordu, çünkü üyeleri arasında ordunun tanınmış ve saygın subayları, başarılı komutanlar ve üst düzey bazı kamu görevlileri yer alı-yordu. Fraternis, bu kez işini iyice sağlama almışa benziyordu, bir başka deyişle.

Üçüncü yüzyıl sonlarına gelindiğinde, Mithra kültü niha-yet imparatorluk katına dek uzanmayı başardı. 270 yılında ikti-dara gelen Aurelianus, beş yıllık yönetimi boyunca, çevresinde-ki Mithra mensubu subay ve komutanlann da etkisiyle, külte sempatiyle yaklaştı. Ne var ki, aslında tam olarak Mithra'nın neyi simgelediğini kavrayamamış ve bunun üzerinde de çok durmamıştı ve bir tür güneş tapımmına yakınlık duyduğunu sanıyordu. Resmi imparatorluk kültünün Apollon'u fetişleştirip güneşin fiziksel varlığına indirgediği ve imparatorun da ülke-nin güneşi olduğu düşüncesini savunduğu anımsandığında, Aurelianus'un külte bu bakışla yaklaşmasında pek de şaşırtıcı bir yan yok. Fraternis açısındansa, imparatorun neyi ne kadar anladığı hiçbir önem taşımıyordu elbette. Aurelianus dönemi boyunca ' öabalar, saray desteğiyle yükseliş olanağından ya-rarlanmaya çalışa.

Aurelianus, 273 yılında Palmyra kraliçesi Zenobia'yı ye-nilgiye uğratmasını güneşin ona sağladığına inanmıştı ve aynı yıl, çok kısa bir süre sonra, en büyük göksel ilahi güç olduğu-na inandığı tann için büyük bir tapınak inşa etti. Güneş, impa-ratorluğun evrensel tanrısı ilan edildi ve Aurelianus, Sol Invic-

286 Robert Turcan, a.g.e, s. 216

tus kültünü, resmi kült statüsüne yükselterek bir güneş-tann tektanncıhğı oluşturmaya çalıştı. Aurelianus'un güneş-tann di-ni, Mithra dini değildi ama Mithraizm'in izleyicileri, Mith-ra'nın güneş ile olan bağlantısından yararlandılar.287

Siyasi anlamda bu, imparatorluk içinde ağırlığa sahip bir asker-bürokrat. kadrosu yetiştirmiş olan Fraternis için azımsana-mayacak bir zaferdi, çünkü devlet kademelerinde elinde tuttu-ğu güç merkezlerine bir de rahipler grubu ekleniyordu şimdi. Aurelianus, kültü resmileştirdikten sonra, Mithra rahipleri için bir de kurul (collegc) oluşturmuş ve Pontifices Solis adını alan bu grubu Roma'nın resmi ruhani yöneticileri arasında ayrıcalık-lı bir noktaya getirmişti. Eski gücünü ve prestijini çoktan yiti-rip devlet yöneticileri elinde bir formaliteye dönüşen Sybüline kurulu yerine, şimdi resmi güç kazanan bir başka saygın rahip grubu denetim altına alınabilirdi. Her ne kadar Aurelianus'un tasarladığı Pontifices Solis, Mithra kültünden farklı bir ruhani kurul gibi görünse de, ordu ve bürokratlar arasında kilit nokta-ları elinde tutan Fraternis için, bu mevziyi kazanıp denetle-mek hiç güç olmayacaktı.

Kültün ilk günlerden itibaren Mithra'nın doğum günü ola-rak kutladığı 25 Aralık tarihi, bu tarihten itibaren Nataiis Solis Invicti adıyla Roma'nın resmi bayramları arasına girdi. Howard Snider, Tarihsel olarak bu, güneşin geri dönüşünün belirgin-leştiği ve yeryüzünün, yaşamın yenilenmesinin onaylandığı gün-dü, diyor, bayramın Kış Gündönümü'ne denk geldiğini anım-satırken Bu kutlama yalnızca yılda bir kez değil, 'Güneş'in Günü'nde [Pazar - Sunday] her hafta yinelenirdi.288

Benzeri biçimde, Mithra'nın kendinden bir parçayı (Boğa) feda ederek yaşamı ve yeryüzünü kurtardığı Diriliş bayramı da, ilkbahar ekinoksunu izleyen pazar günleri kutlanmaya baş-ladı. Kısacası, asker kökenli tllirya'lı bir aileden gelen Aureli-anus, bilerek ya da bilmeyerek, iktidara geldikten hemen sonra, asker-bürokrat kültü olarak beliren

Mithra inancını impara-

287 Antonia Tripolitis, Reiigions of the Hellenistic-Roman Age, s 57
288 Howard M. Snider, a.g.e, s 122, köşeli parantez bana ait

torluk içinde resmi bir statüye yükseltmiş oldu. Bir anlamda, kendisinden önceki Severus hanedanının bıraktığı, ekonomik olarak çöküntüye girmiş; ispanya, Galya ve Baikanlar'da barbar saldırıları yüzünden yıpranmış ve otoritesini yitirmeye başlamış; giderek kozmopolit bir görünüm almakta olan ve yoksullaşan halkı mutsuz hale gelmiş Roma'yı dikkate değer askeri hamle-ler ve basanlarla ayağa kaldırdıktan sonra, moral ve güç tazele-mesini sağlayacak manevi bir adım daha atmıştı Sol Invictus, yani Fethedilemeyen Güneş, imparatorluğun görkemli koru-yucusu olarak bütün eyaletlerdeki askeri birliklere ve halka, Ro-ma'nın baş edilmez gücünü vurgulayarak moral pompalayacak-tı. Claudius hanedanının sona ermesinden itibaren yavaş yavaş prestijini yitiren Emperyal Kült gölgede kalırken, devletin kilit noktalarındaki asker ve bürokrat yöneticileri yanına çeken Mith-ra kültü hızlı bir yükseliş yaşıyordu.
Ne var ki, iktidan çok da uzun sürmeyen Aurelianus'tan sonra imparatorluk yine sıkıntılı günler yaşamaya başladı. Her şeyden önce, görünürdeki lüks tüketim artışına ve egemen sını-fın yaşam standartlarındaki belirgin yükselişe rağmen, Roma ekonomisi krizden bir türlü kurtulamıyordu. Cumhuriyet döne-minde, ağırlıklı olarak pleb politikaları ve sivil toplum örgütlen-melerinin yarattığı baskı unsuruyla, zengin toprak sahipleri ve tefecilerle halk kitleleri arasındaki gelir dağılımı makasının açıl-ması ya da en azından uçurumun büyümesi, bir ölçüde engel-lenebilmişti. Ama imparatorluk döneminin merkeziyetçi despo-tik politikaları, muhalif sesleri susturma yolunda giderek kalıcı yasal düzenlemeler ve uygulamaları üst üste yığdıkça, ekonomik yaşamda tekelci büyümenin durdurulması iyiden

iyiye güçleşti. Bir zamanlar, kişilerin elindeki toplam ekilebilir toprak mikta-rını belli sınırlarda tutmaya çalışan Cumhuriyet yasaları çoktan unutulmuş; tarım efendileri önlerinde set tanımaksızın ser-vetlerini büyütmeye başlamışlardı.

Bir kurum olarak kölelik, azat sistemi ve kırsal kesimdeki özgür köylülerin hızla tarım işçilerine dönüşmesi nedeniyle çö-zülme aşamasmdaydı ama bunun yerini, büyük toprak sahiple-rine ait tarım işletmelerinde çaresizlikten ötürü neredeyse boğaz

tokluğuna çalışmak durumunda kalan kolonlar almaya başla-mıştı. İyiden iyiye kozmopolitleşen Roma sınırlan içinde, birli-ğe sonradan fetih ya da bağlaşıklık yoluyla entegre edilmiş ya-bancı kavimlerin bey, şef ya da komutanlarını da içeren, güç-lü bir toprak sahipleri aristokrasisi Deliriyordu yavaş yavaş.

Belki ekonomi yalnızca tarıma ve toprak mülkiyetine daya-lı olmaktan kurtarılsa, bu dönüşümün yaratacağı olumsuz so-nuçların önüne belli oranda geçilebilirdi. Ama Roma egemen sı-nıfı bu basit ve kolay servet edinme (ya da büyütme) yöntemi-ni öylesine benimsemişti ki, kentlerdeki ekonomik yapı giderek zayıflıyordu. Ticaret, limanı olan belli kentlerde, kısmen başa-rıyla yürütülebiliyor gibi görünse de çoğu yerleşim merkezinde Augustus dönemine oranla iyiden iyiye zayıflamışa. Zanaat ve üretim, meslek birliklerine uygulanan baskılar ve serbest zana-atkarların içinde bulundukları olumsuz ekonomik koşullar nede-niyle giderek güçten düşüyor; işliklerini kapatanlar, kırsal kesi-me yerleşerek bir toprak beyinin yanında tarım işçisi olmayı yeğlemek durumunda kalıyorlardı. Denebilir ki, kentlerdeki ekonomik etkinlik, neredeyse bütünüyle, tefecilikle sınırlıydı. Kentli nüfus, iş olanaklarının yavaş yavaş azalması ve kentlerin ekonomik anlamda çekiciliğini yitirmesiyle birlikte, taşraya göç edip kolonlara dönüşmeye başlıyordu.

iktidarların ve imparatorların önünde muhalefet anla-mındaki hemen tek güç, ordunun radikal ve aydın subay grup-larıydı; bir başka deyişle Fraternis'in darbeci kanadını oluşturan ve asker-bürokrat kademelerinde Mithra kültünü birleştirici bir örgütsel güç olarak kullanan, bir tür devlet muhafızları top-luluğuydu. Ne var ki, ikinci ve üçüncü yüzyıllar boyunca bu as-keri unsurlar yalnızca istedikleri zaman ayaklanma örgütleyip, imparator değiştirmekle ve iktidarı denetlemenin manevi haz-zı ile yetinmemişler; toprak mülkiyeti sistemi içinde kendileri-ne yer açarak yavaş yavaş egemen sınıfın saflarında boy göster-meye başlamışlardı. Hemen her askeri zaferden sonra büyük ko-mutan ve subaylara, tarıma elverişli toprak parçaları ve onu iş-leyecek kolonlar, yani topraksız yoksul köylüler hediye edili-yordu. Yüksek noktalardaki bürokratlar da bu servet paylaşı-

'

mından nasiplerini alıyorlardı tabii; çünkü, aslına bakılırsa Bü-yük Romanm askerlerini ve sayıları giderek artmakta olan bü-rokrasi mensuplarını besleyecek ekonomik gücü yoktu ve sürek-li paranın değeri düşürülüyordu. Toprak tahsisi, bir tür sus payı ve ganimet paylaşımıydı. Ancak, ekonomik çıkarlara bağlı bu yozlaşma, ordunun di-siplinini ve üst kademelerin birliğini büyük oranda zayıflatmış-tı. Hemen her büyük iç çalkantının ardından, eyaletlerdeki as-keri birlikler, kendi generallerini imparator ilan etmeye başla-mışlardı ve özellikle nüfusun yabana göçler ve barbar kökenli askeri birlikler nedeniyle iyice kozmopolitleştiği Batı bölgelerin-de, her biri büyük toprak beylerine dönüşmeye başlayan komu-tanlar, sık sık merkezi otoriteye kafa tutuyorlardı. Cumhuri-yetin çöküşüne yol açan iç savaş ve kargaşalar, bir süre varlığı-nı koruyabilen Pax Romana'nm ardından, geri dönmüş gibiydi.

Üçüncü yüz yıl sonunda iktidarı ele geçiren Diocletianus, iç bütünlük ve istikrardan uzaklaşmış, ekonomik anlamda ciddi sar-sıntılar yaşayan, yozlaşmalara teslim olmuş böylesi bir Roma'nın imparatoru olarak bulmuştu kendini. Tek çarenin, evrensel Ro-malı ruhunu yeniden güçlendirmek olduğunu düşünüyor ve bunu sağlayacak araçların en güçlüsü olarak, din birliğini gö-rüyordu. Augustus'tan itibaren iktidara gelen imparatorlar Em-peryal Kült'ü önemsemişlerdi ama hiçbiri, Roma topraklarının bütününe egemen olacak tek bir inanç sistemini biçimlendirme-ye çalışmamışlardı. Devletin geleneklerine aykırıydı her şeyden önce bu; Roma, resmi tannlarm el üstünde tutulduğu ama di-ğer inanç ve dinlere yaşama serbestisi tanıyan; tapınımı bireyle-rin kendi tercihlerine bırakan bir devlet anlayışına sahipti.

Diocletianus, ilkin Emperyal Kült'ü eski saygınlığına kavuş-turmaya çalıştı. Ardından, bir tür reform girişimine başvurarak, kuruluştan beri Roma'nın büyük tanrısı kabul edilen Jüpiter'e, ülkedeki bütün inanç kültlerinin ve dini grupların saygı göste-rip, bağlılık bildirmelerini istedi. Diğer dinleri yasaklamaya ça-lışmıyordu ama Ataların Dinini Roma manevi yaşamının en üstüne yerleştirmeyi amaçlıyordu. Bunun, Romalı t k duygusu-nun gelişmesi için vazgeçilmez ön koşul olduğuna inanmıştı.

Gerİleme. Çözülme ve Fraternis

Girişimleri, çoğunlukla muhalefetle karşılaşmadı. Roma sı-nırları içindeki dinsel gruplar ve tapınak erbabı, varlıklarına ve ibadetlerine karışmama güvencesi veren imparatorun suyuna gi-derek, Emperyal Kült'e ve Jüpiter'e bağlılıklarını, saygılarını sundular. Ancak tek istisna, ikinci yüzyıl ortalarından itibaren 317 imparatorluğun çeşitli eyaletlerinde kendi cemaatlerini kurmaya başlayan Hıristiyan gruplarıydı. Devletin dini kurumlarını ve tanrılarını kabullenmeme yolunda gösterdikleri kararlı ve ısrar-lı direniş, Diocletianus'u ilkin şaşırttı, ardından da denetlene-mez bir öfke ve cezalandırma histerisine yöneltti. 303 yılında düzenlenen dört

ayrı operasyonla,. ülkedeki tüm Hıristiyan grupları üzerinde şiddetli bir koğuşturma terörü başlatılıyor-du. Bacchanalia Olayı'ndan sonra, Roma tarihinde bir dinsel gruba yöneltilmiş ikinci büyük resmi operasyondu bu. Aşağı yukan aynı dönemlerde Diocletianus, ordu içindeki dalgalanmalara son verip, birliği sağlamaya ve Augustus döne-mindeki gibi imparatorluğa bağlı bir askeri örgütlenme oluştur-maya yönelik çabalara girişti. Ama bunun için, ilkin İtalya'nın kuzeyinde ve Tuna kıyılarında alabildiğine yoğunlaşan yabancı kavimlerin akın ve yağmalarını durdurması; başarılı bir komu-tan olarak tüm askeri birlikler üzerinde etki yaratması gereki-yordu. Roma'da alışılmış olduğu üzere bir tür askeri darbeyle iktidarı ele geçiren Diocletianus, lllirya kökenli, başarılı bir as-kerdi ve özellikle imparatorluğun doğu eyaletlerinde ve Balkan-larda yaşanan başıbozukluğun, karmaşanın nedenlerini yakın-dan biliyordu.
Fazla yontulmamış, kıt bilgili bir kişiydi, diyor Server Tanilli.
Askeri hiyerarşinin bütün derecelerini tırmanmıştı. Selefi Numerien öldürüldükten sonra, Doğu ordusunun yüksek rütbeli subaylannca imparator yapılmıştı. Rakibi Aper'i de ken-di elleriyle öldürdü, ön plana savunma ve örgütlenmeyi alarak, imparatorluğun idaresi ve yeniden kuruluşuyla ilgili en karma-şık sorunlan, kaba çizgileriyle de olsa, askerce bir doğruluk ve ustalıkla çözdü.289

289 Server Tanilli, a.g.e, s 611

FRATERN1S.- Kayıp Kitaplar. Gizil Kardeşlik

İktidara geldiği andan itibaren yaptıkları izlendiğinde, özel-likle onu imparatorluğa taşıyan Mithra kültü üyesi askeri grup-ların desteği dikkate alındığında, Roma tarihinin bu son istik-rarlı restorasyon dönemine imza atan Diocletianus'un ardında Fraternis'in rolü de daha belirgin hale geliyor. Birçok tarihçi-nin üzerinde birleştiği gibi Diocletianus, iyi bir askerdi ama devlet yönetimi, kurumlaşma ve örgütlenme üzerine ne bilgisi

ne de deneyimi vardı. Oysa onun döneminde yapılan hamleler yalnızca askeri basanlarla sınırlı kalmamış, yönetsel anlamda ol-dukça kritik kararlar alınıp, devlet kademelerinde ciddi düzen-lemelere gidilmişti.
tik günden itibaren imparatorun sağ kolu olarak görev ya-pan ve önemli askeri başarılara imza atan, yardımcısı Maximi-anus da siyasi anlamda oldukça bilgisiz ve deneyimsiz bir yöne-ticiydi. Stephen Williams, Maximianus'un iyi bir komutan ve sağlam karaktere sahip sadık bir dost kimliğiyle imparatorun ya-nında yer aldığını ama ufkunun savaş alanları, zaferler ve as-keri düzenle sınırlı olduğunu söylüyor.290 O halde Diocleti-anus'un gerçekleştirdiği büyük reorganizasyon hamlesinde lo-jistik desteği kim vermiş olabilirdi
imparator, lider modeli olarak kendisi gibi llliryalı başa-rılı bir komutanken iktidarı ele geçiren Ve özellikle Gotlar, Cer-menler ve Vandallara karşı kazandığı zaferlerle Roma'nm sınır güvenliğini sağlayan Aurelianus'u seçmişti. Dolayısıyla, Emper-yal Kült ve Jüpiter tapınımını yeniden yüceltmeye çalışırken bi-le, aklı bir yandan da Auelianus'un yaşamı boyunca bağlı kaldı-ğı Sol Invictus'un koruyucu gücündeydi. Onu imparatorluğa ta-şıyan subayların ve sonradan seçtiği kurmay takımının içinde, çok sayıda etkin Mithra üyesi bulunuyordu. O halde, eğer işin içinde Fraternis parmağı varsa, yönetimde gerçekleştireceği re-form ile birlikte, Fethedilmez Güneşin de yeniden resmi kültlerin en büyüğü statüsüne getirilmesi beklenebilirdi.
Aslına bakılırsa, gelişmeler tam da böyle bir seyir izledi. Diocletianus, ilkin imparatorluğun yönetim sistemine kalıcı bir
290 Stephen Williams, Diocletian and the Roman Recovery, s 44

Gerileme. Çözülme ve Fraternis
değişiklik getirdi Yönetim tek kişinin elinde olmayacak; basit bir hiyerarşiyi koruyarak, iki kişi tarafından paylaşılacaktı. Ya-ni, tıpkı eski Cumhuriyet rejiminin konsüllük sisteminde oldu-ğu gibi. Bu iki yöneticilik makamına Augustus unvanını ge-tirdi ve kendisiyle birlikte,

yardımcısı Maximianus'u da bu un-vanla onurlandırdı. Ardından, oldukça radikal bir yönetsel dü-zenlemeye gitti Sınırları oldukça büyüyen imparatorluğu üni-ter yapı içinde tutmaya, tek bir imparatorun gücünün yetmeye-ceğine ikna olmuş görünüyordu, özellikle de, doğu ve batı eya-letleri arasındaki sosyal ve siyasi doku farkının, iki parçalı ama bir biçimde koordine edilmiş bir yönetim sistemi gerektir-diğini düşünüyordu, iktidara geldiği andan itibaren doğuya ay-rı bir önem vermiş ve Roma'da bile oturmayıp, kendine mer-kez olarak İznik'i seçmişti zaten. Bunlardan yola çıkarak, devlet tarihinde ilk kez, Doğu Roma ve Batı Roma kavramlarını gündeme getirdi ve Maximianus'u Batı'nın, kendini de Do-ğu'nun Augustusu ilan etti. Herhangi bir anlaşmazlık duru-munda, o sözünü ettiğimiz basit hiyerarşiye bağlı olarak son sö-zü söyleme yetkisi, Diocietianus'un elinde olacaktı.

imparator bununla da yetinmedi Augustus'un ölümünden itibaren Roma'da büyük çalkantı ve kargaşalara neden olan ve-liaht sorununu kesin çözüme kavuşturmak istedi. Bundan böy-le, her iki imparator, göreve başladıktan sonra kendilerine birer Caesar seçip onları prens ilân edecekler ve böylece ölümlerin-den (ya da yaş haddine bağlı yirmi yıllık görev süresinin dol-masından) sonra yönetime kimin geleceğine ilişkin karmaşa ya-şanmasının önüne geçeceklerdi. Caesar olarak seçilen prensler de, Augustus unvanını alarak imparatorluğa yükseldiklerinde, ilk iş olarak yeni birer Caesar belirleyeceklerdi. Genç prensler yalnızca birer iktidar varisi olarak yönetim dönemlerinin gel-mesini beklemeyecek, bu süre içinde iki farklı eyaleti de impa-rator temsilcisi sıfatıyla yöneteceklerdi.

Tetrarşi (Dörtlü Yönetim) adı verilen bu sistemle em-peryal gücü bütün eyaletlerde baskın kılmayı hedefleyen Dioc-letianus, dört rakamı ile ilgili bir saplantı da geliştirmişti gö-rünüşe bakılırsa. Dört mevsim, dört temel element, dön kıta

olduğu gibi, dört de yöneticinin olması aynı derecede doğal ka-bul edilmeliydi.291 Bu, Roma imparatorluğunun, dünyanın dört köşesine egemen oluşunu da simgelemekteydi ona göre.

Böylece, 293 yılının Mart ayında Maiximianus, Viyana'da resmi bir açıklama yaparak, eski Dalmaçya valisi ve başından itibaren Diocletianus'un en büyük destekçilerinden biri olan Marcus Flavius Constantius'u kendi seçtiği Caesar olarak ilân etti. Aynı anda Diocletianus da Sirmium'da yaptığı bir açıkla-mayla, yakın dostu ve destekçisi, yıldızı Aurelianus döneminde parlayan başarılı ve deneyimli komutan Gaius Galerius'u Caesar unvanıyla onurlandırdı. Her iki genç prens de ordunun Mithra kültüne bağlı radikal reformcu subayları arasındaydılar.

Eğer imparatora lojistik destek veren akıl hocaları Mithra üyesi idilerse, niçin ilk günden itibaren, tıpkı rol modeli ola-rak seçilen Aurelianus'un yaptığı gibi Sol Invictus yüceltilmedi de Jüpiter en büyük resmi tanrı ilan edildi Bu nokta, çok açık ve net değil; ancak karar alma süreçlerinde Diocletianus'un ka-fasının karışık olduğu ve izlediği çizginin değişken bir rota uzantısında yalpaladığı söylenebilir. En azından ilk yıllarında, kendisi de Mithra kültünün derin etkisi altında bulunmasına karşın, Roma'nın eski geleneksel tanrılarını yüceltmeyi Alan Çağ'a dönüş için gerekli bir strateji olarak değerlendirmişti.

İmparatorluğun geniş sınırları içinde birbirinden farklı çok sa-yıda yerel kült ve din olmasına anlayışla yaklaşıyordu ama bu hoşgörüsü, hepsinin birbirlerinin yaşam haklarına saygı duyma-sı ve Roma'nın geleneksel tanrılarını kabul etmeleri koşuluna bağlıydı.

Kendilerininki dışında tüm inançları putperestlik ve kâ-firlik ile suçlayan, imparatorluğun tanrılarına saygı göstermeyi reddeden ve bu konuda oldukça ısrarlı ve inatçı davranan Hı-ristiyan gruplar, Diocletianus'un gazabına bu nedenle uğramış-lardı zaten. Hıristiyan tarihçilerin Büyük Koğuşturma olarak adlandırdıktan dönem dışında, hem kendisi hem de yardımcısı Maximilianus, bütün yerel kült ve dinlere aynı mesafede dur-

291 Stephen Williams, a.g.e, s 64

maya çalışmış, farklı eyaletleri gezdikçe o bölgelerin tanrıları için tapmaklar inşa ettirmiş ve hoşgörüyü elden bırakmamıştı. İmparatorluk içinde varlığını sürdüren kültlerden herhangi bi-rini diğerlerinin üzerine çıkarıp resmi statüye kavuşturmanın, bu tarafsızlığı gölgeleyerek, iç bütünlüğe zarar verebileceğinden endişe ediyordu. Jüpiter'i seçmesinin nedeni de buydu zaten. Roma geleneğinin en eski tanrısı, imparatorluğun egemen oldu-ğu tüm bölgelerde ortak bir miras duygusunu pekiştirecekti. Diocletianus'un gereksinim duyduğu şey bir ilahiyat dev-rimi değil, yalnızca genel kabul gören senaryoda bir değişikliğe giderek, Sol Invictus yerine Jüpiter'i en yüksek konuma yerleş-tirmekti, diyor Stephen Williarr.s. Jüpiter'in heykeli Nicome-dia yakınlarındaki tepede ve Roma forumunda en yüksek sütu-nun üzerine yerleştirildi. Ama aynı zamanda Sol da madeni pa-ralarda yüceltildi, italya'da ona adanan bir güneş tapınağı, Di-ocletianus tarafından inşa edildi [,..]292

Ne var ki imparatorun direnci çok da uzun sürmeyecekti. Hem prens olarak seçtiği iki Caesar, hem de sağ kolu duru-mundaki yardımcısı Maximianus, Mithra kültüne mensuptular. Onu destekleyip iktidara taşıyan, çevresindeki tüm subaylar da öyle. Üstelik, dördüncü yüzyıl başında Hıristiyan gruplarına karşı açtığı kampanya sırasında Diocletianus, yanında bir destek görebilmek için Mithra kültüne biraz daha yakınlaşmıştı. 305 yılında, yirmi yıllık iktidar süresini doldurduğu için, biraz da sonraki imparatorlara örnek oluşturmak üzere, kendini emekli-ye ayırarak görevden uzaklaştı, aynısını Maximianus'tan da is-tedi. Böylece Galerius ve Constantius yeni Augustus'iar olarak yönetimi üstlenecek, ardından da iki yeni Caesar daha prenslik konumuna getirilecekti.

Diocletianus bu noktada otoriter gücünü kullandı ve yeni prensler için yalnızca Galerius'un fikrini aldı, Maximianus ve Constantius'a danışmaya gerek görmedi. Yönetimin babadan oğula yetki devredilen bir klasik monarşi görünümüne bürün-mesini istemediği için, Maximianus'un oğlu

Maxentius ve
« Stephen VVilliams, a.g.e, s 161

Fraternis — F.21

FraterniS Kayıp Kitaplar. Giril Kardeşlik

Constantius'un oğlu Constantine'i devre dışı bıraktı bu seçim-lerde. Yeni Caesar'lar olarak Panonia'lı (Macaristan) bir subay olan Severus'u ve Galerius'un yeğeni Maximinus'u belirledi.293 Tetrarşinin başı olan imparatorun kararı elbette tartışılmayacak-tı; ama oğluyla ilgili planları olan Constantius, bu seçimden hiç hoşnut değildi.
Diocletianus ve Maximianus törenle görevi yeni Augus-tus'lara bıraktıktan sonra, birer sade vatandaş kimliğiyle per-de gerisine çekildiler. En azından, görüntü böyleydi. Eyalet ve bölge paylaşımları belirlendi, Constantius Britanya ve Galya'nın yanı sıra ispanya'dan da sorumlu olurken, Balkanlar ve Anado-lu'yu Galerius aldı. Yeni Caesar'lardan Severus'a Kuzey Afrika ve italya verildi, Maximinus'a da Suriye ve diğer doğu eyalet-leri kaldı.
Ancak, her şey göründüğü gibi sorunsuz yürümeyecekti. Constantius daha göreve başlar başlamaz, oğlu Constantine'i kendisine yardıma olmak üzere, Galerius'un da gönülsüz ona-yını aldıktan sonra (aslında biraz da oldubittiye getirerek) yanı-na çağırdı. Aradan henüz yalnızca bir yıl geçmişti ki, 306 yılı-nın Temmuz ayında Constantius York kentinde öldü. Kendisi-ne bağlı askeri birlikler, daha Roma'daki yetkililer ne olduğunu anlayamadan, oğlu Constantine'i yeni Augustus ilan ettiklerin-de, ortalık birden karıştı. Galerius, belirlenen sistem ve kural-lar gereği, bu konuma gelmesi gereken kişinin Severus olduğu-nu, ama eğer istiyorsa kendisine Caesar'lık verilebileceğini bil-direrek bir orta yol buldu, uzlaşma sağladı.
Bütün göstergelerin fırtına öncesi sessizliği işaret ettiğini fark eden ve

ardında bıraktığı sistemin sarsılmasından endişe duyan Diocletianus, tam da dört yönetici arasında iktidar kav-gasının ufukta göründüğü bir anda ortaya çıktı ve duruma mü-dahale etti 308 yılının Kasım ayında, Viyana yakınlarındaki Carnuntum'da, Maximianus ve Galerius'la birlikte, özel bir konferans düzenlemişti eski imparator.

293 Hans A. Pohlsander, The Emperor Constantinee, s 14

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Bu konferansın sonunda, bir sunak, yenilmez güneş-tann Mithra'nın bu yönetimin koruyucusu olduğunu ilan eden bir yazıtla kutsandı ve Carnuntum'daki Mithra tapınağı yenilendi. Bu adak, Mithra'nın, Aurelianus'un güneş-tanrısmın yerini ala-rak Roma'nın resmi tanrısı olmasını sağladı. Bu dönemde Mith-raizm doruktaydı ve imparatorluğun tek dini olmaya aday gö-rünüyordu [...]2«
Sonunda Diocletianus, yeniden ufukta beliren iç savaş ve kargaşa tehlikesini ortadan kaldırma yolu olarak, Galerius'a des-tek vermeyi ve Roma için tek bir imparatorluk dini yaratma-yı tasarlamış ya da buna bir biçimde birileri tarafından ikna edilmiş olmalıydı. Ne var ki, işler pek de beklendiği gibi yürü-meyecekti. O tarihten itibaren, Cumhuriyet dönemindeki iç kargaşaları bile mumla aratacak; kazanmaktan başka hiçbir il-kenin, hiçbir değerin önemsenmediği, kirli bir iktidar mücade-lesi yaşanmaya başladı Roma'da.

294 Antonia Tripolitis, a.g.e, s 57

Devlet geleneklerinin salt kazanmak uğruna ayaklar altı-na alındığı, uzun, yıpratıcı ve kanlı bir iktidar mücadelesinden galip çıkmayı başaran Constantine, 323 yılında Roma'nın tek egemeni olarak imparatorluk koltuğuna yerleştiğinde, Diocleti-anus'un oldukça kısa ömürlü Tetrarşi projesi de bütünüyle so-na ermişti artık. Yeni hükümdar, yetki ve otoritenin hiçbir bi-çimde paylaşılmadığı bir mutlak monarşinin tek çözüm olduğu-na inanıyor; eşine az rastlanır bir despotizmi Roma toprakları-na egemen kılmaya hazırlanıyordu.

Constantine ilkin, ülkedeki güç dengelerini ve siyasi baskı unsurlannı dikkatle gözden geçirdi. On beş yıllık iç savaş sıra-sında bir şeyi çok net olarak anlamıştı ki, ordu bütünüyle diz-ginlenip denetim altına alınmadıkça, iç kargaşaların, darbe giri-şimlerinin ve siyasi entrikaların ardı arkası kesilmeyecekti. Su-bayların ve nüfuz sahibi bürokratların stratejik önderligiyle her an yeniden parlayacak bir ayaklanmanın tedirginliğini yaşadığı gibi, neredeyse bir tür devlet içinde devlet olmaya doğru gi-den Fraternis'in de hiç kuşkusuz farkındaydı.

Ancak büyük ve kapsamlı bir operasyona en azından ilk yıl-larında cesaret edemezdi; çünkü kendisinin de bağlı olduğu Mithra-Sol Invictus kültünün şimşeklerini bir anda üzerine çe-keceğini biliyordu. Bu nedenle, başlangıçta adımlarını dikkatli atmaya ve bütün siyasi baskı gruplarının yoğun etkinliklerine sahne olan Roma kentinden, mümkün olduğunca uzak durma-ya karar verdi. Tasarladığı recganizasyon, imparatorluğun baş-kentini değiştirmekten başlayacak radikal hamleleri gerektiriyor-du. Bu nedenle yüzünü doğuya çevirdi; oldukça güvenli ve stra-tejik bir konuma sahip olduğunu düşündüğü Byzantium'da ye-ni bir yapılanma hareketini başlattı.

Diğer yandan Constantine, dörtlü yönetimi lağvedip mutlak monarşiyi biçimlendirirken, yalnızca eski imparator Diocleti-

anus'a bağlı çevreleri değil, umutsuzca Cumhuriyet'i diriltmeye çabalayan tüm siyasi grupları da bütünüyle karşısına alarak, ken-disine yönelik olarak düzenlenecek bir darbe girişimi riskini fazlasıyla artırdığının farkındaydı. Hem çevresinde bir tür kal-kan oluşturup ikddannı koruyacak, hem de tasarladığı mutlak monarşiyi sağlamlaştırıp iç bütünlüğü sağlayacak gücün, daha önceki imparatorların zaman zaman düşünüp cesaret edemedik-leri bir büyük hamleyi gerektirdiğine inanıyordu Devletin tek bir resmi din çevresinde, teokratik ilkelere göre örgütlenmesi.

Böylesi bir değişimin, devledn sekiz yüz yıllık gelenek ve eğilimlerine bütünüyle aykırı olduğunu daha önce görmüştük, tçinde birçok farklı halkın, dolayısıyla çok sayıda yerel inanç ve kültün barındığı Roma, manevi yaşamın liberalliğini koruyarak bu toprakların bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştı şimdiye dek. Tek bir dini benimseyip onu devledn siyasi yapısına ve örgüt-lenmesine egemen kılma girişimleri, büyük olasılıkla dirençle karşılaşacaktı. Constantine'in pek güvendiği otoritesi ve gücü, bu direnci kırmaya ve tepkileri göğüslemeye yetecek miydi Sorunlar bu kadarla da kalmıyordu İmparatorluk için res-mi din olmaya aday en büyük cemaat, hiç kuşkusuz içinde dev-let ileri gelenlerinin, popüler komutanların, generallerin ve nü-fuzlu bürokradann yer aldığı, hatta Constandne'in de mensubu olduğu Mithra kültüydü. Eğer seçimini bu doğrultuda kullanır-sa, gelebilecek tepkileri en aza indirgeyebileceğinin de farkın-daydı imparator. Ama bu kez, en büyük kâbusu olan darbeci generaller grubunun elini güçlendirmiş ve kendine ciddi rakip gördüğü bir zümrenin devlet içindeki etkinliğini iyice artırmış olacaktı.

Sonunda, bir taşla' iki kuş niteliğinde, ideal çözümü bul-duğunu düşündü Eğer yapacağı hamlelerle Diocletianus'a bağ-lı grupları karşısına alacaksa, onlarla başa çıkabilmek için bir tür taban yaratmalı ve Tetrarşi'nin kurucusu eski imparatordan nefret eden bir başka kideyi yanına almayı becermeliydi. Diğer yandan, eğer Mithra kültünün siyasi etkinliği ve gücünü kırma-ya çalışacak, böylece askeri klikleri pasifize ederek ezmeye çalı-şacaksa da, alternatif bir cemaatin desteğini sağlaması gerekiyor-

du. Her iki açmazın da yanıtı, aynı noktada buluşuyordu artık imparatorluk sınırları içindeki en yaygın dört cemaatten birine sahip görünen Hıristiyanlığı, devlet koruması altına alarak res-mileştirmek! Eski imparatora bağlı çevreleri karşısına almaya hazırlanırken, Diocletianus döneminde büyük baskı ve koğuş-turmalara uğrayan Hıristiyanlardan daha coşkulu ve daha güve-nilir bir dayanak bulabilir miydi Ordu içindeki darbeci grup-ları, en başta da Mithra üyesi Fraternis fraksiyonunu etkisiz ha-le getirmek için, daha uygun bir çözüm var mıydı

Yeni dine yumuşak geçiş

Constantine, biraz da bu düşünceyle, Hıristiyan grupların en yaygın olduğu doğu eyaletlerine ağırlık verme yoluna gitti. Byzantium, onun için daha sağlam ve daha güvenli bir başkent olacaktı. Ancak, Anadolu topraklarında incelemelere başlar baş-lamaz da, işini hayli zorlaştıracak bir sorunun farkına vardı Hıristiyanlık adı alanda tek bir kategoride toplanacak, homo-jen bir cemaat söz konusu değildi. Yahuda'da üç yüz yıl önce muhalif Essene mezhebince başlatılan bir dini hareket, egemen ruhban sınıfı tarafından (Roma desteğini de alarak) ezildikten sonra ilkin Galile bölgesine sığınmış; sonra az sayıdaki müridin Suriye, Mısır (iskenderiye) ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere imparatorluk topraklarına dağılmasıyla, birbirinden alabil-diğine farklılaşan bir mezhepler topluluğuna dönüşmüştü.

Bu ayrışmada, diasporadaki Yahudi cemaatlerinin desteğini alma konusundaki başarısızlığın sonucu, değişik grupların, git-tikleri bölgelerdeki yerel inanç kültlerine yakınlaşma çabalarının büyük payı vardı. Sözgelimi Ege kıyılarındaki kentlerde misyo-nerler bekledikleri ilgiyi bulamayıp, üstüne bir de yerel halkın tepkisiyle karşılaşınca, kendi Mesih hikâyelerini bir biçimde Di-onysos mitleriyle yakınlaştırmaya çalışarak sempati toplama yo-luna gitmişlerdi. Dönemin bilim ve felsefe merkezi iskenderi-ye'deki

gruplarsa, Gnostik cemaatler ile yakınlaşma yolunu se-çerek kendi kutsal metinlerini (gospel) oluşturmuşlardı. '

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

Binlerce yılın tanrıça inancının izinin silinmediği Batı Ana-dolu kentlerinde, sözgelimi Artemis'e bağlılığıyla tanınan Efes'te büyük tepkiyle karşılaşınca, Meryem Ana figürünü abartılı biçimde öne çıkarmayı denemişlerdi. Kamca ve Sicil-ya'daki gruplar da aynı yolu yeğleyerek, Anne'yi en az Mesih 327 kadar öne çıkaran .ve Magna Mater ile yakınlaştıran bir kült ge-liştirmişlerdi. Anadolu'nun doğusunda Zerdüşt ve Manişeizm etkisinde gelişip, Pers teolojisine yaklaşan bir Hıristiyanlık an-layışı söz konusuydu.

Bütün bunlardan dolayı, farklı Hıristiyan cemaatlerin üyele-riyle görüşen Constantine, her biri kendini Mesihçi (Hıristiyan) olarak adlandırsa da, yerel farklılıkların ileride ciddi sorunlara yol açacağım sezdi. Etkili bir çözüm bulma konusunda inatçı bir ka-rarlılığa sahip olduğu için de, danışmanlarına bütün grupların înciP'lerini, ibadet geleneklerini, ritüel ayrıntılarını ve teolojik yapılarını inceleme talimatı verdi. İmparator, belirlediği resmi di-ni sentetik olarak yeniden, kendi elleriyle biçimlendirecekti.

Devlet kademelerindeki Mithra üyesi güçlerin, bu süreç içinde halkı etkilemekte ne denli başarılı olabileceklerinin far-kındaydı. Bu nedenle, dinin biçimsel ilkelerini ve kutsallık an-layışını elden geçirirken, Mithra ve güneş unsurlarını öne çı-karıp, baü eyaletlerinde karşılaşabileceği olası direnci azaltmak istedi. Sorun yalnızca içinde kutsal metinlerin yer aldığı bir or-tak derleme (İncil) oluşturup, ülke genelinde tek tip örgütlen-meyi gerçekleştirecek tapınaklar sistemini (Kilise) yaratmakla sı-nırlı değildi; yazılı olmayan adet ve geleneklerin de homojen bir biçim alması ve teokratik örgütlenmeyle kusursuz bir uyum sergilemesi gerekiyordu.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Hıristiyan grupların Mith-ra kültüylc benzeşen adetleri vurgulanarak öne çıkarıldı; hatta bunlara yenileri eklendi. Constantine'in eseri olarak adlandı-rabileceğimiz Roma Hıristiyanlığına, bu operasyon sürecinde eklenen bazı belirleyici unsurları kısaca gözden geçirelim şimdi

- Roma halkı, işin içinde doğaüstü niteliklere sahip tan-rısal bir figür olmadan, herhangi bir dinin mensubu olmaya ik-

na edilemezdi. Dolayısıyla, adı Kurtarıcı sözcüğünden gelen İsa (Mesih), bazı Yahudi kökenli grupların inandığı gibi Dün-yaya hükmedecek bir Yahudi Kralı ya da Gnostik grupların yeğlediği biçimiyle Tanrı sözünün nesneleştigi bir ruh olarak sunulamayacaktı bu durumda. Onun insan kimliği ancak, Tanrı'nın Oğlu ve dolayısıyla, kutsallığın görünümlerinden birini temsil eden, Tanrı'nın ta kendisi olabilirdi. Böylesi bir tanımlama, antropomorfik (insan görünümlü) tanrılara kavram-sal olarak aşina olan Roma halklarına daha uygun olacağı gibi, Emperyal Kült'ün ruhuyla da bütünleşecekti, (ölen imparato-run Tanrı, onun oğlununsa Tanrı'nın Oğlu nitelemeleriyle anıldığını hatırlayalım.)

- İskenderiye'deki gnostiklerin ya da Doğu Anadolu'daki Hıristiyan grupların elindeki metinlerde hiç değinilmeyen, ama Mithra ve Yunan gizem kültlerinde sık rastlanan bakireden doğma motifi (sözgelimi Demeter'in kızı Kore'nin bakireyken doğum yaptığı ve Yıl Tanrısı Aion'u dünyaya getirdiği, yaygın inanışlardan biriydi295), Mesih'in tanrısallığını vurgulamak üze-re yeni teolojiye entegre edildi. Ama söz konusu motifin yalnız-ca Constantine editörlüğünde yapılmış bir eklemeden ibaret ol-duğu da söylenemez. Yeni dini seçen Yahudi gruplarının inanç-larını güçlendirmek amacıyla, Tevrat'ta çok rağbet edilen pey-gamberlerce dile getirilen kehanetlerin zaman içinde doğrulan-ması unsurundan da yararlanılmıştı burada. Bir başka deyişle, bakireden doğma motifi

İncil'e (yalnızca Matta ve Luka'nın metinlerine) girmişti, çünkü Tevrat'ta (Işaya 714) Mesih'in böyle doğacağı söyleniyordu.296

- Yahudi inancında Sabbat (haftanın kutsal günü) cu-martesiydi. Roma topraklan üzerindeki kimi inanç kültlerinde de Satürn'ün Günü olması nedeniyle haftalık tapınak ayinle-ri cumartesi günleri düzenlenirdi. Ancak yeni dinde Sabbat, tıpkı Mithra kültünde olduğu gibi, Güneş'in Gününe, yani pazara kaydırıldı. En azından, bu değişimin Constantine'in buy-

295 Joseph Campbell, Mythic Image, s 34
296 Brett Younger - Fisber Humphreys, Fundementalism, s 48

ruğuyla gerçekleştirildiğini biliyoruz. Kilise liderlerine, Sab-bat'ın Yahudiler gibi cumartesi değil, Güneş Tannsı'nın günü olan pazar günleri kutlanması için açıkça talimat vermişti.297

- Yine bu pazar ayinlerinde Mithra tapınaklarında bir ge-lenek olarak sürdürülen komün yemeği, aynı ad ve biçimiyle 329 korundu. Yeryüzünün verimliliği ve yaşamın kutsandığı Mith-ra ayinlerinde Boğa'nın bedenini simgelemek üzere ekmek (ya-ni verimlilik ve bereket simgesi buğdaydan yapılan kutsal ek-mek) yenir, yeryüzüne dökülüp yaşamı oluşturan, Boğa'nın ka-nını simgelemek üzere de şarap içilirdi. Aynı ayinin, aynı sim-geleri kullanarak Magna Matcr (Kybele) kültünde de gerçekleş-tirildiğini biliyoruz. Hıristiyan Sabbat'ında gelehekselleştirilen komünyon yemeğinde de ekmek isa'nın bedenini, şarap da isa'nın kanını simgeliyordu. Çünkü Mithra'nın kendi benlik-lerinden birini feda ederek dünyaya yaşamı ve bereketi sağlama-sı gibi, Isa da kendi insan bedenini feda edip kanını dökerek, bütün .insanlığın ruhsal kurtuluşunu sağlamıştı.

- Mithra'ya bağlı askerlerin, alınlarına onun işaretini çiz-diklerini; bunun, binlerce yıldan beri çoğu kültürde güneşi sim-gelemek üzere

kullanılan X işareti olduğunu görmüştük. Ay-nı simge, yeni sentetik inanç sisteminde de kullanıldı; ancak, bir güneş simgesi olarak değil, çarmıha benzerliği öne çıkarılarak. Tanrı'nın Oğlu, hatta bizzat Tanrı olarak nitelenen ilahi ki-şinin vahşice öldürülmesinde kullanıldığı rivayet edilen, insan-lık dışı bir işkence ve idam aracının kutsanmasındaki gariplik, yüzyıllar boyu tartışılacaktı. Tucker Liebermann, haç simgesi-nin Hıristiyanlığa sonradan eklendiğini ve otantik bir unsur ol-madığını vurgularken, şu ilginç ayrıntıyı veriyor Hem Mith-ra hem de Sol Invictus, aynı zamanda güneş tapınımı ile bağ-lantılı haç ile sembolize edilirdi ki, ilk Hıristiyanlar bu nedenle haçı yasaklamışlardı!298

- isa'yı, havarilerini ve azizleri betimleyen resim ve ikon-

297 Craig R. Smith, The Qucst For Charisma Christianity and Persuasion, s 111

298 Tucker Liebermann, Soul and the Sun, s 116

larda, tıpkı Mithra ve Roma imparatorları için yapıldığı gibi, başların arkasına birer güneş diski ya da hâre yerleştiril-di.299 Kış Gündönümü ile birlikte güneşin yeniden yükselişe geçtiği, Mithra'nm doğum günü olarak kabul edilen 25 Aralık tarihiyse, İsa'nın da doğum günü olarak belirlenip, geleneğe ek-lendi.»

- Benzeri biçimde, Mithra'nm Boğa'y1 öldürdüğü gün ola-rak, İlkbahar Ekinoksu'ndan sonraki pazar günü kutlanan bay-ram, İsa'nın çarmıhtan göğe yükselişi ve dirilişi olarak Hı-ristiyan şenlikleri arasına katıldı.

Bahar kutlamaları, yalnızca Mithra'ya özgü olmadığı gibi, ondan çok daha eskiydi elbette. İmparatorluğun batısında, Magna Matcr kültü de dâhil olmak üzere birçok yerel inanç sisteminde, ekinokslar bayram olarak kutlanıyordu. Roma'nın Orta ve Kuzey Avrupa kentlerindeki halklar,

başlangıcı bilinmeyecek denli eski bir zamandan beri, doğanın ilkbahardaki uyanışını yerel tanrıçaları onurlandırarak kutluyorlardı.
Edain McCoy, Ostara, eski Almanya'daki Bakire Bahar Tanrıçası'nm adıydı, diyor. Bu bayrama adını da o vermişti. Yunanistan, Roma, Kuzey Avrupa ve Cermen ülkelerinde Os-tara, çok önemli bir bayramdı ve günümüzdeki uygulamalar da bu yaygın eski gelenekten gelmektedir.301 Yine kuzey ve ku-zeybatı ülkelerinin, Roma'da da yakından tanınan bahar tanrı-çası Eostre için, her yıl ekinoks zamanı şenlikler düzenlenirdi; Eostre, kuzey inançlarına göre yılın yarısını yeraltında geçiren güneşin yeniden yeryüzüne gelişini kutlamak ve dünyaya du-yurmak üzere, bahar başlangıcında Valhalla'nın kapılarını açar-dı.302
-Hıristiyan kültürüne Paskalya adıyla entegre edilen bay-ramın çoğu Batı dilindeki karşılığı da (Easter,' Oster), aslında bu tanrıçadan geliyordu.
İzler daha geriye doğru sürülmeye devam

299 Christopher Knight - Robert Lomas, The Hiram Key, s 79
300 Joseph Campbell, a.g.e, s 33
301 Edain McCoy, The Sabbats, s 109
302 Anthony F. Aveni, The Book of the Year A Brief History of Our Seasonal Holidays, s 72

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

edildiğinde ilkin Yakındoğu'nun ünlü tanrıçası Astarte'ye, ar-dından da BabiPin Iştar'ı ve Sümer'in İnanna'sına dek varmak mümkündü.303 Kısacası, tıpkı Noel gibi, Hıristiyanlığın ikinci önemli bayramı olan Paskalya da özgün değil, bir uyarla-maydı.
Hazırlıklarını tamamlayan Constantine, 325 yılında İznik'te büyük bir dini konsey topladı ve imparatorluk sınırlarının de-ğişik bölgelerinden on iki cemaat liderini ve 230 piskoposu bir araya getirdi. Son derece kritik bir toplantıydı bu; çünkü impa-ratorluğun yeni resmi dininin, yerel farklılıklar göstermeksizin her yerde aynı biçimde uygulanmasını isteyen

Constantine, iç tutarlılığı sağlamak üzere son düzelti ve uzlaşmaların bu otu-rumlar sırasında gerçekleştirilmesini istiyordu. Bir başka deyiş-le, Roma'ya uygun hale getirilen yeni din ile ilgili tartışma ve anlaşmazlıkların tümü, iznik'te çözülmek durumundaydı. İmpa-ratorluk içinde Kilise örgütlenmesinin biçimi ve doktrinin ay-rıntılarıyla ilgili her ayrıntı, bu ünlü konseyde netleşmeliydi.

İmparatorun güçlü otoritesine ve konseye egemen tavrına karşın, İznik oturumları oldukça tartışmalı geçti, özellikle de, Baba ile Oğul'un aynılığı ve İsa'nın tanrılığı konularında ciddi görüş ayrılıkları ve başını İskenderiyeli rahip Arius'un çek-dği sert bir direniş ortaya çıktı. Ancak bütün toza dumana kar-şın, Arius dışlanarak Baba ile Oğul'un nitelik olarak aynılığı onaylandı ve Georg Ostrogorsky'nin deyişiyle, Hıristiyan kili-sesinin amentüsü olan inanç formülü ortaya çıktı.304 Toplantı-ların sonunda örgütlenme ve hiyerarşik yapı da netleşiyor ve Constantine, Roma devlet geleneklerine uygun biçimde Ponti-fex Maximus unvanını üstlenerek, Kilise'nin de başı oluyordu.

Bu noktanın altını dikkatle çizmekte yarar var Roma dev-let yapısındaki en yüksek ruhani lider anlamına gelen Pontifex Maximus, bütün diğer dinsel kurul ve kolejlerin tek ve en yet-kili yöneticisiydi. Okurun hemen anımsayacağı gibi söz konusu

303 Richard Ailen, Star Names Their Lore and Their Meaning Their Lore and Meaning, s 463

304 Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, s 44

kurulların içinde Vesta Bakireleri, Jüpiter rahipleri, resmi kâ-hinler ve decemviri sacris faciundis, yani Sibylline kurulu da yer almıştı hep. Constantine'in kendini Pontifex Maximus ilan etmesi, imparatorun ne olursa olsun dini kurumlar üzerindeki yetkesinden vazgeçmeye niyetli olmadığının

göstergesi olduğu kadar, bu ruhani liderliğin bir kurum olarak yaşatılmasından ya-na tavır aldığını da ortaya koyuyor. Yani Hıristiyanlık impara-torluğun resmi dini haline getirilse bile, diğer dinsel kurumla-rın varlıklarını sürdürmeye devam edecekleri yönünde bir me-saj vererek, olası tepkileri yumuşatmaya yönelik bir adım atmış-tı Constanrine. Nitekim, işlevleri ve etkinlikleri son derece azal-mış olsa da, onun yönetimi sırasında hem bu rahip kurulları ve kolejler, hem de ülke sınırlan içindeki tapınak ve kültler, yaşa-maya devam etti.

Constanrine, eski dinlerin inananlarına bireysel seçim ve inanç özgürlüğü sözü vermiş, yeni dini kabul etmeyenlerin iba-det alışkanlıklarına dokunulmayacağına ilişkin güvence sunmuş-tu. Ancak bu, politik ve ince hesaplara dayalı bir garantiydi elbette. £dward Gibbon'a göre imparator, ağır ve temkinli adımlarla yürüyerek çoktannh dokuyu çökertme hazırlıktan içindeydi.30S Yürüttüğü adli takibat, koğuşturma ve getirdiği ya-saklann, inanç özgürlüğüyle ilgisinin bulunmadığına, yalnızca yasadışı din etkinliğiyle mücadele ettiğine inandırmaya çalışı-yordu kitleleri. İmparatorluğun resmi iddialanna göre baskı, tu-tuklama ve yasaklamalar, yalnızca büyü, kehanet ve okült bi-limler ile uğraşanlara yönelikti. Ama inanç kültleri ve tapınak-lar üzerinde giderek sistematik hale gelmeye başlayan baskıla-rın, artık iktidarın organik bileşiminde ciddi bir paya sahip olan, devletin desteğini bütünüyle arkasına almış Hıristiyan Kilisesi tarafından empoze edildiği, kimse için bir sır değildi.

Kilisenin Constanrine dönemindeki örgütlenme etkinlikleri ve çalışma biçimlerinde, bu gizli hesapların izlerini görmek mümkün Eski resmi din tapınakları yavaş yavaş Hıristiyan

305 Edward Gibbon, The Decline and Fail of the Roman Empire Vol I, s 825

kiliselerine dönüşmeye başladı; çoğu yerde, Jüpiter rahipleri ye-ni dinin piskoposları, Vesta bakireleri de Kilise'nin hemşi-releri haline geldi. Yani var olan kadrolar küçük dönüşüm-lere uğratıldı. Bu arada Kilise'nin organizasyon şeması, hiyerar-şik yapısı ve yatay örgütlenme çalışmalarında, bütünüyle Roma devletinin geleneksel idari ve bürokratik örgütlenme biçimi te-mel alındı. Byzantium'un adı Constantinopolis olmuş ve hem resmi başkent, hem de ruhani ve kültürel merkez olma payesi, imparatorun eseri olarak görülen bu egzotik kente verilmişti. Kısacası Roma, Constantine ile birlikte yepyeni bir yola girmiş-ti. Bu öyle bir yoldu ki, yalnızca Roma'nın değil, dünyanın ta-rihini de ciddi biçimde etkileyecekti.

Peki bütün bunlar olup biterken, Fraternis neler yapıyor-du Yeraltına geçen, kabuğa çekilen, Pythagoras'ın ideallerini ve Sibyl geleneğini yaşatmak isteyen küçük grupların izlerinin Au-gustus'tan itibaren kaybolmaya başladığını daha önce görmüş-tük. Felsefeye ve mistisizme sarılan kimi eğitimli idealistler, ikinci yüzyıldan itibaren imparatorluğun değişik eyaletlerinde zaman zaman seslerini yükseltmeye ve varlıklarını hissettirmeye başladılar. Bunların içinde en dikkat çekici fraksiyonlar, gnosti-sizme yakınlaşmayı yeğleyen ve Yüce Varlık (Supreme Being) kavramıyla Ana Tanrıça figürünü yeni bir dinsel-felsefi hare-ket içinde yeniden formüle ederek etkinlik kazanmaya çalışan-lardı.

içine girilen yeni dönemin felsefi idealleri ya da siyasi he-defleri değil, dinsel coşkuyu öne çıkardığını fark etmişti çoğu; yeni heyecan, kitleleri harekete geçirebilecek yeni güç, hızla dogmatik inanç sistemleriyle bütünleşiyor, dünya bir tür din-ler çağına doğru adım atıyordu, iskenderiye'de, Balkanlar'da, Cebelitarık'ta, Fraternis'in heterojen yapısı içinden bu rüzgârı yakalayabilmek için, artık bir muhalif Yahudi mezhebi olmak-tan çoktan çıkmış Hıristiyan inancıyla köprüler kurmak isteyen gruplar da çıktı. Kimileri, Mesih efsanesini Tanrısal Söz'ün cisimleşmesi olarak yeniden değerlendirmeye çalıştı. Bu grup-ların kutsal metinlerinde Tanrıça, ilahi bütünlüğe bağlı Bilge-lik (Sophia) kimliği ile beliriyordu. Kartacalı Montanus gibi

kimileriyse, yeni inanç dalgasıyla Kybele kültü arasında bir sen-tez gerçekleştirmeye çalışıyor ve yanında iki Magna Mater ra-hibesiyle eyaletleri tek tek gezerek, etkileyici söylevler veriyor-du. Ortaçağ tarihi boyunca bu gruplar, sonraki bölümde göre-ceğimiz gibi, sapkın mezhepler (heretics) kimliğiyle Hıristi-yan Kilisesi'nin başını epey ağrıtacaklardı.

Kardeşlik çözülüp dağıldıktan sonra iyice heterojen bir ya-pıya kavuşan Fraternis'in, en etkili ve iddialı kanadı olarak izle-diğimiz darbeciler ise, Aurelianus ile yükselişe geçip Diocle-tianus döneminde doruğa ulaşan güç ve prestijlerini, Constanti-ne'in hiç beklenmedik sürpriz uygulamalarıyla yitirmeye baş-lamanın şoku içindeydiler. Bütünüyle denetimlerinde tuttukları ve rahatça yönlendirdikleri Galerius'un yenilgisi, Sol Invictus (Mithra) kültü aracılığıyla ele geçirmek üzere oldukları impara-torluk otoritesini avuçlarının içinden uçuruvermişti. Üstelik im-parator, ahi ve etkili bir hamle yaparak, mensupları arasında çok sayıda siyasi rakiplerinin, Diocletianus karşıtlarının bulunduğu Hıristiyan cemaatlerini, devlet koruması altına almıştı.

Henüz örgütlenmelerini, ilişkilerini ve ordu içindeki güçle-rini korurken, bu gelişmeler karşısında sessiz kalmamaları, en iyi bildikleri yöntemle karşılık vermeleri gerekiyordu. Askeri darbe yaparak Constantine'i devirmek ve yerine bütün bu süre-ci tersine çevirebilecek, güvendikleri bir lideri iktidara getirmek.

Ne var ki Constantine kolay lokma değildi ve Fraternis, is-tediği değişim hamlesini gerçekleştirebilmek için, yönetimdeki merkeziyetçiliği ciddi biçimde güçlendiren ve askeri birliklerin kilit komuta kademelerinde kendine bağlı subaylardan oluşmuş bir sadık muhafızlar birliği oluşturan imparatorun, ölümünü beklemek durumunda kalacaktı. Üstelik, onun himayesinde da-ha önce akla bile getirilemeyecek denli büyük bir güce kavuşan ve bunu geçmişte yaşananların intikamı için kullanma hırsıy-la yanıp tutuşan Hıristiyan örgütlenmesini saf dışı etmek, çok da kolay

görünmüyordu. Roma topraklan üzerinde bir dini ha-reket, tarihte ilk kez bu denli büyük ve pervasızca kullanılan bir güce kavuşmuştu. Constantine'in temeline ilk taşı koyduğu devlet ile Kili-

se'nin ittifakı, her iki tarafa da kazanç sağladı ama aynı zaman-da yeni güçlüklerle de karşı karşıya bıraktı, diyor Ostrogorsky. Roma-Bizans devleti, Hıristiyan dininde kuvvetli bir ruhsal birleştirici' kudret ve imparatorluk mutlakıyeti de güçlü bir ma-nevi destek buldu. Kilise ise devletten zengin maddi araçlar el- 335 de etti; gerek misyonerlik etkinliğinde, gerek Kilise karşıtı akımlarla mücadelede devlet tarafından desteklendi ama bu ne-denle de onun vesayeti altına girmiş oldu. Kilise ile yazgısını birleştirmiş olan devlet ise, Kilise partilerinin sonsuz anlaşmaz-lıklarının içine çekilmiş oldu. İnanç mücadeleleri Kilise'nin iç işleri olmaktan çıktı. Politik motiflerle çapraşıklaşünlan bu mü-cadeleler yalnızca Kilise'nin değil, aynı zamanda devlet gelişme-sinin de bir parçası halini aldılar.306

Gerçekten de Hıristiyanlık, daha ilk günlerden itibaren Ro-ma devlet yapısı için ciddi sorunlar yaratacağının sinyallerini veriyordu, iznik Konseyi'nde Baba ile Oğul'un aynı olmadığı-nı savunarak İsa'nın tanrılığını reddettiği için sürgüne gönde-rilen iskenderiyeli Arius, merkeze uzak eyaletlerde olduğu ka-dar Anadolu içinde de yandaş bulduğu ve tepkiler arttığı için, geri çağrıldı. Yerine, bu kez konseyden galip çıktığı varsayı-lan Athanasius sürgüne gönderildi; üstelik yine Constantine ta-rafından. Bu ani dönüş ve Arius yanlılarının elde ettiği güç, im-paratorluk sınırları içinde iznik'te kabul edilen sentetik ilkeler-den çok farklı inanç ve ibadet geleneklerini benimsemiş, irili ufaklı farklı Mesihçi grupları yüreklendirdi ve dini tartışma-lar Roma topraklan üzerinde giderek yaygınlaşmaya ve şiddet-lenmeye başladı. Çoğu kez Kilise, sapkın olarak nitelediği mezheplerle başa çıkmak için devlet

gücünü bütün caydırıcılığı ve şiddetiyle kullanıyordu.
Diğer yandan, görünürdeki yapay bütünlüğe karşın, tek bir kiliseden söz etmek de pek mümkün değildi aslında. Çünkü Constantinopolis, Roma ve İskenderiye kiliseleri arasında, bütü-nüyle siyasi iktidar hırsına bağlı ciddi bir rekabet yaşanıyor-du.307 Kısacası Roma devleti, Constantine'ın aldığı o çok kritik

306 Georg Ostrogorsky, a.g.e, s 44

karar sonrasında, tarihinde hiç tanık olmadığı, geleneklerinde yer almayan bir dinsel mücadeleler karmaşası içine çekilmişti.
Çöküşe doğru adım adım
Yaşadığı süre boyunca, Mithra kültünden çekinmek ve bu gruplara mensup askerlerle bürokratların gücünü kırmak için uğraşmakla birlikte Sol Invictus'a inanmaya devam eden impa-rator, ancak son günlerinde vaftiz edildi ve ölmek üzereyken Hıristiyan oldu. Büyük bir Pers seferinin hazırlıkları sürerken, 337 yılında öldüğünde, imparatorluğun yönetimini, pek de an-laşılmaz biçimde oğulları arasında paylaştırmış ve idari yapının kaçınılmaz biçimde ikiye bölünmesinin ilk adımını atmıştı.
Vasiyet ve paylaştırma planına göre kendi adını taşıyan bü-yük oğlu II. Constantine ve genç kardeşi Constans batı, II. Constantius ise doğu eyaletlerinin yönetimini üstleniyorlardı, (isimlerin birbirlerine olan yakınlığının, kafa karıştırıcı olduğu-nu kabul etmek gerek.) Ancak daha imparatorun ölümüyle bir-likte öz ve üvey kardeşler, yeğenler arasında kanlı iktidar hesap-laşmaları başlayacak; yönetimde hak iddia etme olasılığı bulu-nan akrabalar, kimi tarihçilere göre çok önceden tasarlanmış bir plan uyarınca seri cinayetlere kurban gideceklerdi.308 tik büyük kıyımı atlatan üç öz kardeşin iktidar serüvenleri-nin de pek huzurlu olduğu söylenemez. Batıyı paylaşan iki kar-deş arasında yaşanan

yoğun çatışmalar, daha iktidar koltuğuna oturalı üç yıl bile olmadan, II. Constantine'in ölümüyle sonuç-landı. Genç Constans, 340-350 yılları arasında imparatorluğun Batı yansının tek söz sahibi yöneticisi olmayı başaracaktı ama, bir hayli zorlukla.

Fraternis'in darbeci kanadı, uzun süredir beklediği fırsatı bulmuş gibiydi. 350 yılında düzenlenen oldukça iyi örgütlen-miş, baskın gibi bir askeri darbeyle Constans, Magnentius ad-

307 Andre Ribard, İnsanlığın Tarihi, s 181

308 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 190

h general tarafından devrildi. Aslına bakılacak olursa, askerler ve yönetimdeki kimi bürokratlar tarafından zaten pek sevilen bir lider olamamıştı hiç. Cermen kavimlere, yani putperest barbarlara karşı yürüttüğü savaş ve kampanyalar sırasında yıp-ranan askeri birliklerin tepkilerini üzerinde topladığı gibi, Ro-malılaştınlmış yerel yöneticilerin de sempatisini yitirmişti.

Yine de Magnentius'un iktidara getirildiği askeri darbenin ani bir tepki ve kendiliğinden bir ayaklanmadan çok, hesaplı ki-taplı bir tasarının sonucu olduğu, gelişmelerin izlediği seyirden oldukça açık ve net biçimde anlaşılıyor 350 yılının Ocak ayı or-talarında, danışmanlarının uyanlarına aldırmayan ve iktidarın-dan oldukça emin görünen Constans, tarihi kayıtlara göre yakı-nındaki soylularla birlikte bir av partisine çıktı.

Aynı günlerde, ordunun güçlü generallerinden Magnentius, yardımcısı Marcel-linus'un oğlunun doğum günü için Autun kentinde bir davet düzenlemişti. Gecenin belli bir anında toplantının yapıldığı yer-den sessizce ayrıldı ve kısa bir süre sonra, üzerine imparatorlu-ğun simgesi mor cüppeyi giymiş olarak geri döndü. Davette ha-zır bulunanlar tarafından, hiç yadırganmaksızın Magnentius im-parator ilan edildi; birkaç

saat sonra bütün Autun halkı sokak-lara dökülmüş, yeni imparatoru selamlıyordu.309

Darbe, Magnentius dışında, iki etkili subayın daha katılı-mıyla inceden inceye planlanmış ve zamanlaması dikkatle yapıl-mış gibi görünüyor; bir başka deyişle, Tam bir Fraternis ope-rasyonu olarak nitelenebilir.

Constans, haberi av partisi sıra-sında aldığında, Autun kentindeki ayaklanma ve çalkantı bütün İtalya'ya yayılmış durumdaydı ve Marcellinus'un denetiminde-ki elit ordu birlikleri, yeni imparatora bağlılıklarını bildiriyordu. Constans rejiminin direnişi, yalnızca başkentte, hanedan üyesi Nepotianus'un umutsuz çabalarıyla yaklaşık 28 gün kadar süre-bildi. Sonunda Marcellinus'un birlikleri Roma'ya bütünüyle egemen olurken, Nepotianus öldürüldü; hanedana bağlı soylu-

309 David Hunt, The Succcssors of Constantinec (Averil Cameron ve Peter Garnsey editörlüğündeki The Cambridge Ancient History Vol 13 ad-lı derleme, s 10-11)

lar ve bürokratlara yönelik yoğun koğuşturmalar başlatıldı. Çö-zümü kaçmakta bulan ve İtalya'nın güney kentlerine ulaşmaya çalışan Constans'ın peşineyse, darbenin bir başka etkili ismi, Gaiso düşmüştü. Kısa bir takipten sonra devrik imparator Elna kentinde yakalandı ve öldürüldü. Bu işi kendisinden beklendiği gibi çabuk sonuçlandıran Gaiso'ya darbecilerin ödülü, konsül-lük vermek olacaktı.

Doğu eyaletlerinin yöneticisi II. Constantius, Batı'da Cons-tans'ın iktidardan indirilip öldürüldüğü haberini aldığında pek de üzülmüşe benzemiyordu. Bir kardeşi yitirmiş ama iktidar yo-lunda güçlü bir rakipten de kurtulmuştu. Bu nedenle, yüzünü batıya çevirip duruma müdahale etmek

yerine, Mezopotamya ve Suriye'deki varlığını güçlendirmekle, doğu sınırlarındaki savun-ma hatlarını sağlamlaştırmakla uğraşmayı yeğledi. Aynı dönem-de Magnentius da, Ban topraklarındaki üstünlüğünü kesinleş-tirmek üzere Orta Avrupa, Balkanlar ve Kuzey Afrika'da gücü-nü hissettirme operasyonlanna başlamıştı.

Breton bir baba ve Frank kökenli bir anneden geliyordu Magnentius ve bu nedenle Batı Roma'nın son yüzyıl içinde iyi-ce kozmopolit hale gelmiş nüfus yapısı içinde Cermen, Frank ve Alamanlardan büyük destek alıyordu. Çoğunlukla Hıristiyan-lık karşıtı olan gruplar toplanmıştı çevresinde. Darbeyi planla-dığına dair güçlü belirtiler.sezilen Fraternis'in onu ne ölçüde desteklediğini bilemiyoruz; ama arkasındaki belli güçlere gü-venerek adım attığı belliydi Magnentius'un. Kendini, Onarım-cı (Restorator) ve özgürleştirici (Liberator) ilan etmişti.310 Bir anlamda, Constantine tarafından gerçekleştirilen bütün de-ğişikliklerin iptalinin güvencesi olarak, kendi varlığını ortaya koyuyordu.

Aslında bu dönemde yaşanan hızlı ve yoğun gelişmeleri, yalnızca iyi planlanmış bir askeri darbeyle ya da komplo dizi-siyle açıklamak çok da doğru değil. Magnentius, imparatorlu-ğun Batı'daki tebasının, çoğunlukla da Breton, Kelt, Cermen ve Frankların, Constantine ailesinin yönetimine duyduğu tepkinin

310 David Hunt, a.g.e, s 16

bedenleşmiş biçimiydi de. Yavaş ama kalıcı adımlarla Romalı-laşmaya başlayan eskinin barbar kavimleri, Batı'da yalnızca vatandaşlık hakkını değil, kamu yaşamındaki etkili konumları ve saygınlığı da elde etmeye başladıkça, merkeziyetçi baskıyı artı-ran imparator ailesine itirazlarım yükseltmeye başlamışlardı. Di- 33^ ğer yandan, imparatorluğun Avrupa'daki halklarının bünyesi, giderek artan bir baskıyla dayatılmakta olan

Hıristiyanlığı kabul ' edemiyordu.
Hepsinin üzerine, Constans'a duyulan yaygın nefreti de ek-lemek gerekiyor. Öz kardeşini öldürerek iktidarı ele geçiren ve zevke, eğlenceye düşkünlüğüyle, yoksulları görmezden gelme-siyle tepki toplayan genç Caesar'ı kim devirse, destek bulacaktı neredeyse. Bir yönetici olarak Magnentius ideal niteliklere sa-hip olmaktan çok uzaktı belki ama Fraternis için, Constans'ı alaşağı etme operasyonunda bir süre yararlanılacak, uygun bir isimdi, çünkü emrinde güçlü birlikler vardı ve asker tarafından seviliyordu. Eğer Doğu'dan gelecek karşı saldırıya, yani Cons-tantius'un ordularına direnebilecek bir komutan gerekiyorsa, Magnentius'tan iyi bir aday bulunamazdı.
izleyen üç yılık süre içinde Doğu'daki yönetim merkezi ciddi çalkantılar yaşadı Pers tehlikesi artarak devam ediyordu ve sınırlan korumak için oluşturulmaya çalışılan hat her an bir noktasından delinebilirdi. Diğer yandan, Constantius, Batı'dan gelen Magnentius dalgasına da bir biçimde karşı koymak zorun-da hissediyordu kendini. Sonunda, beklenen gerçekleşti ve ta-rihte ilk kez, Batı ve Doğu olarak iki parçaya ayrılan impara-torluğun orduları arasında kıyıcı ve yıpratıcı bir iç savaş yaşan-dı. Kayıpların, tarihçilerin verdiği bilgilere göre olağanüstü bü-yük olduğu savaşlardı bunlar ve sınırlarda dış tehlikeler büyü-meye devam ederken Romalıların birbirini kırması, imparator-luk halklarını ciddi biçimde ürkütüyordu.
353 yılında Constantius, bugünkü Hırvatistan toprakların-da gerçekleşen büyük savaşta nihai zaferini kazanarak, Mag-nentius sorununu ortadan kaldırmayı başardı. Ancak kendi or-dusunun da yarısından fazlasını yitirmiş, ciddi biçimde güçsüz düşmüştü. Yenik Magnentius'un intihar ettiği haberleri ulaştı-

ğında, imparator aslında yalnızca bir askeri zafer kazandığının ve Batı

halklarının muhalefetini engellemenin çok güç olduğu-nun farkına varmıştı. Devlet geleneklerine göre yeni bir Caesar'ı yardımcısı ola-rak ataması gerekiyordu. Bu, yönetimsel açıdan da zorunluydu aslında, çünkü büyük siyasi ve sosyal dalgalanmalar yaşayan im-paratorluk eyaletlerinin tümüne birden tek başına hükmetmesi mümkün görünmüyordu. Bir sorunu daha vardı Constanti-us'un Ölümünden sonra iktidara gelmek üzere kimi varis gös-terecekti Çocuğu olmamıştı; babasının ölümü sırasında yaşanan taht kavgaları sırasında da bütün yakınlarını bizzat kendisi öl-dürtmüştü, yani akrabası da yoktu. Kimi tarihçiler devletin içinde bulunduğu iç ve dış sorunlardan bunalan Constantius'un, tüm bunların üstüne bir de darbe sonucu iktidardan indiril-me paranoyası yaşamaya başladığından söz ediyorlar. Hayatta kalan iki akrabası, kuzenleri Gallus ve Julianus'a aniden yakın-lık göstermesi de, büyük olasılıkla bu endişe ve paranoyanın bir sonucuydu.

Constantius, büyük kuzeni Gallus'u Doğu'nun Caesar'ı olarak atadı ve hemen askeri görevleri üzerine yükledi. Ona gü-venmiyor, ama başka akrabası olmamasının getirdiği yalnızlığa bağlı bir korku yaşadığı için, Caesar olarak Gallus'tan başkasını düşünemiyordu. Ne var kiy seçiminin kendi açısından doğrulu-ğu bir hayli tartışmalıydı aslında. Çünkü Gallus ve Julianus'un babalarını, yani öz amcasını öldürten bizzat kendisiydi ve iki kardeşin o büyük aile katliamını unutmaları ya da içlerine sin-dirmeleri pek de mümkün görünmüyordu.

Diğer yandan Gallus, imparatorluğun merkezinde, Cons-tantinopolis'te bulunan dinsel otoriteyi de hoşnut edecek bir se-çim değildi. Özellikle başpiskoposluğa getirilen izmitli Eusebi-us'un311, bu karara hiç sıcak bakmadığı biliniyor. Kaynaklar ve belgeler bir hayli yetersiz ve güvenilirlikten uzak olduğu için,

311 Anan ekolünün temsilcilerinden olan İzmitli piskoposu, adaşı ve çağdaşı olan, Kilise tarihçisi ünlü Kayseriye'li Eusebius ile karıştırmamak gerekiyor.

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Gallus'un beklenmedik biçimde Caesar olarak atanmasının yö-netim kademelerinde ne gibi dalgalanmalara yol açtığını tam olarak bilemiyoruz. Ancak görünen o ki, imparatorluğun en ki-lit konumuna Constantine'in kanından birinin getirilmesi, yö-netimdeki nüfuzunu artırmak isteyen saray bürokratlarını bir hayli rahatsız etmişti.

Ortada aileden bir vâris olmadığı sürece, Constantius'un ölümünün ardından imparatorluk payesine kimin sahip olacağı sorununu, yönetimdeki bürokratlar arasındaki bir iç mücadele çözümleyecekti ve doğaldır ki hepsi kendini belli oranda şanslı görmekteydi. Ancak Gallus gibi kandaş bir aday ortaya çıkağı anda, hiçbirinin şansı kalmıyordu. O halde, ani bir biçimde Caesar ilan edilen kuzen, bir biçimde imparatorun gözünden düşürülüp ortadan kaldırılmalıydı. Constantius'un bitmek bil-mez paranoyası ve Gallus'un da bir türlü unutamadığı aile ci-nayederi varken, bunu sağlamak pek de zor olmayacaktı.

Gallus görevi devraldıktan çok kısa bir süre sonra, aslında Caesar olarak atanmasının bir terfi ya da onurlandırılmadan çok, kontrol altında tutulma aracı olduğunu fark etti. Yetkileri son derece sınırlıydı; kendi yardımcılarını ve danışmanlarını seçme hakkı bile tanınmamıştı ve Constantius'un belirlediği, onun tarafından atanmış bir kadroyla çalışmak durumundaydı. Bir anlamda, bu yöntemle imparator tarafından sürekli gözaltın-da tutuluyor ve her hareketi adım adım denetleniyordu. Göre-vi sırasında uğrayacağı en küçük bir başarısızlığın da gelecekte-ki Augustus olma beklentilerine ciddi anlamda darbe indirece-ğini sezen genç yönetici, bütün bu olumsuz koşullara rağmen, olanca çabasıyla çalışmayı sürdürdü, tikin, Filistin'deki bir ayaklanmayı başarıyla bastırdı, ardından doğu cephesinde Pers tehdidine karşı önlemler alarak dikkatleri üzerine çekti. Ordu ve askerler arasında ünü ve saygınlığı giderek yayılıyordu ki, bu durum, onun adım adım imparatorluğa doğru yürüdüğünü gö-ren saray erkânının endişelenmesine yol açıyordu.

Yine kaynakların belirsizliği nedeniyle olayların gelişimini tam olarak bilemiyoruz ama yönetici bürokratların, bu arada başpiskopos Eusebius'un

telkinleriyle Constantius, genç kuzeni-

nin kendisine karşı bir darbe girişimine hazırlandığına bir bi-çimde ikna edilmişe benziyor. Zosimus'a göre saray kurmayla-rının bir komplosu bunda etkili olmuştu; Ammianus ise impa-ratorun yakınındaki danışmanlarıyla birlikte zaten bir süredir Gallus'u ortadan kaldırmanın yollarını aramak üzere gizli top-lantılar düzenlediğinden söz ediyor.312 Diğer kaynaklara göre, Constantius'un duyduğu rahatsızlıkta, Gallus'la evlendirdiği ve bir türlü güvenmediği büyük kızkardeşi Constantina'nın kendi-sine karşı entrika hazırlığı yaptığından kuşkulanması da rol oy-namıştı.
Sonuçta Gali us, 354 yılında, yani Gaesar olarak atandıktan yalnızca üç yıl sonra, bir bahaneyle Constantinopolis'teki sara-ya davet edildi; burada bütün yetkileri elinden alındıktan sonra Eusebius başkanlığında bir kurul tarafından sorgulandı ve so-nuçta ihanet suçuyla ölüme mahkûm edildi. İddialara göre, karar verildikten kısa bir süre sonra Constantius fikrini değiş-tirmiş ve idam cezasını iptal ettirmek üzere bir haberci bile yol-lamıştı ama Eusebius bu haberin zamanında ulaşmasını önlemiş ve Gallus, henüz yirmi dokuz yaşındayken, elleri arkadan bağlı ve yüzü örtülü bir biçimde, karanlık bir zindanda başı kesilerek idam edilmişti.
Bitmeyen huzursuzluğu, kuşkuları ve paranoyasıyla bir kez daha kendi akrabalarından birini ölüme yollayan Constantius'un geride kendi ailesinden tek bir yakını kalıyordu böylece Gal-lus'un kardeşi Julianus. Fırtınalı ruh hali ve tedirginliği o denli büyümüştü ki, Gallus'un idamından sonra kendisine karşı ayak-lanma düzenlemesinden korktuğu Julianus'u İtalya'ya yollaya-rak, Milano yakınlarındaki Gomum'da ev hapsine mahkûm etti. Çok sevdiği kardeşinin bir komplo sonucu öldürülmesinin şoku-nu üzerinden atamadan, felsefe eğitimi gördüğü Atina'dan apar topar alınıp, her hareketinin denetim altında tutulduğu müteva-zı bir evde, yedi aylık bir tutukluluk yaşadı genç adam. Sonun-da,

Constantius'un kansı Eusebia, imparatoru Julianus'un her-hangi bir tehdit oluşturmadığı yolunda ikna etmeyi başarınca, ev

Gerileme Çözülme ve Fraternis

♦ ~

hapsi sona erdi ve yeniden özgürlüğüne kavuştu.313

Yeniden Atina'ya dönerek Yeni-Platoncu ünlü filozof Pris-cus ile çalışmalarına kaldığı yerden devam eden Julianus, çoğu kaynağın üzerinde birleştiği gibi, döneminin en zeki ve en eği-timli araştırmacılarından biriydi de. Yaşamını tümüyle bilim ve 343 felsefeye adamıştı; bu nedenle, bir hanedan mensubu olması-na karşın devlet yönetimi ve iktidar hiç ilgisini çekmiyordu. Ne var ki, çok kısa bir süre sonra eğitimi ve araştırmaları bir kez daha bölünecek ve hiç beklenmedik bir biçimde Constantius ta-rafından, idam edilen kardeşi Gallus'un yerine Caesar olarak atanacaktı.

6 Kasım 355'te Julianus'un atama karannı imzalayan Cons-tantius, hemen ardından da, barbar işgali tehlikesi yaşamakta olan Cermen ve Frank bölgelerine düzenlenecek büyük bir se-ferin bütün sorumluluğunu ona verdi. Hanedan ilişkilerini de unutmuyordu bu arada; daha görev emrinin mührü kurumadan, aynı ay içinde Julianus'u küçük kızkardeşi Helena ile evlendire-rek, bir anlamda onu imparatorluğun yeni varisi olarak belirle-diği izlenimini vermeye çalışıyordu.

Constantius'un, bütün ailelerini yıllar önce yok ettiği iki kuzenine sırayla Caesar payesi vermesinin ardında yatan düşün-celeri, yetersiz kaynaklar ve kimi belgelerdeki çelişkili ifadeler nedeniyle tam anlamıyla çözemiyoruz. Gerçekten de, Roma'nın yeni imparatorunun Constantine'in kanını taşıyan biri olması gerektiğini düşünmüş ve ilkin Gallus, sonra da Julianus'u bu nedenle Caesar yaparak, çektiği vicdan azabını azaltmaya mı ça-lışmıştı Yoksa hanedan mensubu sıfatıyla hayatta kalan son iki üye olmalarının yanı sıra, yetenek ve zekalarıyla da dikkatleri çeken iki

kardeşi kendi konumu için tehlikeli görüp, genç yaş-larında altından kalkamayacaklarını düşündüğü görevlere getire-rek ezmek ve yok etmek için bahane yaratmaya mı çalışmıştı

Gallus'un yaşadığı trajik son ve Constantius'un paranoyası üzerine kaynaklarda anlatılanlar, ikinci seçeneğin daha akla ya-kın olduğuna ilişkin ipuçları sunuyor. Ancak olayların daha son-

ra izlediği seyre bakılırsa, Gallus'u ortadan kaldırmakta zorlan-mayan imparatorun Julianus'la ilgili planları hiç de beklendiği gibi sonuçlanmamış.

Belgelere göre, Caesar olarak atanıp Heîcna'yia evlendikten birkaç hafta sonra, tam olarak 1 Aralık 355'te Julianus, zorlu gö-revini üstlenmek üzere Orta Avrupa'ya doğru yola çıktı. Ren nehri boylarında barbar saldırılarının yanı sıra yerel ayaklanma-lar da yaşanıyordu ve ondan beklenen, bölgede düzeni yeniden sağlamasıydı. Alaman işgalcilerin Agrippina kolonisini yakıp yıktıkların! öğrendikten sonra, küçük bir keşif gezisi yaparak Vi-yana'ya döndü ve 356 yılının kış aylarını bu kentte geçirdi.

îzini sürmekte olduğumuz konu açısından Julianus'un Vi-yana'da kaldığı dönem bir hayli önemli; çünkü çok büyük ola-sılıkla, Fraternis ile ilk dolaysız ve resmi bağlantısı, bu günler-de yaşadığı tanışıklıklar ve katıldığı öne sürülen özel toplantı-larda gerçekleşti. Viyana, uzunca bir süredir Mithra mensupla-rının bir tür gizli kalesi işlevini görüyordu; daha da önemli-si, kent bilinmeyecek kadar eski bir dönemden beri Sibyl gele-neğinin ve Magna Mater kültünün Avrupa'daki en önemli mer-kezlerinden biriydi. Constantine'in iktidarda olduğu yıllarda aniden bütün gücünü ve nüfuzunu yitirmeye başlayan Frater-nis grupları, Viyana'yı resmi otoritenin ve hızla örgütlenmeyi sürdüren Kilise'nin elinin uzanamayacağı

bir sığmak olarak gör-müşlerdi.
356 yılının kış aylan boyunca Viyana'da edindiği çevre ve arkasına aldığı destek, Julianus'u bir hayli yüreklendirmiş ve kendine olan güveninin artmasını sağlamış gibi görünüyor. Bu-nu, devlet adamlığı ve yöneticilikle hiç ilgilenmeyen; kendini felsefeye, antik bilgeliğin izlerini sürmeye ve araştırmalar yap-maya adamış bir yazar ve araştırmacının, aniden hırslı ve atak bir imparator gibi davranmaya başlamasından anlayabiliyoruz. Constantius, Gallus'a yaptığını aynen Julianus'a da uygula-mış ve onun doğrudan yönetim işlevlerinin içine girmesinin önüne setler çekerek, kendi belirlediği kurmayların denetimin-de çalışmasını sağlamak istemişti. Ne var ki, Viyana'da geçiri-len kış aylarından sonra genç Caesar'ın emirleri bir kenara bı-

rakarak ipleri kendi eline alışına tanık oluyoruz. Haziran 356'da Julianus, sorunlu bölgelere düzenlenen askeri seferleri bizzat yönetmeye ve savunma hatlarını denedemeye başladı. Yaz so-nuna doğru da, komutanlan devreden çıkararak ordusuyla bu-luştu ve operasyonlann bütün yetki ve sorumluluğunu üzerine 35 aldı. Yunanlı tarihçi Ammianus'un yazdıklarına göre bütün Galya'yı boydan boya gezdi, ayaklanmaları bastırıp iç barışı sağ-ladı ve birbirinden tehlikeli Alaman yağmacı kabileleri art arda yenilgiye uğratarak bölgede otoritesini kabul ettirdi. Ammianus, onun askerleriyle aynı sofraya oturup, onlarla yan yana, aynı ye-mekleri yediğini, adil ve dostça davrandığını, bu nedenle de Galya askeri birlikleri içinde hızla efsaneleşmeye başladığını an-latıyor.314 Bugünkü Belçika ve Hollanda'ya kadar giden ve Agrippina kolonisini işgal edenleri barışa ve düzene uymaya ikna eden Ju-lianus, kimsenin beklemediği biçimde, Roma'nın yüzyıllardır süren Avrupalı Barbarlar kâbusunu ortadan kaldırıyordu böy-lece. Yine urihcilerin düştüğü nodara bakılırsa, Roma kent ve kolonilerine saldırıp yağmalamayı bir yaşam biçimi haline

ge-tiren Galya kabilelerinin bile sempatisini kazanmış; girdiği köy-lerde yerli halk tarafından boynuna çiçeklerden yapılma çelenk-ler takılarak karşılanır olmuştu. Yine bir rivayete göre, daha gö-revli olarak bölgeye ilk geldiği günlerde Viyana'ya doğru gider-ken yolunu yaşlı bir bilge kadın (belki de bir Sibyl) kesmiş ve onu geleceğin imparatoru olarak selamlayıp, tanrıların yanın-da olduğuna dair bir kehanette bulunmuştu.315
Hemen tüm kaynaklar, tarih ve felsefeye yıllarını vermiş donanımlı bir düşünür kimliğiyle ortaya çıkan Juiianus'un, şa-şırtıcı bir askeri zekâya sahip olduğundan; sefer ve operasyon-larında savaşı son çare olarak kullanıp sorunları barışla çözme eğilimi taşıdığından; ama seçeneği kalmadığında bir komutan olarak stratejik dehasını sergileyip zafere ulaştığından söz edi-yorlar. Askerleri tarafından öylesine seviliyordu ki, Galya'yı ka-

314 Ammianus Marcellinus, Res Gestae, B 25.2.2
315 Kurt Seligmann, The History of Magic and the Occult, s 74

sıp kavuran yedi Alaman kabilesi karşısında elde ettiği büyük zaferden sonra ordu tarafından Augustus ilan edilmiş, ama o bu payeyi kesin bir tavırla reddetmişti.316
Mosa bölgesindeki yağmacı Frank kabilelerini bozguna uğ-ratıp bölgede denetimi büyük oranda sağladıktan sonra Julianus, 358 yılının kış aylarını geçirmek üzere Lutetia'da, yani bugün-kü Paris'te kurduğu karargâhına yerleşti. Viyana'daki günlerin-den sonra genç Gaesar'ın yaşamında bizi yakından ilgilendiren bir diğer dönem de, bu kentte geçirdiği oldukça kritik öneme sahip bu birkaç ay. Çünkü Lutetia'daki Julianus artık Frater-nis'in işbirliği yaptığı sıradan komutan ya da soylulardan biri değil, bizzat örgütün yöneticilerindendi. Hatta belki de en önemli yöneticisi. Roma'nın kaderiyle ilgili oldukça ciddi karar-ların büyük

bölümü de, burada alınacaktı.

Tarihsel verilere göre Paris kenti, Julianus döneminde Lutetia olarak biliniyordu; çünkü daha Romalılar bölgeye gel-meden önce kenti işgal eden Cermen kabileler, ona bu adı ver-mişlerdi. Oysa bu işgal öncesinde, yüzyıllar boyu orada yaşa-yanlar tarafından Parisis olarak adlandırılmıştı Lutetia. Tarihçi-ler kesin emin değiller; ama iddialar, kentin antik adının Mı-sır'ın ünlü tanrıçası İsis'ten kaynaklandığı üzerinde yoğunlaşı-yor. Bir başka deyişle, Magna Mater kültünün Orta Avrupa'da-ki başkenti kabul edilen Viyana'dan sonra, Julianus'un yerleş-mek üzere seçtiği ikinci Avrupa kenti de, Ana Tanrıça gelene-ğinin en eski merkezlerinden biriydi.

On yedinci yüzyıl tarihçilerinden Jean Trignant, Paris'in adının Pharia-îsisten geldiğini ileri sürüyor.317 Isis-Pharia ya da Pharia-lsis', tanrıçaya verilen adlardan biriydi ve onun anayurdunun Akdeniz'deki Pharos adası olduğunu vurguluyor-du. (Gizemli bilgelik kitaplarının Akdeniz'deki bir adada yer alan Güneş'in Mağarasında saklandığından söz eden eski me-tinleri bir kez daha anımsamamak elde değil.) ikinci yüzyıldan

316 Ammiânus Marcellinus, a.g.e, B 16.12.1-70

317 Graham Hancock - Robert Bauval, Talisman Sacred cities, Sccret Faith, s 203

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

kalma kimi Roma sikkelerinin bir yüzünde, Pharia-îsîs'i bir yel-kenliyi kullanırken görüntüleyen tasvirlere rastlıyoruz. Yine bir-çok antik belgede, Pharia-îsis ya da biraz daha bozulmuş biçi-miyle Pari-îsis adına rastlanıyor. Acaba gerçekten Lutetia, yani Paris, Tanrıça'nın gizli ve kutsal kentlerinden biri miy- 347 di, yoksa bu benzerlikler yalnızca bir rastlantıdan mı ibaret Bu-nu bilemiyoruz. Ama bizim için önemli olan,

dedesi Constanti-ne tarafından devlet desteğiyle donatılmış, hoşgörüsüz ve yasak-çı Hıristiyanlığa karşı, Roma'yı büyük bir yenileşmeden geçire-rek tanrıça kültürüyle buluşturma kararını Julian, çok sevdiği karısı Helena'ya adadığı bu kentte almıştı. Büyük olasılıkla, tek başına aldığı bir karar da değildi bu, Tapmaklar yakılıp yıkıl-maya, eski dinlerin mensupları, devlet desteğini almış piskopos-lar yönetiminde kokuşturmalara uğramaya başladığından beri sabırla planlanan bir devrim stratejisi, Paris'te nedeşiyordu artık. Fraternis, genç Julianus'u lider seçmişti.
359 yılında Avrupa'da çoğu kabileyle barış imzalayan, yağ-macıları kimi zaman meydan savaşları kimi zaman da dikkatle planlanmış gerilla saldırılarıyla bozguna uğratıp italya'nın kuze-yinden Manş kıyılarına dek bütünlüğü ve düzeni sağlayan Juli-anus, Galya'da popülerliğini ve saygınlığını iyiden iyiye artır-mıştı, özellikle Fransa'nın güney bölgelerinde yaşayan yerel halk ve Frank elitlerinin gözünde o bir kahramandı artık. Bu-nu, arkeologların bulduğu kimi yazıtlardan da anlayabiliyoruz Sözgelimi Benevcntum yakınlarında bulunan bir plakette, Ca-esar'lann en soylusu ve kutsalı Flavius Claudius Julianus'a, To-cius Maximus'dan, Beneventum halkının derin sevgileriyle ya-zılı. 3'8 Adı geçen Tocius Maximus'un, tarihsel verilere göre böl-genin sosyal statüsü yüksek, en seçkin liderlerinden biri olduğu biliniyor ki, Julianus'a verdiği plaket de genç Caesar'ın Gal-ya'daki prestijinin somut kanıtlarından biri.
Kolayca tahmin edileceği gibi, onu imparatorluğun en so-runlu bölgesine apar topar olanca tecrübesizliğiyle yollayan Constantius için bu başarılar, hem şaşırtıcı hem de tedirginlik
318 VValter E. Roberts - Michael DiMaio Jr, a.g.e

vericiydi. Merkezden gelen emirleri dinlemeyip son derece teh-likeli bir bölgede askerlere kendi kumanda etmeye başlamış ve sabırlı bir strateji

uygulayarak imparatorluğun batı bölgelerinin en popüler ismi olmuştu Julianus; giderek bir efsaneye dönüşü-yordu. 360 yılında Constantius, onun elde ettiği saygınlık ve popülariteden çekinerek, gücünü kırmak istedi ve emrindeki or-duları doğu cephesinde Perelerle savaşmak üzere kendisine yol-lamasını emretti. Askeri birlikleri ondan uzaklaştırarak, Juli-anus'un gücünü kırmayı hedefliyordu.

Ancak gelişmeler hiç de beklendiği gibi olmadı Galyah bir-likler bu emre karşı gelerek Julianus'un yanından ayrılmayacak-larım açıkladılar. Hemen ardından da Paris'teki askerleri onu yerel geleneklere göre bir kalkanın üzerinde havaya kaldırıp, boynuna kutsal madalyonu takarak Augustus ilan ettiler bir kez daha. Constantius ile ipler yavaş yavaş kopuyordu.

Julianus, emrindeki ordularca ona verilen imparatorluk payesini gönül-süzce kabul edermiş gibi göründü ama bunun kaçınılmaz bir ilahi yazgı olduğuna inandığını da saklamadı. Çok daha sonra, hocası ve eski dostu Efesli Maximus'a yolladığı bir mektupta, Augustus olmasının tanrıların takdiri olduğunu yazacaktı.

imparatorluğun iki yakasında tırmanan gerilimi daha fazla uzatmayıp, sonuçlandırmak isteyen Julianus, 361 yazının so-nunda ordulannı toplayarak, Constantius'a yönelik büyük sefe-rine başladı. Doğu'da PersİIerin yeni bir saldırıya girişmeyecek-lerinden emin olan Constantius da artık iyice kaçınılmaz görü-nen bu nihai hesaplaşma için kendi ordusunun başına geçerek Julianus'u karşılamak üzere yola çıktı. Bir kez daha imparator-luğun doğu ve batı orduları arasında büyük ve kanlı bir iç sa-vaş yaşanacak gibiydi ama korkulan olmadı tki ordu birbirine iyice yaklaşmışken, 3 Kasım 361'de, Constantius doğal neden-lerle öldü ve savaş hiç gerçekleşmedi.

Julianus, 11 Aralık 361'de Constantinopolis'e geldi ve bu-rada törenle Doğu ve Batı'nın İmparatoru tacını giydi. Au-gustus'tan bu yana ilk kez Fraternis net ve kesin bir zafer ka-zanmış; kendi içinden, üstelik kariyeri oldukça parlak görünen bir imparator çıkarmıştı. Şimdi beklenen hamle, daha impara-

torluğun resmi desteğini aldığı ilk yıllardan itibaren Fraterriis idealleri için ciddi bir tehdit oluşturduğu iyice anlaşılan Hıris-tiyan Kilisesi'nin gücünün kırılması ve Paris'te kararlaştırıldığı gibi, eski ve doğru inancın Roma topraklarına egemen kılın-masıydı. Julianus da Roma imparatoru olduğu andan itibaren 349 bunu yapmaya çalıştı zaten.

Julianus Dönek mi, yoksa Bilge mi

Beklendiği ve korkulduğu gibi kanlı bir iç savaş yaşanma-dan otorite sorununun çözülmesi, Roma halkı üzerinde rahatla-tıcı bir psikoloji etki yaratmıştı. Galya'da elde ettiği parlak ba-şarılar ve kişiliğiyle ilgili ülkenin dört yanına yayılan olumlu iz-lenimler nedeniyle Julianus, zaten oldukça saygın bir imaja sa-hipti. Kardeş ve akraba katili olarak tanınan, paranoyak sap-lantıları nedeniyle halk tarafından sevilmeyen Constantius'un yerine, en zor görevlerde kendini kanıtlamış bir imparatorun ik-tidara gelmesi genel olarak sevinçle karşılandı. Üstelik hem do-ğuda hem batıda, Constantine döneminde devlet desteğiyle do-natılıp kitlelere dayatılan Hıristiyan yaşam biçimi ve inanç sis-temini içine sindiremeyen ve uygulanan koğuşturmalardan, ta-pmakların kapatılıp cemaatlerin dağıtılmaya başlamasından ra-hatsızlık duyan önemli bir çoğunluk, Magna Mater ve Mith-ra'ya bağlılığıyla tanınan Julianus'un yanlış gidişi düzeltece-ğine inanıyor ve genç imparatora destek veriyordu.

361 yılının kış aylarında, Roma'da yeni imparatordan hoş-nut olmayan yalnızca bir tek grup vardı aslına bakılırsa Cons-tantine sonrasında elde ettiği önemli ayrıcalıkları yitireceğini anlayan ve olası gelişmelerden tedirginlik duyan Hıristiyan kili-sesi ile, eski imparatora bağlı elit zümre. Hıristiyan toplulukla-rı, daha başlangıçtan itibaren Julianus'a karşı etkili bir muhale-fet yürütmeye ve onun getireceği yeni uygulamalara mümkün olduğunca direnmeye karar verdiler. Bir de isim takmışlardı im-paratora kendi aralarında Dönek Julianus. Çocukluğunda, ağabeyi Gallus ile birlikte vaftiz edilip, Constantius tarafından

bir rahip olarak yetiştirilmek üzere Eusebius'a teslim edildiğini; ancak ergenlik çağından itibaren döneklik ederek eski put-perest dinlere ilgi duyduğunu anlatarak, Julianus'un kişiliğini gözden düşürmeye çalışıyorlardı.

İmparatorun yaşamı, dedesi Constantine kadar uzun sürse ve yıllarca Roma'nın başında kalsaydı, büyük olasılıkla bu söy-lentiler de tarihin akışı içinde unutulup gidecekti. Ama beklen-medik biçimde erken gelen ölümünden sonra Kilise'nin yeniden (ve eskisinden de güçlü olarak) Roma'da ipleri eline alması, do-ğal olarak tarihi ve kayıtları da etkiledi. Egemen dinin nefret et-tiği bir imparator olarak anılara yerleşen Julianus'a o takma ad, yüzyıllar içinde o denli yapıştı ki, yakın zamana, yirminci yüz-yıl ortalarına dek tarihçiler tarafından Dönek Julianus (Julian the Apostate) olarak anıldı.

Peki, kimdi bu Julianus, nasıl biriydi Her şeyden önce, ona abartılı biçimde yüklenen takma adın vurguladığı gibi bir dönek falan değildi tabii. Çünkü hiçbir zaman gerçek anlam-da Hıristiyan olmamış; henüz altı yaşındayken ailesi öldürüldü-ğünde Gallus'la birlikte Eusebius tararından ilkin İzmit'te, bir-kaç yıl sonra da Kapadokya'daki karanlık bir manastırda zo-runlu dini eğitim almaya yollanmıştı. Ergenlik çağına girip, ta-rih, felsefe, matematik ve astronomiye ilgi duymaya ve klasik-leri okumaya başladığı andan itibaren de, dayatılan inançtan hızla uzaklaştı.

Julianus, Kapadokya'dan ayrıldıktan sonra, yıllar boyunca Nicomedia'daki (İzmit) uzak bir şatoda, sisler ardında bir yetiş-me dönemi yaşadı. Bu yalıtılmış yaşamın ve öğrencisi olma fır-satı bulduğu, dönemin ünlü filozoflarının, kişisel gelişiminde büyük etkisi olduğu düşünülüyor. İktidar savaşları ve kargaşa-nın uzağında, tarihle, klasik edebiyada, Roma kültürü ve gele-nekleriyle yakından ilgili bir entelektüel olarak yetişti.319 Kişili-ğini ve düşünce yapısını derinden etkileyen, sıkı ve

yoğun bir eğitimdi bu. Eskiçağ tarihini orijinal kaynaklardan okumuş, Anadolu'nun tarihiyle, Troya geleneğiyle ve en çok da Pytha-

319 Peter Salway, A History of Roman Britain, s 263

goras'la yakından ilgilenmişti; bir de tabii, Sybil kültürü ve Delphi kehanetleriyle.

Julianus'un kişisel dinsel sempatisi, Iamblichus tarafından ortaya konan Yeni Platon'culuk okulundan yanaydı, diyor Tim Cornell ve John Matthews, Mithra ve Magna Mateı'e bağlı 351 olup, Hıristiyanlara karşı sert polemik yapıtlarının yanı sıra, güç anlaşılır alegoriler de yazmıştı.320 Ancak tarihsel veriler, Juli-anus ile Magna Mater kültü arasındaki yakınlığın yalnızca Iamblichus'a bağlanamayacak denli eski ve salt bir sempati olarak nitelenemeyecek oranda derin olduğunu ortaya koyuyor. Bireysel bir inanç tercihi olmanın ötesinde, belli bir ideale ki-litlenmiş örgütlü bir siyasi duruş anlamına geliyordu Juli-anus'un Mithra ve Büyük Anne ile ilişkisi.

Tarihçi Rowland Smith, Julianus'un Magna Mater kültü ve Kybele gizemlerine inisiye edilişinin 356 yılında Galya'da gerçekleşmiş olabileceğini söylüyor. Smith'e göre Rhone vadisi boyunca, Lyon deltasına dek uzanan bölgede yer alan birçok büyük kent, Magna Mater kültünün merkezleri arasında yer alı-yordu; Julianus'un 356 yılının ilk yarısını geçirdiği Viyana da, başlı başına Avrupa'nın en ünlü Kybele metropollerinden biriy-di.»'

Ancak buna karşın ünlü tarihçi, zaman ve mekân konusun-daki belirsizliklere ve çok sayıda başka olasılığın varlığına da işa-ret ediyor. Sözgelimi Julianus'un ergenlik çağını geçirdiği ve Ardonius, Nicocles, Hecebolius gibi gramer ve klasik felsefe us-talarından ilk kayda değer eğitimini aldığı izmit'in, en az Frig-ya döneminden beri Kybele kültünün Anadolu'daki büyük mer-kezlerinden biri olduğunu biliyoruz. Hemen

yakınındaki Efes'te Büyük Anne çok uzun süredir Artemis adıyla anılıyordu ve Julianus 351 yılında bu kentte (eğitiminin de bir parçası olarak) Hecate kültüne inisiye edilmişti. Gerek Artemis gerekse Heca-te, Tanrıça'mn farklı görünümleri olarak bilindikleri ve aslın-

32 Tim Cornell - John Matthews, a.g.e, s 191
321 Rowland B. E. Smith, Julian's Gods Religion and Philosophy in the Thought and Action of Julian the Apostate, s 138

da aynı inanç ve evren kavrayışı sisteminin parçaları oldukları için, Julianus'un bu kültle ileri düzeyde tanışıklığının da 351 yı-lı gibi erken bir tarihte gerçekleşmiş olması yabana atılacak bir olasılık değil. Otobiyografik nitelik taşıyan kendi yazılarında Julianus, eği-tim sürecinin en önemli aşamasının, dönemin ünlü Yeni-Platon-cu düşünürlerinden Efesli Maximus'tan ders aldığı yıllara rastla-dığını söylüyor. Eski gizli bilgelik ile yakından ilgilendiği için, sonraki yüzyılların Hıristiyan tarihçilerince büyücü ve okültist olarak nitelenen Maximus, verdiği felsefi eğitimin dışında, Juli-anus'u 351 yılında Efes'te Hecate kültüne inisiye eden kişiydi de aynı zamanda. Yine kendi yazılarında Julianus, Caesar olarak ata-nıp Avrupa'ya gittikten sonra Maximus'un yolladığı felsefe içe-rikli mektupları yastığının altında sakladığını ve geceleri uyuma-dan önce bunları tekrar tekrar okuyarak bir şeyler öğrenmeye de-vam etmeye çalıştığını; yapacağı konuşmaların metnini önce ho-casına yollayıp, onun onayını aldıktan sonra insanlara ilettiğini anlatıyor.322 Yani Efesli ünlü filozof, genç imparator için çok önemli bir otorite olmanın yanı sıra, yakın bir dosttu da.

Modern Hıristiyan kaynaklarının, objektif olma kaygısıyla Julianus konusuna temkinli yaklaşmakla birlikte, yüzyıllar bo-yunca kilise yazar ve tarihçilerince geliştirilmiş önyargılardan sıyrılmakta güçlük çektiklerini

de görüyoruz. Sözgelimi ünlü Katolik Ansiklopedisi, onun iyi bir yönetici, bilgili bir Romalı ve adaledi bir devlet adamı olduğunu itiraf etme zorunluluğu hissederken, Hıristiyanlığa cephe almasını, bütün ailesinin Hı-ristiyan kuzeni tarafından öldürülmesinin yarattığı nefretle açık-lamaya çalışıyor. Diğer yandan, Efesli Maximus da genç Juli-anus'u bilgisi, yeteneği ve şeytani zekâsıyla etkileyip yönlendi-ren bir yoldan çıkana olarak sunuluyor ansiklopedide.323

Eldeki oldukça sınırlı bilgiye göre Maximus, genç yaşında Aedesius'un öğrencisi olmuş ve Yeni-Platoncu düşünceyle ilgi-li temel bilgileri ondan almıştı. Aedesius da, önceki sayfalarda

322 Julianus, Epistulae, B. 8.415A-D

323 Catholic Encyclopedia, Julian the Apostate

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERN1S

Julianus'u da etkilediğini söylediğimiz ünlü Iamblichus tarafın-dan yetiştirilmişti. Üçüncü yüzyıl sonlarında bunalım ve çöküş evresine girmeye başlayan Yunan felsefesinde son parlak döne-min temsilcileri olarak görünen Porphirius, Iamblichus ve Ae-desius, kökeni ve gerçek bilgeliği ayakta tutma iddiasındaki filozoflardı ve Yunan düşüncesini Mısır ve Mezopotamyalı ilk-sel köklerle yeniden buluşturmaya çalışıyorlardı. Dünya ve in-sanlık tarihiyle ilgili en eski kayıt ve ilahi bilgileri içerdiği söy-lenen ünlü Kaide Kitaplarını orijinal kopyalarından okumuş-lar ve öğrencilerine de aktarmışlardı söylentilere göre. Bu eği-timden geçen Maximus'un, aynı belgeleri Julianus'un da kulla-nımına sunduğu ileri sürülüyor. Yani bir anlamda, Julianus'a dek gelen bir eğitim süreci içinde, Sibylline Kitapları ile para-lel izlenimi veren, dikkatle korunmuş ve saklanmış antik bilgi kaynaklan çıkıyor yine karşımıza.

iddialara göre Maximus, gücünü eski bilgelikten alan, bü-yü yoluyla

mucize yaratma yeteneğine sahipti. Çoğunlukla ba-tıl inançlarla iç içe geçmiş anlatılarda, onun Efes'teki Hecate heykelini canlandırdığına; gülümsemesini ve elinde tuttuğu me-şalelerin aniden yanmasını sağladığına ilişkin masalsı ayrıntılara rastlıyoruz.324 Katolik kaynaklar, Julianus'u da bu tür gösteri-lerle etkilediğinden söz ediyorlar. İşin söylenti ve safsata kı-sımlarını ayıkladığımızda, Maximus'la ilgili elimizde kalan net bilgiler şunlar lamblichus'un en iyi öğrencilerinden biriydi; bir matematik, astronomi, felsefe ve tarih uzmanıydı; sade ve gös-terişsiz bir yaşamı yeğliyordu; Magna Mater kültüne bağlıydı; adı ister Kaide Kitapları olsun, ister başka bir şey, elinde çok eski zamanlardan beri korunmuş orijinal antik kaynaklar vardı ve hepsinden önemlisi, Pythagoras düşünce ve ilkelerinin dör-düncü yüzyıldaki en önemli temsilcisiydi. Bütün bunlar, onu Fraternis'in üstat kategorisine yaklaştıran nitelikler.
Diğer yandan, Julianus'un, kendinden önceki kimi Roma imparatorları gibi kolayca etki altına alınıp yönlendirilebilecek, saf bir aristokrat olduğunu düşünmek de hiç akla yakın değil.
324 Robert Turcan, The Cults of the Roman Empire, s 288

Maximus'tan çok önce, temel eğitimini Ardonius ve Nicoc-les'ten almış; bu arada çok büyük olasılıkla yine Nicocles tara-fından Eleusis kültünün gizemlerine inisiye edilmişti zaten. Gö-rece daha geç bir dönemde tanıştığı Maximus'tan etkilendiği ve onu bir hayli önemsediği çok açık olsa da, kendi yazdığı kitap-lar, Julianus'un oldukça donanımlı bir düşünür olduğunu orta-ya koyuyor.
Bugün elimizde yalnızca bir bölümü bulunan yapıtlarında Julianus, hem kadim felsefi geleneklerin ve düşünce biçimleri-nin derli toplu bir panoramasını sunuyor, hem de derin analiz-lere girerek evrenin niteliği,

ilahi yaratıcı güçler ve varoluş üzerine kendi katkı ve görüşlerini getiriyor. Uzmanların da üze-rinde birleştiği gibi en önemli yapıtı, Tanrıların Annesi Üze-rine başlıklı deneme. Bu metin, ilk başta sanılacağı gibi dinsel bir söylev falan değil, onu Pythagoras ve Sibyl gelenekleriyle buluşturan ve bu anlamda Fraternis bağlantısını açıkça teyit eden felsefi ve kozmolojik bir analiz.

Julianus, bir yandan kendi döneminde iyice masalsı hale getirilmiş Yunan çoktanrılı miderini kocakarı masallarından ayıklayarak deşifre etmeye çalışırken, bir yandan da evrenin te-mel işleyiş ilkelerini, belli bir hiyerarşik yapıya sahip "yaratıcı güçler kavramıyla açıklıyor. Ona göre madde, yeryüzünden göklerdeki yıldızlara dek uzanan bir alan içinde yaygın biçim-de bulunan yaratıcı (üretici) güç tarafından denetlenmektey-di ve doğa adını verdiğimiz bu güç, efsanelerdeki Attis'ten başka bir şey değildi. Ancak maddeyi ve maddesel türleri ha-rekete geçirebilmek için bu yaratıcı gücün, kendisinden önce var olan bir nihai nedene gereksinimi vardı ki, hiyerarşinin bir üst basamağında, o nedenselliği içinde taşıyan, Kavranabi-lir Üretken Güçlerin Kaynağı yer alıyordu, yani Büyük An-ne; bir diğer adlandırmayla, mitlerdeki Kybele.325

Julianus, klasik Yunan mitlerinde iyice kişileştirilen, çok-tanrılı panteonun tannlarının, dairesel yörüngeler üzerinde hareket eden gök cisimleri olduğunu düşünüyordu ki Güneş,

325 Julianus, Upon the Mother of the Gods

onların içinde yer aldıkları sistemin yöneticisi ve en büyüğü, en güçlüsüydü. Evrenin daha üst düzey katman ve bölümlerinin de yine görülebilir ve kavranabilir göksel olgular olduğu inanan-daydı; sözgelimi Attis mitlerindeki Gallos nehrini, güney gök-lerindeki Samanyolu ile kıyaslıyordu. Bütün bu metinler, onun 355 sıkça ileri sürüldüğü gibi

putperest falan değil, evrenin yapı-sıyla ilgili epey kafa yoran ve daha çok gnostik ekol ile yakın-lık sergileyen bir düşünür olduğunu kanıtlamaya yeterli. Bir Hı-ristiyanlık eleştirisi olarak kaleme aldığı Galilelilere Karşı ad-lı yapıtında yalnızca Judaizm kökenli dogmatik tektanncılığı de-ğil, Yunan çoktanncılığını da basit ve çocuksu düşünce yapı-sından dolayı eleştiriyor Julianus

Helenlerin tanrılarla ilgili kendi mitlerini, inanılır olmak-tan uzak canavar hikâyelerini uydurdukları doğrudur. Sözgelimi Kronos'un kendi çocuklarını yiyip sonra onları kustuğunu; Ze-us'un annesiyle uygunsuz ilişkiye girip ondan çocuk sahibi ol-duğunu, sonra da bu ilişkiden olan kendi kızıyla evlendiğini ya da evlenmeksizin cinsel birleşmede bulunduğunu ve ardından onu başkasına verdiğini (Persephone mitini kastediyor) anlatır-lar. Bir başka efsanede, bedeni parçalara ayrılan Dionysos'un et-lerinin sonradan yeniden bir araya gelişinden söz edilir.326

Julianus bu çoktanrıcı masallara kimi zaman alaycı bir dil-le yaklaşıyor, çünkü onun düşüncesine göre zaman içinde özün-den uzaklaşacak denli yozlaşürılıp değişen bu mitler, sözcüğü sözcüğüne doğru kabul edilecek gerçek olgular değil, yalnız-ca altında daha temel evrensel ilkelerin gizlendiği basit alegori ve eğretilemeleri içermekte. Buna karşılık Julianus söz konusu yapıtında Yunan mitlerindeki garipliklere değindikten sonra, Judaizm ve Hıristiyan doktrininin de aynı yaklaşımla analizini yapıyor ve Genesis (Tekvin) kitabındaki Cennetten Kovuluş bölümünü eleştiriyor

Tanrının, Adem'e yardımcısı olsun diye yarattığı eşin, onun cennetten kovuluşuna neden olacak bir 'şanssızlık' getire-ceğini bilmemesi mümkün müdür Yılan, Havva ile konuşurken

326 Julianus, Against the Galilcans

hangi dili kullanmıştır peki İnsanların dilini mi Bu hikâyenin, Helenlerin uydurduktan o mitlerden ne farkı vardır Dahası, Tanrı'nın insanları iyiyi ve kötüyü ayırt etme yetisinden yok-sun bırakmak istemesi, aşırı derecede garip değil midir İyi ve kötüyü birbirinden ayıramamaktan daha büyük bir aptallık ola-bilir mi Çünkü kötüden kaçınıp uzak durmayı bilemediği sü-rece, iyiyi kavrayıp ona ulaşmak için çabalamayı da bilemeye-cektir. Kısacası -bu hikâyeye göre- Tanrı insanın, kendisi için en değerli unsur olan bilgeliği tatmasını istememektedir. Dola-yısıyla, eğer iyi ve daha az iyi arasındaki farkı anlamanın bilge-lik işi olduğunu aptallar bile biliyorsa, bu durumda yılan, insan soyunun düşmanı değil, tersine yardımcısı olsa gerektir. [...] Bu efsanelerin her biri, daha derin bir yorumlama gerektiren üzeri örtülü mitler olmadığı sürece -ki ben öyle olduklarına inanıyo-rum- Tanrı'ya yapılmış saygısızlıklarla dolu demektir.327

Talihsiz bir devrim denemesi

Bir yönetici olarak profilini incelediğimizde, onun Roma imparatorluğu içinde ciddi bir reform hareketine hazırlandığını ve hatta bunun ilk büyük adımlarını attığını görüyoruz. Göre-ve gelir gelmez yaptığı ilk işlerden biri, temel hizmederin aksa-masına ve kimi zaman işlemez hale gelmesine neden olan bü-rokratik tıkanıklığı ortadan kaldırmaya çalışmasıydı. İlk adım olarak kilit noktalardaki yöneticileri görevden alarak yerlerine güvendiği danışmanlarını atadı ve halkın çok şikâyet eniği yol-suzlukların üzerine gitmek için de, bütün bu davaları inceleye-cek altı yargıçtan oluşan bir kurul belirledi. Chalcedon'da (bu-günkü Kadıköy) yapılan duruşmalarda, Constantius dönemi bü-rokratlarından çoğu yargılandı ve hüküm giydi ki, Ammianus hukuki süreç içinde bazen kantarın topuzunun kaçtığına ve adil olmaktan uzak, sert cezaların verildiğine değinerek Julianus'u eleştiriyor.328

Asıl kritik meseleye, yani Julianus'un ölümünden sonra

327 Julianus, a.g.e

328 Ammianus Marcellinus, a.g.e, B 22.3.1

yüzyıllar boyunca Hıristiyan tarihçilerce nefretle anılmasına ne-den olan uygulamalara geldiğimizde, yine çok ciddi bir reform hareketiyle karşılaşıyoruz. Constantine döneminde Hıristiyan Kilisesi devlet koruması altına alındıktan sonra, piskoposların yoğun baskıları sonucu imparatorluk bünyesinde bir dizi karar alınmıştı. Buna göre, yüzyıllardan beri bir sosyal hizmet olarak, çeşitli tapınakların bakım, onarım ve genel giderleri için bütçe-den ayrılan paylar bütünüyle durduruluyor ve bu kaynaklar yal-nızca Kilise'ye tahsis ediliyordu. Resmi kapatma kararı çıkarıl-masına gerek kalmadan, gelir kaynaklan yok edilen tapınaklar böylece birer birer terk edilip, kapılarına kilit vurulmuş; kimi kentlerde büyük ve gösterişli tapınaklara piskoposlar tarafından el konarak bunlar Kilise'ye çevrilmişti. Rahiplik kurumunun ve bütün ruhban sınıfının iaşe ve maaşları da devlet tarafından kar-şılanmaya başlamıştı. Bir başka deyişle, Constantine, günlük ya-şamı doğrudan etkileyecek bir tercih kullanarak Hıristiyan Ki-lisesi'ni güçlendirirken diğer dinsel kurumları yok olmaya doğ-ru itme yolunu seçmişti.

Daha göreve gelir gelmez Julianus'un ilk yaptığı işlerden biri, bu uygulamayı iptal etmek oldu. Devletin inanç ve ibadet hizmetleri için ayırdığı kaynaklar, onaylanan bütün tapınak ve kurumlara, eskiden olduğu gibi eşit olarak dağıtılacaktı. Yok-sunluk ve bakımsızlıktan dolayı kapanan tapınakların yeniden açılmasını sağladı; fanatik gruplarca yıkılan ya da zarar gören dini merkezleri onardı; bu arada, geçen yıllar içinde bütünüyle Kilise'ye aktarılan parasal desteğin de büyük bir bölümünü usulsüz borç kabul ederek, piskoposlardan geri istedi. Juli-anus'un Hıristiyan cemaatlerinin bunca tepki ve nefretini top-laması hiç de şaşırtıcı değil. Mesele yalnızca sıradan bir inanç tercihiyle sınırlı kalmıyordu çünkü, ciddi miktarlardaki ekono-mik kaynaklar da elden gidiyordu.

Bürokrasiyi elinden geldiği kadar azaltıp, temel sorunlann çoğunda alt

yöneticileri devreden çıkararak sorunlan kendisi çözmeye çabalıyordu Julianus. Ancak koca bir imparatorluğun her yerine yetişemeyeceğinin de bilinceydi. Kaynaklar, onun toplumsal reformları yaygınlaştırma ve uygulamada işleyişi hız-

landırmayı sağlayacak aracı sosyal gruplar oluşturduğundan söz ediyorlar. En güvendiği danışman ve yardımcıları, ona gü-cünü ve desteğini sağlayan ordunun generalleriydi. Bir de, bil-gi ve deneyimlerine saygı duyduğu eğitimciler ve öğretmenler. Bunlar çoğunlukla Galya'da tanıdığı ve birlikte çalıştığı, Fran-sa'nın güney bölgelerinde yaşayan iyi eğitimli kişilerdi, ilk bü-yük atamalarından biri, Galyalı senatör ve retorikçi Gaudius Mamertinus'u konsül yapmasıydı. Gaudius, 362 yılının Ocak ayında yaptığı bir konuşmada Julianus'u, Augustus'tan beri ilk kez imparatorluğu yenilik ve reformlardan geçirerek yeni bir al-tın çağa götürecek lider olarak sunuyordu.329

Gerçekten de yeni bir altın çağ peşindeydi Julianus ve getireceği yenilikleri, Roma devletinin efsanevi kökleriyle buluş-turarak, iktidarına bir misyon havası katmaya çalışıyordu. G)ğrafi olarak en çok önemsediği bölge de Galya'ydı ve büyük bir olasılıkla Fransa'nın güneyindeki Albiga kasabası, bu altın çağ düşünün çekirdeğini oluşturmak üzere onun talimatıyla kurulmuş; adını da Roma'nın kuruluş efsanelerindeki ilk yerle-şim merkezi olan ünlü Alba Longa'dan almıştı. (Bu kasabanın ve onun Albi soyundan gelenler anlamında Albigens'ler olarak tanınan sakinlerinin Avrupa tarihinde oynayacağı çok kri-tik rolü, ilerideki bölümlerde ayrıntılı olarak göreceğiz.)

Roma toprakları üzerinde eğitim ve kültür ağırlıklı bir ye-nileşme programını uygulamaya koyan ve ekonomik çürümüş-lüğü gelir dağılımını iyileştirici düzenlemelerle aşmaya çalışan Julianus, devletin kemikleşmiş bürokratik yapısını da kısa bir süre içinde ciddi biçimde kırmayı

başarmıştı.
361 ve 362 yıllarının, Fraternis tarihindeki en parlak dö-nemler olduğunu söyleyebiliriz. Daha önceki deneyimlerde ol-duğu gibi, salt askeri gücü kullanarak denetimi ele geçirmek adına Magnentius gibi kaba ve hırslı generallere ya da Diocle-tianus gibi yönetim zaafları olan imparatorlara yön vermeleri gerekmiyordu artık. Julianus, Fraternis tarafından yönlendirilen değil, tersine Fraternis'i yöneten ve yeni stratejilere doğru iler-
329 Walter E. Roberts - Michael diMaio Jr, a.g.e

leten, Pythagoras'tan beri benzerine rastlamadıkları bir liderdi.
Kardeşlik dağıldıktan sonra ortaya çıkan iki yüz yıllık darbeci gelenek de, gerek kalmadığı için tarihe karışma yoluna giriyor-du artık. Heyecan o denli artmıştı ki, Libanius gibi yazarlar Ju-lianus iktidarını dünyanın özgürlüğe kavuşma sürecinin baş-langıcı olarak nitelemekte sakınca görmüyorlardı.330 Ülkenin değişik yerlerindeki Mithra gruplarıysa, yeniden kökenlerine doğru dönerek Magna Mater tapınaklarında bir araya gelmeye başlamışlardı. Julianus, batıl inanç ve tutuculuğun egemen ol-duğu doğu eyalederindeki büyük kenderde, geniş ve zengin kü-tüphaneler kurdurarak büyük klasik yapıt koleksiyonlarını bir araya getiriyordu ki, bunların en önemlisinin açılışını Antak-ya'da bizzat kendisi yapmıştı.
Ne var ki, içeride reformlar başarıyla yürüse ve işler iyi git-se de, tarihin her döneminde olduğu gibi Roma, doğu sınırla-rında artık neredeyse klasikleşmiş Pers tehdidiyle yüz yüzeydi yine. Parlak kariyerinin ve iki buçuk yıllık yönetimi süresince elde ettiği başarıların etkisiyle heyecanlanan Julianus, üç yüz yıldır hiçbir Roma imparatorunun tam anlamıyla başaramadığı bir işe soyundu aniden ve Pers sorununu kökünden çözmek üzere doğuya büyük bir sefer düzenlemeye karar verdi. Gal-ya'daki askeri basanlarına ve deneyimlerine güveniyordu; üste-lik içeride işler

iyice yoluna girmiş göründüğü için, sefer sıra-sında gözü arkada da kalmayacaktı.
363 yılının bahannda ilkin Antakya'ya geldi; ardından da ordusuyla birlikte Pers topraklarına doğru ilerlemeye başladı. Beklendiği gibi askeri dehası ve savaş stratejilerindeki ustalığı yine kendini göstermiş, seferin ilk aşamaları başarıyla geride bı-rakılmıştı. Kendisini durdurmaya çalışan Pers birliklerini art ar-da yenilgiye uğratan Julianus, bir tür erken zafer hissiyle fazla-sıyla cüretkâr bir adım attı ve ülkeyi bütünüyle işgal etmek için Pers topraklannın iç kesimlerine doğru ilerlemeye başladı; üs-

330 David Hunt, Julian (Averil Cameron ve Petcr Garnsey editörltiğünde-ki Cambridge Ancient History Volume 13 The Late Empire adlı der-leme, 1997 s 46)

telik kendisi de ön saflarda savaşarak. Bu tedbirsizliği, Pers sü-vari birlikleriyle savaşırken beklenmedik biçimde bir okla ağır biçimde yaralanması sonucunu doğurdu ve aynı günün akşamı öldü. Bu zamansız ve beklenmedik ölüm yalnızca Pers seferinin-değil, büyük reform hareketinin de yarım kalmasına neden ola-caktı, çünkü geri döneceğinden emin olduğu için yerine bir veliaht bırakmayı bile düşünmemişti Julianus.
Kısa süreli bir şok yaşandıktan sonra ordu komutanları, se-feri sonuçlandırması için panik halinde, kişiliği hakkında çok da bilgi sahibi olmadığımız Jovianus'u imparator ilan ettiler. Mo-ral olarak çöken orduyu toparlamayı başaramayan Jovianus, ye-nilgiyle tamamladığı sefer sonrası Constantinopolis'e dönerken konakladığı Galatia'daki evinde zehirlenerek öldü. Devlet kade-melerinde büyük bir şaşkınlık yaşanıyordu ve olan bitenden hoşnut durumdaki tek kesim, ciddi bir tehlikeden kurtulmuş olan Kilise'ydi.

364 yılında Valentinianus, bürokrat ve askerlerden oluşan bir seçici kurul tarafından imparator yapılırken, ülkenin idari yapısını bir kez daha iki parçalı hale getirecek ve kardeşi Va-lens'i de doğunun yöneticisi ilan edecekti. Bundan daha önem-lisi, Julianus reformları tarihe karışıyordu artık; çünkü Kilise ta-rafından kolaylıkla etki alana alınan Valens ve Valentinianus, gidişi yeniden tersine çevirerek Hıristiyanlığa devlet desteğini sunmuşlardı. Bir kez daha eski dinlere ait tapmaklar kapatılıyor, cemaader Hıristiyanlığı kabule zorlanıyor ve Julianus dönemi-nin entelektüelleri, büyücülük ve gizli bilimlerle uğraşma suçlamasıyla tutuklanıp koğuşturmaya uğruyorlardı.

Bu yalnızca bir devrin kapanışı ya da Fraternis'in devrim çabalarında uğradığı nihai yenilgi değildi; Roma, belki de efsa-nevi kral Numa'dan bu yana sahip olduğu en değerli liderini yi-tirmişti. Tarihçi Edward Gibbon, Julianus'la ilgili şunları yazı-yor Alexander Severus'un ölümünden yüz yirmi yıl sonra Ro-malılar, görevleriyle zevkleri arasında ayrım yapmayan; halkının üzüntülerini ortadan kaldırıp ruhunu canlandırmaya çaba har-cayan; her zaman otoriteyi fazilet, mutluluğu da erdemle buluş-turmaya özen gösteren bir imparatora sahip olmuşlardı. Muha-

lifleri, hatta dini muhalifleri bile, gerek barışta gerek savaşta onun dehasının üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldılar ve dönek Julianus'un ülkesine âşık biri olarak dünya imparatorlu-ğunu hak ettiğini, içlerini çekerek itiraf ettiler.331

331 Edward Gibbon, The History of Decline and Fail of the Roman Em-pire, s 229

Julianus'un ölümünü izleyen dönem, Roma imparatorluğu için de ivmesi giderek artan, aslında gecikmiş bile sayılabilecek bir çöküşün başlangıcı oldu. İlkin, 364 yılında iktidara gelip ül-keyi Doğu ve Batı olmak üzere iki yönetsel birime ayıran Va-lens ve Valentinianus kardeşler arasında, Hıristiyan Kilisesi'nin o eski ve bitmeyen mezhep ayrılığı kutuplaşması ortaya çık-tı. Valens, Arian inancına bağlıyken Valentinianus 325 tznik Konseyi'nde belirlenmiş iman formülünü destekliyordu. Ancak her ikisi de, eski inançların temsilcilerine savaş açmak ve Juli-anus döneminin kalıntılarını ortadan kaldırmak konusunda aynı derecede kararlı davrandılar ve yerel cemaatlerle, piskopos ku-rullarıyla el ele vererek, hem doğu hem de batı eyaletlerinde yaygın koğuşturmalar yürüttüler. Aslına bakılacak olursa, uygulamaların çoğunun ardındaki gerçek gerekçe dinsel değil, siyasi nitelik taşıyordu. Julianus'un aydınlanma hamlesi olarak başlattığı entelektüel uyanış ve eğitim seferberliği, büyük toprak sahipleri ve tefeci sermayesi-ne karşı yürütülen bir ekonomik programla birlikte gelmişti. Şimdiyse, yeniden denetimi ele geçirmenin heyecanını yaşayan tarım efendileri, Julianus'un kenderi merkez alan ve bir anlam-da eski Cumhuriyet günlerine dönüş düşlerini içeren sivil top-lum kurumlarına dayalı devlet modelinin yerine merkeziyetçi, teokratik ve otoriter bir rejimi yerleştirme çabasına girişmişler-di.

Toprak sahipleri, Constantius döneminin elitleri ve Kilise liderleri arasında oluşturulan kutsal ittifak, baskı yanlısı egemen sınıfın bir tek şeyi çok net anladığını gösteriyordu Kültlerin ve tapınakların varlığı, bunları yaşatan cemaatler bünyesinde siya-si örgütlenme ve gruplaşmalara olanak sağlamıştı hep. Oysa bu denetlenmesi oldukça güç çoğulcu görüntünün yerine, iktidarla

amaç birliği içine girmiş tek bir inanç sisteminin varlığı, mer-kezi otoritenin korunması için çok daha elverişliydi.

Cadı Avı başlıyor

363

Valens ve Valentinianus'tan itibaren Hıristiyan imparator-lar, iman tercihlerinden çok, sınıfsal ve siyasal nedenlerle tek bir dini yapının mutlakiaştırılması modelini benimsediler. Bir anlamda, iç bütünlük ve otoriteyi sağlamak için Constantine'in de düşündüğü ama yüzlerce yıllık oturmuş Roma devlet gele-nekleri nedeniyle sonuna dek götüremediği bir büyük yönetsel operasyonu tamamlamaya çalışıyorlardı. Tapmaklar yeniden ka-patılmaya, toplantılar yasaklanmaya, iyi tanınan cemaat liderle-ri toplanıp yargılanmaya başladı.

İlk aşamada hedef, doğal olarak, Julianus döneminin yöne-tici, bürokrat ve aydınlarıydı, Büyü ve okültist etkinliklerde bulunmak ya da gizli toplantılar düzenlemek benzeri suçla-malarla, büyük kenderde siyasi muhalifler ve aydınlar üzerinde dozu giderek artan bir terör estirilmeye başlandı. Julianus'un hocası ve yakın dostu Efesli Maximus dahil, dönemin bütün önemli düşünür ve aydınları, bu yaygın ve ani operasyon zinci-rinden nasiplerini aldılar. Iamblichus, Valens'in gizli polislerinin peşinde olduğunu öğrenip, cellât elinde öldürüleceğini anladığı için önce davranıp, zehir içerek intihar etme yolunu seçti.

378 yılında Valens, Gotlarla giriştiği bir savaş sırasında ölünce, imparatorluk tahtına çıkan Theodosius, Roma uyrukla-rı üzerinde uygulanan dinsel ve siyasi devlet terörünü doruğa çıkardı. Dört yıl kadar sonra, Batı'nın yöneticisi olarak atanan Gratianus, piskoposların telkin ve baskılarıyla, imparatorların yüzyıllardır kendi ellerinde tuttuklan Pontifex Msuimus (büyük dinsel yönetici) unvanını iptal ederek, devlet geleneğinden çı-kardı. Böylece imparatorluk içinde bütün dinsel yetki, artık Ki-Hse'ye devrediliyordu.

Diğer yandan, kentlerdeki aydınlar ve siyasi rakipler yok edildikçe muhalefet ve direnç taşraya taşınıyordu ve bu neden-

le Theodosius döneminde baskılar kent merkezlerinden kırsal bölgelere kaydırılarak köylü dini (paganism) adı altında tek bir etiket alüna sıkıştırılan kült ve grupların üzerine sertlikle yüründü. Yasaklar o denli akıl almaz ayrıntılara indirgenmişti ki, mum yakmak, evlerde toplanıp hep birlikte şarap içmek, bahçelerdeki ağaçlara hasat döneminde bereket amaçlı tılsımlar asmak, kâfir ayini olarak nitelenip tutuklama gerekçesi haline geliyor; yemek artıklarını ve kırıntılarını şöminede yakmak pa-gan kurban töreni olarak değerlendirilip bütün ev halkının ko-ğuşturmaya uğraması, hatta evlerine ve kişisel mülklerine el ko-nulması sonucunu doğurabiliyordu.332 Yeni yasalar, hukuki ku-rumlar ve yerel yöneticilere bu konuda her türlü yaptırım gü-cünü de tanımaktaydı. Sahte tanrılara dua etmek, evin sahibi kişisel olarak bu dualara katılmasa bile, eve ve eğer varsa tarla-sına el konması için yeterli gerekçeydi. Roma, tarihi boyunca ta-nık olmadığı bir dinsel baskıya teslim olmuştu.

Her zaman paganizme karşı olmuş, eski Suriye valisi ve Asya prokonsülü Festus, uygulamalardan öylesine dehşete düş-müştü ki, yargılanan bu insanların inançlarını kabul ederek iler-lemiş yaşında onların yanında yer aldı, diyor Kurt Selig-mann.333 Theodosius dönemi, Roma için son umutların da tü-kenişini birlikte getirdi. Çok kısa süre içinde, tek bir aykırı ses çıkmayacak biçimde dinsel ya da politik, bütün muhalefet orta-dan kaldırılmıştı. Baskı ve fanatizm, tapınaklar ya da kültlerle de sınırlı kalmadı ve kısa süre içinde eğitim kurumlarına ve bi-limsel merkezlere yayıldı. Kilise'nin onaylayacağı dini eğitim dışında hiçbir kişi, grup ya da kurum, eğitim veremeyecekti ar-tık. Julianus'un Antakya'da inşa ettirdiği büyük merkezden baş-lanarak kütüphaneler birer birer resmi baskınlara uğradı ve bin-lerce kitap günahkârlık unsuru oldukları gerekçesiyle ibret için meydanlarda yakıldı, çok değerli yapıtlar yok edildi, hatta evler aranarak bulunan kitaplara el kondu ve bunların büyük bölümü depolarda bekletildikten sonra imha edildi.

332 Kurt Seligmann, a.g.e, s 77
333 Kurt Seligmann, a.g.e, s 78

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Theodosius, ölmeden hemen önce, imparatorluğu iki ana bölgeye ayırarak oğullan arasında paylaştırdığında, yalnızca coğ-rafi anlamda değil, yönetsel olarak da ülke Doğu ve Batı Roma olarak ikiye bölünüyordu. Constantine, 325 yılında Hıristiyanlı-ğı devlet himayesindeki tek din haline getirirken, bunun impa- 365 ratorluğun geniş sınırları üzerinde merkezi otoriteyi güçlendirip birliği sağlamasını ummuştu. Ne var ki o karardan tam yetmiş yıl sonra Hıristiyan Roma, arak kaçınılmaz olarak, iki ayrı dev-let haline geliyordu. 476 yılındaysa, bu iki devletten biri, Batı Roma, parçalanarak yok olacak; yerini Hıristiyanlığı kabul etmiş Frank ve Cermen kavimlerinin Avrupa'da oluşturduğu krallık ve dukalıklara bırakacaktı. Augustus'un Altın Çağ düşleri yal-nızca Virgilius'un sararmış sayfalı eski şiirlerinde kalıyor; Roma devleti, bir hayli büyük değişimlere uğramış ve teokratik bir diktatörlüğe dönüşmüş biçimiyle yalnızca Doğu'da (dışındaki-lerce Bizans olarak adlandırılarak) varlığını sürdürüyordu.

Hıristiyan imparatorluğunca uygulanan kitap ve kütüphane baskınlarının son ve en büyük adımı, beşinci yüzyılda iskende-riye'de gerçekleşti. Dönemin en büyük kültür merkezi olan ve yüz binlerce cilüik çok değerli koleksiyonları içinde barındıran iskenderiye Kütüphanesi, baskılar nedeniyle eski canlılığını ve verimliliğini çoktan yitirmişti zaten. Binada artık yalnızca, Hypatia adlı tıp uzmanı bir kadın bilgin çalışıyor ve kütüpha-neyi terk etmesine yönelik yoğun baskılara direnerek araştırma-larını sürdürüyordu.

Kütüphane, çoktan beri iskenderiye piskoposu Cyril'in gö-zünü diktiği hedefler arasındaydı. Cyril, Julianus'un yazmış ol-duğu Galileli'lere

Karşı adlı kitabın inançlıları yoldan çıka-rabilecek kadar iyi yazılmış olduğundan söz ederek bu konu-daki endişelerini sık sık dile getirmiş ve ölümünden altmış yıl sonra eski imparatorun insanlar üzerindeki etkisinden hâlâ çe-kindiği için, Julianus'a Karşı adı altında bir polemik metni kaleme almıştı ama bununla yetinmeye niyetli değildi. O kita-bın ve diğer pagan yalanlannın tümü toplanıp, bir daha kim-senin okuyamamasını sağlamak üzere yok edilmedikçe, kendini rahat hissetmeyecekti.

iskenderiye'deki baskılar, aslında bir önceki piskopos The-ophilus zamanında başlatılmıştı. Kütüphaneye ait koleksiyonun önemli bir bölümünün arşivlendiği Serapis tapınağına saldıran Theophilos 395 yılında hem bu önemli kült merkezini yakıp yıkmış, hem de kütüphanedeki yapıtların hatırı sayılır bir bölü-münü yok etmişti. Onun yerini alan Cyril, yıkımı sonuna dek götürmeye kararlıydı ve 415 yılında düzenlediği tüyler ürperti-ci bir dizi saldırı ve kıyımla, amacına ulaşmayı başardı.

Kuruluşundan itibaren bir bilim ve kültür merkezi niteli-ğini koruyan İskenderiye, beşinci yüzyılda da dünyanın her ye-rinden gelen düşünür ve bilim adamlarının buluştuğu, zengin ve dinamik kültürel yapısıyla, haklı bir ün ve çekiciliğe sahip bir kentti. Nüfusun ağırlıklı bölümü Mısırlı olmakla birlikte, geniş bir Yahudi azınlık ve Arap, tranh, Hintli ve Afrikalı grup-lar yan yana yaşıyor; bu kozmopolit cemaat, görkemli kütüpha-neyi bir tür imece düzeniyle birlikte işletiyordu.

Cyril önce, altı yüz yıldır orada yaşamakta olan Yahudile-re karşı sistematik bir kıyıma başladı. Bunu izleyen şiddet, İs-kenderiye'yi yok oluşa doğru götürecekti. Yahudilerin sürülüp kovulması sivil düzeni tehdit edince, kentin polis müdürü Ores-tes Cyril'e karşı çıktı; ancak piskoposun yanıtı, neredeyse onu öldürecek, beş yüz keşişten oluşan bir grubu Orestes'in üzerine yollamak oldu. Ardından, Cyril'ın kışkırttığı kukuletalı keşiş grubu bir kez daha İskenderiye'ye yürüdü ve kütüphaneye

git-mekte olan Hypatia'nın yolunu keserek kadım arabasından aşa-ğı sürükledi. Giysilerini yırtarak çıkardıktan sonra, öldürene dek, kırık çömlek parçalarıyla bütün bedenini paraladılar.334
Böylece, İskenderiye'de tapınakları yıkıp heykel ve kabart-maları parçalamakla başlayan fanatik histeri, kütüphanede çalı-şan son bilginin linç edilmesiyle doruğa ulaşıyordu. Aynı gün, Hypatia'nın bedeninden geriye kalan parçalarla birlikte kütüp-hanedeki paha biçilmez değere sahip, başka kopyası olmadığı için bir daha asla yerine konamayacak olan yedi yüz bin kitap, kilise önündeki meydanda öfkeli gösteriler eşliğinde yakıldı.
334 Lutber Link, The Devil A Mask Without A Face, s 58

GerİUme, ÇOzülme ve Fraternis

Yok edilen yapıtlar arasında Euclides, Archimedes, Apollonios, Eratosthenes ve daha çok sayıda önemli bilim adamının el yaz-ması kitapları ve anonim antik metinler bulunmaktaydı.
İskenderiye kütüphanesinin yok edilmesi, münferit bir fa-natizm olarak adlandınlamayacak denli tipik ve dönemin ru-huyla uyumlu bir şiddet gösterisiydi. Batı dünyası, yazının bu-lunuşundan itibaren benzeri görülmemiş bir bilgi düşmanlı-ğından yana tavır alıyordu artık. Bundan böyle Kilise tekelin-deki tek bir bilim, yani Kutsal Kitap tarafından insanlara su-nulmuş bilgi dışında hiçbir entelektüel etkinliğe izin verilmeye-cekti.
Beşinci yüzyıl içinde yaşanan gelişme ve değişimleri doğru kavramak, izini sürmeye ve tarihsel kökeniyle birlikte analiz et-meye çalıştığımız o felsefi, ideolojik ve siyasi kadro hareketini sağlıklı değerlendirebilmek için vazgeçilmez bir ön koşul niteli-ği taşıyor. Her şeyden önce, Roma'nın parçalanmasına dek va-ran ve Doğu'yıı yüzyıllara yayılmış biçimde küçülmeye, Batı'yı da Roma dışı unsurların başrol oynadığı bir Katolik monar-şiler topluluğuna dönüşmeye iten sürecin,

yalnızca din ve inançla ilgili dinamiklerin etkisi altında geliştiği gibi bir yanıl-gıya düşmemek son derece önemli. Yüzeyde görünenler, ger-çekten de Roma'da alman dini tercihlere dayalı bir karar üze-rinde inşa edilmiş değişimler izlenimini verse ve Hıristiyanlık bir kurum olarak Ortaçağ olarak adlandırdığımız dönemin ka-rakteristiklerine belirgin biçimde damgasını vursa da, aslında Batı dünyası sıradan bir inanç seçiminin çok ötesindeki değiş-kenlere bağlı bir çözülmeyi yaşıyordu. Yunan kent devletleri-nin, daha önce incelediğimiz Güney İtalya kolonilerinin, Roma Cumhuriyeti'nin ve Augustus ilke ve idealleri uzantısında ku-rulan imparatorluğun, denetlemeyi ve yönlendirmeyi başarama-dığı, bir anlamda kontrolsüz gelişen değişkenlerdi bunlar. İlk büyük devletlerin ortaya çıktığı İsa'dan önce dördüncü binyıl sonlarından itibaren insan uygarlığı, kentler çevresinde gelişmişti. Her ne kadar ekonominin ve üretim sisteminin loko-motifi tarım olsa da, hızlı gelişen ticaret, eğitim ve kültürel et-kinlikler, zanaat ve meslek gruplarının da bir biçimde dahil ol-

duğu siyasi dinamizm ve tapmak kültlerinin, aynı zamanda bi-rer felsefî merkez olmasından kaynaklanan renkli düşünsel ya-pısıyla İlkçağ kentleri, uygarlığın gelişimindeki dinamo görevi-ni üstleniyorlardı. Çin ve Hint topraklarından îber yarımadası-na; Etiyopya'dan Orta ve Kuzey Avrupa'ya dek bilinen büyük toplumsal örgütlenmelerin her biri, ancak kendi yarattıkları bü-yük kentleriyle birlikte var olabilmişler ve bunlan merkez ala-rak uygarlıklarını yüceltmeyi başarmışlardı. Bir anlamda, neoli-tik dönemin tarım merkezli bir arada yaşama modelini oluş-turan komünal ilişki biçimine sahip mütevazı köylerinin zaman içinde yaşadığı çalkantılı ve çoğu kez de sancılı gelişimin sonun-da ortaya çıkmıştı bu kentler. Ancak dördüncü yüzyıla gelindi-ğinde, hiç değilse Batı'da ve Roma topraklarının büyük bölü-münde, kentlerin bu dinamo görevini sürdürmekte

başarısız ol-duklarım görüyoruz. Bunun nedeni de, üretim ilişkilerinde ve ekonomik modelde yaşanan, yöneticilerin denetlemekte aciz kal-dığı değişimlerde saklı.

Üretim biçiminde köle emeğinin öne çıktığı; savaş ve fe-tih stratejileri uzantısında, askeri gücü elinde tutanların yalnız-ca ekilebilir toprağa değil, kölelik mekanizması aracılığıyla iş-gücüne de efendi konumuyla sahip oldukları uzun süren bir evre, Roma'nın imparatorluk dönemine girildiğinde meyvelerini vermeye başlamıştı. Sosyal düzende, yasa ve hukuk sisteminde, kısacası üstyapı işleyiş biçimlerinde alınacak önlem ya da ya-pılacak müdahaleler, ancak kısa dönemli ve geçici iyileşmeler sağlayabiliyordu. Çünkü üretimin nasıl yapılacağını, kimlerin hangi sıfatlarla ve hangi mülkiyet gücüyle nasıl roller alacağı-nı doğrudan gündelik yaşam içinde uygulamaya sokan altyapı, yani egemen üretim ilişkileri ve modeli, üstyapıya belirgin ve karşı konulması güç bir baskı aracılığıyla egemen oluyordu.

Dolayısıyla, ekonomide lokomotif görevini halen tarımın üstlendiği bir toplumsal yapıda, eğer kentleri zenginliğin ve yaşamın üretildiği merkezler olarak koruyup geliştiremiyorsa-nız, iyi niyetli yöneticilerin toprak mülkiyetiyle ilgili yapacağı küçük yasal düzenlemelerle de bir yere yaramıyordunuz. Top-rak mülkiyetinde tekelleşme, zaman zaman senatonun, konsül-

lerin, hatta imparatorların almaya çalıştığı önlemlere karşın hız-la artıyor; büyük kentlerin dışında ve uzağındaki ekilebilir top-rakların denetlenemez büyüklükteki tarım işletmelerine dö-nüşmesiyle birlikte de, egemen sınıf kırsal alanları mesken tu-tuyordu.

Dönemsel olarak ortaya çıkan yönetsel baskı politikaları da bu gelişmeleri destekleyici bir fol oynadı. Kentlerdeki usta mes-lek erbabının sivil

örgütlenmeleri olarak ortaya çıkan collegia'h-ra nasıl baskı yapıldığını ve kentlerde zanaatın, ticaretin ve eği-timin nasıl darbeler aldığını önceki bölümlerde gördük, impa-ratorluk döneminde kültlere yapılan baskı ve kokuşturmalar, Hıristiyanlık döneminde egemen inanç dışındaki bütün grup-lar üzerinde abartılı boyutlara getirilince, kentler iyice ıssızlaştı ve kültürel anlamda rengini yitirdi.

Bilinen, yüzyıllardır Roma toplumunun iç dinamiklerini oluşturan sınıf ve katmanların yapısı da hızla değişmişti impa-ratorluk sonrasında. Artık patricı ve pleb yapılaşmasından söz edilemiyordu. Soylular ve toprak sahipleri; onların çevresinde-ki yönetici bürokratlar; savaş ve iç kargaşaların getirdiği du-manlı hava içinde bir bölümü büyük tarım efendilerine dönüş-müş güçlü generaller oluşturuyordu egemen sınıfı. Bu grubun dışında kalan ezici çoğunluksa, kentlerde yaşam standardı iyi-den iyiye düşen işsiz ve yoksul yığınlar; işliğini ya da atölyesi-ni kapatmak durumunda kalmış zanaatçılar; korsanlığın artması sonucu güvenlik ortadan kalktıkça, hareket alanları kısıtlanan ve yoksullaşan tüccarlar; devlet tarafından maaşları düzenli ödene-mediği için yolsuzluk, rüşvet ve çürüme girdabına kapılmış kendi memurlar ve bu ekonomik çöküntüyü kendi lehine çevir-meye çalışan tefecileri içeriyordu.

Bu görünürdeki iç etkenler yanında, yadsınamayacak denli belirleyici dış etkenler de söz konusuydu tabii. İkinci yüzyıldan itibaren Avrupa, Balkanlardan İspanya ve Britan-ya'ya dek uzanan bir alan içinde barbar akınlanna maruz kal-mışa. Bitmeyen yoğun, inatçı ve saldırgan göç hareketleri, Got kabilelerinin imparatorluğun hem doğu hem de batı eyaletleri için ciddi birer tehlike oluşturmaları sonucunu doğuruyordu.

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

Dördüncü yüzyılda Julianus'un elde ettiği, barış ve düzen sağlamaya yönelik basanların arkası gelmeyince, kuzeyi bütü-nüyle kuşatan yabancılar Avrupa'daki iç dengeleri büyük oranda sarstılar. Roma'nın

kuruluş döneminden itibaren uygu-ladığı, ittifak ve paylaşım yoluyla Romanlaştırma stratejisi ki-mi bölgelerde Gotlar için de etkili olabildi ve İtalya'nın kuze-yinden itibaren bazı kavimler barış anlaşmaları, formalite evli-likleri ya da ganimet paylaşımına yönelik askeri ittifaklarla Roma'ya entegre edilebildiler.

Ama Trakya'dan İspanya'ya dek Roma lejyonlarında ağır-lıkları artmaya başlayan yabancı birlikler sorunu bile Ro-ma'nın bütünlüğü için göz ardı edilemeyecek bir tehlike oluş-turuyordu. Herhangi bir birlik, hassas ve kritik bir bölgede is-yan çıkarıp, Got asıllı şefleri önderliğinde büyük kentlere, hat-ta çoğu kez Roma'ya dek ilerleyip, istediği ödünleri kolaylıkla koparabiliyordu. İmparatorluğun Avrupa'daki toprakları, gide-rek barbar şeflerin yönetimindeki dukalıklara dönüşmekteydi. Huzursuzluk, asayiş sorunları ve istikrarsızlık, Avrupa toprak-larıyla imparatorluğun Akdenizli iskeleti arasında bir kan uyuşmazlığı yaratmanın yanı sıra, ticarete, mal ve hizmet akışı-na da ciddi biçimde ket vurmaktaydı.

Gelişim döneminden itibaren Roma, tahıl üretimine elveriş-li toprak azlığı nedeniyle büyük kentlerini fetihler sonucu elde edilen bölgelerden taşıdığı buğdayla ayakta tutmuştu. Kimi araş-tırmacıların ve tarihçilerin dediği gibi, Afrika buğdayı olmadan Roma yaşayamazdı. Ancak ikinci yüzyıl sonrasından başlayarak bir tür tahıl ambarı olarak kullanılan bölgelerden gelen mal akışında da ciddi yavaşlama ortaya çıkınca, kentler güç durum-da kaldı. Zaten iç talebi karşılamaya yeterli olmayan yerli üre-timse kent dışlarına uzanıp, kırsal bölgelerdeki tarım işletmeleri çevresinde yeni yerleşimleri biçimlendirmeye başlamıştı. Kısaca-sı, dördüncü yüzyıl bittiğinde Roma kentleri bütünüyle coşku-sunu ve dinamizmini yitirmiş, eski etkinliğinden uzak, dinsel ve askeri yönetim merkezleri görünümü vermeye başlamıştı.

Büyük toprak sahiplerinin kent merkezlerinin uzaklarında kümelenen tarım işletmeleri, toprağın istenmesindeki geleneksel

yöntem ve ilişki modellerinde de zorunlu bir değişimi gündeme getiriyordu. Artık klasik kölelik sistemi geçerliliğini büyük oranda yitirmiş; onun yerini, ekilebilir topraklar çevresinde, Efendinin himayesine sığınmış tarım işçisi köylü kolonileri al-maya başlamıştı. Korunaklı ve sağlam şatoları, kendilerine bağ- 371 lı eğitimli askeri birlikleri ve denetledikleri uçsuz bucaksız ta-rım alanlarıyla bu Efendiler, imparatorluğun değişen siyasi yapısına uygun, yeni yerel güçler olarak ortaya çıkıyorlardı. Kentlerdeki işsizlik, yoksulluk ve çürüme, çoğu kez, her şeyini yitirmiş insanların yalnızca kişisel eşyalarını yanlarına alarak bu tür büyük tarım işletmelerinden birine sığınmaya razı olmaları ve bir tür toprak kölesine dönüşmeleri sonucunu yaratıyordu.

Thcodosius sonrasındaki imparatorlar, bu gelişmelerin merkezî yönetim ve geleneksel Roma ilkelerinin sağlığı açısın-dan ne denli tehlikeli olduğunun farkındaydılar ama ekonomik güçsüzlük ve imparatorluğun can daman olan kentlerdeki zayıf-lama, kaçınılmaz görünen gidişi engelleme olanağı tanımadı. Bir ölçüde Doğu'nun, yani Bizans'ın toprak sahipliğine dayalı kır-sal ekonomi modeline elinden geldiğince, uzun süre direndiği söylenebilir. Ancak Batı, bunu gerçekleştirebilecek olanaklardan bile yoksundu ve bu nedenle de çözülüp gitmesi fazla uzun sür-medi. Roma adı Batı'da, alana yüzyıldan itibaren artık yal-nızca bir hayalet olarak yaşamaya devam edecekti.

Got, Frank, Cermen toprak beylerinin yerel dukalıklarına dönüşen Avrupa topraklannda, eski imparatorluğun simgesel adının tek taşıyıcısı haline gelen Katolik Kilisesi de, bu kavim-lerin Hıristiyanlaştırılması sürecindeki katkıları ve misyonerlik çalışmalarının başarısı ile avunacak; her şeye karşın toprak bey-lerinin oluşturduğu federasyonlarla ortaya çıkan Krallıkların iktidar ortağı olma konumunu elinde tutacaktı.

Sekizinci yüzyıldan itibaren, Akdeniz'e kıyısı olan, eski Ro-ma'nın mirasçısı durumundaki Avrupa krallıkları için yeni ve beklenmedik bir tehlike daha ortaya çıktı Arap yarımadasında doğan islam dinine bağlı kavimlerin oluşturduğu güç, yalnızca Bizans'ın doğu sınırlarını değil, Akdeniz'in tamamını tehdit edi-yordu artık. Baş döndürücü bir hızla Hint

topraklanna dek Do-

ğu'yu fetheden ve Mezopotamya, Suriye ve İran'ın tartışmasız hâkimi haline gelen islam orduları, sekizinci yüzyıldan itibaren, bir zamanlar Roma'mn eyaletleri olan Kuzey Afrika toprakları-nı da ele geçirmiş ve Cebelitarık'tan İspanya'ya yürüyerek Av-rupa'yı birkaç yönden birden kuşatmıştı. Sicilya'dan başlayarak Güney İtalya, Kamca merkezli Arap donanmalarının işgalleri-ne maruz kalıyor; Fransa'nın güneyinde İslam yerleşimleri or-taya çıkıyor; Akdeniz'deki zaten zayıflamış ticaret ilişkileri bu yeni tehdit sonrasında ciddi bir darbe alıyordu. Kentleri güdük-leşmiş ve rengini yitirmiş; ekonomisi bütün dinamizminden yoksun kalmış; siyasi bütünlüğünden çoktan vazgeçmiş olan Batı uygarlığı, yani bir anlamda Hıristiyan Roma'mn eseri ve mirasçısı olan yerel hanedanlar ve krallıklar topluluğu, bütü-nüyle köşeye sıkışmış durumdaydı artık.
Tarihçi ve araştırmacılar, sekizinci yüzyılda ortaya çıkan bu tabloyu, din eksenli bir farklılaşma ve parçalanma çerçevesin-de değerlendiriyorlar. Bu yaklaşıma göre Doğu ve Batı, ye-rel, ulusal ve kültürel farklılıkların dışında, iman modeli ile damgalanmış net ve açık bir kutuplaşmanın da içine giriyordu İslam'ın yükselişiyle birlikte. Akdeniz'deki yeni durum için Henri Pirenne, Bir zamanlar ortak adetlerin, ihtiyaçların ve fi-kirlerin etkileşimini sürdüren bu kıyılarda^ iki uygarlık ya da daha doğrusu iki yabancı ve düşman dünya, Hilal'in ve Haç'ın dünyası şimdi karşı karşıya gelmişti, diyor.335
Kısacası, Julianus'un başarısızlığını izleyen otuz yıl içinde ilkin Roma parçalanarak ikiye bölündü, bundan yaklaşık yetmiş yıl sonra Batı Roma fiilen ortadan kalka ve bu enkazın üzerin-de oluşan Avrupa Uygarlığı üç yüz yıl sonra bilimsel ve kül-türel güdüklüğün, çürümüş ve rengini yitirmiş eski kentlerin, krallıklara alanın gramajıyla oynama zorunluluğu verecek bir ekonomik çöküntünün içinde büyümeye başladı; tabii, eğer bu

bir büyümeyse.
Batı'da dinsel ve siyasi baskılarsa, bütün bu süreç içinde amansız biçimde devam etti. Sekizinci yüzyıla gelindiğinde eski
335 Henri Pirenne, Ortaçağ Avrupası'mn ekonomik ve Sosyal Tarihi, s 10

dinler yoğun koğuşturma kampanyaları ve cinayetlerin sonu-cunda bütünüyle yok edilemese bile, yalnızca kendini dikkatle gizleyen küçük bir azınlığın bağlı kaldığı ürkek ve uykuya yat-mış bir geleneğe dönüşmüştü artık. Ama Kilise için mücadele ve baskı asla bitmiyordu ve piskoposların gazabı, şimdi genel 373 anlamda Hıristiyan başlığı altında yer alıyormuş gibi görünen ama merkezi dinsel otorite tarafından sapkın ilan edilen grup-ları hedef alıyordu.
Bu anlamda, Doğu'da, Bizans'ta merkezlenen Ortodoks Ki-lise ile Avrupa krallık ve dukalıklarına egemen olan Katolik Ki-lisesinin politikaları arasında şiddet ve sertlik açısından hemen hiçbir fark yoktu. Kilise, Sapkınlara, özellikle de yüzyıllardır irili ufaklı grupçuklar halinde varlıklarını korumayı bilen gnos-tik kökenli farklı mezheplere o denli sert ve acımasız davranı-yordu ki, gerçekten küçük bir azınlığı oluşturan bu grupları, karşı kutup olarak değerlendirilen islam'dan bile daha tehli-keli gördükleri son derece açıktı.
Batılı tarihçiler, kentsel gelişim üzerinde yükselen ve kül-türel renkliliği, dinamizmi ve ilerlemeyi bünyesinde barındıran İlkçağ ile, felsefi ve kültürel anlamda uyanışın yeniden başladı-ğı, kentlerin eski canlılığına kavuştuğu, özgür düşüncenin ye-niden yeşerme olanağı bulduğu modern dönem arasında, dur-gun ve birçok yönüyle karanlık bir Ortaçağ modeli üzerinde anlaşmış durumdalar. Bu dönemin urihlenmesi konusunda farklılıklar ve değişik görüşler olsa da, Ortaçağ genel hatlarıyla Batı Roma'nın dağılmasını izleyen dönemle, Avrupa'daki re-form ve devrimci hareketlerin başlangıcı arasına yerleştiriliyor; yani kabaca altıncı ve on

altına yüzyıllar arasına.
Oysa ilerleyen bölümlerde zaman zaman kısaca değineceği-miz gibi, bu uzun ve karanlık çağ modeli, evrensel anlam taşı-madığı gibi, yalnızca Hıristiyan Avrupa için geçerlilik taşıyor. Ba-a'nın bilim, felsefe ve özgür düşünce üzerine Kilise aracılığıyla ipotek koyduğu bu uzun dönemin pek çok evresi, karşı cephe olarak kabul edilen bölgelerde bambaşka görünümler sergiliyor.
Sözgelimi, en azından sekizinci ve on birinci yüzyıllar ara-sındaki dönemde, islam uygarlığının egemenliğindeki topraklar-

da tam tersine büyük bir düşünsel açılım, kültürel zenginleşme ve göz kamaştırıcı kentsel dokularla karşılaşıyoruz. İslam uygar-lığının egemenliği alandaki bölgenin iki uç noktasından, Mezo-potamya ve ispanya'dan vereceğimiz iki örnek bile, farkın çar-pıcılığını sergilemeye yeterli. Avrupa'nın karanlık çağ yaşadı-ğı dönemde, eskinin görkemiyle yarışırcasına birer büyük kül-türel merkeze dönüşen Bağdat ve Cordoba'nın yanında, Roma bile sönük bir kasaba gibi kalıyordu.
Uzun süre ne Galya ne de İtalya, fakir kentleriyle, Bağ-dat ya da Cordoba'nın ihtişamına yaklaşacak kadar dahi herhan-gi bir şey ortaya koyamamışar, diyor Marc Bloch. Müslüman dünyası, Bizans dünyasıyla birlikte 12. yüzyılın sonuna kadar Batı üzerinde gerçek bir ekonomik üstünlüğe sahip olarak kal-mıştır. O dönemlerde Batı'da tedavül ermekte olan nadir birkaç altın sikke bile, ya Yunan ya da Arap atölyelerinde imal edil-mişlerdi, «s
Bloch bu oldukça önemli saptamayla birlikte, bugün Or-taçağ Avrupa sosyal ve ekonomik düzenine karşılık gelmek üze-re kullandığımız Feodalizm kavramını Batı'da hayatın içine yerleştiren olgunun, bir kargaşanın başlıca sonucu olduğu gö-rüşünü savunuyor. Merkezinde siyasi istikrarsızlık, ekonomik çöküntü ve sosyal çözülmenin yer aldığı bir

kargaşadır bu. Ba-tı'nın dağınık krallıkları arasında görece en güçlü ve bütün-lüğe sahip görünenlerin bile kendi resmi parasını bastırabilmek-ten aciz olması, Julianus döneminde çok kısa bir süre için son görkemini yaşayan Roma'nın nasıl bir ekonomik enkaz haline geldiğini göstermektedir. Hatta maddi anlamda para basabilmek bir yana, sahip oldukları para sistemini ve kullandıktan birimin değerini kontrol etmekte bile başarısız olan krallıklar arasında karanlık bir çöküşü yaşıyordu Avrupa. Henri Pirenne şunları söylüyor

Genel bir fakirleşme apaçıktı. Altın sikke ortadan' kalkarak Karolenjlerin onun yerine ikame etmek zorunda kaldıkları gü-müş sikkeye yerini bıraktı. Eski Roma altını solı'dus'un yerine

336 Marc Bloch, Feodal Toplum, s 14

kurdukları yeni para sistemi, antik ekonomiden ya da Akdeniz ekonomisinden kopuşlarının açık delilidir.337

Bir başka deyişle Büyük Romanın Avrupa'daki kalıntıla-rı, çevrelerini Akdeniz boyunca kuşatan İslam uygarlığı ve Do-ğu sınırlarını oluşturan Bizans'ın karşısında, yoksul kırsal bey-liklere dönüşmüşlerdi artık. Piskoposların denetimindeki, eski ihtişamını çoktan yitirmiş kentler ve yerel tarım efendilerinin hükmettiği, kapalı ekonomiye sahip kırsal yerleşimlerden kuru-lu devletler için uzun sürecek bir karanlık çağ başlıyordu.

Avrupa'nın bu görüntüsünün karşısında alternatif güç ola-rak beliren iki farklı odaktan Bizans'ı daha farklı bir gözle de-ğerlendirmekte yarar var. Doğu Roma, Batı'daki çöküntüye kar-şılık kentlerinin kalitesini ve ekonomik yapısını görece çok da-ha canlı tutmayı başarmıştı. Ama Avrupa kentlerini yoksullaş-maya götürüp güçsüz düşüren koşullarla, yedinci yüzyıl başla-rından itibaren bu büyük merkezî Hıristiyan imparatorluğu da

yüz yüze gelmişti. Bizans'ı feodalleşmeden uzak tutan etkenler-den biri, egemen olduğu topraklarda merkezdeki iktidarın oto-ritesinin sarsılmamasını sağlayacak asayiş ve güvenlikse, diğeri de Doğu sınırının ötesinde, Hindistan'a dek uzanan bölgelerle yaptığı yoğun ticaretti. Diğer yandan, imparatorlar Mısır gibi bir bölgeyi ellerinde tutmaları sayesinde, verimli Nil vadisinin tahıl desteğine de sahiplerdi.

Ne var ki, yedinci yüzyıldan başlayarak doğuda yaşanan ge-lişmeler, bu avantajları birer birer ortadan kaldırmaya başladı, îlkin, yeniden güçlenen ve eski parlak günlerini çağrıştırır bir gelişim yaşayan iran'ın askeri akınlarına direnemeyip, Anado-lu'nun ve Ortadoğu topraklarının büyük bölümünü yitirdi Bi-zans. Bu, doğuyla olan ticaretin ciddi biçimde sekteye uğrama-sının yanı sıra, önemli kent ve eyaletlerin işgal altına girmesi gi-bi bir tehlikeyi de birlikte getirmişti. Sonra, yine aynı akınlar sonucu Mısır gibi önemli bir kale de elden gitti. Bu gelişme-lerle aşağı yukarı eşzamanlı olarak, Balkanlar'ın kuzeyinden gi-derek sıklaşarak ve güçlenerek gelen savaşçı Slav ve Avar ka-

337 Henri Pirenne, a.g.e, s 12

vimlerinin saldırıları, imparatorluğun Avrupa'daki topraklarının bütünlüğü üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmaya başladı.

610 yılında iktidara gelen imparator Herakleios, çözümü yalnızca dış saldırılara daha dirençli karşı koyabilecek biçimde orduyu yeniden yapılandırmakta değil, aynı zamanda bu askeri reformları, köklü yönetsel değişimlerle desteklemekte görüyor-du. Böylece Roma'nın, kâğıt üzerinde bile olsa orduyu yönetim birimlerinden ayrı tutan ilkeleri terk edildi ve imparatorluğun Anadolu'daki toprakları, her biri yerel askeri birliklerin sorum-luluğuna verilmiş idari bölgelere ayrıldı. Bu birliklere kolordu anlamına gelmek üzere Thema adı verilmişti ama zaman içinde sözcük askeri

bir terim olmaktan çıkıp, her Thema'nm yerleşik bulunduğu bölgenin yönetim birimini de vurgulamaya başladı.

Thema sistemiyle birlikte iki sorun aşılmış gibi görünüyor-du Bizans'ta Çoğunlukla yabancı kökenli paralı askerlerden oluşan ve gerek duyulduğunda hassas bölgelere yöneltmenin ol-dukça yüksek maliyetler gerektirdiği geleneksel lejyonların yeri-ni, yerel kaynaklar kullanılarak oluşturulup eğitilmiş askeri birimler alıyordu. Böylece masraflar azalıyor, birliklerin hareket ve manevra yeteneği artıyor ve birbirleriyle iletişimleri, idari ya-pıyla da bütünleşmeleri sonucu çok daha akışkan bir nitelik ka-zanıyordu. Artık sefer zamanı harekete geçirilen ordular değil, yerleşik ve hazır askeri birliklerin varlığı söz konusuydu. Or-ta ve Doğu Anadolu'da, Akdeniz kıyılarında ve Kuzey Ege'de başlatılan uygulamayla her idari bölge, diğer bir deyişle her Thema, kendi sosyal yapısı içinden kendi askeri birliklerini çı-karıp yetiştirmeye başladı. Bu birliklerin masrafları, bölgelerin toprak mülklerinden elde edilen gelirle karşılanıyordu.338

Yedinci yüzyıl ortalarından itibaren bu yeni yöntem olum-lu sonuç vermiş ve hem sayıca artış gösteren, hem de manevra yetenekleri yükselen askeri birlikler, zaman içinde doğu sınırla-rını zorlayan îran tehdidini ortadan kaldırmayı ve iç bütünlük-le birlikte güvenliği de sağlamayı başarmışlardı. Ama Georg Ostrogorsky'nin de aralarında bulunduğu kimi tarihçiler yeni

338 Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, s 89-92

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

düzeni ordunun yabancılaşmasını engelleme yolunda atılmış olumlu bir adım olarak görseler de, bu huzur ortamının bir de sosyal bedeli vardı elbette Bizans'ın yerel yönetim birimle-ri, bütünüyle askeri bir nitelik kazanıyor ve rejim giderek da-ha despotik bir eğilimle buluşuyordu. Ekip biçmek ve gelirin- 377 den yararlanmak üzere kendilerine

verilen topraklarda yerleşik yaşama geçmelerine karşın, komutanlar teknik olarak hâlâ as-ker statüsündeydiler ve bu yeni konum, sahip oldukları silah-lı güç ve otoriteyle birlikte onları, Bizans'ta o çok korkulan ve uzak durmaya çalışılan derebeyi pozisyonuna bir adım daha yaklaştırmıştı.

Doğuda Hilalin yükselişi

Diğer yandan, güçlü ve yerel bir ordu yaratılarak sağlanan iç bütünlük ve güvenliğin kalıcı bir nitelik taşımadığı da seki-zinci yüzyıldan itibaren net bir biçimde anlaşılacaktı. Arap ya-rımadasındaki dağınık kabileleri bir araya getirerek yola çıkan ve çok kısa bir zaman dilimi içinde art arda gelen fetihlerle impa-ratorluğun doğu ve güneyini kuşatan tslam devleti, Bizans'ın yazgısıyla ilgili bir fikir vermeye başlamıştı bile.

Batı ve kuzey-de barbar ataklarıyla zaten yolu kesilmiş olan Roma mirasçı-sı, şimdi dört yanı çevrelenmiş haliyle büyüme olanaklarını bü-yük ölçüde yitirmiş durumdaydı.

Sekizinci yüzyıl biterken tslam sınırlarının genişlemesi do-ğuda Orta Asya'ya, batıda da Kuzey Afrika üzerinden ispan-ya'ya dek ulaşmıştı. Başlangıçta kendi benliğini ve kişiliğini bul-manın coşkusuyla, Bizans'ın da zayıflamasından yararlanarak Ortadoğu'yu denetimi almaya çalışan bir Arap hareketi izle-nimi veren islam, beklenmedik oranda hızlı ilerleyen fetihler so-nucu kısa süre içinde bu görünümünden sıyrıldı. Ele geçirilen bölgelerdeki köklü yerel kültürlerle (bunların arasında Pers, Su-riye ve Mezopotamya kültürlerinin yanı sıra, iskenderiye'de merkezlenen gnostik grupları da saymak gerekiyor) girilen etki-leşim, giderek geniş bir coğrafya üzerinde zenginleşmeye başla-

yan ortak bir islam kültürünü biçimlendirme yoluna giriyordu. Arap dünyası kadim uygarlıkların bilgi birikimiyle; fethedilen toprakların halkları da İslam inancı ve düşüncesiyle tanışıyordu ki bu, hiç kuşkusuz yeni

dinamiklerin devreye sokacak bir ge-lişmeydi ve oldukça kritik bir zamanlamayla ortaya çıkmıştı. En azından, üç yüz yılı aşkın bir süre Roma egemenliği ve Kilise baskısı altında yaşayan topraklarda yepyeni bir heyecanın doğ-maya başladığını söyleyebiliriz.

Bu coşku ve heyecanı anlamak çok da zor değil. Her ne ka-dar fetihlerle birlikte bir işgalci kimliğiyle yaşamlanna girse de, islam birçok yönüyle Hıristiyan kurumsal stratejisi ve ide-olojisinden farklı bir profil çiziyor ve kendine özgü bir hoşgö-rü içeriyordu. Elbette bu tartışılabilir bir hoşgörüydü ve çok da esnek olmayan belli sınırları vardı. Yalnızca kitap ehli ola-rak kabul edilen Hıristiyan, Yahudi gruplarına ve Sabilere an-layışla bakılıyor; bunun dışında kalanlar putperest olarak ka-bul edilip, Müslüman olmak ya da ölmek seçenekleriyle kar-şı karşıya bırakılıyordu. Ama bu kadarı bile, fethedilen bölge-lerde yaşayan insanlar için en azından bir noktayı kesin olarak ortaya koymaktaydı Kendi dışındaki bütün inanç ve kültürleri sapkın ya da kâfir kabul edip yok etmeye çalışan Kilise doktrini karşısında İslam, farklı olanlardan hiç değilse bazıları-na, boyun eğme koşuluyla farklılığını yaşayabilme olasılığını sunuyordu.

Belki bundan daha önemlisi, işgalci Arap birliklerinin, ele geçirdikleri topraklarda o güne dek var olmuş kültür ve bilgi bi-rikimini tanıma konusundaki şaşırtıcı isteklilikleriydi, islam ön-cesi dönemde hayvancılık, ticaret ve sınırlı bir tarım etkinliği-nin dışına çıkmadan kapalı ve basit bir yaşam süren göçebe Arap toplumları, yeni inançla birlikte gelen motivasyon sonra-sında hızla büyüyen bir imparatorluk yaratma çabasına girerken, yüzyılların acısını çıkarırcasına bilim ve felsefeyle tanışmanın coşkusunu yaşıyordu. İslam Peygamberi, izinden yürüyenlere Bilim Çin'de de olsa gidip alınız demişti ve pratikte olan da buydu. Kilise'nin bütün antik gelenek ve kültürleri, bilgi biri-kimini, kendince bir süzgeçten geçirdikten sonra çoğunu yok

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

sayma politikasının tersine, fetihçi Müslüman toplumları, de-netimleri altına aldıkları Pers, Hint, Ortadoğu, Mısır ve Hellen kentlerinin inançlarına olumsuz önyargılarla baksalar da, bilgi birikimlerini tanıma, anlama ve hatta geliştirme yolunu seçtiler.

İslam, bugün klasik tektannalık ya da ibrahim Dinle- 379 ri olarak da adlandırılan Judaizm çizgisinin en genç ve görece en yeni üyesi olmasına karşın, hiç değilse ilk yüzyıllarında, Ya-hudi ve Hıristiyan inanç sistemlerinin geleneksel tavrından ol-dukça farklı bir yol izledi ve kültürel buluşmalara, karşılaşma-lara ya da etkileşimlere daha sıcak ve istekli baka. Bu belirgin farklılık, yeni dinin hızlı yayılmasını sağlayan faktörlerin de ba-şında geliyordu aslında. Roma topraklarında Kilise baskısı altın-da yaşayan bilim adamı, düşünür ve sanatçıların çoğu, çok da-ha özgür ve rahat olabileceklerini anladıkları islam egemenliğin-deki kentlere ve bölgelere göç etmeye başladılar. Yerel halklara, islam'ı kabul etmeleri açıkça telkin ediliyor ama zorlamaya ve baskıya başvurulmuyordu. İslam yönetimine boyun eğmek ve belli bir bedel ödemek koşuluyla, etnik ya da dinsel gruplara kendi inanç ve geleneklerini sürdürme hakkı tanınmışa. Bütün bu gelişmeleri, eski görkemli Roma imparatorluğu sınırlarının hemen dibinde yaşanan, oldukça hızlı ve etkili bir devrim gibi görmek gerekiyor. İslam öncesinde dağınık göçe-be kabileler halinde yaşayan ve her dönem bölgede egemen ol-ma potansiyeline sahip büyük güçlerin hükmü alana girmeye yazgılı gibi görünen bir toplum, yeni dinle birlikte tarihin akı-şını değiştirmeye yönelen bir dinamizmin başrol oyuncusu ha-line gelmişti bir anda. Bir başka deyişle güce boyun eğen ve uyum sağlamaya çalışan değil, gücü elinde tutan olmaya ka-rar vermişti.

Burada elbette tarihsel gelişmelerin beklenmedik derecede elverişli bir seyir izlediğinden; sözgelimi Roma'nın ilkin ikiye bölünüp sonra Batı'nın parçalanması sonucu ortaya çıkan koşul-lardan ya da Bizans'ın birkaç yüzyıl içinde gücünü yitirmesi ve uzun süreli savaşların iran'daki Sasanileri de yıpratması sonra-sında Ortadoğu'da oluşan iktidar boşluğundan söz edilebilir. Gerçekten de sosyal ve siyasi koşulların İslam'ın hızlı yükseli-

sinde belli bir paya sahip olduğu yadsınamaz. Ancak burada unutulmaması gereken önemli bir irade ve karar var İslam uygarlığı, yalnızca kılıcın üstünliiğüne dayanan bir askeri gü-ce yaslanarak büyümedi Ortadoğu'da. Eğer öyle olsaydı, tarih-te benzerlerine sıkça rastladığımız, güçlü ordular yaratarak bü-yük imparatorlukların topraklarını yağmalayan ve işgal eden, belli bir sürenin sonunda da ya kendiliğinden çözülüp dağılan ya da işgal ettiği ülkelerdeki direnç sonucu yenilgiye uğrayan göçebe toplumların yazgısını paylaşırdı.

İslam'ın kurucuları, güç ve iktidarın yalnızca iyi kılıç kul-lanmaktan değil, bilgi ve bilimi elde tutmaktan geçtiğini çok iyi biliyorlardı. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göçünü (Hicret) izleyen yüz yıldan biraz fazla bir süre içinde, İslam im-paratorluğunun Bau Hindistan'dan İspanya'ya dek uzanan bir coğrafyaya egemen olmasını, başka bir şeyle açıklamak mümkün görünmüyor zaten. Yalnızca inanmışlık ya da yalnızca savaş-çılık yeteneği ile, bir dönemin çölün ortasında sıradan bir ti-cari etkinlikle yetinmeye alışmış göçebe kavimleri, böylesine ge-niş bir şeridi denetimleri altına alamazlardı. Roma'nın büyüyüp, sınırlarını bütün Akdeniz'i çevreleyecek oranda genişletmesi yüzyıllar almıştı. Eğer Makedonyalı büyük İskender'in seferle-rini ve Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın yalnızca işgal ve yağ-madan oluşan geçici fetihlerini saymazsanız, tarihte bu kadar kısa bir zaman dilimi içinde böylesine geniş topraklara hükmet-meyi başaran bir başka uygarlık yoktur.

İskender de, Hellenistik imparatorluğunu yalnızca askeri güce ve stratejik yetkinliğe dayandırmamışü. İki temel ilkeyi sü-rekli gözeterek başarıya ulaşmıştı genç Makedonyalı Bilgiye sa-hip olmak ve ele geçirdiği toprakların kültür ve bilgi birikimini zor yoluyla yok etmek yerine, o birikimle buluşmayı ve ondan yararlanmayı yeğlemek. Yunanistan, Anadolu, Ortadoğu ve Mı-sır'a silinmez biçimde damgasını vuran Hellenistik kültürün ba-şarısının ardında, işgalciliği değil bütünleşmeyi yeğleyen bu

politika yatıyordu. İslam uygarlığının da çok büyük oranda bu bakış açısı sayesinde sekizinci yüzyıldaki göz kamaştırıcı geliş-meleri sağladığını söyleyebiliriz.

GERİLEME, ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Gözden uzak tutulmaması gereken birinci nokta, yüzyıllar boyu göçebe olarak yaşamış bir toplumun, İslam sonrasında ol-dukça hızlı biçimde yerleşikliğe geçmesi ve bu yeni yaşam biçi-mine şaşırtıcı bir uyum sağlamasıdır. O kadar ki, İran'dan En-dülüs'e dek uzanan topraklarda birbiri ardına inşa edilen saray-ların, kütüphanelerin ve anıtların görkemi, Avrupa'nın önemli kentlerindeki ünlü yapıları gölgede bırakacak denli göz kamaş-tırıcıdır.

İkinci önemli nokta, İslam birliklerinin, fethettikleri bölge-lerdeki yerleşik kültür ve gelenekleri yok etmek yerine onlardan yararlanma ve elinde tutmayı yeğlemesi olarak çıkar karşımıza. Bu, İslam tarihinin bütününe yayılan, önceden belirlenmiş kalı-cı ve değişmez bir strateji olmamakla birlikte, en azından onun-cu yüzyıla dek varlığını sürdürmüş bir eğilimdir. İktidar yapısı netleşip, sosyal ve siyasi kabuğu din adına her türlü değişime karşı korumaya kararlı muhafazakâr dinsel otorite kendini belli ettiğinde, ilerideki bölümlerde göreceğimiz gibi, bu bilgiye ve bilime açık, istekli tavır da hızla değişecek; siyasi baskılar (tıpkı Kilise'nin yaptığı gibi) en başta, İslam içinde felsefî arayışların öncülüğünü üsdenen ezoterik gruplara (tarikat) yönelecektir. Ancak ilk birkaç yüzyıl içinde, Peygamber'in açıklık ve bilim tutkusuna yönelik ideallerine olabildiğince bağlı kalındığı ve bu sayede o göz kamaştırıcı başarıların elde edildiği söylenebilir.

İslam dinini yayma gayretlerine ve dinin ilkelerine sıkı sı-kıya bağlı öğretilerine rağmen Müslüman fatihler, fethettikleri yerlerdeki yerel kültürlere belli bir hoşgörüyle yaklaştılar, di-yor Colin Ronan. öyle ki, kurdukları saraylarda yerel sanat ve bilgiler ile İslamiyet'in Arap

tarzlarının dikkate değer bir kay-naşması görüldü. Böylece Müslümanlar, diğer şeyler yanında, birçok Hellenistik şehirdeki Yunan bilimini ve İran'daki Sasani kültürünü de miras aldılar. Yayılma devri bittikten sonra, İslam kültüründe bir Altın Çağ başladı.339

Yaşanan bu hızlı ve çarpıcı genişleme dönemine karşın, Is-lami hareketin başlangıçtan itibaren iç bütünlüğe sahip bir se-

339 Colin A. Ronan, Bilim Tarihi, s 224-225

yir izlediği de söylenemez. Peygamber'in 632 yılında ölmesin-den sonra, İslam dünyasının liderliği, ardılları (Halife'ter) tara-fından yürütüldü. Ancak kimin halife olması gerektiğine ilişkin tartışmalar başta olmak üzere, birtakım derin anlaşmazlıklar ne-deniyle, ilk 120 yıl içinde İslam devleti üç büyük iç savaş yaşa-dı. İngiliz İslam Tarihi profesörü Francis Robinson, bu yoğun, hareketli ve karmaşık dönemi birkaç cümle içinde özetlerken, varlığını günümüzde de sürdüren, büyük mezhep ayrışmasının ortaya çıkış koşullarına kısaca değiniyor

Çatışmada sürekli bir öğe, Peygamber'in yeğeni ve dama-dı Ali'nin partisinin muhalefetiydi. Halifelik makamına geçen-lere karşı, Ali'nin Şia'sı (fırkası) meşru önderliğin Peygamber'in soyundan gelenlere ait olduğunu ileri sürüyordu. Üçüncü hali-fe Osman'ın hükümdarlığı sırasında bu karşıtlık açığa çıktı; Os-man öldürülüp Ali tehlikeli koşullar altında halifeliğe geçince de savaş patladı. Çarpışmalar ancak Ali'nin kendisinin de 661 yı-lında Kûfe'de öldürülmesi ve en büyük oğlunun (Hasan) hila-fet üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmesiyle sona erdi. Fakat Şia muhalefeti burada bitmedi; hatta başlangıçta seçimlik bir görev olan ve ideal olarak da hep öyle kalması istenen halifeli-ğin, soylu bir Mekke kabilesi olan Emevilerin hanedanına mal olmasıyla daha da kızıştı. 680'de Ali'nin küçük oğlu Hüseyin, Emevi halifesi Yezid'e başkaldınnca ikinci iç savaş başladı. Hü-seyin'le küçük kuvvetinin çoğu, Kerbelâ'da öldürüldüler. Böy-lelikle

Peygamber'in torunu ve en yakın akrabaları ortadan kal-dırılmışlar, genç İslam dünyası dehşete düşmüştü.340

Bu tarihten itibaren Şii partisi, Kerbelâ'nın yasını tutan ve sürekli olarak Emevi halifeliğine karşı mücadele eden güçlü ve etkili bir muhalefete dönüştü. Sekizinci yüzyıl ortalarında yaşa-nan üçüncü büyük iç savaş sonrasında da Emevi hanedanı yı-kıldı ve onun yerini, Peygamber'in amcası El Abbas'ın soyun-dan gelenler (Abbasiler) aldı.

750 yılından sonraki süreç, bir yandan kendi içinde ciddi ayrılıkları yaşarken diğer yandan sınırlarını hızla genişleten İs-

340 Francis Robinson, İslam Dünyası, s 18

GERİLEME, ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

lam imparatorluğu için, erken gelen olgunluk çağının başlangı-cı olarak değerlendiriliyor. Yayılma ve büyüme, doğal sınırlar kabul edilebilecek bir noktaya gelip dayanmış ve bir anlamda işin daha zor ve ayrıntılı aşaması başlamıştı Kendi içine dön-mek ve evrensel bir İslam kültürünü biçimlendirmek. Kılıçla 383 egemenlik altına alınan halklar, daha önce de belirttiğimiz gibi belli sınırları olan bir hoşgörü çerçevesinde yeni kültürün oluşmasına katkı sağlamak anlamında yüreklendirildi ve bu akıl-cı politika, fethedilen bölge halklarının İslam dünyasına enteg-rasyonunu hızlandırdı. Oluşmakta olan kültür, ana dokusunda Arap-lslam anlayışının yer aldığı, ancak ayrıntıları ve derinliği antik dünyanın bilgi birikimiyle renklenen, yeni ve farklı bir di-namizmi bünyesinde barındırıyordu.

Esas olarak İslam'ın Altın Çağınm başlangıcı, Emevi ha-nedanının yıkılıp Abbasiler liderliğinde Bağdat'ta yeni bir baş-kent kurulması olarak kabul edilebilir. Yeni iktidarın ikinci ha-lifesi El Mansur tarafından kurulan kent, çok kısa bir zaman içinde çağın en görkemli ve en zengin kültür merkezlerinden biri haline geldi. Mansur'un ardılı Harun Reşid döneminde, Hindistan'dan getirilen astronomi ve matematik belgeleri ince-lendi,

sınıflandı ve Hint sayı sistemi yavaş yavaş Arapça'ya çev-rilmeye başlandı. Reşid'in oğlu El Me'mun döneminde bu çe-viri ve kaynak derleme çalışmaları hızlanırken, İslam düşüncesi içinde felsefi arayışlara da ağırlık verildi.

Bilge Pereler, Yahudiler, Yunanlılar, Suriyeliler ve daha uzaklardan gelen aydınlar, yeni başkent Bağdat'ta toplandılar, diye yazıyor John Desmond Bernal. Yunan biliminin önemli kitaplarının Arapça'ya çevrilmesine başlanması burada ve Jun-dishapur'da gerçekleşti. Bu çeviriler ya doğrudan doğruya Yu-nanca'dan ya da çoğunlukla Suryanice'den yapılıyor ve Halife-ler ve soylular tarafından mali anlamda destekleniyordu. Halife Me'mun, bir çeviri bürosu kurdu (Hikmet Evi) ve burada bü-yük bilgeler Hunayn Ibn Îsak ve Sabit Ibn Kurra, Aristo ve Ptolemy'nin eserlerinin çoğunu Arapça'ya çevirdiler.341

341 Jobn Desmond Bernal, Materyalist Bilimler Tarihi, s 193

Aslına bakılacak olursa Beyt El Hikmet ya da Hikmet Evini, Bernal'ın ifadesini kullanarak bir çeviri bürosu olarak nitelemek, bu büyük ve önemli kurumu fazla hafife almak an-lamına geliyor. Bilim tarihi konusunda en kayda değer araştır-macılardan biri olmasına karşın Bernal, ortodoks tavra sahip birçok çağdaşı gibi Pythagoras ve Platon düşüncelerini mater-yalist bilimin rasyonelliğinden kopuş olarak değerlendirme eği-liminde. Bu nedenle, söz konusu düşünce sistemlerine yakınlı-ğıyla bilinen El Me'mun ile ilgili yorumlarının satır aralarına, bu hoşnutsuzluğun izleri de ister istemez yerleşiyor. Bağdat'ta kurulan Hikmet Evi, yalnızca klasikleri Arap diline çevirme işi-ni üstlenen bir çeviri bürosu değil, antik kaynaklar üzerine araş-tırmaların yapıldığı bir akademiyi ve son derece büyük bir kü-tüphaneyi de içeren bir bilgi merkeziydi. Bu akademide doku-zuncu yüzyıl ortalarına dek çok sayıda önemli islam bilgini ye-tiştiğini ve yeni düşünce akımlarının

filizlendiğini unutmamak gerekiyor.
Abbasi halifeleri dönemi, sekizinci yüzyıl sonlarından itiba-ren islam egemenliğindeki topraklarda yaşanan büyük rönesan-sın da en parlak evresine damgasını vurdu, iktidarı, biraz se-vimsiz görünen bir iç savaş sonrasında kardeşi El Emin'den zor-la almış olmasına karşın Halife Me'mun, savaş ve şiddetten çok barışa değer veren, oldukça iyi eğitim görmüş, bilginin peşin-den koşma tutkusunu sürekli içinde yaşatan bir Arap soylusuy-du ve geçmişin büyük uygarlıklarının sahip olduğuna inandığı eski gizemli bilgiye karşı büyük bir merak ve ilgi duyuyordu. Batı'nın, özellikle de Avrupa'nın ciddi bir karanlık çağ anla-yışına ve yobazlığa teslim olduğu günlerde, yok edilme noktası-na getirilmiş antik bilim ve felsefeyi koruma altına alma çabala-rının yanı sıra, her dönem büyük bir titizlikle gizli tutulmuş bilgelik geleneklerinin izini sürme konusunda da çok istekliydi. Eski Mısır'ın yüzyıllardır merak edilen, sırrı kimse tarafından çözülememiş görkemli anıtlarında, aradıklarının bir kısmına ula-şacağına inanmaktaydı.
Giza platosunda yer alan ve yapılışları ya da gerçek işlev-leriyle ilgili gizemleri hâlâ aydınlatılamamış piramit kompleksi

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

üzerindeki ilk ciddi ve kapsamlı incelemeyi, dokuzuncu yüzyı-lın ilk yarısında El Me'mun yapmıştı. Büyük Piramit'in ana gi-riş kapısını bulmayı başaramayınca, kalabalık bir taş ustası eki-bi ve danışmanlarının gözetiminde, duvarda bir geçit açarak içe-ri girdi. Bugün de Giza'yı ziyaret edenler, Büyük Piramit'in içi- 38! ne Me'mun tarafından açtırılmış bu yapay kapıyı kullanarak giriyorlar.
Eldeki kayıtlardan, Me'mun ve danışmanlarının bu gör-kemli yapı içinde hiçbir şey bulamayıp düş kırıklığına uğradık-larını öğreniyoruz. Kimi belgelerdeyse halifenin tüneli sonuna dek izleyip, galeri bitiminde bir anahtar ile birlikte, ancak bu kazı operasyonunun maliyetini karşılamaya

yetecek değere sahip birkaç parça altın bulduğundan söz ediyorlar.342 Ancak o anah-tarın nereye ait olduğu, ne işe yaradığı ve daha sonra nereye gö-türüldüğü belirsiz; tabii eğer böyle bir anahtar varsa.
Doğu'ya ve islam kültürüne karşı önyargılı Batılı uzmanla-rın büyük bölümü hâlâ Me'mun ve adamlarının piramide ha-zine bulmak yani zenginlik elde etmek için girdiklerini ileri sürüyor. Oysa dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Abbasiler çağın en zengin devleti, Bağdat bilinen dünyanın en zengin kenti, El Me'mun da kuşkusuz o coğrafyanın en zengin hükümdarıydı ve binlerce yıllık dev bir taş yapının içinde kendi kasasına nakle-decek altın ya da mücevherden çok daha başka şeyler bulmayı umuyor olmalıydı. Kimi tarihçiler, El Me'mun için piramitlerin Mısır fira-vunlarının güç ve bilgeliğini simgelediğini; Büyük Piramit'e gir-me arzusunun da aynı gücü kendisinin de elde etme tutkusun-dan kaynaklandığını söylüyorlar.343 Ancak, görece daha anlaşı-labilir nitelik taşıyan bir başka teze göre, aslında Me'mun bu dev anıtın içinde, sürekli olarak varlığından söz edilen, eski uygarlığın gizemli bilimine ilişkin belge ve kalıntılar anyor-

342 Miroslav Verner, The Pyramids The Mystery, Culture and Science of Egypt's Great Monuments, s 196
343 Tayeb El-Hibri, Reinterprerjng Islamic Historiography Harun Al-Ras-hid and the Narrative of the Abbasid Cab'phatc, s 96

du.344 Binyıllardır içine girmeyi kimsenin başaramadığı, güç ve gizem simgesi Büyük Piramit'in, bilinmeyen dönemlerden kal-ma astronomi haritalarını, matematik formüllerini, evrenle ilgi-li bilgileri ve dünyanın uzak geçmişinin kayıtlı olduğu bir gün-ceyi içeren, gizem

kitaplanna ev sahipliği yaptığı inananday-dı. Bir başka deyişle, Abbasi uygarlığının ünlü halifesi de, artık iyice aşina olduğumuz, güç getiren bilginin ve gizli kitapla-rın peşindeydi.

Ancak Me'mun, yalnızca akademiler ve kütüphaneler ku-rup, eskinin gizemli anıtlarında bilinmeyen bir uygarlığın izle-rini aramaya kendini adamış bir lider değildi. Siyasi ve felsefi anlamda da, oldukça ciddi ve döneme göre hayli radikal kabul edilebilecek yeni arayış ve sistemlere de öncülük etmeye çalışı-yordu. Üzerinde en çok durduğu hedeflerden biri de, İslam uy-garlığının denetimi alandaki topraklarda güçlü bir merkezi dev-let yapısının biçimlendirilmesi ve otoritenin tartışmaya yer bı-rakmayacak biçimde halifelik makamıyla bütünleşmesiydi. Yö-netsel işlevlerde bütün denetimi elinde tutmakla birlikte, titiz-likle seçtiği ve yetki verdiği danışman ve vezirlerinden, söz ko-nusu devlet yapısının, en üst kademeden tabana doğru örgüt-lenmesine yönelik çalışmaların hızlandırılmasını istedi.

Aslına bakılırsa, işler de tam bu noktada karışmaya başlı-yordu. Devlet yapısıyla ilgili oluşturulacak düzenlemeler, doğal olarak hukuk sistemini ilgilendiren yenilikleri gündeme geti-riyordu ki, bu aşamada islam geleneğinin muhafazakâr kanadı, yani bir anlamda hukuk düzeninden de doğrudan sorumlu olan ulema için rahatsızlıklar başlıyordu. Eğer Me'mun oluştur-makta karanı olduğu merkezi devlet sistemi için ulemanın, ya-ni din bilginlerinin görüşlerini alsa ve onlarla koordinasyon ha-linde çalışsa, belki fazla sorun yaşanmayacaktı. Ancak halifenin aklında, çok daha başka şeyler vardı.

344 GrahamHancock, Fingerprints of the Gods, s 317

GERİLEME. ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

Mutezile Abbasi Rönesansı

Me'mun dönemindeki siyasal ve felsefî gelişmeleri sağlıklı

değerlendirebilmek için, islam dininin hızlı yaygınlaşma süreci-ne ve bunu sağlayan fetih politikasının doğrudan ya da dolaylı sonuçlarına göz atmak gerekiyor. Yedinci yüzyılın ortalarında bir Arap birliği olarak sınırlı bir coğrafya içinde doğan islam devletinin, yaklaşık yüz yıl gibi bir sürede doğuya ve batıya doğru hızla ilerleyip bu bölgeleri denetimi altına aldığından söz etmiştik. Başta Iran, Ortadoğu ve Kuzey Afrika olmak üzere, Müslüman fatihler, girdikleri her bölgede iyi tanımadıkları çok çok eski kültürler, gelenekler ve inanç sistemleriyle karşılaştılar. Ele geçirilen bölgelerdeki halkların bir bölümü İslam dinini ka-bul etme konusunda istekli davranırken, önemli bir bölümü de kendi inancını değiştirmeden islam yönetimi alanda yaşamını sürdürme yolunu seçmişti.

Bu konuda (Emevi yönetimleri sırasındaki kimi baskı poli-tikalarını dışta bırakırsak) genel anlamda İslam yöneticilerinin hassas ve dikkatli davrandıklarını ve farklı inançlara belli koşul-lar altında varlığını sürdürme olanağı tanıdıklarını sık sık yine-ledik. Ancak, kısa vadede yabancı halkları İslam yönetimi altın-da içselleştirme yolunda olumlu sonuçlar veren bu politika, or-ta ve uzun vadede islam devletinin kendi yapısıyla ve daha da önemlisi, islam felsefesiyle ilgili, üzerinde dikkatle durulması gereken sorunlar yaratmaya adaydı.

Her şeyden önce, fethedilen topraklarda o döneme dek var-lığını sürdüren köklü kültürler, belli bir direnç ve muhalefet potansiyeline sahiptiler. Yahudilik, Hıristiyanlık, Zerdüşt dini başta olmak üzere, geçmişi oldukça eskilere dayanan ve süreç içinde kendi felsefi argümanlarını, tartışma deneyimlerini geliş-tirmiş inanç sistemlerinin mensuptan, İslam yönetimi altında oluşmaya başlayan yeni uygarlık içinde ciddi bir rekabet un-surunun temsilcileri olarak ortaya çıkıyorlardı. Diğer yandan, yerleşik halklar içinde islam dinini kabul edenlerin de bu yeni inançla buluşurken, eski alışkanlık, gelenek ve düşünce biçimle-rinin yoğun etkisinden kolay sıyırabildikleri söylenemezdi. İs-

lam ise, genç bir dindi ve elinde Peygamber'in ölümünden son-ra derlenmiş kutsal kitap olan Kuran'dan ve yine Peygamber'in çeşitli konulara ilişkin görüş ve yorumlarının derlemesi diyebi-leceğimiz hadislerden başka güvenebileceği bir kaynak yoktu.

islam uygarlığı, fetihlerle ve yayılmayla geçen çok kısa bir zaman dilimi içinde, derinlikli ve ayrıntılı bir yönetim geleneği oluşturmasına elverecek deneyimi kazanma olanağına sahip ol-mamıştı. Diğer yandan, iç çalkantıları da içeren bu kısa ama yo-ğun dönem boyunca içe yönelme ve kendi felsefî yapısını ta-nımlayıp geliştirmeye de zaman bulamamıştı. Bilime ve eski bil-gelik geleneklerine duyulan ilginin, fethedilen topraklardaki yerleşik kültürün özümlenmesine yönelik bir istekliliği de bera-berinde getirdiğinden söz etmiştik. Ancak, sözünü ettiğimiz ko-şullar altında islam düşüncesi ve kültürü için, son derece bü-yük önem taşıyan, vazgeçilmez bir adım gerekiyordu arak Köklü yerel kültürlerin düşünce gelenekleri ve buna yaslanan muhalif reflekslere karşı koyabilecek, yaşamın her alanında kendi bakış ve değerlendirmesini hissettiren bir İslam felsefesi. Bir başka deyişle, Arap çöllerinde yalıtılmış bir kabileler birli-ği olarak kalmayı yeğleyen bir toplum için belki de çok büyük önem taşımayan, ama çok geniş bir coğrafya üzerinde bir dün-ya devleti olmayı seçmiş bir uygarlık için olmazsa olmaz ni-telik taşıyan ciddi bir görev çıkıyordu ortaya.

Farklı toplumları kendi yönetimi akında birleştirmek; o toplumların bilgi birikimlerinden yararlanırken etki altında ka-larak fethedilen topraklarda asimile edilmemek için, islam dünyası kendi özgün felsefe ve kültürünü biçimlendirmek zo-rundaydı. Üstelik bu, yönetsel bir zorunluluk niteliği de taşı-yordu bir yandan. Yönetim demek, hukuk demekti; hukuk da, yaşamın içinde ortaya çıkması olası her tür ayrıntıyı kapsa-yacak biçimde geniş ve esnek olmalıydı. Fethedilen her yeni toprak, yeni yaşam biçimleri ve gelenekler, dolayısıyla karşı-laşılacak yeni koşullar ve yeni ayrıntılar anlamına geliyordu. O halde yeni uygarlığın hukuk anlayışı ve uygulama yöntemleri, yüz yıl önceki gibi kalamazdı. İslam uygarlığı artık bir Arap Birliği değil,.bir büyük dünya devleti olma yolundaydı ve bu-

nun gereklerine uygun adımlar atmak durumundaydı. Nasıl Ro-ma imparatorluğu, çok sayıda farklı halkı aynı merkezi yapı içinde bir araya getirip bir Roma Barışı (Pax Romana) yarat-mayı gerekli gördüyse, şimdi aynı güç ve olanakları elde eden İslam devleti de bir islam Barışı (Pax tslamica) yaratmak du-rumundaydı ki, bunun yolu da köklü bir yönetim geleneği ve en önemlisi, bir felsefe oluşturmaktan geçiyordu.

Abbasi döneminde (yine çeşitli iç karışıklıklar yaşanmasına karşın) söz konusu yönetim geleneğini biçimlendirmek, Pax îs-iamca'yı geçerli kılmak ve kültürel zenginliği sağlamak yolun-da ciddi adımlar atıldığını söyleyebiliriz. Ei Mansur'dan itiba-ren halifeler, bugün tarihçiler tarafından Abbasi Devrimi ola-rak anılan siyasi hamleleri gerçekleştirirken, felsefî anlamdaki girişimler de, sekizinci yüzyıl ortalarında Mutezile olarak bili-nen bir aydınlar grubundan geldi. Bu hareket, tarihsel kaynak-lara göre, islam bilginlerinden Hasan El Basri'nin öğrencisi Va-sıl bin Ata tarafından başlatılmıştı ve adının kökeni, Arapça ayrılma anlamındaki inzal sözcüğünden geliyordu. Bir baş-ka ifadeyle Mutezile, ayrılanlar demekti ve Vasıl bin Ata ile izleyicilerinin, islam felsefesinin gelişim sürecinde ortodoks dü-şünceden ayrılarak farklı bir yol izlediklerini vurguluyordu.

Mutezile düşüncesi, temelde ortodoks islam teolojisiyle ol-dukça hassas noktalarda ters düşen yorum ve yaklaşımlarla bir-likte çıkmıştı ortaya. Birinci ayrılma noktası da, yazgı kavra-mı üzerinde düğümleniyordu. Mutezile bilgelerine göre insan, kendi edimlerinden kendisi sorumlu olmalıydı ve burada yazgı değil, irade kavramı belirleyiciydi. Eğer insanların yaşamları boyunca yaptıkları işler, önceden ilahi kararla belirlenmiş bir yazgıya bağlı, değiştirilemez eylemler olsaydı, hiçbir biçimde karşı koyamayacakları bir süreç nedeniyle günahkâr kabul edilebilmeleri ve bu yüzden Tanrı tarafından cezalandırılmaları adaletli

olmazdı. Oysa Mutezile düşünürleri Tanrı'nın adaleti-nin mutlak ve yüce olduğuna inanıyorlardı ve bu nedenle in-sanlar için yazgının değil, iradenin belirleyici olduğunu sa-vunuyorlardı. Bir başka deyişle, yaptığı olumlu ya da olumsuz işlerin sorumlusu, doğrudan doğruya insanın kendisiydi.

Diğer temel ayrılıklardan bazıları çok kısa olarak şöyle sı-ralanabilir Mutezile, birincil ilkesi olan Tevhid (Birlik) uya-rınca Tanrı'nın zatı (varlığı) ile şifadan arasında ayrımı or-taya koyuyor; bu sıfatları kabul etmekle birlikte bunlara Tan-rı'nın zatı dışında var olan bir kutsallık tanımıyordu. Ku-ran'ın evrende Tanrı'yla birlikte ezelden beri var olduğu görü-şünü reddederek, Ezeli ve ebedi olan yalnızca Tanrı'dır diyor ve Kuran'ın yaratılmış olduğunu söylüyordu. Tanrı'nın insa-na verdiği en büyük armağanın, doğruyla yanlışı ayırt etmeyi sağlayan akıl olduğunu savunarak, aklın koşulsuz imandan üs-tün olduğunu vurguluyordu.
Mutezile'ye göre Tanrı'dan yalnızca iyilik gelir, kötü eylem ve kötü düşünceyse Tanrı tarafından yaratılmaz, insan iradesiy-le ortaya çıkardı. Buna bağlı olarak, iyiliğin karşılığı ödülse, kö-tülüğün karşılığı da ceza olmak durumundaydı ve Tanrı bunu Kuran'da açıkça belirtmişti zaten. Dolayısıyla kötü eylemde bu-lunan (günah işleyen) biri, bunun sonuçlarına katlanmak ve Tanrı tarafından cezalandırılmayı göze almak durumundaydı. Mutezile bütün bu temel farklılıkların dışında mucizeleri, cen-net ve cehennemi, vahyi ve kerameti de reddederek ortodoks inançtan net biçimde ayrılıyordu. Bütün bu yönleriyle, islam düşünce tarihinde Akliyyun (Akılcılık) olarak adlandırılan çizginin ilk ve ana temsilcisi oldu.
Sekizinci yüzyıl, daha önce de vurguladığımız gibi, büyü-me ve yaygınlaşmanın getirdiği yeni koşulların İslam düşünce-sinin gelişim sürecinde çeşitli tartışma ve belirsizlikler yarattığı bir dönemdi. Ehli

sünnet olarak bilinen ortodoks İslam dü-şüncesini benimsemiş çoğunluk, daha ilk andan itibaren Mute-zile hareketini sapkın ilan etti. Eğer İslam çevrelerinde bu akıma sıcak bakacak ve koruyacak güçlü bir destek olmasaydı, baskı ve dışlamalara çok uzun süre direnmeleri beklenemezdi ki, söz konusu destek de uygun bir zamanlamayla Abbasi elitlerin-den geldi. Bilginlerin, sanatçıların ve aydınların koruyucusu kimliğiy-le öne çıkan Halife Me'mun, Mutezile hareketine yakınlık gös-termekle kalmayıp, onu koruma altına alan ilk önemli yöneticiy-

di. Harun Reşid döneminde yönetimin sempatisini kazanan Mutezile bilgeleri, Me'mun iktidara geldikten sonra büyük bir itibar gördüler ve saray içinde yüksek konumlarda kendilerine yer bulabildiler. Hatta Mutezile düşüncesi, giderek Abbasi yö-netiminin resmi ideolojisine dönüşmeye başladı. Ancak muha-fazakâr kesimin, ulemanın ve onların etkisi altındaki halk kitle-lerinin olumsuz yargıları ve tepkileri, azalmaksızm devam edi-yordu.

Me'mun, çoğunluktaki halk kitlelerinin eğitimsizlik ve bil-gisizlik nedeniyle dinle ilgili konularda aşın tutucu ve dirençli davrandıkları kanısındaydı. Hikmet Evi, işte bu nedenden ötürü İslam uygarlığı için can alıcı önem taşımaktaydı ona gö-re. Oluşturulacak bilim merkezi, eğitimsizlikle de mücadele edecek ve yüksek bir islam kültürünün elit kesimden başlaya-rak halk tabakalarına dek yaygınlaştırılmasında etkili rol oyna-yacaktı.

Dokuzuncu yüzyılın ilk yansı, Abbasi Rönesansının sağ-ladığı büyük atılımlarla, gerçekten de islam kültürünün doruk noktası oldu denebilir. Belli başlı bütün büyük başyapıtlar, bi-limsel incelemeler, felsefe klasikleri Arapça'ya çevrilmiş; Hin-distan'dan taşınan sayı sistemi uyarlanarak Arap matematiği ge-liştirilmiş; eski Mezopotamya kaynaklan başta olmak üzere ka-dim dünyanın bıraktığı bilgiler yeniden gün ışığına

çıkarılarak, astronomi alanında islam damgası taşıyan yenilikler bunlar üze-rinde inşa edilmeye başlanmıştı. Tıp ve anatomi konulannda büyük adımlar atıldı, Hipokrates başta olmak üzere önemli bil-ginlerin kitapları çevrilip incelendi ve araştırmalar daha ileri gö-türülerek yalnızca öp değil, biyoloji, zooloji ve botanik dallann-da büyük gelişmeler sağlandı. Kısacası, Roma'nın mirasçısı durumundaki Avrupa, hıristi-yanlaştırılmış Frank, Cermen ve Kek dükalıklanna bölünen ya-pısıyla Kilise dogmatizmi alanda düşünsel anlamda karanlığı yaşarken, doğudaki islam uygarlığı, görkemli bir bilim ve felse-fe merkezi haline gelmişti. Abbasi imparatorluğu bir Arap ha-nedanının yönetiminde olmakla birlikte, sekizinci yüzyıl sonlan ve dokuzuncu yüzyıl başlanndaki parlak dönem Arap kültürü-

ne değil, İslam himayesindeki uluslararası entelektüel buluşma-ya bağlıydı büyük oranda.

Tam bu noktada, bütün Arapların Arap olmadığını anım-samak gerekir, diyor Eloise Hart. Hıristiyan köktendinciliği-nin katlanılmaz oranda baskıcı olduğu yüzyıllarda, entelektüel özgürlüklerini yeniden elde etmeye çalışan Pers, Türk ve Ber-beri toplulukları, Arap fatihlere gönüllü olarak teslim olurken, korunma güdüsüyle kendilerini Arap olarak adlandırmışlardı. Dolayısıyla bu terim Arapça konuşan, İslam dinine inanan ve o dönemlerde kendi tebasmdan katkı ve ortak çalışma bekleyen Arap yönetiminin koruması altına girenleri içermek üzere kul-lanılıyordu.

Ancak Abbasi Rönesansı olarak adlandırılan dönemin en kritik evreleri sırasında, aşağı yukarı Me'mun yönetiminin Mu-tezile düşüncesiyle birleşmesinden hemen sonra, çoğunluğu Arap kökenli Ortodoks ulemanın muhalefeti de hızlandı. Hikmet Evi'ndeki yoğun çalışmaların göz kamaştırıcı başarısı ve Bağ-dat'taki yüksek yaşam standardarı yönetim adına olumlu göster-geler olarak öne çıksa da, kırsal bölgelerden

başlayarak dini an-lamda hoşnutsuz olan kesimin direnci kınlamamıştı. Me'mun, bu noktada geri adım atmaktansa, direncin üzerine yeni yasal oluşumları kullanarak sertlikle gitme yolunu seçti ve Mihne olarak bilinen yeni bir sistemi uygulamaya koydu.

Genel olarak Mihne, Batı dünyasında sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan Engizisyonun paraleli olarak kabul edilmekle bir-likte, bu benzetmenin haksız yönleri bulunduğunu da belirtmek gerekiyor. Tıpkı Engizisyon gibi Mihne de egemen dini anlayış ölçü alınarak yapılan bir tür sorguydu ve bu sorgudan başarı-sız çıkanlar cezalandırılıyordu ama tarihsel kayıtlara bakılırsa Mihne uygulamaları hiçbir zaman Engizisyonla karşılaştırılabi-lecek oranda şiddet ve acımasızlık içermemişti.

Me'mun tarafından verilen talimatla Suriye, Irak, Mısır ve Hicaz bölgelerinde yoğunlaşmak üzere başlatılan uygulama ge-

MS Eloise Hart, Pages of Medieval Mideastern History, Sunrise Magazine, April - May 1973

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

reği, bütün kadılar ve din adamları, resmi otorite tarafından di-ni konularda bir sınavdan geçiriliyordu. Sorgunun ana ekse-ni, Mutezile düşüncesinin temel ilkeleri üzerine kuruluydu ve ulema, Kuran'm yaratılmışhğı, kader, irade ve Tevhid konu-larında sözlü ifade vermeye zorlanıyordu. Mihne kurulu aldığı 393 yanıtlardan tatmin olmadığında, ifadeyi veren kişi resmi görev-lerden azlediliyor, hukuk sistemi içinde çalışması yasaklanıyor ve dinsel otoriteden uzaklaşürılıyordu. İlerleyen dönemle birlik-te uygulamalar yoğunlaştıkça, başarısız kabul edilenlerin öğ-retmenlik yapması ve camide kitleye hitap etmesi de yasaklan-maya başladı.346 Ancak, muhalif ortodoksinin iddialarının aksi-ne, çok ender birkaç örnek dışında, Mihne'nin ölüm ya da ağır hapis cezası verdiğini gösteren verilere rastlamıyoruz.

Me'mun, Kuran'ı temel danışma kaynağı olarak merkez ka-bul eden ve bu zemin üzerinde akıl, bilim ve felsefeden yarar-lanarak çözümlemeler geliştirip kararlar alan bir yönetim siste-mi geliştirmenin peşindeydi. Karşısında yer alan ortodoks ule-ma içinse Kuran ve Hadisler dışında hiçbir kaynak, hele insan düşüncesi ve aklı, referans olarak alınamazdı. Bu temel karşıt-lık var oldukça, sistem içinde din ve inanan yöneticisi ve ko-ruyucusu unvanını taşıyan Halife'nin otoritesi de bir biçimde sarsılıyordu ki, Mihne de aslında bu kaygılar uzantısında uygu-lamaya geçmişti. Sorgulamalar doğru inancın test edilmesi bi-çiminde sunulunca, Mihne salt felsefi ya da dinsel bir sorgu ol-manın ötesine uzanıyor; bireyin inanç ve düşünce özgürlüğünü tehdit eden ve ipotek altına alan bir tür mahremiyet ihlali gö-rünümüne bürünerek, siyasi nitelik de kazanıyordu.

833 yılında Bizans'a yaptığı sefer sırasında Me'mun öldü-ğünde, yerine geçen Mu'tasım ve onu izleyen halifeler, hem Mutezile düşüncesiyle yakınlığı, hem de Mihne uygulamasını sürdürdüler. Ancak büyük kentler dışında büyüyen ve yaygın-laşan ortodoks muhalefetin baskılan sonucu, 847 yılında halife olan Mütevekkil, Mihne'yi yürürlükten kaldırdı. Hemen ardın-dan da, Harun Reşid, Me'mun ve izleyicilerinin yönetimleri sı-

Tayyeb El-Hibri, a.g.e, s 97

rasında sarayda ve kamu yönetiminde etkin konumlara gelen Mutezile'ye bağlı aydın ve düşünürlerin görevden uzaklaştırıl-ması, sürgüne gönderilmesi ve hatta yargılanıp mahkûm edil-mesiyle süren bir reaksiyon dönemi başladı. Dokuzuncu yüz-yıl bitiminde Abbasi devletinden Mutezile düşüncesi ayıklanıp uzaklaştırılmış, Me'mun yönetiminde doruğa ulaşan aydınlan-ma dönemi de fiilen sona ermişti. Ortak noktaları Mutezile'ye karşı olmaktan geçen din adamlarından kurulu yeni bir ulema kuşağı,

etkinliği ve egemenliği eline alıyordu artık.

Tarihçi Jonathan Berkey, Me'mun iktidarını, bilimsel an-lamda büyük atılımların yapıldığı bir dönem olmanın yanı sıra, merkezî otoritenin ciddi biçimde güçlendirildiği kritik bir evre olarak da değerlendiriyor. Berkey'ye göre Mihne ile birlikte güçlendirmeye çalıştığı merkezî yönetim, Me'mun için Şia ile yakınlaşma isteğinin göstergelerinden biri olarak da görülebilir-di, çünkü o, halifeliği, tıpkı Şia'nın İmam'ı gibi, hem dinsel hem de siyasi otoriteyi kendi elinde birleştiren bir makam hali-ne getirmeye çalışıyor ve açıkçası kendi konumunu da îmam'a eşdeğer görüyordu.347 Berkey, buna bağlı olarak, her ne kadar iman ile düşünceyi, din ile de siyaseti birbirinden ayırma yo-lunda adımlar atmış görünseler de, Me'mun ve izleyicilerinin çok erken bir dönemde bugün laik olarak adlandırdığımız sis-teme yakın bir oluşuma yöneldiklerini söylemenin doğru olma-yacağı görüşünde.348 Çünkü neresinden bakılırsa bakılsın, Me'mun ve diğer Abbasi halifeleri, güç ve otoritelerini dinden almaya çalışıyor ve sonuçta teokratik bir devlet yapısını biçim-lendiriyorlardı.

Fraternis ve Ortaçağ

Beşinci ile dokuzuncu yüzyıllar arasında çıkağımız bu kısa gezinti, Roma'nın çözülme sürecinde bilinen dünyanın yaşadığı

347 Jonathan Berkey, The Formation of islam Religion and Society in the Near East, s 126

348 Jonathan Berkey, a.g.e, s 128

Gerileme. Çözülme ve Fraternis

hızlı değişimi sergilerken, izini sürmekte olduğumuz olguya iliş-kin de bir soruyu gündeme getiriyor Bütün bu süreç içinde Fra-ternis ya da ondan geriye kalan gruplar neredeydi ve neler yaptı

Julianus'un ölümüyle birlikte başlayan çöküş o denli hızlıy-dı ki, özellikle beşinci yüzyılda iskenderiye Kütüphanesi'nin 395 yok edilmesi sonrasında Avrupa ve Yakındoğu'da, eski ve kök-lü bir ideale bağlı kalmayı

sürdüren, mistik unsurlarla da dona-tılmış bir misyonun temsilciliğini üstlenen gizli ya da açık kar-deşlik grupları da kayıplara karıştı. Roma'nm denetimi altın-daki topraklarda bu, fazlasıyla anlaşılabilir bir durumdu elbette. Julianus tehlikesi ortadan kaldırıldıktan sonra Hıristiyanlık res-mi otoriteyle tam anlamıyla bütünleşmiş; Kilise'nin telkinleri uzantısında sürdürülen koğuşturma ve operasyonlar sonucu, bir dönemin nüfuz sahibi bürokratları, eski yöneticiler ve gizem kültleriyle bağlantısı olduğu saptanan resmi görevliler ya tutuk-lanmış ya da konumlarını yitirmişlerdi. Mithra locaları, Magna Mater ve Eleusis kültlerinin uzantıları olan tapınak grupları ve siyasi nitelik taşıdığı saptanan meslek örgütleri bütünüyle dağı-tıldığı için, resmi otoritenin sapkın avı başlatmasından sonra, bu insanlar toplanıp bir araya gelecekleri sığınakları da yitirmiş-ler, büyük olasılıkla aralarındaki iletişimi korumayı da başara-mamışlardı.

Batı Roma'nm çözülüşü sonrasında İtalya'nın kuzeyi, Gal-ya ve Doğu Avrupa bölgelerini denetimleri akında tutan kavim-ler Katolik Kilisesi tarafından başarıyla yönlendirilip hıristiyan-laştınldığında, büyük kentlerden uzaklaşıp kırsal bölgelere sığı-nan eski kültlerin mensuplarının işleri daha da güçleşmişti. Hı-ristiyanlığı kabul ettikten sonra güç ve iktidarlarının tescili için Katolik Kilisesi'nden onay bekleyen bir zamanın barbar şef ve liderleri, bu yolla, sözgelimi bir Papa'nın elinden taç giy-diklerinde, krallıklarını Roma hükümdarlığıyla eşdeğer görebili-yorlardı; çünkü varlığı ortadan kalkmış görünse bile adı ve iz-leriyle belleklerde yaşayan görkemli Roma'nm mirasını üstlenen tek temsilci Kilise'ydi.

Dolayısıyla, Kilise ve Papa'nın onayını almak, Frank ve Cermen şefleri için bir zamanların efsane imparatorlarının ün

-

ve prestijini elde etmek anlamına geliyordu. Avrupa'daki pagan kökenli göçmen ve savaşçı kavimlerin Hıristiyan dinini kabul et-me konusunda bu denli istekli davranmalarını sağlayan unsur-lardan en önemlisi de buydu zaten. Kilise onlara Roma'nın prestijini sağlıyor, hükümdarlar da bunun karşılığında yeni ka-bul ettikleri dinin örgütsel yapısını kabullenerek otoritelerini Papa'yla birleştiriyorlardı. Bu, eski inançlarına bağlı kalmak is-teyenler için çemberin iyice daraldığının da habercisiydi. Kilise örgütlenmesinin hızla sürdüğü despotik derebeyi düzeni içinde Avrupa'nın yalnızca kentlerinde değil, kırsal bölgelerinde de sı-ğınılacak yer sayısı gittikçe azalıyordu.

Bu nedenlerden ötürü, oldukça uzun sayılabilecek, yaklaşık dört yüz yıllık bir süre boyunca, Avrupa'da ya da benzeri bir dinsel baskının bütün hızıyla sürdüğü Bizans topraklarında, Fra-ternis ile bağlantılı bir iz ya da işarete rastlamakta güçlük çeki-yoruz. Aşağı yukarı dokuzuncu yüzyıla' dek kesintisiz devam eden bu sessizlik, hem siyasi hem de düşünsel bir ideale bağlı olan bu insanların operasyonlar sırasında büyük ölçüde dağıtıl-dıklarını, koğuşturma furyasından kurtulmayı başaranların da kendini gizleyerek yaşamaya devam ettiğini gösteriyor. Sözünü ettiğimiz dört yüz yılık süre içinde çok sayıda yeni kuşağın gelip geçtiğini, zamanla birlikte insanların da ciddi bir değişimden geç-tiklerini gözden uzak tutmamak gerek. Ancak, dönüşümlerden geçerek de olsa, hedef ve ideallerini en az üç bin yıl korumayı başaran bir hareketin, Ortaçağ başlangıcında da bir biçimde ayak-ta kalmayı başarmış olduğuna inanmak için nedenlerimiz var.

Ataerkil ilişkilerin sosyal düzene hükmettiği dönemde Or-ta ve Güneydoğu Anadolu'nun mütevazı yerleşimlerine ya da Karadeniz kıyılarına çekilen; savaşçı sınıflı toplumların ortaya çıktığı ve Hint-Avrupalı akıncıların doğudan gelip Anadolu'yu işgal ettikleri sırada kültür ve inançlarını Ege kıyılarına taşıyıp varlıklarını sürdürmeye çalışan; ikinci binyılın ortalarında Sibyl adlı rahibelerinin denetiminde, Yunan kent devletlerinin inanç sistemleri üzerinde etkili olarak ilk yönetim örgütlerini kurma-yı başaran; bu yapının çözülmesi sonrasında, kendi yetiştirdik-leri düşünür ve liderleri aracılığıyla Güney ttalya'daki koloni-

lerde yönetimi eline geçirebilen; uğranan yenilgi sonrasında ku-zeye göç ederek Roma'da Cumhuriyet rejiminin biçimlenmesin-de birincil aktör olarak sahneye çıkan ve imparatorluk dönemi-nin zorlu despotizmi içinde var olmayı sürdürmenin yanı sıra, zaman içinde resmi kült üzerinde söz sahibi olmayı beceren; Mithra localarıyla devlete hükmetmeye çalışırken Hıristiyanlık gibi güçlü bir rakibe karşı direnip, kendi içinden karizmatik bir imparator çıkarmayı başaran köklü ve inatçı bir hareket, bunca zorlu engelle dolu uzun bir süreci aştıktan sonra Ortaçağ'ın bas-kı koşullarına direnemeyip dağılmış olabilir miydi

Buna paralel bir başka soru daha sorulabilir Yedinci yüz-yılda İslam imparatorluğunun yayılması sırasında, dünyanın de-ğişik ülkelerinde Kilise'nin düşünce ve inanca yönelik baskısın-dan kaçan aydın, bilim adamı ve düşünürlerin, belli bir hoşgö-rünün hüküm sürdüğü Müslüman kendere sığındıklarından, hatta bunlardan bazılarının kendilerini Arap olarak nitelemeye bile başladıklarından söz ettik. Bu dönem içinde, Fraternis yel-pazesi içinde yer alan grupların üyelerinden bazıları da islam ülkelerine sığınmış olabilir miydi Kardeşlik misyonuyla ilgili izleri Doğu'da bulabilir miydik

Bu noktada karşılaştığımız veri yetersizliği, ancak belli so-mut olgulardan yola çıkarak spekülasyon yapmamıza olanak sağ-layabiliyor; kesin bir şey söylemek mümkün değil. Yine de şun-ları gözden uzak tutmamakta yarar var

- Ortadoğu'dan başlayan İslam'ın hızlı yayılışı, Batılı tarih-çilerin de üzerinde anlaştığı gibi, dinsel despotizm ve Kilise baskısıyla yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan klasik dö-nem bilimsel yapıtlarının, felsefe akımlarının ve antik kültürün bir biçimde korunmasını, hatta geliştirilmesini sağlamıştı. Eğer son derece kritik bir dönemde İslam ortaya çıkmasaydı ve bü-tün Yakındoğu, Mısır ve Anadolu, eskiden olduğu

gibi Ro-ma'nın yönetimi altında kalsaydı, bugün belki de Pythagoras, Platon, Aristo, Manethon ve daha birçok antik çağ düşünür ve bilgesini tanımayacaktık ve İskenderiye Kütüphanesi'ne yapılan saldırı, eski düşünce ve bilgeliğin yok edilmesine yönelik sis-temli çabaların yalnızca başlangıcı olacaktı.

- Avrupa'da ya da Bizans topraklarında Hıristiyanlık dışın-da tüm inanç gelenekleri ve kültler yok edilirken İslam yöneti-mi altındaki topraklarda belli koşullar altında hoşgörülü bir ba-kışın söz konusu olması, buraları çekici birer sığınak haline ge-tiriyordu. Dolayısıyla Fraternis'e bağlı gruplardan bazılarının üyeleri de, güvenli görünen doğu kentlerine sığınmış olabilirdi.
- Abbasi yönetimi sırasında ve özellikle Harun Reşid'den sonra, halifelerin antik çağ düşünür ve bilim adamlarının yapıt-larına büyük ilgi duyduklarından söz ettik. Bu dönem boyunca Pythagoras ve Platon düşüncelerinin hem sarayda, hem de Bağ-dat aydınları arasında belli bir sempatiyle karşılandığını; Babil ve Mısır'ın astronomik gizemleri nin dikkatle araştırıldığını biliyoruz. Bu durumu, Halife Mütevekkil'den sonra eski yöne-timden kalan izlerin yok edilip, Mutezile aydınlarının dağıtıl-masını izleyen dönemde, Ortodoks din adamlarının, Me'mun başta olmak üzere eski halifelere yönelttikleri suçlamalar da doğruluyor. îddialara göre putperest yabancılar sarayda önemli görevlere getirilmiş; Me'mun ve izleyicileri, Hellen dü-şüncesinin etkisi altına girerek, yönetimi ve din kurumlarını yozlaşmaya sürüklemişlerdi.

Bunlardan yola çıkarak, deneyimli ve donanımlı Fraternis liderlerinden bazılarının İslam topraklarına sığındığını; doku-zuncu yüzyıl başlarında da. Bağdat'ta Abbasi sarayına dek ulaş-mayı başardıklarını söyleyebilir miyiz Abbasi Rönesansı ola-rak bilinen evrede, Fraternis uzantılarının payı olabilir mi

Eloise Hart, İslam'ın yükselişinin öncesine rastlayan yıllar-da, Harran'da yaşayan oldukça eski bir kült ve geleneğin koru-yucularının, Kilise baskısının en yoğun olduğu dönemde bile hıristjyanlaştınlmaya kararlılıkla direndiklerinden söz ediyor

İslam gücünün yükselmeye başlamasından önce, Mezopo-tamya'nın kuzeyindeki Harran'da Suriyeli bir kardeşlik örgütü, yüzyıllar boyunca Hıristiyan otoritesine teslim olmayı reddetti. Ardı arkası kesilmeyen koğuşturmalara rağmen bu kültün üye-leri, Hermes, Mithra ve Yeni Platon'cu düşüncenin bir bileşi-mi olan dinsel felsefelerini terk etmediler. Ancak 830 yılında Bağdat halifesi, Bizanslılara karşı yürüttüğü bir sefer sırasında

Gerileme, Çözülme ve Fraternis

ürkütücü müfrezesiyle birlikte Harran'a girdiğinde, varlıkları tehlikeye girdi. Ürkek ve tedirgin davranışlarla karşılaşmaya alı-şık olan Halife Me'mun, gördüğü konuksever ve sıcak karşıla-madan şaşırmıştı. 'Müslüman mısınız' diye sordu onlara, 'Hı-ristiyan mısınız Zerdüşt mensubu musunuz Kuran'm tanıdığı 399 bir kutsal kitabınız var mı' Bunun ne denli tehlikeli olduğunu bile bile bu 'inançsızlar', her zamanki dürüstlükleriyle, sorulan basitçe 'Hayır' diye yanıtladılar. Bu cesaret, Me'mun'un hoşu-na gitmişti. Beklenenin aksine, onları idam etmeyip bunu erte-ledi ve o tekrar geri dönene dek Müslüman -ya da Hıristiyan-olmalarını önerdi.349

Bu anekdotun ne denli gerçeği yansıttığını bilmiyoruz ama Eloise Hart, dönemin atmosferiyle bire bir örtüştüğü düşünce-sinde. Aynı zamanda, bir noktanın daha altını çiziyor Halife Me'mun dahil, islam yöneticileri için putperest olarak kabul edilen eski inanç mensuplarına yönelik bir hoşgörü söz konusu değildi; bu anlayış ancak Hıristiyan ve Yahudi gruplar, yani ay-nı tektannlı din ailesine mensup insanlar için geçerli olabiliyor-du. O halde, Fraternis'le bağlantıları olsun ya da olmasın, eski inanç kültlerinin mensupları islam topraklarında kendilerine yer

bulabilirler miydi Hart'ı dinlemeye devam edelim
Baskıyla karşılaşınca Harranlılardan bazıları, din değiştir-miş gibi davranmayı yeğlediler, inançlarından ödün vermeyi reddeden diğerleriyse, belli bir güvenlik bedeli ödemek koşu-luyla Müslüman olmayanların 'devlet konuğu' olarak kabul edil-diğini duydukları Bağdat'a doğru yola çıktılar. Jundishapur'dan bu kente göç eden iranlı komşuları, eski tıp ve astronomi ya-pıtlarını Arapça'ya çevirmek için görevlendirilmemişler miydi orada Ne var ki Harran'ın paganları Bağdat'a geldiklerinde din-leriyle ilgili sorgulama yeniden karşılarına çıktı ve yaşamlarım ancak, akıllı bir hukukçunun tavsiyesine uymaları sayesinde kurtardılar 'Kendinizi Sabiler olarak tanıtın. Şimdi çoktan yok olmuş bulunan bu eski kültten, Kuran'da da söz edilir.' Böyle-

349 Eloise Hart, a.g.c

ce Harran'dan gelen 'inançsız bilgeler', bir Müslüman kentinde kendilerine resmi kabul olanağı bulmuş oldular. Çok geçmeden de Hellen bilimi ve kültürüyle ilgili bilgileri yerel aydınları o denli etkiledi ki, yalnızca Hikmet Evi'ne kabul edilmekle kalma-dılar, ders vermeleri ve kitaplarını yayınlamaları için davet edil-diler, hatta kendi Yeni Platon'cu okullarını açmalarına bile izin verildi. Sonuçta ortaya çıkan şey, 350 yıl önce Justinianus tara-fından kapatılan gizem okuluna benzer niteliklere sahip ve Arap dünyasının bilgi birikimine büyük katkılarda bulunan bir aka-demiydi. 350
Hart'ın anlattığı hikâye, bizim için birçok bakımdan ilgi çe-kici. Her şeyden önce, diğer tektannh dinlerin inananlan gibi hoşgörüyle karşılanmayan eski inanç kültleri mensuplarının, Sabi olduklarım söyleyerek İslam devletinden kabul görmeyi başarabildiklerini ve bu sayede Bağdat gibi büyük kentlerde ba-rınabildiklerini öğreniyoruz. Sonra, belki

bundan daha önemli-si, geçmişi en az on iki bin yıl öncesine dayanan Güneydoğu Anadolu'daki Harran kentinde, neredeyse bire bir Fraternis modeli ne uyan bir grubun varlığını hissettiren işareder çıkıyor karşımıza. Son olarak, Bağdat'ta büyük bir saygınlık elde eden bu gruba mensup bilgelerin, Hikmet Evi'ne kabul edildiklerine, kültür seferberliğine katıldıklanna ve o ünlü akademinin açılı-şında ciddi pay sahibi olduklarına ilişkin bilgiler buluyoruz.

Her ne kadar kesin kanıtlar bulunmasa da, bu oldukça önemli ayrıntılar, Me'mun yönetimi sırasında Fraternis'in hiç değilse bir kanadının, Bağdat'ta etkin görevler üstlendiğine ve Abbasi yönetiminde nüfuz sahibi olmayı başardığına ilişkin hiç de yabana atılamayacak ipuçları sunuyor. Me'mun ve kurmay-larının, yönetimin en tepesinden tabana doğru kademeli olarak inen bir örgütlenme çabası içine girdiklerini; inanç formülünü akıl ve bilgiyle buluşturmaya çalışan rasyonalist bir politika iz-lediklerini; popülist değil, seçkinci bir tavır içinde oldukları-nı ve son olarak kendi inanç prototiplerini kitlelere kabul etti-rebilmek için Mihne gibi bir sisteme başvurduklarını düşünün-

GERİLEME, ÇÖZÜLME VE FRATERNIS

ce, resim biraz daha netleşmeye başlıyor Doğrudan başrolü üst-lenmese bile, en azından danışman düzeyinde, Fraternis dü-şüncesi hem felsefî hem de siyasi anlamda, Me'mun yönetimi altındaki Bağdat'taydı. Avrupa'da dört yüz yıl boyunca sesi soluğu çıkmayan; Bi- 401 zans'ta da yoğunlaşan baskılar nedeniyle hiçbir biçimde varlığı-nı sürdüremeyen Fraternis, eğer gerçekten uzunca bir süre Harran'ı bir tür sığınak gibi kullanıp, dokuzuncu yüzyılda Ab-basi yönetiminin himayesi altında varlığını güçlendirmeyi başar-dıysa, daha sonra ortodoks din adamları iktidar üzerinde yeni-den denetimi ele geçirdiklerinde, bir anda nereye

kayboldu Eloise Hart, söz konusu aydın grubunun, Harran'ı doğu ile ba-tı arasında bir köprü gibi kullandığını düşünüyor. Aşağı yuka-rı onuncu yüzyıl başlarından itibaren, yani Bağdat'taki yönetim değişip dini baskılar ortaya çıktıktan hemen sonra, Fraternis et-kilerinin izlerine Anadolu ve Balkanlar'da yeniden rastlamaya başlamamız, bu görüşü destekler nitelikte.

Oldukça kritik bir dönemi Harran ve Bağdat'ta geçiren ve bu arada İslam'la tanışarak bilgi ve deneyimini de artıran Fra-ternis düşüncesi, uzun bir aradan sonra yeniden Roma toprak-lan üzerinde, bu kez sapkın mezhepler kimliğiyle (ve Kili-se'nin başını epey ağrıtacak uzun bir süreci başlatmak üzere) or-taya çıkıyordu. Bir sonraki bölümde, direniş ve muhalefetle bir-likte o eski idealin de kesin olarak Avrupa'ya taşınmasını, ay-rıntılarıyla inceleyeceğiz.

Ti

III

AKLIN VE GİZEMİN DİRİLİŞİ

1. Batı dünyasının Sapkınları 40S

Resmi otoritenin tercihleriyle halkın eğilimleri, çoğu kez farklı doğrultularda seyreder ve tepede alman kararların kit-lelerce sindirilmesi, doğal bir direnç nedeniyle uzun süreçlere yayılır; hele bu kararlar, insanların yaşam biçimleriyle ilgili kök-lü değişimleri gündeme getiriyorsa. Hıristiyanlığın Roma top-rakları üzerinde yaşadığı serüven, bu nedenle oldukça sancılı ve zorlu aşamalardan geçmek durumunda kaldı. Resmi kanalların zorlayıcılığıyla insanlara empoze edilmeye çalışılan yeni inanç ve bu inanç tarafından kesin kurallarla yönetilmek istenen günde-lik yaşam değişimi, hemen bekleneceği gibi, imparatorluk sınır-lan içindeki değişik bölgelerde farklı nitelikte ama çıkış noktası ve dayanağı aynı olan güçlü bir dirençle karşılaştı.

Hıristiyan tarihçiler, hatta yakın zamana dek onların etki-sinde kalan resmi tarih sözcüleri ve kimi Ortodoks akademisyen-ler, Roma'mn Hıristiyan oluşunu, halkın belli bir kesiminin za-man içinde tercihlerini bu yönde kullanmalarının yönetime yan-sıyan sonucu olarak göstermeye çalıştılar. Yani farklı inanç kült-lerinin yeşerdiği Roma toprakları üzerinde, Hıristiyan dininin de genel hatlarıyla bugün bildiğimiz biçimde yaygınlaştığı ve sonunda yönetim katında kabul görme noktasına geldiği düşün-cesini, tarih çözümlemelerine egemen kılmaya çalıştılar. Oysa gerçek durum, Kilise doktrinine bağlı tarihçilerin anlattıkların-dan çok daha farklıydı.

Her şeyden önce, Roma'da Mesih inancı ve öğretisi, hiç-bir zaman homojen ve düzenli olarak yaygınlaşıp kitlelerce be-nimsenen bir niteliğe sahip olmadı. Essene düşüncesi ve teolo-jisinin Galile'de, iskenderiye'de, Anadolu'nun kimi kesimlerin-de ve Kuzey Suriye'de farklılaşarak yoluna devam etmiş irili ufaklı varyasyonları söz konusuydu. Mesihçi düşünce çoğu kez tran kaynaklı dualist (ikici) geleneklerle ve ağırlıklı olarak da

gnostik okulla iç içe geçerek büyümüş; misyonerlik çabalarıyla taşındığı Avrupa kentlerinde de yerel inanç ve mitleri içselleş-tirmek durumunda kalmıştı. Bu dağınık görüntü altında bile ba-tıda dördüncü yüzyıl başlarına dek hiçbir zaman yaygın ve ge-nel kabul gören, majör bir inanç olarak belirmedi; doğudaysa kimi bölgelerde büyük cemaatlere sahip olurken, kimi bölgeler-de hiçbir varlık gösteremedi, tik Kilise olarak bilinen oluşum, zaten iç çalkantılar sırasında resmi otorite tarafından askeri yön-temlerle dağıtılan küçük bir misyonerler gubuydu. Onun mira-sını üstlenme iddiasındaki Kilise Babalanysa, Mesih düşünce-sinin en muhafazakâr ve en sekter kesimini oluşturuyordu.

Üzerinde durulması gereken bir diğer ciddi yanılgı, kısmen marksist tarihçilerin de katkılarıyla ortaya çıkan, Hıristiyanlığın yoksul ve dışlanmış kitlelerin dini olarak, bir tür muhalif ha-reket olarak doğduğu ve geliştiği iddiası. Tarihsel gelişimi, dü-zenli olarak ileri giden çizgisel bir süreç olarak görme eğili-minin, büyük oranda önyargılarla beslendiğine önceki çalış-mamda351 değinmiştim. Pozitivist yönteme bağlı kalma ve bilimsel olma iddiasındaki on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl modern düşüncesi, insan topluluklarının gelişim sürecini zorun-lu bir toplumsal ilerleme yasasına bağlı olarak görme alışkan-lığını geliştirdi. Tarihe genel olarak doğru noktalardan bakan ve görece en sağlıklı analizleri üreten marksist düşünürler de bu eğilime sıkı sıkıya bağlı kaldılar.

Söz konusu çizgisel yaklaşım uyarınca, hem toplumsal dü-zenlerin hem de insan düşüncesinin değişimi, mutlak bir iler-leme ve gelişme grafiğini izliyordu. Buna göre, köleci sis-temin yerini alan feodal düzen nasıl üretici güçlerin ve top-lumsal değişimin uzun dönemli seyri içinde zorunlu ve ileri doğru bir değişimse, çok sayıda farklı inanç kültünün yan ya-na var olduğu yapının yerini doktriner tektanncılığın alması da hem kaçınılmaz, hem de ilerici bir değişimdi. Bu bakış açı-sı, marksist tarihçilerin Roma'nın çözülme dönemlerine ilişkin değerlendirmelerini de ciddi biçimde etkiledi. Eğer çoktannlı

1 Bkz. 2012 Marduk'k Randevu s 236-239

resmi inanca sahip köleci imparatorluğun değişimi ileri bir adımsa ve feodalizm üretici güçlerin gelişiminde zorunlu ve ileri bir aşamaysa, sistemdeki bu değişimin üstyapıdaki karşı-lığı olan Hıristiyanlık da pagan dinlere göre ileriye doğru atıl-mış bir adım olarak görülmeliydi. Çoğunlukla, eski inanç kült- 407 lerinin yerel dinler olduğu, Hıristiyan tek tanrıcı düşüncesi-ninse, evrensel nitelik taşıdığı gibi, hiç de sağlam dayanakla-ra sahip olmayan bir tez geliştirildi. Aynı bakış uzantısında, az sayıdaki, güvenilirliği tartışılır durumdaki veriden de yola çıka-rak, Hıristiyanlığın imparatorluk inanç sistemine ve siyasi yapı-sına karşı bir tepkiden beslendiği varsayımı geliştirildi ve yok-sulların, kölelerin ve dışlanmışların devrimci dini modeline sa-rılma şablonu kemikleşti.

Bu çok temel yanılgı, en az köleciliğin feodalizme dönü-şümünü toplumsal ilerleme ilkesi uzantısında zorunlu bir değişim olarak görmek kadar vahimdi. Bir önceki bölümde kıs-men değindiğimiz gibi, Roma'nın yaşadığı çözülmenin sonu-cunda Avrupa'da ortaya çıkan feodalite, üretici güçlerin gelişi-mi sürecinde yaşanmış kaçınılmaz bir değişim olmaktan olduk-ça uzaktır. İmparatorluğun belli eyaletlerinde zaman zaman pat-lak veren kimi büyük isyanları saymazsanız, Roma tarihinde kö-leler ile köle sahipleri arasında köklü bir sınıf savaşımının iz-lerine de rastlamazsınız. Feodaliteyi ortaya çıkaran koşullar ne sınıf savaşımından doğrudan etkilenmiştir, ne de üretici güçle-rin zorunlu gelişimiyle doğmuştur. Roma'nın yönetsel sisteminde yüzyılar boyunca alman si-yasi kararlar; toprak mülkiyetinin tekelleşmesinin önüne gecik-memesi; barbar akınları ve doğudan yükselen islam tehlikesi nedeniyle hem kentlerin güvenliklerinin azalması hem de tica-retin sekteye uğraması; iklim ve bitki örtüsünün nitelikleri do-layısıyla yeterli tahıl üretimine uygun, geniş topraklara sahip ol-mayan Avrupa'nın, Mısır ve Suriye başta olmak üzere önemli

eyaletleri yitirmesi sonucu ekonomik darbe yemesi; feodaliteyi hem siyasi hem de ekonomik bir gerileme aşaması olarak or-taya çıkarmıştı. Zorunlu bir değişim değildi; çok farklı impa-ratorluk politikalarıyla ve daha denetlenebilir dış koşullarla,

böyle bir tarım sisteminin ve kapalı ekonominin ortaya çıkma-sının önü kesilebilirdi, ilerici bir değişim, hiç değildi; büyük kentlerin zayıflaması, kırsal merkezli dukalıkların ortaya çıkma-sı ve yoğun dinsel baskılar sonucu insan düşüncesinin, insan uygarlığının gelişimine set çekmiş, uzun süren bir karanlık çağntn yolunu açmışa.
Benzeri biçimde, Hıristiyanlık ya da dogmatik tektanrıcıhk da insan düşüncesinin ve rasyonalizmin doğal ve zorunlu bir so-nucu falan değildi, hiçbir zaman da öyle olmadı. Bu inanç sis-teminin yaygınlık kazanması, felsefî akımların çabaları, büyük düşünürlerin katkıları ya da yenilikçi fikirlerin mücadelesiyle değil, gücü ve iktidarı elinde bulunduran imparatorların ve on-larla birlikte hareket eden egemen sınıfın siyasi kararlarıyla ger-çekleşti. Daha da ötesi, temel simgelerden ibadet biçim ve ge-leneklerine ilişkin ayrıntılara dek birçok yönüyle Hıristiyanlık, açık seçik, bizzat Roma imparatoru ve resmi otoritesi tarafın-dan, çok sayıda yerel unsur da devreye sokularak formüle edil-di. Yani, yaygın ve egemen din olarak Roma topraklarına hük-meden karakteri, doğduğu ve ortaya çıktığı andaki otantik ha-linden oldukça farklılaşmıştı.
Hıristiyanlığın, Roma topraklarındaki ezilen kesimlerin, kö-lelerin ve yoksulların dini olduğu ve bu anlamda muhalif bir ni-teliğe sahip olduğu yolundaki görüşler de, en hafif deyişle abar-tılı olarak kabul edilebilir ancak. Galile'den Anadolu'ya taşındı-ğı dönemde, yerel kültlerle yoğun etkileşime giren farklı grupla-rın değişik yönlerde devam eden düşünsel yolculuğuyla Mesih-çi temel ide, kısmen imparatorluğun baskısına maruz kalan ke-simlerde ilgi uyandırmıştı. Ama ona mazlumların

ve yoksulla-rın dini olarak bakmak, tarihsel gerçekleri istek ve eğilimlerimi-ze göre değiştirmenin ötesinde bir anlam taşımıyor bugün. Roma toplumunda imparatorluk despotizminin en sertleş-tiği dönemlerde, baskılardan nasibini alan kültler, gizliden giz-liye Fraternis tarafından desteklenen Bacchus-Dionysos cema-aderiydi ki, eğer herhangi bir dinsel gruba yoksulların ve kö-ıderin ağırlıkta olduğu muhalif bir hareket etiketini yapıştıra-cak, daha uygun bir aday bulmamız mümkün değil.

Eleusis

–

Aklin ve CIzemIn DİRİLİŞİ

gizemciliği (Demeter kültü) ve onunla organik bağa sahip Di-onysos cemaatleri, her zaman imparatorluk politikasının kuş-kuyla baktığı gruplar olarak kaldılar. Hıristiyanlıksa, en azından ilk dönemlerinde, baskı altındaki Dionysos kültüyle etkileşime girdiği oranda kölelerin ve yoksulların ilgisini üzerinde toplaya- 409 bildi. Roma içinde adından söz edilecek büyük dini gruplardan biri haline gelmeyi başardığı dönemlerde, gücünü ve dayanağı-nı yoksul kesimlerden ya da kölelerden değil, tam tersine, ikti-dardaki Fraternis yanlısı Mithra gruplarıyla çıkar çatışması içi-ne giren, soylu, zengin kesimden, yani egemen sınıftan alıyor-du. Eğer varlıklı ve siyasi nüfuza sahip kesimin koruyuculuğu altına girmeseydi, resmi din haline gelmek bir yana, büyük ola-sılıkla yaygınlaşma olanaklarını bile bulamayacaktı.

Yukanda andığımız tarihçiler, Hıristiyanlığı imparatorlu-ğun yoksul ve ezilen kesimlerince desteklenen bir inanç olarak nitelerken, çoğunlukla onun ölümden sonra kurtuluş ya da sonraki hayatta ödüllendirilme temalarının, acı çeken insanla-rı avutucu niteliğini dayanak olarak gösteriyorlar. Oysa burada unutulan, dikkatlerden kaçırılan oldukça önemli bir yanılgı var Mesihçilik, en azından ilk ortaya çıkış dönemlerinde

manevi kurtuluşu (Salvation) değil, gerçek anlamda, yani dünyevi ya-şamda baskı ve zulümden kurtulmayı sağlayan somut bir de-ğişimin haberciliğini ve çağrısını yapıyordu. Dinin Yahuda top-rakları üzerinde doğmuş olmasının, Eski Ahit'te sözü geçen Kurtarın Kralı Roma baskısından kurtulmanın tek yolu ola-rak görmesinin bir sonucuydu bu. Ne Essene'ler, ne de bu mezhebin Galile'ye sığman ve ora-dan Ortadoğu'ya dağılan üyeleri spiritüel kurtuluşun peşine düşmüşlerdi. Onlar, Tann'nın kendilerini (daha önce de birkaç kez olduğu gibi) somut biçimde, bu yaşamları sırasında esa-ret ve baskıdan kurtaracağına, Mesih'i bunun için yollayacağına inanıyorlardı. Ayrıca, dünyanın sonu benzeri inanışlar da, en azından ilk ortaya çıktığı sıralarda, mistik fanteziler olmaktan çok uzaktı. îlk Mesihçiler, çok eski kültürlerden kendilerine ak-tarılmış bilgileri yorumlamaya ve deşifre etmeye çalışarak, ya-kın zamanda gerçekleşeceğine inandıkları, göksel kaynaklı so-,

mut bir afetler zincirini haber veriyordu. Bir başka deyişle, son-radan Hıristiyanlığın temel düşüncesi haline gelen Tanrı'nın planı uyarınca insanların ruhlarının kurtuluşu unsuru, bu in-sanların öğretisinde çok başka biçimde anlatılıyordu.

Diğer yandan, spiritüel kurtuluş ve manevi selamet ya da bu dünyanın ötesindeki yaşam gibi kavramlar Yahuda kö-kenli Essene düşüncesinin değil, tam tersine, pagan olarak ni-telenen Anadolu kökenli çeşidi Yunan gizem tapılarının ürü-nüydü! Yani eğer Roma topraklarında yaşayan yoksul ve ezilmiş insanlara çekici gelebilecek, avutucu nitelik taşıyan bir öğreti-den söz edilecekse, bunu Hıristiyanlıkta değil, ondan çok daha eski olan ve İran'dan italya'ya, Mısır'dan Balkanlar'a dek uza-nan bir coğrafya içindeki irili ufaklı mistik gruplarda aramak daha anlamlıydı. Nitekim, Filistin sınırlarının ötesine taşınma-ya başladıktan sonra Essene-Nasorean düşüncesi yavaş yavaş yerel kültlerden bu tür spiritüel temaları alarak

içselleştirmeye başlamış ve belli bir ilgi ve yaygınlığı da ancak bu değişim ve adaptasyon çabaları sonrasında sağlayabilmişti.
Yeni dini spiritüel, dünyevi yaşamın dışındaki bir kurtuluş-la buluşturan ve Mesih'i Yunan mitlerini çağrıştırır biçimde Tanrı'nın Oğlu unvanına taşıyanlar, Anadolu ve Roma'da Hı-ristiyanlığı koruma altına alıp iktidara taşımaya hazırlanan ege-men sınıf temsilcileri oldu. Constantine ve kurmayları 325 İz-nik Konseyi'nde son rötuşları yaptıklarında, üç yüz yıl önceki otantik halinden iyice uzaklaşmış; hatta Teslis (trinity - üç-leme), Baba ve Oğul'un nitelikleri ve Kutsal Ruh'un tanım-lanması gibi fazlasıyla Grek kokan unsurlarla klasik tektan-rıcı inanca bile aykırı düşen, kafa karıştırıcı bir görünüm almış-tı. (Bu nedenle, bugün Kitabı Mukaddes'i dikkatli bir gözle okurken, Eski Ahit'in bitiminden sonra başlayan İncil'in sayfa-larında, hem kültürel, hem geleneksel hem de ideolojik an-lamda ciddi bir kopuşu, üslup ve anlayış ayrılığını fark etme-mek mümkün değildir.)
Grek ve Roma kökenli inanç kültlerinden uyarlanan motif-lere, ibadet biçiminde yerel halklarca yadırganmayacağı düşünü-len temaların kullanılmasına karşın, imparatorluk halkları Hıris-

tiyanhğı kolay ve çabuk benimsemedi. Yerel inançlarda yaşayan tanrı ve yarı-tann figürlerinin Azizler olarak içselleştirilmesi; Tanrıça kültüne binlerce yıl yakınlık duymuş insanların tercih-lerinin zorlayıcılığı karşısında Meryem Ana figürünün incil'de yer aldığından çok daha fazla önemsenerek öne çıkarılması; ki- 4H mi eski pagan şenlikleri ve bayram günlerinin çeşitli yeni adlar-la Hıristiyan kültürü içinde yortu olarak yer almasının sağ-lanması, işleri bir miktar kolaylaştırmıştı belki ama özellikle Av-rupa topraklarında direnci kırmak oldukça zor görünüyordu. Bunun çok temel bir nedeni ve açıklaması vardı elbette Romalılar yeni dinlere ve inanç kültlerine hep sıcak bakmışlar ve manevi yaşamları içinde

yeni geleneklere ve ibadet biçimle-rine yer bulmayı başarmışlardı ama bu kez durum oldukça fark-lıydı, imparatorluk halkları, ilk kez kendisinden başka tüm inançları kâfirlik ve sapkınlıkla; diğer kültlerin saygı gösterdiği ilahi figürleri sahte tanrı olmakla suçlayan ve bununla yetin-meyip bütün dinleri yasaklayan, tapınakları kapatıp cemaatleri dağıtan bir despotik zihniyetle karşılaşıyordu.

Julianus'un devrilmesi sonrasında Hıristiyanlığa karşı ör-gütlü ve düzenli son direniş, Virius Nicomachus Flavianus ön-derliğinde gelişti. Roma'nın etkin ve nüfuzlu ailelerinden biri-ne mensup olan Flavianus, kendisiyle aynı idealleri paylaşan Praetextatus ve Symmachus gibi Roma politikasının önde gelen isimleriyle, 384 yılındaki Saturnalia şenlikleri sırasında ev top-lantılarında bir araya gelmiş ve Hıristiyanlığa karşı Roma'nın geleneksel değerlerini ve kültürünü korumak için bir şeyler yap-ma gerekliliği konusunda fikir alışverişinde bulunmuştu. Bu üç önemli ismin çevresinde gelişen direnişin ardında önemli bir se-natörler grubu da vardı.352 Mithra (Sol Invictus) locaları tara-fından da desteklenen söz konusu buluşmanın, yeni koşullara ve yoğunlaşan tehlikeye karşı gerçekleştirilmiş bir Fraternis top-lantısı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Romalı düşünür Macobius'un sonraki yıllarda bu harekete duyduğu nostaljik ilgiyle kaleme aldığı Saturnalia adlı kitabın-

352 Leighton D. Reynolds, Scribes and Scholars, s 37

da, toplantının ayrıntılarına ilişkin ilginç ipuçları buluyoruz. Konuşmalar genellikle felsefe, edebiyat, din ve antik bilgi üzerinde yoğunlaşmıştı ve Roma'nın kültürel mirasını koruma kaygısı güden tartışmalar, hem entelektüel hem de politik nite-lik taşıyordu. Bu üç Romalı aristokrat, Hıristiyan yönetime ve bu yönetim desteğinde yükselen yeni yüksek sınıfa tepki du-yuyor, kendilerini eski Roma değerlerinin

muhafızları olarak görüyorlardı.353

Ancak, Saturnalia'nın ardından etkin biçimde yaşama geçi-rilen bu son örgütlü direniş çabası da başarılı olamadı. Praetex-tatus, aynı yıl içinde öldü; Flavianus ise, izleyen on yıl boyun-ca giderek şiddeti artan bir mücadele içinde, eski inana Ro-ma'dan silmeye kararlı olan imparator Theodosius'a karşı fiilen savaştı ama yenik düşünce 394 yılında intihar etti. Direnişe des-tek veren senatörler çok kısa süre içinde yok edildi, Mithra grupları dağıtıldı, liderler tutuklanıp çoğu öldürüldü.

Frater-nis'in, uzun süre iktidarın çok yakınında bulunmuş güçlü frak-siyonlarından biri, ciddi bir darbe almış oluyordu böylece.

Güçlü ve etkin aydınların, politikacıların ve deneyimli as-kerlerin direnişi bozguna uğrayınca, Roma'da sade vatandaş için çok fazla seçenek kalmıyordu. Devlet eliyle yürütülen res-mi baskıların iyiden iyiye yoğunlaşıp sistematik bir görüntüye bürünmeşinden sonra, eski inançlara mensup olanlar doğrudan karşı koymayı değil, bir tür pasif direnişi yeğlediler, inat eden-lerin başına neler geldiği düşünülürse, böylesi daha akıllıcaydı hiç kuşkusuz. Sessizce, Hıristiyanlığı kabul etmiş göründüler; kiliselere girmeye, Pazar ayinlerine katılmaya, İsa adına dua et-meye başladılar. Dördüncü yüzyılın ünlü Yunan retorikçisi Li-banius, şuraları söylüyor

Eğer size din değiştirdiklerini söylerlerse, bilin ki bu ani değişim yalnızca bir taklitten ibarettir. Gerçek Hıristiyan cema-aderinin içine girdiklerinde, yeni dini duygularını sergilerler.

353 Robert A. Markus, From Rome to the Barhanan Kingdoms (John McManners editörlüğündeki The Cbtford Illustrated History of Chris-tianiry adlı derleme, s 67)

Birlikte dua ettikleri Mesih inançlılarının sayılarını kabartıyor

görünürler. Hiç kuşkusuz gerçekten dua ederler - ama bulun-dukları mekâna hiç de uygun olmayan farklı sözlerle.354

Hıristiyanlığı kabul etmiş görünenlerin eski geleneklere bağlı kalma yönünde gösterdiği bu pasif direnişin ortaya çıkar- 413 dığı garip görüntülere, Robert Markus da değiniyor Birçok Hıristiyan, geleneksel Roma şenliklerine katılmaya devam etti; bazen kiliselerde dans ederek, mezarlık törenlerinde içki içip sarhoş olarak, büyücülere danışarak ya da sorunlarından kurtul-malarına yardım etmesi için tılsımlar taşıyarak, piskoposları şo-ka sürüklüyorlardı.355

Kilise, bu kültürel karmaşaya yaklaşık yedinci yüzyıla dek belli ölçülerde tahammül etmek zorunda kaldı - özellikle de pa-gan alışkanlıkların günlük yaşam içinde çözülmemekte direndi-ği Orta ve Kuzey Avrupa bölgelerinde. Sonuçta, istenen olu-yordu Kuzeyli Viking boyları dahil, Avrupa'nın bir dönem Ro-ma İmparatorluğu ile yakın ilişkide bulunan barbar halkları-nın hemen tümü, şeflerinin, krallarının ya da büyük toprak sa-hiplerine dönüşen beylerinin istek ve zorlamasıyla Hıristiyan ol-mayı kabul etmişlerdi ki, bu durum, Roma'nın kâğıt üzerinde-ki tek siyasi varisi durumundaki Katolik Kilisesi'nin otorite ala-nını genişletmekteydi. Bu nedenle kırsal kesimdeki halkların vazgeçemedikleri eski alışkanlıkları, yani hasat şenlikleri, eki-noks ve gündönümü bayramlarının asimile edilip Hıristiyan kültürüne ithal edilmesine izin verildi. Bazı bölgelerdeki yerel ilahi güçlerle ya da kutsal olduğu kabul edilen kişilerle ilgili ina-nışlar da, bu figürlerin Hıristiyan azizlerine dönüştürülmesiyle doktrin tarafından hoşgörülür hale getirildi.

Bütün bunlar, Karanlık Çağ başlangıcındaki Avrupa'da, siyasi ideallerini, eski bilgeliğe yakınlıklarını koruyan ve bir bi-çimde gizli muhalif kimliğini sürdüren kişi ve gruplara, var olmayı sürdürmenin olası bir yoluyla ilgili fikir veriyordu. Açık-tan açığa Kilise'ye ve onun temsil ettiği resmi otoriteye, monar-

354 Lîbanius'dan aktaran Kurt Seligmann, a.g.e, s 76-77

355 Robert A. Markus, a.g.e

siye meydan okuyan bir girişimde bulunmak akıl kârı değildi. Eğer koğuşturmaya uğramadan, zindanlarda çürümeden ya da idam edilmeden varlıklarını sürdürmek, bilgilerini ve idealleri-ni sonraki kuşağa aktarmak istiyorlarsa, kalabalık içinde kendi-lerini unutturup, Hıristiyanlaşmış gibi davranmalıydılar. Bu yöntem, gerçek kimliğini deşifre edip şimşekleri üzerine çekme-den ayakta kalmanın ve bir biçimde ideale giden yolculuğu sürdürmenin tek yoluydu. Fraternis olarak adlandırdığımız es-ki ezotenk kardeşlik çekirdeğinin geriye kalan dağınık grup-çukları da, temel olarak bu yöntemi benimsediler. Yenikler, farklı çıkış noktalan arıyorlardı şimdi ve Hıristiyan kültürünün heterojen yapısının yarattığı bu karmaşa içinde din sınırlan içinde kalır görünüp kendi varlıklannı gizlemeleri daha kolay ve risksiz görünüyordu.

Anadolu'da Paulisyen direnişi

Ancak Kilise, yedinci yüzyıla gelindiğinde oldukça iyi ör-gütlenmiş durumdaydı ve artık kendi istihbarat sisteminin ilk örneklerini de oluşturuyordu. Sıradan birer köylü gibi görünüp evlerde gizli toplantılar yapanlar; eskiye ait bilgileri içeren bel-ge ve papirüsler ışığında bilimsel araşarmalan sürdürenler ya da gizlice küçük grupçuklar oluşturup belli üstatlann verdiği dersler aracılığıyla eğitim çalışmaları yapanlar saptandıkça, şiddetle cezalandırılıyordu. Suçlamalar çoğu kez, dinsel otorite-nin belirlediği doktrine uygun iddialar çevresinde oluşuyordu ve hemen her seferinde en yaygın koğuşturma gerekçesi, bü-yü ve gizli bilimler ile uğraşmak ya da sapkın düşüncelerle Kilise otoritesine karşı çıkmak idi.

Sekizinci yüzyıla gelindiğinde islam'ın yeni ve hızla büyü-yen bir uygarlık alternatifi olarak ortaya çıktığından söz etmiş-tik. Bu beklenmedik gelişme, Avrupa'da ve Bizans sınırlan için-de yaşayıp Kilise dogmatizmine, monarşik yönetimlere, eşitsiz-liğe ve sosyal adaletsizliğe karşı tepki duyan her kesim için, iki nedenden ötürü yüreklendirici nitelik taşıyordu. Birincisi, yine

daha önce değindiğimiz gibi, bilime ve felsefeye daha anlayışlı ve istekli bakan İslam yönetimi altındaki topraklara göç ederek baskılardan uzaklaşmak gibi bir seçenek çıkıyordu ortaya, ikin-cisi, Kilise artık bütün enerjisini ve ilgisini Hıristiyan yönetimi altındaki ülkelerde yaşayan sapkın mezheplere ya da yer al- 45 ti örgütlenmelerine yöneltcmeyecekti; baş etmesi gereken ol-dukça güçlü bir düşman, denetimi altındaki topraklan hızla ku-şatmaktaydı.

Bu rahatlamanın getirdiği düşünsel ve sosyal hareketlilik, daha yedinci yüzyıl sonlarında kendini belli etmeye başladı. Bü-yüyen tslam tehlikesinin yarattığı korku ve şaşkınlık Ortaçağ egemenlerini yeni önlemler alma zorunluluğuna ittikçe, merke-ze uzak, kırsal bölgelerde ya da eyalederde varlığını sürdürme-ye çalışan sapkın gruplar yüreklenerek daha ileri adımlar at-maya, örgütlenmeye başlıyorlardı. Üstelik bunlardan bazıları, merkezî otoritenin Avrupa'ya oranla çok daha güçlü olduğu; Arius ya da Nestorian mezheplerine karşı mücadelede son de-rece deneyimli bir din adamları ve yönetici ordusuna sahip Bi-zans'ta bile, pervasızca ortaya çıkabiliyorlardı.

660 yılında, Doğu Anadolu'da yaşayan Constantine adlı bir keşiş, kendine bağlı rahipler ve müritleriyle birlikte Hıristiyan dogmatizmine yönelik ilk büyük radikal başkaldırıyı başlattığın-da, kimse bu hareketin fazla uzun ömürlü olabileceğini düşün-müyordu. Ancak kendilerine Paulisyenler diyen bu grup kısa bir süre içinde doğu bölgelerinde güçlendi ve özellikle de kimi askerler, eski yöneticiler, aydınlar ve Anadolulu yerel aristokrat-lar arasında yandaş buldu. Constanrine'in düşünceleri, din adı-na merkezi ve hiyerarşik bir örgütlenme yapılamayacağı itirazıy-la yola çıkıyor; Kilise'nin sahip olduğu otoriteyi ve ruhban sı-nıfının yetkilerini bütünüyle reddediyordu.

Bir yaklaşıma göre, kendilerini Paulisyenler olarak adlandı-ran, Papaz

Constantine'e bağlı bu grupların ayrılıkçı düşünce-lerinin kaynağı, üçüncü yüzyılı önemli dinsel figürlerinden bi-ri olan Samosata'h Paul'ün sapkın öğretileriydi. Birbirinden farklı Mesihçi grupların Anadolu'da yandaş bulmaya çalıştığı günlerde Paul, dönemin büyük metropollerinden Antakya'nın

piskoposu ve ruhani lideriydi. Ancak görüşleri ve savunduğu değerler, sonradan iznik Konseyi'nde imparator Constandne ile birlikte hareket edecek olan merkezî ortodoks kilise yöneticile-rinin tepkilerini üzerinde topluyordu, isa'nın Tanrı olduğu gö-rüşünü reddetmesiyle başlıyordu Samosata'Iı Paul'ün sap-kınlığı. Onun düşüncesine göre Isa, doğaüstü niteliklerle do-nanmamıştı, bir insan'Mı ve İsa'ya atfedilen büyük bilgelik ancak Tanrı için geçerli olabilirdi. Isa, vaftiz edilmesi sırasında o bilgeliğin ışığıyla aydınlanmış ve bu sayede yol gösterici ol-muştu. Paul ayrıca dinsel doktrinin temellerinden biri olan Tes-lis'i de reddetmiş ve Tann'nın üçlü bir niteliği olamayacağı-nı savunmuştu. Tarihsel kayıtlara göre 269 yılında ortodoks ki-lise yöneticilerinin gazabına uğradı ve aforoz edildi; yaşamının son yıllarında da Palmyra kraliçesi Zenobia'nın yanına sığındı.

Yabana atılmaması gereken, inandırıcı tarihsel dayanaklara sahip bir başka görüşe göre, Paulisyenlerin esin kaynağı olan Paul adlı kişi, sözünü ettiğimiz bu ünlü Antakya piskoposu de-ğildi. Yalnızca bir isim ve memleket benzerliğinin neden ol-duğu karışıklık söz konusuydu burada. Biraz daha geç bir tarih-te, yine Samosata'da doğup büyüyen bir başka Paul, düşüncesi ve öğretileriyle sivrilip kendisine yandaş bulmuş ve sonraki yüz-yıllarda ortaya çıkan sapkın mezheplerin fikir babalarından biri haline gelmişti. Annesi, Samosata'da iyi tanınan, Mani-şeizm düşüncesini benimsemiş Kailin i ke adlı bir bilge kadındı. Dokuzuncu yüzyıl Hıristiyan tarihçilerinden Sicilyalı Peter'e göre, Paulisyenler

kendi kökenlerini Kallinike'nin oğlu Paul'e dayandırıyorlardı.356
Manişeizm, iranlı düşünür Mani'nin üçüncü yüzyıl ortala-rında Anadolu'dan başlayarak Yakındoğu'ya yayılan düşünce ve öğretişiydi; genel hatlarıyla, Zerdüşt dini, gnostisizm ve Yunan topraklarındaki Mesihçi inançların bir tür bileşimi de denebilir. Mani, tıpkı Zerdüşt düşüncesinde olduğu gibi, evrende iyi (ışık) ve kötü (karanlık) ilahi güçler arasında bitmeyen bir sa-vaşın yaşandığını anlatıyordu müritlerine, insanın bireysel ve

356 Dmitri Obotensky, Bogomüs A Study in Balkan Manicheism, s 57

toplumsal kurtuluşu, eğitime, kendini yetiştirmeye, bedeni ve zihni saf ve arınmış tutmaya bağlıydı. Maddi dünya, hırslar ve maddesel çıkarları insanların ruhlarına egemen kılmaya çalışan kötülüğün tanrısının yönetimindeydi; evrenin gerçek Tann'sı-nın, yani ışığın, iyiliğin ve aydınlanmanın zaferi, ancak insanla-rın birey olarak teker teker maddi dünyanın hırslarından, ben-cillikten, açgözlülükten kurtulmaları ve kan dökmekten vazgeç-meleriyle mümkündü. Bireysel selamet için Mani, annmış ve saf bir yaşam biçimini savundu; vejetaryenliği öğütledi; eğirimi, bilgi edinmeyi ve zihni arıtmayı önemsedi. Onun düşüncesine göre iyiliğin büyük ve karşı konmaz gücünün, yani evrenin ger-çek Tanrı'sının ışığını yakalamak için, .onun yolunu izlemek, ya-ni maddi hırslardan arınmak gerekiyordu.

Üçüncü yüzyıl sonlarından itibaren Manişeizm düşüncesi, Hıristiyan kilisesinin en büyük baş ağrılarından biri oldu. Ma-ni'nin öğretisi Batı İran'dan Anadolu'nun doğusuna, oradan da Suriye ve Filistin yoluyla Mısır'a dek ulaşmış; birçok yerde gnostiklerle birleşerek ciddi bir yaygınlık kazanmıştı. Dördüncü yüzyılda tznik Konseyi'yle birlikte oluşan resmi din ve onun ruhani yöneticileri, bu nedenle en az paganlar kadar, Ma-ni'nin izleyicileri ve gnostiklerle de mücadele etmeye çalıştılar. Theodosius sonrasında Hıristiyanlıktan başka tüm dinler ve inanç kültleri

yasaklanıp baskı altına alındığında, resmi otorite-nin gazabı büyük oranda bu sapkın gruplara yöneldi.
işte yedinci yüzyılın ikinci yansında Bizans'ın doğu eyalet-lerinde ortaya çıkan Papaz Constantine'in izleyicileri, Mani öğ-retisini ve gnostik düşünceyi yaymaya çalışan, Kallinike'nin oğ-lu Paul'ü esin kaynağı olarak kabul ettikleri için Paulisyen adı-nı almışlardı ve varlıkları hem Kilise hem de resmi otorite için ciddi bir tehlike oluşturuyordu.
Paulisyenler, vaftiz ve evlilik törenleri de dahil birçok Or-todoks ayini reddediyorlardı; Tann'nın Annesi onlara göre Meryem değil, göklerdeki Kudüs'tü. Rahipleri ve dinsel hiye-rarşileri yoktu; gerekli ayinleri sıradan kişilerden hiçbir üstün-lüğü ve ayrıcalığı bulunmayan din sorumluları belli bir kolektif düzen içinde yürütüyorlardı. Buna karşılık, kendi içinde belli

aşamalan ve dereceleri içeren bir inisiye sistemleri vardı3S7 Tıpkı eskinin gizem kültleri gibi!
Bizans, Paulisyenler sorununu fazlasıyla ciddiye aldı ve Ki-lise'nin önerisiyle Doğu Anadolu'da bu cemaatin yaygın olduğu bölgelere büyük bir askeri operasyon düzenlendi. Kanlı bir göv-de gösterisinden sonra sapkınların çoğu öldürüldü ya da tu-tuklandı. Lider ve Büyük Usta konumundaki Papaz Constan-tine ise, adaşı imparator IV. Constantine'in emriyle idam edildi.
Ne var ki bu şiddet ve despotizm gösterisi, Paulisyen ör-gütlenmesini yalnızca görünürde dağıtmıştı. Cemaat, gizliliğe elden geldiğince özen göstererek varlığını yeraltına taşımayı bildi ve sekizinci yüzyıl sonlarında, daha da güçlenmiş olarak bir kez daha ortaya çıktı. Üstelik, kendi askeri birliklerini ve ye-rel yönetimlerini oluşturmuş ve bugünkü

Divriği'de başkende-rini kurmuş olarak. Doğu Anadolu'dan Suriye'ye dek uzanan bölgede bir cemaat olmanın ötesine geçerek bağımsız bir dev-let haline gelmeye başlayan Paulisyenlerin, oldukça önemli bir de müttefikleri vardı artık Abbasi devleti!

Dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'ya güçlü ve etkili akınlar düzenleyen Abbasi birlikleri, Doğu Anadolu'da karşılaştıkları Paulisyenlerle daha ilk günlerden itibaren dostça ilişkiler kurdular. Bu yakınlıkta, Bizans'ın ortak düşman ola-rak ortaya çıkmasının etkisi de vardı tabii ama Abbasilerle Pa-ulisyenlerin ittifakı yalnızca stratejik ortaklık olarak açıklana-mazdı. Ortada ciddi bir felsefi yakınlık ve görmezden geline-meyecek bir karşılıklı sempati de söz konusuydu. Böylece Bi-zans için Paulisyenler, sapkın olmanın yanı sıra, hain nite-liğini de 'uzanıyorlardı bir anda; çünkü Hıristiyan dünyasında Sarazenler35 olarak adlandırılan doğulu düşman ile açıkça işbirliği yapmışlardı!

357 Steven Rurıciman, Medieval Manichee A Study of the Christian Du-alist Heresy, s 51

358 Arapça Doğulu anlamına gelen Şarkiyyun sözcüğü Yunan diline Sarakenoi olarak girmiş ve sözcük Hıristiyan dünyasında Sarazen bi-çimini alarak zamanla doğulu düşmanları belirtmek üzere, tüm Arap ve Müslüman halklar için kullanılmıştı.

Aklin ve GIzemIn DİRİLİŞİ

Abbasi devletinde Harun Reşid ile başlayıp, özellikle Me'mun döneminde hızlanan yenileşme ve aydınlanma hamlele-rine ayrıntılarıyla değinmiş; bilgiyi ve akılcılığı temel alan Mu-tezile düşüncesinin de katkılarıyla bir Alan Çağ yaşandığından söz etmiştik. Yine aynı döneme ait çeşitli veri ve izlere dikkat 419 çekerek, Fraternis'le bağlantılı grupların Me'mun yönetiminden itibaren Bağdat'taki Hikmet Evi'nde etkin görevler aldıklarını ve içlerinden bazılarının sarayda nüfuzlu konumlar elde

ettiklerini de dile getirmiştik. Bunların ışığı altında, tam da aynı dönem-lerde, Abbasi yönetimiyle Doğu Anadolu'daki Paulisyenler ara-sında böylesi sıkı bir yakınlık ve işbirliğinin onaya çıkması, çok da şaşırtıa görünmüyor. Despotizmi, taassubu ve Kilise dikta-törlüğünü ortadan kaldırmayı, eski ve köklü eşitlik, adalet ve özgürlük idealinin kaçınılmaz yolu olarak gören Fraternis'in mistik fraksiyonları, Abbasi devletinde aynı hedefleri gözeten bir seçkin aydınlar yönetimiyle açıktan açığa güçlerini birleştirme yoluna gidiyordu. Bir başka deyişle, dokuzuncu yüzyılda doğu Anadolu'da parlayan Paulisyen hareketi, uzun bir sessizlik ve içe kapanma döneminin ardından Fraternis'in yeniden harekete geç-tiğinin habercisiydi; üstelik, Abbasi desteğiyle.

Dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına dek Paulisyenler, Bi-zans'ın korkulu rüyası olmayı sürdürdü. Ancak Bağdat'ta ger-çekleşen yönetim değişimi ve Mutezile'nin iktidardan uzaklaştı-rılmasıyla başlayan iç katışıklıklar, bir anda çok önemli bir müt-tefiki yitirmeleri sonucunu doğurdu. Bizans, bu gelişmelerin ya-rattığı fırsatı iyi değerlendirmekte gecikmedi. 872 yılında impa-rator Basileos'un görevlendirdiği Khristophoros, büyük bir or-duyla doğuya yürüdü ve Paulisyen birlikleri karşısında kesin bir zafer kazandı. Paulisyenlerin lideri Khrisokheiros öldürülmüş, Divriği kalesi yakılıp yıkılmış ve kanlı bir savaş sonrasında ce-maat bir kez daha yenilgiye uğratılmıştı. Doğudaki bu tehdidin ortadan kaldırılması, Bizans'ın etki alanını bir anda ciddi biçim-de artırdı ve Abbasi devletinin güç yitirmesinden de yararlanan Basileos'un orduları Fırat bölgesinde ilerleyerek, Malatya'ya dek geldiler.359

359 Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, s 221

Bizans devleti, huzursuzluk çıkaran bölgelerde askeri güçle düzeni sağladıktan sonra, yerel halkı uzak eyaletlerde sürgüne göndermeyi bir tür resmi strateji haline getirmişti. Buna uygun olarak, uzun yıllar

Paulisyenlerin yönettiği bölgede yaşayan hal-kın önemli bir bölümünü de Trakya ve Makedonya dolaylarına yerleştirdiler. Bu insanlar, yeni yerleştikleri topraklarda bir sü-re tedirgin, sessiz ve ürkek davranacaklar; yeniden harekete geç-mek için uygun bir fırsat bekleyeceklerdi. Onuncu yüzyılın ilk yansı boyunca Paulisyenler, Bizans'ın komşusu Bulgar devleti-nin kırsal bölgelerine dek yayıldılar ve kendi inanç ve düşünce-lerine ilgi duyan yandaşlar bulmakta gecikmediler.

Bogomil'ler Balkan topraklarında Fraternis

Karadeniz'in kuzeyinden kabileler halinde Avrupa'ya doğ-ru ilerleyen Bulgarlar, yedinci yüzyılın sonlarında liderleri As-paruh Han yönetiminde Balkanlara göç ederek Trakya'ya dek inmişler ve oradaki yerli Slav halkla birleşerek Bizans'a karşı bir tür etnik ve siyasi rakip olarak ortaya çıkmışlardı. O sıralar-da iktidarda bulunan IV. Constantine, batı sınırlarında böyle tehlikeli bir düşmanla karşı karşıya gelmenin ne demek olduğu-nun farkındaydı. Bu nedenle büyük bir ordunun ve Karade-niz'den Tuna'ya doğru yola çıkan bir donanmanın desteğiyle, Bulgar sorununu daha başlamadan bitirmeyi umuyordu. Ne var ki kendinden emin hükümdar, çok iyi örgütlenmiş savaşçılardan oluşan Bulgar birlikleri karşısında ummadığı bir yenilgiye uğra-dı ve ancak, savaş tazminatı ödemeyi kabul edip geri çekilerek büyük bir kıyımdan kurtulabildi. Bu savaşın bitimiyle birlikte daha da güneye inip Varna önlerine dek ilerleyen Bulgarların 681 yılında kurdukları devlet, tarihin ilk Slav kökenli ulus-dev-let prototipiydi ve çok kısa bir süre içinde gözlerini Bizans top-raklarına, özellikle de Constantinopolis'e dikecekti.

Yedinci yüzyıl sonlarında, IV. Constantine öldüğünde, ye-rini oğlu II. Justinianus aldı. Doğu sınırlarında güveni sağladık-tan sonra, yeni imparatorun ilk işi, Balkanlar'a doğru dönmek

ve Bulgar-Slav sorununu çözmek olacaktı. Yıpratıcı savaşlardan sonra

Bulgarları yenmeyi başaran II. Justinianus, Bizans'ın Bal-kanlar ve Trakya'da yeniden rahat bir soluk almasını sağlamış-tı ki, ülkedeki taht kavgaları ve iç kargaşalarla beklenmedik de-recede sıkıntılı bir dönem yaşamaya başladı.

Bizans'ın iki başlı siyasi yaşamı, belli başlı iki büyük parti-nin nüfuz ve egemenlik mücadelesi üzerine kuruluydu Yeşiller veMaviler. Her ikisi de ilkin Constantinopolis hipodromunda mücadele eden rakip spor kulüpleri görünümü altında ortaya çıkmış, zaman içinde hipodrom, Eski Roma'daki forum benze-ri bir siyasi tavır belirleme yeri haline gelince, parti niteliği kazanmışlardı. Bu partilerin karşıtlığı, sınıfsal bir ayrılığı vur-gulamaktan çok, egemen sınıfın içindeki iki ayrı eğilimi politi-ka sahnesine yansıtıyordu. Daha doğru bir ifadeyle, kentli hal-kın politik etkinliği ve talepleri, aslında ikisi de egemen sınıf ta-rafından yaratılmış partiler içinde eritilmek isteniyordu. Yöne-ticiler ve politikaları belirleyenler, egemen sınıfın, çıkar çatış-ması içindeki ana gruplarıydı; parti üyeleriyse, çoğunlukla kendi Bizanslılar.

Mavilerde aristokratların, yeşillerde sosyal bakımdan aşa-ğı tabakamn partisini görmeye çalışmak yanlış olurdu, diyor Georg Ostrogorsky. Parti mensuplarının büyük çoğunluğunu, her ikisinde de geniş halk kitleleri oluşturmaktaydı; yönetici ta-bakaya gelince, bunlar görünüşe göre mavilerde özellikle Grek-Roma aristokrasisinden eski büyük arazi sahiplerinin temsilcile-rinden, yeşiller partisindeyse ticaret ve zanaat erbabı ile çoğun-luğu devletin doğu eyaletleri kökenli, saray ve mali idare hiz-metinde yükselmiş unsurların temsilcilerinden oluşuyorlardı. Bu yüzdendir ki yeşillerin monofizitliğe ve diğer doğu sapkın mezheplerine taraftar olmalarına karşılık, maviler Grek Orto-doksluğunu temsil ediyorlardı.360

İşte 695 yılında bu iki büyük partiden Maviler, ani bir dar-be düzenleyerek II. Justinianus'u tahttan indirdiler ve Leontios'u imparator ilan ettiler. Beklenmedik bir yazgıyla yüz yüze gelen

360 Georg Ostrogorsky, a.g.e, s 61

eski imparator Bizans'tan kaçtı ve güvenebileceği komşu ülke-lerde saklanarak, tedirgin bir on yıl geçirdi. Bu zor günlerinde yanına sığındığı hükümdarlardan biri, verdiği büyük destekle ona yeniden Constantinopolis'e gidip tahtını geri alma olanağı da sağlayacaktı Bulgar kralı Tervel.

Justinianus, bu yardımı unutmadı ve iktidarı yeniden ele geçirdikten sonra Bulgarlarla iyi ilişkiler kurarken, TervePe de Caesar unvanını vererek, resmi devlet törenlerinde özel konuğu olarak yanına oturttu. Bulgar krallığı, Büyük Bizans'ın tahtına ortak olmanın heyecanını yaşıyordu artık. Constantinopolis'i bütünüyle ele geçirme emelleriyse asla yok olmamış, tersine da-ha da güçlenmişti.

tzleyen yıllar içinde kısa aralıklarla ortaya çıkan yeni savaş-lar ve hemen ardından gelen banş dönemleri, Bizans ile Bulgar devleti arasındaki sınırların sürekli değişmesine olduğu kadar, her iki halk arasında kültürel ilişkilerin de alabildiğine yoğun-laşmasına yol açtı. Bu tür durumlarda dinsel egemenliğin ne denli güçlü bir unsur olduğunu bilen Kilise, misyonerlik etkin-liğini ustaca kullanarak, kendi sınırlan içinde kalan Bulgar ve Slav kitlelerini düzenli olarak hıristiyanlaştınyordu. İncil çoktan Slav diline çevrilmiş ve Trakya'daki halklara ulaşünlmıştı bile. Bizans'ta yaşayan Slav ve Bulgarların aşamalı olarak hıristiyan-laşması, doğal olarak sınırın diğer tarafında yaşayan akrabaları-nı da etkilemekteydi.

Diğer yandan, irili ufaklı birçok Avrupa devletinin hüküm-darlan, yönetici hanedanları ve egemen sınıflan, dünya impa-ratorluğu olmayı başaracak kadar siyasi kültüre ve köklü bir geleneğe sahip Roma'nın mirasçılannın dinini kabul etmeyi çe-kici bir fikir olarak görüyordu. Bu sayede hem evrensel nite-lik taşıyan bir örgütlenmeyle bütünleşerek, o imparatorluğun bir parçası olacaklar, hem de kendi halklarını çok daha kolay ve sistemli biçimde yönetmeyi başaracaklardı.

Dokuzuncu yüzyıl sonlanna girerken Roma'nın iki miras-çısı vardı

görünürde Batı'da Katolik Kilisesi ve Papa'yla bü-tünleşmiş Frank Krallığı, doğudaysa Bizans imparatorluğu. Bulgar Krallığı, Hıristiyan sistemine entegre olmak amacıyla

doğrudan doğruya Frank devletine başvurdu ve temsilciler gön-derdi. Ancak Bizans, bu duruma seyirci kalmaya hiç niyedi de-ğildi. İki devlet arasında zaman zaman epey kanlı bir görünüm kazanan savaşlara karşın, yoğun ilişkiler söz konusuydu ve Bi-zans topraklannda Bulgarlar, sınırın diğer yanmdaysa Hıristiyan Bizanslı halklar yaşıyordu. Ara yol çok kısa sürede bulundu ve bulgar Krallığı yüzünü yeniden doğuya çevirerek, yeni diniyle tanışmayı kabul etti. 870 yılında Constantinopolis Patrikliği ara-cılığıyla Bulgarlar hıri'stiyanlaştınlıyor ve Bizans'a bağlı Bulgar Ortodoks Kilisesi kuruluyordu.

Biraz önce sözünü ettiğimiz Paulisyen savaşları ve yenik düşen sapkınların Trakya'ya sürgüne gönderilmeleri, aşağı yukarı um bu dönemlere denk geldi. Hıristiyanlık henüz Bul-gar topraklarında çok yeniydi; Kilise yeni yeni örgütleniyordu ve bölgeye alışılmadık düşünceleri olan, garip yabancılar ge-lip yerleşmişlerdi. Diğer yandan, sık sık yaşanan yıpratıcı savaş-lar, Bulgar ekonomisine ciddi zararlar vermişti. Tarımsal üre-tim biçimi, Ban Avrupa'daki eğilime uygun olarak büyük top-rak sahipleri ve derebeylerinin denetiminde yürüyor; güçlenen feodal yapı, giderek yoksullaşan köylülerin yaşamlarını iyiden iyiye zorlaştınyordu.

Dokuzuncu yüzyılın sonlarında, güçlü toprak sahiplerin-den oluşan yeni sınıfın gelişmesi, Bulgaristan'da küçük köylü iş-letmelerinin gerilemesiyle aynı zamana rastlamış ve tarım top-luluklarının çöküşünü hızlandırmıştı, diyor Dmitri Obolensky. Ünlü tarihçiye göre sık yaşanan savaşların verdiği zararların ya-nı sıra, Balkanlar'da 927 yılında yaşanan büyük bir kıtlık tarım-da hasat verimliliğini ciddi biçimde düşürmüş ve bu

gelişme nedeniyle değeri azalan tarlalar, hem Bizans hem de Bulgaris-tan'da büyük toprak sahipleri tarafından çok ucuz bedellerle (yalnızca yiyecek karşılığı) satın alınarak feodalleşme ivme ka-zanmıştı.361 Olumsuz ekonomik koşullar, yoksulluk, açlık, feodal baskılar ve despotik yönetim, Trakya'dan Balkanlar'ın kuzeyine doğru uzanan bir bölgede yaşayan halkları, büyük bir hoşnut-

361 Dmitri Obolensky, a.g.e, s 101

suzluğa sürüklüyordu yavaş yavaş. Üstelik, resmi otoritenin si-yasi baskılan, yöneticiler tarafından kabul edilip halka da zorla benimsetilmeye çalışılan bir din aracılığıyla yoğunlaştırılmış ya-sakçılıkla birlikte geliyordu.

Bulgar topraklarına sürgüne gönderilen Paulisyenler (ya da Fraternis idealini yaşatmaya çalışan mistik fraksiyonlar) çok kı-sa süre içinde yerel halkla kaynaştılar ve onlann takdirini ka-zandılar. Dürüsttüler, yalan söylemiyor ve içten davranıyorlar-dı. Maddi çıkarları değil, insani değerleri benimsiyorlar; mül-kiyet duygusunu aşağılayıp, paylaşmayı savunuyorlardı. Hep-sinden önemlisi, baskı ve zulmü artıran feodal toprak beylerine karşı yoksul halkın yanında yer alıyor, korkmadan resmi otori-teye kafa tutabiliyorlardı. Onuncu yüzyılın ilk yansında, bilge-liği ve derviş yaşamım her şeyin üstünde tutan bu ilginç insan-ların arasından, kendisine Bogomil (Slavca Tanrı'nın Sevdi-ği) adını veren bir lider çıkıp vaazlar vermeye başladığında, yoksul kitlelerin, devlet ve kilise baskısından yılmış köylülerin desteğini almayı başardı ve Balkanlar'da, Trakya'dan Makedon-ya'ya dek geniş bir bölgede hızla yayılan bir hareketin öncüsü oldu.

Bogomil'in öğretisi, Messalian'lar ile, Bizans tarafından büyük kitleler halinde Trakya'ya sürgüne gönderilerek bir süre-den beri Makedonya'nın

Slav halkıyla yan yana yaşamakta olan Paulisyenlerin doktrininden doğmuştur, diyor Ostrogorsky. Bu düşünüşe göre göze görünen bütün dünya şeytanın işidir ve böyle olduğu için kötünün elindedir. Doğu'daki selefleri gi-bi BogormTler de saf bir ruhi dindarlığa ve ciddi biçimde der-vişçe bir yaşama erişme çabasındadırlar. Bunlar büyük bir şid-detle bütün görüntüsel ibadet biçimlerini, bütün kilise âdetleri-ni, hatta bütün kilise düzenini reddederler. Bogomil'lerin ege-men kiliseye karşı isyanlan, en güçlü desteği kilise olan mevcut dünya düzenini de reddetmek anlamına geliyordu. Bogomillik hareketi egemenlere, güçlülere ve zenginlere karşı protestonun bir ifadesiydi.362

362 Georg Ostrogorsky, a.g.e, s 250, italikler bana ait

Aklin ve GIzemIn DIrIlIşI

Onuncu yüzyılın sonlanna doğru Bogomil hareketi ve Ör-gütlenmesi, batıya doğru hızla yayılmaya başladı. Çok kısa bir süre içinde Sırbistan ve Bosna'da cemaader oluşmuş, yeni ini-siyeler yetiştirilmeye başlamıştı. Hatta hareket yeraltı olanak-larını kullanarak o denli ilerledi ki, on birinci yüzyılın hemen 425 başlarında Constantinopolis'te, yani Ortodoks Kilise'nin merke-zinde bile gizli Bogomil hücreleri ortaya çıkmaya başladı. 1046 yılında hareketin gelişmesi İtalya'ya da ulaştı. Kilise yöneticile-riyle rahipler arasında geçen yazışmalarda, Torino ve Verona bölge sınırlan içinde Bogomil'lerin etkinliklerine sıkça rastlan-maya başlandığından söz ediliyordu. Anadolu'da da durum farklı sayılmazdı. Paulisyeniere yapılan onca zulümden sonra aynı düşünce ve örgütlenme, Bogomillik kimliğiyle yeniden or-taya çıkmıştı. Frigya'dan Constantinopolis'e yolladığı bir mek-tupta Peribleptos manastırından Euthymios adlı bir keşiş, Bo-gomil'lerin yalnızca Bizans ülkesinde değil, tüm Hıristiyan ale-minde yayıldıklarından söz ediyordu.363

Kilise tarafından sapkın bir mezhep ya da grup olarak de-ğerlendirilmesi, Bogomil düşünce ve örgütlenmesinin dinsel bir görüntüye bürünmesine neden oluyordu. Günümüzde de bazı tarihçi ve Ortaçağ uzmanları, Bogomilizm'i bir

tür din olarak görme eğiliminde. Oysa bu, ciddi bir yanılgı. Tıpkı Paulisyen hareketi gibi (ve onun bir anlamda devamı olarak) Bogomil grupları, Hıristiyan egemenliğinin olduğu bölgelerde bir tür muhalif direniş olarak ortaya çıkmışlardı ve düşünce, gelenek ve örgütlenme yöntemlerinin Hıristiyanlıkla hiç ilgisi yoktu. Başlı başına bir din de değildi Bogomilizm; spiritüel yönleri öne çıkmakla birlikte, daha çok hücre örgütlenmesine dayalı siyasi bir yapılanmayı çağrıştırıyordu. Esas olarak, bir yeraltı hareke-ti görünümüne sahipti. Liderler, yani Büyük UstaIann kim-likleri gizliydi; kimse onları gerçek adlarıyla tanımıyordu. İlk ef-sanevi lider Bogomil'in bile kim olduğu belirsizdi. Belki de bir-den fazla insan, aynı adı ve sembol kimliği kullanarak hareketi Balkanlar'da yaymayı başarmıştı.
363 Heinricb Fichtenau, Heretics and Scholars in the Middle Ages, s 113

Yine tıpkı Paulisyenler gibi, küçük gruplar, yani localar halinde yatay bir örgütlenme biçimine sahiptiler. Koordinasyo-nu sağlayan liderler tanınmıyor, onlarla ancak bu grupların yö-neticileri aracılığıyla ilişki kurutabiliyordu. Cemaat, genel olarak içerdekiler ve dışarıdakiler olarak iki ana çemberden oluşu-yordu. Büyük kitlesel destek, loca yapısına dahil edilmeyen ve belli aralıklarla Bogomil kiliselerinde buluşan dış çemberden gelmekteydi. «Bir tür merkez halka niteliği taşıyan içerdekiler arasmda yer alabilmek içinse, ilkin güven ve takdir kazanmak, ardından da localara insiye olmak gerekiyordu. İlk girişten iti-baren, zamana ve inisiyenin kişisel yetkinliğine, basanlarına bağ-lı olarak yukarı doğru yükselen ara aşamalar başlıyor; geride bırakılan her bir aşamanın sonunda derece adayan inisiye, yeni bir sır öğrenme şansına kavuşuyordu. Kısacası, birçok yönüy-le Bogomil hareketi, eski gizem kültlerinin ve Pythagoras Kar-deşliği'nin devamı ya da yeni bir versiyonu gibi görünmekteydi.

Dmitri Obolensky'ye göre temelde dinsel nitelik taşıyan Bogomil hareketinin ana düşmanı Bizans ve onun Ortodoks Ki-lisesi'ydi. Bu nedenle Bogomilizm'in siyasi kimliği de en net bi-çimiyle Bizans karşıtlığında ortaya çıkıyor; hareketin liderleri Bulgar halkmdaki Bizans karşıtı eğilimden yararlanarak yandaş sayılarını arürıyorlardı.364 Obolensky'nin yorumu belli oranda inandırıcılığa sahip olmakla birlikte, Bogomil'lerin bizzat Bulgar yöneticilerine, feodal beylerine yönelik şiddetli muhalefetini ve hareketin yaygınlaşma süreci boyunca örgütlediği çeşitli ayak-lanmaları hafife alma gibi bir risk de içeriyor. BogomiPler, ilkin Çar Simeon'un, ardından da Petro'nun yönetimleri sırasında resmi otoritenin desteğiyle palazlanan toprak sahiplerine karşı yoksul kırsal kesim halkının haklarını savunmuş ve belki de en çok bu nedenle sempati toplamışlardı. Balkanlarda Bogomil ol-mak, yalnızca Kilise'nin dayattığı inanç sistemine değil, egemen baskı düzenine karşı da direnmek demekti. Hareketin Bizans karşıtı, hatta bazı tarihçilerin yorumuy-la anti-Grek yüzüyse, daha çok felsefi ve ideolojik unsurlar-

364 Dmitry Obolensky, a.g.e, s 96

dan kaynaklanıyordu. Tıpkı Kilise ve Hıristiyanlık karşıtlığının belli bir dine yönelik iman bağlantılı bir tepkiden çok, o di-nin bütünleştiği despotik siyasi yapıyı hedef alan muhalif bir ta-vır olması gibi. Din ya da inançla ilgili ayrıntılar, BogomiHerin kitleselleşmesini kolaylaştıran, önlerini açan ve onları popüler 427 kılan mistik unsurlardı. Liderlerinin verdiği söylevlerde vurgu-lanan dinsel temalar, gayet yakından tanıdığımız, oldukça eski ve köklü bir evren anlayışıyla büyük paralellikler içeriyordu.

Bogomil teolojisine göre evrenin sahibi Tanrı'nın ilk oğlu, Satanael'di. Güç, iktidar ve büyüklük hırsıyla Tanrı'ya isyan et-tiğinde spiritüel evrcnden kovulmuş, bunun üzerine, ona bü-tünüyle karşıt bir maddi evren

yaratmıştı. Yani bizim içinde yaşadığımız, algılanabilir evren.
Satanael'in tinsel varlık üze-rinde en küçük bir yetkisi ve gücü yoktu; yaşamı yaratamazdı. Dolayısıyla bu maddi evrende kendine tapmak üzere tasarladı-ğı insanların ruhlarını da o değil, spiritüel evrenin gerçek sahi-bi olan Tann vermişti. Ne var ki Satanael bu ruhları tutsak al-mış, maddi evren içinde kötülük ve ihtiras üzerine kurulu ken-di düzenini oluşturmuştu. Bu durum, Tanrı'nın ikinci oğlu Lo-gos (Tann Sözü, Kelâm) doğana dek sürdü. Bu ikinci oğul bir ruh olarak göklerden dünyaya inmiş; Satanael'in kötülüğe daya-lı gücüne doğruluktan yana bir alternatif oluşturmuş; bu geliş-me sonrasında maddi dünyanın efendisi olan kötü oğulun adın-dan, Tann'yı ifade eden El takısı çıkarılmış ve yalnızca Sa-tan'a dönüşmüştü (Şeytan). Artık evren, bu iki gücün, kötülük ve iyiliğin sürekli savaşımına sahne olmaktaydı.
Bogomil'ler kötülüğün temsilcisi iblislerin, kendi araların-daki hiyerarşiye göre, kiliselerde yuvalandıklarını söylüyorlardı. Bu düzene göre bütün kötülüklerin ve iblislerin başı olan Şey-. tan, bir zamanlar Kudüs'teki kilisedeyken, sonradan Constanti-nopolis'teki Ayasofya'ya taşınmış ve oraya yerleşmişti![365]
Her ne kadar bazı ayrıntılarda küçük farklılıklar göze çarp-sa da, Trakya ve Balkanlar'dakı Bogomil'ler, Doğu Anadolu'da

365 Michael Angold, Church and Society in Byzantium Under the Com-neni, s 481

uzun yıllar Bizans'a kafa tutan Paulisyenlerin devamı niteliği ta-şıyordu ve her iki hareket arasında örgütlenme ve eylem yön-temleri dahil, belirgin bir kesintisizlik ve uyum söz konusuydu. Kırsal kesimde,

Bogomil'lerin denetiminde olan küçük yerleşim bölgelerinde titizlikle seçilerek harekete ilk adımlarını atan ini-siyeler, yalnızca inanç ve felsefe alanında eğitilen bir müritler grubu oluşturmuyorlardı elbette. Politikadan tarihe, müzikten edebiyata dek birçok farklı disiplinde, deneyimli ustalar tarafın-dan yetiştiriliyorlar; içlerinden bazıları, savaşçılık eğitimi bile alıyordu.

Her ne kadar derviş yaşamı sürdüren barışçı bir düşünce-nin izleyicisi olsalar da, mücadele ettikleri bir dünya sistemi karşısında nihai başarıya ulaşmak için kendi askeri güçlerini oluşturmaları kaçınılmazdı; bu nedenle, zaman içinde iyi eği-timli üyelerden oluşan gerilla birlikleri de kurdular. Zaten hem Bulgar toprak beylerine hem de Bizans'a açıktan açığa kafa tu-tabilmeleri, kendi içlerinde böylesi bir gücü ortaya çıkarabilme-leri sayesinde mümkün olabilmişti.

On birinci yüzyıl boyunca Bogomil düşüncesi ve örgütlen-mesi şaşırtıcı bir hızla yayılmaya ve Bizans'ı ciddi biçimde teh-dit etmeye başladı. Constantinopolis'teki kiliselere dek rahip kimliğiyle sızabilen Bogomil misyonerleri, imparatorluk sınırla-rı içinde halkın sempatisini toplayıp düşüncelerini yaymayı ba-şanyorlardı. Anadolu'daki kimi manastırlar bütünüyle Bogomil kontrolüne geçmiş; burada yeni inisiyeler yetiştirilmeye başlan-mıştı.

Doğuya özgü ayrılıkçı hareketlerin etkisiyle, Slav Balkan-lar'da ortaya çıkmış Bogomil doktrini zamanla öylesine yayılmış ve Bizans ahalisi, hatta Bizans başkenti içinde o kadar çok sayı-da taraftar bulmuştu ki, imparator (I. Aleksios) bu tehlikeli sap-kınlığa karşı harekete geçmeyi, devletin önemli görevlerinden biri saydı, diyor Ostrogorsky.366 Aslında Bizans yönetimi artık Bogomil'leri yalnızca Kilise aracılığıyla iman mücadelesi yürü-tülecek sapkın bir mezhep değil, için için büyümekte olan bir

366 Georg Ostrogorski, a.g.e, s 345

iç savaştaki rakibi olarak görüyordu; daha doğru bir deyişle, devrimci bir tehlike. İmparatorun da bu durumun gerekleri-ne uygun önlemler alma yoluna gittiği söylenebilir.

On birinci yüzyıl bitimine doğru Balkanlar'dan başlayarak Bogomil'lere karşı büyük bir askeri harekât düzenlendi. Uzun süren kanlı bir operasyon sonrasında gruplar ve localar dağıtıl-dı, direnen ve savaşanların çoğu öldürüldü ya da tutuklandı. Hareketin büyük ustalanndan biri olan Basileios adlı lider, yanında yer alan müritleriyle birlikte, meydanda odun ateşi üze-rinde yakıldı.

Bizans yönetiminden gelen sert darbenin şokunu, Anado-lu'da yürütülen koğuşturma ve idamlar izledi ve Bogomil hare-keti büyük oranda dağıtılmış gibi göründü. Ama İmparator ve Kilise, ne kadar uğraşırsa uğraşsın, bu güçlü muhalif grubu bü-tünüyle yok etmeyi başaramamıştı. Bizans kentlerinde yaşayıp kendini bir biçimde gizlemeyi becerenler, sessizce yeni bir uy-gun dönemin gelmesini bekleyeceklerdi. Bogomil localarının önemli bir bölümüyse, zaten uzunca bir süredir batıya doğru yayılmayı sürdürmüş, İtalya ve Sicilya başta olmak üzere, Av-rupa'nın değişik kentlerinde örgütlenme çabalannı sürdürmüş-lerdi. Büyük kıyımdan kendini kurtarmayı başaran usta ve mü-ritlerin önemli bir bölümü de Avrupa'ya kaçtı. Çoğunlukla ter-cih ettikleri bölgeyse, Fransa'nın güneyiydi. Yani Julıanus'un bir dönem, imparatorluğun yeni kültürel merkezi olarak düşün-düğü ve tasarladığı, Fraternis gruplarının en yoğun bulunduğu, Toulouse bölgesindeki kent ve kasabalar.

Eff Bilgeleri, Kutsal Maria ve Albi

julıanus'un Roma'da köklü bir devrim gerçekleştirmeye ça-lışırken en çok önemsediği eyaletin Galya olduğundan daha ön-ceki bölümlerde söz etmiştik. O tarihlerde imparator, artık ya-kından tanıdığımız o eski ve köklü idealin merkezine, en güven-diği dostlarının ve destekçilerinin yaşadığı Güney Fransa'yı yer-leştirmenin hesaplarını yapıyordu. Eski kültüre dönüş, özgür-

leşme, insani değerleri yüceltme ve eğitim seferberliği buradan başlayacak; toplumsal dönüşüm, sınırların ortadan kalktığı ba-rışçı ve eşitlikçi, bütünleşmiş insan uygarlığının prototipi, bu-rada oluşturulacaktı. Doğuda, aynı işlevi görmek üzere Antak-ya'yı seçmişti Julianus. Ama batıyı, stratejik olarak çok daha fazla önemsiyordu. Galya'nın kuzeyindeki Paris, yani İsis'in Kenti (Pharia-lsis) bir yönetim merkezi olacaktı. Güneyde, Tam nehri kıyılarında kurulmakta olan yeni kasaba, yani Albi-ga'ysa, kültürün ve bilimin nabzının attığı yer. Julianus'un beklenmedik erken ölümüyle bütün bu hesap-ların bozulduğunu ve büyük toprak lordlarıyla despotik impa-ratorluk destekçilerinin yeniden denetimi ellerine geçirdiklerini görmüştük. Bu ittifakın merkezine Kilise'nin de katılmasıyla Ju-lianus'un attığı adımların izleri silinmeye başlamış, teokratik bir yönetim Roma'ya egemen olmuştu. Ancak Galya'nın, özellikle de güneydeki Languedoc367 bölgesinin karakteri değişmedi. Al-biga'ysa, izleyen yüzyıllar boyunca neredeyse el değmeden ka-lıp, bir Fraternis kalesi olma özelliğini korudu.

Kasabanın adı, rasgele seçilmemiş; Romalıların kökenini kadim Troya uygarlığına bağlayan efsanevi Aenias'ın, yakınla-rıyla birlikte batıya göç ettikten sonra kaîya topraklarında kur-duğu ilk kent olan Alba Longa'yi çağrıştırması istenmişti. Böy-lece, o eski Cumhuriyet ideolojisinin yüzyıllar boyu alünı çiz-meye çalıştığı Eski Roma büyüsünü, adıyla da üzerinde taşı-yordu yeni yerleşim yeri. Bir başka deyişle, batıdaki yeni top-raklarda Roma sembolik olarak bir kez daha kurulmuş oluyor-du; tıpkı, Aenias ve oğullarının yüzyıllar önce yaptığı gibi.

Alba, Latin dilinde parlak beyaz anlamına geliyordu;

Languedocun sözlük anlamı, Oc Dili. Frank dilinin farklı bir lehçe-sini konuşan Güney Fransa halkı, Evet anlamına gelen Oii (sonrala-rı modern Fransızca'daki Oui) yerine Oc sözcüğünü kullanıyorlardı. Bu nedenle zamanla onların yerel dillerini vurgulamak için kullanılan Oc Dili, yani Langue d'Oc sözcüğü, bu dili konuşan

insanlarının ya-şadığı bölgenin de adı oldu Languedoc. Aynı bölge için kullanılan Ok-sitanya sözcüğüyse, Latince Güneşin battığı yer, Batı anlamına gelen Occidentem'Men kaynaklanıyor.

bir başka ifadeyle, ışıltılı beyaz. (Aynı zamanda değerli taş ve inci.) Romalılar için eskilerde kalan daha derin anlamıysa, ışığın yol gösterici gücü ve beyazın saflığını aynı anda vurgula-maktaydı Aydınlanma, doğruluk ve arınmıştık. Zaman içinde kasabanın adı kısaltılarak, Albi'ye dönüştürüldü ki, bu da rast-lantısal bir değişim sayılmazdı pek. Bölgede halkının dilinde Al-bi, Dişi Elf anlamına geliyordu Şu Kelt efsanelerinde sık sık karşımıza çıkan, güzelliği, zekâsı ve doğruluğuyla ünlü Elfler adlı mitolojik ırkın, dişi üyeleri. Elfler, Kelt söylencelerinde yüceltilen, insanüstü niteliklere sahip, bir tür periyi andırmakla birlikte yine de insan görü-nümüne sahip varlıklardı. Bu anlamda, maddi dünyaya düşkün-lüğü ve kötüye eğilimiyle öne çıkan insan için, bir tür ide-ali simgelemekteydiler. Yani, Pythagoras'tan beri inşan zayıf-lıklarını ve olumsuzluklarını aşıp, saflığa, kusursuzluğa ve bilge-liğe ulaşmak için öngörülen modelin, varılmak istenen o ideal noktanın masalsı karşılığıydı Elf. Bazı Frank lehçelerinde ElPin karşılığı olan Albi sözcüğü, kökünü yine Latince'deki Alba'dan alıyordu Işıla, parlaklık, beyazlık. Albi (Elf) demek, insan zaaf-larını aşmış, ışıkla buluşmuş, aydınlanmış varlık demekti.
Söz-cüğün dişil olması, yani dişi Elf anlamına gelmesi de, yine kö-keni Sibyl'lara ve gizem külderine dek dayanan, ışıltılı dişi pe-rileri, yani Muse'leri getiriyordu akla. Müziğin koruyucusu ve sahibi sayılan tanrıçanın, Kybele'nin ünlü ilham perilerini.
Iskoçyalı soybilim uzmanı ve araştırıcı Sir Laurence Gard-ner, Albi, Provence dilinde dişi Elf anlamına gelen Ylbi söz-cüğünün bir varyantıydı, diye anımsattıktan sonra, kasaba hal-kına (ve onlann temsil

ettiği düşünceyi savunanlara) Albigens (Albi soyu) denmesine ilginç bir yorumla yaklaşıyor Gardner'a göre Albi sakinleri, kendilerini Elf soyundan gelenler olarak görüyorlardı. Sözcüğün dişil niteliği de, Albi'de akrabalık bağ-larının anne tarafından yürütülmesine olduğu kadar, inançların-daki kutsal kişiliğe, yani Maria Magdalena'ya gönderme yap-maktaydı.368

368 Sir Laurence Gardner, Lost Secrets of the Sacred Ark, s 246

Kendisiyle aynı düşünceyi paylaşan çeşitli araştırmacılar gi-bi, Gardner da Albi'de oluşan topluluğun Merovenj hanedanı üzerinden Maria Magdalena aracılığıyla Galile'ye dayandığını; daha geriye doğru da soy ilişkilerinin yine anne tarafını izleye-rek Eski Mısır'a, oradan Sümer'e ve nihayet bilinen tarihin baş-langıcından çok daha eski dönemlere ait, esrarengiz bir anaerkil hanedana dek uzandığını savunuyor. Varlığını henüz tam anla-mıyla bulup kanıtlayamadığımız, onun Kutsal Kâse Soyu de-diği bir hanedan bu. Mensupları arasında yalnızca Maria Mag-dalena değil, adlarına eski kutsal metinlerde rastladığımız Bats-heba, Miriam ve hatta efsanevi Lilith de var.369 Gardner yayım-ladığı hemen tüm kitaplannda, Hıristiyan kültürüne bir biçim-de ithal edilen Kutsal Kâse (Holy Grail) mitinin, aslında bu ka-dim anaerkil hanedanın kadınlarını, daha doğrusu onların rah-mini simgeleyen bir metafor olduğunu kanıtlamaya çalışıyor.

Şu an bizim üzerinde bulunduğumuz konu açısından bura-da dikkate değer olan nokta, Fransa'nın güneyinde, Languedoc bölgesinde seslerini duyuran Albi kasabası sakinlerinin, tıpkı Sibyl geleneğinin binlerce yıl boyunca direnerek, korumaya ve yeniden canlandırmaya çalıştığı gibi, anayanlı (maternal) bir ak-rabalık bağına sahip olmaları ve Maria Magdalena figürünün tanrıça kültürüyle olan açık bağlantısı. Bunlara, kasabaya veri-len Albi adının ışığı, parlaklığı, saflığı, kusursuzluğu vurguladı-ğı; bir tür tinsel aydınlanmayı çağrıştırdığı; aynı bağlam

için-de bir aydınlanmıştık modeli olarak Elf kadınını simgelediği de eklenebilir. Tabii kasabanın kuruluşundaki adı olan Albi-ganın, Roma'nın Troya asıllı kurucu atası Aeneas ile olan ba-riz ilişkisi de gözden uzak tutulmamalı.
Acaba Kelt folklorunda karşımıza çıkan Elf ler, yalnızca mitolojik masal yaratıkları mı, yoksa bütün o ışıltılı ambala-jın içinde, çok eski zamanlara ait, bilge ve yetkin bir insan top-luluğunun anılarıyla oluşmuş ideal bir modeli de simgeliyor olabilirler mi Alba Longa'yı kurup, antik Troya'nm bilgi biri-

369 Sir Laurence Gardner, Realm Of The Ring Lords, Nexus Magazine, vol. 6 no. S, August-September 1999

kimi ve geleneklerini italya'ya taşıyarak Roma'ya esin kaynağı oluşturduğuna inanılan Aeneas, Anadolu'daki ülkesinde böyle eski bir topluma ait bilgeliğin koruyucularından biri miydi Di-şi Elf ya da Albi, bilinen en eski dönemlerdeki anaerkil uygar-lığın bilgi birikimini saklamaya çalışan Sibyl'larla bağlantılı bir 433 metafor muydu Maria Magdalena tanrıçaya verilmiş simgesel bir ad mıydı, yoksa binlerce yıl önce aziz düzeyine yükseltilen bir Sibyl'ın toplumsal bellekte varlığını koruyan anılarıyla mı oluşmuştu Tanrıça kültünde ve en eski geleneklerde kutsal bir simge olan ve mağaralarla özdeşleştirilen ana rahmi, Kutsal Kâ-se motifine de aynı temayı vurgulamak üzere mi sızmıştı Ko-runmaya çalışılan yalnızca eski bir toplumun soyağacı mıydı, yoksa o toplumun bilgelerine ait sırlar mı
Albi kasabası ve on birinci yüzyıldan itibaren bütün dikkat-leri üzerinde toplayan o bölgenin halkı söz konusu olduğunda, ister istemez zihinlerde oluşan bu ve benzeri sorulara tez elden doyurucu yanıtlar bulabilmek kolay değil. Ancak böylesine yo-ğun ve simgesel yönü ağırlıklı bir ada sahip370

olan kasabanın, Avrupa'nın düşünce, inanç ve siyaset tarihine damgasını vur-ması, pek de şaşıma sayılmamalı. Julianus'un destekçilerince dördüncü yüzyıl sonlarında Albiga adıyla kurulan Albi, on ikin-ci yüzyıldan itibaren yalnızca Avrupa'nın değil, dünyanın tari-hine damgasını vuracaktı. Yüzyıllar boyu unutturulmaya, üzeri örtülmeye çalışılmış, oldukça güçlü ve ışıltılı bir damgaydı bu ve etkisi Aydınlanma çağına dek sürecekti.
Aşağı yukarı 1090 yılından itibaren, Doğu Avrupa ve Bal-kanlardaki büyük Bogomil kıyımından kaçabilen loca üyeleri-nin, büyük ustaların ve inisiyasyon basamaklarında ilerlemiş müritlerin en güvenilir sığınağı, Albi oldu. Kasabanın yerel sa-kinleriyle yeni gelen mülteciler arasında hiçbir uyum sorunu

370 Antik çağ sonlarında Roma topraklarında kurulan kimi önemli kent ve eya-letlerin adlarında da çoğunlukla aynı simgesellikten yararlanmak üzere Alba sözcüğü kullanılmıştı. Sözgelimi, Balkan topraklarında Bogomil gruplarının en yoğun bulunduğu Arnavutluk'un adı, o dönemlerden beri Albaniadır. Roma'ya bağlı olduğu dönemlerde İngiltere'nin adı da Al-biondu.

yoktu zaten. Aynı idealin ve aynı düşünce sisteminin çevresin-de toplanmış, kuşaklardan beri bir geleneği ve bilgiyi koruma-ya çalışan, dünyanın en eski örgütlenmelerinden birinin üyesiy-di hepsi. Albi'dekiler, sonradan oraya gelen Bogomıl'ler, hatta zamanında Güney Fransa'ya kaçmış Doğu Anadolulu Paulis-yenler, kendilerine kuşaktan kuşağa aktarılmış bilgeliğin yolcu-suydular.
Onlar, ilk krallıklar, ilk sınıflı toplumlar, hatta ilk ataerkil toplumsal

yapılar ortaya çıktığından beri dünya düzenini değiş-tirmeye, eski Alan Çağ değerlerini yeniden yüceltmeye, ata-larının bilgi ve inançlarını koruyup geliştirmeye çalışan Frater-nis grupları ve fraksiyonlarıydı. Tıpkı, son devrimci imparator Julianus; Roma'da Cumhuriyet'i kuran ve geliştirmeye çalışan Kardeşlik üyeleri; Güney italya'da ideallerini yaşama geçirme yolunda adımlar atan Pythagoras müritleri; Eski Yunan'da ilk konfedere örgütlenmeyi ortaya çıkaran Amphictyonic Konsey'in kurucuları; Eleusis gizem kültünün, Dionysos cemaatlerinin, Orpheus hücrelerinin ve Mithra localarının yaratıcıları; Batı Anadolu'da Troya'dan Frigya'ya dek Büyük Anne inananı korumaya çalışanlar ve Çatalhöyük'ten de gerilere, bilmediğimiz dönemlere dek uzanan bir uygarlığın bilge kadınları gibi. Kitap boyunca, kendi iç gelişimini vurgulamaya çalışarak ve heterojen yapısının da altını çizerek Fraternis olarak adlandırdığım köklü bir düşünce ve idealin koruyuculan, on ikinci yüzyıl başlarında bu kez Albi'de, yeniden bir araya gelmişlerdi.

isa adına Kutsal Savaş

Bu tarihi buluşma ve onu izleyen olaylar zincirine geçme-den önce, on ikinci yüzyılda Avrupa'nın ve özelde Fransa'nın görünümüne kısaca değinmek yararlı olabilir Batı Roma'nm is-men olmasa bile fiilen çöküşünden sonra, eskiden Galya olarak adlandırılan geniş ülkede Frank Krallığı egemen olmuş; bugün-kü Almanya'dan İspanya'nın kuzeyine dek uzanan topraklarda, bir zamanlar şefler federasyonu olmaktan öteye gitmeyen

Aklin ve CIzemIn DİRİLİŞİ

Frank ve Cermen kavimlerinin bir araya gelmesiyle oluşan, bü-yük bir devlet ortaya çıkmıştı. Roma uygarlığına ve soyluların lüks yaşamına büyük bir ilgi duyan yerel şefler ve toprak sahip-leri, bazen fetihler, bazen yağma ve işgal, bazen de kısa süreli banş anlaşmalanyla sıcak ilişki içinde olduklan Roma'nın etki alanına girmişlerdi bir anlamda.

Batı imparatorluğunun parçalanmasından sonra, bir kısmı zaten daha önce

Hıristiyanlaştmlmış lider ve hükümdarlar, Ka-tolik Kilisesi'yle doğrudan ilişki kurmuşlar ve sonunda kralları-nın Papa elinden taç giymesiyle Roma mirasına büyük bir is-tekle sahip çıkmışlardı. Sekizinci yüzyılda yıldızı parlayan Ka-rolenj hanedanı döneminde, özellikle de Frank kralı Büyük Karl'ın (Charlemagne) yönetimi sırasında, bu miras üstlenme kaygısı, Papa destekli hükümdann Batı Roma imparatoru un-vanını almasıyla tescil edildi. Büyük Kari, aynı zamanda Augus-tus payesiyle de onurlandırılmışa. Dokuzuncu yüzyılda, Fransa, Almanya, Polonya, Hollanda ve italya'nın büyük bölümünü içine alan monarşik federasyon Kutsal Roma-Cermen imparatorluğu olarak anılmaya başla-mıştı artık. Bu kalabalık ve heterojen Avrupalı kavimler birliği-ni bir arada tutan harç işlevini de, Katolik Kilisesi ve Papa-lık üstlenmişti. Bir başka deyişle, Avrupa'nın batısında ortaya çıkan Hıristiyan konfederasyonunda yönetimin kilit noktalann-dan birine, Kilise yerleşmişti. Bu, Papalık için birçok bakımdan ciddi bir hamleydi. Böylelikle Kilise, Batı Roma'nın çöküşüyle gelen bunalımın endişelerinden, yeni bir imparatorluğu avuçla-rının içine alarak sıyrılıyordu.
Diğer yandan, ruhban sınıfının örgütlenmesi en yaygın dö-nemini yaşıyor; yeni konfederasyonun sınırlan içinde kalan her ülke ve kentte Kilise, kendi varlığını sağlamlaştınyordu. Bu, is-ter istemez egemen ekonomik modelle ve toprak mülkiyetinin avantajlarıyla daha çok kaynaşmak anlamına da gelmekteydi. Birçok kentte Kilise de büyük toprak sahiplerinden biri olarak feodal sistemin nimetlerinden yararlanıyor; mal varlığıyla bir-likte siyasi nüfuzunu da güçlendiriyordu. Ancak bu, karşılıklı ödünlerle birlikte gelen ve iki yönlü işleyen bir süreçti. Kilise

liderleri ve piskoposlar geniş topraklardaki tarım ürünlerini de-netleme olanağının yanı sıra yönetimde ağırlığını artırırken, ye-rel toprak ağaları, lordlar ve dükler de, dinsel hiyerarşinin için-de kendilerine saygın ve etkili yer ediniyorlardı. İlişki o denli giriftleşmişti ki,

piskoposlar, ruhani liderler ve hatta Papa'lar, artık feodal aristokrasinin kaymak tabakasından seçiliyor; Avru-pa'nın soylu aileleri, kendi içlerinden Papa ve piskopos çıkar-malarıyla övünüyorlardı.

Onuncu yüzyıldan itibaren kâğıt üzerinde imparatorluğun adı varlığını sürdürse de, fiilen birliğin yapısı yerel krallıklar ha-linde parçalanmaya başladı. Bunda, kuzeyli savaşçı kavimlerin bitmek bilmeyen işgal ve yayılmacılıkları da rol oynuyordu bü-yük oranda. On birinci yüzyılda, Viking kökenli savaşçılarla Kuzey Fransa'nın yerli halkının bileşiminden oluşan Norman-lar, Manş kıyılanna dek uzanan bir bölgeyi (Normandıya) de-netimleri altına almakla yetinmediler; Norman kralı Fatih Wil-liam (Guillaume) 1066 yılındaki ünlü Hastings Savaşı'nda Ang-lo-Sakson kralı Harold'ı yenilgiye uğratarak adayı işgal etti ve hemen ardından İngiltere Kralı unvanıyla taç giydi.

Normanlar Seine nehrini sınır kabul edecek biçimde Fran-sa'nın kuzeyini (ve bir süre için de İngiltere'yi) denetimleri al-tında tutarken, güneyde de dağılan Frank birliğinin bir parçası, Fransa Krallığı adım almıştı.

Büyük Kari döneminin geniş im-paratorluğunun doğusundaysa, Alman Krallığı vardı artık. İbe-, rik yarımadasında dokuzuncu yüzyıl ortalarında hızlanan Hıris-tiyan karşı atağı (Reconquista) Emevileri geri çekilmeye zorla-mış; on birinci yüzyıl sonlarındaysa kuzeyden başlayarak İspan-ya'nın büyük bölümü geri alınmıştı. İslam'ın Avrupa'yı yitirip Kuzey Afrika'ya doğru çekilme döneminin en önemli evresiydi bu ve yarımadada artık bir İspanya Krallığı hüküm sürüyor, Katalan bölgesinde de Aragon Hanedam'nın bayrağı dalgalanı-yordu.

On birinci yüzyıl biterken İspanya, İtalya ve Sicilya'dan Müslümanlar sürülmeye başlamıştı ama doğudaki Bizans impa-ratorluğundan gelen haberler, Hıristiyan dünyası için pek de iç açıcı değildi. Geçen yüzyıl içinde Arap devletleri gücünü kay-

betmiş; islam dünyası Fas, Mısır ve Bağdat'ta hüküm süren farklı hanedanlar denetimindeki halifeliklere bölünmüş; Katolik Kilisesi'nin rakibi durumundaki Ortodoks Patrikliği, Bi-zans'la birlikte güç ve kan kaybı içine girmişti. Ortaya çıkan ye-ni konjonktür, Batılı hükümdarları, aristokrasileri ve Papalığı o hiç yok olmayan eski düşü yeniden gerçekleştirebilme yolunda umutlandırıyordu Bizans'ı yutarak, Kilise birliğini sağlamak ve eski Roma'nın büyüklüğüne yeniden kavuşmak. Ancak doğuda-ki yeni gelişmeler, bu hesaplan bir anda altüst etti.

Müslüman-laştırılmış Oğuz Türkleri'nin kurduğu Selçuklu Sultanlığı, bü-tün iran'ı denetimi alana aldıktan sonra Anadolu'ya doğru yü-rümeye başlamıştı.

Avrupalı hükümdar ve din adamlarının son umudu, Bi-zans'ın bu tehlikeye karşı sonuna dek direnebilmesiydi ama bek-lenen olmadı, imparator Romanos Diogenes'in büyük ve iddi-alı askeri seferi Malazgirt yakınlarında hezimetle noktalandığın-da, yalnızca Anadolu'nun yazgısı değişmekle kalmıyor; Katolik hükümdarların doğuyu güvence altına alarak ticaret yollarını ye-niden denetleme ve Suriye'ye, Filistin'e, Kutsal Topraklar'a bir kez daha egemen olma düşleri de tehlikeye giriyordu.

On birinci yüzyıl sonlarından itibaren Bizans, Anadolu'da-ki kalelerini birer birer yitirip geri çekilmeye başlamış; Selçuk-lu akınlarıyla birlikte doğudan gelen göçler, Anadolu'nun de-mografik yapısını gözle görülür bir hızla değiştirmişti. O denli ürkütücü bir değişimdi ki bu, Selçuklular Malatya'da ya da Konya'da durmamış; hükümdar Süleyman Şah, Bizans'ı iyice köşeye sıkıştırarak yeni Anadolu devletinin başkentini Constan-tinopolis'in burnunun dibine, Iznik'e yerleştirmişti. Karadaki üstünlük kısa sürede Ege denizine de yayıldı ve Türk donan-maları, Sakız, Midilli ve Sisam adalarını da ele geçirdi. Avru-pa'daki düş kırıklığı ve tedirginlik, giderek artıyordu.

Bu kritik ve gerilimli günlerde Papa seçilen II. Urbanus, Türklerin ilerleyişinin mutlaka durdurulması ve aradaki anlaş-mazlıklar ne olursa olsun, Bizans'a yardım edilmesi gerektiğine inanıyordu, ilk büyük adım olarak Hıristiyan dünyasında bir iç barış sağlamayı seçti ve iman sürtüşmeleri sırasında önceki Pa-

pa tarafından aforoz edilen Bizans imparatoru Aleksios'u affe-derek işe başladı. Oldukça korkulu günler geçiren Bizans'ta, bu iyi niyet gösterisi sevinçle karşılanmışa. Aleksios, Batı'nın yardımını alarak Selçuklu tehdidinden kurtulabileceği umuduy-la, Urbanus'a elçilerini yolladı. Piacenza'da gerçekleşen görüş-melerde Papa, saatler boyunca bu elçilerden, Hıristiyanların Kudüs'te ve Anadolu'da çektiği acılara; kutsal toprakları ziyaret etmeye giden hacılara uygulanan kasıtlı zulme ilişkin dokunak-lı haberler dinledi. Görüşme bittiğinde, karannı büyük ölçüde vermişti Hem Bizans'ı Selçuklu tehlikesinden kurtaracak, hem de Avrupa'ya yeniden doğunun kontrolünü ve ticaret olanakla-rını sağlayacak çözüm, tüm Hıristiyan aleminin seferber edile-ceği bir Kutsal Savaş'tan geçiyordu. Daha fazla zaman yitirme-den hazırlıklara girişilmeli; Mesih'in üzerinde yürüdüğü, soluk aldığı, havarilerine dersler verdiği topraklar, islam'ın elinden kurtarılmalıydı!

1095 Kasım'ında Urbanus, Clermont'ta, bütün konsey üye-lerinin katılımıyla halka açık bir toplantı düzenledi. Burada yap-ağı konuşmada, Bizans'ın zor durumundan ve Kudüs'e giden hacıların yaşadıkları baskı ve tacizleri oldukça acıklı ve din duygularını körükleyici cümlelerle ifade ettikten sonra, Kutsal Savaş çağnsını dile getirdi. Deneyimli bir vaizin kalpleri fet-heden belagatı ve içten coşkusuyla, atalannın Charlemagne dö-neminde yarattığı örneği dinleyicilerine handanı, intikam ve ta-mah gibi bayağı güdülerin etkisiyle birbirleriyle savaşmaktan vazgeçmelerini ve silahlarını bunun yerine İsa'nın düşmanları-na çevirmelerini nasihat etti. O da bu dünyada Tanrı vergisi 'men etme ve serbest bırakma' yetkisine sahip Aziz Petrus'un halefi olarak, tövbe niyetiyle kendilerini bu davaya adayacak olanların geçmişteki günahlarının affedileceğine ve Kilise'nin getirdiği dünyevi kefaretlerden bağışlanacaklarına söz verdi.371

Yoksul, kötü yaşam koşullarına sahip, eğitimsiz bırakılıp kafası yalnızca dinsel dogmalarla doldurulmuş insanları heye-canlandırmaya yetecek oranda

etkili ve coşkulu bir konuşmaydı

371 Piers Paul Read, 'Tapınak Şövalyeleri, s 86

Aklin ve GIzemIn DİRİLİŞİ

bu. Clermont'ta toplantının yapıldığı tarlayı dolduran kalabalık, Papa'nın son cümlelerinin ardından Tanrı böyle istiyor! çığ-lıklarıyla Kutsal Savaş çağrısına destek verdi. Sıradan insanlar için, nedenini kavrayamadıkları kötü yaşam koşullarından so-rumlu tutacakları ve tepkilerini yönlendirecekleri ortak bir he- 439 def bulunmuştu Doğu'daki Müslümanlar.
Urban us, çağrısına aldığı karşılıktan hoşnuttu. Kısa sürede, seferin ayrıntılarını belirleyen resmi kural ve belgeler de hazır-landı. Bu kutsal savaşa katılacak olanlar, göğüslerine kırmızı bi-rer haç simgesi yerleştirecek; üzerinde bu haçı taşıyanlar, Ku-düs'e girmeye yemin etmiş sayılacaklardı. Sefere gidenlerin ge-ride bırakacakları dünyevi mülkse, uzakta oldukları süre bo-yunca yerel piskoposların denetiminde, Kilise güvencesine alı-nacak; geri döndüklerinde kendilerine teslim edilecekti.372 (Haç-lı Seferleri sonrasında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde birçok piskoposun mal varlığında ciddi bir artış görüldüğünü söyleme-ye gerek yok!) Hükümdarların, büyük toprak sahiplerinin ve kendi denetiminde askeri güçleri olan lordîann desteği ve fikir birliği sağlandıktan sonra, sefer için tarih de belirlendi Bir son-raki yılın hasadı toplandıktan sonra, yani Ağustos ayının sonla-rında Kutsal Yürüyüş başlayacak, hedefe 1097 ilkbaharında ulaşılacaktı.
İlk büyük ordunun, 1096 sonbaharında, Papa tarafından hareketin lideri olarak atanan Le Puy piskoposu Adhemar de Monteil başkanlığında yola çıkması kararlaştırılmıştı ama işler pek de planlandığı gibi yürümeyecekti. Urbanus'un Fransa'da yaptığı konuşmalardan etkilenen ve Derviş Pierre adıyla tanı-nan karizmatik bir vaiz, izin almayı

beklemeksizin kentleri, ka-sabaları dolaşmaya; kışkırtıcı konuşmalarla Avrupa kırsalının maceracı lümpenlerini kutsal görev adına bir araya toplama-ya başlamışa.
Elbette eline kılıcını alıp göğsüne de haç çizenlerin oluştur-duğu bu kalabalığın Pierre'in peşine çabucak takılmasını sağla-yan tek etken, güçlü din duygularının verdiği coşku ve Tanrı
372 Steven Runciman, A History of the Crusades Volume I, s 109

adına savaşma isteği değildi. Sefere katılanlar, bu süre boyun-ca işleyecekleri suçların affedileceğini, yani geçtikleri bölgelerde gerçekleştirecekleri yağma ve talan sırasında edinilen ganimetin yanlarına kâr kalacağım anlamışlardı. İlahi görev görüntüsüy-le bir araya gelen, Pierre önderliğindeki kalabalık bir çapulcu ordusu, tüm uyarılara karşın, organize seferi beklemeden Bi-zans'a doğru yola çıktı.
Hareket bütünüyle kontrolden çıkmıştı artık. Daha Avrupa sınırlan içindeyken birbiri ardına fada yaratan başıbozuk kala-balık, Macaristan ve Almanya'dan geçerken yol üstünde bulu-nan, içinde Yahudilerin yaşadığı köyleri yakıp yıkarak başladığı gösteriye, Bizans'a vardıktan sonra yardımına koştuğu Cons-tantinopolis'i talan ederek devam etti. imparator Aleksios panik içindeydi. Batı'dan yalnızca Selçuklulara karşı savaşımını des-teklemek üzere para ve asker yardımı talep etmiş, beklenmedik biçimde kutsal görev maskesiyle kendi kentlerini işgal eden vahşi bir sürüyle karşı karşıya kalmıştı. Elinden geleni yaparak, bu saldırgan kalabalığın bir an önce Anadolu yakasına geçmesi-ni ve Bizans'tan uzaklaşmasını sağladı. Pierre'in birlikleri daha sınırı geçip İznik önlerine gelir gelmez de, Selçuklu ordusu ta-rafından büyük bir bozguna uğratıldı; karizmatik vaiz ve yanın-daki birkaç dostu, canlarını zor kurtarıp Bizans topraklarına ka-çabilmişti.
Kudüs'ü Sarazenlerden kurtarma iddiasına sahip asıl di-siplinli ve

kalabalık birlikler, yani Urbanus'un düşünü kurduğu Tânn'nm javaşçılan, bu olaydan ancak iki ay sonra Constan-tinopolis'e ulaşabildi, izleyen birkaç yıl içinde Anadolu'dan Fi-listin'e uzanan bir bölgede art arda kanlı çarpışmalar yaşanacak; her iki taraftan yüzbinlerce insan can verecekti. Aklın, sağduyu-nun ve vicdanın susup, dogmatik sloganların ve saplantılı inanç-ların konuştuğu, karmakarışık ve dehşet verici bir dönemdi bu. Izleriyse, yüzyıllar boyunca insanlığın belleğinden silinmeyecekti.

Aklin ve GIzemIn DİRİLİŞİ

Cathar'lar Ruhun ateşle vaftizi

tşte bütün bu siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri kargaşa içinde, Fransa'nın güneyindeki Languedoc bölgesi, Fraternis mültecileri için gürültüden uzak ve güvenli bir sığmak niteliği taşıyordu. Birçok bakımdan çevre dükleri ve kontlarının etki alanından uzak, Kiiise'nin kolunun yetişemediği, gözden uzak ve yalıtılmış bir bölgeydi burası. Bu nedenle, Albi'nin ilginç sa-kinleri, uzunca bir süre fazla dikkat çekmeden, kendi stratejile-rini belirleme ve yavaş yavaş düşüncelerini yakın çevreye ilet-me olanağı buldular.

Kasaba halkı, tarihin hiçbir döneminde Katolik inancına rağbet etmemiş ve zorla hıristiyanlaştınlmaya sıcak bakmamıştı. Papalık talimatıyla yürütülen dinsel yapılanma gereği, Albi'ye çok zaman önce bir kilise inşa edilmişti; görünürde burada gö-rev yapan rahipler de vardı. Ancak bütün bu dekorun ardında çok uzun süredir varlığını sürdüren gerçeklik, pek de Papalığın hoşuna gidecek türden sayılmazdı. Albi'deki insanların inanç-ları, Hıristiyan doktriniyle hiçbir benzerlik taşımadığı gibi, ona taban tabana karşıt bir düşünce yapısı ve evren kavrayışı üzeri-ne kurulmuştu.

Albi'de cemaat, artık yakından tanıdığımız sisteme uygun olarak, temelde iki parçalıydı. Yani Eleusis gizemciliğinden Pythagoras Kardeşliğine,

Mithra gruplarından Paulisyen ve Bogomil'lere dek her yerde karşımıza çıktığı gibi, toplum, içer-dekiler ve dışarıdakiler olmak üzere iki parça halinde düşü-nülüyordu. Dışarıdakiler, inanç ve destekleriyle grubun çevre-sinde yer alan ama ana örgütlenmeye katılmayıp, herhangi bir yükümlülüğü olmayan, geniş kitlelerden oluşuyordu. Toplulu-ğun çekirdeği niteliği taşıyan içeridekiler ise, yaşamını bütü-nüyle bir inanç ve ideale adamış, bu doğrultuda eğitim gören ve etkin olarak çalışan, inisiyeler, öğretmenler ve üstatlardı.

Çemberin merkezindeki bu ana halkayla dışındaki kitle ara-sındaki sınır, Consolamentum adlı küçük ama çok özel bir kut-sama ritüeliyle belirleniyordu. Kilisede değil, ustalardan ya da üyelerden birinin evinde sessizce gerçekleştirilen, görünüşte ba-

sit ve sade bir törendi bu. Daha doğru bir deyişle, katılan kişi-nin o güne kadarki günah ve hatalarını, suçlarını (Servitium) di-le getirip bunlardan arınma yolundaki dileğini bildirdiği, sami-mi bir görüşme. Töreni, Kusursuzlar (Perfecti) adı verilen topluluğun us-talarından biri yönetir, daha önce bu aşamadan geçmiş diğer üyeler de törene sessizce katılırlardı. Hata ve suçların itirafı, bunlardan arınma ve doğru ideale geri dönülmez biçimde bağlanmanın ilk adımıydı. Ayrıntılara ilişkin elimizde çok fazla bilgi yok. Bu konudaki kayıtların çoğunluğu, on ikinci yüzyılda Cathar karşıtı vaazlar vermiş ve sonraki koğuşturmalar sırasın-da Kusursuzlar aleyhine bilirkişilik yapmış Katolik din adamla-rına ait el yazmalarından oluşuyor.

Bunlardan birinin, keşiş Shonau'lu Ekbert'in söylev notla-rından öğrendiğimiz kadarıyla, Consohmcn turn'u yöneten Ku-sursuz, yanında inisiye adayıyla birlikte, toplanılan salonun or-tasında ayakta durur, diğer üyeler de onların çevresinde bir da-ire biçiminde dizilirlerdi. Tören, bu yöneticinin, elinde tuttu-ğu, çok değer verilen büyük bir kitabı

bir eliyle havaya kaldır-dıktan sonra, adayın başının üzerine yerleştirmesiyle başlar ve çeşitli kutsama sözcükleriyle sürerdi. Ekbert, söz konusu kita-bın ne olduğundan söz etmiyor ve bir tür kutsal kitap oldu-ğu yorumunu yapıyor. Belki de çeşitli kaynaklarda adı ve öne-miyle ilgili satırlara rastladığımız, BogomiFler tarafından bir kopyasının Bulgaristan'daki kıyımdan kurtarılıp Albi'ye getiril-diği ve güvence altına alındığı söylenen, ünlü Gizli Kitaptı bu.3

Son aşamada Kusursuz, yeni inisiyenin elini tutar, ona he-nüz adım attığı yeni yaşamının nasıl bir seyir izlemesi gerekti-ğine ilişkin ilk bilgileri verir ve kutsamayı tamamlardı. El tut-ma, simgesel bir karanlıktan çıkarma ya da yaşama döndür-me anlamı taşıyan, özel bir dokunuştu; tıpkı Mithra localarına üye olanların ilk inisiyasyon sırasında öğrendikleri ve sonra ya-

373 Steven Runciman, Medieval Manichee A Study of the Christian Dualist Heresy, s 168

samları boyunca kendi aralarında birbirlerini tanımak için baş-vurdukları, birçok farklı biçimi bulunan sembolik el sıkışma hareketi gibi.

Consolamentutn tamamlandıktan sonra, inisiye artık Ku-sursuzlardan biri olarak, merkezdeki çemberin içine katılmış 4W kabul edilirdi. Bundan sonra bir derviş gibi yaşaması, dünyevi yaşamın maddi zevklerinden ve bedensel hazlardan arınması, zi-hinsel gelişimini artırmak için kendi içine dönmesi gerekiyordu. Bir daha aslan yalan söylemeyecek, dürüstlükten ayrılmayacak, ağzına küfür ya da kötü söz almayacak, kişisel mal ve mülk sa-hibi olmayacak, evlenmeyecek ve kesinlikle et yemeyecekti. Ki-mileri bu önemli ritüeli ruhun vaftiz edilmesi olarak niteli-yorlardı - ya da ateş ile vaftiz.374

Merkez halkanın dışında kalan çoğunluk içinse bu tür kı-sıtlamaların hiçbir zorlayıcılığı yoktu. Elbette Kusursuzlar onla-ra da böyle yapmayı

öğütlüyor ama uymadıkları taktirde kına-ma, aforoz, dışlama gibi herhangi bir yaptırım da uygulamıyor-lardı. Dışarıdakiler için Consolamentum, ancak ölmek üze-reyken gerçekleştirilen bir veda töreniydi. Yaşamının son daki-kalarında, bilerek ve isteyerek hatalarını itiraf edip, arınma ta-leplerini dile getirmeleri ve bu dünyadan bir Kusursuz ola-rak ayrılabilmeleri için. Albi sakinleri arasında, yaşamlarının son günlerini yaşamakta olduğuna inananlar, Consolamentum için bir Kusursuz'u göreve çağırırlar ve çok önem verdikleri bu ri-tüeli gerçekleştirmeden ölmek istemezlerdi. Ancak, geri dönüşü olmayan bir inisiyasyon töreniydi bu; eğer hasta Consolamen-fum'un ardından iyileşir ve sağlığına kavuşursa, yaşamının geri kalanını bir Kusursuz kimliğiyle, o merkez dairenin içinde yer alarak sürdürmek zorundaydı.

Albi sakinleri arasında varlığını sürdüren bu ilginç inanç biçimi Güney Fransa'da fark edilmeye başladıkça, Kusursuzla-ra olan sempati ve hayranlık da artmaya başladı. Bölge halkı on-lara, Yunanca arınmışlar anlamına gelen Cathar adını ver-mişti ve bu ad kısa süre sonra İtalya'da, Almanya'da, Aragon

374 Malcolm Lambert, The Cathars, s 21

Krallığı'nda ve İspanya'da sıkça duyulur olacaktı. Onlara Tan-rı'nın cezalandıncılığından ve öfkesinden söz edip, yaşamlannı katı dinsel yasaklara boğan Katolik rahiplerine ve piskoposlara duyulan tepki, Avrupa'nın değişik bölgelerinde yaşayan insan-ları Cathar inanç ve düşüncelerine yavaş yavaş daha çok yaklaş-tıracaktı.

Peki Cathar'lar ve onlann seçkin bilgeleri durumundaki Kusursuzlar, nasıl bir inanca ve dünya görüşüne sahiptiler Bu konuda söylenecek ilk söz, Hıristiyan düşüncesinin oldukça uza-ğında yer aldıkları. Cathar ideolojisi, birçok yönüyle ikici (du-alist) Bogomil öğretisine benzer nitelikler taşıyor; evren ve Tan-n anlayışı gnostisizm ve Mani öğretisiyle

büyük benzerlikler ta-şıyordu. Kozmik düzen, iyi ve kötünün arasındaki karşıtlık ve mücadele üzerine kurulmuştu ve maddi dünya, kötü gücün de-netimi ve egemenliği altındaydı. Kötülüğü yenilgiye uğratmanın yolu, onun üstün olduğu alanlardan çekilmek ve oyunu onun kurallarıyla oynamamak; yani maddi hırs, bedensel zaaflar ve bunlan besleyen tutkulardan sıyrılmaktı. Tutku ve hırslannız olmazsa, kötülüğün de üzerinizde hiçbir gücü kalmazdı.

Tıpb gnostikler, Paulisyenler ve Bogomil'ler gibi, Cathar' lar da Eski Ahit'in tanrısı Yahve'nin Gerçek Tann değil, ona isyan eden bir Demiurgos, yani alt düzey bir ilahi güç, bir kozmik zanaatkar olduğuna inanmaktaydılar. Bütün bu mad-di evreni ve dünyayı, o yaratmış; insanı da kendi kullan olarak yeryüzüne yerleştirmişti. Eski Ahit'teki birçok kahraman, ibra-him ve Musa dahil, esinlerini aslında bu Demıurgos'tan almış-lardı.375 Bu nedenle Cathar'lar ilk kitap olan Tekvin'i (Genesis) reddediyor; Tann'nın insanlann kötülüğünü isteyen, kıskanç, intikama ve zalim bir varlık olamayacağını savunuyorlardı.

Maddi dünyayı kötü güç yaratmıştı belki ama insanlara sahip oldukları en değerli şey olan ruhlarını, Evrenin Gerçek Sahibi ve Mimarı olan Tann, yani Yüce Varlık (Supreme Be-ing) vermişti. O halde insan, ona sunulmuş ruh ve akıl sayesin-de çıkarlardan, hırslardan ve maddi dünyanın geçici, görüntü-

375 Steven Runciman, a.g.e, s 150

sel yanılgılarından vazgeçip kendini annmışlığa, iyiliğe ve doğ-ruluğa yönlendirerek bu Demiurgofun etki alanından çıkabilir; bedensel zaaflarını dizginleyerek Tann'ya yaklaşabilir ve böyle-ce ışığın yanında yer alarak kötülüğü yenilgiye uğratabilirdi.

Cathar'lara göre insan, dünyada bir sürgündeydi; ruhun ^5 zindanı olan

maddi bir beden içine hapsedilmişti. Işığın tanrı-sal dünyasındaysa bir bedeni, spiritüel varlığı ve ruhu vardı. Göksel bedeni ve spiritüel varlığı hâlâ ışığın krallığındaydı. Ru-huysa, dünyaya düşmüştü ama tanrısal doğasını koruyordu. [...] Nihai kurtuluş, düşmüş ruhun ilahi beden ve spiritüel varlıkla yeniden birleşmesi yoluyla, göksel insanın restorasyonu demek-ti.376 işte Consolamentum, bunu sağlama yolundaki en temel törendi ve bu nedenle Cathar düşüncesinin önemli bir parçası-nı oluşturuyordu.

Cathar inançlarında Cennet'e, Cehennem'e ve Arafa yer yoktu, isa'nın bir bakireden doğup, etiyle kemiğiyle bir insan olarak yaşadığı; tüm insanlığın günahlarının affedilmesi için çar-mıha gerildiği; bunun da Tann'nın Kurtuluş Planı olduğu yolundaki temel Hıristiyan düşüncelerini bütünüyle reddedi-yorlardı. Haç simgesini bir ikon haline getirmek, şeytanca bir idam aletine tapmaktan başka bir şey değildi onlara göre. Me-sih, insan kimliğiyle dünyaya gelen bir peygamber değil, Tan-n'nın insanlığı karanlıktan kurtarmak için yolladığı tinsel bir ar-mağan olan Logos ya da Gnosis'ti; yani, evrensel bilgi. Fizik-sel bir varlığı yoktu, bir ışık ve esin olarak gelmişti; dolayısıyla çarmıha da gerilemezdi.

Çeşitli analizlerde daha çok mistik özellikleri ve dinsel yön-leriyle ele alınsa da, Cathar düşüncesinin merkezinde inançlar-la iç içe girmiş bir sosyal doktrin ve siyasi bakış da yer almak-taydı ki, belki de hareketin en dikkate değer yönlerinden biri de buydu. Tıpkı kendilerinden 1500 yıl önceki Pythagoras Kardeş-liği gibi, Cathar'lar da bireysel özel mülkiyete karşı çıkıyor; ça-lışmanın, sorumlulukların ve elde edilen ürünün ortak paylaşı-

376 Roelof van der Broek, Gnosis and Hermeticism From Antiquity to Modern Times, s 96

mı üzerine kurulu komünal bir yaşam biçimi modeli yaratmaya çalışıyorlardı.

Dünya, üzerinde yaşayan bütün insanların ortak yurdu, bir anlamda mülküydü. Dolayısıyla yeryüzünün herhangi bir parçasını kimse kendi malı olarak görmemeliydi. Bu, tek tek bi-reyler için de böyleydi, ülkeler ve halklar için de. Cathar'Iarın telkin ettiği dünya modeli, ülkelerin, sınırların, dukalıkların, krallıkların ve özel mülkiyetin olmadığı; barış içinde bir arada yaşanan tek bir insan uygarlığı üzerine kuruluydu.

Böylesi bir evrensel kardeşlik düzenine, telkin, baskı ve zorlamayla ulaşmanın mümkün olmadığını söylüyordu Cat-har'lar. Maddi hırsların, sahip olma güdüsünün, bedensel naz-ların ve zenginlik tutkusunun, insanın bu uçsuz bucaksız evren-deki varoluşu karşısında ne kadar basit, ilkel ve anlamsız oldu-ğu gerçeğinin kavranması, ancak bilgiyle ve içsel gelişimle mümkündü. Bu nedenle Kusursuzlar, çevrelerinde onları ilgi ve hevesle dinleyen kalabalıklara zorlayla telkinlerde bulunmuyor, yaşam biçimlerini değiştirmeleri için baskı yapmıyor, yalnızca gerçeğe ulaşmaları yolunda yardımcı olabileceklerini söylü-yorlardı.

En önemli değer, ruhu ve zihni besleyen, onu Tann'ya ya-kınlaştıran bilgiydi. Belirlenen gerçek ideale, hedeflenmiş paylaşıma ve barışçı topluma, ancak bilginin sağlayacağı gerçek aydınlanmanm yaygınlaşmasıyla ulaşılabilirdi ki, Kusursuzla-rın görevlerinden biri de buydu zaten Tann'nın ışığıyla yeryü-^ züne inmiş bilgiyi, herkes için ulaşılabilir kılmak. Dolayısıyla, görev paylaşımı sırasında öğretmenliği seçen büyük ustalar, sahip oldukları bilginin ışığını, isteyen herkese taşımakla yü-kümlü hissediyorlardı kendilerini.

Bu nasıl mümkün olabilirdi Elbette yazı yoluyla ve ki-taplar aracılığıyla. Ama on ikinci yüzyılda kitap, çok ender bu-lunan ve bu nedenle çok pahalı bir şeydi, inceltilmiş deri üze-rinde hassas zanaatkârlık işlemleri uygulanarak üretilen sayfala-rı; yazıda kulandan özel mürekkebi ve bunları koruyacak daya-nıklı ve kalın cildiyle, el yazması kitaplara, ancak zenginler ya da okumaya meraklı soylular sahip olabilirlerdi. Kitaba yönelik

yüzlerce yıllık Kilise baskısının yanı sıra, maddi güçle bağlan-tılı ciddi bir engel de söz konusuydu.

Kâğıt ilk kez Çin'de ortaya çıkmış, Asya'ya yapılan islam akınları sırasında Araplar tarafından öğrenilmiş, ancak Avrupa'ya henüz taşınamamıştı. Avrupa tarihine Cathar'Iann en büyük kat- 47 kılarından biri de, tam bu noktada ortaya çıktı. Doğunun tek-niklerinden haberdar olan Kusursuzlar, bilgi deneyimlerini bir araya getirerek, ağaç kabuklan ve selüloz tabakaları üzerinde özel bir işlem uygulamaya ve kâğıt üretmeye karar verdiler.

Harold Bayley, bu noktanın altını özellikle çizerken, Cat-har'Iann değişik bölgelerde hangi adlarla tanındıklarına ilişkin de bilgi veriyor ilk kâğıt üretim merkezleri, Albigens'ler ola-rak bilinen sapkın mezhebin denetimindeki bölgelerdi. Albigens adı, Reform öncesi dönemde ispanya'nın kuzeyinden Güney Fransa'ya, oradan Lombardia ve Toscana'ya dek uzanan bölge-yi ellerinde tutan çeşidi reformist gruplar için kullanılmaktay-dı. Bunlar ispanya'da ve Fransa'da, en tanınmış kasabaları Al-bi'den dolayı Albigenses olarak adlandınlırlardı. Alp bölgelerin-de, en önemli üyeleri Peter AValdo377 dolayısıyla Waldense'lcr adıyla bilinirlerdi, italya'da ise tarih onlardan Cathari ya da Pa-tarini olarak söz ederdi.378

Yaşlı kıta için bu, gerçekten de oldukça kritik bir endüstri-yel gelişimdi. Cathar'lar, yerleşim yerlerinin uzağında, dere ya-kınlanna kurduktan atölyelerde, su değirmenlerinden yararlana-rak, Avrupa'nın ilk kâğıt üreticileri oldular. Güney Fransa'nın değişik bölgelerinde kurduktan kâğıt üretim tesisleri o denli ba-şanlı oldu ki, bu endüstri Cathar'Iann adıyla anılmaya başladı.379

377 Peter Waldo, zengin bir Lyon'lu tüccarken Cathar düşüncesinden etkile-nip bütün mal varlığını yoksullar ansında paylaştırmış ve yaşamını bu ideale adamış; Avrupa'nın çoğu bölgesini bir derviş gibi gezerek insanla-ra öğütler vermeye, doğru inanç çağrısı yapmaya başlamıştı. Onun

ki-şiliğinden ve söylevlerinden etkilenip harekete katılan gruplara, Ortodoks-lara Waldense'ler adı verildi.
« Dard Hunter, Papermaking, s 259
379 Albert G. Mackey.- H. L. Haywood, Encyclopedia of Frcemasonry Vol. IU, s 1174

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizil Kardeşlik

Kâğıdın bir anda kolay üretilebilir bir yazı malzemesine dö-nüştürülmesi ve bollaşması, kitabı da zenginlere ve seçkinlere özgü değerli bir mal olmaktan çıkarmış; maliyetler düşünce kitaplar çoğu kişi tarafından edinilebilir hale gelmişti. Cat-har'lar, kâğıt üretimi ve satışından elde ettikleri geliri kendi ko-münal gereksinimleri için ortak kullanır ve paylaşırken, ustaları ve yazmanları aracılığıyla da önemli yapıdan el yazması kitap-lar halinde kopyalayıp, cemaat için paylaşılır kılıyorlardı. Bir anlamda, Languedoc bölgesinde Cathar'larla birlikte yeni bir kültür seferberliği de başlamıştı denebilir.
Ama kâğıdın sağladığı olanaklar, bununla sınırlı değildi. Harold Bayley'e göre, kâğıdın yaygın kullanımıyla birlikte, Cat-har'lar benzeri muhalif örgütlenmeler için, yeni bir şifreli me-saj olanağı buluyordu Üretim sırasında kâğıdın dokusuna yer-leştirilen ve Watermark olarak adlandırılan kabartma simge-ler ve amblemler. Söz konusu gizemli desenlerin Catiıar'lar baş-ta olmak üzere Avrupa'da çok sayıda mistik örgüt tarafından yaygın biçimde kullanıldığına dikkat çeken Bayley, birer dü-şünce kristali olarak nitelediği Wafermari'İann, düşüncenin baskı alana alındığı dönemlerde de bir tür iletişim işlevi gördü-günden söz edip şu önemli saptamayı ekliyor Rönesans adı ve-rilen büyük uyanışta, kâğıt üreticilerinin büyük payı vardı ve hem Rönesans'ın hem de onu izleyen Reform hareketlerinin an-nesi, sanıldığı gibi İtalya değil, Cathar'ların yurdu olan Güney Fransa'ydı.380
Amblem ve simgeler, ta Pythagoras Kardeşliği'nden bu ya-na, Fraternis

kanadan altında gelişen hareketlerin fikir krista-li ve mesaj iletmek için yoğun olarak kullandığı unsurlar ara-sındaydı. Cathar'I ar ve onlarla güç birliği içindeki diğer muha-lif gruplar da bu simgesel motif ve amblemlerden, Katolik Ki-lisesi ve onun işbirlikçisi feodal düzene karşı mücadeleleri için yararlanıyorlardı. Bu biçimde, üzerine hiçbir şey yazılmamış, boş bir kâğıt bile, üzerindeki Wafermar£'ı anlayabilen insanlar için, yerine ulaşmış bir şifreli mesaj işlevi görmekteydi.
380 Harold Bayley, Lost Language Of Symbolism, s 1-2

Aklin ve Gİzemİn DIrIlIşI

Farklı dönemlerde, farklı stratejiler ya da hamlelere uygun olarak değişen amblemler yer alıyordu bu kâğıtların üzerinde. Languedoc bölgesinden Fransa'nın kuzeyine, Hollanda'ya ya da İngiltere'ye yollanan, görünürde normal ve sıradan mektup-lar, üzerlerinde yer alan kabartma amblemler aracılığıyla, alıcı- 449 larına son derece önemli haber ya da talimat iletebiliyordu. Bir başka deyişle Fraternis, kâğıtlara kazınıp süs izlenimi veren bu işaretlerle, uluslararası bir haberleşme ve örgütlenme çalış-masını da yürütüyordu.
Kimi bilgilere bakılırsa, bu geniş çaplı örgütlenme çalışma-larında Cathar'larla haberleşen müttefiklerden biri de, ilerleyen sayfalarda daha ayrıntılı olarak değineceğimiz, ünlü Tapınak Şövalyeleri'ydi. Harold Bayley'e göre Cathar ve Tapınak Şöval-yeleri'nin kurmayları, güçbirliği yaparak Katolik Kilisesi'nin karşısına merkezi Kudüs'te olacak alternatif bir örgütlenmeyle çıkmayı planlıyorlardı.381
Bir cemaat çekirdeği oluşturup insanlarla iletişim kurmayı başardıkları her bölgede, çok kısa süre içinde ilgi odağı haline geliyordu Kusursuzlar. Onlar, yanlış inanç yoluyla kitleleri kandırdığı ve despot derebeyleriyle işbirliği içinde yoksul halk üzerinde baskı oluşturduğu gerekçesiyle, Şeytan'ın temsilcisi olarak gördükleri Katolik Kilisesi'nin otoritesini tanımayı red-detmiş insanlardı ki bu, tıpkı

Bogomil hareketinin Balkanlar'da yaptığı gibi, egemen dünya düzenine başkaldırmak ile eş an-lamlıydı. Kilise'nin çeşitli gerekçelerle topladığı haraçlardan bıkan, üstüne üstlük Haçlı Seferleri'nin yüksek maliyeti de omuzları üzerine yıkıldığı için soluk alamayan insanlar, kendi-lerine el ele yeni ve adil bir dünya kurma idealini sunan Cat-har'lara gün geçtikçe daha çok bağlanıyorlardı.

Albigens'ler, komşularından büyük sevgi gördüler, diyor Bayley. Çalışkanlıkları, erdemli ve ahlâklı olmalan ve genelde hoş kişilikleri, her yerde 'iyi insanlar' olarak tanınmalarını sağ-ladı. [...] Belirgin nitelikleri, çalışkanlıklarıydı ve 'Çalışmak, ibadettir' deyişi ilk kez onlar arasında kullanılmıştı.382

381 Harold Bayley, New Light on the Renaissance, s 14

382 Harold Bayley, a.g.e, s 12

On ikinci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, italya'nın kuzeyi ve Alman Krallıgı'nın güneydoğusundan, Batı'da Gas-konya'ya dek uzanan bir bölge içinde Cathar düşüncesi, ideal-leri ve örgütlenmesi hızla yayılmıştı. Üstelik, sade vatandaşla-rın yanı sıra, Languedoc bölgesinin nüfuzlu insanları, eğitimli aydınlar, sanatçılar ve Tanrı inananın, yoksul insanların yanın-da yer almayı gerektirdiğine inanan şövalyeler de Gıthar'Iara destek veriyorlardı artık. Hatta Toulouse'un yaşamdan tat alma-yı bilen, sanatsever soylulan ve zenginleri bile, bilgeliklerine hayran kaldıkları Kusursuzlar'dan etkilenmiş; onlann öğretileri karşısında heyecanlanarak, mal varlıklarını ihtiyacı olanlarla paylaşma fikrine giderek daha sıcak bakmaya başlamışlardı. Troubadour adıyla bilinen halk şarkıcılan, gittikleri köylerde artık bu yeni ve kardeşçe dünya idealini dillendiren türküler söylüyorlardı.

Isabel Cooper-Oakley, Troubadour'lann yalnızca sıradan ozanlar değil, büyük ve köklü bir birikimin taşıyıcıları ve giz-li habercileri olduklannı söylüyor. Troubadour'lann sarkılan, bu büyük birikimden açan çiçeklerdi. [...] Sözlü olarak dile ge-tirmeye cesaret edemedikleri Ezoterik Bilgelik, onların şarkıla-rında sonsuza dek yaşayacaktı. [...] Onlan, gruplara aynlıp farklı adlar almış olarak görürüz - ama yalnızca adları farklıdır, aynı simgeleri ve aynı gizli dili kullanırlar.383

Sapkınlara karşı Haçlı Seferi

Yeni bir dinî hareketin Güney Fransa'da çok sayıda yandaş bulduğuna lişkin haberler, daha başlangıç aşamasında, henüz Cathar düşüncesi Albi sınırlarının ötesine uzanamadan, yerel piskoposlar ve keşişler tarafından Papa'lığa ulaştırılmıştı tabii. Katolik inancını, dinin temel doktrinlerini ve kutsal törenleri reddeden bu sapkınlar, gelen haberlere göre Güney Fransa'da kendi rahipleri öncülüğünde hızla örgütleniyordu. Elbette bu,

383 Isabel Cooper-Oakley, Masonry and Medieval Mysticism, s 124 ve 127

Aklin ve GIzemîn DIrIlIsI

Kilise için asla katlanılamayacak ve hoş görülemeyecek bir du-rumdu; çünkü göz yumulduğu taktirde Avrupa'nın çok önemli bir bölgesinde Papalık, telafisi olmayacak biçimde güç ve nüfuz kaybına uğrayacaktı. Ancak yaparım gücüne sahip sert önlem-ler almak ve resmi otorite aracılığıyla baskı uygulamak için ge- 451 rekli koşullar da, henüz yeterince olgunlaşmış değildi. O gün-lerde Kilise'nin ajandasmdaki bir tek önemli konu vardı aslına bakılırsa Haçlı Seferleri ve bu büyük askeri harekâtın getirdiği somut sonuçlar.

Verilen ciddi kayıplara karşın, I. Haçlı Seferi sonucunda Selçukluların geri çekilmesi sağlanmış, bu destekten yararlanan Bizans devleti, Batı Anadolu'yu ve tüm kıyıları yeniden ele ge-çirmişti. Ardından Haçlı birlikleri güneye inip Antakya'yı işgal ederek burada bir prenslik kurmuş;

bir diğer kol da Filistin'e dek ilerledikten sonra 1099 yılında Kudüs'ü ele geçirmişti ki, bu gelişmeler, zafer haberleri bekleyen Katolikleri mutlu etme-ye yetmişti.
II. Urbanus, şehrin alındığı haberi Avrupa'ya ulaşamadan birkaç gün önce ölmüş; seferlerle ilgili sorumluluğu ve yetkiyi, yeni Papa seçilen II. Paschal almıştı. O günlerde henüz Cat-har tehlikesinin boyudan fark edilmediği için, kimse güney Fransa'da olup biteni fazla ciddiye almıyordu. Bütün dikkader, doğuda Sarazenlerle girişilen savaşlara yönelmiş durumday-dı
Anadolu, Suriye ve Filistin'deki askeri kazammlarla birlik-te, doğudaki ablukanın kırılmasının ilk ekonomik sonuçları da yavaş yavaş Avrupa'ya ulaşıyordu. Urfa'da alınan ciddi bir ye-nilgiyle bu kazanımlar tehlikeye girdiğinde, 1147 yılında, Papa VIII. Gregorius tarafından başlatılan II. Haçlı Seferi'yse, doğu-daki askeri varlığı güçlendirmenin yanı sıra, Bizans'ı ve Orto-doks Patrikliği'ni de denetim altına alma amacıyla gerçekleşti-rilmişti. Bir başka deyişle bu yeni Kutsal Savaş yalnızca Türk-lere ve Müslümanlara karşı değil, Anadolu'daki gücünü Batı'ya kaptırmak istemeyen Bizans'a karşı da veriliyordu aslında. Bü-tün bu gelişmeler ve ortaya çıkan yoğun gündem içinde Kilise, ilgiyi içerideki sapkınlara çevirecek durumda değildi.

Her şeyden önce, el altındaki askeri gücün büyük bölümü, Haçlı harekâtı için seferber edilmişti; Cathar'ların üzerine gön-derilecek etkili ve caydmcı birlikleri bulup toplamak, öyle gö-rüldüğü kadar kolay değildi. Diğer yandan, bu yeni sapkınla-rın giderek büyük bir yaygınlık kazandığı Languedoc bölgesi, Fransa Krallığı'yla bağlarını büyük oranda koparıp, başına buy-ruk davranan asi Toulouse Kontluğu'nun elindeydi ki, bu da ciddi bir sorun oluşturuyordu, çünkü Fransa'nın güneyiyle ku-zeyi arasında, yöneticilerin kişisel tercihlerinin ötesinde bir ko-puş söz

konusuydu.
Konuşulan dildeki belirgin farklılığın yanı sıra kültür ve ya-şam anlayışı, Toulouse'u Fransa'dan çok, Castilla ve Catalan'a yakın kılıyordu. Krallığın kontrolündeki kuzeyin aksine, Toulo-use çok daha büyük oranda kentleşmişti ve insanları daha eği-timliydi; yerel yönetimler çok daha iyi organize olmuş, burjuva-zi ilk kez bu bölgede ortaya çıkıp hızla gelişmeye başlamıştı.384 Kısacası, kendi yağıyla kavrulan Toulouse'un ne krala ihtiyacı vardı ne de Papa'ya; dolayısıyla hiçbirini umursamıyordu.
Dönemin Papa'sı III. Alexander, ilkin 1163'te Tours'da, ardından da 1165'te Lombers'te düzenlenen konseylerde, bu konunun sağlıklı biçimde ele alınmasını ve çözüm üretilmesini istedi. Ulaşan haberlere bakılırsa, bölgeye yollanan rahip ve pis-koposların bir bölümü sapkınlarla mücadelenin altından kal-kamayıp pes ediyor, bir bölümüyse Kilise'nin yüzünü kızarta-cak biçimde dinden çıkıp, Cathar'lara katılıyordu. Lombers'de yayımlanan ve sapkınlığı lanetleyen bildiri, 1166 yılındaki yeni bir konseyde bir kez daha yinelendi. Bu konseylerin toplanmasının birincil amacı, sapkınlığın ne denli tehlikeli olduğunu göstererek, seküler yöneticilerin Kilise'nin yanında yer alıp destek vermesini sağlamaktı. Aynı zamanda, yerel ruhban hiyerarşisine arka çıkarak, bölgelerindeki çalışma-larında otoritenin yanlarında olduğunu göstermeye ve inandırı-cılıklarının artmasını sağlamaya çalışılıyordu.35

384 Joseph Strayer, The Albigensian Crusades, s 2-6
385 Michael Costen, The Cathars and the Albigensian Crusades, s 103

Aklin ve GIzemIn DIrIlIşI

Yerel yönetici ve kontlardan beklenen ilgi görülemeyince, Katolik rahip ve vaizler, sapkınlığa olan ilginin kırılması için, bu insanların düşüncelerinin çürütülmesi gerektiği konusunda fikir birliğine vardılar.

Böylece halkın gözünden düşürülecek, itibarlarını yitirecek ve destekten yoksun hale gelince de kolay- 45 ca ezilebileceklerdi. Bu amaçla, Kilise'nin gücünü hissetdreme-diği bu bölgelerde, halka açık münazaralar düzenlemeye ka-rar verildi.386

Kilise, sapkın gruplara mensup insanların aptal, cahil, eği-timsiz, fikrini ifade yeteneğinden yoksun zavallılar olduğu gö-rüşünü savunmuştu hep. Ancak Cathar öğretmenleri ve ra-hipleriyle, Katoliklerin karizmatik piskoposları arasında düzen-lenen halka açık tartışma ve münazaralarda, bambaşka bir gö-rüntü ortaya çıktı. Kendilerine Kusursuz adını veren bu kişiler, izleyen halkı, söz konusu toplantılardaki performansları ve ikna yetenekleriyle kendi saflarına çekecek kadar donanımlı, bilgili ve zeki insanlardı. Dominiken tarikatına bağlı rahipler, Papalığa bu durumu bildirirken, Akademik yeteneğe sahip Cathar ustala-rıyla tartışabilmek için, akademik düzeyde mücadele etme ge-rekliliği nden söz ediyorlardı.387

Düşünsel alanda Cathar'larla baş edemeyen Katolik Kilise-si, sert yaptırımlar için koşullan zorlamaya başladı. 1179 yılın-da, binin üzerinde Katolik din adamı ve kral temsilcilerinin ka-tılımıyla bir gövde gösterisine dönüşen Üçüncü Lateran Kon-sey toplandı ve oturumların sonunda açıklanan bildirinin yir-mi yedinci maddesinde, Gaskonya, Albi ve Toulouse'un çeşidi bölgelerinde yayılmış durumdaki sapkın gruplar İanedendi. Bu gruplara mensup insanlar eğer birer günahkâr olarak ölürlerse, ruhlarının kurtarılması için hiçbir şey yapılmayacak, onlara ce-naze töreni düzenlenmeyecekti.388

İki yıl sonra Papa seçilen III. Lucius, yeni bir ferman ya-yımlayarak Cathar, Patarini ya da çeşidi adlara sahip sapkın-

386 Lutz F. Kaebler, Schools of Ascetism Ideology and Organizadon in Medieval Religious Communitics, s 1-2

387 Malcolm Lambert, a.g.e, s 199

388 H. J. VVarner, Albigensian Heresy, s 47

lar olarak nitelediği gruplara bağlı insanların kalıcı olarak afo-roz edildiklerini; bundan sonra, silahlı güçler tarafından ceza-landırılacaklarını duyurdu.389 Avrupa'da hava iyice ısınıyordu artık. Pireneler'den Alpler'e uzanan bir bölgede şaşırtıcı bir ba-şarı kazanarak yaygınlaşan sapkın güçbirliği, Katolik Kilise-sinin yanı sıra feodal düzeni ve monarşileri de tehdit eder ha-le gelmişti. Dinsel örgütlenmelerinin yanında okullara, atölyele-re, çiftliklere de sahip olan bu gruplar, ortak mülkiyet ilkesi-ne dayalı komünal yaşamlarını yaygınlaştırıyor; zanaatçı ve tüc-carlardan sonra kimi soyluları da yanlarına çekmeye başlıyor, dolayısıyla bu alternatif komünal devletin mal varlığı ve zen-ginliği de artıyordu. Üstelik, yanlarına katılan şövalyeler tara-fından yetiştirilen birlikler sayesinde, kendi savunma amaçlı dü-zensiz ordularını da oluşturma yolundaydılar. Ortalıkta uçuşan kıvılcımların, gelişmeleri kanlı bir savaşa doğru yöneltmesi ka-çınılmaz görünüyordu ve Cathar'lar, çok önceden öngördükleri bu sonuç için hazırdılar.

1198 yılında Papa olan III. Innocent, uzun süredir Kilise için bir karabasana dönüşen bu sorunu ne pahasına olursa olsun çözmeye kararlıydı. Olumlu nitelikleriyle değil, sertliği, acıma-sızlığı ve kabalığıyla tanınan biriydi Innocent. Papa'nın bütün dünyanın yöneticisi ve krallarla imparatorların babası olduğunu; verdiği emirler kötü olsa bile herkesin kayıtsız şartsız itaat et-mesi gerektiğini ileri sürüyordu.390 Sapkınlar hakkındaki yargı-sı da açık ve netti Onlar, Haçlı ordularına doğuda kök söktü-ren ve bu nedenle en büyük düşmanlardan biri olarak görülen Selâhaddin Eyyubi kadar tehlikeliydiler.391

Toulouse Kontu VI. Raymond, St. Gilles manastırıyla sür-tüşmesi yüzünden 1195 yılında o dönemin Papa'sı III. Celesti-ne tarafından aforoz edilmişti. Innocent, bölgede Cathar'lara karşı yürütülecek savaşta böyle bir müttefike ihtiyaç duyduğu için karan iptal etti ve ona Günahlarının çok büyük olduğu-

3»9 H. J. Warner, a.g.e, s 48

390 Mary Ann Collins, Unmasking Catholicism What Lies Behind the

Modern Public Image, s 52
391 Malcolm Lambert, a.g.e, s 99

nu, telafi edebilmek için ya Hacı olmasının ya da bir Haçlı se-ferine katılmasının gerektiğini bildiren bir haber yolladı. Ama-cı, Raymond'un direncini kırmak ve Cathar hareketini ezmek için Kilise'ye yardıma olmasını sağlamaktı. Ne var ki, Toulo-use Kontu bu uyarılara kulak asmayınca, Innocent daha etkili bir hamle yapmak amacıyla, 1204 yılında bu kez Fransa Kralı Philippe-Auguste ve oğlu Louıs'ye haber yolladı Sapkınlara karşı mücadele eden herkese, normalde ancak Haçlı Seferleri'ne katılanlara verilen endülüjans392 belgesinin sunulacağını, yani bu insanların bütün günahlarının affedileceğini duyurmasını istedi.
1207 yılında da, bir kez daha Raymond'a elçi yolladı ve Pa-palık emrindeki askeri güçleri desteklemesi, topraklarında yaşa-yan Cathar'lan da kovması için onu son kez uyardı. Raymond bu ültimatomu düşünmeden reddedince bir kez daha aforoz ediliyor, bu kararla birlikte topraklarının da elinden alınmasına karar veriliyordu. Papa o kadar öfkeliydi ki, söylevlerinde Ray-mond'a olan hıncını gizlemeye bile gerek görmüyordu artık O halde düşün aptal adam, düşün. Yaşamın ve ölümün efendisi olan Tanrı, senin günlerini de bitiremez mi O'nun gazabı, sa-na hak ettiğin sonsuz işkenceyi verecek!3»3
1208'in Ocak ayında, aforoz kararını geri çekti ve Papalık makamından özür dileyip, pişman olduğunu açıkça belirtmesi emrini iletmek üzere, Peter de Castelnau adlı keşişi Kont'a el-çi olarak yolladı. Bu o denli kabul edilemez ve aşagılayıa bir davranıştı ki, Raymond'un böylesi bir küstahlığı hazmedemeyen şövalyelerinden biri, elçiyi geri dönüş yoiunda yakaladı ve bir mızrak darbesiyle öldürdü.394 İpler bütünüyle kopmuştu artık; iki ay sonra Innocent, Languedoc bölgesine yönelik bir Haçlı Seferi için hazırlanılması talimatım verdi. Böylece ilk kez Kili-se, doğudaki

Müslümanlara değil, bir Avrupa halkına karşı Kutsal Savaş ilan etmiş oluyordu.

392 Taşıyan kişinin günahlarının Kilise tarafından bağışlandığına ilişkin res-mi belge.

393 Micbael Costen, a.g.e, s 115

394 Zoe Oldenbourg, Massacre at Montsegûr A History of the Albigen-sian Crusade, s 4

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

1209 Haziranının sonlarında, oldukça kalabalık bir Haçlı ordusu, Lyon'dan yola çıkıp güneye doğru ilerlemeye başladı. Ordunun içinde deneyimli komutanlar ve her biri birbirinden acımasız, çoğu daha önce Kudüs'te görev almış savaşçıların dı-şında, vaizler tarafından kışkırtılmış kalabalık bir sivil grup da vardı. Bunların çoğunluğunu, Papa'nın endülüjans vererek gü-nahlarını affetme vaadinde bulunduğu suçlular, katiller, işsiz güçsüz takımı ve Bir Cathar öldürüp sevaba girmek isteyen fanatikler oluşturuyordu.

Haçlı ordusu, 21 Temmuz günü Beziers önlerine gelip kenti kuşattı. Burası aslında Cathar'ların güçlü olduğu kentler-den biri değildi; nüfusun önemli bir bölümünü de Katolik inan-cına bağlı kalanlar oluşturuyordu ama bu, saldırganlarda her-hangi bir çekince yaratmadı. İçeride, topu topu iki yüz dolayın-da Kusursuz ve birkaç bin Cathar sempatizanı bulunuyordu ki, kendilerini savunmak için, değil kuşatmacılar gibi güçlü silah-ları, basit birer kılıçları bile yoktu. Yine de, teslim olmayıp di-renmeye ve topraklarını savunmaya kararlıydılar. Bulabildikleri her tür mutfak aleti ve bahçe gereciyle de olsa dövüşecek, Haç-lı ordusuna boyun eğmeyeceklerdi.

Ertesi gün, yani 22 Temmuz'da, tam da her yıl coşkuyla kutlanan Kutsal Mana Magdalena bayramı sırasında, büyük sal-dın başladı. Kentin savunması düşüp, Haçlılar önlerine çıkan herkesi kadın, çocuk ya da yaşlı ayrımı

yapmadan öldürmeye başladığında, kalabalık bir grup insan, son çare olarak kiliseye sığınmıştı. Ama bu, onları kurtarmaya yetmeyecekti, çünkü emirler son derece açıktı Bir tek kişi bile sağ kalmayacak.
Peki içlerindeki birçok Katolik ne olacak, onları nasıl ayırt edeceğiz diye soran komutanlara, seferi Papa adına yöneten Başrahip Arnald-Amalric, tarihe geçen şu ünlü yama verecek-ti Siz hepsini öldürün, Tanrı kendi kullarını ayırt edecek-tir!395
Böylece, saldın başladıktan üç saat kadar sonra, Beziers'te bir tek canlı bile kalmamıştı; sokaklar, cesetlerle dolu bir kan

395 Zoe Oldenbourg, a.e.e, s 116

gölünü andınyordu. Bu korkunç trajediyi, ünlü troubadour Guiraut Riquier, hüzün dolu şarkısıyla anlatacaktı yıllar sonra
Yedi bin insanı öldürdüler
Aziz Magdakna'ya sığınmış yedi bin ruhu. 457
Sunağa uzanan basamaklar, Kanla ıslanmıştı. Çığlıklar kilisede yankılanıyordu. Sonra, çanları çalan keşişleri de öldürdüler Başlarını kesmek içinse, Gümüş haçı kullandılar.396
Üç gün sonra Haçlı ordusu, Carcassonne'u kuşattı. Bu kez, direnilmemesi karşılığında hiçbirinin öldürülmeyeceği garantisi verildi ve kent halkı dövüşmeden teslim oldu. Canlarını kurtar-mışlardı; ama bütün mallarına, evlerine el konmuş, bir daha ge-ri dönmemek üzere Carcassone'dan sürülmüşlerdi. Bölgenin de-rebeyliği ve toprak mülkiyeti, harekâtın komutanlığını üstlenen Simon de Monfort'a verildi.
Sefere katılanlara söz verilen endülüjanslar dağıtıldıktan sonra, eylül ayında Haçlı ordusu dağıldı. O kalabalığı daha uzun süre bir arada tutmak kolay olmadığı için, Kilise ancak asgari kırk gün boyunca harekâta katılmaları koşulunu kabul ettirmiş-ti yola çıkarken. Kırk gün

dolduğunda, günahlarının affedildi-ğine ilişkin belgeleri eline alan Beziers kasapları, dağılıp evleri-nin yolunu tuttular.
Bir yıl sonra, 1210 yılının yaz aylarında, yeni bir Haçlı or-dusu bu kez Minerve'ye yöneldi ve üç hafta kadar süren çar-pışmalardan sonra direnişi kırıp kenti işgal etti. Beziers'de ya-şananlar, bütün Fransa'da nefret yaratmıştı; o nedenle bu kez toplu kıyım yapılmadı. Katolikler bir kenara ayrılırken, tutsak almanlar içinde kimlikleri saptanan yüz elliye yakın Kusursuz, meydanda hazırlanan büyük bir odun yığının üzerinde diri diri

396 Aubrey Bnıl, God's Hereticsden aktaran Graham Hancock - Robert Bauval, Talisman Sacred Citics, Secret Faith, s 121

yakıldı. Hiçbiri kimliğini gizlememişti zaten; piskoposlar, bu sapkmların kendilerinden af dileyip canlarını kurtarmaya ça-lışacaklarını beklerken, Kusursuzlar tek bir söz söylemeksizin ateşe doğru kendi istekleriyle yürüdüler.
1211 'de düzenlenen seferde Lavour kenti kuşatıldı ve altı hafta süren bir savaş sonunda işgal edildi. Tutsak alınanlar ara-sındaki dört yüz kadar Kusursuz, yine dev bir ateşte diri diri yakılırken, onfarla yan yana savaşan seksen şövalye de, sapkın-ları korumaktan suçlu bulunup, asılarak idam edilecekti. Bu arada, Cathar sempatizanı olan ve kentte çok sevilen, Guiraude adlı, Lady Lavour unvanına sahip soylu bir Oksitanyah kadın da nasibini alıyordu Haçlı vahşetinden. İşgalden birkaç saat sonra şatodan sürüklenerek dışarı çıkarıldı ve bir hendeğin içi-ne atılıp orada taşa tutularak öldürüldü.397
Katliam zincirinin yöneticisi Simon de Monfort, kana ve cinayetlere doymuyordu adeta. Lavour'dan bir ay sonra Cas-ses'daki altmış Kusursuz'u da yakarak öldürdü; ardından emri altındaki büyük orduyla, gözünü Languedoc'un diğer kentleri-ne çevirdi. Cathar'ların gerilla grupları ve

Toulouse Kon-tu'nun sınırlı askeri gücü, Haçlıları durdurmaya yeterli değildi ve direniş, giderek umutsuz bir intihar görünümü vermeye başlamıştı.

1213 yılında, Cathar'ların yanında yer alan soylular arasın-da çok sayıda akrabası olan Aragon kralı II. Peter, duruma da-ha fazla seyirci kalamayacağını anlayıp, vahşeti durdurmak üze-re ordusuyla birlikte Toulouse'un yardımına koştu. Bu destek, Languedoc'ta moralleri yükseltmiş, yeniden umutların yeşerme-sine neden olmuştu. Ancak Peter beklenmedik biçimde Simon de Monfort'a yenilip savaşta ölünce, panik havası yeniden es-meye başladı. Geri çekilmekten başka çare yok gibi görünüyor-du. Cathar'lar ve Languedoc soyluları, ancak üç yıl sonra güç-lerini toparlama ve gidişatı tersine çevirme fırsatı bulabildiler. Simon de Monfort, her zamanki kendinden emin cüretkârlığıy-

397 H. J. Warner, a.g.e, s 65

la Toulouse'a kadar inmiş ve kenti kuşatma altına almıştı. Bu son adımla sapkınlar sorununu artık bitireceğini düşünüyor ve emrindeki büyük orduyla soluk almaksızın saldırılar düzen-liyordu ama aylar süren çatışmalar boyunca karşılaştığı güçlü direniş onu oldukça şaşırtacaktı. Sonunda, 12 Haziran 1218'de 459 karşı saldırıya geçen Toulouse Kontu'nun birlikleri, Haçlılara ağır kayıplar verdirmekle kalmadı, Simon de Monfort'u öldür-meyi de başardı. Anlatılanlara göre yıllarca bölgeyi kan gölüne çeviren bu gözü dönmüş adamı öldüren, kaya parçası, Toulo-use'un kadınları ve genç kızlarının kullandığı bir mancınık ta-rafından fırlatılmıştı.398

Bu yenilgi, Haçlı ordusunun dağılmasını ve bölgenin biraz soluk almasını sağladı ama bir sonraki yıl, Monfort'un oğlu Amaury yönetiminde, saldırılar yeniden başladı; üstelik bu kez, Fransa Prensi Louis'nin

ordulan da ona katılmıştı. Marmande kentine yapılan büyük saldın, Beziers'dekini bile gölgede bıra-kan dehşet verici bir katliamla noktalanıyor; kadın, erkek, ço-cuk, soylu, yoksul ya da rahip ayırt edilmeksizin, tek bir canlı kalmamacasına bütün kent halkı kılıçtan geçiriliyordu. Mar-mande'ın sokaklan, caddeleri, meydanlan ve avluları kanla yı-kanmış gibiydi; her yer ceset parçalanyla doluydu.399
Bütün bu vahşet, Cathar'lan ve onlara sahip çıkan Güney Fransa sakinlerini korkutup yıldırmak şöyle dursun, onların iyi-ce birbirlerine kenedenmelerini sağlıyordu. Kusursuzlann an-lattıklan ve söyledikleri her şey, Papa emriyle gerçekleştirilmiş bu katliamlarla doğrulanıyordu çünkü Katolik Kilisesi, gerçek-ten de Şeytan tarafından yönetiliyor gibiydi!
izleyen yedi yıl boyunca, artık yazgıları birleşmiş görünen Oksitanya soylulanyla Cathar'lar, bitmek bilmeyen Haçlı saldı-rılarım göğüslemeye ve direnmeye çalıştılar. Zaman zaman on-lara büyük kayıplar verdirmeyi ve elden çıkan kimi kent ya da kasabalan geri almayı başardılar. Ancak 1226 yılında Innocent'in ölümünden sonra Papa olan III. Honorius, savaşı bambaşka bir

m Graham Hancock - Robert Bauval, a.g.e, s 125 399 Zo£ Oldenbourg, a.g.e, s 202

yöne çevirdi Yalnızca kâfirlerin yok edilmesi değil, Fran-sa'nın bütünlüğü teması da öne çıkarılıyordu artık. Yeni Kral olarak taç giyen Prens Louis, Honorius'un yoğun kışkırtmala-rıyla sonunda ikna olacak ve bütün askeri gücüyle birlikte gü-neye doğru büyük bir saldın başlatacaktı. Fiziksel olarak böyle büyük bir güce karşı durmak müm-kün değildi; Toulouse Kontu da direnemedi zaten. Konvansi-yonel savaşın yanı sıra, bölgedeki çiftlikleri yağmalamak, tarla-lardaki ekinleri yakmak, hayvanları öldürmek ve kırsal kesim halkını yaşadığı yerlerden İCbvmak

gibi sistemli eylemleri içeren bir terör harekâtı da başarıyla uygulanmış ve 1229 yılında Toulouse Kontu dize getirilmişti. Paris'te yapılan anlaşmayla Languedoc bölgesi bağımsızlığını bütünüyle yitiriyor, Fransa Krallığı'na bağlanıyordu.

Toulouse soylularının verdiği destek kırılınca, tek başlarına kalan Cathar sempatizanları ve Kusursuzlar üzerinde, yeniden ve çok daha acımasız bir terör estirilmeye başladı. 1230'dan iti-baren, Katolik Kilisesi sapkınların üzerine yepyeni bir yıldı-rıcı kurumla yürüyordu artık Kutsal Katolik Soruşturması ya da oldukça popüler kısa adıyla, Engizisyon.

Sapkınlıkla başa çıkmak için bireylerin tek tek Kutsal Mah-keme önünde sorgulanması gerekliliğiyle ilgili düşünceler ve bu sorgulama yönteminin izleyeceği seyrin ayrıntıları, ilk kez 1184 yılında Ad Abolendam (Bundan Kurtulmak için) başlıklı Papa fermanında ortaya konmuştu. Henüz Cathar'ların üzerine bir Haçlı Seferi düzenleme fikri olgunlaşmış değildi o tarihlerde. Ferman, Piskopos Soruşturması (Episcopal Inquisition) ara-cılığıyla sapkın düşünceleri yaymaya çalışan ya da bu düşünce-lere sahip insanları koruyan ve arka çıkan insanların bir ruhban heyeti önünde yargılanması fikrini gündeme getiriyordu. Her-hangi birinin sapkınlık suçuyla heyet karşısına çıkarılabilmesi için, bir tek kişi tarafından suçlanması bile yeterliydi. İddianın doğruluğuna tanıklık edebilecek, sözüne güvenilir iki kişinin varhğıysa, suçun sabitleşmesi anlamına geliyordu.

Ad Abokndaırim yayımlandığı tarihlerde, bu sistemin ya-

şama geçirilmesi pratikte çok da anlam taşımıyordu. Çünkü özellikle Güney Fransa'da piskoposlar kendi yetki bölgelerinde bulunmuyorlar, genellikle Roma'da yaşıyor ve görevlerini yılda bir ya da iki kez gerçekleştirdikleri kısa ziyarederle yürütüyor-lardı. Dolayısıyla, böylesi bir soruşturmanın

gerektirdiği gibi, bir grup piskoposun suçun işlendiği yerde toplanıp uzun sü-ren soruşturmaları yönetmeleri çok da uygulanabilir görünmü-yordu kimseye. Üstelik, sapkınların en yoğun yaşadığı Langu-edoc bölgesinde piskoposların otoriteleri de büyük oranda kay-bolup gitmişti ve böyle bir yargılama girişimini kimse umursa-mayacaktı.

1230 sonrasında Cathar'ların en büyük desteği olan Oksi-tanya soylularına boyun eğdirilmesi sonucu bölgede görünüm değiştiğinde, ipleri bu kez kesin biçimde eline almak isteyen Ki-lise, bu konuyu yeniden ve çok daha kalıcı olmak üzere günde-me getirdi. Piskopos soruşturmaları o güne dek düzenli biçim-de işletilememiş ve istenen sonuçları vermemişti. O halde, uy-gulama bundan sonra Papalık Soruşturması olarak değiştiri-lecek; sorgu ve duruşmaları piskoposlar değil, bu konuda özel eğitim görmüş profesyoneller yönetecekti. Bu önemli ve kri-tik görev, henüz on üçüncü yüzyıl başında kurulmuş, sap-kınlara duyduğu özel nefrede tanınan bir Katolik grubuna, Domınien'lere verildi.

Dominiken liderlerinin danışmanlığında Papalık tarafından belirlenen prosedür, aşağı yukarı şöyle işliyordu Herhangi bir yerleşim bölgesinde sapkınlık olduğuna ilişkin haberler du-yulduğunda, eğitimli Dominiken rahiplerden oluşan soruşturma heyeti, hemen oraya gidecekti. Bölgenin feodal beyleri ve resmi yetkilileri, heyete her türlü yardım ve kolaylığı sağlamakla yü-kümlüydüler, tik gün kasaba ya da kent halkı, kamuya açık bü-yük bir meydanda toplanacak ve heyet başkanının soruşturma başlatılması kararıyla ilgili açılış konuşmasını dinleyecekti. Gö-rünürde bu toplantıda bulunmak yasal bir zorunluluk değildi ama gelmeyenler doğrudan doğruya şüpheli durumuna düş-tükleri için, kimse bu riski göze alamıyordu. Heyet başkanı ko-nuşmasını bitirdikten sonra, bu konuda bilgi sahibi olanlar, bir

adım öne çıkarak bildiklerini anlatmak durumundaydılar. Bu bir itiraf da

olabilirdi, bir başkasına yönelik suçlama da. Suç-luların daha bu ilk aşamada kendiliğinden öne çıkıp itirafta bu-lunmaları, verilecek cezanın hafifletilmesini sağlayacaktı.

İtiraf, iddia ve suçlamalar kayda alındıktan sonra, yetkili heyet, ilgili herkesle bire bir görüşmeler yaparak ilk soruştur-mayı başlatıyor; toplanan bilgiler ışığında sanıkların belirlen-mesinin ardından da, yargılama süreci başlıyordu. Bu andan iti-baren sanığın tüm mal varlığına, yargılama süreci sonuna dek heyet tarafından Kilise adına el konuyordu. Sanık kendine bir avukat tutabilir, ancak kendisi hakkında iddia ve suçlamalarda bulunanlarla yüz yüze görüşemezdi.

Eğitimli Dominiken sorgucuların yargılama sürecindeki ge-nel stratejisi, sabırlı ve ısrarlı bir tavırla, sanığı suçunu itiraf etmeye yöneltme üzerine kurulmuştu. Kendiliğinden itiraf, acısız bir ölümü garanti ediyor, aksi taktirde bitmek bilmeyen maddi ve manevi işkencelere maruz kalmayı göze almak gereki-yordu. Sonuçlanan davalarda en sık verilen ceza idamdı; bunu, yaşam boyu hapis, uzun süreli hapis, mal varlığına el konması ve kamusal haklann elinden alınması gibi cezalar izliyordu. Bir Engizisyon sanığının beraat etmesiyse, çok ender rastlanan, oldukça sıradışı bir durumdu; çünkü yoğun baskılar karşısında çoğu sanık, direnci kırılınca itiraf ederek kurtulma yolunu seçi-yordu.

Engizisyonda sistematik işkence 1252'de Papa IV. Innocent ile birlikte başladı ama 1230'lardan itibaren Cathar'lar üzerinde estirilen Kutsal Yargı terörü, bundan daha hafif değildi. İn-giliz tarihçi John Arnold, başta Toulouse olmak üzere Güney Fransa'nın tamamında yürütülen operasyonun bir yargılamadan çok, sapkın avı için bilgi toplama amacını taşıdığından söz ediyor. Yani Dominiken rahiplerin gerçekleştirdiği zalimce sor-gulamalar nihai amaç değil, saklanmakta olan, yeraltına geçmiş Cathar'bra ilişkin ayrıntılı bilgi almak ve bu bilgiler ışığında iz-leme çalışmalarını hızlandırıp önde gelen Kusursuzlar'! yakala-maya yönelik ön aşamalardı Arnold'a göre. 1234'teki Tarragona Konseyi, sapkınlık iddialarının olduğu her yerde, bir din ada-

mı liderliğinde oluşturulacak grupların, sapkınları, sempatizan-larını ve habercilerini bulup yakalamak üzere bütün gizli yer-leri araştırmasını emretmişti.400

Haçlı seferleri ve uzun süren savaşların ardından gelen as-keri yenilgiler sonrasında Kusursuzlar, ortaya çıkıp açık açık sa- 463 vaşmanın o an için intihardan farksız olduğunu düşünmüş ve bir yeraltı örgütlenmesine dönüşme karan almışlardı. Daha Kral Louis'nin büyük saldırısı sırasında hareketin öncüleri ve büyük ustalarından bir grup, görece daha güvenli bölgelere doğru çekilmişlerdi zaten. Genç liderlerse, ateş altındaki Lan-guedoc'tan uzaklaşarak Güney Almanya, italya'nın kuzey bölge-leri ve bazı İskandinav kasabalanna giderek, örgütlenmeyi daha güvenli bölgelerde sabırla yeniden başlatma hazırlığına girişmiş-lerdi. Ancak Toulouse ve çevresinde, bütün baskılara karşın hâ-lâ çok sayıda Kusursuz vardı ve resmi olarak kaçak konumun-da da olsalar, eski yaşam biçimlerini ve görevlerini sürdürüyor-lardı.

Eski bir Dominiken sorgucusu olan William Pelhisson'un anılarında bunu kanıtlayan oldukça çarpıcı örneklere rastlıyoruz. Bunlardan biri, Papa IX. Geregory'nin atadığı Toulouse Pisko-posu'na gelen bir ihbardan söz ediyor Bu iş için özel olarak ku-rulan fahri casus örgütünün (informers) ulaştırdığı habere göre, Oksitanya'nın üst düzey soylu ailelerinden birine mensup yaşlı bir Lady, ölüm döşeğindeyken firari bir Kusursuz tarafından ziyaret edilmiş ve Consolamcntum ritüelini gerçekleştirmişti. Dominiken sorgucular, haber üzerine hemen harekete geçtiler ve bir yandan kaçak Kusursuz'un izini bulmaya çalışırken, bir yandan da yaşlı kadını sorguya çekme karan aldılar.

Yaşananlar, bugün bize Bunlar gerçek olamaz! dedirtecek kadar trajikomikti gerçekten. Artık saatleri sayılı olan, ölüm dö-şeğindeki yaşlı kadın, sorgu heyetince Katolik inancına ihanet suçuyla ölüm cezasına çarptırılmıştı! Parmağım bile kıpırdata-cak gücü olmadığı için, yatağıyla birlikte evinden dışan çıkanl-

400 John Arnold, Inquisition and Power Catharism and the Confessing Subjcct in Medieval Languedoc, s 36

di ve meydanda hazırlanan büyük ateşte yakıldı.401

Bu korkunç baskı dönemi boyunca Güney Fransa'da ayak-ta kalabilen ve direnmeye çalışan Kusursuzlar, Ispanya-Fransa sınırındaki Montsegûr'a sığınmışlardı. Yüksek bir dağın sarp kayalıklarla dolu yamaana kurulmuş, Pierre-Roger adlı Cathar sempatizanı Mirepoix Lordu'nun kalesiydi burası. Montsegûr, birçok bakımdan Cathar'lar için bir sığınaktan çok daha fazla anlam ifade ediyordu. Kurulan gizli haber alma örgütü aracılı-ğıyla Kusursuzlar, bölgede olup bitenleri buradan öğreniyor; it-tifak kurmak istedikleri komşu bölgelerdeki liderlerle kritik gö-rüşmeleri burada yapıyorlar ve yeni dönem için stratejilerini Montsegûr'un güvenli ortamında belirlemeye çalışıyorlardı.

1242 yılının Mayıs ayında, bütün Languedoc bölgesinde o korkunç Engizisyon terörünü estiren Dominiken sorgucu Guil-laume Arnaud ve ona eşlik eden Fransisken keşiş Saint Thi-bery'li Stephen, heyetleriyle birlikte Lavaur'daki işlerini bitir-dikten sonra, Toulouse'un kırk kilometre kadar güneydoğusun-daki Avignonet'ye gelmişler ve kentin yöneticisi Alfaro'lu Ray-mond'un malikânesine yerleşmişlerdi. Yeni sorgular, yeni işken-celer ve diri diri yakılmalar sıradaydı, başka bir deyişle.

Bu tür gezilerde Engizisyon heyetinin güvenliğini sağla-mak, yerel yöneticilerin ve derebeylerinin görev ve sorumlulu-ğu olarak kabul ediliyordu. Ne var ki Arnaud ve yanındaki mağ-rur sorgucular, Avignonet'de sert kayaya çarptıklarının farkında bile değildiler. Alfaro'lu Raymond, Haçlılara karşı uzun süre di-renen eski Toulouse Kontu VII. Raymond'un akrabası ve bir Cathar sempatizanı olmakla kalmıyor, Kusursuzların Avignonet bölgesindeki habercilik görevini yürütüyordu.402

Arnaud ve Engizisyon yargıçları gelir gelmez, ulaklar gizli-ce Montsegûr'a

doğru yola çıktı ve kaledekiler aynı gün durum-dan haberdar edildi. Pierre-Roger bunun, yıllardır Languedoc halkına görülmemiş bir zulüm uygulayan Engizisyon cellatları-nı cezalandırmak için son derece uygun bir fırsat olduğunu dü-

401 Graham Hancock - Robert Bauval, a.g.e, s 133-134
402 Malcolm Lambert, a.g.e, s 166

sunuyordu. 28 Mayıs gecesi, yanında bir grup deneyimli şöval-yeyle birlikte kaleden aynldı ve doğruca Avignonet'nin yolunu tuttu. Saldırı ani, hızlı ve kesin olmuştu Arnaud dahil on iki Engizisyon görevlisi birkaç dakika içinde öldürüldü ve birlik geldiği gibi sessizce Montsegür'a geri döndü.
Engizisyona olan nefret o denli büyüktü ki, bu haber Cat-har sempatizanlan arasında coşku yaratmıştı. Güney Fransa'da çoğu kişi, Papa'nın cellatlarına hak ettikleri cezanın verildiği-ni düşünüyordu. Saldırıya katılan şövalyelerden YVilliam Go-larian, daha sonraları Bunu, Engizisyonu yok etmek ve ülke-nin yeniden özgür olmasını sağlamak için yaptık, diyecekti, Bir daha Engizisyon diye bir şey olmasın diye!"03 Ancak Avignonet cinayetleri Papalığı ürkütmek ya da ge-riletmek bir yana, daha da öfkelendirmişti. Bir yıl sonra, Ma-yıs 1243'te, Kral Louis'nin orduları, Papa talimatıyla bir kez daha güneye inip, dağ yamacındaki Montsegûr'u kuşattı. On aydan fazla süren savunma ve direniş sırasında varını yoğunu ortaya koyarak direnen Pierre-Roger ve emrindeki yüz dolayın-da şövalye, kalabalık işgalcilere zaman zaman gerçekten güç an-lar da yaşattı. Ancak yiyecekleri ve sulan bitiyor, güçleri git-tikçe azalıyordu. Sonunda, Man 1244'te, bu son büyük Cathar kalesi de teslim olmak zorunda kaldı. Montsegur'da bulunan iki yüz dolayında Kusursuz, kuşatma sırasında Consohmentum alarak kendilerine katılan şövalyelerle

birlikte, kaleden çıkarılıp, az ilerideki düzlükte koca bir odun yığını kullanılarak hazırlan-mış dev ateşe doğru götürüldüler. Herhangi bir tören yapılma-dan, söylev verilmeden, kısacası hiç vakit yitirilmeden, yaş ya da cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, toplu halde ateşin içine atıldı onca insan. Tarihe Montsegûr Katliamı olarak geçen bu olay, Cathar hareketine son öldürücü darbelerden birini indiri-yordu.
Tarihsel kaynaklar, Piene-Roger'nin işgalcilerle teslim ol-ma koşullarım görüştüğü sırada, kaledeki Kusursuzlardan dör-dünün bir gece gizlice kayalıklardan aşağı inerek, kuşatmacılara
403 Graham Hancock - Robert Bauval, a.g.e, s 140

sezdirmeden Pireneler yönüne doğru kaçtığı konusunda birleşi-yorlar. Anlatılanlara göre, Montsegûr'un düşmesine çok az bir zaman kala teslim olmayı kabul ettiklerini söyleyen ve bir an-laşma yapmak üzere müzakerelerin başlamasını talep eden Pier-re-Roger, aslında dikkatleri başka yöne çekip, bu dört Cathar bilgesinin gizlice uzaklaşabilmesi için zaman kazanmaya çalışı-yordu. Yine aynı kaynaklara göre bu dört kişi, kale duvarlarının arkasındaki sarp kayalıklardan aşağı doğru süzülürken, kesin-likle düşmanın eline geçmemesi gereken çok önemli bir yük de taşımaktaydılar yanlarında. Bu bilginin yıllar içinde kulaktan kulağa yayılması, giderek büyüyüp günümüze dek ulaşan Cat-har'ların Yitik Hazinesi efsanesini biçimlendirecekti.404
Söz konusu hazine, neyi içeriyordu peki Cathar'lar hiçbir dönem maddi değerlere ve zenginliğe önem vermedikleri, hatta bunlardan özellikle kaçındıktan için, efsanevi hazinenin, kimi define avcılarının inandığı gibi para, altın ya da değerli taşlar-dan oluşması pek inandırıcı gelmiyor. Üstelik topu topu dört insan, bin bir güçlükle dik kayalıklar ve

derin uçurumlardan aşağı inip, mümkün olduğunca hızlı bir biçimde Montsegûr'dan uzaklaşmaya çalışırken, yanlarında ne kadar altın ya da mücev-her taşıyabilirlerdi Bu tür basit maddi değerler söz konusu ol-duğunda, düşmana teslim edilen kalede bulunan altın ve mü-cevherin yanında, oradan kaçırtabilecek birkaç çuvalın sözü bi-le edilmezdi zaten. Cathar'lar, kesinlikle işgalcilerin eline geçmemesi gere-ken bir şeyleri yanlarına alıp oradan uzaklaşma zorunluluğu duymuşlardı ve bu, para ya da altından çok daha değerli bir şey olmalıydı. Paha biçilemeyecek, eşi benzeri olmayan, yitirilirse bir daha yerine konamayacak ve kaçışın hızını sekteye uğratma-ması için de, kesinlikle yükte hafif bir şey.
Bugüne dek Cathar Hazinesinin niteliğiyle ilgili çok sa-yıda görüş ortaya atıldı ve farklı varsayımlar tarihçiler arasında uçuşup durdu. Kimilerine göre, kısa bir süre sonra Kusur-suzlarla aynı yazgıyı paylaşacak olan, I. Haçlı Seferi'nin kahra-
404 Steven Runciman, The Medieval Manichee, s 145

manian arasında yer almış Tapınak Şövalyeleri'nin ünlü hazi-nesi, Cathar'lardan devralınmıştı; çünkü o trajik günün öncesin-de Montsegûr kalesinden kaçan Kusursuzlar, yanlarında taşı-dıkları değerli yükü ilk fırsatta Tapınakçıların liderlerine tes-lim etmişlerdi. Kimileri iyice romantik fantezilere yönelip, bu- 46 nun ünlü Kutsal Kadeh olabileceğini iddia ediyordu405, kimi-leriyse Tapınakçıların gizli merkezinde Baphomet adıyla tapı-nılan, isa'nın başının mumyası olduğunu!406 1930'larda bu ko-nuyla yakından ilgilenen Naziler, araştırmacı Otto Rahn'ın, Cathar hazinesini beşinci yüzyılda Roma ve Güney Fransa'yı yağmalayan Vizigotlara bağlayan tezlerinden etkilenmişler, hat-ta Himmler bu konuyla ilgili çalışmaları bizzat izlemişti.407 Tapınakçılarla Cathar'lar arasında bağlantı kurmaya çalışan güncel bir araştırmanın yazarları, çok sayıda olasılık üzerinde spekülasyon yaparken,

söz konusu hazinenin bilgi olabileceği üzerinde de duruyorlar Bu (hazine) Paulisyen gruplarından en az birinin 1824'e dek kullandığının bilindiği, Gerçeğin Anahta-rını oluşturan nadir ve değerli bir kitap gibi, bütünüyle 'spiri-tüel bir hazine' miydi408

Farklı bir bağlamda, benzeri bir soru da biz üretebiliriz Bunca değer verilen ve Haçlıların eline geçmemesi için kaçırı-lıp dikkatle korunan hazine, şu ünlü Cathar'ların Gizli Kita-bı olabilir miydi Söz konusu kitap, tarihi binyıllarca geriye gi-den ve Fratemis yelpazesindeki tüm grup ve fraksiyonlara reh-berlik eden, Sibylline Koleksiyonuna mı aitti yoksa; değeri ve önemi bundan mı kaynaklanıyordu Ama orijinal Sibylline Ki-taplarının, Sulla'nın birlikleri Roma'ya girdiği sırada, yani tû 83'te yanıp yok olduğunu biliyorduk, bu doğru olamazdı. Yok-sa, olabilir miydi

°5 Marc Dubin, Rough Guide - The Pyrenees, s 247

406 Piers Paul Reld, a.g.e, s 324

407 Brian Catlos, Rough Guide - Languedoc & Roussilon, s 146

408 Patrida Fanthorpe - Tim VVallace-Murphy - R. Lionel Fanthorpe, Mysteries of Templar Treasure & the Holy Grail The Secrets of Ren-nes Le Chateau, s 44

Tapınak Şövalyeleri

On üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Engizisyon terörü, ya-vaşlamak şöyle dursun, iyice artarak sürdü. Montsegûr'deki bü-yük darbenin ardından Cathar'lann etkin olduğu son birkaç kent de Papalığın demir yumruğundan nasibini almış; hemen ardından da Avrupa'nın birçok bölgesinde Kutsal Soruşturma rüzgârı tüm hızıyla eserek, saklanmaya ya da izini kaybetmeye çalışan sapkınları hedef almaya başlamıştı. Üstelik Papa IV. Innocent'in onayladığı bir kararla, soruşturmalara yardımcı ol-ması için işkenceye de yasal izin verilmiş durumdaydı Kan dökmemek ve kol ya da bacak

kırmamak koşuluyla!409

Cathar'lann yok edilmesiyle başlayıp, Engizisyon'un ku-rumsal kişiliğe kavuşarak resmi terörün bir parçası haline gel-mesiyle devam eden bu süreç, Papalığın kendine olan güveni-nin de belirgin biçimde artmasını sağladı. Bütün Avrupa, kimin patron olduğunu anlamıştı artık. Aristokrat, büyük toprak sa-hibi, kont, hatta kral bile olsa, en büyük otorite konumundaki Papa'ya karşı geldiği anda, Kilise'nin demir yumruğuyla ezile-cekti. Roma Kilisesi, imparatorluk dağıldığından beri ilk kez bu denli güçlü hale gelmenin getirdiği zafer sarhoşluğunu yaşıyor-du. O kadar ki, 1300 yılında Tortossa'yı Müslümanların elin-den geri almak için yeni bir Haçlı Seferi başlatma kararı alan Papa VIII. Bonifatius, yaklaşık iki yüz bin coşkulu insanın top-landığı meydanda karan açıklarken, kalabalığın karşısına elinde kılıç ve asayla çıkmış ve Ben Caesar'ım! diye bağırmıştı. Ka-sım 1302'de yayımladığı bir bildiriyi de Kurtuluş için tüm in-sanların Roma'daki Papa'ya boyun eğmeleri şarttır! ifadesiyle bitirmişti.410

Ancak Papalığın bu parlak görüntüsü ve büyük otoritesi, Avrupa'da bir anlamda sonun başlangıcı olarak da kabul edile-bilirdi. Catıar, Waldense ve Patarini hareketleri sistemli bir kat-liamlar zinciri uzantısında bütünüyle yok edilmiş izlenimi veri-

409 Piers Paul Reid, a.g.e, s 283 4 Piers Paul Reid, a.g.e, s 274

yordu ama gösterdikleri direniş ve kararlılık, sonu çok kötü bit-miş olsa bile Kiiise'ye başkaldırmanın pekala mümkün olduğunu ortaya koymuştu. Baskı yalnızca hareketin en ön mevzilerinde yer alan kadroları ve onların yakın çevrelerindeki geniş bir sempati-zanlar kitlesini vurmuştu; fikirlerin ve ideallerin gizlice yaşaması 46S ve yaygınlaşması ise engellenemiyordu. On dördüncü yüzyıla ge-lindiğinde, Avrupa kentlerinde ya

da kırsal kesiminde kendini gizleyerek var olmayı sürdüren çok sayıda Fraternis uzantısı grup, sessizce ve elden geldiğince dikkatli biçimde örgütlenerek, yeniden ortaya çıkmak için uygun zamanı beklemekle meşguldü. Diğer yandan, yüz yılı aşkın bir süredir ekonomik ve sos-yal alanda ciddi dönüşümler yaşamyor; ticaretin yeniden can-lanmaya başlaması ve kentlerdeki zanaat etkinliklerinin küçük ölçekli manüfaktür yapısına kavuşmasıyla, başta İtalya, Fransa ve Almanya olmak üzere kıtanın birçok bölgesinde yeni bir sı-nıf doğmaya başlıyordu Burjuvazi. Aristokrat ailelerin genç ku-şaklarının ve kentli aydınların da desteğiyle büyüyen bu yeni sı-nıf, Avrupa'nın gelecekteki gelişmesinin önünde Papalığı ciddi bir engel olarak görmeye başlamış; genç burjuvalar, henüz fısıl-tı düzeyinde de olsa, dinde reform taleplerini dar bir çevre içinde telaffuz etmeye başlamışlardı. Artık birer gizli örgüt niteliği taşıyan Fraternis grupları, kentlerde bu sınıfın eğitimli mensupları arasında ilgi görüp yandaş buluyor; binlerce yıllık daha adil ve özgür bir dünya ideali, en çok, antik bilgeliğe büyük bir ilgi duyan genç burjuvalan heyecanlandınyordu. Söz konusu ideale ulaşılması için ilk hedef de, var olan düzenin sürmesinde çıkan bulunan monarşilerle Kilise arasındaki ittifa-kın ortadan kaldırılması olarak belirlenmişti.

Kentlerin yeni zenginlerinin evlerinde gizlice yapılan top-lantılarda Pythagoras'ın ve Platon'un yapıtları toplu halde oku-nuyor, Roma'nın Cumhuriyet dönemi anılıp tartışılıyor ve Av-rupa'daki mevcut monarşilerin de tıpkı Tarquinius gibi devri-lip, dinsel dogmatizmi yok edecek, yeni ve modern bir Avrupa CumhuriyetF'nin kurulması özlemleri dile getiriliyordu. Aslına bakılırsa, Avrupalı yönetici hanedanlann bazılarının da, Papalığın bu her tür gücün üstünde, tek birleştirici otori-

te olarak ortaya çıkma durumundan hoşnut olduğu söylene-mezdi. Krallar ve soylular, Kilise baskısının kendi lehlerine ça-lışan bir unsur olduğunun

farkındaydılar ve genelde Papalık ku-rumundan bir şikayetleri yoktu. Ama üzerinde denetim kurabi-lecekleri, karar ve uygulamalarını yönlendirebilecekleri daha uysal Papa'lan göreve getirmenin gerekli olduğunu düşünü-yorlardı.

Bonifatius'un pervasız tavırları, Avrupa'nın kibirli monar-şilerini fazlasıyla rahatsız etmişti. Papalık bildirilerindeki emir-lere uymadığı gerekçesiyle Fransa Kralı Philippe'i aforoz etme-ye kalkmasıysa, bardağı taşıran damla oldu. Kralın askerleri, da-ha aforoz bildirisi yayımlanamadan, ani bir baskınla Anagni'de-ki Papalık sarayına girip, Bonifatius'u esir aldılar. Onu öldür-meye cesaretleri yoktu, yalnızca gözdağı vermek istemişlerdi ve kısa bir süre sonra da serbest bıraktılar zaten. Ama Bonifatius, uğradığı aşağılanma karşısında manen yıkılmıştı. Dört hafta sonra öldü; onunla birlikte, Papaların evrensel egemenlik emel-leri de toprağa gömülmüştü.

Fazla uzun ömürlü olmayan Niccolo Bocassino'dan sonra, 1305 yılında Fransız din adamı V. Clemens, yeni Papa olarak göreve başladı. Bu seçim, Kral Philippe'in istek ve planlarının büyük oranda başarıya ulaştığını ve Papalığın, artık Fransa de-netiminde olduğunu koyuyordu ortaya. Nitekim, Papa oluşun-dan yalnızca birkaç ay sonra Clemens, yeni tayin ettiği kardi-nallerin büyük çoğunluğunu Fransa'dan seçti. Philippe ile Papa arasında, somut hedeflere yönelik bir işbirliği ve ittifak oluştu-rulmuş gibiydi. Clemens, yakın zamanda büyük bir Haçlı Sefe-ri daha düzenlenmesini istiyor, Fransa Kralı da bunu destekle-me, hatta bizzat yönetme garantisi veriyordu. Asıl amacı, Doğu Akdeniz'de Fransa'ya bağlı yeni bir krallık kurmak ve Bizans'ı da içine alacak bu krallığın yönetimine Doğu Roma Hüküm-darı unvanıyla kardeşi Charles'ı getirmekti. Haçlı Seferi'nin hazırlık görüşmeleri sırasında Philippe, ba-şarıya ulaşmak için birinci koşulun, Kilise'ye bağlı farklı şöval-yelik örgütlerinin dağıtılıp, tek bir bayrak altında yeniden ör-gütlenmesi olduğunu üzerine basarak yineleyince, ortalık karı-

saçaktı biraz. Birinci Haçlı Seferi sırasında Doğu'da oluşmuş irili ufaklı şövalye kardeşlikleri içinde en büyüğü ve en ünlü-sü, o sıralar Jacques de Molay yönetiminde olan Mesih'in Yoksul Askerleri ya da Tapınak Şövalyeleri olarak bilinen, Fransa merkezli örgüttü. Hemen ardından, yine Haçlı Seferle- 471 ri ürünü olan Aziz Jean Hastanesi Şövalyelerinin birliği geli-yordu. Kral Philippe ve kurmayları, Baü'da ve Doğu'da oluş-turulacak büyük Fransız hegemonyasının başanya ulaşması için, Tapınak ve Hastane şövalyeleri örgütlerinin birleşip, yöne-tim ve mal varlıklarının Fransa Krallığı'na aktarılması gerekti-ğini ısrarla vurguluyorlardı.

Jacques de Molay, bu öneriye kesin bir tavırla karşı çıktı. Asıl amaçlananın, son yüz yıl içinde iyice büyüyüp zenginleşen Tapınakçıları ortadan kaldırmak ve böylelikle hem nüfuzu ve saygınlığı artmış bir rakipten kurtulmak, hem de onların büyük mal varlığına entrikalar aracılığıyla el koymak olduğunu anla-mak, pek de güç değildi.

1119 yılında, yani Kudüs'ün ele geçirilip orada bir Haçlı Krallığı kurulmasından yirmi yıl kadar sonra, Fransa'dan gel-miş dokuz aristokrat tarafından, bölgedeki haalan korumakla görevli bir muhafız örgütü kimliğiyle oluşturulmuştu Tapınak Şövalyeleri kardeşliği. Kısa bir süre sonra da, askeri işlevlerin-den çok, Kudüs ile Avrupa arasındaki iki yönlü para akışını de-netlemekle uğraşmışlardı. Kredi mektubu sistemini ilk kulla-nanlar, onlardı. Görev gereği ya da Kudüs'e ayak basarak hacı olmak üzere Doğu'ya gidecek olan Avrupalılar, yola çıkmadan önce Tapınakçıların değişik kentlerdeki temsilcilerine para yatı-rıp karşılığında imzalı ve mühürlü bir belge alıyorlar; Kudüs'e vardıklarında da bu belgede belirtilen miktar çerçevesinde, ör-gütün doğudaki merkezinden para çekebiliyorlardı.

Birçok soyluyu, tehlikeli bir yolculuk sırasında yanında bü-yük miktarda para taşıma riskinden kurtaran bu sistemle birlik-te Avrupa'da bankacılığın ilk öncüleri olarak da kabul edilen Tapınak Şövalyeleri, on dördüncü yüzyıla gelindiğinde hatırı sayılır bir servete sahip olmuş durumdaydılar. İtalya ve Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli

ülkelerinde aynı sistemi

yaygınlaştırmaya çalışıyor ve bu yolla büyük miktarlarda maddi değeri kontrol ederek güç kazanıyorlardı.
Daha da önemlisi, Kral Philippe ciddi bir ekonomik çökün-tü içindeydi ve Tapınakçılara da oldukça yüklü miktarda borcu vardı.411 Fransa'nın çıkarlarını öne sürerek, gerçekleştirilecek büyük sefer öncesinde askeri kardeşlik örgütlerinin mal varlık-larını birleştirip kendi denetimi altına almak, her şeyden önce onun Tapmakçılar karşısındaki bu güç durumdan kurtulmasını sağlayacaktı. Belki, daha da fazlasını Uzun sürecek bir dizi sa-vaş boyunca, mal varlığı Avrupa'nın her yerine yayılmış, zen-gin bir tarikata ait bütün maddi olanakları elinin altında tutmak, Philippe'in geleceğe ilişkin büyük planlarını yaşama geçirmesin-de önemli bir rol oynayabilirdi. Kim bir kraldan büyük bir kutsal savaş sonrasında harcanmış görünen paraların hesa-bını sormaya cüret edebilirdi ki
Eğer her şey bu kadarla kalsaydı, Fransa Kralı'nın Tapınak Şövalyeleri'ne karşı uygulamaya koyma hazırlığında olduğu pla-nı, yalnızca ekonomik gerekçelerle açıklayabilirdik. Ancak işin içinde bambaşka hesaplar ve eskiye ait hınçlar da vardı. Cat-har'lara karşı düzenlenen Haçlı Seferi sırasında, Fransa'nın dört yanından şövalyeler, paralı askerler, ve düzensiz milisler bir ara-ya getirilmiş; ama Oksitanya'da hazır kuvvetleri bulunmasına karşın Tapınak Şövalyeleri, bu harekâta katılmaktan özenle ka-çınarak işin dışında kalmayı yeğlemişti. Papa'ya bağlılık yemini etmiş; Kudüs'te gösterdiği yararlılıklar nedeniyle övgüler almış; ülkenin en iyi eğitimli ve yetkin şövalyelerini bünyesinde barın-dıran bıı askeri tarikatın, kendi hükümranlık alanı içinde sayı-labilecek topraklarda, Papa emriyle ve İsa adına düzenlenmiş bir savaşa katılmaması, çok da anlaşılır bir şey değildi aslında. Daha o günlerden itibaren, Fransa'da krala yakın kimi aristok-ratlar ve din adamlarının zihinlerinde, Tapınak

Şövalyeleri'yle ilgili birtakım soru işaretleri belirmeye başlamıştı. Papalık sınır-ları içindeki yönetim ofislerinde, uzunca bir süredir, Tapınak-çıların Doğu'da bulunduktan süre içinde iletişime girdiği bazı

411 Sir Laurence Gardner, The Lost Secrets ofthc Sacred Ark, s 247

Aklin ve GİzemIn DlRiLişl

Sarazenlerden ve Kabalist gruplardan etkilenerek, bir inanç sap-ması yaşadıkları yolunda dedikodular kulaktan kulağa dolaş-maktaydı zaten. Aslına bakılırsa, anlatılanlar çok da dayanaktan yoksun sa-yılmazdı. Yalnızca Tapınak Şövalyeleri değil, Haçlı Seferleri 473 için Kudüs'e dek giden çok sayıda Avrupalı aristokrat ve komu-tan, gördükleri karşısında şaşkınlığa uğramıştı. Yola çıkarken zi-hinlerinde İslam ülkeleriyle ilgili canlanan imge, yağma ve ta-lanla zengin olmuş vahşi ve ilkel kabileler prototipiyle sınırlıy-dı. Ancak Yakındoğu topraklarında ilerlerken, girdikleri hemen her kentte, kendilerininkinden çok daha ileri bir uygarlığın gös-tergeleriyle karşılaşınca, şaşkınlığa düştüler. Göz kamaştırıcı bir mimari; temiz ve düzenli kent planlan; ileri tekniklerden yarar-lanılarak gerçekleştirilmiş temel altyapı şebekeleri ve en çok da o kütüphaneler ve bilgi merkezleri şaşırtmıştı onları. Eli kılıç-lı vahşi savaşçılar in özellikle matematikte, astronomide, kimya-da ve tıpta kendilerinden fersah fersah ileride olmalarını anla-makta ve açıklamakta güçlük çekiyorlardı. Girdikleri birçok kentte eski Yunan, Mısır ve Mezopotamya düşünür ve bilim adamlarına ait klasik yapıtların çeşidi dillere çevrilmiş kopyala-rıyla karşılaşıyor ve bunu inanılmaz buluyorlardı. Sonuçta, tıp-kı kendilerininki gibi, din ilkelerine göre yönetilen, teokratik bir sistemin egemen olduğu topraklardaydılar; ama Avrupa'da fe-odal krallıkların üzerinde dolaşan Kilise gölgesi, eskiye ait bü-tün kültür birikimini baskı altına alıp dışlarken, aynı despotik yönetim sisteminin egemen olduğu bu topraklarda Batı'nın ve Ortadoğu'nun günah kaynağı saydığı klasik yapıtların el altın-da bulunması kolay

anlaşılır bir şey değildi.
Bir süre Filistin, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da yaşa-dıktan sonra, bu aristokrat ve şövalyelerin eğitimli olanları, du-rumu daha sağlıklı kavramaya başladılar Bu görüntü, İslam ile Hıristiyanlık arasındaki din eksenine bağlı farklılıklardan ya da yönetim sistemleri arasındaki ayrılıklardan kaynaklanmıyordu. Asıl mesele, Doğu'da geçmiş bilgi birikimiyle bağlarını kopar-mamış, felsefi arayışını sürdüren çeşidi tarikat ve grupların, yö-netimin ortodoks eğilimlerine karşın, çoğu kez merkeze uzak

bölgelerdeki yerel aristokratlar himayesinde varlığını sürdürerek ayakta kalabilmesi; Avrupa topraklanndaysa bu tür grupların sapkın günahkârlar ilan edilip, teokrasiyle işbirliği halindeki feodal beyler aracılığıyla yok edilmesiydi.
islam'ın kontrolü altındaki topraklarda, fiilen azınlıkta ka-lan ortodoks Arap hanedanları geniş bir etnik ve kültürel mo-zayik üzerinde hüküm sürüyor; merkezi iktidarın gücünü, İs-lam'ı kabul etmiş diğer toplumsal grupların katılımı ve koordi-nasyonuyla sağlıyordu. Bu durumda, iktidarın merkezindeki Sünni ulemanın tercihleri her ne kadar ortodoks anlayışı kesin biçimde egemen kılmaktan yana olsa da, islam uygarlığının ya-yıldığı coğrafyada, kimi yerel beylerin de desteğiyle varlığını sürdüren farklı gruplar, Pers, Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Anadolu'nun, izleri kolay kolay silinemeyen kültürel birikimini kendi inançları içinde değerlendirip, bu eski geleneklerden ya-rarlanarak felsefî arayışlara yönelebiliyorlardı. Tıpkı, Anadolu ve Suriye'nin değişik bölgelerinde sıkça rastlanan Sufîler412 ya da iran'dan Doğu Anadolu'ya dek uzanan coğrafyada yerleşmiş çeşitli Batınî (ezoterik) mezhepler gibi. Böylesi bir özgür dü-şünsel yaklaşımı hararetle destekleyen Mutezile felsefesi onun-cu yüzyıldan itibaren yönetimden uzaklaştırılmış olsa da, geniş islam

topraklan üzerinde farklı kollara ayrılarak yaşamayı sür-dürmüştü ki, Dogu'nun bu şaşırtıa dinamizminin ve bilimsel atılımlarının arkasında, bu tarikat ve grupların büyük etkisi vardı.

Sufî sözcüğünün kökeniyle ilgili üzerinde anlaşılmış ortak bir görüş ol-mamakla birlikte, üç farklı görüş öne çıkar Birincisi, Sufî dervişlerin giy-diği basit yün hırkalara gönderme yapan, Arapça yün anlamındaki SûP' sözcüğünü köken kabul eden yaklaşımdır. İkinci görüş Sufî adı-nın saflık, arınmışhktan geldiğini savunur. Üçüncü ve hiç yabana atı-lamayacak görüşe göreyse, sözcüğün kökeni gnostik felsefede bilgelik anlamına gelen Sophiadır. Evren ve Tanrı kavrayışı açısından tasavvuf ile gnostisizm arasındaki azımsanamayacak paralelliklere dikkat çeken ki-mi uzmanlar, son dönemde tercihlerini bu yaklaşımdan yana koyuyorlar.

AKLJN VE GİZEMİN DİRİLİŞ)

Yükseliş ve düşüş

Hugues de Payens adlı bir Fransız soylusu ve yedi arkada-şı tarafından, Kudüs'teki yeni krallığın yöneticisi II. Badouin'in önerisiyle, hacıların güvenliğini sağlayacak bir şövalye tarikatı 47S olarak kurulan Mesih'in ve Süleyman Tapınağı'nın Yoksul As-kerleri adlı kardeşlik birliği, 1119 noelinde Yoksulluk, erdem ve bağlılık yemini ederek göreve başladı. Adlan zamanla Sü-leyman Tapınağı Askerleri, Tapınak Şövalyeleri ya da kısa-ca Tapınakçılar olarak anılmaya başlayan bu grubun üyeleri, diğer şövalye ve soyluların çoğu gibi, Kudüs'e ilk geldiklerinde gördükleri manzara karşısında çok şaşırdılar, sonra merkez üs olarak Mescit-i Aksa'yı seçerek, asıl görevlerini, yani bölgede-ki Hıristiyan hacıları olası saldırılardan koruma işlevini yerine getirmek için, hızla organize olmaya başladılar.

Bu noktada, her ne kadar bir asker tarikatı olarak değer-lendirilseler

de, Tapınakçılann önderlerinin şövalyeden çok bi-rer dervişi andırdıklarını belirtmekte yarar var. Gerek Hugu-es, gerek Saint-Omer'li Godefroi ve Saint-Aignan'lı Archamba-ud, din eğitimi almış, maddi zenginliktense ruhun kurtuluşu-nu sağlamanın daha önemli olduğuna inanan ve aslında huzu-ru Avrupa'nın ücra köşelerindeki manastırlarda arayan soylular-dı. Hıristiyanlık öğretisinin, tıpkı İsa'nın öğüdediği gibi, yok-sulluğun erdem olduğu ilkesinin üzerine kurulmuş olması ge-rektiğini düşünüyor ve zihnin terbiye edilerek bedensel maddi hırsların kirleticiliğinden uzak tutulması gerektiğine inanıyor-lardı. Aslına bakılırsa, bütün bu kurucu üyelerin kişisel tercih-leri askerlikten ve savaştan değil, manastır rahipliğinden yanay-dı ama bir biçimde Kral ve Kudüs Patriği tarafından sunulan öneriyi çekici bulup, Kutsal Topraklar'daki görevlerine başla-mışlardı.

izleyen yıllar içinde Hugues ve arkadaşlanna, Avrupa'nın değişik yerlerinden gelen soyluların katılımıyla, Mesih'in Yok-sul Askerleri büyümeye ve genişlemeye başladı. On ikinci yüz-yılın ikinci yansında tarikat yalnızca Kudüs'te değil, Hıristiyan ordularca yeniden ele geçirilmekte olan İspanya'da da görev ya-

pıyordu. Endülüs İslam devleti, Kuzey Afrika'dan gelen funde-mentalist Berberilerin göçleri sonrasında yaşadığı iç kanşıklıklar nedeniyle küçük beyliklere bölünmüştü ve îspanyol orduları bu kent devletçiklerini birer birer ele geçiliyorlardı. Cordoba'ya, Toledo'ya, Granada'ya ve Sevilla'ya giren Tapınakçılar, Ku-düs'tekinden daha da şaşırtıcı görüntülerle karşılaştılar.

Endülüs kentleri, hiç de anlatıldığı gibi kılıç altında inle-yen mazlumların bir araya geldiği despotik beylikler değil, çe-şitli inançlara mensup insanların yan yana yaşadığı gelişmiş top-lumlar olarak Deliriyordu karşılarında. Hıristiyan ve Yahudi grupların, yapımında

gönüllü olarak çalıştıktan camilerin yanı sıra, bu kentlerde Müslüman mimarlann katkısıyla inşa edilmiş kiliseler ve sinagoglar, her inançtan insanın bir araya geldiği görkemli kütüphaneler ve içinde Avrupahlann varlığından bile haberdar olmadığı tedavi yöntemlerinin geliştirildiği modern hastaneler yer almaktaydı.

Üstelik, genelde İslam'ın sınırlı hoşgörüsünden yararlanan kitap ehli cemaatler (Hıristiyan ve Yahudiler) dışında, Endü-lüs'teki kimi kentlerde eski inançların mensuplarına da belli öl-çülerde yaşama hakkı tanınmıştı. Din ilkeleri uzantısında geti-rilmiş yasaklar ve yok edilmiş kitaplar şöyle dursun, özellikle Cordoba'da bilimsel ve felsefi araştırmalar özendirilmiş ve des-teklenmiş gibiydi. Ortaçağ karanlığının içinden İspanya'ya sü-zülüp, ycniden fetih (reconquista) hareketini gerçekleştiren ordular, gerçek anlamda aydmlanmayı yaşamakta olan bir ül-keyle karşılaşıyorlardı.

Tapınakçılar, İspanya'da fazla uzun süre görev yapmadılar; ama bölgeyi fetheden Aragon Kralı I. Alfonso, hiç varisi olma-dığı için vasiyetnamesinde İspanya'da denetimi altındaki top-raklan, Kudüs'teki Kutsal Mezar Tarikatı, Hastabakıcılar adıyla bilinen Aziz Jean Hastanesi Şövalyeleri ve Mesih'in Yoksul Askerleri arasında bölüştürmüş, taşınabilir servetini de yoksullara bağışlamıştı.413 Uzun bir süre çeşidi anlaşmazlıklar nedeniyle bu vasiyetname uygulamaya konmadıysa da, sonunda

413 Charles Raymond Dillon, Templar Knights and the Crusades, s 29

bir uzlaşmaya varılarak altı kalenin derebeyliği, kraliyet gelirle-rinin onda biri ve Müslümanlardan geri alınan toprakların beş-te biri, resmen Tapmakçılar'a verildi. 4H Mesih'in Yoksul As-kerleri, pek de yoksul sayılmazlardı artık. Ama elde ettikle-ri asıl zenginlik, İspanya'da bir anda avuçlarının içine bırakılan 477 o şaşırtıcı bilgi birikimi ve

görkemli kültür merkezleriydi.

Şövalyelerin, tıpkı Kudüs'te olduğu gibi, gördüklerinden çok etkilendikleri konusunda kuşku yok. Gerek İspanya'da, ge-rekse asıl görev bölgeleri olan Suriye ve Filistin'de, İslam top-raklan üzerinde var olmuş çeşitli mistik gruplar, fraksiyonlar ve tarikat liderleriyle karşılaşıyor; bunların birçoğuyla savaşsalar da, bazılarıyla görece çok daha barışçı ortamlarda diyalog kur-ma olanağı buluyorlardı. Daha da önemli olan nokta, giderek Avrupa'nın en prestijli ve en yaygın şövalye kardeşliği haline gelen bu birliğin önde gelenlerinin, Güney Fransa'da yayılmak-ta olan Cathar hareketine ilgi göstermeleri ve bu sapkınlan himaye eden Languedoc'lu aristokrat dostlarının yanı sıra, Ku-sursuzlarla da iletişim içine girmiş olmalarıydı. Belki Katolik Kilisesi içindeki fanatik grupların iddia ettiği gibi, Tapmakçı-lar'ın kafaları, yeni tanıştıkları düşünceler nedeniyle biraz ka-rışmış ve inanç anlayışlarında birtakım sapmalar ortaya çık-mış olabilirdi. Ama onlara gizliden gizliye duyulan tepkinin ar-dındaki birincil neden, inançlardan çok dünyevi hesaplar la il-giliydi ve Avrupa'nın birçok ülkesindeki güç, saygınlık ve mal varlıklarının giderek artmasından kaynaklanıyordu.

İspanya'da I. Alfonso'nun miras aracılığıyla edindikleri mülklere, kısa sürede soylulardan gelen yeni bağış ve hibeler eklendi. 1137 yılında İngiltere Kraliçesi Mathilda, £ssex'deki topraklarının büyük bölümünü Tapmakçılara armağan etti. 1143 yılındaysa Aragon hükümdarı Kont Ramon Berenguer, İs-panya'nın yeniden fethi sırasında Müslümanlarla yapılan savaş-larda yardım etmeleri karşılığında, Tapmakçılara bölgede şato-lar ve topraklar bağışlayacağını duyurdu. 1138 ve 1144 yılların-da yayımlanan iki ayrı Papa fermanıyla, sahip oldukları özel as-

«5 Piers Paul Reid, a.g.e, s 123-124

keri ayrıcalıklara yenileri eklendi.415 Batı Avrupa ve Britan-ya'nın

tamamında hiyerarşik bir düzen içinde örgütlenen Tapı-nak Şövalyeleri, görünürde Hıristiyan dünyasının sınırları için-de, Kilise'den sonra en güçlü ve en varlıklı kurumdu neredey-se. Hastabakıcılar tarikatı ve sonradan kurulan Toton Şöval-yeleri benzeri askeri kardeşlik grupları, gerek güç ve zenginlik, gerek nüfuz ve saygınlık açısından Tapınakçıların yanma bile yaklaşamıy orlardı.

Ancak, 1305 yılında Kral Philippe ile girdikleri anlaşmaz-lık uzantısında ortaya çıkan gelişmeler, bu parlak döneme kesin bir nokta koyarak, örgütün sonunu hazırlayacaktı. Tapınakçıla-rı ortadan kaldırmayı, güçlü bir rakipten kurtulmak ve çöküntü halindeki ekonomisini düzeltmek için en geçerli yol olarak gö-ren Fransa Kralı, yeni Haçlı seferiyle ilgili görüşmeler sırasın-da tarikat ve grupların birleştirilip bütçelerinin krallığa aktarıl-ması projesiyle, bu stratejinin ilk büyük adımını atmıştı zaten. Tarikat lideri Jacques de Molay bu fikre kararlı biçimde karşı çıkıp, gerekçelerini de Papa'ya yolladığı ayrıntılı bir tezkereyle anlatınca, planın diğer adımları hızla yaşama geçirildi.

tikin, aristokrat ve ruhban çevrelerinde, Tapınak Şövalye-lerinin ahlâk dışı toplantılar düzenlediğine ilişkin yoğun söy-lentiler yayılmaya başladı. Anlatılanlara göre üyeleri yalnızca er-keklerden oluşan bu örgüt, şatolarda ve malikanelerde eşcinsel alemler düzenliyor; kabul etmeyen ve aynlmak isteyen genç şövalyelereyse, işkence yapıp, ölümle tehdit ediyordu. Fransa Kralı Philippe, bu söylentilerde gerçeklik payı olduğuna dair kaygılarım, özel bir görüşmede Papa V. Clemens'e de aktardı ve belki de bir soruşturma açmanın yerinde olacağı yolunda-ki görüşlerini iletti. Anlatılanları doğrulayacak hiçbir sağlam ka-nıt bulunmadığını ve söylentilerin kulağa pek de inandırıcı gel-mediğini belirten Papa, Avrupa'nın en sevilen şövalyelik örgü-tünü karşısına almak istemiyordu. Ancak Philippe, oldukça kararlıydı. Kısa bir süre sonra, söylentilere çok daha çarpıcı ayrıntılar da eklendi Tapınakçı-

«5 Helen J. Nicholson, Knight Templar 1120-1312, s 8

lar, isa'yı ve İncil'i reddediyor; üye inisiyasyon törenlerinde ha-ça ve diğer kutsal simgelere toplu halde küfür edip tükürüyor; Baphomet adını verdikleri bir idole Tanrı diye tapıyor ve giz-li toplantılarında kara büyü ayinleri gerçekleştiriyorlardı.

Çoğu söylenti aşırı abartılı ve bazen akıl dışı görünse de, ortodoks din adamlarının gözünde kafa karıştırıcı birkaç nokta vardı Bazıları, Baphomet adının, o günlerde Hıristiyan dün-yasında Şeytan'ın temsilcisi gibi algılanan İslam peygamberi Muhammedi simgeleyen gizli bir şifre olabileceğinden söz ediyor ve Tapınakçılann, Kutsal Topraklardaki savaşlar sıra-sında sık sık yüz yüze geldikleri Sarazenler tarafından etkilenip, belki de gizlice din değiştirdikleri iddiasında bulunuyordu.416

Buna karşı çıkanlar, Kuran'm idol tapımmını kesin olarak ya-sakladığını, bu nedenle Tapınakçılann bu sembollerinin İslam'la bağlantılı olamayacağını anımsatıp, Baphomet'in, Papa ve Muhammed adlarının bir bileşimi olduğu iddasında bulunu-yorlardı. Yani sapkın şövalyeler, düşmanı oldukları iki dinsel kişiliğin adlannı bu şifre aracılığıyla sürekli yineleyerek, iki bü-yük dinle mücadele etmeleri gerektiğini sürekli kendilerine tel-kin etmeye çalışmaktaydılar!417

Bir başka iddiaya göre Baphomet, yüzyıllar boyu Katolik Kilisesi'nin savaştığı ama tümüyle yok etmeyi başaramadığı gnostik sapkınların sahte tanrısının adıydı ve Tapmakçılar onu, yakın ilişki içinde oldukları Cathar'lardan öğrenip dinden çık-mışlar; aslında Şeytan'ı simgeleyen bu sahte tanrının yardımıy-la dinleri yok etmenin ve bütün dünyaya hükmetmenin yolları-nı aramaya başlamışlardı!

Bütün bunlar, Tapınakçılann Papa çağrısıyla düzenlenmiş Cathar'lara karşı sefere katılmadıktan da göz önüne alındığında, söylentilerin ayyuka çıkmasına neden oldu. Sonunda Papa Cle-mens, 1307 yıh sonbaharında, gerçeğin ortaya çıkması için bir soruşturma başlatılması talimatını, büyük bir üzüntü ve yürek acısıyla vermek zorunda kaldığını duyuracaktı.418

416 Albert Gallatin Mackey - H. L. Haywood, a.g.e, s 124

417 A. Bothwell Gosse, Knights Templar, s 62 41» Piers Paul Reid,

a.g.e, s 281

istediği kararı çıkartmanın sevinciyle büyük operasyonun hazırlıklarına başlayan Kral Philippe, harekete geçmekte gecik-medi. 13 Ekim 1307 günü, Fransa sınırlan içindeki bütün Ta-pınak Şövalyeleri merkezlerine aynı anda düzenlenen baskınlar sonucu, yirmi dört saat içinde 15.000 dolayında örgüt üyesi tu-tuklandı. Harekâtın gerçekleştirilmesindeki şaşırtıcı hız, Philip-pe'in günlerce öncesinden itibaren askeri birliklere gizli emirler yollayarak organize bir planı yaşama geçirdiğini gösteriyordu.

Jacques de Mölay dahil, hiçbir şövalye karara direnmedi, tepki göstermedi. Yalnızca, gidişin kötü olduğunu hisseden, ki-mi kaynaklara göre elli, kimlerine göreyse yirmi beş kadar Ta-pınakçı, tutuklama gününün bir gece öncesinde, Britanny kıyı-larında hazır bekleyen gemilere binip Fransa'yı terk ederek kaç-mayı başarabilmişti. Tutuklamalar tamamlandığında, tarikata ait Fransa'daki tüm taşınabilir servet ve mülklere de, Kral adına el kondu.

Bu uygulama, her yanıyla yasalara, statükoya ve Papalık ka-rarlarına aykırıydı; çünkü Tapınakçılann çok uzun süredir sa-hip olduğu imtiyazlar, onlan krallardan ve hanedanlardan ba-ğımsız kılıyor, yalnızca Papa'ya hesap veren ve onunla görüşen bir kurum olarak tanımlıyordu. Kural ve teamüllerin çiğnenme-sinden rahatsız olan Clemens, yapılanlardan duyduğu hoşnut-suzluğu Philippe'e iletti ama, işlemleri durdurmaya da gücü yetmedi. Aynı günlerde Engizisyon, Jacques de Molay ve diğer üstatları sorguya çekmeye başlamıştı bile.

İfadelerin alınması 1308 yılının ilk haftaları içinde tamam-landığında, Paris'te tutuklanmış 138 Tapınakçı lider, kendileri-ne yöneltilen tüm suçlamaları kabul etmişlerdi. Yalnızca Jacques de Molay eşcinsel ayinler iddiasını reddederek, diğer iddiaları onaylamıştı, o kadar. Engizisyon oturumlarından böyle itirafla-rın çıkması, hiç de şaşıma değildi elbette.

Uzunca bir süredir Papalık emri ve onayıyla, sorgulamalar sırasında işkence yapmak serbestti. Tapmakçılar da bunun en acımasız örneklerine maruz kalmışlar, dirençlerinin kırıldığı noktalarda da kendilerine uza-tılan ifade metinlerini imzalamaya mecbur kalmışlardı.
Hikâyenin bundan sonrası, tartışmalar, ithamlar ve entrika-

larla dolu, yedi yıllık bir döneme yayılıyor. Jacques de Molay ve arkadaşları, Papa ile görüşme olanağı buldukları anda, ifade-leri işkence altında verdiklerini söyleyerek, suçlamaları bir kez daha reddettiler.
Kral Philippe ile Roma arasında bitmek bilmez tartışmalar yaşandı; sorgu konseyleri defalarca yeniden kuruldu, karşılıklı tehditler yağdırıldı ama sonunda Philippe'in dediği ol-du. Jacques de Molay ve Geoffroi de Charney, 1314'ün Mart ayında sapkınlık suçundan kazığa bağlanarak yakıldı.
Tapı-nakçıların bir bölümü sorgular sırasında işkence ya da kötü ko-şullar nedeniyle ölmüştü zaten; hayatta kalanlarsa, yaşam boyu hapis cezası almışlardı.
Böylece, on üçüncü yüzyıl başında Cathar'lan ve Güney Fransa soylularını yakan Engizisyon ateşi, on dördüncü yüzyıl-da bu kez Papa'nın gözde şövalyelerinin kurduğu, saygın ve güçlü örgütü de kül etmeyi başarmışa.
Fransa'yla sınırlı kalma-yıp, Philippe'in baskılarıyla italya, ispanya ve ingiltere'de de sürdürülen sorgulama ve infazlarda, yüzlerce tapınakçı öldürül-dü, binlercesi zindanlara atıldı. Sorgulamalar başladığı sırada ingiltere'de tahta henüz çıkmış bulunan II. Edward, başta bu suçlamaları gerçekçi bulmadığını belirtmiş ve Tapınakçılar'ı savunur görünmüştü ama gelişmelerden bir bakıma hoşnut sa-yılırdı; çünkü ingiltere'de tarikata ait mal varlığına el koyarak içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan kurtulması için bu tu-tuklama kampanyası, oldukça elverişli bir fırsat yaratıyordu. Edward da, tıpkı Philippe'in Fransa'da yaptığı gibi, o fırsatı çok iyi kullanmasını bildi.419

Avrupa'da örgüte yönelik operasyonlar sona erdiğinde, bü-tün bu kıyımdan yalnızca bir avuç şövalye kurtulmayı başara-bilmişti. Daha tutuklamalar başlamadan önce Fransa'nın kuzey-batı sahilindeki Britanny'ye ulaşıp, gemilerle Iskoçya'ya ve Por-tekiz'e gidebilecek kadar şanslı olanlar.
Bu konuda tarihçilerin üzerinde anlaştığı çok kesin bir bul-gu olmamakla birlikte, araştırmaların bir çoğu, örgütün Iskoç-ya'ya taşınmasının, Papa soruşturması başlamadan önce Büyük
419 Malcolm Barber, The Trial of the Templars, s 193

Üstat tarafından alınmış bir kararla bağlantılı olduğu noktasın-da birleşiyor, iddialara göre, Jacques de Molay o dramatik sü-reç başlamadan hemen önce Philippe'in nasıl bir hazırlık içinde olduğunu anlamış ve örgüt yöneticilerinden bazılarına, on sekiz gemilik bir donanma hazırlayıp, Tapınakçılara ait değerli eşya ve gizli belgelerle birlikte, yola çıkmaya hazır olmaları talimatı-nı vermişti.
O dönemde henüz Katolik Kilisesi'nin sıkı bir müttefiği olan ingiltere, şövalyeler için sığınılacak güvenli bir bölge de-ğildi kesinlikle; bunu II. Edward'ın sinsi fırsatçılığı da kanıtla-mıştı. Ama kuzeydeki Iskocya'da durum oldukça farklıydı. Taht kavgaları sırasında, en güçlü rakibi John Comyn'i öldürüp ken-dini îskoçya Kralı ilan eden Robert Bruce, hem bu suçundan, hem de ingiltere'ye isyan edip bağımsızlık savaşı başlattığı için, Papa tarafından aforoz edilmiş; bu karar sonrasında da îskoçya Kilisesi ve yerel klanlar, Katolik dünyasıyla bağlarını koparark Bruce'tan yana tavır almışlardı. Dolayısıyla Papa fermanlarının Iskocya'da artık hiçbir geçerliliği yoktu, uzunca bir süre de ol-mayacaktı.
Ayrıca Tapınakçılarla iskoç aristokratları ve klan yöneticile-ri arasında, on ikinci yüzyıl başlarına dek dayanan, sağlam dost-luk ve ittifaklar da söz konusuydu ve Tapınakçıların bölgede ken-dilerine ait azımsanamayacak

mülkleri vardı. Böylece, Fransa'dan kaçmayı başarabilen (tahminlere göre) elli dolayında şövalye, îs-koçya'nın Mull of Kintyre bölgesine yerleşti. Liderlerinin idamı-nın kaçınılmaz olduğunu anlayınca da, 1313 yılında, aralarından Pierre d'Aumont adlı şövalyeyi îskoçya Büyük Üstadı seçerek, tüzüklerini e örgüt yapılarını yenileme karan aldılar.420

Yine çok kesin kanıtlar olmamakla birlikte, çoğu uzman ta-rafından yinelenen bir görüşe göre Iskoçya'daki Tapınak Şöval-yeleri, kendilerine dostluk gösteren Robert Bruce'u ingiltere'ye karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinde yalnız bırakmadı. 24 Haziran 1314'te, kesin zaferin elde edildiği ünlü Bannockburn Savaşı sırasında iskoç saflarında etkin olarak yer almaları, ba-

420 Sir Laurence Gardner, a.g.e, s 2S0

ğımsız îskoçya'da Kral Robert'ın da desteğiyle, kendilerine say-gın bir yer edinmelerini sağlayacaktı. Bu tarihten itibaren şöval-yeler, kimi kaynaklara göre Aziz Andrevv Tarikatı adı altında varlıklarını sürdüreceklerdi.421 Bir başka görüşe kaçak Tapınak-çılar, îskoçya'da Hastabakıcılar urikatıyla birleşerek Aziz John ve Tapınak adlı birleşik bir grup oluşturacak ve Refonn'a dek bu çatı altında yer alacaktı.422

Dünya tarihinde hiçbir hükümdar, ne kadar güçlü olursa olsun, Tapınakçılar kadar geniş bir grubu bütünüyle yok etme-yi ya da varlık nedenlerini ortadan kaldırmayı başaramamıştır, diyor, örgütün tarihi üzerine çalışan uzmanlardan William Mo-seley Brown. Bir Papa Fermanı'nın,' on dördüncü yüzyılda bi-le, Tapmak Şövalyeleri gibi bir tarikatın 50.000 üyesinin toplu idamını sağlayabilmiş olduğunu düşünmek anlamsızdır. Tarih-sel kanıtlar böyle kitlesel bir yok edilmeyi doğrulamaya yetmez-ken, tarikatın daha yakın zamanlara dek varlığını koruduğunu ileri süren teoriler, mantıklı ve somut dayanaklara sahip gibi

gö-rünüyor.423

Belli siyasi nedenlerden dolayı, o tarihlerde Avrupa'da ay-kırı düşünce ve inançlara sahip insanların, Engizisyon korku-su duymadan yaşayabilecekleri tek yer Iskoçya'ydı ve büyük bir olasılıkla Tapınakçılar bu elverişli koşullan engin deneyimleriy-le gayet iyi değerlendirmeyi bildiler. Edward'a karşı ayaklandık-tan için tüm tskoçya halkı, Papa tarafından aforoz edilmişti ve bunun getirdiği rahatlık uzun yıllar varlığını korudu. On beşin-ci yüzyıldan itibaren ingiltere ile tskoçya arasındaki ilişkiler normale dönecek, bu süre boyunca kuzeydeki Highlands'de ve Galler'de yaygın biçimde örgütlenen Tapınakçılar, yavaş yavaş ingiltere içinde de varlıklarını hissettirmeye başlayacaklardı. Ancak artık, şövalyelik, tarikat ya da dinsel içerikli bir örgütsel yapıyı değil, kentlerdeki gündelik yaşamın içinde etkin olan bir tür gizli sivil toplum örgütü görüntüsünü yeğliyorlardı.

421 Albert Gallatin Mackey - William R. Singleton, Historv of Freema-sonry, s 258

422 G. A. Campbell, Knights Templar Their Rise and Fail, s 335

423 YVüliam Moseley Brown, Highlights of Templar History, s 38

Kendilerine, inşaatçılar diyorlardı; ya da yapı ustaları. Kentleri kuran, uygarlığı inşa eden ve zamana yayılmış, uzun bir inşa planı uyarınca ince ince çalışarak eski yapıları yeni-siyle değiştiren; yetkin, azimli ve mütevazı duvara ustaları olduklarını düşünüyorlardı; tıpkı Mısır'ın görkemli piramitleri-ni, Babil'in ünlü zigguratlannı ya da Kudüs'teki ünlü Süley-man Tapınağı'nı inşa eden; bu nedenle tüm o yapıların sırla-rına sahip, eski büyük ustalar gibi. Bu nedenle, belki biraz Ro-ma Cumhuriyeti'nin pleb meslek örgütleri olan coegrâ'lardan da esinlenerek, yeni biçimlendirdikleri oluşumu basitçe duvar ustalarının kardeşliği olarak adlandırmışlardı. Iskoçya, ingilte-re ve Fransa'nın

kuzeyindeki Britanny bölgesinde varlığını sür-dürmekte olan gruplar, bundan böyle bu adı kullanacaklardı.

Şövalyelerin çoğu Fransa topraklarından geldikleri için, ye-ni yerleştikleri ülkelerde ingilizce konuşmalarına karşın, kendi aralarındaki bu sembolik adı, Fransızca orijinaliyle korudular bir süre Freres Masons (Duvar Ustaları Kardeşliği). Zaman içinde Britanya'da sözcükler günlük ingilizce kullanımında de-forme edilince, bu özel ad da değişime uğrayarak Freemason biçimini aldı.424 Bugün hâlâ kullanımda olan Özgür Masonlar ya da Farmason deyişleri de, on dokuzuncu yüzyılın ünlü Mason üstatlanndan Albert Pike'm Ahlak ve Dogma adlı yapıtında altında çizdiği gibi, aslında bu sözcük aşınmasının ürünlerinden başka bir şey değildir. Iskoçya ve ingiltere'deki örgüdenme, Free, yani Özgür Masonları değil, Freres, yani Kardeşliğe bağlı Masonları kastediyordu.425

424 Albert Pike, Morals and Dogma, s 816

425 Söz konusu yapıtında Albert Pike, bu tür sözcük aşınmalarına tipik bir ör-
nek olarak, Pythagore de Croton (Kroton'lu Pythagoras) ifadesinin İn-giliz Mason literatüründe Peter Growe of Groton (Groton'lu Peter Growe) biçimine dönüşerek anlamsızlaşmasını da gösteriyor.

Tapınak Şövalyelerinin içindeki küçük bir grubun Avru-pa'daki büyük kıyımdan bir biçimde kurtulmayı başardığı ve merkezini Iskoçya'ya taşıdığı konusunda fazla kuşku yok. Yeni örgütlenme için seçilen Mason adının ilk kez tskoçya ve İn-giltere'de kullanıldığını da kesin olarak biliyoruz. Bu durumda, daha önce sorduğumuz, ancak yanıt getirmeye çalışmadığımız

birbiriyle bağlantılı bir dizi soruya geri dönmek, anlamlı hale geliyor şimdi

Tapınak Şövalyeleri'yle Cathar'lar arasında gerçekten yakın ilişkiler var mıydı Montsegür kuşatmasından kurtulmayı başa-ran Cathar Kusursuzları, iddia edildiği gibi şövalyelere sığınıp, kaleden gizlice çıkardıkları hazinelerini Jacques de Molay ve kurmaylarına mı teslim etmişlerdi Bu hazine, yüzyıllar boyu büyük bir titizlikle korunup saklanan, çok eski bir kitap mıydı Kimi kaynaklarda Cathar'ların Gizli Kitabı olarak sözü edi-len metin, Roma Cumhuriyeti'ni kuran etkin fraksiyonlardan birinin dört yüz yıl boyunca elinde tuttuğu, ünlü Sibylline Ki-taplarının orijinal kopyası olabilir miydi

Bütün bunlara, eldeki sınırlı bilgiyi gözden geçirerek, sıra-sıyla yanıt bulmaya çalışalım. İncelenmesi gereken ilk konu, Pa-pa'ya bağlı bir Katolik örgütü olarak Haçlı Seferleri sırasında kurulan Tapınak Şövalyeleri'yle, Katolikliğe taban tabana karşıt bir düşüncenin temsilciliğini üstlenen ve bu nedenle de Haçlı Orduları'nın hedefi haline gelen sapkın Cathar grupları ara-sında bir bağlantının gerçekten var olup olmadığı.

İlk bakışta, iki örgüt arasında hiçbir ortak nokta yokmuş gi-bi görünüyor. Tapmak Şövalyeleri, ilk günden itibaren Papa'ya bağlı kalma yemini etmiş, uzak topraklardaki Haçlı Seferleri'ne gönüllü olarak katılmış ve daha önce değindiğimiz gibi, manas-tırlarda yoğun din eğitimi almış soylulardan oluşan bir Hıris-

tiyan Örgütüydü. Son ana kadar da, yeni bir Haçlı Seferi için Katolik dünyasının en güvendiği askeri güçlerden biri olarak görülüyordu. Cathar'larsa bütün kiliseleri kötülük yuvası, Pa-pa'yı da Şeytan'ın dünyadaki temsilcisi olarak gören, her şe-yiyle Katolik inanana karşıt bir cemaatti.

Aynca Tapınak Şövalyeleri, kuruluşundan kısa bir süre sonra askeri görevlerinin yanı sıra Avrupa'daki nakit akışını dü-zenleyen bir fınans şirketi ya da bankaya dönüşmüş ve on ikinci yüzyıldan itibaren söz konusu etkinlikler o denli birinci plana yükselmişti ki, para ve mülk yönetimine bu denli kon-santre olmalarının, örgütün mistik yapısını ve manastır ruhu-nu zedeleyeceğinden endişe duyulur olmuştu.426 Oysa birer derviş gibi yaşayan ve özel mülkiyeti reddeden Cathar'lar için para, mülk ve maddi zenginliklerin hiçbir anlamı yoktu; onlar yalnızca zihinsel değerlerin peşindeydiler.

Bir burjuva dayanışması

Bu iki keskin farklılık, Cathar'lar ve Tapınak Şövalyeleri'ni aynı çatı altında ya da asgari düzeyde bile olsa ittifak halinde görmeyi son derece güçleştiriyor. Bir tarafta Kilise'nin ve Pa-pa'mn hizmetinde çalışan, Avrupa'nın zengin ve ayrıcalıklı in-sanları var, diğer yandaysa hem o Kilise'nin hem de bireysel zenginlikleri yaratan sistemin ortadan kalkmasını savunan, mis-tik dervişler. Ancak görünürdeki bunca karşıtlığa rağmen, her iki örgütü sınıfsal bir ortak paydada birleştiren, toplumsal de-ğişkenlere bağlı ilginç faktörler de söz konusuydu ki, Cathar'la-rı ve Tapınakçılan tarihin akışı içinde aynı misyona doğru yö-nelten de bunlardı

Burjuvazi ortaya çıktığı zaman, feodal Katolikliğe karşı Protestan sapkınlık, ilk kez Fransa'nın güneyindeki Albigens'ler arasında, tam da kentleri büyük bir refah içinde bulunduğu sı-rada ortaya çıktı, diyor Friedrich Engels. Ortaçağ, ideolojinin

«6 Malcolm Barber, a.g.e, s 244

bütün biçimlerini -felsefe, siyaset, hukuk- tanrıbilime iliştirmiş ve bunları tanrıbilimin birer alt bölümü haline getirmişti. Böy-lece her

toplumsal ve siyasi hareketi, tanrıbilimsel bir biçim al-maya zorluyordu; büyük bir fırtına koparmak için, yığınların yalnızca dinle beslenen kafasına, kendi öz çıkarlarını dinî bir kisve altında sokmak gerekiyordu.427

Burada bizi ilgilendiren üç temel saptama var. Birincisi, Cathar düşüncesinin, Jean Calvin ve Martin Luther'den üç yüz yıl önce, Protestan reformunun ilk tohumu olarak belirdiği yo-rumunu yapıyor Engels. ikincisi, Fransa'nın güneyinde Cat-har'lann başlattığı hareketi, yeni doğmuş burjuvazinin ilk do-ğal müttefiki olarak görüyor. Son olarak da, Cathar muhalefe-tindeki dinsel kabuğun döneme özgü bir zorunluluk, deyiş yerindeyse bir tür mesajı iletecek zarf olduğunu ima ediyor.

Her ne kadar Cathar'ların on ikinci yüzyıldan itibaren Ka-tolik sistemine güçlü bir muhalefet olarak ortaya çıkmalarının, uzun vadede Reform hareketlerini tetikleyen ya da yenileşme yanlılarını yüreklendiren önemli faktörlerden biri olduğu doğ-ruysa da, ayırt edici niteliklere sahip çok eski ve köklü bir mis-yonun temsilcilerini, Hıristiyan ideolojisine liberal bir makyaj niteliği taşımaktan öteye gitmeyen Protestan hareketiyle doğru-dan bir köken ilişkisi içinde değerlendirmek, çok sağlıklı görün-müyor. Engels, Albi'den başlayan ciddi muhalefetin Avrupa ta-rihindeki ayırt edici niteliklerini ve önemini saptamakla birlik-te, onun uzun vadeli hedeflerini ve binlerce yıl geriye uzanmak-ta olan köklerini gözden kaçırıyor ne yazık ki. Bunda, Marksiz-min öncülerinin, tıpkı on dokuzuncu yüzyılın diğer determinist düşünürleri gibi, Hıristiyanlığı imparatorluk çağının evrensel dini, ondan önceki inanç sistemleriniyse sınırlı coğrafyaların içe dönük yerel kültleri olarak değerlendirmelerinin önemli etkisi var. Bu şabloncu ve kestirmeci yaklaşım, tarihin akışı içinde gerçekleşen toplumsal dönüşümleri temel bir bakış açısı uzantısında özetlemeye yardıma olmakla birlikte, bütüne ba-

427 Friedrich Engels, Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, s 59

karken parçaların özgül niteliklerini gözardı etmek gibi ciddi bir eksikliği de beraberinde getiriyor.

Engels aynı yapıtında, yerinde bir saptamayla, Hıristiyanlı-ğın, sınırları büyümüş bir imparatorluk içinde siyasi ve kültü-rel bütünlüğü sağlamak amacıyla, İznik Konseyi sırasında sen-tetik olarak biçimlendirildiğinin altını çiziyor; ama ondan önce-ki bütün inanç sistemlerini tek bir ana başlık, yani çoktanrılı-lık altında toplama eğiliminde olduğu için, geriye doğru iz sü-remiyor ve sözgelimi Yunan düşüncesinden binlerce yıl daha eski olup, çok geniş bir coğrafyada, birbirinden farklı toplum-larca paylaşılan kozmoloji ve inançların devamlılığını ve ev-rensel karakterini analiz etmekten kaçınıyor.

Bunu anlayışla karşılamak güç değil. Engels'in yapıtlarını kaleme aldığı dönemde Eski Mısır ve Mezopotamya dilleri üze-rine çalışmalar yeni yeni hız kazanıyordu daha. Arkeolojik bul-gular hem yetersizdi, hem de henüz sınıflama ve kataloglama iş-leri tamamlanmamıştı. Aşağı Mezopotamya'da Babil ve Asur'dan çok daha eski, farklı kimliğe sahip bir uygarlığın ya-şadığı yeni yeni anlaşılıyordu ve Sümer literatürünü içeren tab-letler ancak Engels'in ölümünden iki yıl önce çözülüp yayım-lanmaya başlamıştı; o da yalnızca akademik çevrelere yönelik olarak. Henüz Hitider diye bir halkın varlığı bilinmiyordu; Ça-talhöyük kazıları ancak 1%0'larda başlayacak ve diğer ören yer-lerinden gelen bilgiler ışığında, Eski Dünya'nın çoğu bölgesine yayılmış Ana Tanrıça küllüyle ilgili değerlendirmeler ya da Ne-olitik toplumlar üzerine kapsamlı araştırmalar, ancak bu tarih-ten sonra ortaya çıkacaktı. 1880'lerin dünyasındaysa, inanç ve felsefe Yunan uygarlığıyla birlikte ortaya çıkmış gibi görülüyor-du neredeyse; ondan öncesi, yerel despotik krallıkların ve kent devletlerinin sisli görüntüleri arasında bir belirip bir yok olan, ilkel simgecilikten ya da totem kültüründen öte bir anlam ifade etmiyordu.

Cathar düşüncesinin oldukça eski bir misyonun uzantısı ol-duğunu fark etmeyip, Albi'deki muhalefeti Protestan hareketi-nin öncü kıvılcımına indirgeyen Engels, aynı metindeki ikinci saptamasındaysa büyük oranda

haklıydı. Güney Fransa'nın eko-

nomik olarak kuzeye oranla çok daha hızlı gelişen dinamizmi içinde Cathar'lar, ağırlıklı olarak kentlerde ortaya çıkan yeni sı-nıfla, yani burjuvaziyle yakın ilişkiler kurarak büyümüşlerdi. Languedoc'un tüccar ve zanaatçılarının yanı sıra, yerel aristok-rasinin Katolik sistemini bölgenin gelişmesi için bir engel ola- 489 rak gören, eğitimli genç kuşaklarının desteği sayesinde uzun sü-re rahatsız edilmeden örgütlenmelerini sürdürme olanağı bu-lan Cathar'lar, daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak için çıkar-larını bu yeni sınıfı izlemekte gören yoksul çiftçileri de yanları-na çektikten sonra, egemen düzen için tehlikeli bir güç hali-ne gelmişlerdi.

Cathar'ların en çok çaiışkanhklariyla dikkat çektiklerinden söz etmiştik. Aristokrasinin asalaklığı ve köylü sınıfının gelenek-sel uyuşuk teslimiyetçiliğine karşı çalışkanlık, burjuvazinin de ilk ortaya çıktığı andan itibaren öne çıkardığı erdemlerin başın-da geliyordu. Üretici güçlerin denetleyicisi olarak zaman içinde tek sahibi haline geleceği sanayi, sözcük kökenini Latince çalışkan anlamına gelen Indostruırs'dan almıştı zaten. Çalış-kanlık, feodal ilişkilerin ve üstyapının, gelişmenin önüne set çe-ken dar bir giysiye dönüştüğü Güney Fransa'da, endüstrinin öncülüğünü üstlenecek burjuvaziyle birlikte, tercihini bu yeni sınıftan yana kullanarak, geleceğin işçi sınıfını oluşturacak yok-sul kesimin de yücelttiği bir erdemdi.

Maddi değerleri küçümseyip iç zenginliğini öne çıkaran derviş kimliğindeki öncüler aracılığıyla gelişip yayılmış bir dü-şünce sistemini, kapitalizmin egemen sınıfı olan burjuvaziyle yan yana düşünmek, kulağa garip gelebilir. Ancak unutmamak gerek ki, izini sürdüğümüz Fraternis hareketi, ilk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren bu stratejiyi izlemişti hep Cathar'lardan 1700 yıl önce Güney italya'da kendi idealini yaşama

geçirmeye çalışan Pythagoras Kardeşliği'nin, soylular oligarşisine karşı kentli tüccarları ve orta sınıfı yanına alarak yola çıktığını ve et-ki alanını zaman içinde yoksullara doğru genişletmeye başladı-ğını görmüştük. Roma Cumhuriyeti'nin öncüleri arasında yer alan Kardeşlik üyeleri de aynı yoldan yürüyerek, yine kendi tüccarlar ve pe6'lerin üst kesimleri arasında örgütlenmişti.

Mithra kültü, imparatorluğun kurumlarına ve resmi ideolojisi-ne egemen olmaya çalışırken, destek ve dayanağını orta sımftan alıyor, loca üstatlan genellikle askerler, ticaret erbabı ya da bürokratlar arasından çıkıyordu. Bogomil'ler, büyük toprak sa-hipleri ve feodal yönetime karşı mücadeleleri sırasında, yoksul köylüleri yanlarına alabilmek için önce küçük çiftçiler arasında örgütlenmişlerdi; tıpkı Doğu Anadolu'da Bizans soyluları ve toprak ağalarını alaşağı edip kısa bir süre için de olsa bağımsız-lıklarını ilan eden Paulisyenler gibi.

Bu anlamda, Güney Fransa'da yaşananlar da, bundan fark-lı değildi. Cathar'ların bir tür erken burjuva devrimcileri ol-duğunu ileri sürmek yanlış sayılmasa da, bir hayli eksik ve ye-tersiz bir değerlendirme olur. Ama daha ileri ve daha özgür bir toplum idealine doğru yürürken, Kilise'yle Lord'lann ittifakına dayanan feodal yapının çözülmesini sağlamak üzere, doğmakta olan yeni sınıfla işbirliğine gittiklerini söyleyebiliriz. Hatta bur-juvaziye kendi sınıfsal kimliğini ve ilkelerini oluşturmasını sağ-layacak ilk düşünce filizlerini, Cathar'lar eliyle Fraternis'in ver-diğini belirtmekte de hiçbir sakınca yok.

Böylece, Tapmak Şövalyeleri'yle Cathar'lar arasında, görü-nürdeki onca karşıtlığa rağmen, hayli dikkate değer bir ortak nokta olduğu çıkıyor karşımıza Burjuva değerleri. Şövalye ör-gütü, on ikinci yüzyılın başlanndan itibaren Avrupa'nın finans lideri haline gelmiş ve Batı dünyasında ülkeler arası bankacılı-ğın başlatıcısı kimliğiyle,

burjuvazinin öncü güçleri arasında ye-rini almışa. Bağışlar ve desteklerle mal varlıktan arttıkça, elde ettikleri geliri hemen yatırıma dönüştürüyor ve yönettikleri şir-ketler aracılığıyla denizaşırı ticarette de söz sahibi oluyorlardı. Hızla burjuvalaşan Tapınakçılarm, Avrupa'nın geleneksel feodal beylerinin nefret ve düşmanlığını kazanmaya başladıkları da bir sır değil. Elde ettiği mali güç sayesinde krallıklara kredi vere-cek duruma gelen örgütün, salt bu nedenle Fransa Kralı Phi-lippe'i nasıl rahatsız ettiğini görmüştük.

Dolayısıyla, kendi idealine uzanan yolda feodal .aristokrasi-nin teokratik diktatörlüğüne karşı, yeni doğmuş burjuvaziyi ya-nına alarak Roma Cumhuriyeti'ndeki modeli bir adım daha ile-

ri götürmenin hesaplarını yapan Cathar'ların, bu uğurda Tapı-nakçılarla da işbirliği içine girmiş olmaları son derece akla uy-gun görünüyor. Daha önce değindiğimiz gibi, Kusursuzlar ve çevrelerinde toplanmış grupları himayeleri altına alan Güney Fransa soyluları, kısa zaman içinde Cathar düşüncesinin sem-patizanları haline gelmişlerdi. İlginç biçimde, Tapınak Şövalye-leri'nin Languedoc'taki örgütlenmelerine destek verenler de, yi-ne aynı seçkin aristokratlardı.

Profesör Malcolm Barber, 1130'lardan itibaren, yani tam olarak Cathar'ların aynı bölgede etkin bir cemaat olarak ortaya çıktığı sıralarda, Tapmakçılann Aragon, Toulouse ve Proven-ce'de merkezler açıp buradaki yaygınlık ve güçlerini artırdıkla-rından söz ediyor428 ama Cathar'larla şövalyeler arasında doğru-dan bağlantı olduğunu gösterecek hiçbir somut kanıt olmadığı-nı da sık sık vurguluyor. Barber'ın, kendi uzmanlık alanına gi-ren bir konuda sürekli olarak ortaya atılan, birbirinden farklı onlarca komplo teorisinden duyduğu bıkkınlığı anlamak zor de-ğil. Yine de, verilerin çok sınırı olduğu bir konuda ortaya çıkan boşluklarla ilgili her türlü olasılığı dikkate almak ve spekülas-yonların

akla uygunluğunu sınamakla, komplo teorisi üret-mek arasındaki farkı iyi belirlemek gerekiyor.
Güneyin beyleri, bir yandan Cathar'lan kanatlan altına alırken bir yandan da Tapınak Şövalyeleri'nin kendi toprakla-nnda örgütlenmelerine destek oldularsa, ortak dostlar aracılı-ğıyla bu iki grubun ilişki içine girmiş olması, bunu doğrulaya-cak somut belgeler bulunmamış olsa bile, hiç öyle uzak bir ola-sılık gibi değerlendirilmemeli. Üstelik sınıfsal ilişkiler açısından her iki örgütü birbirine yakın kılan somut bir platform var or-tada. On ikinci yüzyıldan, yani mutlak monarşilerin, feodal yö-netimlerin ve Kilise baskısının ortalığı kasıp kavurduğu; henüz ilk filizleri belirmekte olan burjuvazinin, sesini yükseltmek bir yana, kendi ideolojik kimliğini tanımlamaktan bile uzak olduğu bir dönemden söz ettiğimizi unutmayalım. Böylesi bir zaman dilimi içinde, üstelik aynı coğrafya üzerinde, benzeri gizli ör-
428 Malcolm Barber, The Cathars Dualistic Heretics in Laneuecioc, s 61

gütlenme ilkelerine sahip, burjuva çıkarlarını gözetme eğilimin-de iki büyük cemaatle karşılaşıyoruz Birtakım ortak dostlara sahip, iyi tanınan iki cemaat.
Bunlann ikisi de, seksen yıl arayla, sapkınlık ve şeytani ayinler suçlamasıyla Katolik Kilisesi ve Fransız monarşisinin gazabına uğruyor. Engizisyon tutanaklarındaki iddialarda, biri diğerinin devamı ve gizli işbirlikçisi olarak gösteriliyor. Bu cemaatlerden birincisi Haçlı ordusunun kampanyalanyla yok edilirken, görünürde o orduların bölgedeki en önemli silahlı gü-cü olarak bilinen ikincisi, anlaşılması güç bir biçimde operas-yonlara katılmayıp, uzak duruyor. Şimdi, bu iki grup arasında gizli ya da açık bir bağlantı olabileceğini söylemek komplo te-orisi üretmek midir, yoksa oldukça yüksek bir olasılığa dikkat çekmek mi
Ne kadar erken ya da ne kadar geç başladığı; hangi yakın-lık düzeyini

içerdiği; ortak girişimlerde bulunup bulunmadıkla-rıydı ilgili hiçbir şey söylenemez. Ama birbirlerine ancak son dönemde hafifçe teğet geçmiş bile olsalar, Cathar'lar ile Ta-pınak Şövalyeleri arasında şu ya da bu biçimde bir bağlantının ya da en azından tanışıklığın söz konusu olduğunu reddetmek pek de gerçekçi değil. Ancak bir tek kafa karıştırıcı nokta, zi-hinleri rahatsız etmeyi sürdürüyor hâlâ Katolik bir örgüde, Ki-lise karşıtı sapkın bir cemaat arasında, nasıl bir yakınlık orta-ya çıkmış olabilir Şövalyelerin sınıfsal kimliği, Papa'ya karşı sorumluluklarını bir kenara atmış olmaları sonucunu doğuracak kadar billurlaşmış mıydı Ya da Cathar'lann, burjuva cumhuri-yetçiliğini amaca giden yolda bir ara aşama olarak gören strate-jisi, bu uğurda, Şeytan'ın temsilcisi olarak gördükleri Papa'ya hizmet eden bir örgüde yakınlaşacak kadar esnek miydi

Dervişlikten bankacılığa

İlkin, Tapınak Şövalyeleri'yle başlayalım On ikinci yüzyıl-da Kudüs'te bir araya gelen kurucu üyelerin hemen hepsi, din eğitimi almış ve bir biçimde manastır yaşamıyla tanışmış genç

soylulardı. Aralarından iki üye, Gondemare ve Rosal, 1098 yı-lında, yani Haçlılar Kudüs'ü ele geçirmeden bir yıl önce Dijon yakınlarındaki Citeaux'da kurulmuş Cistercian Manastınna bağlı keşişlerdi. Cistercian tarikatı, bağış ve hibelerle zenginle-şen Benedicten manastırlarında Aziz Benedictus'un yalın ve basit yaşam ilkelerinden uzaklaşıldığı gerekçesiyle bu gruptan ayrılmış biraderleri bir araya getiriyordu Yerel soylularla bağlantı kurmayı reddettiler. Cemaat, kendi kendine yetecekti. Zorlu kol işçiliği, keşişlerin günlük ru-tinlerinin bir parçası oldu. Kendilerini saf bir yaşama adamala-rının sembolü olarak, cüppelerinin rengini siyahtan beyaza çe-virdiler.»

Cistercian manastırı, çalışmanın en büyük erdem olduğuna inanan ve hiçbir yardım ya da bağış kabul etmeden kendi ihti-yaçlarını kendi çabalarıyla

karşılamayı amaçlayan keşişleri bir araya getiriyordu. İlk manastırlarını kurdukları bölge, büyük oranda tarıma elverişsiz, sazlık ve bataklıklardan oluşmaktaydı; bu toprakların ıslah ve düzenleme çalışmalarını, çevre köylerden gelen gönüllülerin de yardımıyla bu keşişler gerçekleştirdi. On ikinci yüzyıldan itibaren başta Fransa olmak üzere Orta ve Ku-zey Avrupa'da iki yüz dolayında manastın bulunan tarikat, za-man içinde özellikle tarımda uzmanlaştı ve Ortaçağ sonlannda bu alanda yaşanan yenilik ve gelişmelerin bir çoğu, Cisterci-an'lardan geldi. Toprakla uğraşmayı seviyor; bu sayede saf, te-miz ve pastoral bir yaşam biçimini sürdürebildiklerini düşünü-yorlardı. On üçüncü yüzyıl ortalannda İngiltere'deki Cistercian manastırlarının başlattığı yün ihracatı, .bu ülkenin ekonomisin-deki can damarlanndan biri haline gelecek ve biraderler de hız-lı adımlarla tekstil burjuvazisini oluşturmaya başlayacaklardı. Ancak Cistercian'larla ilgili gözden kaçırmamamız gereken bir nokta daha var Cathar'lara karşı başlatılan kampanyada bu tarikata bağlı bazı keşişler etkin görevler üstlenmiş; sonraki yıl-larda aralanndan Engizisyon yargıcı bile çıkarmışlardı. Şu ünlü Hepsini öldürün, Tann kendininkileri ayınr sözünün sahibi
«9 Piers Paul Reid, a.g.e, s 107

r

de, eski bir Cistercian olan Papa elçisi Arnaud-Amalric'ten baş-kası değildi. 1145 yılında Cathar'lar aleyhinde Languedoc kent-lerinde söylevler veren Cistercian'ların ünlü vaizi Aziz Ber-nard,430 aynı zamanda Tapmak Şövalyeleri'nin en büyük destek-çilerinden biriydi. Bu durumda, en azından on ikinci yüzyıl or-talarına dek, Cathar'larla ilgili olarak Tapınakçıların olumsuz önyargılara sahip oldukları tahmininde bulunabiliriz.

Cistercian kökenli olanlar dışında, Hugues de Payens dahil Tapınak Şövalyeleri'nin diğer kurucuları da manastır geçmişine sahiptiler ve aslında Kutsal Topraklar'a savaşmak için değil, bü-tünüyle ruhani amaçlar uzantısında gelmişlerdi. Hepsi de, Müslümanlardan geri alınmış Kudüs'ü ziyaret ederek hacı ol-mak ve burada bir manastıra çekilmek amacıyla o uzun yolu aş-mışlardı ama Kral Badouin'in önerisiyle ortaya çıkan yeni geliş-me, her şeyi bir anda değiştirdi. Tapınak Dağı'ndaki Kaya Kubbe'de kendi yönetim ofisleri olacaktı ve Kudüs'ü ziyarete gelen hacıları Sarazen saldırılarından korumak gibi kutsal bir misyon üstleneceklerdi.

Soylu ya da üst tabakadan bir ailenin oğlunun önündeki seçimin o dönemde ve sonraları da bir süre boyunca, savaşmak-la ibadet etmek, savaşla manastır, kızılla kara arasında bir seçim olduğu da unutulmamalı, diyor Paul Reid. Bu nedenle, du-yarlı ya da öğrenime meraklı bir kişiliğe sahip olan ya da yal-nızca şiddetten ve kan dökülmesinden hoşlanmayan genç erkek-ler, dindar ve müşfik anneler tarafından dinî eğitime yönlendi-riliyordu.43'

Bu bakımdan, her biri Avrupa'nın seçkin ailelerine men-sup, yoğun din eğitimi almış gençlerin, tercihlerini manastır ya-şamından yana kullanmalarını ve Kudüs'e de inançları uzantı-sında hacılık için gelmelerini anlamak kolaydır. Ancak savaştan ve silahtan uzak durup kendini ruhani arayışlara vermiş bu pa-muk elli gençlerin, yalnızca bir öneri üzerine aniden askeri bir tarikat oluşturmalarını bir yerlere oturtmakta zorlanırız.

430 Malcolm Barber, The Two Cities Medieval Europe 1050-1320, s 188
431 Piers Paul Reid, a.e.e

Aklin ve GIzemIn DİRİLİşi

Ciddi bir savaşa katılmak bir yana, belki eline kılıç bile alma-mış,

ergenlik çağını ilahiyatın sorunları üzerine kafa yormaya adamış bu aristokrat kökenli dervişler, şiddetin kol gezdiği ve her iki taraf için de tam anlamıyla bir can pazarı yaşandığı bir bölgede, bu denli tehlikeli bir görevin altından kalkmayı nasıl 495 düşünmüşlerdi Bu bir yana, Kral Badouin ve Kudüs Patriği, onların birer masal şövalyesine dönüşerek hacılara muhafızlık edeceğine nasıl inanmışlardı
Görünüşe bakılırsa, Mescid-i Aksa'nın bulunduğu yerdeki karargâhlarına yerleşmek ve üzerine birer kırmızı haç çizilmiş beyaz cüppeleriyle zaman zaman ortada görünmek dışında, ta-rikat kurucuları pek de şövalyelikle uğraşmamışlardı zaten, özellikle ilk dönemlerinde, hacıların korunmasıyla ilgili pek az girişimde bulundukları söyleniyor.432 Görünürde üstlendikleri varsayılan, Kudüs'ten Akdeniz kıyılarına uzanan yol üzerinde yolculuk etmekte olan hacıların güvenliğini sağlama işini, ger-çekte Aziz Jean Hastanesi şövalyeleri yürütüyordu.'433 Zamanla-rının bütün bölümünü, bir zamanlar ilk Süleyman Tapınağı'nın üzerinde kurulu olduğuna inanılan Tapınak Tepesi'nde gezine-rek geçiriyorlardı.
Kısa süre içinde örgütün yapısı geliştirilerek, temelde dört farklı dereceye ayrıldı En altta yer alan iki grup, hafif ve ağır süvarilerden oluşuyordu ve kurucular, kısa süre içinde bu alt basamaklarda 600 dolayında deneyimli savaşçıyı istihdam etme-ye başladı. Bunların bir üstünde, Tapınakçılann mal varlığını denetleyip mali işlerini yürüten Yöneticiler grubu geliyordu. En tepedeki daralmış kadrodaysa, üstadar, yani örgütün ru-hani gereksinimlerini karşılayan, manevi liderler yer almaktay-dı, îlk kurucuların, örgütün büyümesiyle birlikte üstadar ba-samağını oluşturduğunu; Aziz Bernard'ın verdiği destek ve Pa-pa onayını almalarının ardından gelen prestijle aralarına yeni katılan soyluların finansal yöneticilere dönüştürüldüğünü ve oluşturulan parasal havuz sayesinde kurulmuş süvari birlikleri-

432 Graham Hancock - Robert Bauval, a.g.e, s 314
433 Sir Laurence Gardner, a.g.e, s 237

nin de Tapınakçılann askeri gücü haline geldiğini görmek zor değil. Bir başka deyişle, manastır eğitimi almış ilk kurucular, sa-vaşla ve askerlikle hiç uğraşmamış; bu işi yapmak üzere örgüte inisiye edilen şövalyelere ruhani eğitim vermek ya da oluştur-duktan orta kademe yöneticileri denetleyerek mali gelişimi iz-lemekle yetinmişlerdi.
1148 kadar erken bir tarihte, Kilise'nin faizi ve tefeciliği yasaklamış olmasına karşın, kredi vermeye başladılar ve çok kı-sa bir süre içinde Batı dünyasının en büyük ve en etkili banka-cılık ağını oluşturdular. Hacılar artık onlara yalnızca korunma-ları konusunda değil, kendi yerel şubelerine yatırdıkları parayı kredi mektubu aracılığıyla, gerektikçe Tapınakçılara ait bir baş-ka şubeden çekebilme konusunda da güvenebileceklerdi. Çok geçmeden tarikat kendi gemileri aracılığıyla Avrupa'dan hacıla-rı Kutsal Topraklar'a taşıma işine de başladı.434
Tüm bunlar, Tapmak Şövalyeleri'nin İsa adına askeri bir görev üstlenmekten çok, büyük bir ekonomik projeyi yönetmek-le ilgilendiklerini gösteriyor. Zaman içinde mali güçleri arttıkça yetkin ve başarılı askerleri kendi armaları çevresinde toplamış, hatta bunlar arasından örgüt liderliğine kadar yükselen şövalye-ler de çıkarmışlardı ama asıl ilgi alanları para ve mülk yöneti-mi üzerinde yoğunlaşıyor gibiydi. Avrupa'nın değişik bölgele-rinde açtıkları şubeler ve yaptıklan yatınmlarla, daha on ikinci yüzyıl ortalarında birçok büyük monarşiden daha büyük bir ser-vete kavuşmuşlardı.
Yine kafa karıştırıcı bir noktaya geliyoruz Manastır eğiti-mi alıp kendini dervişçe yaşama adamaya hazırlanan soylular ta-rafından yoksulluk andı içerek kurulan ve Mesih'in Yoksul Askerleri gibi mütevazı bir ad seçmeyi uygun gören bir tari-katın, dikkatle ve azimle, bu denli zenginleşmeye çalışması bi-raz garip gelmiyor muydu kulağa İlk üstatlar, toprakla uğraşıp tefekküre dalmak ve akşamları dua etmekten başka hiçbir şey yapmamak için manastırları mesken edinmiş idealistler değil miydi Kutsal Topraklar'a da bir gezgin manastır kurmak için gelip, sonradan Papa'nın hizmetine girmemişler miydi

434 Terence VVeise, Knights of Christ, s 7

Aklin ve GIzemIn DİRİLİŞİ

Alternatif bir Kilise

Bu noktada, din ve inanç üzerine bir sorgulama, kaçınıl-maz hale geliyor. Örgütün Kudüs, İspanya ve Avrupa'nın diğer bölgelerindeki etkinliklerinin ağırlıklı olarak mali konular üze- 497 rinde yoğunlaştığı dikkate alındığında, kurucu üstatların ve on-ları izleyen Tapınakçı liderlerin, ne kadar Katolik oldukları, fazlasıyla tartışmaya açık görünüyor çünkü. Burada, manevi yö-nü güçlü, inançlı kişiler olmakla, Katolik olmak olmak arasın-daki ayrımın alanı dikkatle çizmek gerekiyor. Tapmak Şövalye-leri'ni kuranların ve sonraki yüzyıllarda örgüt içinde Büyük Üstat derecesine ulaşanların inançlı insanlar olduğundan kuş-ku duymaya hiç gerek yok. Ancak Tanrı'ya bağlılık ya da inanç-tan uzantısında manastır yaşamını seçmek, zorunlu olarak Ka-tolik Kilisesi'ne gönülden bağlılık anlamına gelmiyor. Hatta ço-ğu durumda, özellikle de onuncu yüzyıldan sonra, bunun tersi-nin doğru olduğu bile söylenebilir. Ruhban sınıfının yozlaşması, Kilise'nin büyük bir mal var-lığı ve zenginliğe sahip olması, Papalık sisteminin tepeden aşa-ğı doğru örgütlenmesi ndeki hiyerarşik biçimcilik gibi unsurlar, isa'nın öğretisinden uzaklaşıldığını düşünen çoğu Avrupalı Hı-ristiyanı, sade ve basit bir yaşamın sürdürüldüğü manastırlara yöneltmişti. Bu manastırlardan bazıları, Katolik ruhban hiyerar-şisiyle çok iyi ilişkilere sahip, aralarından Papa çıkarmayı bile başarmış tarikatlara ev sahipliği yaparken, bazılarının Katolik sistemine karşı olan, hatta eski pagan inançlarını sürdüren kü-çük gruplar için birer paravan niteliği taşıdığı bile görülmüş-tü. Kimi durumlarda, Kilise'nin bitmek bilmez mali taleplerin-den yılan yerel aristokratların, tüm mal varlığını bir manastıra bağışlayarak orada yaşamaya başladığı da görülebiliyordu. Ma-nastırlar çoğu kez de, bulundukları bölgede yoksul halkın teda-visini

üstlenen hastaneler ya da muhtaç durumdakilere yardım eden aşevleri olarak da işlev görmekteydi.
Katolik tarihçi Paul Reid, Tapınakçıların başından sonuna dek Kilise'ye sadık, inançlı Katolikler olarak kaldıklarını ve Kral Philippe'in entrikaları sonucu büyük bir haksızlığa uğradıklan-

nı savunuyor. Benimse bu konuda bazı kuşkularım var. Her şeyden önce, Tapınakçıların daha Kudüs'e ayak bastıkları andan itibaren, kendilerini Katolik Kilisesi'nden ayn ve özel bir yere koyduklarını; ruhban hiyerarşisine açıktan açığa küstahlık etme-melerine rağmen, mağrur ve hafif tepeden bakan bir tavır içinde olduklarını düşünüyorum. Hac gezisine sessizce ve ken-di inisiyatifleriyle çıkmaları; Kudüs'te gezgin bir manastır oluşturma düşüncesini hiçbir merciye danışmadan kendi kendi-lerine almaları; örgütü, Papa'dan izin ve onay almaksızın, yal-nızca Kudüs Kralı'yla görüşerek, hacıların güvenliği için görev yapan bir tür şövalye tarikatına dönüştürmeleri, başlangıçtan itibaren kendinden emin ve başına buyruk bir hava içinde ol-duklarını gösteriyor.
Tarikat kurma fikrinin Kral'dan gelmiş olması, bunu çü-rütmek bir yana, fazlasıyla destekleyen bir olgu. Kudüs'teki eğ-reti tahtı üzerinde, Avrupalı bir Hıristiyan koalisyonunun, de-yiş yerindeyse kuklası olarak oturan Badouin, ün ve nüfuzla-rı karşısında fazla direnemediği bu genç soyluların, istedikleri gibi davranmalarını engelleyemeyeceğini biliyordu. Bu nedenle, Tapınakçıların başlanna buyruk davranışlarını yasal bir zemine oturtarak bu sıkıntılı durumun kendisi için yaratabileceği baş ağrılarını ustaca bir manevrayla ortadan kaldırmak istedi büyük olasılıkla Siz en iyisi burada hacıları korumak için bir şövalye örgütü kurun!
O güne dek eline kılıç alıp herhangi bir yerde savaşmamış sekiz (bazı kaynaklara göre dokuz) aristokratın, böylesi bir gö-revin altından

kalkabileceklerini düşünmek bile, deneyimli bir yöneticinin yapacağı şey değil. Kral, farklı Hıristiyan grup ve birliklerinin oldukça hassas bir denge içinde bir araya geldiği, olağanüstü hal koşulları altındaki Kudüs'te herhangi bir geri-lim çıkmasını önlemek amacıyla bu tür bir yumuşak geçiş önermişe benziyor.

Kurucu şövalyelerin, öneri gündeme gelir gelmez merkez ofis olarak Tapınak Dağı'ndaki Kaya Kubbe'yi seçmeleri de bu aşın kendine güven düşüncesini doğruluyor. Bir zamanlar üzerinde ünlü Süleyman Tapınağı'nın yükseldiğine inanılan,

son dönemde Müslümanlar tarafından Mescit-i Aksa adıyla ko-runmuş bu alan, yalnızca Hıristiyanlar değil, üç tektannlı din için de Kudüs'ün en önemli, en özel ve kutsal yeriydi hiç kuş-kusuz. Bu tıpkı, kendisine bakanlık önerilen bir Türk parlamen-terin, Kabul, ama ofisimin Dolmabahçe Sarayı'nda olması şar- 499 üyla! demesine benziyor.

Tarikatın başlangıçta Mesih'in Yoksul Askerleri olan adı, kısa zaman içinde doğrudan doğruya Tapınak Şövalyeleri ve Tapınakçılar haline gelmişti ki, bu tercih bile başlı başına faz-lasıyla iddialı bir tavrı ortaya koymaya yetiyordu

İsmin kendisi bile bir anlamda isyankâr hırslan işaret edi-yor olabilir, diyor Charles Heckethorn. Tapınak, Kilise'den çok daha heybetli, geniş çaplı ve kapsamlı bir adlandırma biçi-mi. Tapmak Kilise'nin üzerindedir; birinin kuruluş tarihi belli-dir, yerel bir yerleşimi tanımlar, diğeriyse her zaman var olmuş-tur. Kiliselerin dönemi geçebilir; ama Tapınak, dinleri doğuran ebeveyn simgesi ve taşıdığı ruhun ebediliğiyle kalıcılığını sür-dürür, Dolayısıyla Tapınakçılar belki de kendilerini bu (ebe-veyn) dinin geçici değil, kalıcı rahipleri olarak görüyorlar; katıl-mak isteyen hevesli adaylar da, kendilerini Tapmak koruyucu-su olarak örgütleyen tarikatın, onları çok daha arınmış bir din olan ve

ikinci ve daha iyi bir Hıristiyanlığa inisiye ettiğine ina-nıyorlardı.435 Tapınakçılar adının rasgele seçilmediği belliydi ama Me-sih'in Yoksul Askerleri gibi bir ad da, eğer altında ille de her-hangi bir ima aramak isterseniz, biraz manidar bulunmaya elve-rişliydi doğrusu. Şövalyeler, on ikinci yüzyılda kendini iyice güç, ihtişam ve zenginlik tutkusuna kaptırdığı için kitlelerde hoşnutsuzluk uyandırmaya başlayan Katolik Kilisesi'ne, Biz yoksul askerleriz, sizse lüks düşkünü ruhban elitleri mi demek istemişti

Şaka bir yana, güçlü ilişkileri sayesinde Papa'ya yakınlığıy-la bilinen Aziz Bernard'ın da desteğini sağladıktan sonra, Tapı-

435 Charles W. Heckethorn, Secret Societies of AH Ages and Countries, s 157

nakçılar'm yoksulluğu sözde kalmaya başlamıştı aruk. Sıkça yinelediğim gibi, yarım yüzyıldan az bir süre içinde gerek yü-rüttükleri fînans sisteminin kârlılığı, gerek çeşitli aristokratlar-dan yağan bağışlarla Tapınakçılar, Avrupa'nın en zengin örgü-tü haline geldiler. Bunun altını bir kez daha ısrarla çizmekte ya-rar var Krallıklar da zengindi ama denetimleri altında, nihayet sınırlı bir bölge vardı. Fransız hükümdarı Fransa'nın, İngiltere Kralı da Britanya'nın meşru yöneticisiydi. Oysa tapınakçıların servet ve etki alanları, on ikinci yüzyılın ölçülerinde global olarak adlandırılabilecek kadar büyüktü; girmedikleri Avrupa ülkesi yok gibiydi neredeyse. Likit mali kaynak açısından, he-men bütün krallıkları geride bırakmışlar ve Kilise'den sonraki en büyük hazır kasaya sahip olmuşlardı. Yönetsel anlamda da, Tapınakçıların Büyük Üstadı, hiyerarşide krallara eşdeğer bir konuma sahipti. Yalnızca Papa'ya karşı sorumluluğu vardı ve örgüt adına bir tek ona hesap veriyordu. Kısacası Tapınak Şö-valyeleri, gücü, manevi saygınlığı ve servetiyle,

İkinci Kilise haline gelmişti neredeyse.
Peki Papa bunun farkında değil miydi, örgütün bunca bü-yüyüp güçlenmesinden rahatsızlık duymuyordu muydu soru-su akla gelebilir. İlk yıllardan itibaren çeşidi bölgelerden pisko-poslar, Papa'ya, Tapmakçılar'ın küstah ve umursamaz tavırla-rından, yerel yöneticileri ve ruhban sınıfını umursamaz tavırla-rından yakınarak şikâyette bulunmaya başlamışlardı. Ama Do-ğu'da İslam ordularına karşı verilen savaş ve birbiri ardına ge-len Haçlı Seferleri önem ve değerini korudukça, Papalığın her-hangi bir radikal hamle yapmaya yanaşmayacağı da ortadaydı. Ele geçirilmiş topraklan, bitmek bilmeyen Sarazen akınlarına karşı korumak hem çok güç, hem de oldukça maliyedi bir işti çünkü. Tek bir saldırıyı göğüslemek üzere kurulacak savunma hatları, cephe gerisi desteği, silahlar, gemiler ve iaşenin sağlan-ması için gereken büyük miktarda mali desteği, elinde neredey-se sınırsız likit para bulunan Tapınakçılar'dan başka kimse gö-ğüsleyemezdi ve çoğu kez örgüt kurmayları, kral ya da hane-danlardan destek almaksızın kendi olanakları içinde maddi so-runları çözüyordu. Diğer yandan, Kudüs'ten Antakya'ya uza-

nan bir bölge içinde şövalyeler etkili ve manevra yeteneği yük-sek etkili askeri birimler oluşturmuşlardı. Roma on ikinci yüz-yıl başlarından itibaren, ilk sefer sırasında elde edilmiş toprak-lar yavaş yavaş elden çıkmaya başladıysa da, yürümekte olan bir sistemi durdurmak yerine, var olan durumu korumayı daha akıllıca görüyordu.
Aynı soru, Tapınakçılar için de yinelenebilir örgütün madem bu denli kendine güvenen, mağrur ve inanç sağlamlığı konusunda Kilise'ye dudak büken bir tavrı vardı, niçin Papa'ya hizmet etmeyi sürdürüyordu Yanıtı, Tapınakçıları tarih sah-nesinden silen koğuşturma ve idamlar veriyor zaten. Eğer daha erken bir tarihte, oldukça iddialı bir tavırla kendi Kiliselerini kurduklarını ilan etmeye kalksalardı, o korkunç sonla daha

ön-ce yüzleşeceklerdi. Her türlü komplo ve entrikayı göğüslemeyi garantileyecek bir güce kavuşana dek, Papa'yla iyi ilişkileri sür-dürmek ve kontrollü davranmak, yakın geleceğin reformist bur-juvaları için en akıllı stratejiydi.

Büyük olasılıkla, belli beklenti ve hesaplar içindeydi Tapı-nakçılar. Kudüs'ü bir daha elden çıkmayacak biçimde güvence altına aldıktan sonra, doğuda ve Anadolu'da kalıcı askeri zafer-ler kazanmayı ve böylece, etkinlik ve nüfuzlannı Eski Ro-ma'nın sınırlarına dek genişletmeyi umuyorlardı. Bu sağlandı-ğı anda mit ve kehanetleri gerçekleştirecek, elleri altındaki Ku-düs'te, bütün Batı Dünyası'nı kapsamak üzere Yeni Kilise'yi kuracaklardı belki de. Harold Bayley'nin Rönesans ideolojisini farklı bir gözle incelediği ünlü kitabında, Cathar ve Templar gruplarının böyle bir amaç için güç birliği yapaklarından söz et-tiğine,436 önceki bölümlerde değinmiştik.

Avrupa'nın çileri reformistleri

Yeniden inanç konusuna dönersek; belli bir manastır ge-leneğine ve asetik kültüre sahip Tapınakçılar'ın, Katolik Kilise-

436 Harold Bayley, New Light on the Renaissance, s 14

si'yle aynı inancı bire bir paylaştığını söylemek, bütün bunları dikkate alınca kulağa çok inandırıcı gelmiyor. Kudüs'e geldikle-rinde, içe dönük zenginliği arama idealleri uzantısında yeni bir kilise fikri, tasan düzeyinde bile olsa akıllarının bir köşe-sinde duruyordu mutlaka. Zaten örgüt büyüyüp güçleri arttık-ça ve üstatlar birer burjuvaya dönüşmeye başladıkça, Katolik Kilisesi'nin yanında olmalarını gerektirecek maddi temeller de ortadan kalkıyordu. Onlara gereken, feodal monarşilerin yanın-da yer almış teokratik bir kurum değil, cumhuriyet dokusu için-de yalnızca insanlara inanç hizmederi sunmakla yetinecek, çok daha liberal bir kiliseydi ve bunu düşünecek noktaya gelmiş Tapınakçılar, kendi

ideallerine giden yol üzerinde aynı oluşumu bir ara aşama olarak düşünen Cathar'larla, pekâlâ ittifak ya-pabilirdi. Aziz Bernard ve onun Cistersian biraderlerinin bir za-manlar neler düşündüğü ve neler söylediği, on ikinci yüzyılın son çeyreğindeki Tapınak üstatları için fazla bir şey ifade etmi-yordu artık.

Peki Cathar'lar için din ne anlama geliyordu Derviş ya-şamım öğütleyen Kusursuzların cemaati, Avrupa'nın Finans Lordlanndan oluşan Tapmakçıları hemen kucaklamaya hazır mıydı Bu soruyu yanıtlamaya, Engels'in Cathar'larla ilgili üçüncü saptamasının da hayli isabedi olduğunu söyleyerek baş-layabiliriz Din izlenimi veren mistik unsurlar, aslında bütü-nüyle felsefî ve siyasal bir nitelik taşıyan Cathar hareketini kit-lelere benimsetebilmek için kullanılmış bir aracılık sistemi nin parçalarını oluşturuyordu aslında. Kusursuzlar hiçbir zaman ra-hip ya da din adamı olmadılar; onlar, binlerce yıllık bir ideale bağlı düşünce geleneğinin ve evren kavrayışının üstat filozof-larıydı. Ama Engels'in belirttiği gibi, yığınların yalnızca dinle beslenen kafasına, kendi öz çıkarlarını dinî bir kisve altında sok-mak gerekiyordu.

Bir dinsel dogmanın koşullandıncı etkisini kırabilmek için en iyi yöntem, onun karşısına farklı bir mistisizmle çıkmak; ya-ni yaşam biçimi, erdem anlayışı, ritüelleri ve kendine özgü ter-minolojisiyle, insanların inanç gereksinimlerine seslenmeyi bil-mek olabilirdi ancak. Ortaçağ koşullarında insanları ortak çıkar-

lara dayalı bir ideal çevresinde buluşturmak isteyen, temelde siyasi niteliklere sahip her oluşum, eğer başarıya ulaşmak is-tiyorsa, din görüntüsüyle bir biçimde buluşmak zorundaydı ki, Cathar'lara dek ulaşan binlerce yıllık geleneğin çekirdeğin-de, böylesi unsurlar zaten vardı.

Diğer yandan, hareket içinde yer alan lider ve bilgeler için mistisizm ve

derviş yaşamı, zihni arındırıp konsantrasyona yö-neltmek gibi temel bir işlev de görmekteydi; bu nedenle çile-cilik ve meditasyon, Sibyl'lardan Pythagoras'a, Magna Mater rahibelerinden Mithra üstatlarına dek, düşünceyi ve aklı duru tutmak için, zaman zaman abartılı esrik görüntüleri de içerecek biçimde, düzenli olarak uygulanmıştı. Daha alt derecelerdeki üyeler için üretilmiş, giderek basitleşen içe dönük ritüeller, dua benzeri simgesel anlam taşıyan gizli sözler ve cemaatin bütü-nünü kapsayacak (el sıkışma gibi) özel selamlaşma biçimleri de, harekete aşamalı olarak dahil edilen insanların bağlılık ve aidi-yet duygulannı güçlendirmeye yönelikti. Cathar'lann yaptığı da bundan ibaretti aslında ve tüm bu mistik dekor, din imajını oluşturmaya yetiyordu.

Ancak her şey bu kadar akıla ve kolay açıklanabilir de-ğil tabii. Kusursuzların maddi dünyayla bağlannı kopanp saf-laşma amacıyla uyguladığı oruç ve inzivanın, cinsel ilişki dahil tüm bedensel nazlardan uzaklaşma noktasına vardınlması, Fra-ternis geleneğinin oldukça uzağına düşüyor. Pythagoras mürit-leri aşka ve cinselliğe karşı değildiler; çoğu evlenmişti ya da bir-likte yaşadıkları sevgilileri vardı. Roma'da yaygınlaşan tanrıça bağlantılı tüm Yunan gizem kültleri, kadınla erkeğin cinsel bir-leşmesini doğanın bereketinin bir simgesi olarak görüyor ve kutsuyordu.

Aslına bakılırsa, bahar törenlerindeki esrik kutlamalar sıra-sında Attis kimliğine bürünen ve gönüllü olarak kendini hadım edip yaşamını Kybele tapınağına adayan Galim adlı rahipler dı-şında, cinselliği dışlama düşüncesi, yalnızca Kusursuzlarda çı-kıyor karşımıza. Bu da, cinselliğin kirlenme olduğuna ilişkin temaların, zaman içinde Fraternis gruplarına Doğu'dan, özellik-le de Zerdüşt ve Manişeizm düşüncelerinden, kısmen de Esse-

ne'ler başta olmak üzere Hıristiyanlığın ilk biçimlerinden ithal edilmiş olabileceğini akla getiriyor. Kadın ve erkek Kusursuz-ların cinsellikten

uzak durmalanyla, Katolik rahipler ve manas-tır rahibelerinin süresiz cinsel oruçları arasındaki benzerlik, bu-nun göstergelerinden biri. Sözünü ettiğimiz tensel hazlardan uzak durma düşünce-si, Cathar'ların yalnızca küçük bir bölümünü oluşturan, merkez-deki Kusursuzlar için geçerliydi aslında; dışarıda kalan inançlı kardeşler için böyle bir zorunluluk söz konusu değildi. Tapı-nak Şövalyeleri'ndeyse, en üst düzeydeki üstattan, yeni katılmış acemi şövalyeye dek örgüt içindeki herkes, seksten uzak dura-rak bekâretini korumak durumundaydı. Evliyken tarikata ka-tüanlannsa, kanlarının iznini almaları ve üyelikten itibaren de cinsellikle bağlantılarını tümüyle kesmeleri gerekiyordu.437 Cathar'lann vejetaryenliği, binlerce yıllık eski bir gelenek uzantısında, bedeni saf ve arınmış tutma kaygılarının yanı sı-ra, temel ahlaki (etik) ilkeden de kaynaklanıyordu. 1700 yıl ön-ce Pythagoras'ın da tarikat üyelerine altını çizerek vurguladığı Kan dökmek en büyük suçtur; et ve kandan oluşan canlılar, et ve kanla beslenmemelidir; hayvan öldüren, insan öldürme po-tansiyelini de taşır düşüncelerinin kökeni, daha önce gördüğü-müz gibi neolitik toplumlara ait Tannça Kültü'ydü ve Cat-har'larda vejetaryenlik yalnızca Kusursuzlar'a değil, tüm inançlı kardeşlere öğüdeniyordu. Tapınak Şövalyeleri de ilke olarak Et yeme âdetinin bedeni çürüttüğü düşüncesine sahip olmakla birlikte, savaşçılara, güçsüz düşmemeleri için haftada üç öğün et yeme izni vermişti.438 O dönemlerin Avrupa'sında et yemeyen insanın beslenmemiş sayılacağı düşüncesinin yay-gınlığını ve belki daha önemlisi, ete alternatif beslenme olanak-larının son derece kısıtlı olduğunu da439 akıldan çıkarmamak ge-rekiyor.

437 Piers Paul Reid, a.g.e, s 114

438 Piers Paul Reid, a.g.e, s 115

439 Amerika'nın keşfinden önce Eski Dünya'da, bugün vejetaryen beslenme-nin önemli bir parçasını oluşturan domates, biber, patates, kabak ve tat-lı mısır gibi birçok bitki bilinmiyordu.

Mecdelli Meryem mi, Tanrıça Mari mi

Modern dönemde, Avrupa'nın dinler tarihiyle ilgili araştır-ma yapan kimi uzmanlar, çeşitli grupları kategorize etmeye ça-lışırken kullandıkları yöntem ve şemaları Cathar'lara da uygula-maya kalkınca, Cathar Hıristiyanlan gibi gerçeğin oldukça uzağına düşen, yanıltıcı çağrışımlara sahip bazı nitelemeler ortaya çıktı. Cathar Hıristiyanlan gibi. Kimileri de, Ortaçağ'a ilişkin dağınık anlatılardaki ayrıntıları bir araya getirerek bunlar üzerinden genellemelere varma yolunu seçtiler ve Cathar'lann Gerçek Hıristiyanlar olduklarını yazdılar. Efsanelerle besle-nen ve Hıristiyan geleneğinin koşullayıcı etkisinden kurtulama-yarak, aykırı tavır almaya çalışırken bile o geleneğin arketip-lerine koltuk değneği gibi yaslanan komplo teorileri üreticile-ri de benzer bir yol izledi. Bunlara göre îsa gerçekten yaşamış tarihi bir kişilikti; Maria Magdalena ile evlenip çocuk sahibi ol-muş ve Avrupa'da gizlenmişti; Merovenj hanedanı bu soyun devamıydı ve Cathar'lann Magdalena figürüne bunca saygı gös-termelerinin ardında, kutsal kana duyduktan bağlılık vardı.

Fantezilerden uzak durup ayağını sağlam basmak isteyen-ler bile, Cathar inananın, belli temel noktalarda Katolik Kilise-si'yle ters düşmüş bir Hıristiyanlık varyantı olduğunu düşün-me eğilimini benimsediler; çünkü, ayrı ve bağımsız bir din görüntüsünü destekleyecek verilere rastlanmamışa. Hiyerarşik bir ruhban sınıflan ve örgütlenmeleri yoktu, kiliseleri yoktu, otantikliğine güvenilir bir kutsal kitapları bulunamamıştı. Yani Cathar'lan Yahudi, Hıristiyan ve İslam dinleriyle karşılaştıracak şematik bir benzerlik gözlenmediği gibi, pagan olduklarını gösterir bir ize de rastlanmamıştı. O halde, bazı ilahiyatçılara göre Monofizitlik, Nasturilik gibi Hıristiyan sapmalanyla ay-nı kategori altında ele alınmalıydı.

Oysa baştan beri temel ilke ve kavramlarını izleyip gördü-ğümüz gibi Cathar'Iık, evrene, dünyaya ve insanlığa bakışıyla, açıkça Hıristiyan düşüncesine baştan aşağı karşıt bir felsefe üzerine kurulmuştu; ondan

çok daha eski bir geleneğin uzantı-sıydı ve Maria Magdalena da, Mesih'ten çocuk sahibi olmuş

bir fâniden çok daha derin anlamlar içeriyordu Cathar'lar için. O, bütün insanlığın ve dünyadaki yaşamın Anne'siydi; maddi değil, spiritüel bir varlığa sahipti; Monad'm (Birlik) hizmetin-deki, koruyucu ve gözetici dişil ilahi varhktı. Yani binlerce yıl önce bilinen adıyla, Ana Tanrıça ya da onun spiritüel bir yan-sıması.

Maria Magdalena ya da Mecdelli MeryenV'in Hıristiyan öğretisindeki kimliğine baktığımızda, fazlasıyla kafa karıştırıcı unsurlara rastlıyoruz. Maria ya da Mari adı, incil'de (Yeni Ahit) dört farklı kişilik için kullanılıyor. Birincisi, isa'yı dünya-ya getiren Bakire Meryem; ikincisi, Isa tarafından bağışlanıp tövbe eden günahkâr Meryem440; üçüncüsü, isa'nın ölüyken dirilttiği Lazarus'un kız kardeşi Betanyalı Meryem441 ve dör-düncüsü de Isa tarafından içindeki cinlerden kurtarıldıktan son-ra havarilerin arasına katılan Mecdelli Meryem.442 Bunların içinde yalnızca Bakire Meryem'in kimliği net; diğer üç Meryem ise sürekli birbirine karıştırılıyor ve tanımlanmaları konusunda Hıristiyan dünyasında çok sayıda farklı görüşün dolaştığına ta-nık oluyoruz.

Doğu'daki Ortodoks Kilise Betanyalı Meryem'le Günah-kâr Meryemin aynı kişi olduğu açıklamasını getirirken, Mec-delli Meryem'i bunlardan ayrı tutmayı yeğledi. Katolik Kilise-si'yse, altına yüzyılda Papa I. Gregory'nin incil'deki üç Mer-yem'in de aynı kişi olduğu yolundaki resmi saptamasıyla, kim-likleri birleştirme yolunu seçti. Daha sonraları, Yuhanna Inci-li'nde zina yaptığı için taşlanarak öldürülecekken Isa tarafından kurtarılan ve adı zikredilmeyen bir diğer kadının443 da bu Mer-yem olduğu görüşü ağırlık kazandı.

Yani sözü edilen kadın hem günahkârdı, hem havari; hem Betanyalı'ydı, hem Mecdelli; hem içinden yedi tane cin çıkarılmıştı, hem de taşlanarak

öldürülmek istenmişti. Bütün

440 Luka, 7 36-50
H Luka, 10 38-42 ve Yuhanna, 11 1-2
442 Luka, 9 2-3
443 Yuhanna, 8 2-11

bu karmaşa bir yana bırakılıp, İsa'nın annesinin de adının Mer-yem olduğu dikkate alındığında, bir başka soru daha ortaya çı-kıyordu Birinci yüzyılın Aramice konuşan Yahudileri arasında bu kadar yaygın ve popüler bir ad mıydı Meryem

Eldeki veriler, bunun tersini gösteriyor. Hatta daha da ge-rilere gittiğimizde, Arami dilindeki Meryem'in İbranice'deki karşılığı Miryam'ın da yaygınlık bir yana, çok ender rastlanan bir ad olduğunu fark ediyoruz. İçinde binlerce ad geçen eski Ahit'te Miryam adına yalnızca bir kez rastlanıyor Musa ve Ha-run'un kız kardeşi kimliğiyle.

Sami dillerine Miryam ya da Meryem olarak ithal edilen adın (orijinali olmasa bile) daha eski- bir örneği, Eski Mısır'da çoğunlukla tapınak erbabı ya da yöneticiler için kullanılan Me-ri-Amon (Amon'un Sevdiği) ya da daha yaygın ve genel biçi-miyle kısaca Meri (Sevilen). Firavun ve eşlerinin yanı sıra, özellikle tapmak başrahibelerine verilen bir unvan olarak da Meri sözcüğüne rastlıyoruz Meri-lset ya da Meri-Hathor gibi.

İlginç bir biçimde, Mezopotamya'nın kuzeybatısında bulu-nan, insanlık tarihinin en eski kentlerinden biri de aynı adı ta-şıyor. Günümüzde Tel Hariri adıyla bilinen ve Sümer uygarlı-ğının batı sınırındaki son kent olan Mari bu. Hem Sümer, hem de Akat uygarlıkları sırasında bölgenin en önemli kentle-rinden biri olan Fırat kıyısındaki Mari, gücünü ve görkemini İsa'dan önce üçüncü binyıl başlarında elde etmişti ama ilk yer-leşimin

başlangıcı, yaklaşık lö 5000'lere dek geri gidiyordu; ya-ni Ana Tanrıça kültünün bölgede altın çağını yaşadığı günlere. Mani'deki en eski buluntularda, bu kültün izlerine sıkça rastla-mak mümkün. Daha geç döneme ilişkin yapılar arasında en bü-yüğünün Iştar tapınağı olması, tanrıça inancının Sümer ve Akat dönemlerinde de varlığını koruduğunu gösteriyor. Mari adının Sümer ve Akat dillerinde ne anlama geldiğine ilişkin bi'r bilgi yok; büyük olasılıkla kentin çok daha eski sakin-lerinin konuştuğu bir dile aitti bu sözcük. Bağımsız bir kent devletiyken, fetihler ya da anlaşmalar aracılığıyla Sümer birliği-ne dahil olmuştu ama adı çok daha eskilere dayanıyordu. Suri-

ye ve Filistin'i içeren bölgenin bilinen en eski ve en saygın tan-rıçası, Anat'la bağlantılı bir ada Mari-Anat.
İster Mezopotamya'daki Mari kentinden, ister Eski Mısır dilindeki Meri sözcüğünden kaynaklansın, Maria (Meryem) adının en eski örnekleri, son derece açık biçimde sevilmekle ve tanrıçayla ilgiliydi. Peki bu durumda Maria Magdalena da, MecdePin Sevilen Tanrıçası gibi bir şey mi oluyordu, yoksa Magdalena sözcüğünün ardında da başka bir şeyler saklı ola-bilir miydi
Feminist yazar Barbara Walker, ikinci seçeneğin doğru ol-duğu görüşünde. Yani Magdalena (Mecdel) sözcüğü, Galile Denizi (Taberiye Gölü) kıyısında bir zaman var olduğu söyle-nen bir balıkçı kasabasının adından değil, birinci yüzyıl başla-rında Yahuda hükümdarı Herod'la evlenen bir başrahibenin gö-rev yaptığı ünlü bir tapınaktan geliyordu. Kraliçe Mariamne'nin yönetimindeki, üç büyük kuleye sahip, görkemli Magdala'dan444. Söz konusu tapmak, üçüz tanrıça Mari-Anna-tştar için inşa edilmişti ve hem bu tanrıça, hem de onun başrahibeliğini yürü-ten kraliçe, Magdala'h Mari adıyla anılıyordu.445 Bir başka deyişle Maria Magdalena, încil'den çok daha eski belgelere ve bazı gnostik yazımlardaki kayıtlara

göre, isa'nın mezarından kaybolup dirildiğini havarilere bildiren Mecdelli Meryem ad-lı yoksul köylü kızı değil, Magdala adlı tapınağın sevilen tanrı-çası Mari-Anna-lştar'dı!
Maria Magdalena kültünün, çok erken bir tarihten, büyük olasılıkla Hıristiyanlık öncesinden beri Güney Fransa'daki Pro-vence'de tanındığı biliniyor. Dolayısıyla Cathar'lar Maria'ya saygılarını sunarken, İncil'deki Mecdelli Meryem'e değil, tari-hin bilinen en eski tanrıçasına sesleniyorlardı. Tıpkı SibyPlar, Pythagoras ve diğer Fraternis grupları gibi.

444 Magdalanın sözlük anlamının Kule olması da bu görüşü doğruluyor.
445 Barbara G. VValker, The Women's Encyclopedia of Myths and Secrets, s 565

Aklin ve GİzemIn DIrIüşI

Baphomet'in şifreli kimliği

Papalık izniyle haklarında soruşturma açıldıktan hemen sonra, Tapınakçılar hakkında düzenlenen iddianamede, şövalye-lerin şato ve karargâhlarda gizli ayinler düzenlemekle ve bu ayinlerde Baphomet adlı bir idole tapmakla suçlandıklarını görmüştük. Duruşmalar sırasında tanıklık edenlerden bazılarına göre bu idol, bütün üyelerin büyük saygı gösterdiği, üç farklı yüzü olan, kadın bedenine sahip bir insan başı biçimindeki ga-rip bir heykeldi. Kimileri bu üç insan yüzünün her birinin üze-rinde, keçi ya da boğayı andıran boynuzlar bulunduğunu, dola-yısıyla Tapınakçıların alenen Şeytan'a taptıklarını iddia et-mekteydi.
Ancak bütün bu gürültüye karşın Baphomet adının anlamı-nı kimse bilmiyordu; ne Engizisyon sorgucularının bir fikri var-dı bu konuda ne de suçlamayı yapanların. Sözcük, tanınan ve bilinen bir dile ait değilmiş gibi duruyordu ve bu nedenle hiç-birinin geçerliliği kanıtlanamayan çok sayıda farklı (ve inandırı-cılıktan oldukça uzak) iddia atılmıştı ortaya.

Bunlardan bazıla-rına daha önce değinmiştik.

idamlar gerçekleştirilip binlerce örgüt üyesi yakıldıktan sonra bile Baphomet adının niteliğiyle ilgili muamma varlığını korudu. Bilmecenin tam olarak çözülebilmesi için, ala yüz yılı aşkın bir süre geçmesi gerekecekti.

1948 yılında hayvanlarını otlatırken Kumran yakınlarında bir mağaraya giren genç bir çoban, toprak kaplar içinde rulo ha-linde saklanmış, üzerlerinde kutsal yazmalar bulunan çok sayı-da deri parçası bulup yetkililere durumu haber verdiğinde, ar-keoloji dünyasının yirminci yüzyıldaki en büyük buluşu da su yüzüne çıkıyordu. Kısa bir incelemeden sonra, Kumran'da bu-lunan belgelerin ikinci yüzyıla, belki de daha eskilere ait kutsal metinler olduğu anlaşıldı, incil derlemelerinde yer almayan, ama eldeki en eski incil'in bile oldukça öncesindeki bir döneme ait bu paha biçilmez belgelere, uzmanlar tarafından Ölü Deniz Yazmaları adı verildi, izleyen yıllardaki araştırmalar sırasında, bunların Ölü Deniz yakınlarındaki mağaralarda inzivaya çekilen,

dışlanmış ve baskıya uğramış bir mezhebe ait oldukları yavaş yavaş ortaya çıktı ve deşifre işlemleri ilerledikçe yazmalardaki-lerin, kasıtlı olarak Kutsal Kitap dışı bırakılmış metinler olduk-ları anlaşıldı.

Ölü Deniz Yazmaları üzerinde çalışan uzman bilim adam-larından biri olan Hugh Schonfield, dönemin yazmanlannca kullanılmış şifreleme yöntemleri üzerine de bilgi sahibi ve de-neyimliydi; bu sayede, metinlerde yer alıp diğer uzmanlar tara-fından okunamayan bazı sözcükleri çözmeyi başardı. Bunlar, ge-nellikle, Atbash Şifresi olarak bilinen bir yöntemle kodlanmış pasajlardı.

Kabaiistik grupların yazmanları, ehil olmayanların okuma-malarını istedikleri kutsal belgeleri, ancak kendilerinin bildiği bir kriptoya bağlı kalarak yazıya geçiliyorlardı. Genel olarak, harflerin belli

ilkelere göre birbirlerinin yerine kullanılması üze-rine kurulu kodlama sistemleriydi bunlar. Atbash da, aşağı yukan isa'dan önce beşinci yüzyılın başlarından itibaren İbrani alfabesine uyarlanıp çeşidi gruplarca kullanılmış bir tür Kaba-iistik şifreleme yöntemiydi. Oldukça basit bir temel ilkeye da-yanmaktaydı Alfabedeki ilk harfin yerine son harf, ikinci har-fin yerine sondan ikinci harf, beşinci harf yerine sondan beşin-ci harf kullanılması gibi. Schonfield, oldukça aşina olduğu bu yöntem sayesinde ölü Deniz Yazmalarında çözülememiş par-çalan gün ışığına kavuşturmayı başarmıştı.

Schonfield, altmışlı yılların ortalarında, Ortaçağ sapkın gruplarının tarihini, özellikle de Tapınak Şövalyeleri'ni incele-diği ve Baphomet adının etimolojik köklerini araştırma çabalan içine girdiğinde, birden aklına bu sözcüğe Atbash şifresini uy-gulamak geldi. Sesli harflerin olmadığı İbrani alfabesinde Bap-homet, Bet-Pe-Vav-Mem-Taf harfleriyle yazılıyordu. Bu harfler Atbash'daki karşılıklanyla değiştirildiğindeyse, şöyle bir dizilim çıkıyordu ortaya Sin-Vav-Pe-Yud-Alef'. Yani, doğru okunuşuyla, Sophia; gnostitlerin bilgelikle özdeşleştirdiği tannça!

Dr. Schonfield'in buluşu, kısa sürede büyük yankılar yarat-tı ve hemen tahmin edilebileceği gibi, ortodoks bilim adamları-

mn inatçı itirazlarıyla karşılaştı. Yunanca bir sözcük olan Sop-hianın, ibrani alfabesi kullanılarak yazılmış olması inandırıcılık taşımıyordu bazı akademisyenlere göre. Baphomet'i oluşturan harflerin Atbash anahtanyla açjldığında Sophia sözcüğünü ortaya çıkarması da, rastlantıdan ibaretti!

Aslına bakılırsa, Kudüs'te görev yapmaya başladıktan son-ra, gnostik guplann yüzyıllar boyu varlığım koruduğu Suriye ve Antakya gibi gizem merkezlerine sık sık yolculuklar yapan Ta-pınakçılar'ın, bir biçimde Sophia kavramıyla tanışıp ondan et-kilenmiş olmalarında şaşırtıcı hiçbir

yan yok. Üstelik Bapho-met'i -doğrudan doğruya bilgelikle ve o bilgeliğin tanrıçası olan Sophia ile bağdaştıran, Atbash şifresi dışında başka ipuçları da bulmak mümkün

Sözcüğü Bapho Metis olarak iki parçalı bileşik isim ola-rak düşündüğümüzde de karşımıza bilgelik tanrıçası Sophia çı-kıyor Bapho, vaftiz demek. Metis ise, Yunan mitolojisinde Hermes'in (Merkür) ve ilahi bilgeliğin tanrıçası olan dişi Ti-tan'ın adı. Avusturyalı oryantalist Baron Joseph von Hammer bu durumda Baphomet'in, Metis'in Vaftizi olarak da deşifre edilebileceğini ve kastedilen ilahi kişiliğin Sophia olması gerek-tiğini, Schonfield'in Atbash deşifresinden yaklaşık 150 yıl önce söylemişti.4

Kısacası, tıpkı Cathar'lar gibi, Tapınakçılar da birincil ni-teliğinin bilgelik olduğunu düşündükleri bir tanrıça kavramına, fazlasıyla aşinaydılar. Zaten Baphomet'le ilgili suçlamalar sıra-sında tanıklar tarafından sürekli yinelenen, başında üç farklı yüzü olan ve kadın bedenine sahip idol betimlemesi de fazla-sıyla Üç Yüzlü Tanrıça Hecate'yi anımsatıyordu.

iki grubun arasında maddi temellere (feodaliteye karşı bur-juvazinin yanında yer alma), inanca (saflık kaygısı, derviş yaşa-mı ve tanrıçaya bağlılık) ve siyasi eğilime (reformizm ve cum-huriyetçilik) ilk bakışta fark edilemeyen oldukça temel ortak noktalar olması,, daha on dördüncü yüzyıl başlarından itibaren farklı çevrelerce yinelenen Tapınakçı - Cathar ittifakının, hiç

4+6 Richard Payne Krigbt, Discourse on the Worship of Priapus..., s 202

de göründüğü^ kadar komplo teorisi olmadığını koyuyor orta-ya. Ne zaman başladığı, nasıl yürütüldüğü ve ne düzeyde oldu-ğu konusunda bir fikir yürütmek oldukça zor olsa da, böylesi bir yakınlığın varlığından kuşkuya düşmek için neden yok. Art-hur Guirdham, iki grup arasındaki ilişkilerin,

Cathar'lara karşı düzenlenen Haçlı Seferleri sonrasında ve olasılıkla da Engizis-yon döneminde yoğunlaşmış olabileceğinden söz ediyor Tapmak Şövalyeleri'nin büyük bir bölümü, Languedoc bölgesinden seçilmişti. Albigens savaşlarının her yönüyle bittiği 13. yüzyıl ortalanndaysa, yeni kaydedilen şövalye sayısında cid-di bir şişkinlik ortaya çıktı.447

Cathar'lara açıkça destek çıkmamakla birlikte Haçlı ordusu-na katılmayarak bu olayların dışında kalmaya çalışan Tapınak-çılar'ın, katliam ve Engizisyon baskılarının iyice yoğunlaştığı günlerde, zor durumdaki bu gruplarla gizli bir şövalye daya-nışması içine girmiş olmaları mümkün. Kimliği deşifre olma-mış Cathar'larm Fransa'da kuşku uyandırmadan varlıklarını giz-leyebilmelerinin belki de en sağlam yolu, yeni üye görüntü-süyle Tapınak Şövalyeleri'nin koruyucu kanatlarının altına gir-mekti.

İşkence ve yakılma tehdidi altındaki insanlara, hele görüş ve inançlar bu denli yakın olunca, Tapınakçıların en azından bir tür sığınak sağlamış olmalarını anlamak zor değil. Ama iddi-alar, bunun çok ötelerine uzanmış durumda. Özellikle de Mont-segur'dan kurtulan bir avuç Kusursuz'un, çok değerli ve gizli bir hazine ile birlikte kaleden kaçtıktan sonra, şövalyelere sı-ğınmış oldukları tezleri, bizi şu anda fazlasıyla yakından ilgilen-diriyor.

Her şeyden önce, şunu söylemek gerek Eğer gerçekten bu insanlar, yanlarında resmi otoritenin eline kesinlikle geçmemesi gereken değerli bir yükle birlikte sessizce oradan uzaklaşma-yı başardıysa (ki böyle olduğuna dair hemen hiçbir kuşku yok) Avrupa toprakları üzerinde saklanmak üzere yanlarına gidebile-

447 Arthur Guirdham, The Great Heresy History and Beüefs of Cathars (Aktaran Graham Hancock - Robert Bauval, a.g.e, s 322)

çekleri tek kurum, Tapınak Şövalyeleri'ydi. Salt bu dört Ku-sursuz'un dikkat çekmeden güvenli bir biçimde Montsegur'dan uzaklaşabilmesi için, Pierre-Roger dahil onca insan yaşamlarını verdiklerine göre, hem hazineyi kaçırma görevini üstlenmek üzere seçilen kişilerin, hem de taşıdıkları yükün son derece 513 özel ve değerli olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Büyük ola-sılıkla bu kaçanlar, hareketin önde gelen liderleriydi. Yükleri de, daha önce değindiğimiz gibi, altın ya da mücevher gibi sıradan maddi zenginlikler değil, paha biçilemeyecek ve uğruna Montsegur'dakilerin ölümü kabullenecekleri kadar değerli bir şey olmalıydı. Bir daha elde edilemeyecek, eşi ya da kopyası ol-mayan belge, doküman ya da kitap gibi bir şey.

Cathar'ların Gizli Kitabı olarak bilinen belgenin, Bogo-mil liderleri tarafından Fransa'ya gizlice getirildiğine; bunun orijinalinin de büyük olasılıkla Doğu Anadolu'daki Paulisyen li-derlerinin elindeki Kutsal Kitap olduğuna değinmiştik. Fran-sa'daki Poitiers Üniversitesi'nden Profesör Edina Bozoky, söz konusu kitabın Interrogatio Iohannis (John'un Sorgusu) adlı eski bir gnostik metinle bağlantılı olduğunu düşünüyor. John'un Gizli Kitabı adıyla da bilinen bu metnin eski kopyalarından birine, Mısır'da bulunan ve elimizdeki en geniş gnostik yazı koleksiyonunu oluşturan Nag Hammadi Kütüp-hanesinde rastlanmıştı; şu anda çok sayıda farklı versiyonunun değişik dillerdeki çevirilerini de kitapçılarda bulmak mümkün. Mesih ile havarisi John (Yuhanna) arasında, ilahi düzen, evre-nin yapısı ve yaratılış üzerine sürüp giden diyalogları içeren bu küçük kitapçığın, gnostik düşünce üzerine araştırma yapanlar için belli bir değeri olduğu söylenebilir. Ancak başkalarının eli-ne geçmemesi kaygısıyla, uğruna ölümün göze alınacağı kadar gizli ve önemli olmadığı da son derece açık. Montsegur katliamını izleyen Engizisyon terörü sırasında, evlere yapılan baskınlarda bu metnin birkaç kopyasının da ele geçtiğini ve ar-şivlendiğini biliyoruz; sözgelimi bir tanesi bugün Carcassc-ne'daki eski Engizisyon arşivinde, sergileniyor hâlâ. Demek ki, John'un Gizli Kitabı pek öyle eşi benzeri olmayan ve bü-yük riskler üstlenilerek Montsegur'den kurtanlması gereken bir

belge değildi; kent ve kasabalardaki gnostiklerin evlerinde bile bulunabiliyordu.

O halde, neyi kaçırıp saklamak istemiş olabilirdi kaleden kaçanlar Çeşitli kentlerdeki üyelerin, Kusursuzların ve casus-ların adlarının yer aldığı bir listeyi mi Düşman eline geçmesi istenmeyen böyle bir belge, bunca zahmete girilmeksizin kalede de yakılıp imha edilebilirdi. Yalnızca ehil olmayanlardan koru-mak değil, aynı zamanda kesinlikle saklamak ve ellerinde tut-mak istedikleri bir şeyi kaçırma çabasındaydı Cathar'lar. Değer ve anlam olarak, Sibylline Kitapları kadar kritik öneme sahip bir hazineyi.

Roma tarihinde iz sürerken, Sibylline Kitapları'nm ÎÖ 83'teki iç savaşta Capitol'de çıkan bir yangın sırasında tümüyle yok olduklarından ve yerlerine yeni belgelerin ikâme edildiğin-den söz etmiştik. Resmi belgelerdeki kayıtlara göre, tarihin bi-ze söylediği buydu. Sulla'nın emriyle koleksiyonu yeniden oluş-turma hazırlıklarına girişen Sibylline Kurulu'nun, bu amaçla ül-kenin dört yanını gezdiğine değinmiştik. Şimdi bu noktada bel-ki biz de, kışkırtıcı görünen bir sorunun üzerine giderek, komplo teorileri üretmeyi deneyebiliriz Acaba kitapların ori-jinalleri gerçekten bütünüyle yanıp yok olmuş muydu, yoksa Cumhuriyet rejiminin ciddi biçimde tehlikeye girip, diktatörlü-ğe doğru sürüklenmekte olduğunu gören eski Kardeşlik üyele-ri, başkalarının eline geçmemesi için orijinalleri güvenli bir ye-re sakladıktan sonra, bunların yanıp kül oldukları hikâyesini mi uydurmuştu Yerine koydukları derme çatma koleksiyon yalnız-ca göstermelik bir şey miydi Caesar, Antonius ve Augustus, orijinallerle az çok benzerlik taşıyan ama aslında büyük bir gizlilik içinde kurul üyeleri tarafından uydurulmuş ya da der-lenmiş kitaplara bakıp, orijinalleri hiç görmedikleri için aradaki farkı

anlayamamış olabilirler miydi

Ne kadar spekülatif görünürse görünsün, bu tezin arkasın-da da yabana atılamayacak dayanaklar bulunduğunu söyleyebi-liriz. Her şeyden önce, yüzyıllar boyunca Cumhuriyet'in en önemli gizli belgesi kabul edilerek dikkatle korunmuş bir ki-tap koleksiyonunun, son derece gerilimli iç savaş ortamı sırasın-

da güvence altına alınmayıp, kolayca yanıp yok olduğuna inan-mak zor. Kurul üyeleri, Roma'da kanlı sokak çatışmalarına dek varan huzursuzluklar sırasında, güvenliğini sağlamakla yüküm-lü oldukları belgeleri geçici bir süre için tehlikeden uzaklaştı-racak zamanı bulamamışlar mıydı Olağanüstü koşullar ve en kötü olasılıklara karşı, kitapların el yazması birer kopyasını çı-karmayı düşünemeyecek kadar tedbirsiz olabilir miydi bu in-sanlar

Bu yöndeki kuşkuları daha da artıracak ipuçları, Juli-anus'un imparatorluğu dönemine ait kayıtlarda karşımıza çıkı-yor. Augustus'un ölümünden sonra devlet geleneğinden dışlan-maya başlayan Sibylline Kitaplarına son başvurunun, Roma yangını sırasında Neron tararından yapıldığını biliyoruz; onu iz-leyen yaklaşık üç yüz yıl içinde resmi belgelerde bu kitaplara ilişkin tek bir kayıt yok. Ancak bu oldukça uzun kesintinin ar-dından, Julianus'un iktidara gelişiyle birlikte, Sibylline Kitapla-rı yeniden ortaya çıkıyor. Bu süre içinde işlevini yitirmiş ve or-tadan kaybolmuş dccemviri sacris faciundis, yani Sibylline Ki-taplarından sorumlu kurul da, Julianus tarafından yeniden ör-gütlenip etkinliğe kavuşturuluyor.

Bu noktada sorulması gereken soru şu Fraternis destekli Julianus, defalarca üretilmiş sahte koleksiyonlardan birini mi büyük bir ciddiyetle bu kurula emanet ediyordu, yoksa uygun zaman gelinceye dek güvenli bir yerde koruma altına alınmış, orijinal kitaplar imparatorun elinde miydi

Julianus gibi eğitim-li, kutsal metinleri, tarihi ve klasikleri çok iyi bilen, donanımlı bir aydının, sahteliğini bildiği bir belgeler külliyatını ciddiye al-dığını düşünmek hiç inandırıcı değil. Bu durumda ya gösteriş yapmak için, düzmece olduklarını bile bile o kitapları yeniden Roma devlet yapısının bir parçası haline getirmek istemişti ya da bu kez elinin altında gerçekten otantikliğine güvendiği, ori-jinal Sibylline Kitapları vardı. Ben, ikinci seçeneğin doğru ol-duğunu düşünüyorum.
Julianus'un, hem hocası hem de yakın dostu olan Maximus aracılığıyla Kaide Kitaplarımn orijinallerini okuma olanağı bulduğuna daha önce değinmiştik. Birçok uzman, bu koleksi-

yonla Sibylline Kitapları'nın aynı kaynaktan beslendikleri görü-şünde. David Pingree, Julianus döneminde Roma'da bir hayli önemsenen Kaide Kitapları'nın sahte olmayıp, büyük olasılıkla Harran, Arbela ve Aparnea'daki çok daha eski kaynaklardan derlendiğini ve Sibylline Kitapları'nın da bu koleksiyonla bağ-lantılı olabileceğini düşünüyor.448 Julianus döneminde doğuda Antakya'nın, batıda da Gal-ya'nın kapsamlı bir kültürel reform için merkez olarak belirlen-diğini; bu büyük seferberlik sırasında her iki bölgede büyük kü-tüphaneler kurulup, önemli klasiklerin bir araya getirildiğini; yeni dönemin Fraternis gruplarında nasıl bir heyecan yarattığı-nı ve Libanius gibi aydınların Julianus'un iktidara gelmesini dünyanın özgürlüğü yolunda atılmış bir adım olarak gördük-lerini de anımsarsak, Sibylline Kitapları'nın, kadim ve orijinal biçimiyle yeniden ortaya çıkmış olabileceği kanısı da güçleniyor bir anda. Fraternis, ilk kez kendi içinden bir imparator çıkara-rak gücü bütünüyle eline almayı başarmıştı; bir altın çağ bek-lentisi ve coşkusu giderek güçleniyordu. O halde, yüzyıllar bo-yu Roma'ya Altın Çağ'ın garantisini verdiğine inanılan Sibyl-line Kitapları'nın gizlendikleri yerden çıkarılması için bundan daha uygun bir zaman olabilir miydi

Julianus'un Galya'mn güneyine özel bir önem vermesi; da-ha imparatorluğu öncesinde bile orada büyük ilgi görüp çok sa-yıda yandaş bulması ve Albi'nin de içinde bulunduğu bölgeyi büyük reformunun merkezlerinden biri olarak düşünmesi, Cat-har bağlantısını da anlaşılabilir kılmaya yetiyor Eğer gerçek Sibylline Kitapları bir biçimde saklanıp, Julianus döneminde yeniden ortaya çıktıysa, bu koleksiyonun bir kopyası da Galya sınırları içinde, muhtemelen de Albi'de saklanıp korunmuş ola-bilirdi. Bir başka deyişle, Cathar'lann Gizli Kitabı, belki de özenle saklanan Sibylline koleksiyonundan başka bir şey değil-di. Eğer durum gerçekten böyleyse ki, buna inanmak için yete-rince neden var, Montsegur kalesinden kaçırılan değerli hazi-ne, ünlü Sibylline Kitapları olmalıydı! Evrenin gizemlerini,

448 David Pingree, The Legacy of Mesopotamia, s 52

Aklin ve CIzemIn DIrIlIşI

dünyanın ve insanlığın binlerce yıllık bilinmeyen tarihini içeren bu eşsiz kayıtlardan başka hangi kitap ya da belge, ehil olma-yanların eline geçmemesi uğruna onca insanın ölümü göze alı-nacak kadar değerli olabilirdi

Somut belge yok; eldeki veriler de son derece yetersiz. Bu durumda, Sibylline Kitapları'nm Fraternis tarafından orijinal biçimiyle korunup ilkin Julianus'a, onun aracılığıyla Cathar'lara ve nihayet Montsegur faciası sonrasında da Tapmakçılara akta-rıldığını bilimsel olarak kanıtlamak mümkün değil. Ancak bu sınırlı bilgiler uzantısında yapılacak bir fikir yürütmeyle, söz konusu olasılığın göz ardı edilemeyecek denli yüksek olduğunu düşünüyor ve bunun bir bulgu falan değil, yalnızca güçlü bir kanı olduğunun alanı çizmek istiyorum. O gece dört Kusur-suz gizlice Montsegur dışına süzülerek, orijinal Sibylline Kitap-ları ya da ona eşdeğer, aynı nitelikte bir başka önemli kitap ko-leksiyonunu (sözgelimi Hermes'in Tablederi ya da Fenikelilerin Gizli Kitapları) kurtarmayı

başardı. Sığınabilecekleri ve güçbir-liği içine girecekleri tek bir müttefik adayı vardı Tapmak Şö-valyeleri. Örgütle görüşmeye böylesi değerli bir belgeyi yanla-rında götürerek gitmeleri durumunda, ellerinin de bir hayli güçlenmiş olacağını söylemeye gerek yok. Kısacası Fraternis yelpazesi altındaki en büyük gruplardan biri, sanıldığı gibi bü-tünüyle yok olmamış; on ikinci yüzyılın ilk yansında Tapınak-çılarla güçbirliğine giderek, binlerce yıllık ideali de bu şemsiye altına taşımıştı.

Bu buluşma, Tapınak Şövalyeleri'ni kendiliğinden bir sü-reç içinde, çok fazla ortak değeri paylaştığı Fraternis cephesine entegre ederken, ağır ve sabırlı bir öğrenim sürecini de bir biçimde içermiş olmalıydı. Büyük Üstat ve üst dereceli liderler tarafından bütün kitaplar ve belgeler okunacak; çok az bir par-çasına aşina oldukları binlerce yıllık bir gelenek ve kültürel mi-ras öğrenip, özümlenecekti. Büyük bir olasılıkla bu süreç daha tamamlanamadan da, Papa ve Fransa Krallığı'nın gazabı, şöval-yelere yöneldi.

Tapınakçılar, hiç hesapta olmayan, beklemedikleri bir sis-tematik saldırı ile acımasızca yok edilme sürecine girdikten

sonra, daha önce Cathar'lar aracılığıyla bir biçimde tanıştıkları ve haberdar oldukları, ama ciddi biçimde paylaşmadıktan bir ideali ve misyonu da ansızın üstlenmek durumunda kalmışlar-dı, îskoçya'daki ilk yüzyılları boyunca ilkin kendileri öğrenerek özümleyip, sonra yavaş yavaş çevrelerine iletmeye başlayacakla-rı; göz kamaştırıcı bir birikimi ve çok sayıda trajik hikâye çev-resinde örülmüş uzun soluklu mücadeleleri içeren, yaklaşık beş bin yıllık geçmişe sahip bir idealdi bu. Sabırla, dikkatle, gizlilik içinde ve özveriyle yürütülmüş bir misyonun son aşamalarında, kaderin bir cilvesi sonucu, onlar da etkin rol oynamaya baş-lıyorlardı. Sibyl rahibelerinden Pythagoras'a, Roma Cumhuri-yetçileri'nden Dönek Julianusa ve gizem kültlerinden Cat-har'lara dek uzanan, aklın ve

sağduyunun yönetiminde, evre-nin ilahi kurallarına uygun, adil ve özgür, yeni bir toplum dü-şünü paylaşan etkin gruplardan biri haline gelmekteydiler artık.

Aşağı yukarı bütün Avrupa'da ilkin Cathar'lar ve müttefik-leri, hemen ardından da Katolik Kilisesi'nin en güçlü şövalyelik örgütü durumundaki Tapınakçıların, Fransa Monarşisi ve Papa-lık işbirliği sonucu Engizisyon tarafından ezilip yok edilmeleri, gücü ve otoriteyi elinde tutanların hiç şakaları olmadığım bir kez daha net biçimde ortaya koymuştu. Eğer Papa'nın gözde şöval-yelerinin başına bunlar gelebiliyorsa, Avrupa'da kimse güvende değil demekti. Fransa'nın doğusunda ve Almanya'da Walden- se'ler, italya'da Patarini gruptan ve Balkanlar'da Bogomil dü-şüncesinin son kalıntılarım oluşturan küçük cemaatler, birer bi-rer ortadan kaldırıldı; teokratik yapıya karşı direnç, bu terör yar-dımıyla büyük oranda kırıldı. Benzeri gelişmeler yalnızca Hıris-tiyan Avrupa'da ve Bizans'ta değil, on beşinci yüzyılda İslam dünyasında da, aşağı yukarı aynı görüntülerle ortaya çıkacaktı.

Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra, on dördüncü yüzyıl başından itibaren Anadolu'yu egemenlikleri altına alan Osmanlılar, Trakya ve Balkanlar'ın doğusuna da uzanarak yavaş yavaş Bizans'ı köşeye sıkıştırmaya başlamış; düzenli ilerlemele-ri yalnızca 1402'deki Ankara Savaşı'nda yenik düştükleri Moğol akınları sırasında kesintiye uğramıştı. Anadolu'yu kısa bir süre denetimi altında tutan Moğol hükümdarı Timur'un orduları yağma ve talan sonrasında doğuya doğru çekilmeye başlarken, Trakya'da bütünlüğünü koruyan Osmanlı devletinin Anado-lu'daki topraklarında tam anlamıyla bir kaos yaşanıyordu. Sava-şı yitirip Timur'a esir düşen Sultan Yıldırım Beyazıt'ın oğulla-rı arasında çıkan taht kavgalarının yanı sıra, Moğol

ordularınca yağmalanan Anadolu topraklarındaki ekonomik çöküntü de Os-manlıları ciddi biçimde zor duruma düşürmüştü.
Tarihçilerce Fetret Devri olarak anılan ve 1413'e dek sü-ren bu dönemi noktalayan gelişme, Mehmed Çelebi'nin, karde-

şi Musa Çelebi'yi yenilgiye uğratarak hanedanın başına geçme-si ve iç bütünlüğü sağlamasıydı. Tahta çıkar çıkmaz, önceki dö-nemin yönetim kadrosunu da yok eden Mehmet Çelebi, karde-şi tarafından Kazaskerliğe (askeri başyargıç) getirilmiş Simavne-li Şeyh Bedreddin adıyla tanınan din bilgininiyse, belki saygı duyduğundan, belki de halk arasındaki prestiji nedeniyle ondan çekindiğinden, iznik'teki bir kalede göz hapsine aldırdı.
Duvarsız ve sınırsız kardeş sofrası
Bedreddin, 1365 yılında Edirne yakınlarındaki Simavne Kalesi'nde doğmuştu; Simavne Kadısı İsrail ile, sonradan Müs-lümanlığı seçmiş eski bir Tekfur'un kızı olan Melek Hatun'un oğluydu. Tarihsel kayıtlara göre Bedreddin, Bursa ve Konya'da dönemin ilahiyat bilgelerinden üst düzey din eğitimi aldıktan sonra Kahire'ye gitti ve öğrenimine mantık, felsefe ve tarih dersleriyle devam etti. Burada Şeyh Hüseyin Ahlâti ile kurdu-ğu dostluk, yaşantısındaki dönüm noktalarından birini oluştura-caktı; çünkü Ahlâti sayesinde tasavvuf düşüncesiyle tanışmış ve ufku ciddi biçimde genişlemişti. Yemlenen dünya görüşünü, Kahire'de ilahiyat dersleri verdiği sırada kaleme aldığı ünlü ya-pıtı Varidatta (Esinlemeler) ayrıntılarıyla açıkladı.
Aşağı yukarı bütün Ortadoğu'yu dolaştı; Tebriz'deki ilahi-yat toplantıları sırasında Timur'un hayranlığını kazandı; adanın Hıristiyan hakiminin çağrısıyla Sakız'a yapağı gezi sırasında bu-rada büyük ilgi gördü ve çok sayıda mürit edindi, hatta Bed-reddin'den etkilenen hakim, din değiştirip Müslüman oldu. Ba-tı Anadolu'da ve Ege kıyılarındaki kenüerde, fikir ve söylevleri geniş yankı uyandırmış; müritleri bir araya gelerek tarikat

ben-zeri bir örgütlenme içine girmeye başlamışa. Uzun gezisini ta-mamlayıp yeniden Edirne'ye döndüğünde, ünü bütün Anadolu ve Balkanlar'a yayılmıştı arak.
Ankara Savaşı sonrasındaki taht kavgaları sırasında yöneti-mi ele geçiren Musa Çelebi tarafından getirildiği Kazaskerlik görevini iki buçuk yıl boyunca başarıyla yürütmesine karşın,

Aklin ve GIzemIn dirilişi

Mehmet Çelebi'nin tahta çıkmasıyla birlikte görevden alındı ve böylece Bedreddin için sürgün günleri de başlamış oldu. Bütün hareketleri, konuşmaları sıkı denetim altındaydı ve yaptığı her şey düzenli olarak Sultan'a rapor ediliyordu ama bu, onun dü-şüncelerinin hızla yayılmasını engelleyemiyordu. Anadolu ve Trakya'nın çeşitli bölgelerinden ziyaretçiler kapısından eksik ol-muyor; sürgündeyken bile ona bağlılıklarını sunan ve müridi ol-mak isteyenlerin sayısı durmaksızın artıyordu. Bu yoğun trafik-ten yararlanarak, güvendiği öğrencileri aracılığıyla, Anadolu'nun değişik kenderindeki mürit gruplarına haberler yolluyor ve on-lardan örgütlenme çalışmalarını hızlandırmalarını istiyordu.1449
Peki, neler anlatıyordu insanlara Bedreddin, düşüncesi hangi temeller üzerine kuruluydu ki insanlara bu denli çekici geliyor ve büyük saygı görmesini sağlıyordu
Şeyh Bedreddin'e göre Tanrı dünyayı yaratmış ve insan-lara vermiştir, dünyanın toprağı ve bu toprağın bütün ürünleri insanlığın ortak malıdır, insanlar eşit olarak yaratılmışlardır, bi-rinin mal toplayıp öbürünün aç kalması Tanrı'nın amacına ay-kırıdır. Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilmeliyim, sen benim eşyamı kendi eşyan gibi kullanabilmelisin, çünkü bütün bunlar hepimiz içindir ve hepimizindir. [...] Her güzel şey cen-net, her kötü şey cehennemdir; dünyada olup bitenlerden baş-ka ne cennet vardır ne de cehennem. [...] Gerçek ibadetin sını-rı, koşulu, biçimi yoktur. Kaldı ki ayrılıklar din adamlarının iş-leri

karıştırmasından doğmuştur; bunlar ortadan kaldırılırsa, bü-tün dinler bir olur.450

Görüldüğü üzere Bedreddin'in dünya görüşü, Pythago-ras'tan Cathar'lara dek izini sürdüğümüz köklü gelenekle nere-deyse bütünüyle aynı saptamalar ve aynı ideal üzerine kuruluy-du. Sınıfların ve sınırların olmadığı özgür bir dünya; eşitlik ve hakça paylaşıma dayalı komünal bir düzen; farklı dinler tarafın-dan birbirine karşıt kamplara bölünmemiş, inançları biçimsel ibadetlere hapsedilmemiş bir insanlık ailesi.

449 Stanford J. Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Tur-key, Vol I, s 43 «O Orhan Hançerlioglu, Felsefe Sözlüğü, s. 388

Tarlaların, çiftlik hayvanları ve gereçlerinin, yiyecek ve giysilerin eşit olarak paylaşılacağı bir düzenin çağrısını yapıyor ve Hırisrjyanlarla Müslümanları aynı çatı ve tek bir inanç altın-da birleşmeye çağırıyordu ki, kimi tarihçiler bunu her ikisin-den de farklı yeni bir din yaratma tasarısı olarak değerlendiri-yorlar.451 tû 510'lardaki Kroton'da ya da on ikinci yüzyıün Fransa'sında olduğu gibi, on beşinci yüzyılın Osmanlı toprakla-rında da bunlar oldukça tehlikeli fikirlerdi ve uygulamaya ge-çirmeye çalışanlar ortaya çıktığı anda, resmi otoritenin tepkisi aynı oranda sert olacaktı.

1416 yılında, Bedreddin müritlerinden Börklüce Mustafa, Aydın yakınlarında kendine bağlı beş bin kişiyle birlikte ayak-landı. Onu bir diğer mürit, Torlak Kemal'in Manisa'da başlat-tığı isyan izledi. Bu gelişmeler sırasında Bedreddin gizlice iz-nik'ten ayrılmış ye ilkin Kırım'a, sonra da Eflâk bölgesine ge-çerek, Balkanlar'da kendisine bağlı gnıplan örgütleme çabasına girişmişti. Sultan Mehmet Çelebi, en tehlikeli lider olarak gör-düğü Börklüce Mustafa'nın üzerine iki kez askeri birlikler yol-ladı, ancak Bedreddin müritleri her ikisinde de savaştan galip çıkmayı başardı. Aydın bölgesinde büyük bir heyecan dalgası esiyor, Şeyh'in öğretisine

bağlı paylaşıma ve kardeşçe bir dü-zen kurma ideali, Osmanlı orduları karşısında elde edilen zafer-lerle güçleniyordu. Ancak Sultan, yenilgiyi kabullenmeyi aklın-dan bile geçilmeyecekti elbette.
İlk iki saldın başarısızlıkla sonuçlanınca, bu kez Sadrazam Beyazıt Paşa ve oğlu Şehzade Murat yönetiminde çok büyük bir orduyu Aydın'a gönderdi. Tıpkı Oksitanya'da Cathar'lara karşı düzenlenen Haçlı Seferi'nde olduğu gibi, iki tarafın güçleri ara-sında çok büyük bir dengesizlik vardı ve sonunda isyancılar ye-nilgiye uğratılıp, birer birer kılıçtan geçirildi, liderleri Börklüce Mustafa da işkence gördükten sonra idam edildi. Manisa'daki Torlak Kemal ve yandaşlarını da aynı son bekliyordu. Ayaklanmalar oldukça kanlı biçimde bastırıldıktan sonra,

451 Elizabetb Zachariadou, The Ottoman World (The New Cambridge Medieaval History Vol. 7 adlı derleme, s 817-818)

Aklin ve GIzemIn DIrIlIşI

Şeyh Bedreddin de Deliorman'da yakalanıp, yargılanmak üzere Serez'e getirildi ve ulemadan çıkan katli vacip kararının he-men ardından, asılarak idam edildi. Özellikle Batı Anadolu ve Trakya'da ona duyulan sevgi ve saygı hiç azalmayacak; katledi-lişlerinin üzerinden beş yüz yılı aşkın bir süre geçtikten sonra 523 ünlü Türk şairi Nazım Hikmet, Simavneli Şeyh Bedreddin ve müritlerini şu dizelerle ölümsüzleştirecekti
Bedreddin yiğitleri kayalardan ufka baktılar.
Gitgide yaklaşıyordu bu toprağın sonu
fermanlı bir ölüm kuşunun kanatlarıyla.
Oysa ki onlar bu toprağı,
bu kayalardan bakanlar, onu,
üzümü, inciri, narı,
tüyleri baldan san,
sütleri baldan koyu davarları,

ince belli, aslan yeleli atlarıyla
duvarsız ve sınırsız
bir kardeş sofrası gibi açmıştılar.
[...]
Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yârin yanağından gayrı her şeyde
her yerde hep beraber
diyebilmek için
on binler verdi sekiz binini452

Bedreddin'in idamı, ortodoksiye ve statükoya ters düşmeye cüret etmiş, tasavvuf düşüncesine bağlı tslam bilginlerinin resmi otorite elinde ne ilk katledilişiydi ne de sonuncusu oldu. Kitap boyunca zaman zaman değindiğim, İslam'ın din ve inanç

2 Nazım Hikmet, Şeyh Bedreddin Destanı Bab 9

konularındaki görece hoşgörülü tutum ve yaklaşımı, genel an-lamda Hıristiyan ya da Yahudiler, hatta Sabiler için geçerli ola-bilirken; ne gariptir ki farklı düşünen Müslümanların aynı anla-yış ve hoşgörüden yararlanmak bir yana, çoğu kez baskı ve şid-detle yüz yüze geldiklerine tanık oluruz tarihte. Bunun en bili-nen örneklerinden biri, bütün evrenin Tanrı'nın bir yansıması ve parçası olduğuna inandığı için Enel Hak (Ben Tann'yım) diyen ve dokuzuncu yüzyılda bu düşünceleri nedeniyle işkence görüp idam edilen Hallacı Mansur'dur. Bu büyük Suff bilgesi-nin şiddetle cezalandırılmasını emreden Halife Muktedir, elbet-te Ben Tann'yım sözlerinin gerçekte ne anlama geldiğini bi-liyordu ve kendini Tanrı ilan

eden bir meczupla karşı karşıya olmadığının farkındaydı. Aslına bakılırsa şiddede cezalandırılma-sının nedeni, o sözlerin ardındaki evren ve Tanrı anlayışının Or-todoks ulemanın iktidarı için tehlikeli ve sakıncalı görülmesiydi. Yüzyıllar sonra aynı ifadeyi şiirlerinde kullanan bir başka muta-savvıf, Seyit Nesimi de Halep'te derisi yüzülerek öldürülecekti; aşağı yukarı, Bedreddin'in idamının hemen öncesinde.

Ancak 1416'daki gelişmeleri farklı kılan unsur, düşünce ve ideallerin tarikat ocaklarında ya da mürit toplantılarında sessiz-ce tartışılmakla kalmayıp, doğrudan uygulamaya geçirilmesiydi ki, bunun dönemin egemenleri için nasıl büyük bir tehlike ol-duğunu söylemeye bile gerek yok. Eğer Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in ayaklanmaları başarılı olup, diğer bölgelere de yayılsaydı, yalnızca Anadolu'nun değil, Bizans'ın ve Avrupa'nın da tarihi köklü biçimde değişecekti. Tıpkı, Cathar'larm başarılı olması durumunda Fransa'yla birlikte tüm Avrupa'nın ve hatta Anadolu'nun tarihinin değişeceği gibi.

Simavneli Bedreddin, uzun yolculukları ve araştırmaları sı-rasında çok büyük olasılıkla Fraternis düşüncesine bağlı grup-larla tanışmış ve bunlardan etkilenmişti. Zaten Edirne'den De-liorman'a uzanan bir bölgede uzun süre yaşayıp, kendi mürit gruplarını yaratan birinin, bu bölgenin yerli düşüncesi olan Bogomilciliğe ve onun Avrupa'daki uzantısı Cathar düşüncesi-ne yabancı olması da düşünülemezdi pek. Dünya kavrayışı ve tasarladığı örgüt yapısı, komüncü Kikten vejetaryenliğe dek bir-

çok yönüyle Pythagoras Kardeşliği'yle paralellik sergiliyordu. Ama bütün bunlar bir yana, Bedreddin tslam tarihinin en zeki, en donanımlı düşünürlerinden biriydi ve müritleri ayaklanma başlatmış olmasa bile, siyasi iktidar tarafından tehlikeli bulunup, susturulmak istenecekti zaten.

Avrupa kabuk değiştiriyor

On beşinci yüzyılın ikinci yansında Batı dünyası, yaşamın akışını ciddi biçimde etkileyecek iki yeni gelişmeyle yüz yüze geldi. Bunlardan ilki, Osmanlı sultani II. Mehmet'in, artık yal-nızca Türk topraklan içinde sıkışıp kalmış, kuşatma altındaki bir kent olan Constantinopolis'i fethederek, Bizans'ın varlığına son noktayı koymasıydı ki bu, Hıristiyan dünyasında dehşet verici bir olay olarak nitelenecekti.

Constantinopolis'in Türklerin eline geçtiğine dair haber-ler 1453 Haziran'mda duyulduğunda, Girit'teki bir manastırda kayıt tutan vakanüvis, 'Dünyada bundan daha feci bir olay ol-mamıştır ve olmayacaktır' diye yazmıştır. Bu tarihçinin duydu-ğu dehşet, Papalık tarafından yönetilen Roma'da, Venedik Cumhuriyeti'nde, Cenova'da, Bologna'da, Floransa ve Napo-li'de aynen hissedilmiş; şok dalgası tüm kıtaya yayılırken Ara-gon ve Kastilya gibi ticaret kentlerine de bulaşmıştır.453

Hıristiyan dünyası için gerçekten bir kâbustu bu; çünkü hem Katolik liderlerin Doğu Kilisesi'ni de yutarak eski büyük Roma împaratorluğu'nu yeniden yaşama geçirme düşlerini ke-sin olarak yok ediyor, hem de sınırları doğuda iran'a, güneyde Mezopotamya'nın kuzeyine dek uzanan, Anadolu ve Balkanlar'a egemen olmuş yeni Türk devletinin, bundan böyle Avrupa'nın kalıcı büyük güçlerinden birine dönüşmekte olduğunu kesin olarak ortaya koyuyordu. Sultan Mehmet'in kenti aldıktan son-ra unvanları arasına Caesar'lığı, yani Roma Hükümdarlığını

453 Alan Palmer, Osmanlı İmparatorluğu - Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi, s 9

da eklemesi454, bu kalıcılığın yanı sıra, Avrupa'da söz sahibi ol-ma isteğinin de göstergelerinden biriydi. Kentin adı, bundan böyle istanbul olarak anılacak ve kısa zaman içinde Osmanlı Devleti'nin görkemli

başkentine haline gelecekti.

Batı Dünyası için ikinci önemli gelişmeyse, İtalya ve İspan-ya'dan başlayarak, bazı önemli Avrupa kentlerinde aşağı yukarı aynı dönemlerde hızlanan kültürel ve bilimsel hareketlenmeydi ki, sonraları Rönesans olarak adlandırılmaya başlayacaktı; ya-ni, yeniden doğuş. Haçlı Seferleri ve İspanya'nın yeniden fet-hi sırasında, Arap bilimi ve felsefesiyle tanışılmış olması; sap-kın akımların kıta Avrupasızda yayılmasını izleyen dönemde Katolik doktrininee yasaklanıp dışlanmış Antik Çağ felsefe, ede-biyat ve inançlarının yeniden keşfedilmeye başlaması ve elbette kentlerdeki yükselişini sürdüren burjuvazinin, kendi için farklı bir yaşam biçimi arayışına girmesi, Rönesans'ın yavaş yavaş Hı-ristiyan dünyasında ışıldamasını sağlayan faktörlerdi.

Bilim, sanat, müzik, felsefe ve edebiyatın uyanışıyla birlik-te yeniden doğuşu yaşadığı varsayılan unsursa, Eski Ro-maydı tabii. Kentlerinde kalabalık kitlelerin renkli dinamizmi-ni banndıran; meydanlannda, tavernalarında ve hamamlannda bir araya gelen insanlann sanattan, politikadan söz ettiği; evler-de şiir ve edebiyat akşamlan düzenlenen ve farklı inanç kültle-rinin bir arada yaşayabildiği; dokusu ve hücreleri, ne kadar bas-kı altında tutulmuş olursa olsun, Avrupa'nın tamamında varlı-ğını sürdürmeyi başarmış, Cumhuriyet Rorha'sı.

İtalya'nın kuzeyinde başlayıp, Floransa'da ve Venedik'te hızlanan ve yavaş yavaş İspanya ve Fransa'ya doğru yayılmaya başlayan Rönesans hareketi, ticaret hacminin büyük olduğu ge-lişmiş kentlerdeki üst sınıflar ve burjuvalaşma sürecindeki genç aristokratlarca desteklendikçe etki alanını artırmaya başladı. Rönesans terimini popüler kılanlar, sözcüğün Fransızca'daki anlam ve kapsamını (renaitre, renaissance) yansıtan Aydınlan-macılar ve Fransızlar'dı. Fransız Aydınlanma düşlerinde Röne-sans, Apollon'un akıl çağı haline geldi ve parlak insanların,

454 Alan Palmer, a.g.e, s 10

uzun ve karanlık bir batıl inanç ve gericilik çağından (Cerme-nik Ortaçağ) kurtulup, antik kültür modeli üzerine kurulmuş parlak bir uygarlık yaratmalarının ölçüsü oldu.455

On beşinci yüzyıldan başlayarak, çok uzun bir süre din bas-kısı altına alınmış antik çağ düşüncesi ve sanatı, özellikle resim ve heykelde Rönesans'ın büyük ustalarının imzasını taşıyan ya-pıtlarda pıtrak gibi belirmeye başlıyorlardı artık. Zeus, Athena, Apollon gibi figürler, mitolojiden seçilmiş sahnelerin işlendiği Rönesans sanatında giderek daha sık görülmeye başladı; hatta dinî yapılatın duvarlarındaki süslemelerde bile. On altına yüz-yılın hemen başında, 1505'te Papa II. Julius tarafından Şistine Chapel'in iç düzenlemesiyle görevlendirilen Michelangelo, du-varlara Genesis'ten seçilmiş sahneleri resmedecek ama aralara klasik dönem motiflerini eklemeyi ihmal etmeyecekti. Bunlann en çarpıcı örneği, bugün hâlâ Sistine'deki duvar resimlerinde bütün ihtişamıyla görülen Sibyl betimlemeleriydi!

Avrupa kentlerindeki biraz ani gibi görünen bu değişimin ardındaki etkenlerden biri de, bir önceki yüzyıl boyunca kıtanın çeşitli bölgelerinde ve bazen tamamında yaşanmış olumsuz ve yı-kıcı koşulların, toplumsal düzen ve istikrarla birlikte, feodal ik-tidarları da ciddi biçimde sarsmış olmasıydı tabii. 1315 ile 1317 yıllan arasında, yani aşağı yukarı Jacques de Molay idam edil-dikten hemen sonra, Fransa'dan başlayarak Avrupa'da büyük bir kıtlık yaşanmış, binlerce insan ölmüştü. Otuz yıl kadar sonra çok daha büyük bir felaket bütün kıtayı, tarihinin en büyük yıkım-larından biriyle yüz yüze bıraktı Kara Ölüm olarak da bilinen veba, 1347 ile 1350 arasında Avrupa nüfusunun üçte birini kı-rıp geçirirken, ekonomik yapıları da alak bullak etmişti. Savaş-lar, çeşidi yerel köylü ayaklanmaları ve iç kargaşalar da aynı dö-nemde bu tabloya eklendi. Fransa ve ingiltere Yüz Yıl Savaş-ları sırasında büyük yıkım yaşayacak ve Avrupa'daki ekonomik yaşam üzerine büyük yükler binerken tüketici sayısında büyük düşüşler görülecek, pazarlar çökmeye başlayacaktı.456

455 Guido Ruggiero, A Companion to the worlds of Renaissance, s 1

456 Henri Pirenne, Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi, s 156

On dördüncü yüzyıl boyunca etkisini hissettiren bu olum-suz gelişmeler sonucu Avrupa'nın feodal beyleri de ciddi para-sal sıkıntılar içine girdiler ve servederiyle birlikte, toprak rejimi üzerindeki güç ve etkilerini de yitirmeye başladılar. Ekonomik yaşam, on beşinci yüzyıla girildiğinde, ticaret ve küçük endüst-rinin sayesinde kentlerde belirleniyor; doğal olarak da, bilime, ticarete ve endüstriye hükmeden yeni burjuvalar, kentlerin yö-netiminde de söz sahibi oluyorlardı. Rönesans'ın getirdiği düşünsel hızlanmanın etkileri, Avru-pa'nın birçok bölgesinde kendini hissettirmeye başladı ve birer girişimci burjuvaya dönüşen bir zamanın eğitimli aristokratları ya da bu süreç içinde palazlanan tüccar sınıfının mensupları, Katolik dogmasının yüzyıllar boyu yasakladığı antik düşünceye, eski inanç sistemlerine ve Doğu'dan taşınmış büyü ve okül-tizm kültürüne ya da gizli bilimlere (astroloji, simya gibi) en-gellenemez bir ilgi duymaya başladılar. Gizem Kitaplarının örneklerine değindiğimiz geçen bölümlerde, Hermetik düşünce-nin Avrupalı aydınlar arasında nasıl ilgi yarattığını ve bu dü-şünce çevresinde yeni ezoterik kültlerin oluşmasını sağladığını görmüştük. On altına yüzyıldan itibaren Katolik Kilisesi gücü-nü yitirmeye başladıkça, üzerindeki baskı kalkan kentli burjuva-lar, bu alana eğilip araştırma yapma konusunda daha da yürek-leneceklerdi.

Dinsel baskılara duyulan tepkinin büyük kentlerden başla-yarak kırsal bölgelerdeki kasabalara dek yaygınlaşmasını sağla-yan etkenlerin başında da, büyük bir teknolojik yenilik geliyor-du. Yetenekli ve yaratıcı bir Alman metal işçisi olan Johannes Gutenberg, 1448 yılında şarap yapım makinelerinin çalışma sis-teminden yola çıkarak kendi geliştirdiği matbaa makinesiyle ki-tabı kolay çoğaltılır, dolayısıyla ucuz ve herkes için

kolayca elde edilebilir bir hale getirmeyi başarınca, Rönesans'la birlikte gelen kültür hamlesi yeni bir ivme kazandı. Gutenberg'in ilk bastığı yapıt, 1455 yılında iki cilt halinde yayımlanan Kitabı Mukaddes'ti ve bu baskının kopyalarını okuyan Avrupa'nın dindar Hıristiyanlarından bazıları, o güne dek Kilise ve Papa ta-rafından empoze edildiği için Tann'nın emri sandıkları endü-

lüjans türü uygulamaların ve rahiplerce bağış adı altında dü-zenli olarak toplanan haraçların, İncil'de yer almadığını hay-retle gördüler. Katolik uygulamalarına karşı, burjuvazinin des-teğiyle sürdürülen tepki ve protestolar, Avrupa'nın değişik ül-kelerinde, saygın ilahiyatçıların liderliğinde yükselecek ve Röne- 529 sans'ın hemen ardından Batı dünyası, dinde büyük Reform ha-reketleriyle sarsılacaktı.

Alman ilahiyatçı Martin Luther, 1517 yılında VVitten-berg'deki Kilise'nin kapısına, Hıristiyan doktrinine bütünüyle aykırı gördüğü uygulamaları listeleyen 95 Tez başlıklı duyu-ruyu asarak, Papalığa karşı isyan hareketini başlattı. Luther'in listesinde günah çıkarmadan kefaret yöntemlerine, endülüjans yoluyla bağışlama sisteminden Kilise'nin gelir modeline ve Pa-pa'nın mal varlığına dek çok sayıda ciddi ve radikal eleştiri ve uyarı yer alıyordu. Bu cüretkârlığa Papa X. Leo'nun yanıtıysa, Bu kendini bilmez sarhoş Alman'ın, ayılıp aklı başına geldiğin-de pişmanlık duyacağını457 belirten alaycı ve önemsemez ifade-leri içeriyordu.

Ancak kısa zaman içinde Luther'in kararlı olduğu ve yap-tığı çıkışın endülüjans satışında ciddi azalmalara neden olduğu görüldü. Bunun üzerine Leo'nun emriyle yayımlanan Papa Fer-manı'nda Luther sapkın ilan edildi ve Papâ'nın otoritesi ve uygulamalarına karşı çıkan herkesin, sapkınlığa katılmış olacağı vurgulandı. Kılıçlar çekilmiş, cepheler netleşmişti artık ve Kili-se'nin üniter yapısı bölünmeden bu kargaşa sona ermeyecekti.

Gerginlik tırmanırken, isyankâr ilahiyatçı aforoz tehdideri, zo-runlu sürgün ve sert tartışmalarla dolu bir dönem boyunca, Ye-ni Ahit'i Almanca'ya çevirmekle uğraştı ve ilk baskıyı da 1522'de yayımladı. Aralarında Yuhanna'nın Vahyinin de bu-lunduğu birkaç metni, otantikliğindcn kuşkuya düştüğü için bu derlemeden çıkaracak; ancak bu eksik haliyle bile İncil'i ken-di dillerinde okumak isteyen Almanlardan büyük ilgi görecekti. Luther aynı zamanda okuyuculara, şimdiye dek yapıldığı gibi,

457 Artfaur Cushman McGiffert, Martin Luther The Man and His Works, s 101

Frarjrni» — V XX

FraterniS Kayıp Kitaplar. Gizil Kardeşlik

incil'deki metinlerden yasa kitapları ya da doktrinler üretmeye çalışmamaları konusunda uyanlarda bulunuyor458; Kutsal Ki-tap'ın yalnızca bireylerin inançlarıyla ilgili bir kaynak olduğunu vurguluyordu.
On altına yüzyılın ilk yarısı boyunca Avrupa'nın değişik ülkelerinden, reform hareketini destekleyen ilahiyatçı liderler çıktı Hollandalı Desiderius Erasmus, isviçreli Ulrich Zwingli ve aynı ülkeden, Cenevreli Jean Calvin gibi. Luther ve onu iz-leyenlerin karşı çıkışından cesaret alan ve Reform hareketini yalnızca Kilise'ye değil, onunla işbirliği halindeki feodal monar-şik yapıya karşı da bir başkaldırı olarak algılayan Avrupa'nın baskı altında ezilmiş yoksul köylü kitleleri, 1525 yılından itiba-ren Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın kırsal kesiminde ayaklanmaya başladılar.
Ama Köylüler Savaşı olarak bilinen bu yaygın isyanlar sırasında Reform yanlılarının aristokrasiye karşı, ezilen seriler-den yana olacağım düşünenler, büyük bir yanılgı içindeydiler. Martin Luther, yalnızca Kilise

hiyerarşik yapısına karşı müca-dele veriyor ve sınıfsal tercihini kralcılıktan ve aristokrasiden yana koyuyordu; Jean Calvin dışta bırakılırsa, Avrupa'nın re-formcuları, toprak mülkiyetine, feodal üretim ilişkilerine ve bu-nun üstyapıdaki karşılıklarına isyan etmeyi akıllarından geçir-rnemişlerdi. Kentlerdeki ilahiyat ustalarından umudunu kesen köylüler, savaşın sıcaklığı içinde kendi liderlerini kendileri ya-ratacaklardı Thomas Münzer adlı bir köy rahibiydi bu.
XVI. yüzyıldaki, bu din savaşları adı verilen savaşlarda da, her şeyden önce söz konusu olan, maddi sınıf çıkarlarıydı di-yor Engels, ve bu savaşlar, daha sonra ingiltere ve Fransa'da da ortaya çıkan iç çatışmalar kadar sınıf mücadeleleriydi. Bu sı-nıf mücadelelerinin o çağda dinsel nitelik işareti taşımaları, çe-şidi sınıflann çıkarları, ihtiyaçları ve taleplerinin dinsel perde ardına gizlenmesi, işin aslından hiçbir şey değiştirmez ve çağın koşullarıyla kolayca açıklanabilir.459
458 Johanncs Cochlaeus on Luther - Ralpb Keen editörlüğünde hazırlanan Luther's Lives Two Contemporary Accounts of Martin Luther adlı çeviri-derleme, s 111
459 Friedrich Engels, Köylüler Savaşı, s 61

Aklin ve CIzemIn DIrIüş!

Almanya'daki Köylüler Savaşı da dinsel gerekçeler ve ta-leplerle ortaya çıkmış görünmesine karşın, çok kısa süre içinde asıl rahatsız edici sorunlara yönelecek ve Reform'un kentlerde-ki uysal çizgisinden uzaklaşarak, soylulara ve prenslere karşı sınıfsal çıkarları savunmayı amaçlayan sert ve kararlı bir müca-deleye dönüşecekti. Ancak burjuvaziden beklenen destek gelme-yince, monarşilerin askeri güçlerine karşı eğitimsiz köylülerin direnişi de belli bir noktada kırılmaya mahkûmdu elbette, ikin-ci yılın sonunda savaş, köylülerin yenilgisiyle sona erdi. Papa'ya karşı olan prenslerden destek ve koruma alan Martin Luther, bu önemli müttefiki yitirme kaygısıyla, tarafsız kalmak bir ya-na, açıktan açığa

köylü hareketine karşı tavır aldı ve aristokra-siyi destekledi.
Engels'e göre Luther reformu, gerçekten yeni bir iman, mutlak monarşiye uyarlanmış bir din ortaya çıkardı. Kuzeydo-ğu Almanya'daki köylüler, Luthcr'cilİği kabul eder etmez 'öz-gür insan'Iıktan 'serfliğe düşürüldüler.'w0 Diğer yandan Jean Calvin'se, başından itibaren kendi Protestanlığını burjuvazinin değerleriyle bütünleştirmişti Calvin'in kilisesinin kuruluşu, bütünüyle demokratik ve cumhuriyetçiydi; ve tanrının saltana-tının cumhuriyetleştirildiği yerde, bu dünyanın saltanatı kralla-ra, piskoposlara ve efendilere kalabilir miydi Alman Luther'ci-liği prenslerin elinde uysal bir araç olurken, Calvin'cilik, Hol-landa'da bir cumhuriyet, İngiltere'de ve özellikle Iskoçya'da et-kin cumhuriyetçi partiler kurdu.'11

Endülüs'ün Aydınlık kadınları

Rönesans ve Reform ile birlikte gelen hareketlilik ve kültü-rel canlanma, on üçüıicü ve on dördüncü yüzyıllarda Katolik Kilisesi ve monarşilerden büyük darbe yiyerek dağılmış marji-nal muhalif grupların, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde değişik

«° Friedrich Engels, Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, s 33 461
Friedrich Engels, a.g.e, s 34

kimliklerle yeniden ortaya çıkmaları sonucunu da doğurdu. Bunların hiçbiri, Kroton, Roma ve Languedoc deneyimleriyle herhangi biçimde kıyaslanabilecek düzeyde örgütlülüğe ve iç tu-tarlılığa sahip değildi aslında; izini sürdüğümüz Fraternis gele-532 neğiyle doğrudan bağlantıları da yoktu. Ama yine de içlerinden iki tanesi, sırasıyla İspanya ve Almanya'da belli oranda ses ge-tirmeyi başardı Biçimsel olarak kısmen Sibyl geleneğinden iz-ler taşımakla birlikte, toplumsal ve siyasi bir ideale sahip olma-yan pasifist Alumbrados (Aydınlanmışlar) hareketi ve

Reform düşüncesini uç noktalara dek götürüp, Doğu gizemciliğini Hı-ristiyan anlayışıyla buluşturan yeni bir Kilise yaratma çabasın-daki Rosicrucians (Gül-Haç) örgütü. Zaman içinde bu iki ha-rekete yakınlık duymuş burjuva aydınlarından bazıları, ayakta kalmayı beceren, en örgütlü ve en donanımlı Fraternis grupla-rından birinin içinde erimeyi yeğleyeceklerdi Cathar birikimi ve misyonunu da üstlenerek, beş bin yıllık ideali yaşama geçir-meye yönelik yeni ve toparlayıcı bir çatı oluşturan, Tapınak-çıların da mirasçısı durumundaki Mason Kardeşliği.
Alumbrados, on beşinci yüzyılın sonlarına doğru, İspan-ya'da bir tür mistik dervişler grubu olarak ortaya çıktı. Ku-ral ve hiyerarşiye dayanan, yaygın bir örgütlenmeye ve düzenli olarak toplanılan kilise ya da tapınak benzeri mekânlara sahip, alışıldık türde bir mezhep ya da tarikat değildiler. Daha çok, belli bir inanç ve temel fikir üzerinde anlaşmaya varmış; bunu yakın çevrelerine yaymaya ve iletmeye çalışan misyonerleri an-dırıyorlardı.
Laik ya da dindar, çeşitli kesimlerden kadın ve erkek grupları, evlerde toplanıp kutsal metinler üzerinde tartışmaya başladılar. Paylaştıkları ortak bir doktrin olmasa da bu gruplar-da yer alanlar, bireyin, Kutsal Ruh tarafından 'aydınlatıldığı' taktirde ilahi metinleri anlayabileceği inancı üzerinde birleşiyor-du.4»

462 Alison Weber, Little Women Counter Reformation Misogyny (David M. Luebke edkörlüğtindeki The Counter Reformation adlı derleme, s 148)

Aklin ve GIzemIn DIrIlIşI

Bu insanlar, kendilerine, İspanyol dilinde aydınlanmış anlamına gelmek üzere, Alumbrados adını verdiler ama bu ad, Katolik din adamları tarafından alaya ifadeler eşliğinde sap-kınlığı vurgulamakta kullanılan bir hakarete dönüştürüldü. Ki-lise'nin Alumbrados'a başlangıçtan itibaren tepkisel yaklaşma-sında, bu gruplardan yayılan düşüncelerin kurulu düzen

açısın-dan sakıncalı unsurlar içermesi kadar, katılımcılar arasında önemli bir kesimin Converso (Dönme) adı verilen, zorla Hı-ristiyanlaştınlmış Yahudilerden oluşması da rol oynuyordu. ispanyol Yahudilerinin çoğu, Endülüs'teki İslam yönetimi süresince inanç ve geleneklerini rahatsız edilmeden sürdürebil-miş, zaman içinde de İspanyol kültürünün önemli bir parçası haline gelmişlerdi. Ancak Reconquistado sonrasında o rahatlık büyük oranda ortadan kalka ve varlıklarını rejim için tehlikeli gören monarşilerle, Katolik piskoposların uyguladığı yoğun bas-kılara maruz kalmaya başladılar. On beşinci yüzyıl sona ererken İspanya'da yaşayan Yahudiler için yaşam iyice güçleşmiş, din değiştirmeyi reddedenler sürgün edilerek Osmanlı topraklarına sığınmak durumunda kalmıştı.

Converso'hr, yani yüzlerce yıldır yaşadıkları toprakları terk etmektense dinlerinden vazgeçmeyi yeğleyenler içinde bazdan, yeni bir Binyılcılık (Milleniarism) akımının da parçasını oluştu-ruyorlar ve Mesih'in İkinci Gelişinin yakın olduğuna inanı-yorlardı.463 Bu inanan bayraktarlığını yapanların en ünlülerin-den Luiz de Leon, günlerin sonu ve İkinci Geliş için 1656 yılını uygun görmüştü ve onun kehanetleri, on altına yüzyılda yalnızca İspanyolları değil, Portekizli mistikleri de derin biçim-de etkiledi.44

463 Yüz yılı aşkın bir süre sonra, Osmanlı topraklarındaki Conversofordan biri olan Sabetay Sevi de, ilginç bir biçimde Mesih olarak ilan edilecek-ti. Alumbrados ile Sabetaycılar arasında bir bağlantı olup olmadığı, tü-müyle başka bir araştırmanın konusu. Ama bu yeni Milleniarism'in is-panya kaynaklı izlerinin Türkiye'de de görülmesi, Sabetay Sevi'nin Me-sihlik iddialarının da Luiz de Leon'un belirttiği 1656'dan on yıl sonra or-taya çıkması, en azından dikkate değer bir olgu.

464 Matt Goldish - Richard H. Popkin, Millenarianism and Messianism in Early Modern European Culture, s 53-54

Virginia Üniversitesi İspanyol Kültürü uzmanlarından, fe-minist yazar Profesör Alison Weber, on beşinci yüzyıl sonların-da dogmaya başlayan ispanyol aydınlanmacıhğının, iki temel sosyolojik niteliği bulunduğundan söz ediyor

Birincisi, bu hareket içinde yer alanların çoğunluğunun conversos olmasıdır. Yahudi teolojisinin burada doğrudan bir etkisi söz konusu değildir; daha çok, giderek artan oranda ırkçı ayrımcılıklara maruz kalan bu yeni Hıristiyanların, seven ve ba-ğışlayıcı bir Tanrı kavramı çevresinde biçimlenen törensiz, gös-terişsiz bir din anlayışını çekici bulmuş olabileceklerinden söz edilebilir, ikinci sosyolojik farklılıksa, bu gruplarda liderliği bü-yük oranda kadınların üsdenmesidir. Isabel de la Cruz, Tole-do'daki Alumbrados gruplarınca 'gerçek anne ve öğretmen' ola-rak adlandırılıyordu; Maria de Cazalla, Guadalajara'daki evinde kadınlara kutsal metinler üzerine ders veriyordu ve Francisca Hernandez, Valladolid'deki Fransisken vaizler arasında büyük bir saygınlık ve etkiye sahipti.465

Alumbrados adı, ilkin 1490 sonrasında Toledo'da duyulma-ya başladı; kısa zaman içinde de tspanya'daki ünleri Kardinal'i rahatsız edecek kadar yayıldı. Görüş ve söylevlerinin o dönem-de Avrupa'da hızını almakta olan Reform yanlılarıyla büyük pa-ralellikler içermesi, Engizisyon'un hoşgörüyle bakacağı bir şey değildi pek. 1520'den itibaren, sert ve kapsamlı bir operasyon sonucu tutuklanıp, sorgulanmaya başladılar. Alumbrados ile kuzeyli reformcular arasında doğrudan bir bağlantının olup olmadığı, her zaman tartışmalı bir konu olarak kaldı. Ama Toledo'daki duruşmalarda ortaya çıkan bulgular, Alumbrados'un Lutiıer ya da Erasmus'tan daha önce ortaya çık-mış, bütünüyle ayrı bir ispanyol hareketi olduğuna dair veri-ler sunuyordu.466 Bununla birlikte Engizisyon, on altına yüzyıl boyunca yürüttüğü duruşmalarda reformcuların her türlüsünü, bütün sapkınları ve Alumbrados mensuplarını aynı kategori al-anda değerlendirmeyi yeğledi.

465 Allison VVeber, a.g.e

466 Gordon Kinder, Spain and Reformation (Andrew Pettegree editör-lüğün deki The Early Reformation in Europe adlı derleme, s 219

Aklin ve GIzemIn DİRİLİŞİ

Hıristiyan Kilisesi'nin geleneklerini ve kutsal ritüellerini tümüyle reddeden ve hiçbir din adamının Tanrı adına günah bağışlamaya yetkili olmadığını söyleyen bu insanlar, dua ve ya-karıların sesli olarak yapılmasına da karşı çıkıyor ve Tanrı'yla iletişimin, dudaklar kıpırdamaksızın, mental yolla kurulması S3S gerektiğini söylüyorlardı. Hareketin bilinen ünlü liderleri, derin meditasyon seansları sırasında trans haline geçerek, esin yo-luyla geldiği ileri sürülen mesaj ve düşünceleri müritlerine ak-taran kadın üstatlardı.

Bir başka deyişle Alumbrados grupları Katolik doktrininin temel unsurlarını bütünüyle reddetmekle kalmıyor, vizyonlar aracılığıyla Tann'yla bağlantı kurduğu söylenen karizmatik ka-dınların liderliğinde örgütleniyorlardı.467 Böylece kadınların dinsel içerikli söylev vermesinin günah olduğu yolundaki te-mel din ilkelerini çiğnediği için, Alumbrados aynı zamanda bir kadın hareketi izlenimi veriyor ve Katolik iktidarca bu is-yankâr kimliği nedeniyle de tehlikeli bulunuyordu.

Bu ayrıntı bizim için de oldukça önemli Alumbrados bil-geleri olarak ortaya çıkan bu kadın liderlerin uyguladığı söyle-nen meditasyon, kendilerinden iki bin yıl önce Delphi, Cu-mae, Erytrae ve Samos gibi merkezlerde saygın birer Tanrıça rahibesi olan Sibyl'lann trans aracılığıyla bilgilendirme yön-temleriyle, neredeyse bütünüyle aynı. Özellikle Delphi ve Cu-mae'deki Sibyl'lann, çevrelerindeki müritlerine, bu yolla Apol-lon'dan bilgi alıp, onun ışığıyla aydınlanmaktan söz ettikleri-ni biliyoruz. Alumbrados kadınları, bu anlamda Sibyl geleneği-nin Rönesans sonrası tspanya'daki uzantıları olarak çıkıyor kar-şımıza.

Kadın liderlerin kendilerine özgü meditasyon teknikleri kullanarak

ulaştıkları trans hali, bu grupların kendine özgü ter-minolojisinde dejamıento olarak adlandırılıyordu. Alison We-bcr, Dcjamiento doktrininin Alumbrados için ne ifade ettiği bugün hâlâ tam olarak anlaşılmış değil diyor. Terim, zihni
467 Allyson M. Poska - Elizabeth A. Leblfedt Redefining Expectations (Debra Myers ve Susan Dinan editörlüğünde^ Womcn and Religion in Old and New Worlds adlı derleme, s 36)

düşüncelerden arındırarak gerçekleştirilen bir mental dua aracı-lığıyla Tann'yla doğrudan iletişim kurmayı kastediyordu. De'a-miento konumuna geçen yetkin üyeler, bu yolla Tann'ya teslim olacakları ve günaha yönelmemeyi garanti altına alacakları inan-!î6_ çındaydılar.4
On altıncı yüzyılın ilk çeyreği biterken, Alumbrados üze-rindeki Engizisyon baskısı ciddi biçimde artmaya başladı. 1524'te Engizisyon, kadınların havari gibi davranmalarını bü-yük bir küstahlık olarak niteledi. Hareketin herkes tarafından bilinen ve tanınan kadın liderleri, 1520'lerden itibaren birer bi-rer sorguya alınmaya ve işkence görmeye başlamışlardı zaten. Toledo'lu Isabel de la Cruz, ruhban otoritesine saygısızca karşı gelmekle suçlanıp, müridi Alcaraz'la birlikte yaşam boyu hapse mahkûm edildi ve bütün mülklerine el kondu. Guadalajara'da-ki Alumbrados'lann saygın liderlerinden Maria de Cazalla'ysa, o dönem İspanya'sında Katolik Kilisesi'nin ve Papa'nın en bü-yük düşmanlan arasında sayılan, Avrupalı reformculardan Eras-mus'un izleyicisi olmakla suçlandı; iki yıl zindanda tutulup iş-kence gördükten sonra da, tüm kamusal haklan elinden alınmak koşuluyla serbest bırakıldı.469
Zaman ilerledikçe, hem cezaların şiddeti, hem de soruştur-maya alınanların sayısı iyice artmaya başladı. Hareketin yöneti-ciliğini çoğunlukla kadmlann üstlenmesi, Katolik otoriteleri faz-lasıyla tedirgin ediyor; inançlı insanların bu sapkınlarca et-ki altına alınmasını engellemek

amacıyla yargılama terörüyle ye-tinilmeyip, propaganda yöntemleri aracılığıyla bir tür ideolojik mücadele de yürütülüyordu Kilise tarafından.

1575 ile 1600 yıllan arasında Extremadura, Andalucia ve Sevilla'da yürütülen soruşturmalar sırasında gündeme getirilen Alumbrados'a yönelik suçlamalarda, kadınlarca gerçekleştirilen ahlâk dışı cinsel davranışlarla ilgili iddialar sık sık yinelendi. Kendilerine aziz görüntüsü veren lider kadınlar, günah itira-fı ve tövbekârlık toplantıları sırasında, kadın ve erkek üyeleri

468 Alison VVeber, a.g.e, s 149 449 Alison VVeber, a.g.e, 151-152

uygunsuz cinsel ilişki kurmaya yönlendiriyordu; evlerde bir araya gelen gruplar, toplu seks ayinleri düzenlemekteydiler! Bu suçlamalar, daha sonra Beatas adı verilen bir mistik rahibe-ler grubunun İspanyol Engizisyonu tarafından yargılanması sı-rasında da ortaya atılacaktı.470

Yoğun operasyon ve sorgulan izleyen sert cezalar, on ye-dinci yüzyıldan itibaren tüm Avrupa'ya yayılacak cadı avı his-terisinin ilk adımlarından biri olarak kabul edilebilir. Zaten kü-çük gruplardan oluşan ve yaygın bir örgütlenme yapısı içine girmeye fırsat bulamayıp sistematik olarak Engizisyon tarafın-dan sindirilen Alumbrados hareketi, on altıncı yüzyıl sonlarına doğru bütünüyle silinip yok oldu. Az sayıda lider ve mürit, bu süre içinde daha güvenli görünen ingiltere'ye kaçmayı ve orada benzer düşünceleri paylaşan grupların koruyucu kanadan altına sığınmayı yeğledi.

Gül-Haç Kardeşliği

1614 yılında Dünyanın Yeniden Biçimlenişi (The Refor-mation Of The World) adlı, Almanca yazılmış bir kitapçık or-taya çıktı. Nereden kaynaklandığını kimse bilmiyor görünüyor-du. Kısa, satirik tez, modern dünya ve antik çağ

bilgelerince desteğindeki tann Apollon'u sözcü olarak kullanıyordu ve ev-rende reform yapmak üzere girişimde bulunmayı teklif ediyor-du; daha doğrusu, Apollon'un pervasızca böyle bir girişimde bulunduğunu savunuyordu. Bu küçük bildirinin bir Rosicruci-an ürünü olup olmadığı tartışıldı. Her durumda, (bu kitapçık) çeşitli ülkelerden çok sayıda zeki insana sesleniyordu ve defalar-ca farklı dillere çevrilip basıldı. Metnin sahibinin iki yıl önce Venedik'te bir kitabı yayımlanan ve bir yıl kadar sonra da öl-dürülen Trajano Boccalini adlı bir italyan olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Dünyanın Yeniden Biçimlenişi'nin Almanca ver-

470 Alison Weber, Saint Teresa, Demonologist (Minnesota Üniversitesi Yayınlan'nca hazırlanan Culture and Control in Counter-Reformation Spain adlı derleme, s 191)

siyonu, Boccalini'nin kitabının bölümlerinden birinin çevirişiy-di ama ek olarak bir de manifesto içeriyordu Fama Fratemitis ya da Saygıdeğer Gül-Haç Düzeni Kardeşliği'nin bir Keşfi.11

Batı dünyası, izleyen yüzyıllarda mistik güdüleri fazlasıyla okşayacak ve Avrupa'daki burjuva entelektüellerini derinden et-kileyecek ünlü Gül-Haç örgütüyle, ilk kez böyle tanıştı. Daha başından itibaren her şey, masalsı bir gizemle örülmüş ve aslın-da gerçekten var olup olmadığı bile bilinmeyen bir kardeşlik, birileri tarafından geçmişe uzanan kökleri ve birikimiyle birlik-te ustaca kurgulanmıştı. Kitapçıkları hazırlayanlar, bir de hayli simgesel bir ada sahip Büyük Üstattan söz ediyorlardı Chris-tian Rosenkreutz.

Bir tür manifesto niteliği taşıyan Fama Fraternitatis, soylu bir aileden gelmesine karşın kendi isteğiyle yoksulluğu ve basit bir yaşamı seçtiği ileri sürülen, Latin ve Yunan dillerine hakim, tanrısal yücelik tarafından aydınlatılmış bu gizemli liderin se-rüvenini dile getiriyordu.

Anlatıldığına göre Rosenkreutz, ya-nında eğitim gördüğü bir büyük bilgeyle birlikte Kutsal Top-raklar'a doğru uzun bir yolculuğa çıkmış; ancak bu yaşlı adam uzun yolculuk bitmek üzereyken Kıbrıs'ta ölünce, bu misyonu tek başına sürdürmeye karar vermişti, ilk durağı olan Şam'da uzun süre kaldığı; burada bilgisi ve yetenekleriyle Türkler tara-fından çok sevilip ilgi gördüğü; aynı süre içinde Şam'ın Bilge Arapları ile tanışma şansını elde ederek evrenin ve doğanın sır-larıyla ilgili çok şey öğrendiği anlatılıyordu. Söz konusu bilge-ler, onu bir yabancı olarak değil, uzun süredir bekledikleri bi-ri gibi karşıladılar, kitapçıktaki hikâyeye göre Ona adıyla ses-lendiler, Arapça öğrettiler ve bilmediği daha birçok gizemi göz-lerinin önüne serdiler. Bu tanışıklık onun yaşamında o denli et-kili olmuştu ki, Kudüs'ün artık onu eskisi kadar ilgilendirmedi-ğini hissedip Şam'da kalmaya karar verdi ve M adlı ünlü ki-tabı burada Latin diline çevirdi.472

471 Kurt Seligmann, The History of Magic and thc Occult, s 286-287 (Köşeli parantez bana ait)
472 Fama Fraternitatis, s 4

Aklin ve GIzemIn DIrIlIşI

Christian Rosenkreutz, yine kitapçıkta anlatılanlara göre Şam'da üç yıl daha kaldıktan sonra Mısır'a geçti, burada bitki-ler ve hayvanlar üzerine yeni şeyler öğrendi, ardından Akdeniz üzerinden gerçekleştirdiği bir gemi yolculuğuyla Fas'a geldi. Burada Afrikalı ve Arap bilgeleri her yıl bir araya getiren ve sa- 539 hip oldukları bilgiyi düzenli olarak paylaşmalarını sağlayan üst düzey bir toplantı yapılıyor; matematik, fizik ve büyü sanatları üzerine uzmanlaşmış üstatlar, görüş alışverişinde bulunuyordu. Bu toplantılara katılan Rosenkreutz, basit yerliler olarak ad-landırılan insanların kendisine sunduğu büyük sırlarla tanışma fırsatım bulmuştu.

Fas'ta iki yıl kaldıktan sonra, bu uzun yolculuğu sırasında çok değerli şeyler öğrendiğini, zamanını verimli kullandığını, şimdi de, edindiği bilgiyi yaşama geçirme sırasının geldiği dü-şünceleriyle dolu olarak, İspanya'ya geçti. Avrupa'daki eğitimli insanların, onun bu paha biçilmez deneyiminden yararlanmaktan mutluluk duyacaklarını umuyor; bunun bilim, felsefe ve ahlâki değerler anlamında Baü'nın çok uzun süredir içinde bulunduğu çöküntüyü onarmak için bir fırsat olduğunu düşünüyordu. İspanya topraklarına ayak bastıktan sonra Eski Felsefe'nin yaşlı ağacında yetişen, unutulmuş bilgi ve yöntemleri, düşü-nürlerle ve din adamlarıyla tartışmaya çalıştı. Ne var ki, anlat-tıklarından pek hoşlanmadı Hıristiyan Avrupa'nın bilgeleri. Onunla alay ettiler, aşağıladılar. Rosenkreutz da Almanya'ya döndü ve aldığı tepkilerin getirdiği küskünlükle dünyanın he-nüz bu reforma hazır olmadığını düşünüp, evinde inzivaya çe-kildi. Bundan sonra yaşamını, okumaya, araştırmaya ve inandı-ğı yolda çalışmaya adayacaktı.473

Beş yıl kadar basit ve tümüyle dışa kapalı bir yaşam süren Rosenkreutz, zamanının büyük bölümünü matematik ve fiziğe ayırdı ve yeni aygıtlar geliştirmeye yönelik projeler üzerinde ça-lıştı. Bu sürenin sonunda, yeniden reform düşlerini anımsaya-cak ve kendine güvendiği üç öğrenci seçerek, bildiği her şeyi onlara da öğretecekti. Gül-Haç kardeşliğinin böylece, çok giz-

47î Fama Fratemitatis, s 5-6

li bir örgüt kimliğiyle, dört kişi tarafından başlatıldığını anla-tan kitapçıkta, bu ilk üyelerin adlan açıklanmıyor, yalnızca baş harflerden oluşan rumuzlar kullanılıyordu.

Sonraları üye sayısı sekizi bulduğunda, Kardeşlik şu ka-rarları almıştı

- Herhangi bir mesleği icra etmekle uğraşmayacaklar, yal-nızca hastalan,

karşılığında hiçbir bedel almaksızın iyileştirecek-lerdi.
- Ayırt edici bir özel giysileri olmayacaktı
- Her yıl, Aziz Ruhlar Evi'nde bir araya geleceklerdi.
- Kardeşler, haleflerini kendileri seçeceklerdi.
- R.C harfleri, onların biricik amblemi ve mührü olacaktı.
- Kardeşlik, yüz yıl boyunca gizli tutulacaktı. Yardımseverlik işlerini yürütmek üzere kardeşlerden beşi
seçildi. Bunlar birçok ülkeyi gezerek şaşırtıcı hayır işleri gerçek-leştirdiler, ideolojilerini içeren birkaç kitap kaleme alındı.
1484'te Rosenkreutz yüz altı yaşında öldüğünde, büyük bir giz-lilik içinde gömüldü ve mezarını kimse bilmedi. Günün birin-de, mezar odasına giden gizli kapı, kardeşlerden biri tarafından şans eseri keşfedildi. Girişe şu sözler kazınmıştı 'POST CXX ANNOS PATEBO', yani, 'Yüz yirmi yıl sonra ortaya çıkacağım.'
Bu keşif, Rosicrucian [Gül-Haç] hareketine ivme kazandır-dı. Üstadın kehanetine göre Kardeşlik artık sessizliğini bozma-lı ve seçilenler arasından yeni Kardeşler aralarına alınıp inisiye edilmeliydi.
Manifestonun finali Kardeşlerin Hıristiyan inancıy-la ilgili bir beyan da içeriyordu ve Avrupa'nın eğitimli insanla-rına sunulacak bir başka kitapçığın da duyurusunu yapıyordu. Adlarını kamudan gizleseler de, her görüş Kardeşlere ulaşacak-tı. Ciddiyetle onlara katılmak isteyenler içinden, buna değer bu-lunanlar, aralarına kabul edilecekti.474
Topu topu on beş sayfa kadar tutan Fama Fratemitatis, ya-rattığı büyüleyici gizem hikayesiyle önce Almanya, hemen ar-dından da Fransa'daki entelektüel çevrelerde büyük heyecan ya-rattı. Okuyanlar en çok, Rosenkreutz'un kimse tarafından bilin-
474 Kurt Seligmarın, a.g.e, s 288 (Köşeli parantez bana ait)

memesini istediği, gizli kapıyı inşa eden mimar üyenin de ölü-mü

sonrasında varlığı bütünüyle unutulmuş durumdaki mezar odasının, tam da üstadın ölümünden yüz yirmi yıl sonra ortaya çıkmış olmasıyla ilgilenmiş görünüyorlardı - tıpkı kapı üzerin-deki kehanette olduğu gibi! Kardeşlerin odaya girdikten sonra 541 gördükleri manzarayla ilgili masalsı ayrınnlarsa, on yedinci yüz-yıl Avrupalı burjuvalarının gizem tutkularını tetiklemek için ye-terliydi

Sabah olduğunda kapıyı açtık ve karşımıza her biri bir bu-çuk metre genişliğinde, iki buçuk metre yüksekliğinde yedi ke-narı ve yedi köşesi bulunan bir mezar odası çıktı. İçeri hiç gü-neş ışığı girmediği halde, bütün oda,' yukarıda, tavanın merke-zinde duran, bu sırrı gerçek güneşten öğrenmiş, ikinci bir gü-neş tarafından aydınlatılmıştı. Ortada, mezar taşı yerine üzeri pirinç bir plakayla kapatılmış yuvarlak bir sunak vardı ve pla-kanın üzerinde şunlar yazılıydı A.C. R.C. Hoc univcrsi com-pcndium unius tnihi sepulchrum feci.ns

Kenardaki daire biçimindeki çıkmanın üzerinde Jesus mi~ hi omnia16 duruyordu. Ortada, her biri dairelerle çevrelenmiş dört figür vardı ve üzerlerinde şunlar yazılıydı

1. Nequaquam vacuum 477
2. Legis Jugum1
3. Libertas Evangelij19
4. Dei gloria intaçta.490

Tıpkı yedinci duvar ve iki yedigen gibi, bu da çok açık ve aydınlıktı. Hemen orada diz çöktük ve bize tüm insanların akıl-larının alabileceğinden daha çok şey öğretmiş olan, tek bilge, tek güçlü ve tek ebedi varlık olan Tanrı'ya şükranlarımızı sun-duk.«

475 Bir olan evrenin bu küçük modelini kendime mezar yaptım.

476 Benim için her şey demek olan İsa.

477 Hiçbir biçimde boşluk yok.

478 Yasanın boyunduruğu

479 İyi Haber'in özgürlüğü (ya da İncil'in özgürlüğü)

480 Tanrı'nın, saflığı bozulmamış görkemi.

481 Fama Fratemitatis s 10-11

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizli Kardeşlik

Metafizik anlamlarla yüklü çok sayıda mistik simgenin art arda sıralandığı metin, odanın yapısını maddi ve spiritüel evre-nin bir modeli olarak sunan tanımlamalarla sürmekteydi Dünya ve evrene ilişkin temel bilgilerin tamamı, bu mezar odasının içi-ne sığdırılmış ve saklanmışa; öyle ki, herhangi bir nedenle dün-ya üzerindeki tüm kitaplar yok edilse bile, Gül-Haç Kardeşliği, bu bilgilerden yararlanarak uygarlığı doğru ilkeler üzerinde ye-niden kurma gücüne sahipti! Kitapçığı kaleme alan kişiler, su-nak üzerindeki pirinç levhayı kaldırdıklarında, Büyük Usta'nın en küçük bir bozulmaya bile uğramamış, canlı gibi duran bede-niyle de karşılaşmışlardı. Elinde incil'le birlikte parşömen bir ki-tap tutuyordu Rosencreutz; I başlığını taşıyan bu yapıtın için-deki bilgiler, Avrupa'nın eğitimli insanlarına ulaştırılmalıydı.

Ama hiç kuşkusuz kitapçıktaki en dikkat çekici nokta, yu-karıda alıntıladığımız satırlara gizlenmiş iddialı mesaj üzerin-de düğümlenmekteydi. Christian Rosenkreutz mezar odasında-ki Latince ifadeler ve müritlerinin tavırlarıyla yalnızca bir Me-sih kimliğine bürünmekle kalmıyor, Tann'laştınhyordu da. Bu fazlasıyla iddialı sunuş biçiminin yanı sıra Gül-Haç biraderleri-nin hiçbir yerde görülmemesi, onları kimsenin tanımaması, gi-zem faktörünü artırıp, on yedinci yüzyılda Mesih beklentisi içinde olanları fantastik düşlere sürüklüyordu.

Bir yıl kadar sonra, Fama'da söz verildiği gibi, ikinci bir ki-tapçık daha belirdi Kardeşliğin Açıklamaları (Confessio Fra-ternitatis) başlığını taşıyan ve on sayfayı geçmeyen bu broşür de kamuya açık yerlere bilinmeyen kişiler tarafından bırakılmıştı ve içeriği üç aşağı beş yukarı, bir öncekiyle aynıydı. Ancak bu kez, o fazlasıyla kendinden emin, bütün dünyaya tepeden bakan üs-lup, daha da sertleşmişe benziyordu Doğu ve Batı'nın kötüle-ri, yani açıkça Papa ve Muhammed, Isa Mesih'in ortak düşmanları olarak adlandırılmaktaydı. Kardeşlik, herhangi bir dünya hükümeti kurma gibi iddiaya sahip olmadığını, ama Roma Imparatorluğu'na elindeki tüm bilginin yanı sıra maddi servetleri de sunmaya hazır olduğunu

belirtiyordu.482 ilk kez bu

482 Confessio Fraternitatis, s 1

kitapçıkta, Rosenkreutz ile ilgili kronolojik ayrıntılara da yer ve-rilmişti Buna göre Gül-Haç'ın kurucusu 1378 yılında doğmuş ve 106 yaşında ölmüştü; yani 1484'te. Aradan yüz yirmi yıl geç-tikten sonra mezar odasının bulunduğu söyleniyordu; o halde bu tarih de 1604 olmalıydı. Demek ki ilk kez 1614'te ortaya çı- S43 kan Fama Fraternitatis adlı kitapçık, on yıllık bir hazırlığın ar-dından kaleme alınıp çoğaltılmıştı.

Nihayet, 1616 yılında diğerlerine göre çok daha uzun sa-yılabilecek, doksan sayfalık ünlü Chemical Wedding (Kimya-sal Düğün) adlı kitap basılıp dağıtıldı. Christian Rosenkreutz'un ileri yaşlarında kaleme aldığı izlenimini veren bu yapıt, her bi-ri bir günü anlatan yedi bölümden .oluşmaktaydı ve üstadın, aniden karşısında beliren dişi bir melek tarafından Kral'm dü-ğününe davet edilmesiyle başlıyordu. Bu öyle bir düğündü ki, yalnızca saflığını korumayı bilen ve gerçekten ayrılmayan-lar davetliydi. İlerleyen sayfalarda davete katılmak üzere yola çıkan Rosenkreutz'un kalan altı gün içinde yaşadıkları, alegori-lerle yüklü yoğun simgesel bir anlatım içinde sunulmaktaydı. Serüvenin merkezindeyse, yanında güller yer alan kırmızı bir haçı amblem olarak seçmiş, gizemli bir tarikat yer alıyordu.

Antoine Faivre, kısa süre içinde Avrupa'da adından sıkça söz ettirmeye başlayan bu kitabın, büyük oranda Cermen Yu-varlak Masa mitlerinden, özellikle de Wolfram von Eschen-bach'ın Parzifal adlı yapıtından izler taşıdığı; bunun da barok edebiyatın canlandığı Almanya'ya son derece uygun olduğu gö-rüşünde. On yedinci yüzyıl, Almanya'da edebiyatın ve simyasal ya da 'Hermetik' ikonografinin altın çağıydı, diyor Faivre, As-lına bakılırsa 1600 ile 1618 arasında Paracelsus, Jacob Boehme, Johannes Arndt,

Valentin Weigel ve Heinrich Khunrath'ın ya-pıdan yayımlanmış ya da yeni basımları yapılmıştı. Gül-Haç ma-nifestolarının ve Kimyasal Düğün'ün yazarları, aynca kendi dö-nemlerinin spiritüel durumuna da uygun davrandılar Prenslerin ve kiliselerin dogmatizmine ve 'Luther-Calvin Caesar-Papalıgı' na saldırdılar; yeni bir Reform ve her şeyi altüst edecek hayırlı bir restorasyon çağrısı yaparak onun için dua ettiler.413
483 Antoine Faivre, Access to Western Esotericism, s 166

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

Kimyasal Düğün, varlığına ilişkin hiçbir ize rastlanma-yan bu garip Kardeşlik Orgütü'nün ününü, Almanya ötesine de taşıdı. Aynı yıl Fransa'daki entelektüel çevrelerde çoğu kişi, bü-yük bir ilgi ve merakla, Gül-Haç'tan ve Christian Rosenkre-utz'tan söz etmeye başlıyor; Paris'in değişik semderinde duvar-lara yapıştırılmış Gül-Haç imzalı el ilanlarına rastlanıyordu.
ilk Gül-Haç belgeleri o denli hareket yaratmıştı ki, Des-cartes bile 1619'da Frankfurt'a yapacağı bir ziyaret öncesinde orada gizli kardeşliğin üyeleriyle buluşma umudan beslemiş, Paris'e döndüğünde de Gül-Haç ile yakınlığı bulunduğundan kuşkulanılmıştı. Ne fazla meraklı Descartes ne de Gül-Haç Kardeşliği'ne katılma isteğini daha açıkça ifade eden diğerleri, başvurularına bir yanıt alabildi. Ama bir hayalet gibi olsa da Gül-Haç, muhalif çevreleri ve arayış içinde olanları, güçlü slo-ganlar, simgeler, örgüde ilgili çekici mitler ve masalsı bir gele-nekle donattı.44
Burada söz konusu olan muhalif çevrelerin, ana konumu-zu oluşturan Fraternis gibi radikal bir dönüşümün gerçekleşme-sini misyon edinmiş, temel dinsel doktrine ve iktidar sistemine karşı mücadele eden köklü bir geleneği değil; Reform'u birçok yönden yetersiz bulan, Doğu gizemciliği ve hermetik düşünce-yi Hıristiyan doktriniyle buluşturmaya hevesli, temelde Kili-se'ye ideolojik olarak değil, kurumsal işleyiş düzeyinde karşı olan romantik burjuvazi yi tanımladığının altını çizelim. Gül-Haç adı altında

ortaya çıkan, broşürlerde sunulduğu gibi örgüt-lü ve belli bir geleneğe sahip bir hareket hiçbir zaman söz ko-nusu olmadı. Simyaya, Hermetizme, eski ezoterik düşüncelere duygusal bir yakınlık duyan birkaç burjuva aydınının kaleme al-dığı kitap ve broşürler, iktidarı temsil ettiği ve feodaliteyle ya-kın olduğu için Kilise'ye tepki duyan ama İsa Mesih mitinden de vazgeçemeyen, Protestan reformunu daha ileri taşıyarak Ba-tı ile Doğu'yu tek bir evrensel düşünce çerçevesinde birleştir-me düşleri kuran kentli gizemcileri harekete geçirmiş ve bu hayaleti yaratmaya yardımcı olmuştu.

484 Andrew VVeeks, Boehme An Intellectual Biography of the Seventeenth-Century Philosopher and Mysric, s 95

Aklin ve GIzemIn DİRİLİŞİ

Kimyasal Evlilik adlı kitabın, Johann Valentin Andreae adlı, on yedinci yüzyılda yaşamış Tübingen'li bir Alman gizem-cisinin kaleminden çıktığı, bugün hemen hemen kesin olarak bi-liniyor. Luther hareketinin içinde yer almış, simya meraklısı bir din adamının oğlu olarak dünyaya gelen Andreae, yaygın kanı- 545 ya göre kitabı henüz 19 yaşındayken, 1605 yılında bir tiyatro oyunu olarak kaleme almıştı ama uzmanlar on bir yıl sonra san-sasyonel biçimde ortaya çıkan Kimyasal Düğünün, bu süre içinde Andreae tarafından birkaç kez yeniden elden geçirildiği-ne inanıyorlar. Bir başka deyişle, efsanevi Christian Rosenkre-utz kişiliği, Hermetik simgeselliğe, simyaya, antik mitlere, Kab-balizm'e ve Kelt-Cermen şövalye literatürüne meraklı romantik Andreae'nin düş gücü tarafından yaratılmıştı.

Frances Amelia Yates'e göre Rosenkreutz miti, yaratıcı düş gücünün bir ürünü; daha henüz başladığı sırada bitiveren bir hareketin ilk meyvesiydi ve Andreae'nin derin dindar de-hası tarafından üretilmişti.45 Gül-Haç hareketi, gerçekten de kısa bir süre içinde o büyülü etkiyi yitirdi.

Aslına bakılırsa, böy-le bir örgüt gerçekte hiç var olmamış, yalnızca Keşke olsa! di-ye düşünen, gizemciliğe meraklı bir grup reformist burjuva ay-dınının hayallerini süslerken, kısa bir süre için de adı yüksek sesle Avrupa'da yinelenmişti. Başta da belirttiğim gibi, Frater-nis geleneği ve ruhuyla doğrudan hiçbir bağlantı içermeyen bir hareketti bu. Ama Gül-Haç mitleri ve romantizmine ilgi duyan bazı sanatçı ve aydınlar, ilerleyen zaman içinde Mason locaları-na katılmaya başladıkça, Rosenkreutz'a mal edilen simgesellik ve ikonografi, yeni oluşmaya başlayan Masonik kültürü de bel-li ölçüde etkiledi.

485 Frances Amelia Yates, The Rosicrutian Enlightenment, s 95-96

IV
MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNİS

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

1. Ustalar ve Çıraklar

Eğer resmi kayıtlara bakarsanız, ingiltere'deki Mason ör-gütlenmesinin tarihi, 1717 yılının Haziran ayında Londra'da gerçekleştirilen toplantılar sonucu oluşturulmuş Büyük Loca ile başlar. Bu tarihte, kentteki belli başlı dört locanın üyeleri uGoosc and Gridiron adlı tavernada bir araya gelerek Zana-atın (The Craft)486 içinde bulunduğu sorunları tartışmışlar ve bir süredir yaşanan gelenek aşınmasını ve örgüt yapısındaki gevşeklik ve ciddiyet kaybını önlemek için birtakım temel ka-rarlar almışlardı. Toplantı yalnızca üyelere açık olduğu ve görüşmeler kamu-ya açıklanmadığı için, neler konuşulduğunu yalnızca resmi Ma-son kayıtlarında ve sonraki yıllatın Üstat Masonlarının yaptığı konuşma ya da kaleme aldığı bazı makalelerde dışarı yansıtıldı-ğı kadarıyla biliyoruz. Kaynakların belirttiğine göre eski gele-nek ve kurallar (Old Charges) gözden geçirilip anımsanmış; il-keler ve düşünceler üzerine görüş bildirilmiş; dört locanın katı-lımıyla bir İngiltere Büyük Locası Kurulması ve üyelerin üç ay-da bir düzenlenecek toplantılarda bir araya gelmesi kararlaştırıl-mış ve ilk Büyük Üstat (Grand Master) olarak da Anthony Sa-yer adlı deneyimli bir üye seçilmişti.

Bu toplantı sonrasında, kendi içindeki kapalı yapışım sürdürmekle birlikte, Masonluk fiilen bir gizli örgüt olmak-tan çıkıyor ve varlığını kamuoyu önünde doğrulamış oluyordu. Londra'da oluşturulan İngiltere Büyük Locası, uluslararası an-lamda da ilk resmi büyük loca kabul edildi. Bu nedenle, Ma-sonluk tarihiyle ilgili yapılacak her yüzeysel araştırmada, 1717

486 Masonik literatürde örgütün genel yapısından söz ederken, eski mesleki birliklere (collegia, lonca) gönderme yapılarak, simgesel nitelik taşıyan Zanaat (The Craft) sözcüğü kullanılır.

yıhm Zanaatın düzenli bir örgüt yapısıyla ilk ortaya çıkışı ola-rak sunan, çok sayıda kaynağa rastlamak mümkündür.
Ancak, her ne kadar Mason tarihinde bir tür milat gibi , ajgdansa da, söz konusu buluşma elbette örgütün kendisi için 55° bir başlangıç falan değildir. Toplantıyla ilgili notlar arasında aktarılan gelenek aşınması' ya da örgütsel gevşeklik gibi eleştirilerin ve tavernada bir araya gelen dört bağımsız locanın • varlığı da, Zanaatin İngiltere'deki geçmişinin çok daha eski-lere dayandığın» göstermektedir zaten. Bu noktada karşımıza, . Masoft literatürünün iki temel kavramı üzerin kurulu bir ay-rım çıkar Operatif ve spekülatif masördük.
Gerçek anlamda duvar ustalığı mesleğini icra edenler, yani eski Masonlar için opcratiP; başka işler yapmakla bir-likte Mason felsefesini benimsemiş olan ve daha sonraki dö-nemlerde örgüte katılan biraderler için de spekülatif Mason ■ ifadesi kullanılır. Dolayısıyla mesleklerinden dolayı değil, dü-; . şünçe ve tercihleri nedeniyle örgüt içinde yer almayı seçmiş üyelerin bir araya geldiği spekülatif localar bugün bizim bil-diğimiz ve anladığımız Mason kavramının taşıyıcısı olarak gö-rülürler ki, 1717 Haziranımda yapılan toplantı, bu nitelikteki örgütlenme^için bir milat niteliğitaşımaktadır. t i.- Geriye doğru gittrğimiede kimi kaynaklar, İngiltere'de Ma-sonik örgütlenmenin başlangıcı olarak oh yedinci yüzyılın orta-larını işaret eder. Yani, arak devlet, yönetiminde bir parlamen-tonun" söz. sahibi olmaya başladığı ve monarşinin ciddi bir sar-sıntı yaşadığı, devrim sonrası yıllarını.
Masonlar elbette bu burjuva ayaklanmasının içinde aktif olarak yer almış ve Parla-■'.,■■' raento'nun lideri Oliver Crornwell'm çevresinde toplanmıştır; büyük çoğunluğu da operatiT değil, spekülatif 'tir. Yani mes-leği duvar ustalığı olmayan, bir düşünce ve ideal nedeniyle ör-güt içinde yer almayı seçmiş tüccar, bürokrat, asker ya da olum-suz ekonomik koşullar sonucu mülksüzleşmiş eski aristokratlar. İngiliz antika koleksiyoncusu ve politikacı Elias Ashmo-te'un günlüklerinde, 1645 yıhnda astroloji ve simya gibi gizli bilimlere olan ilgileri sonucu Gül-Haç

düşüncesini benimse-miş William Lilly, John Parson, Robert Moray ve Ashmole'un

kendisinin de içinde bulunduğu bir grup ezoteri meraklısı İngi-liz'in, Londra'da bir Duvar Ustaları Derneği kurduğundan , söz edilmektedir.4'7 Bazı kaynaklarda Mason ritülleri geleneği-nin, ilk kez Ashmole ve çevresindekiler tarafından, on yedinci yüzyıl ortalarında biçimlendirildiğinden söz edilir. 551 ....

Ancak bu da yeterince inandırıcı değildir, çünkü tarih için-deki gezinti sürdürüldükçe, Mason localarının etkin varlığına ilişkin izler ve işaretlerin, gitgide daha eskilere doğru uzandığı görülmektedir Büyük Loca Elyazması olarak bilinen ve bu- -gün Londra'daki merkezin arşivinde yer alan bir belge, 1583 yı-lının tarihim taşır.'4 Halliwell Elyazması ya da Regius Şi-iri olarak bilinen bir başka masonik belgeninse, yaklaşık 1390 yılına ait olduğu489 ve içindeki alıntıların daha eski kaynaklara gönderme yaptığı bilinmektedir. Kısacası, operatif' ve spekü-latif gibi kafa karıştırıcı yapay sınıflamalar bir yana bırakılırsa, . Avrupa'daki Masonik örgütlenmenin başlangıcı sanıldığından Çok daha eskidir ve önceki bölümde de değindiğimiz gibi, Ta-pınak Şövalyeleri'nin lideri Jacques de Molay'm idamım izleyen yıllara, yani aşağı yukarı 1320'lere dek dayanır. .

Masonluğun resmi tarihi, 1640 öncesine ait loca ve örgüt- -lenmelerin büyük çoğunlukla operatif' olduğunu ileri sürüyor. Oysa Iskoçya'ya sığınan şövalyelerin davar ustası1' falan değil, . Fransa'yı merkez almış büyük- bif finana ağını, yöneten ilk bur-juvalar- olduklarım gayet iyi biliyoruz. Avrupa'nın her yerinde koğuşturmaya uğrayan eski örgütlerinin yerine, Britanya'da bi-çimlendirdikleri yem oluşumu Masonluk olarak adlandırma-larının, yalnızca simgesel bir anlam taşıdığım; kendilerini yeni bir uygarlık modelinin kuruluşunu üstlennuş yapı ustaları gi-bi

gördüklerini daha önce söylemiştik. Bu anlamda on dördün-cü yüzyılın ilk yansında ortaya çıkan Masonluk, daha ilk andan itibaren sapma kadar spekülatifti.

487 Kurt Seligmann, a.g.e, s 294
488 Albert Galatine Mackey - H. L. Haywood, Encyclopedia of Freema-soıuy, s 419
489 Silas H. Shepberd, Landmarks of Fıcemuonry, s 15»

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

1717 yılındaki toplantı ve onu izleyen kısa dönem, bir res-mi kuruluş olmaktan çok, örgüt yapısına çekidüzen verip yeni dönemin hedeflerine uygun stratejilerin belirlenmesi amacı ta-şıyan bir tür reform olarak nitelenebilir ancak. Mason locala-rı bu yeni adımla birlikte hem örgütsel sorunlardan anndınldı, hem de biraz daha göz önünde olmaya başladı. Bunun dışın-da, Londra buluşmasında üyelik aşamalanyla ilgili yeni bir dü-zenleme de yapılmış ve Acemi Çırak ile Zanaat Üyesinden oluşan iki dereceli sistem, bunlara Üstat Masonun da eklen-mesiyle üç aşamalı olacak biçimde genişletilmişti.

Hiram Ab'rf efsanesi

Bugün sıradan loca üyeleri arasında hayli yaygın olan Masonik mitolojinin tam olarak ne zaman ve nerede biçimlen-diği; üye inisiyasyon ve derece geçme ritüellerindeki simgesel ayrıntıların ilk kez kimin tarafından formüle edildiği, kesin ola-rak bilinmiyor. Ülkeden ülkeye, hatta locadan locaya küçük ye-rel farklılıklar gösterse de, ana hatlarıyla aynı kalan bir gelenek uyannca, Zanaatm başlangıcı, sembolik olarak günümüzden üç bin yıl öncesine, Kudüs'teki Süleyman Tapınağı'nın inşa edildiği günlere dek dayandırılmakta, örgütün geçmişinde, ken-dini o tapınağın koruyucusu ilan eden eski bir şövalye örgütü-nün bulunduğu düşünülürse, bunu anlamak çok da zor değil.

Eski Ahit'e göre Kral Süleyman, Kudüs'teki büyük tapına-ğı inşa ettirirken, dostluk ilişkisi içinde olduğu Tire (Sur) Kra-lı Hiram'dan da yardım ve destek almıştı. Yapım ve iç dekoras-yonda kullanılacak çeşidi hammaddelerin yanı sıra bu yardım, hünerli ve çalışkan bir ustayı ve onun emrinde çalışan yetkin ve sadık bir ekibi de içeriyordu.490 Kral ile aynı adı taşıyan Hi-ram Usta, eşi ölmüş Tireli bir kadının oğluydu; yapılardaki bronz işleme ve oyma çalışmalarında da uzmandı. 49!

490 II. Tarihler 2 13-14 4« I. Krallar 7 13-14

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Süleyman Tapınağının yapımıyla ilgili Eski Ahit'te verilen bu kısa bilgiler, bilinmeyen bir zamanda (çok büyük bir olası-lıkla on dördüncü yüzyıldan itibaren) Masonik literatüre akta-rılınca, bugün locaların üçüncü dereceye, yani Üstat Ma-sonluğa geçiş ritüellerinde hâlâ ana unsur olarak kullanılan Hiram Abif' efsanesi de doğmuş oluyordu.

Hikâyenin Mason'ca versiyonuna göre Süleyman Tapı-nağının yapımında çalışmak üzere adamlarıyla birlikte Kudüs'e gelen Hiram Usta, Masonluk tarihinin ilk Büyük Ustasıydı. Bu zanaatın büyük sırrını yalnızca o biliyor ve bunu ekibin-dekilerle bile paylaşmıyordu. Tapınağın dekorasyonunda ona eşlik eden on beş meraklı adam, günler boyunca, bir yolunu bu-lup Hiram'dan sırrı öğrenmek için planlar kurdu ama hiçbiri harekete geçmeye cesaret edemedi; ta ki son geceye kadar, in-şaat bitmek üzereyken, içlerinden üç tanesi, ne pahasına olursa olsun bu sırrı öğrenme hırsına yenik düşerek, Hiram'ı gece vak-ti tapınakta yalnızken yakalayacaktı.

Efsanenin kimi versiyonlarına göre adları Jubelo, Jubela ve Jubelum olan bu üç hırslı adam, bütün kapılan tutup Usta'nın dışarı çıkmasını önledikten sonra, onu ölümle tehdit edip zorla konuşturmak yoluyla sırrı öğrenmeyi planlamıştı. Ancak Hiram Abif bu bilgiye kendisiyle birlikte

dünyada yalnızca üç kişinin sahip olduğunu; diğer iki sırdaşına danışmadan kimseye bir şey söyleyemeyeceğini; ama zamanı gelince, çıraklarının içinde bu sırra sahip olmayı hak edenlerle bildiklerini yavaş yavaş pay-laşacağını anlatmayı denedi saldırganlara. Bütün ısrar ve tehdit-lere karşın, Masonik sırrı vermektense, ölmeyi yeğleyecek; is-tediklerini alamayınca öfkeden cinayet işleyen araklarsa, büyük bir korkuya kapılıp, cesetle birlikte gizlice şehir dışına kaçacak-lardı.
Ertesi gün, Hiram'ın diğer işçileri, ustalannın kaybolduğu-nu görünce, endişe içinde Kral Süleyman'ın huzuruna çıkıp, bildikleri her şeyi anlattılar. Masonik sırrı elde etmek için gün-ler ve geceler boyu birlikte plan yapmışlar, ancak son anda kor-karak bundan vazgeçmişlerdi. Yalnızca Jubelo, Jubela ve Jube-lum planı uygulamakta sonuna dek kararlı ve ısrara davranmış-

tr ki, Hiram Usta'yla birlikte onlar da kaybolmuştu ortadan.
Tapınak inşaatındaki baş ustasının yaşamından endişe eden Kral, güvendiği on beş zanaatçıyı görevlendirerek, hem Hiram Abif in, hem de ortadan kayboldukları için zanlı durumunda olan üç adamın derhal bulunmasını istedi. On beş Zanaatçı Bi-rader, ne yapmaları konusunda kendi aralannda bir süre tartış-tıktan sonra, beşer kişilik üç locaya ayrılıp, tapmağın üç fark-lı kapısından yola çıkarak arama çalışmalarına başladı.
Günler süren sonuçsuz çabalardan sonra, birinci grup, hiç-bir şey bulamadan geri dönmek zorunda kaldı. İkinci gruptaki-ler, dinlenmek için mola verdikleri bir sırada, rastlantı sonucu hemen yakınlarında yeni kazılıp üzeri örtülmüş bir çukurla kar-şılaştılar. Hep birlikte kazdıklarında, özensizce açılmış bu çu-kurdan, Hiram Abif in cesedi çıktı. Biraderler, ustalarının hâlâ taze ve bozulmamış görünen bedenini beyaz örtülerle sarıp, Ku-düs'e getirirken, üçüncü gruptakiler de korku ve pişmanlık için-de bir mağarada saklanmakta olan üç katili bulup

yakalayacak-lardı.
Kral Süleyman, çok değer verdiği ustasının ölümünden do-layı büyük üzüntü duydu ve onun hak ettiği gibi bir törenle, ta-pmağın içinde hazırlanan özel bir mezara gömülmesini istedi. Cenaze törenine katılan on beş Birader, masumiyetlerinin ve saflıklarının simgesi olarak beyaz cüppeler giymişlerdi. Yakala-nıp Kudüs'e getirilen üç katitse, Ölüm cezasına çarptırılıp idam edildi.
Mason geleneğindeki Hiram Abif hikâyesi, genel hatlarıyla böyle. Büyük sırrı onu hak etmeyenlere vermektense Ölümü yeğleyen efsanevi ustanın bu cesareti ve kafarhhgtysa, Mason geleneğinin günümüze dek taşman temel ilkelerinden biri ola-rak, simgesel bir anlama sahip. Söz konusu motif, başlangıcı tam olarak bilinemeyen bir dönemden beri, başlangıç Üstat Masonluga geçiş ritüelinin de merkezinde yer alıyor.
Graham Hancock, Masonik geleneğe göre Hiram, Tapı-nak'taki bronz işlemeleri tamamladıktan hemen sonra yardımcı-larından üçü tarafından öldürülmüştü. Bir nedenden dolayı bu olay o denli anlamla yüklü olarak değerlendirildi ki, Üstat Ma-

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

son'lann inisiyasyon töreninde, adaya cinayet kurbanı rolünü oynama görevi verilerek anıldı,492 diyor. Gerçekten de uzunca bir dönem ikinci, 1717'den itibaren de üçüncü başlangıç aşa-ması için düzenlenen törenlerde, derece atlamayı hak eden aday, öldürülen Büyük Usta'nın kimliğine büründüğü bir tür s55 mistik canlandırma içinde yer alıyor. Ancak her şey bu denli basit değil tabii Masonik sırrı vermemek için yaşamım feda eden ustanın anıldığı sembolik cinayet sahnesinden sonra aday, oldukça büyük önem taşıyan bir de diriliş ritüelinin öznesi ol-mak durumunda. Üstat Mason unvanını, ancak bu tören ta-mamlandıktan sonra hak ediyor. Bu törenin ayrıntılarına değ-neceğiz, ancak daha önce Masonik inisiyasyon ayinlerinin daha önceki aşamalarına ve kullanılan temel

simgelere bir göz atma-mız gerekiyor.
Karanlıktayım, ışığı arıyorum
Mason ritüellerinin tümü, gerekli dekorasyon- ve donanıma sahip loca binaları içinde, amaca uygun olarak hazırlanmış oda-larda Üstat Masonların katılımıyla gerçekleştirilir. Bunların ço-ğunda yer alan teatral parçalar, kullanılan simge-ve objeler ya da yinelenen bazı sözler, bugün herhangi bir insana garip, yap-macık, hatta inandınahktan uzak bir çocuk oyununun parça-ları gibi görünse de, Zanaat içinde yer alanlar için bütün bun-lar son derece ciddiye alınıp saygı gösterilen ve önemsenen ay-rıntılardır. Masonik geleneği incelerken, tören biçimselliğinin çoğu gizem örgütünde, hatta bazı büyük dinlerde, ana me-sajın kavranmasını ve bağlılık duygusunu pekiştiren unsurlar olarak değerlendirildiğini, akıldan çıkarmamamız gerekiyor.
tikin, Acemi Çırak (Entered Apprentice) inisiyasyon tö-renine kısaca göz atmakla başlayalım; yani, üye adayının Mason örgütüne ilk kabul ediliş aşamasına Saygıdeğer Üstat (Wors-hipful Master) tarafından yönetilen olağan loca toplantısında,
« Grabam Hancock, The Sign and The Seal

önem sırasına göre gerekli görüşmeler tamamlandıktan sonra, Acemi Çırak derecesi için bekleyen bir aday olup olmadığı Kıdemli Muhafıza (Senior Warden) sorulur. Eğer varsa, Ast Görevli (Junior Deacon) ve yardımalanyla birlikte Sekreter de, kapının ardındaki bekleme odasında bulunan adayın yanına gelir. Tören başlamadan önce adaya belli rutin soruların yönel-tilmesi, Sekreter'in görevidir. Yine localara ve ülkelere göre kü-çük farklılıklar göstermekle birlikte, bu sorular (ve gerekli ya-nıtları) aşağı yukan şöyle bir seyir izler
- Hiçbir çıkar amacı gütmeden ve kimse tarafından etki al-tında bırakılmadan, özgür iradenizle kendinizi Masonluk sırları için aday

gösterdiğinizi beyan ediyor musunuz

- Ediyorum.
- Masonluk ayrıcalıklarına erişme talebinizin, kurumsal ge-leneklere saygı, bilgi edinme arzusu ve diğer kardeşlerinize hiz-met edebilme dileğinden kaynaklandığını beyan ediyor musunuz

s Ediyorum.

- Örgütün tüm eski yerleşik sistem ve kurallarına uyum sağlayacağınızı, ciddi olarak beyan ediyor musunuz
- Ediyorum.

ilgili sorulara beklenen olumlu yanıtlar alınmasının ardın-dan, Sekreter loca odasına geçerek adayla ön görüşme aşaması-nın tamamlandığım bildirir. Bu arada bekleme odasında da, Ast Görevli ve yardımcıları, tören odasına girmeden adayın hazır-lanmasını sağlarlar.

Acemi Çırak olarak örgüte adım atmayı talep eden kişi, tören öncesinde üzerindeki bütün giysileri çıkarıp bekleme oda-sında bırakacak ve kendisine verilen basit bir pantalon ve düğ-mesiz gömleği giyecektir. Sol omuz bu gömleğin içinden çıka-rılarak açıkta bırakılacak, pantalonun da sol paçası dize kadar sıynlacaktır. Adayın gözleri, Ast Görevli tarafından bir mendil-le sıkıca bağlanır; boynuna da serbest ucu yere değecek biçim-de, idam ip'ini andıran bir kement geçirilir. Sol ayağı çıplak-tır, sağ ayağınaysa bir terlik geçirilmiştir.49î

4,3 Malcolm C. Duncan, Duncan's Masonic Rttual and Monitör, s 28-29

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Adaya verilen bu basit, giysilerin olası anlamlarına ilişkin farklı görüş ve yorumlarla karşılaşmak mümkün. Mason gelene-ği araştırmacıları, bu görüntüyü genellikle yalınlık içinde ken-dini teslim etmek olarak yorumluyorlar. Gözlerin bağlı olma-sı, Mason locasına adım atana dek adayın karanlıkta olduğu-nu, gözbağmın sonradan açılmasıysa, bilgi

yoluyla ışığa kavuş-ma^ simgeliyor. Christopher Knight ve Robert Lomas ise, çok daha akla uygun bir açıklama getiriyor bu tören hazırlığı ve aksesuarlarına Bu basit giysiler ve boyundaki idam ipi, Engi-zisyon önünde sapkınlık suçlamasıyla yargılananların, sorgu-ya götürüldükleri sıradaki hallerinin.bir kopyasından başka bir şey değil.494 Bu yaklaşıma göre, giyside hiçbir düğme ya da me-tal parça bulunmamasını da, mahkûmların hücrede intihar ede-rek işkenceden kurtulmaya çalışmalarının önüne geçmek için, Engizisyon tarafından alman önlemlere benzetebiliriz. Bir baş-ka deyişle üye adayı, örgüt içindeki serüveninin bu ilk adımına, bir sapkın (heretic) imajıyla başlamaktadır

Hazırlık bittikten sonra, Ast Görevli adayı kolundan tutup loca kapısına doğru götürür ve kapıya üç kez vurur, içeride oturmakta olan Kıdemli Görevli (Senior Deacon), ayağa kalkıp selam verdikten sonra, doğu yönünde oturmakta olan loca yö-neticisine döner

- Saygıdeğer Üstat, locamızın kapısı çalınıyor.
- O halde kapıya gidin ve nedenini öğrenin.

Bu talimat üzerine Kıdemli Görevli kapıya doğru yönelir, üç kez vurduktan sonra kapıyı açıp sorar

- Kimdir gelen

Tören başlangıcında aday adına konuşan Ast Görevli yine locadan locaya değişen ama ana hatları aynı kalan, klişe bir ya-nıt verecektir

- Uzun süredir karanlıkta olan ve şimdi ışığa ulaşmayı is-teyen Bay X. (Adayın adı)

Ardından, Kıdemli Görevli ile Ast Görevli arasında, ada-yın gerekli nitelikleri taşıyıp taşımadığı, kendi adına karar vere-

494 Christopher Knight - Robert Lomas, The Hiram Key, s 7

cek yaşta ve doğuştan itibaren özgür olup olmadığı üzerine kı-sa bir diyalog geçer. Bu doğuştan özgür olma (born free) kav-ramı, doğrudan

doğruya Roma'yı; yurttaşların köleler, azat edilenler ve doğuştan özgür olanlar biçiminde ayrıldıkları dö-nemdeki sosyal terminolojiyi çağrıştırmaktadır; bilindiği gibi ço-ğu gizem kültüne ancak özgür yurttaşlar katılabiliyordu. Bü-tün sorulara olumlu yanıt alındıktan sonra Kıdemli Görevli, şunları söyleyip kapıyı kapatır

- O halde, Saygıdeğer Üstat bu talepten haberdar edilip ya-nıt verene dek, burada sabırla bekleyeceksiniz.

Ardından doğuya doğru döner ve Saygıdeğer Üstat'ın ya-nına gidip elindeki değneği bir kez yere vurduktan sonra, du-rumu bildirir. Çağırın, gelsin talimatıyla birlikte, ilkin suna-ğa yürüyüp burada duran gönyeyle pergeli alır, sonra yeniden girişe yönetip kapıyı açar ve bekleme odasına doğru seslenir

- Çağırın, içeri gelsin.

Gözleri bağlı durumdaki aday, kolundan tutup ona yardım-cı olan Ast Görevli eşliğinde odadan içeri girer; iki yardımcı da arkalarından yürümektedir, ilk birkaç adım henüz atılmıştır ki, Kıdemli Görevli önlerine çıkıp onları durdurduktan sonra, elin-deki pergelin bir ucunu adayın göğsüne hafifçe değdirin

- Bay X, bu locaya ilk adım atışınızda sizi. çıplak göğsünü-ze sivri bir nesneyi batırarak karşılıyorum. Teniniz fiziksel acı-yı tatsın ki, Masonluk sırlarını kural dışı biçimde açıklamaya kalkmanız durumunda, zihniniz ve bilinciniz size bu anıyı ye-niden yaşatsın.

Bu uyarıdan sonra Kıdemli Görevli, adayı Ast Görevli'den teslim alır ve kolundan tutarak, Tapmak olarak adlandırılan loca odasının içlerine doğru yürütmeye başlar. Birkaç adım son-ra, Saygıdeğer Üstat'ın sesi duyulur

- Buraya -ya da Bu Loca'ya- hiç kimse, ilahi Güç'e dua etmeden giremez. Kıdemli Görevli kardeşimiz, adayı locanın merkezine getirsin ve diz çöküp duadan yararlanmasını sağlasın.

Aday, odanın merkezine götürülüp dizleri üzerine çökmesi için uyarıldıktan sonra Saygıdeğer Üstat yerinden kalkıp onlara yaklaşır ve Evrenin Yüce Hakimine dua eder. Dua bitince ye-

rinden doğrulur, adayı sağ kolundan tutup ayağa kaldırır ve so-rar
- Bay X -ya da Yabancı- kime güvenirsiniz Doğru yanıt, daha önce kulağına fısıldanmışar zaten,
aday da bunu yineler
- Tann'ya.
Saygıdeğer Üstat, Doğu'daki yerine geçerken, aday (hâlâ gözleri bağlı ve ip boynuna takılı durumdadır) Kıdemli Görev-li tarafından Tapınak içinde dolaştırılır, tikin güney yönün-deki Ast Muhafız'a (Junior Warden) götürülür ve burada kim olduğu, locaya katılma isteğinde ciddi olup olmadığı, yaşı ve özgürlük durumuyla ilgili sorulan bir kez daha yanıtlar. Ar-dından, batı yönündeki Kıdemli Muhafız'ın önüne götürülür ve bir kez daha aynı sorularla karşılaşır. Nihayet oda içindeki tur, doğudaki Saygıdeğer Üstat'ın önünde sona erer. Burada adaya yöneltilen soruları, onun adına, eşlikçisi Kıdemli Görevli yanıt-layacaktır
- Nereden gelip, nereye gidiyorsunuz
- Batıdan geliyor ve doğuya doğru gidiyorum.
- Niçin doğuya gidiyorsunuz
- Işığı aramak için.
- Madem ışığı anyonsunuz, o halde size bu nimet sunulacak.
Gözlerindeki bağ çözülen aday, locanın -yani Tapına-ğın- doğu tarafında, Saygıdeğer Üstat'ın önündedir ve hemen karşısındaki sunağın üzerinde ona ışığın simgesi olarak sunu-lan üç değerli nesne yer almaktadır Kitap, pergel ve gönye. Saygıdeğer Üstat, son soruyu yöneltir
- Bay X, elde ettiğiniz dereceyle birlikte, yaşamınıza bir Mason olarak devam edebilmeniz ve daha ileri noktalara erişe-bilmeniz için, sorumluluklannızla ilgili bir bağlılık yemini etme-niz gerekmektedir. Bu locanın üstadı olarak size bu yeminin ge-tireceği yükümlülüklerin, Tann'ya, kendinize, ailenize, ülkeni-ze ve yakınlannıza karşı olan sorumluluklarınıza hiçbir biçimde aykırı nitelik taşımayacağını garanti ediyorum. Bağlı kalacağını-za yemin ediyor musunuz

- Evet, ediyorum.

FRATERNIS Kayıp Kitaplar. Gizil Kardeşlik

Bu finalle birlikte tören sona erer ve kendisine ilk derece-nin simgesi olarak deri bir önlük verilen aday, Acemi Çırak unvanıyla Mason örgütüne kabul edilmiş sayılır. Bu arada, ilk derece Masonların selamlaşma ve el sıkma biçimlerini de öğre-nir; tıpkı Mithra, Cathar ve benzeri ezoterik yapılarda inisiye-ler arasında kullanılan ayırt edici el sıkma hareketlerine ben-zeyen jesderdir bunlar. Her özel selam ve el sıkma biçimi, fark-lı bir simgesel ada sahiptir ve ilk derecedekinin adı, Boazdır Yani, Süleyman Tapınağı'nın iki büyük sütunundan biri.
Daha önce de belirttiğimiz gibi kimi ayrıntılar ve cümleler localara göre farklılıklar sergilese de, törenin ana teması hep ay-nı kalacaktır Uzun süredir karanlıkta olmak ve ışığı ara-mak (yani Aydınlanma isteği duymak); kardeşçe bağlılığa kendi iradesiyle katılmak; bu süreç içinde öğreneceği sırlan açıklamayacağına ve sorumluluklarını yerine getireceğine, kural ve geleneklere saygı göstereceğine dair yemin etmek. Işığın ve aydınlanmanın simgeleriyse, tören bitiminde, adaya bir sunak üzerinde gösterilen kitap, gönye ve pergeldir.
Törende sunak üzerine konulan kitabın, en azından 1717'den bu yana, locanın bulunduğu ülkeye göre değişen Kut-sal Kitaplardan biri olduğu biliniyor Tevrat, İncil ya da Ku-ran. Ancak geleneğin çok daha eski biçimlerinde bu simgenin, kardeşlik üyeleri dışında kimsenin erişemeyeceği, özel bir ki-tabı vurgulamakta olduğunun altını önemle çizelim. Büyük dinlerin kutsal kitapları gizli ya da zor erişilen kaynaklar değildir ve bunların aydınlığına erişmek için ezoterik bir ör-güte üye olmaya gerek yoktur; isteyen herkes alıp okuyabilir. Masonluk ve onun eski köklerinde yer alan Fraternis düşünce-siyse, ancak örgüt içinde ilerleyenlerin ulaşacağı bilgiden ve çok farklı bir aydınlanmadan söz etmektedir. Dolayısıyla, sö-zünü ettiğimiz inisiyasyon

töreninde, sunağın üzerindeki pergel ve gönyenin yanına yerleştirilen tektanrılı dinlerin kutsal kitap-larının, oldukça geç bir tarihten itibaren bu orijinal kaynağın yerine ikâme edildiğini söyleyebiliriz Muhtemelen Cathar'ların Gizli Kitapı, Sibylline Kitaplan, Kaide Kitapları, Hermes'in Tabletleri ya da Fenike Kitapları türü, ancak sınırlı ve seçil-

T

miş bir grubun erişebildiği belgeleri simgeleyen bir tören nes-nesinin yerine. Pergel ve gönyeyle ilgili olaraksa, fazla bir şey söylemeye gerek yok. Bu iki gereç, duvarcı ustalanndan çok çok önce, Pythagoras'ın Kroton'daki Kardeşlik örgütünün müritlerince, dünya ve evrenle ilgili bilgeliğin simgesi olarak kullanılmaktaydı.

Shibboleth ve Kutsal G'nin esrarı

Acemi Çırak inisiyasyon töreni, anlaşılacağı üzere yalnız-ca bir ilk adım niteliğini taşıyor. Bu aşamayı geçip örgüte kabul edilen Mason, henüz o sözü edilen sırların ucunu ya da ke-narını bile görebilmiş değildir. Yalnızca böyle bir sırrın varlığı, o mistik tören boyunca adaya ala fazlasıyla çizilerek hissettirii-miştir, o kadar. Aradan belirli bir süre geçtikten sonra, (tabii eğer loca içinde olumlu izlenimler yaratmayı başarmış ve iler-leme sağlamışsa) yeni bir ritüel eşliğinde adım atacağı Zana-at Üyesi ya da Kalfa (Fellow Craftsman) aşamasında da du-rum pek fazla değişmeyecektir.

Bu ikinci aşama töreninde, Acemi Çırak derecesinde bel-li bir dönemi geride bırakmış aday, yine bekleme odasında ay-nı basit giysi ve aksesuarlar kullanılarak hazırlanır. Bu kez sağ omuz ve kolu açıkta bırakılmış, pantalonunun sağ paçası dize dek sıyrılmıştır. Gözler yine bağlıdır ama ip kement Tiçimine getirilip boynuna asılmamış, sağ kola iki

kez dolanmıştır. Bir öncekine benzer diyaloglar eşliğinde Tapınağa kabul edilen aday, Saygıdeğer Üstat ve Muhafızlar'a Bir süredir Çırak ola-rak örgüt içinde yer alan ve şimdi biraz daha ışığa ihtiyaç du-yan biri olarak tanıtılacaktır. Yine belli klişelere bağlı kalına-rak, adayın bir önceki derecede yeterince uzmanlaşıp uzmanlaş-madığı, bu yeni dereceyi almaya hazır olduğunu onaylayacak bir Birader olup olmadığı gibi sorular, sırasıyla yinelenir. Niha-yet, Saygıdeğer Üstat tarafından verilecek komutla, törene ka-tılan diğer kıdemli biraderler tarafından sembolik olarak daha fazla ışık ile ödüllendirilecektir.

ikinci derece töreninde, formalite niteliği taşıyan teatral replikler dışında, dikkate değer birkaç farklılık ve üzerinde du-rulması gereken ayrıntı yer alıyor. Bunlardan birincisi, Acemi Çırak derecesini taşıyan adaya, bazı Masonik şifre ve yeni se-lamlaşma biçimlerinin, bu tören içinde sunulması. Adayın da-ha fazla ışık ihtiyacıyla ilgili talebi Ast Görevli tarafından dile getirildikten sonra, Kıdemli Görevli, şu soruyu yöneltiyor

- Hangi hak ve ayrıcalığa dayanarak kabul edilmeyi -bekli-yor
- Bir parolanın verdiği hakka.
- Nedir o parola
- Kendisi bunu henüz bilmiyor ama ben onun adına bu pa-rolaya sahibim.
- Yaklaşın ve bana parolayı söyleyin.

Ast Görevli, yavaşça Kıdemli Görevli'nin yanına yaklaşıp, kulağına fısıldıyor

- Shibboleth.
- Parola doğru. Şimdi, Saygıdeğer Üstat bu talepten haber-dar edilip yanıt verene dek, burada sabırla bekleyeceksiniz.

Onay alındıktan sonra Kıdemli Görevli, adayın göğsünün açıkta bırakılmış bölümüne gönyenin ucunu değdirerek, şunlan söylüyor

- Bu locaya ilk geldiğinizde, pergelin ucuyla karşılanmıştı-nız. Şimdiyse sizi, gelecekte insanlarla olan bütün ilişkileriniz-de, bilincinizin rehberi olacak ve size erdemi öğretecek gönye-nin açısıyla karşılıyorum.
Törenin bu aşamasında adaya ilk şifre olarak sunulan Shibboleth, İbranice bir sözcük ve iki farklı anlamı var Mı-sır başağı ve su kaynağı. Ancak, Mason geleneğinin iddiala-rına göre, burada sözcüğün kendi anlamından çok, telaffuz ediliş biçimi başlı başına bir şifre niteliği taşıyor. Hikâye şöyle
Eski Ahit'in Yargıçlar kitabına göre, İsrail'in iki farklı ka-bilesi, Gilead ve Ephraim boylan arasında şiddetli bir savaş ya-şanır. Sonunda savaşı kazanan Gilead'lar kendilerine tazminat ödememek için gizlice içlerine sızmaya çalışan Ephraim kabile-

sinden mültecileri ayırt edip saptamak amacıyla, dil ile bağ-lantılı bir test yöntemi geliştirirler. Shibboleth sözcüğünü Gilead'Iar Şin harfi ile, Şibolet biçiminde söylemektedirler. Ancak Ş sesini çıkaramayan Ephraim kabilesi üyeleri, sözcü-ğü Sin ile başlatıp, Sibolet olarak telaffuz etmektedir. Ya-kalanan mültecilerden, Ephraim'lere mensup olmadıklarını ka-nıtlamaları için Shibboleth demeleri istenir. Ş sesini çıkara-mayıp Sibolet diyenler kaybedecek ve hemen oracıkta öldü-rülecektir![495]
Bugün de, Eski Ahit'teki bu popüler hikâyeye gönderme yaparak, yerel ve etnik topluluktan birbirinden ayırt etmekte kullanılabilecek, tipik telaffuz farklılıkları içeren sözcükler, top-lum bilimlerinde Shibboleth'ler olarak adlandırılmakta. Söz-gelimi, ikinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan ordusunun, aralarına sızmaya çalışan Japon casuslan ayırt edebilmek için, Japonların L sesini çıkaramayıp R biçiminde telaffuz etme-sinden yararlandığı biliniyor. Telaffuz alışkanlıklarına bağlı bir diğer tipik örnekse, kıta Avrupalılarının İngilizce'de dilin üst

dişlerin altına hafifçe değdirilmesiyle çıkarılan th sesini genel-likle beceremeyip, Z biçiminde söylemeleri. Dolayısıyla, ge-leneksel yaklaşım, Mason ikinci derece töreninde adaya verilen ilk şifrenin, özel bir sözcük değil, kendisi şifre anlamına ge-len jenerik bir terim olduğunu vurgularmış gibi görünüyor ön-celikle. Ancak bununla birlikte, Shibbolethin hem mısır ba-şağı (ya da yalnızca başak) hem de su kaynağı anlamıyla bağlantılı, ayrıcalıklı bir simge olduğu konusunda da, adayın dikkati çekiliyor. Törenin izleyen bölümlerinde, Ast Muhafız ile Kıdemli Muhafız arasında geçen şu diyaloga göz atalım

- Bana parolayı söyleyin.
- Shibboleth.
- Neyi ifade ediyor
- Bolluğu.
- Neyle temsil ediliyor
- Su kaynağı yanına asılmış bir mısır başağıyla.496

495 Yargıçlar 12 5-6

496 Malcolm C. Duncan, a.g.e, s 75

ı

Burada, Sin ve Şin seslerinin söyleniş biçimleriyle il-gili biçimsel farklılık bir yana, parola olarak belirlenen sözcüğün üpyeşp» hiç de rasgele seçilmemiş olduğunu anlıyoruz. Her ikisi de Bot-' luk ve bereketin simgesi olan su (ırmak, pınar, yeraltı su kay-S64 nağı) ve başak (mısır, arpa ya da buğday) anlamlarını aynı an-da barındıran Shibboleth, belli ki Mason şifreleri arasına özel-likle yerleştirilmiş. Eski Ahit'te Gilead ve Ephraim boylan ara-sında yaşanan savaşla ilgili olarak Yargıçlar kitabında verilen ay-rıntılar da, bu simgenin etkisini pekiştirmişe benziyor. Peki gizli şifrenin esin kaynağı gerçekten de İbrani dilinde çok özel anla-ma sahip olduğu görülen bu sözcük ve onun söylenişiyle ilgili farklılıklar

mıdır yalnızca
Bu konuda yapılacak çok basit ve yüzeysel bir araştırma bi-le, durumun hiç de böyle olmadığım gösteriyor. 1877 tarihli bir Masonik sözlükteki maddede, şunlar yazılı
MISIR BAŞAĞI Eski toplumlar arasında, özellikle Ceres ya da Demeter, Gemeter adlarıyla bilinen Dünya Anne'nin kut-sal simgesi kabul edilmiş bereket amblemi. Ibranice'de mısır ba-şağı anlamına gelen iki sözcük, bolluk kavramının dönüştürül-mesiyle elde edilmiştir. Mısır başağı ve su kaynağı anlamına ge-len Shibbolcth'in kökü, bolca çoğalmak ve akmak anlamına ge-len shabal'du. Diğer sözcük olan, mısır anlamındaki dagan ise, çoğalmak anlamındaki dagah'dan türemiştir. Mısır başağı, ikin-ci derece için, bilgiyi artırmanın ve araştırmanın meyvelerini toplamanın da sembolüdür.497
Mısır başağının, başlangıcı kesin olarak bilinmeyen bir za-mandan beri Anadolu ve Ege'de Dünya Annenin özel simge-si olduğuna dair çok sayıda antik kaynağa ulaşmak mümkün. Ama bundan daha ilginci de var Akalar adlı kavim kuzeyden Yunan topraklarına girmeden önce, kıyı bölgeleri ve Ege adala-rında yaşayan Pelasg'lar, antik geleneğin ve Demeter kültünün sadık koruyucularıydı. Ancak bölgenin etnik yapısı göçler ve iş-gallerle değişmeye başlayınca, Demeter adına düzenlenen ve hep birlikte kutlanan özel festival, Pelasg'larca kendine özgü bir
497 Kennetb R. H. MacKenzie, Royal Masonic Cyclopedia, s 170

gizliliğe büründürüldü. Devamını ve bunun gerekçelerini, Yunan kültürü uzmanı John Lawson'dan dinleyelim
Akaların henüz giremedikleri Girit'te, eski gelenek doğal olarak değişmeden sürdürülüyordu. Anakaradaysa, garip bir di-le ve inanca sahip yabancıların etkisi sonucu, Demeter'i bilme-yenlerin varlığı onun ayinlerini kirletmesin diye, yerel törenler-de gizliliğe başvurulması

gereği ortaya çıktı; bu nedenle festiva-le giriş, Aka ve Pelasg'ları birbirinden ayırt etmeye dayanan bir konuşma sınavına bağlandı.498 Yani Pelasg'lar, çok değer verdikleri tanrıçalarının festiva-line yabancıların girmesini önlemek için, tıpkı Shibboleth gibi, dil ve lehçe farklılığını test edecek bir yöntem kullanıyorlardı! Buna, izleyen dönemlerde Aka ve Pelasg'lar birbiri içinde eri-dikten sonra da varlığını koruyan Demeter (Eleusis) gizemcili-ğinde birincil sembolün, su kaynağı yanındaki mısır başağı ol-duğu bilgisini eklediğimizde, resim iyice ortaya çıkıyor îkinci derece töreninde kullanılan Masonik şifrenin kökeni Eski Ahit'teki Gilead ve Ephraim kabileleri arasındaki savaş ya da İbrani dilindeki bir sözcük değil, ondan çok daha eski bir gi-zemcilikten, Dünya Anne kültünden taşınmış bir simgedir.

Shibboleth tarafından perdelenen asıl şifrenin niteliği-ne değindikten sonra, kaldığımız yere geri dönebiliriz. Yeni de-rece onaylanıp, yemin töreni de gerçekleştirildikten sonra ada-ya ikinci dereceye özgü iki farklı el sıkışma yöntemi öğretilir Birincisi, giriş (ya da geçiş) el sıkışmasıdır ve üpkı giriş şif-resi gibi, Shibboleth olarak adlandırılır. İkincisiyse, gerçek el sıkışma olarak bilinir ve buna da Süleyman Tapınağı'nın diğer temel sütunu olan Jachin (Yakin) adı verilmiştir.

Eski Ahit'te tapınağın girişine Hiram Usta tarafından yer-leştirildiği (ve onun tarafından adlandırıldığı) söylenen, bronz-dan yapılma iki sütun olan Jachin ve Boaz'a, Masonik gelenek içinde büyük önem verildiğini görüyoruz; en azından, resmi kaynaklar böyle söylüyor. Ama acaba Mason düşüncesindeki iki

498 John Cuthbert Lavvson, Modem Greek Folklore and Ancient Greek Religion A Study in Survivals, s 568 italikler bana ait

simgesel sütun, gerçekten Kudüs'te bir zamanlar var olduğu söylenen efsanevi tapınağa mı ait, yoksa yine çok daha eski bir başka köken mi var işin içinde

Her şeyden önce, iki özel sütun motifinin Eski Ahit'e've 5 &•' Süleyman Tapınağı'na özgü orijinal bir unsur olmadığının altı-nı çizerek başlayalım. Mason literatürünün en ünlü yazarların-dan Albert Pike, Hiram'ın bu sütunları Fenike'deki tapınakları örnek alarak diktiğini söylüyor.499 Pike'a göre Jachin ve Boaz, çok daha eski ve evrensel bir düşünce sisteminin ürünü

Yengeç ve Oğlak gündönümü noktalan, Göklerin İki Ka-pısı ve Hercules'in sütunlarıdır; Güneş, onlar tarafından çizilen sınırlann dışına hiç çıkmaz

Şimdi de localanmızda, Jachin ve Boaz adlı iki büyük sütun görünümüyle ve aynca merkezinde, Yengeç ve Oğlak dönencelerinin tam ortasında duran Güneş ambleminin yer aldığı daireyi kuşatmış, iki paralel çizgi olarak belirirler.»»

Görüldüğü gibi Pike, bu iki ünlü sütunu Süleyman Tapı-nağı'yla değil, geometri yardımıyla hesaplanıp yerleri sapta-nan dönencelerle, yani Gökyüzü'nün İki Kapısıyla bağdaşü-nyor; simgesel kökenlerin de çok daha eskilere uzandığı düşün-cesinde.

Hercules sütunlarından ve onlara Fenike'de verilen önem-den söz eden, yalnızca Pike değil. Herodot da, biri saf altın, di-ğeriyse zümrütten yapılma iki büyük sütunun, (Eski Ahit'te Hi-ram Usta'nın memleketi olarak belirtilen) Tire'deki Hercules Tapınağı'nda yer aldığından ve geceleri görkemli bir biçimde ışıldadığından söz ediyor. Tarihin Babası nm notlarına göre, rahipler ona tapınağın kent ilk kurulduğu sıralarda, yani Kral Amasis'ten iki bin yıl önce inşa edildiğini anlatmışlar.501 Bu, tapınağın yapılışının en az 10 2500'e dayandığı anlamına geli-yor. Abarülarıyla ünlü Herodot'u biraz temkinli olarak dinle-sek bile (zaten rahiplerin verdiği tarihi inandırıcı bulmadığını

499 Albert Pike, Morals and Dogma, s 9

500 Albert Pike, a.g.e, s 506

5°l Herodot, Stories Of the East, s 133

kendi de belirtiyor), her durumda Süleyman Tapınağı'ndan çok daha eski bir döneme ait, iki özel ve gösterişli sütunu olan bir tapınağın söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

Kutsal yapılarda yer alan sütunlar, çoğunlukla gökyüzüne uzanan evrensel ağacı simgelerler. Eski Mısır inançlarında bu sütunlar, Gök Tanrıçası Nut'un bacaklarıydı. Fenike'de tanrıça Astarte (Babil'in îştar'ı) için yapılan tapınakların girişinde yer alan çift sütun, yine yer ile gök arasındaki bağlantıyı vurgulu-yordu. Kelt druidleri ve bilge kadınları için ağaçlar, bu neden-le Tannça'nın kutsallığını simgelerler.

Demeter tapınaklarının girişinde de özel öneme sahip iki büyük sütun olduğunu biliyoruz. Eleusis gizem kültünde, festi-valin düzenlendiği ana alana girmek için de, iki büyük V #zel sütundan oluşmuş bir kapıdan geçilirdi; söz konusu sütunlar, Roma'da, imparatorluğun son dönemlerine doğru, ellerinde bü-yük birer sepet taşıyan kadın heykelleri biçiminde yapılmaya başlandı. Kadın figürleri, tanrıça rahibeleriydi; sepetlerse, külte ait sırları saklıyorlardı.502 Sırlar ve inisiyasyon bilgilerini için-de koruyan, bir başka büyük nesne daha yer alıyordu sütunla-rın hemen yanında Birbiri üzerine oturtulmuş iki büyük taş bloktan oluşan ve Petroma olarak adlandırılan bu kutsal nes-ne, iki yılda bir düzenlenen büyük inisiyasyon törenleri sırasın-da, blokların birbirinden ayrılmasıyla açılır ve içinde saklanan gizem belgeleri çıkarılıp, tören için bekleyenlere okunurdu. Gece boyunca süren kutlamalar bittiğindeyse, Eleusis sırlarını içeren bu belgeler, bir dahaki törene dek saklanmak üzere yeni-den Petroma'nm içine yerleştirilirdi.503

Bunlara kısaca göz attıktan sonra, Masonik ikonografide yer alan sütun kavramının kökeninde, Süleyman Tapınağı ve Jac-hin-Boazın değil, Fraternis geleneğindeki Ana Tanrıça simge-ciliği, geometri ve kozmolojinin yer aldığını vurgulayıp, yeniden ikinci derece törenine dönebiliriz şimdi

502 Cari Kerenyi, Eleusis Archetypal Image of Mother and Daughter, s 75

503 John Martin Woolsey, Symboüc Mythology and Translation of a Lost and Forgotten Language, s 72

Artık gözleri açık olan aday, Kıdemli Görevli eşliğinde, pa-rola ve yeni öğrendiği geçiş el sıkışma biçimiyle güney yö-nündeki Ast Muhafız'dan geçiş izni alıp, Tapmağa sembolik gi-rişini yapar. Ardından, batıya doğru yönelip, aynı seremoniyi Kıdemli Muhafız'Ia yineler (ancak bu kez gerçek el sıkışma bi-çimini kullanır) ve bu kez Tapmak'taki Orta Odaya geçiş iz-ni alır. Gelenekle ilgili aldığı brifing sırasında, giriş kapısındaki sütunların arasından geçtikten sonra, kıvrılarak tırmanan basa-maklarla erişilen Orta Odanın, Süleyman Tapınağı'nda çalı-şan Zanaat ustalarının bir araya geldikleri ve ücretlerini aldıkla-rı özel bir bölüm olduğunu öğrenecektir.

Ardından, bir kez daha doğuya dönerek Saygıdeğer Üs-tat'ın yanına gider ve ondan Masonların temel gereçleri üze-rine ilk bilgileri alır Gönye, çekül ve düzeç (su terazisi.) Bunu, Süleyman Tapınağı'nın bölümleri ve odaları üzerine mini bir brifing ve mimarinin önemi üzerine alegorilerle dolu, bilgelik ve erdemi öne çıkaran bir söylev izler. Yedi sayısının simgesel önemi, toplum ve evrendeki çeşidi örnekleriyle (yedi gök cismi, Dünyanın Yedi Harikası ya da doğu kültürlerinin Yedi Bilge'si gibi) sunulduktan sonra, Masonluk için ayrı bir değer taşıyan yedi özgür bilim ve sanat dalı sıralanır Gramer, retorik, mantık, aritmetik, geometri, müzik ve astronomi. Bunların için-de bir tanesine, ayrı bir ağırlık ve ayrıcalık tamnanacaktır Oku-run kolayca tahmin edilebileceği gibi, geometridir bu. Saygıde-ğer Üstat, eliyle hemen arkasındaki Mason sembolleri arasında yer alan G harfini göstererek, anlatmaya başlar Şimdi dikkatinizi G harfine yönelteceğim. Bu, beşinci bi-lim olan ve

almış olduğunuz derecenin temelini oluşturan ge-ometrinin baş harfidir. Masonluk üstyapısı, bilimlerin ilki ve en soylusu olan geometri üzerine kurulmuştur. Geometri yardı-mıyla doğanın türlü ayrıntılarını en gizli noktalarına dek izleye-biliriz. Onun sayesinde Evrenin Yüce Miman'nın gücünü, bil-geliğini ve iyiliğini keşfeder ve bu uçsuz bucaksız sistemin bo-yutlarını zevkle inceleriz. Yine onun sayesinde gezegenlerin farklı yörüngelerde nasıl hareket ettiklerini anlar ve türlü dön-gülerini gösterebiliriz.504

_____»_____

504 Malcolm C. Duncarı, a.e.e, s 78

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Ancak Saygıdeğer Üstat, G harfinin, Masonluk için çok da-ha önemli bir özelliğini daha anlatır adaya G, aynı zamanda yü-ce ilahi gücün kutsal adının da baş harfidir! Bunu söylediği sı-rada, elindeki asayla yere üç kez vurmuş ve locadaki tüm üyeler saygıyla ayağa kalkmıştır. Baş harfi G olan bu kutsal adın açık hali kesinlikle telaffuz edilmez ve tören tam bu noktada sona erer. Acaba hangi tanrının adıdır bu G ile başlayan sözcük

Masonluk, özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren hızlı bir manevrayla tektanrılı dinlerin tümünü kabullenme iddi-asındadır ama günümüzde de Zanaat'ın ideolojisindeki simgesel önemini koruyan G'nin, Yahve, Elohim, Lord ya da Adonai adlarının baş harfi olmadığı kesindir. Kimi araştırma-cılar (çoğunlukla Hıristiyanlar), G'nin Anglo-Sakson ve Cermen dillerinde tanrı anlamına gelen God, Gott gibi sözcüklerin baş harfi olduğunu iddia ediyorlar ama bu birçok bakımdan hiç inandırıcı değil. Birincisi, God ya da Gott, genel anlamda Tann'yı ifade etmek için kullanılır ve bir özel ad değildir; Ma-sonik törende vurgulananansa, bunun ilahi gücün (Deity) kutsal adının baş harfi olduğudur. Ayrıca, dil bariyerini aşma iddi-asındaki evrensel bir örgüt, yalnızca

İngilizce, Almanca ya da Flamanca için geçerli olacak bir sözcüğü seçmiş olamaz; bu du-rumda Latin ve Yunan dillerindeki Dieu, Dio, Deus sözcük-leri ne olacaktır Burada söz konusu olan ad, bütün diller için geçerli, evrensel bir nitelik taşımak durumundadır.
Daha sık yinelenen (ve açıkçası, çok daha inandırıcılıktan uzak) bir başka açıklamaya göreyse G, Mason terminolojisinde Tann'yı tanımlamak için kullanılan Evrenin Yüce Mimarı ya-ni Grand Architect of the Univcrse ifadesinin baş harfidir. Bu durumda bir özel addan değil, onu tanımlayan bir sıfattan, hatta o sıfatın bir parçasından söz etmiş oluyoruz ki, bu da hiç anlamlı değil. Eğer yalnızca Mimar nitelemesini kullansalar ve A harfini simge olarak seçseler, belki biraz daha akla yakın gelebilirdi Sonuçta A, alfabenin de ilk harfidir ve incil'de Tan-rı Alfa ve Omega, yani Başlangıç ve Bitiş olarak da nitele-nir; üstelik mimar anlamına gelen Architect sözcüğü de Batı dillerinin birçoğunda ortaktır. Ama Evren'in Mimarım ta-

nımlayan Yüce (Grand) sıfatının baş harfini simge olarak seç-mek, işi bir anda değiştirip, çocuksu hale getiriyor. Bu, takımı-na Sarı Kanarya adını yakıştıran taraftarın, Fenerbahçe'yi simgelemek için FB harfleri yerine S'yi kullanmasından ya da Ege'nin İncisi olarak anılan İzmir'i vurgulamak için insanla-rın E kısaltmasını yeğlemesinden, mantık olarak hiç farklı değil. Albert Pike da bu durumu fazlasıyla kafa karıştırıcı bulduğu için olsa gerek, kimi localarda Yahve adını vurgulamak için İbrani alfabesindeki Yod harfini kullanmayı yeğleyenler oldu-ğundan; bazı Fransız Birader'lerin de Tanrı anlamına gelen Dieu sözcüğünden yola çıkıp G'yi D ile değiştirdiklerinden söz ediyor. Onun görüşüne göreyse G harfi, evrenin ve yaşamın temelini oluşturan Üretici (Yaratıcı) Güç (Generative Force) kavramını simgelemekte.505
Bütün bu kafa karışıklığının nedeni, orijinal olanı başka bir şeyle

maskeleme çabasının yarattığı tutarsızlıklardan başka bir şey değil.
Burada, son iki yüz yıl içinde gerçekleşen kimi dö-nüşümlere ve uyarlama çabalarına karşın, baştan beri izini sürdüğümüz, binlerce yıllık Fraternis ideolojisinin silinmez işa-retlerinden biri çıkıyor karşımıza G, elbette Ge, Gaia ya da Geayı simgelemektedir ve yalnızca onun baş harfidir; ya-ni, Dünya Anne ya da Ana Tanrıçanın bilinen en eski ad-larından birinin! Demeter adının bilinen en eski biçimi de, Ge-Meterdir Dünya Anne.
Zaman içinde Gemeter'in Demeter'e dönüşmesinde, yani G'nin yerini D'nin almasında da sözcük deformasyonunun de-ğil, yine dişil ilahi güçle ilgili bir başka simgeselliğin etkili ol-duğunu görürüz Yunan alfabesinde D sesini veren Delta harfi, bir üçgen biçimindedir ve bilinen en eski dönemlerden beri üçgen, kadın cinsel organına olan benzerliği nedeniyle di-şil ilahi güçle ilişkili görülmüştür. Pythagoras müritlerinin üç-geni bu denli önemsemelerinin nedeni de, bu şeklin kadınlığı, Tannça'yı ve dolayısıyla evrensel verimliliği simgelemesinden başka bir şey değildir zaten. (Bu arada üçgen, tarihteki bütün

505 Albert Pike, a.g.e, s 632

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Fraternis kökenli gruplar gibi Masonlar için de özel simge-lerden biridir.)
En önemli Sybil merkezi olan Delphi'nin adı, rahim an-lamına gelen delph sözcüğünden gelir ve D, yani delta ile başlarS06 (Delphi'deki Sibyl'ın mağarası, Dünya Anne'nin rah-mi değil miydi) Gemeter adını oluşturan ilk hece durumunda-ki Ge (Dünya) bu bağlantı nedeniyle De (Tanrıça) biçimi-ni almıştır Dünya Anne ya da Ana Tanrıça.
Masonik örgütlenme, burjuva devrimleri sonrasında Pro-testan reformizmiyle kucaklaşıp hızla üstyapısına egemen kılma-ya çalıştığı ideolojik

U-dönüşüne karşın, sahip olduğu ya da bir biçimde üstlendiği kadim birikimin etkisinden bütünüyle sıyrılmayı da başaramadı. Bu konuya, izleyen sayfalarda neden-leri ve sonuçlarıyla birlikte değineceğiz. Ama şimdi, klasik sis-temin üçüncü aşaması olan Üstat Mason derecesi için düzen-lenen rimelin ve ona zemin oluşturan mitolojinin içindeki ol-dukça belirgin çatlak ve sızıntıları inceleyerek, yolumuza devam edelim.

İhanet, cinayet ve diriliş

Klasik derecelendirme sistemi içinde en üst basamağı oluş-turan Üstat Masonluğa geçiş için düzenlenen tören, bütünüy-le, önceki sayfalarda sözünü ettiğimiz efsanevi kişilik Hiram Abif 'i merkez alır ve temel Mason eğitiminin de son aşamasını oluşturur. Ritüel tamamlandıktan sonra yeni dereceyi taşımaya hak kazanan kişi, alışma ve öğrenim devrelerini geride bıraka-rak, gerçek anlamda Mason olmuş sayılacaktır artık; bundan sonraki yükseliş ve üstat dereceleri, bütünüyle kendi yetenek, başarı ve sergileyeceği sıra dışı performansa bağlıdır. Peki ya şu büyük sırlar Onlara nihayet erişilecek midir bu törenin so-nunda Bunu hep birlikte göreceğiz.

Bir önceki dereceyi aldıktan sonra beyaz önlük üzerine iki mavi rozet takmaya hak kazanan Zanaat Üyesi (Kalfa), yine ara-

506 Mircea Eliade, Demirciler ve Simyacılar, s 43-44

dan belli bir süre geçtikten sonra, bu kez Üstat Mason derece-sini almak için, bekleme odasındadır. Önceki törenlerde olduğu gibi, Ast Görevli tarafından hazırlıklara başlanır. Adaya, yine aynı giysiler verilir; ancak bu kez gömlek, iki omuz birden açık-ta kalacak biçimde sıyrılmış ve pantalonun da her iki paçası diz-lere dek sıvanmıştır, tp, yeni törende bele üç kez dolanacak ve gözler her zamanki gibi bir mendille sıkıca bağlanacaktır. (Ay-rıntıların localar arasında geleneklere göre küçük değişiklikler sergilediğini bir kez daha yinelemekte yarar var.)

Daha önceki derecelerde olduğu gibi, Ast Görevli'nin ka-pıya üç kez vurmasıyla tören başlar. Kıdemli Görevli kapıyı açıp sorar

- Gelen kimdir

- Acemi Çırak olarak inisiye edilip Zanaat Üyesi derecesi-ni alan ve şimdi daha fazla ışık için Üstat Mason derecesini ta-lep eden, Birader X. (Adayın adı)

Bu istekte bulunurken kendi özgür iradesiyle karar verdi-ğini; taşımakta olduğu derecede başarılı olduğunu ve bir Bira-der'in bu konuda olumlu görüş beyan ettiğini doğrulayan kla-sik soru ve yanıtlar tamamlandıktan sonra, yine giriş şifresi so-rulur

- Hangi hak ve ayrıcalığa dayanarak kabul edilmeyi bekliyor

- Bir parolanın verdiği hakka.

- Nedir o parola

- Kendisi bunu henüz bilmiyor ama ben onun adına bu pa-rolaya sahibim.

- Yaklaşın ve bana parolayı söyleyin.

Ast Görevli, Kıdemli Görevli'nin kulağına, yeni derecenin parolasını fısıldar

- Tubal Cain

Parola doğrulandıktan sonra durum Kıdemli Görevli tara-fından Saygıdeğer Üstat'a bildirilir; aynı sorular bir kez daha yinelenir (yanıtlar Kıdemli Görevli'den gelmektedir) ve onay alınmasının ardından, adayın içeri kabul edildiği açıklanır. Göz-leri bağlı aday, Ast görevli eşliğinde loca kapısından birkaç adım attıktan sonra yine Kıdemli görevli tarafından durdurulacak ve

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

bu kez pergelin iki ucu, gömleğinin açıkta bıraktığı iki omuzu-na birden değdirilecektir. Bu karşılamanın anlamı şu sözlerle açıklanır

- Bu locaya ilk gelişinizde, sol göğsünüze batırılan pergel ucuyla karşılanmıştınız ve bunun mantığı size anlatılmıştı, ikin- $73 ci

gelişinizde, gönye ile karşılandınız ve bu da size anlatıldı. Şimdiyse sizi, iki göğsünüze birden batan pergelin iki ucuyla karşılıyorum. Bu size, insanın en değerli parçalarının, göğüsler-de saklandığını ve bizim en değerli inançlarımızın da pergelin
iki ucunun dokunduğu bu noktalarda bulunduğunu öğretmek içindir Dosduk, Ahlak ve Kardeşçe Sevgi.
Güney ve Batı yönlerindeki istasyonlar geçilip, seremo-niler yinelendikten ve Üstat Mason derecesi için (bu kez uzun-ca bir metin oluşturan) yemin edildikten sonra, adaya yeni ön-lüğü verilir ve bu dereceye ait selam duruşları ve yeni el sıkma biçimleri öğretilir. Bu arada Saygıdeğer Üstat, Ast Muhafız'a saati sorduktan sonra, tüm biraderlerin dinlenmesi için yarım saat mola verilmesini ister. Tören sona ermiş gibi görünmekte-dir artık; loca kapısı açılır, bütün biraderler dışarıdaki bekleme odasına geçip, sohbet etmeye başlar. Diğer üyeler adayı kutla-makta, yeni derecesinden hoşnut olup olmadığını sormaktadır.
Bu molanın amacı, adayın dikkatini dağıtıp, onu her şeyin bittiğine inandırmak ve loca odasını, törenin finali için hazır-lamaktır aslında.
Yani Üstat Mason adayının, cinayete kurban gidip, sonra yeniden ölümden yaşama döneceği, en önemli bö-lüm henüz başlamamıştır!
Kısa bir süre sonra Saygıdeğer Üstat'ın çağrısıyla herkes loca odasına geri döner. İlkin, o gün için yapılacak başka iş ka-lıp kalmadığı sorulur. Gündemde hiçbir şey olmadığı anlaşıldı-ğında, Saygıdeğer Üstat toplantının dağıldığını söylemek üzere hazırlanır; sonra aniden aklına bir şey gelmiş gibi sorar
- Bu arada, az önce Üstat Mason derecesini alan Birader X, aramızda, değil mi
İçerideki üyelerden biri, Burada diyerek onaylar.
- Birader X, lütfen doğu yönüne doğru yaklaşın, diye fısıl-dar Saygıdeğer Üstat. Ardından adayla, diğerlerinin duymaya-

cağı bir sesle, baş başa sohbet etmeye başlar. Aşağı yukarı, şu-na benzer şeyler anlatmaktadır

- Birader X, artık yeni derecenizi alıp Üstat Mason, oldu-ğunuza göre, masonik sırların daha fazlasını istiyor olmalısınız. Ancak muhafızlar, görevliler ve diğer biraderler, henüz size tam olarak güvenmiyor ve bağlılığınızı sınamaya devam etmek isti-yorlar. Sırları öğrenmek için önünüzde zor ve birçok tehlikeyle dolu bir yol var Hırsızlar, hainler ve katillerle karşılaşacaksınız ve eğer bu uğurda yaşamınızı yitirirseniz, şunu bilin ki bu ilk örnek olmayacak. Kime güveneceğinizi biliyorsunuz. Şimdiye dek, sizin için burada başkaları dua etmişti; artık kendi başını-zasmız. Şimdi oturun ve kendiniz için Tann'ya dua edin.

Aday sunak önünde diz çöküp dua ermeye başlar, o sırada gözleri yeniden mendille sıkıca bağlanır. Duasını tamamladığı sırada locanın ışıkları iyice kısılacak, oda karanlığa yakın, loş bir görüntüye kavuşacaktır. (Bunun, gözleri zaten bağlı aday için bir anlamı yoktur tabii; yalnızca, diğer biraderlere final bölü-münün başladığını haber veren bir işarettir.)

Görevli, adayı kolundan tutup yavaşça ayağa kaldırır ve lo-canın içinde üç tur attırırken, bir yandan da ona, Zanaat'ın ef-sanevi lideri Hiram Abif in, çalışmalarda verilen molalar sırasın-da tapınağın Kutsalların Kutsalı (Sanctum Sanctorum) adı verilen bölümüne girip, dua ettiğini anlatmaktadır.

Üçüncü tur tamamlanıp güneye doğru yaklaştıklarında, Ast Muhafız birden yerinden kalkıp onlara yaklaşır ve adayı yaka-sından tutup şiddede sarsmaya başlar

- Hiram Usta, ben de seninle yalnız konuşmak için fırsat kolluyordum. Tapmak bitince Üstat Mason sırlarını bize vere-ceğini söylemiştin ama hâlâ bir şey açıklamadın! Şimdi hemen bana bunları anlatmanı istiyorum!

Basit bir mizansen içinde Hiram Abif rolünü oynamak du-rumunda kaldığı artık iyice anlaşılan adayın yerine, yanında du-rup onu kolundan tutmakta olan görevli yanıt verir

- Birader, şimdi bunun ne yeri ne de zamanı. Tapınak tam olarak bitinceye dek bekle. Eğer buna layık olduğunu kanıtlar-san, sırrı elde edeceksin.

Ancak, Jubela rolünü oynayan Ast Muhafız, adayı tartakla-maya devam eder ve sırrı vermediği taktirde onu öldüreceğini söyler. Aynı diyalog ve sahneler batı yönünde Jubelo rolünü oy-nayan Kıdemli Muhafız'la; doğu yönünde de Jubelum rolünü oynayan Saygıdeğer Üstat'la birer kez daha yinelenir. Sonunda, sırrı vermeyi reddettiği için aday öldürülür ve dümdüz yere yatırılır. Uzandığı yerde hâlâ gözleri bağlı yatarken, konuşma-ları duymaktadır

- öldü mü
- Evet, öldü.
- Tanrım, ne yaptık Ustayı öldürdük ve istediğimiz sırra da ulaşamadık! Şimdi cesedi ortadan .kaldırmamız gerekiyor!
- O halde sabah olmadan onu batıya, Moriah Dağı yakının-daki tepeye götürelim ve gömelim.

Üzerine bir örtü örtüldükten sonra aday, törendeki birader-ler tarafından kaldırılıp taşınır ve üç tam tur atıldıktan sonra, batı yönünde yavaşça yere bırakılır. Ardından, bu mini tiyatro oyunu, efsanedeki diğer ayrıntılarla sürer Katiller kaçmaya ça-lışır ama bunu başaramazlar; diğer on iki işçi komployа katıl-dıklarını ama son anda vazgeçtiklerini itiraf eder; Kral Süley-man (locada bu rolü oynayan bir başka üye) Hiram Usta'nm derhal bulunmasını ister ve on beş kişiyi bu işle görevlendirir; içlerinden bir grup, iz sürüp katilleri yakalar. Bütün bu süre içinde aday, yerde hareketsizce yatmaktadır.

Nihayet, Hiram Abif in cesedi de bulunur. Kral, ustası-nın ölümüne çok üzüldüğünü, artık Mason sırrını oluşturan gizli sözün sonsuza dek kaybolduğunu; yeniden bulunup elde edilene dek, yerine bir başka sözün ikâme edilmesini ister. Bu arada diğer biraderler, Hiram Usta rolünü oynayan adayın, sembolik olarak ölümden yaşama döndürülmesi işlemini ger-çekleştireceklerdir.

Bedeni yerden kaldırmak için ilkin Ast Muhafız, ilk derece-nin el sıkma yöntemini dener, ama daha bileği kavrayamadan kol yeniden yere düşecektir. Bunun üzerine Kıdemli Muhafız, ikinci derecenin el sıkma yöntemini dener ama o da başardı ola-maz. Son olarak, topluca edilen duanın ardından, Saygıdeğer Üs-

tat adaya yaklaşıp, adayın elini aslan pençesi olarak da bilinen Üstat Mason kavrayışıyla tutar, sağ ayağını onun sağ ayağının ya-nına yerleştirir ve (diğer üyelerin de yardımıyla) bir hamlede Hiram Usttyı ayağa kaldırır. Üzerindeki örtü yere düşmüş, gözlerindeki bağ çözülmüş ve aday ölümden geri dönmüştür!

Diriltme işlemi tamamlandığında, adayın kulağına Üstat Mason derecesinin sırrı olan gizli sözcük de fısıldanacaktır. An-cak gerçek sır, Hiram Abif le birlikte yok olduğu için, yeniden elde edilene dek onun yerine geçmesi için yaratılmış, yedek sözcüktür bu

- Mah-hah-bone (Maa ha bone).

Sahte bir Üstat hikâyesi

İkinci derecede aday, Shibboleth ile tanışmıştı ve bu söz-cüğün gerçek kökenini incelemiştik. Üçüncü derecenin başlan-gıcındaysa, Üstat Mason locasına giriş için gerekli parola olan Tubal Caini öğrendi. Neydi bu Tubal Cain, yeni bir bi-leşik sözcük mü

Eski Ahit'in ilk kitabı olan Genesis (Tekvin), dördüncü bö-lümünde insanlığın atası olarak tanıtılan Adem ile Havva'nın oğulları arasında çıkan kavgadan ve Habil'in, kardeşi Cain (Ka-bil) tarafından bir anlık öfkeyle öldürülmesinden söz eder. Cain, bu ağır suçun cezasını tecrit edilerek ve uzaklara sürülerek öde-yecek, Adem'in resmi soyuysa, daha sonra dünyaya gelen üçüncü oğlu Seth (Şît) ile devam edecektir. Eski Ahit, dördün-cü bölümdeki birkaç ayetten sonra Cain'in izini sürmeyi bırakır ve tümüyle Seth'in soyundan gelen atalann hikâyesini anlatma-ya başlar. Bu

sınırlı birkaç ayette de, Cain'den devam eden so-yağacı, altıncı göbek torunlara dek bir adlar listesi halinde sa-yılıp, konu kapatılır, tşte Tubal Cain, kardeş katili olduğu için cezalandırılan Cain'in, Eski Ahit'te sözü edilen son torunu ola-rak çıkar karşımıza. O kısacık ayette de, onun bronz ve demir işçiliğinin ustası olduğundan söz edilir.507 Tıpkı, Süleyman Ta-pınağı'nın bronz işlemelerini yapan, Tireli Hiram Abif gibi.

S»7 Tekvin, 4 22

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Peki üçüncü derece giriş şifresi olarak Tubal Cain'in veril-mesi, Masonların kendi geçmişlerini Cain soyuna bağladıklarını mı göstermektedir Tam olarak değil Eski Ahit'teki Tubal Cain, yaygın görüşe göre Yunan mitolojisindeki Hephaistos ya da Roma'daki adıyla Vulcan'm karşılığıdır; yani, metalürji ve 577 zanaat tanrısının. Albert Gallatin Mackey, Vulcan adının Ba-aI-Cainden, yani Tanrı Cainden türetildiğini ileri sürerek, Eski Ahit'te sözü edilen Tubal-Cain'i doğrudan doğruya Hep-haistos ya da Vulcan'la özdeşleştiriyor.508 Hephaistos da, yine çoğu uzmana göre Mezopotamya'nın güçlü tanrısı Enki'nin Yu-nan'daki paralelidir. Charles Penglease, farklı panteonlar arasın-da kurulacak paralelliklerin çoğu kez parçalı olacağı ve birden çok figürü içinde barındıracağı düşüncesiyle, Enki için Hepha-istos ve Prometheus'un bir bileşimini öneriyor

Enki'nin bir zanaatkaryaratıcı, asi tanrı, insanlığın yar-dımcısı ve zeki tanrı olarak rolü, Hephaistos ve Promecheus ara-sında paylaştırılmıştır. Hephaistos Enki'nin zanaatle ilgili yönü-nü alırken, insanlığın yardımcısı, asi ve zeki tanrı rolünü Pro-metheus üstlenir, s09

Bu bağdaştırmaya göre Mason düşüncesi, kendi geleneğini kardeş katilliği günahını üstlenen Cain'e değil, insanlığa uy-garlığı sunan zanaatkar tannya dayandırmaktadır. Bir başka deyişle Masonluk, uygarlığın ve

bilginin korunup, insanlığa sunuluşu gibi bir misyonun ayrıcalığını üstlenme iddiasında-dır. Ama bundan daha önemlisi, Eski Ahit'in hemen hiç dikka-te almadığı ve bilerek göz ardı ettiği Cain soyunu çok daha fark-lı biçimde tanımlayarak, onu eski Yunan ve Yakındoğu tanrıla-nyla özdeşleştirmekte; dolayısıyla gayet net bir biçimde Yahu-di teolojisi ve yorumuyla ters düşmektedir.

Gelelim, Üstat Mason derecesi için yapılan törenin merke-zine yerleştiği gibi, Mason mitolojisinin de temelini oluşturur gibi sunulan, Süleyman Tapınağı'nın bronz ustası Hiram

508 Albert Gallatin Mackey, Symbolism of Freemasönry, Pietre-Stoncs Review of Freemasönry

509 Charles Penglease, Greek Myths and Mesopotamia Parallels and Inf-luence, s 220

Abife. Bu efsanevi kişiliğin adının, Eski Ahit'in I. Krallar ve II. Tarihler kitaplannda birkaç kez geçtiğini belirtmiştim. Ti-re'nin Fenikeli kralı Hiram'ın, tapmak yapımında yardımcı ol-ması için ekibiyle birlikte bu bronz ustasını Kudüs'e yolladığı-na ilişkin referanslara, söz konusu kitaplar içindeki kısa birkaç bölümde rastlarız. Ancak Mason geleneğinde Hiram Usta'nın adına bir soyadı gibi eklenen Abif'e, Eski Ahit'te hiç rast-lanmaz; tabii, bu biçimiyle.

II. Tarihler'de Fenikeli hükümdar Hiram, Kral Süley-man'a, Sana babamın hizmetkârlarından Hiram'ı yolluyorum, yetenekli bir bronz ustasıdır mesajını yollarken, Babamın Hi-ram ifadesini kullanmıştır kısaca, tbranicesiyle, Hiram, abi (avi). Bilinmeyen bir zamanda bu efsane Mason literatürüne yerleştirilmeye çalışılırken, Eski Ahit'i kaynak alan birileri, ba-bamın anlamına gelen Abi (Avi) sözcüğünü bir soyadı gibi

algılamakla kalmayıp, sonuna bir de F harfi yerleştirmeyi uygun görmüştür anlaşılan! Mason terminolojisinin, Sağır duymaz, uydurur deyişindeki gibi, kimi sözcük ve adları nasıl deforme ettiğine daha önce tanık olmuştuk. Duruma bakılırsa, tıpkı Freres Mason (Mason Kardeşler) ifadesinin Freemason (Özgür Mason) ya da Kroton'lu Pythagorasın Groton'lu Pe-ter Growes haline gelmesi gibi, Babamın Hiram (Hiram Avi) ifadesi de bir anda büyük usta Hiram Abife dönüşmüştür.

Sorun keşke, yalnızca Büyük Üstat'ın adındaki bir defor-masyonla sınırlı kalsaydı. O zaman bunu basit bir tebessümle geçiştirip, efsaneyi kendi sınırları içinde ciddiye alarak ince-lemeye devam edebilirdik. Ne var ki, Mason literatürünün bu temel figf-üyle ilgili hata ve çarpıtmalar, Abif' sözcüğünden ibaret değildir. Hikâyenin belki de ruhunu oluşturan en önemli bölüm, yani Hiram Usta'nın kendi adamlarınca öldürül-mesi de, bütünüyle dayanaktan yoksun olarak, sonradan uydu-rulmuştur.

Eski Ahit'te, tapınağın işçiliğinden, Hiram'ın başarılı çalış-malarından kimi ufak ayrıntılar eşliğinde söz edilir ama ustanın böylesine korkunç bir cinayete kurban gittiğine dair hiçbir kayıt yoktur. Dahası, sonraki yüzyıllarda Yahudi tarihçi Josephus'un

bildirdiğine göre Hiram Usta tapınak yapılıp bittikten sonra Kral Süleyman'ın verdiği armağanlarla birlikte memleketi Ti-re'ye dönmüş ve orada mutlu bir yaşlılık geçirmiştir. O hal-de bu büyük sırrı vermediği için öldürülme hikâyesi niçin, ne amaçla ve ne zaman Masonik efsaneye monte edilmiştir acaba

Olayların akış sırasını bir kez daha gözden geçirelim Orta-da, elde edilmesi güç ve avantaj sağlayan bir büyük sır ya da bilgi vardır; birileri bu bilgiyi, onu korumakla görevli olan, yet-kili bir kişiden, bir tapmakta zor kullanarak almak ister; bu çe-kişme sırasında içlerinden biri, hırsını kontrol edemeyerek, bil-giyi taşıyanı öldürür ya da yok

eder, bu durumda, onu taşıyıp koruyanla birlikte, bilginin kendisi de yok olacaktır. Geride ka-lanlardan on beş kişi, üç farklı yöne dağılıp bu bilgi taşıyıcıyı ararlar; artık yaşamadığı anlaşılınca da, onunla birlikte ortadan kalkan bilgi yeniden elde edilinceye dek, yedek bir başka bilgi-yi ikâme etme gereği ortaya çıkar; bilgiyi taşıyan, sembolik ola-rak yaşama döndürülür.

Şimdi de, yakından bildiğimiz bir başka olay akışına çevi-relim gözlerimizi Roma'da, Cumhuriyet'in kritik resmi belge-leri arasında sayılan Sibylline Kitapları, çok önemli bilgileri ta-şımaktadır ve bu bilgiye sahip olmak, güç ve nüfuz elde etmek-le eşdeğerdir. Ülkede bir iç savaş yaşanır; bu sırada kitapların saklandığı Capitoline Tapmağı yanar ve bilgilerin orijinali yok olur. Savaştan galip çıkan Sulla, yok olan kitapların yeniden bu-lunup derlenmesini ister; bu iş için görevli olan kurul üyeleri sayısı on beş kişiye çıkanlır ve gruplar halinde ülkenin her ye-rine dağılan bu yetkililer, dönüşlerinde orijinallerin bulunama-dığını, ama onların yerine koymak, ikâme etmek üzere yedek ki-taplar edindiklerini bildirirler. Yeni Sibylline Kitapları, tapınak-taki gizli bölmeye saklanır ve böylece koleksiyon, (belki de ger-çek kitaplar yeniden bulununcaya dek) sembolik olarak varlığı-nı sürdürür.

Her iki hikâyede italik harflerle altını çizdiğim temel anah-tarların, ne derece çarpıcı bir paralellik içerdiğini söylemeye ge-rek yok. Bir tarafta Masonik Sır var, diğer tarafta Evrensel bilgiler. Birini gizli söz olarak, onun taşıyıcısı olan Hiram

Usta saklıyor; diğerini Sibyl bilgilerinin derlendiği gizli kitap-lar. Masonik hikâyede bir çekişme sırasında Hiram Usta tapı-nakta öldürülüyor; diğer yanda Sibylline Kitapları, iç savaş sı-rasında Capitoline tapınağında çıkan yangında küle dönüyor. Her iki durumda da bu olay, bilgi kaybı demek. Mason efsa-nesinde on beş kişi üç farklı yöne doğru

yola çıkıp Hiram'ı arı-yor; Roma'daysa on beş kişiye çıkarılan kurul, belli Sibyl mer-kezlerine dağılarak kitapları yeniden oluşturmaya çalışıyor. Her ikisinde de orijinal belge bulunamayınca, yerlerini doldurmak üzere yedek bilgi ikâme ediliyor; böylece yok olmuş görünen sırlar, sembolik olarak yaşama döndürülmüş oluyor. Tabii, ger-çekleri yeniden elde edilene dek.

Hiram Abif hikayesiyle ilgili, altını çizerek önerdiğim açık-lama şu Süleyman Tapmağı ve Hiram Usta'yla ilgili anlatılan-lar, Fraternis birikimine Tapınak Şövalyelerinin kadhmının ve on yedinci yüzyıldan sonra da Gül-Haç mistisizmine bağlı Mesihçi unsurlann Masonik ideoloji üzerinde etki kazanma-sının ardından, bilinçli olarak ve perdeleme yapma amacıyla oluşturulmuş, gerçeğin eğretilemesi üzerine kurulu bir efsane-nin parçalarıdır. Tıpkı, sahte hedef göstererek şaşırtma ver-mek gibi bir şey. Inisiyasyon töreninin gerçek kökeniyse, çö-zülmeye başlayan Fraternis grupları içindeki en etkin güç olan Pythagoras Kardeşliği'ne bağlı biraderlerin, büyük olasılıkla tö birinci yüzyılın ortalarına doğru biçimlendirdikleri, tarihsel misyona dayalı bir ritüeldir. Kardeşliğin en büyük gücünü oluşturan Sibylline Kitapları'nın orijinallerinin, gücü elinde tut-ma hırsına sahip gruplar arasındaki savaş sırasında yok olması üzerine, yerlerine geçici olarak başka kitapların aranması ve yedek sırların tapmağa yerleştirilmesi olayının dramatizasyo-nu üzerine kurulu, simgelerle yüklü bir tören. Elbette bu ikâ-me işleminin geçici olduğunu, yalnızca biraderler bilmekte-dir; Sulla ve onu izleyen despotik liderler için, Capitoline'e bir koleksiyonun yerleştirilmiş olması yeterlidir çünkü.

Kısacası, Fraternis'in birinci gizemi, tarihin en eski kayıt ve bilgi birikimini barındıran kitaplar; ikinci gizemi de gerçekte bunların bütünüyle yok olmayıp, güvenli bir yerde saklanması-

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

dır. Roma'da Cumhuriyet idealleri başarısızlığa uğrayıp Kardeş-liğin varlığı tehlikeye girince, görülen lüzum üzerine gerçek belgeler Roma devletinden saklanmış; orijinallerin yerine kon-masını sağlayacak koşullar ortaya çıkana dek, Capitoline'de ye-dek ya da gerçeğine benzetilmiş sahte kitaplar saklanmıştır. Ritüel, yalnızca biraderlerin bildiği bu üst düzey sır üzerine kuruludur.

Bilinçli olarak gerçeği perdeleyen ve kendi alt düzey bi-raderlerinden bile orijinal inisiyasyonun içeriğini saklayan Ma-sonik hikâyeyse, aslında yalnızca hedef şaşırtma amaana yö-nelik bir parodidir. Tıpkı, Masonik literatürün ünlü yazarı Al-bert Pike'ın, Ahlak ve Dogma adlı yapıtında söylediği gibi

Masonluk, kendi sırlarını, seçilmiş olan bilgeler dışında herkesten saklar, o sırrı hak etmeyenlere, yanlış yere yönlendi-rici ipuçları ve açıklamalar sunar.510

Fraternis ve Masonluk

Tarihin en eski restorasyon idealinin temsilcileri kimliği-ni taşıyan, benim genel bir tanım oluşturmak üzere Fraternis olarak adlandırdığım heterojen gruplar, günümüzden beş bin yıla dek geri giden bir süreç içinde, izlenebilir bir kesintisizliğe sahiptir. Temel ideal ve temel fikir, ataerkil dönüşüm ve onu izleyen şiddet ve kaba güce dayalı bireysel mülkiyet anlayışı üzerine kurulmuş sınıflı toplumlar düzeninin yerine, çok uzun bir süre varlığını korumuş eski düzene ait ilkelerin restoras-yonudur. Tarımın bulunuşuyla ortaya çıkan neolitik devrim sırasında sistematik hale gelmiş; yaşamı her gün yeniden ürete-cek etkinliklerin kolektif çabayla hep birlikte üstlenildiği; insan-ların üretime güç ve yetenekleri oranında katılıp, elde edilen ürünü gereksinimlere göre adilce paylaştığı; yetki ve saygınlığın fiziksel güç aracılığıyla edinilmiş kişisel zenginliğe değil, bilgi, yetkinlik ve deneyime göre belirlendiği, insanlığın en eski top-

0 Albert Pike, a.g.e., s 10S

lumsal düzenidir bu. Kadın ve erkek arasında tam bir hak eşit-liğinin egemen olduğu; ancak bazı temel fizyolojik niteliklerin (doğurganlık) yanı sıra, bilgi ve deneyim birikimini elde tutma-nın getirdiği ayrıcalıkla da kadınlann farklı bir saygınlığa sahip !§L olduğu, Anne Düzeni.

Bu eski ve köklü misyonu üstlenenlerin yaşadığı süreç, en baştan beri ayrıntılarıyla gördüğümüz gibi, çeşitli dalgalanmala-rı, bölünme ve parçalanmaları, düşünce ayrılıklarını, belli dö-nemlerde dış etkilerle gelen çarpıcı tutarsızlıkları ve bazen yoz-laşma eğilimlerini de içermiştir. Genel anlamda Fraternis hare-ketinin, tarih içinde izi sürülebilir bir kesintisizliği olmakla bir-likte, yelpazenin bütünü oldukça heterojen ve dağınık bir gö-rüntü sunar. Yine de, hiç değilse on sekizinci yüzyıl sonlarına dek bir biçimde varlığını korumayı başarabilmiş, ayırt edici ana ilkelerden söz edilebilir Ana Tanrıça düşüncesine dayalı evren kavrayışı; insanları ekonomik avantajı fiziksel güçle elde edip korumaya dayalı sosyal sınıflara göre değil, bireysel yetenek, bilgelik ve ahlaki (vicdani) ilkelerine göre değerlendiren seç-kindi bir bakış; monarşi ve teokratik yönetimlere karşı yoğun tepki; ülke ve din farklılıklarını ortadan kaldırmaya yönelik, ütopik bir enternasyonalizm.

Seçkincilik kavramının altını özellikle çizdim, çünkü Kroton'daki Pytiıagoras'çıların, Fransa'nın güneyindeki Kusur-suzların ya da Batı Anadolu'daki Bedreddin müritlerinin çoğu kez uzmanlarca proto-komünist olarak yorumlanan ortaklaşa yaşam uygulamalarına karşın Fraternis hiçbir zaman sosyalist olmadı. Bireyin nitelik ve eğilimlerini dikkate alan ve insanları gelişim ya da yetkinliklerine göre değerlendiren bir seçkinci-lik anlayışı, her şeyin üzerindeydi. Eğer marksist literatüre gö-re konuşursak, nesnel koşulları değil, öznel koşulları önem-siyordu Fraternis; değişimi altyapıda değil, üstyapıda baş-latmanın doğruluğuna inanıyordu.

Buna göre, salt ezilen ve sömürülen yoksul kitleye men-sup olmak, bireyi diğer insanlara göre daha desteklenesi, sahip çıkılası ve korunası

yapmazdı. Ya da buna karşıt olarak zengin ve soylu sınıftan olmak, olumsuz niteliklerle donatılmak demek

değildi. Bağlı bulunduğu sınıf ne olursa olsun, bireyin kendi iç gelişimi ve sahip olduğu değerler önem taşımaktaydı yalnızca. Bilgelik ve kardeşlik uğruna elindeki maddi değerlerin sağla-dığı bütün sınıfsal avantajlardan gönüllü olarak vazgeçebilen bir soylu, fırsatını bulduğu ve zenginliğe kavuştuğu anda acımasız ve hırslı bir egemen sınıf üyesi ne dönüşme potansiyelini ba-rındıran yoksul bir köylüden çok daha değerliydi. Pythagoras Kardeşliği, bu nedenle Kroton'da bir yandan kendi komünal yaşam modelini oluştururken diğer yandan bazı soylular ya da orta sınıf tüccarlarla iyi ilişkiler kurarak onları ya-nına çekmeye çalıştı; bu nedenle köleliğin kaldırılması için sa-vaşmak yerine, hem kölelerin hem de köle sahiplerinin kafasın-dan bir kurum olarak köleliğin kabul edilebilirliğini silmeye çabaladı. Roma'da Sybilline Kurulu'nu denetimi altında tutan biraderler, bu nedenle peb'leri tapınaklar, kültler ve collegia'hr aracılığıyla ueğitmeye uğraştı. Cathar üstatları bu nedenle yok-sulların ve basit tüccarlann yanı sıra, Oksitanya soylulanyia da yakın ilişkiler kurdu.

Fraternis'e göre, değişim belli basamakları izleyerek, ya-vaş yavaş oluşacaktı; ezilen sınıfın ayaklanıp iktidarı devirdiği ani bir devrimle değil. Kardeşliğin savunduğu eski ve evrensel değerler bütün insanlar tarafından benimsendikçe; bilgelik tara-fından yönetilen paylaşımcı kardeşlik anlayışına giderek bütün toplum inisiye edildikçe; kısacası herkes birer Kardeşe dönüş-tükçe, bir misyon ve kurum olarak Kardeşlik de işlevini ve var-lık nedenini yitirecekti. Savaş, şiddet, zorbalık ve bireysel zen-ginlik hırsı, tek bir bireyin bile kafasında yaşamayı, onay bul-mayı sürdürdükçe, gerçek özgürlük ve paylaşımcılık tam anla-mıyla yaşama geçmiş sayılamazdı. Ana Tanrıça değerleri bu ne-denle bir din

değil, evrene ve onun yaratıcısına saygı duyup, insanların Büyük Annenin bilgeliğini, şefkatini ve karşılıksız vericiliğini kendi üzerlerine yansıtmalarını, onu izlemelerini ve onun ışığıyla aydmlanmalannı sağlamaya yönelik evrensel bir felsefeydi Felsefelerin en eskisi.
Ama buna rağmen gördük ki, Fraternis belli dönemlerde sık sık bu temel ilkeden uzaklaşan eğilimleri ve tutarsızlıktan da

sergiledi. Roma'da Emperyal Kültü tepeden inme komplolar-la denetim altına almaya çalışan Mithra gruplarının girişimleri-ni; iktidarı ele geçirmeyi araç değil amaç haline getiren çeşitli darbe denemelerini; Diocletianus ve Julianus dönemlerinde in-tikam hırsıyla Hıristiyan gruplara uygulanan baskı ve şiddeti, en tipik örnekler olarak sayabiliriz. Miras ve misyonun bir biçimde Mason örgütünce üstlenil-mesinden, yani Fraternis'in hızlı adımlarla bir burjuva seçkin-ciliği görünümüne bürünmeye başlamasından sonra, benzerle-rine 1640 İngiliz Devrimi'nde, ABD'nin kuruluş ve bağımsızlık mücadelesinde ve Fransız Devrimi'nin izlediği seyirde rastladı-ğımız bu sapmalar çok daha dramatik bir hal aldı. Çünkü ar-tık savaşsız, kardeşçe ve paylaşımcı bir dünya ideali Misyo-nun sahipleri tarafından bile, gerçekleştirilmesi olanaksız bir ütopya gibi algılanıyordu. İnsanın doğası, kötülüğe eğilim-liydi ve bu koşullar altında ancak hegemonya modeli kısmen es-netilerek, sınırlı iyileştirmeler yapılabilirdi, o kadar.

Nuh'un gelini, 'Dul kadının oğlu

Fraternis idealinin bütünüyle çözülüp dağılmasına ve bu süreç içinde Masonik örgütlenmenin üstlendiği role biraz daha geniş olarak son bölümde değineceğiz. Ancak şimdi noktayı koymadan önce, sürecin kesintisizliği içindeki son halka olan Masonların, yani yalnızca erkeklerin üye kabul edildiği bu ka-palı burjuva örgütlenmesinin, eski ve köklü bir bilge kadınlar kültüyle olan gizlenmiş ya da unutulmuşunutturulmuş

bağ-lantısını, hiçbir soru işaretine yer bırakmayacak biçimde gözden geçirelim

- İnisiyasyon ve derece törenlerinde sunulan şifreler, bütü-nüyle tanrıça kültürünün uzantılarıdır. Shibboleth'in, merke-zinde Demeter'in yer aldığı Eleusis gizemciliğinde kült simgesi olan mısır başağı ve su kaynağı anlamına geldiğini görmüş-tük. Bu sözcük, uzak geçmişinde anaerkil izler taşıyan göçebe

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Sami kabilelerinin, Kenan ve Ugarit tanrıça kültleriyle (Astar-te, Anat) yakın iletişimi sonucu îbrani diline yerleşmiş ve Eski Ahit'te de yer almıştı. Şin ve Sin harflerine dayalı telaffuz farklılığının ortaya çıkardığı parolaniteliği, Mason ritüellerini oluşturan Tapmakçı kökenli Üstatlann çok hoşuna gitmiş ol- 585 malı!

Üçüncü derece töreninde adayın kulağına fısıldanan son sözcük, yani Mah-hah-bone ise, hiçbir biçimde anlamlandırı-lacak gibi bir şey değildir; ne herhangi bir dilde karşılığı vardır ne de bilinen mitoloji ya da efsanelerde rastlanacak bir ada ben-zer. Gerçek sır Hiram Usta'nın ölümüyle yok olduğu için yedek olarak belirlendiği söylenen Mah-hah-bone, yoksa rasgele uydurulmuş bir sözcük müdür Christopher Knight ve Robert Lomas, kendi üçüncü dere-ce geçiş törenlerinde kulaklarına fısıldanan sözcüğün ya da söz-cüklerin, biraz daha farklı olduğunu dile getiriyorlar. Fonetik olarak Mah-hah-bonea benzeyen, ancak ciddi bir anlamı olan, sloganı andırır bir cümle bu Maat-neb-men-aa, Maat-ba-aa.s Knight ve Lomas'ın çözümlemesine göre, Eski Mısır dilinde Maat yücedir, Maat ruhu yücedir anlamına geliyor. Yazarlar burada Maat'm Mısır kültüründeki anlamını, Mason İlkeleri ile özdeşleşririp, sloganın Masonluğun yüceliğini vurguladığına inanıyorlar. Peki nedir Maat

2012 Marduk'la Randevuyu okuyanlar hemen anımsaya-caklardır Maat, üst

düzey bir felsefi kavram olarak Eski Mı-sır'da Evrensel uyum ve kozmik düzeni temsil ederdi. Tıpkı, Sümer kültüründe aynı anlama gelen Me ve onun Hint dü-şüncesindeki paraleli olan Dharma gibi, dişil nitelik taşıyan bir sözcüktü Maat. Aynı zamanda da, o kozmik düzenin bir parçası olan yüce tanrıçanın adıydı.
Yani Knight ve Lomas'ın, törende kulaklarına fısıldandığı-nı söyledikleri slogan, Maat yücedir derken, hem Tanrıça'nın hem de onun temsil ettiği kozmik düzenin yüceliğine övgüde
Christopher Knight-Robert Lomas, The Hıram Key, s 188

bulunuyor. Çözümlemenin içeriğiyle ilgili herhangi bir itirazım yok. Maat kavramının bu Masonik şifre içine yerleştirilmiş ol-ması, Fraternis geleneğinin arka planıyla da son derece uyum-lu. Ancak, bütün ritüel rehberlerinde Mah-hah-bone ya da Mahabone olarak belirtilen, çoğu Mason kaynağında da aynı biçimde yazılan sözcüğün, Knight ve Lomas tarafından Eski Mısır dilinde yeniden yapılandırılış biçimiyle ilgili bazı kuşku-larım var. Hece ve seslerde, ifadeyi Maat neb-men-aa, Maat-baa haline getirecek kadar büyük bir sapma, bana çok inandı-rıcı gelmiyor. Eski Mısır dili bol miktarda eşsesli sözcüğe sahip oldu-ğu için, bu tür karmaşık ifadelerin Latin alfabesine transferi sı-rasında, ortaya ciddi anlam kayıpları çıkabilir. Bütünüyle aynı biçimde telaffuz edilip, yazılışları farklı olan sözcükleri birbiri-ne karıştırmamak' için, hiyeroglif simgelerle yazılmış halini gör-mekten başka çare yoktur. Mah-hah-bone örneğindeyse, böy-le bir şansa sahip değiliz; dolayısıyla, yüzlerce tek heceli sözcü-ğün getireceği diğer zorlukları da eklerseniz, her biri kendi için-de anlamlı olabilecek çok sayıda alternatif üretebilirsiniz ve yi-ne de bilmece çözülmüş sayılmaz.
Buna karşın, yalnızca bir varsayım ve tahmin olduğunun altını çizerek, Mah-hah-bone için Knight ve Lomas'ın sun-duğundan daha akla yakın

göründüğüne inandığım bir başka çözümleme önereceğim Maat sözcüğü, bütünüyle farklı bir yazılışla, Göz anlamına da gelir. Ondan türetilen Maa da görmek, gözlemek ya da görüş. Ha ya da Haa ise bir edat-tır (prepositJon) ve çoğunlukla arkada, arkasında, bazı du-rumlarda da çevresinde demektir. Bone sözcüğünün ingi-lizce'deki gibi Bon değil, Bone biçiminde okunduğu belir-tiliyor, ancak Mısır dilinde O sesi yok; eşdeğeriyse, uzun okunan U oluyor genellikle. (Sözgelimi Yunan diline Osiris olarak giren Tanrı'nın Mısırca'daki orijinal adı Uusir.) Eğer bu son sözcüğün her yerde anlamına gelen Bu;-nebin, son-daki B düşürülerek hafifçe deforme edilmiş hali olduğunu var-sayarsak, Masonik şifreyi Eski Mısır dilinde Maa ha bu-neb olarak yeniden yapılandırabiliyoruz Her yeri arkadan (çevre-

'

MASONİK DEĞİŞİMLER VE F&ATERNİS

sinden) gözlüyor ya da çok daha derli toplu ve anlamlı biçi-miyle, o çok ünlü Masonik simgenin adı Her şeyi gören göz (AH-seeing Eye).

- En iyi tanınan ve üzerinde en çok yorum yapılan Maso- S87 nik simge, bir piramidin tepe noktasına yerleştirilmiş, çevresine ışık saçan göz glifîdir. Albert Pike, Ahlak ve Dogmada, bu-nun Mısır tapınaklarında Osiris'in amblemi olarak kullanıldı-ğından ve evreni yaratan ilahi gücü, yani ışığı simgelediğin-den söz ediyor.512 Aynı yapıtın bir başka sayfasında da İngiliz looalarındaki eski konferanslardan bir alıntı yaparak, Masonik amblemlerdeki parlayan yıldızm da' Her şeyi gören göz ile aynı anlama geldiğini ve güneşi simgelediğini belirtiyor.513

Mısır kültüründe İlahi Göz ile güneş arasında kurulan bağlantı, Osiris mitlerinden çok daha eski bir geçmişe sahip. Sümer'deki Ninhursag'la paralellikler taşıyan ve hanedanlar ön-cesi dönemden itibaren Ana Tanrıça

motifinin Mısır'daki kar-şılığı olarak görülen Hathor'dan, daha önce söz etmiştik Dağ-ların Hanımı olarak bilinen bu tanrıça, Mısır'da bir annenin koruyuculuğunu ve şefkatini simgeliyor; bazı betimlemelerde çok sayıdaki göğüsleriyle insanoğlunu emzirip beslerken görü-lüyordu. Ancak Hathor'un, bu besleyici ve koruyucu yönünün dışında, gözleyicilik gibi bir görevi de vardı Ra'nın Gözü kimliğiyle gökyüzünde güneş olarak belirir, ufku boydan boya kat ederek yeryüzünün her karışını gözlerdi. Bir başka deyişle, Mısır'ın Her şeyi gören gözü Tanrıça Hathor'dan başkası de-ğüdi.

- Mason düşüncesinin kendi sembolik başlangıcını, Tubal Cain aracılığıyla zanaatların tanrısı Hephaistos ya da Vulcan'a dayandırdığını görmüştük. Ancak Masonik gelenek, insanlık ta-rihi içindeki gerçek soyağacmı, Tufan'dan sağ kurtulup yeryü-zünde uygarlığın yeniden başlamasını sağladığına inanılan Nuh

512 Albert Pike, a.g.e, s. 16 53 Albert Pike, a.g.e, s 506

ile başlatır. Daha doğrusu, Nuh'un oğullarından Sam ve aile-siyle. Eski Ahit'teki yaklaşım da, benzeri biçimde Israiloğulları-nın kökenini Şam'dan itibaren izler. Tufan'dan kurtulmak için gemiye binenler arasında Nuh'un gelinlerinin, yani oğullarının kanlarının da yer aldığından söz eden Eski Ahit, bu kadınlann adlarını belirtmez. Ama gnostik metinlerde, Şam'ın karısı kim-liğiyle karşımıza çıkan Norea'yla ilgili pek çok aynntiya rastla-rız.

Uzman yorumlanna göre Nag Hammadi koleksiyonundaki metinlerde Norea, Tufan öncesi dönemdeki Naama'mn, gnos-tik türevi olarak belirir.514 Naama, ilginç bir biçimde, Mason geleneğinin kendi zanaatçı atası olarak gördüğü Tubal Cain'in Seansıdır. Eğer Hephaistos paralelliğine uygun bir bağlantı bul-mak gerekirse, Naama da, Zanaat Tanrısı'nın güzel ve hoppa

eşi Afrodit olmaktadır.
Nag Hammadi metinlerinde genellikle insanoğlunun spi-ritüel lideri ve bir tür kurtarıcı olarak ortaya çıkan Norea, yine aynı uzman yorumlarında bilgelik tanrıçası Sophianın sembolik eşdeğeri olarak da nitelenir. Bir başka deyişle, Nuh'un gelini, yani Mason geleneğinin Tufan sonrasındaki atası Şam'ın kansı, ilahi bir imgeyle sarmalanıp tannça konumuna getiril-mektedir gnostik düşüncede. Tapınak Şövalyeleri'nin ünlü Bap-homet'inin Sophia olduğu, Mason örgütlenmesinin de şöval-yelerin devamı niteliği taşıdığı düşünülürse, bu durum, okura çok da şaşırtıcı gelmeyecektir.
Nuh'un gelini Norea aracılığıyla Mason örgütünü Sibyl kültürüne bağlayan, bir başka halka daha söz konusudur; daha önceki bölümlerde okurdan şimdilik bunu akılda tutmasını is-tediğim, küçük ama önemli bir aynntı Sahte Sibylline koleksi-yonunun üçüncü kitabında, metnin yazan olduğu belirtilen Eritre Sibyl'ının, kendini Nuh'un Gelini olarak tanıttığından; Hıristiyan tarihçi Eusebius'un da bunu doğruladığından söz et-miştik. O halde, ister bir Sibyl olsun, isterse bilgelik tannçası

514 Birger A. Pearson - Soren Giversen, The Tought of Norea (The Nag Hammadi Library in English adlı derleme, s 446

'

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNİS

Sophia'nın ete kemiğe bürünmüş tezahürü; Şam'ın karısı No-rea, gnostiklerin spiritüel lideri olduğu gibi, soyağacı anlayışına göre Masonların da büyükanneleridir!
- Bütünüyle bir perdeleme olarak yaratıldığını gördüğü- S89 müz Hiram Abif efsanesinden kaynaklanan ve bütün Mason li-teratüründe izine rastlanan bir ilginç unsura daha değinelim Masonlar kendilerini Dul

Kadın'm oğullan olarak tanımlar-lar. Eski Ahit'te Hiram Usta'dan, Tireli dul bir kadının oğlu olarak söz edilmesiyle ilişkilendirilir bu tanımlama. Şimdi, ön-ceki bölümlerde sahte Sibylline Kitaplarından yaptığımız bir alıntıyı yeniden anımsayalım

Ey Latin ülkesinin her yanıyla kirlenmiş, Maenad'ın yılanlarla coştuğu kenti Kıyılarına bir dul kadını oturtacaksın Ve Tiber nehri sana ağıtlar yakacak

Bu metnin Judeo-Hıristiyan nitelik taşıdığından ve içinde geçen dul kadının da, Magna Mater, yani Büyük Anne ol-duğundan söz etmiş ve okurdan bu bilgiyi de aklının bir kö-şesinde tutmasını istemiştim. Şimdi, bağlantıyı net bir biçim-de kurabiliriz Tanrıça, bütün eski kültürlerdeki görünümüyle, Anne olmasının yanı sıra, dul kadındır; çünkü bütün mit-lerde eşi, yardımcısı ya da büyük aşkı olarak ortaya çıkan figür, sonunda ölümle tanışır ya da döngüsel bir ölüm-diriliş-yeniden ölüm sürecini yaşar. Kybele, çok sevdiği Attis'i; îsis, kardeşi ve kocası Osiris'i; Inanna Dumuzi'yi ve Iştar da Tammuz'u yitir-diği için dul kadın olarak çıkar karşımıza. Tanrıça'yı Anne olarak gören bütün bu paralel kültlerin mensupları da, kendile-rini dul kadının oğulları olarak nitelerlerdi; tıpkı yedi yüz yıl kadar önce Fraternis aracılığıyla Ana Tanrıça kültünü miras alan Masonlar gibi!

- Uydurulmuş Hiram Abif hikâyesinin finalinde yer alan diriliş sahnesi, her yönüyle Dionysos kültündeki sembolik

ayinlerin bir kopyasıdır Ölmüş tanrı, kutsallığın gücüyle ve ya-ratıcı gücün kendini yenüemesiyle yeniden yaşama döndürülür bu ayinlerde. Aşağı yukarı aynı ayrıntıları, Kybele-Attis onuru-na gerçekleştirilen ilkbahar Ekinoksu törenlerinde bulmak mümkündür Yerde cansız yatmakta olan Attis'i simgeleyen ağaç, Kybele rahibeleri tarafından sıkıca kavranıp yeniden dikey hale getirilir ve bu sembolik diriliş, coşkuyla kutlanırdı; tıpkı

Hiram'm bedeninin, biraderler tarafından elinden tutulup dim-dik ayağa kaldırılması gibi.

- Daha önce gördüğümüz gibi, Mason localanndaki kutsal G harfi, Gea ya da Gemeter'in (Dünya Anne) baş harfidir; ay-nı zamanda da, bilimlerin en saygım olan geometrinin. Mason ideolojisi, geometri bilimine sahip çıkarken, onun en büyülc us-talarından, Fraternis duayeni Pythagoras'ı da Büyük Üstat olarak selamlar, örgüt yapısı, Mithra kültünde olduğu gibi yu-karı doğru basamaklar halinde yükselen derecelerden oluşur. Malcolm Duncan'ın ritüel monitörü olarak hazırlanan kitabın-da, tıpkı Mithra localarında olduğu gibi üçü temel, dördü üst düzey olmak üzere yedi derece vardır. Ancak klasik Mason de-receleri, yani Mason olmanın asgari basamaktan, 1717'den beri üç derecelidir. Bunun üzerinde yer alan kıdem dereceleri, sonraki dönemlerde, her biri ayrı birer sembolik ad taşıyan otuz üst düzey basamağın daha eklenmesiyle 33'e ulaşmıştır ki, Al-bert Pike'ın Ahlak ve Dogma adlı kitabı, bütünüyle bu dere-celerin temsil ettiği değerler ve onların antik felsefi kökleri üze-rine kuruludur.

Harold Bayley, Cathar düşüncesine göre gök-yüzü ile yeryüzü arasındaki bütünleşmeyi sağlayan merdiven, otuz basamaktan oluşuyor ve bunların her biri ayrı adlar taşı-yordu diyor.515 Acaba bu da yalnızca bir rastlantı mıdır, yoksa Fraternis geleneğinin Sibyl'lardan Masonik örgütlenmeye dek geçirdiği süreç içindeki bağlantılardan birinin daha göster-gesi mi

515 Harold Bayley, New Light on the Renaissance, s 18-19

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Olayların akışını, kitap boyunca ayrıntılarıyla izledik; bağ-lantıları ve temel düşüncenin çevresinde oluşan farklı örgütlen-melerin geçirdiği değişim ve dalgalanmaları inceledik. Sonuçta karşımıza, uygarlık tarihinin en uzun soluklu misyon hareketi-nin yazılmamış tarihinden seçilmiş, birbirini net bir devamlı- 591 lık içinde izleyen kesitler çıktı. Bu

noktada ister istemez akılla-ra şu soru takılıyor Beş bin yılı aşkın bir süre içinde, sınıflı toplumlardaki bir aydınlar azınlığına» çeşitli görünümler alanda sürdürülen ve temel amacı başlangıçtan itibaren uygarlığın yanlış gidişini düzeltip, eski temel ilkeleri restore etmek biçi-minde belirlenmiş bir geleneğin son halkası olarak ortaya çı-kan Masonluk, nasıl oldu da sistemle uzlaşmış, muhafazakâr ve açıkça egemen sınıf ideolojisinin yanında yer alan, en hafif ifa-deyle pasif ve itici bir örgüte dönüştü

Aşırı sağa, Katolik güdümlü, köktendinci Anti-Masonik iddia ve söylemleri bir yana bırakalım, en objektif bakışla bile on dokuzuncu yüzyıldan günümüze dek geçen süre içindeki Mason prototipi, bu kitapta' izlerini sürmeye çalıştığımız eşitlik-çi, paylaşımcı ve kardeşçe dünya idealini gerçekleştirme özle-mindeki Fraternis karakteristikleriyle ciddi bir uyumsuzluk ser-giliyor. Bu görüntüsüyle Masonluk, her şeyden önce cinsiyet ayrımcısıdır, çünkü kadınları kabul etmez ve yalnızca erkekler üye olabilir, inanç ayrımcısı dır, çünkü yalnızca tektanrılı din-lere inananları içine alır; Budistler, Hindular, Shinto inananla-rı, paganlar, ateistler ya da agnostikler (bilinemezciler) kabul edilmez.

Bir Yüce Varlığa (Supreme Being) inandığını beyan et-menin yeterli koşul olduğu söylenerek, bu konuda Aydınlanma dönemindeki Deist (Yaradancı) Mason düşüncesinin esnekli-ğini taşır izlenimi vermeye çalışsa da, özellikle Amerika'daki lo-calar açıkça Evangelist-Baptist ya da Presbiteryen biraderlerin denetimi altındadır. (Kökleri Judaizm'e taban tabana karşıt, tan-rıça kültüne dayanan Fraternis'in bir uzantısı olarak, bu durum epey ironİktir gerçekten.) ideolojik ayrımcıdır, çünkü büyük bir çabayla kendini apolitik kılmaya uğraşırken localarda siya-si ve felsefi tartışmaları kesin bir tavırla yasaklar.

FRATERNİS Kayıp Kitaplar, Gizil Kardeşlik

Bitmek bilmez boğucu söylevlerin yinelendiği loca toplan-tılarında,

kapitalist sistemi tam olarak özümlemiş Protestan ah-lakı öne çıkarılır. Eski Fraternis ideal ve misyonunun izleri, bugün bütünüyle silinip yok edilmiş bir durumdadır ve Mason-luk, belli aralıklarla localarda bir araya gelen insanların, inisiyas-yon ritüellerindeki o garip dramatizasyonlarla bir tür gizli ör-gütçülük oynadıktan; bol miktarda ahlaki öğütler dinledikleri; çoğunlukla iş hayatımda ve kariyerimde yardıma olur diye ya da nüfuz elde etmek amaayla üye olmayı tercih ettikleri; ara-da belli hayır işleriyle de iştigal ederek kimilerinde bir işe ya-radıkları hissini uyandıran; sevimsiz, antipatik, egemen siste-me bütünüyle entegre olmuş, çirkin bir burjuva derneğinden başka bir şey değildir.

Bu dönüşümün başlangıcı, işin içine Tapınak Şövalyeleri kalıntılarının girmesiyle ortaya çıkmış; Gül-Haç mistisizmi ör-güt ideolojisine ithal edildikten sonra hızlanmış; Protestan re-formlarıyla aynı saflarda buluşulmasından sonra netleşmiş; Ba-tı'daki önemli burjuva devrimlerinin tamamlanmasının ardından Aydınlanma ideallerinin terk edilmesiyle de son biçimini almış-tır. Ama bu değişimi ve Fraternis ideallerinin beş bin yıl. bo-yunca ayakta kaldıktan sonra Masonluk tarafından hadım edi-lişini daha açık olarak görmek için, kısa bir tarih turu daha at-mamız gerekiyor.

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

2. Batı Yıldızına doğru

Tarih, Amerika kıtasının keşfiyle ilgili olarak 1492 yılını ve kaptan Christoph Colombus'u işaret ediyor bize. Ama oldukça uzun bir zamandır, Karanlık Cağlar boyunca ötesinde hiçbir şeyin yer almadığına inanılan Atlantik Okyanusu'nun karşı kı-yılarına, Colombus'tan en az dört yüz yıl önce İskandinavyalı denizci kavimlerin ulaştıklarını biliyoruz. Kanada ve Labrador kıyılarına defalarca yolculuk yapan kuzeylilerin izleri, aşağı yu-karı onuncu yüzyıldan itibaren Yeni Dünya'nın varlığının hiç değilse Avrupalı bazı toplumlarca bilindiğini ortaya koyuyor.

Uzun Gemileriyle, bilinen dünyanın çoğu yerine doğ-ru büyük seferlere

çıkan Vikingler'in usu ve korkusuz denizci-ler olarak ün yaptıkları düşünülürse, Amerika'ya Colombus'tan yüzyıllar önce ulaşmış olmaları doğal karşılanabilir. Ama bugün, bundan çok daha çarpıcı bilgiler de var elimizde Vikingler he-nüz kuzey denizlerinde boy göstermeye başlamadan önce, İrlan-dalı rahip Brendan'm, anakaradan mümkün olduğunca uzakta, ücra bir manastır inşa etmek için, yanında bir grup meslektaşı ve usta denizcilerden oluşan bir ekiple Atlantik'teki adaları tek tek dolaştığı; bu yolculukları sırasında da Kanada kıyılarındaki Nova Scotia ve Newfoundland'e ulaştığı biliniyor. Zamansa, al-tıncı yüzyılın ikinci yarısı!

Ortodoks tarihçiler Navigatio Brendano (Brendan'm Yol-culukları) adlı belgede anlatılanları kurgusal bulsalar da, 1976 yılında Tim Severin adlı bir serüven düşkünü, Brendan'm bin-diği söylenen teknenin aynısını inşa ederek, irlanda'dan New-foundland'e uzanan bir yolculuğu başarıyla tamamlamış ve bu-nun mümkün olduğunu kanıtlamıştı.516 Tarihçi William McNe-ill, Brendan'la ilgili tez ve bulgular bir yana bırakılsa bile, Ir-

516 Margaret J. Goldstein, Irish in America, s 13

landalı denizcilerin altıncı ve onuncu yüzyıllar arasında Ameri-ka kıyılarına çok sayıda yolculuk yaptıklarına dair güvenilir ka-nıtların bulunduğu görüşünde.517

Eldeki veriler ışığında, hiç değilse bir grup Avrupalı için Yeni Dünya'nın, Columbus'tan çok daha önce bilinip tanındı-ğını söylememiz mümkün. O halde uzunca bir süredir yinele-nen, Tapınak Şövalyeleri'nin on dördüncü yüzyılın ilk yansın-dan itibaren Amerika'ya deniz yolculukları yaptıkları ve kıtayı yeni idealin gerçekleştirileceği ülke olarak

belirledikleri iddi-ası, çok da abartılı sayılmamalı. Eğer İrlandalı bir rahip ve ya-nındaki denizci grubu, 577 yılında ahşap ve deri kullanılarak ya-pılmış mütevazı teknelerle okyanusu aşmayı başardıysa, onlar-dan yedi yüz yılı aşkın bir süre sonra, çok daha donanımlı bir filoya sahip Tapınakçıların da aynı şeyi yapmış olmaları, hiç de fantezi sayılmamalı. Koğuşturmalar sonrasında Fransa'yı hız-la terk edip, yanlarında Cathar'lardan kendilerine aktarılmış hazineyi de taşıyan şövalyeler, Iskoçya'ya ayak bastıktan son-ra büyük olasılıkla İrlandalı Brendan'ın yolculuk ettiği gizemli topraklarla ilgili bilgiye de ulaşmışlardı. Bu durumda, Avru-pa'daki güvensizliğe alternatif olarak baüda, okyanusun ötesin-de yeni bir sığmak düşlemiş olmaları, akla yakın görünüyor.

La Merica Bir efsanenin izleri

Christopher Knight ve Robert Lomas, çok eski Essene ve Nasorean geleneklerinden Masonik kültüre sızmış, Batı Yıldı-zı ile ilgili bir efsaneden söz ediyorlar Kökeni Essene düşün-cesinden daha da eskilere dayanan bu efsaneye göre, çok uzak-larda, Batı Yıldızı yönünde, bir tür vaat edilmiş topraklar ni-teliği taşıyan bilinmedik bir ülke yer almaktadır. Dünyadaki iyi ruhlar, ödüllerini, okyanusun diğer yanında bulunan ve yolunu, Merica adı verilen Batı Yıldızı'nm gösterdiği bu gizemli ül-kede alacaklardır. Knight ve Lomas, Fransa'daki büyük kıyım-

«5 VViUiam H. McNeill, Visitors to Ancient America, s 105-107

dan kaçan Tapmak Şövalyeleri 'nden bir bölümünün, bu efsane uyarınca Atlantik okyanusuna açılıp Amerika'ya ulaştıklarını düşünüyor. 518 Aynı görüşü savunan Betty Meischen'e göre, 1307'de Bri-tanny kıyılarından okyanusa açılan Tapınak Şövalyeleri, iskoç- 59 ya'dan önce dosdoğru Yeni Dünya'ya yönelmiş ve ispanyol ef-sanelerinde La Merica adı verilen uzak ülkeye ayak basmış-lardı. Burada bir süre kaldıktan sonra gemilerle Iskoçya'ya geri dönüp örgütlenmelerini yeniden gözden geçirecekler; bilgi

ve deneyimleri dünya özgürleşip, bütün bunlar rahatça gün ışığı-na çıkarılacak ortam elde edilinceye kadar, eski semboller üze-rine kurulu gizli ritüeller içinde saklanacaktı.sı9

Meischen, yüz yıl kadar sonra Iskoçya'da inşa edilen Roslyn Şapeli'nin, yeni bir örgütlenme biçimini yaşama geçiren Tapınakçıların kült merkezi olduğunu düşünüyor; tıpkı, Roslyn'in dekorasyonunda rastlanan figür ve betimlemelerin Amerika'dan izler taşıdığını belirten Knight ve Lomas gibi.520 Yeni kıtaya verilen adın, kâşif Amerigo Vespucci'den kaynak-landığına ilişkin klişenin de, coğrafyaya meraklı VValdseemüller adlı bir keşişin, on altıncı yüzyılda kaleme aldığı bir kitapta yap-tığı hatadan kaynaklandığını söylüyor Knight ve Lomas Kıta-nın Amerika olarak adlandırıldığını gören ve gezgin Amerigo Vespucci'nin de oraya yolculuk ettiğini gören Waldseemüller, kafasında bu iki adı birleştirerek Amerika adının Vespucci tara-fından verildiği kanısına varmıştı. Oysa Yeni Dünya, Vespucci bir yana, Columbus öncesinde bile La Merica adıyla bilini-yordu zaten.521

Tim Wallace-Murphy ve Marilyn Hopkins, Venedikli soy-lu bir aileye mensup Nicolo ve Antonio Zeno'nun, on beşinci yüzyıl başlarında Amerika'ya yaptıkları yolculuğu anlatan mek-tuplarının, Tapınakçılar'la doğrudan bağlantılı olduğu görüşün-de. Zeno Haritaları olarak bilinen ve Columbus'tan çok önce

518 Christopher Knight - Robert Lomas, a.g.e, s 99, 103

519 Betty Meischen, From Jamestovm to Texas, s 497-498

520 Christopher Knight - Robert Lomas, a.g.e, s 377-378

521 Christopher Knight - Robert Lomas, a.g.e, s 379-380

Amerika'ya yapılmış düzenli yolculukları ortaya koyduğu düşü-nülen belgeler, bu iki yazara göre, Nicolo ve Antonio'nun se-ferleri sırasında kaleme alınmıştı ve gemileri yönettiği söylenen Prens Zichmni de, Roslyn

Baronu ünlü Hcnry Sinclair'den §■_ başkası değildi»2
Aynı konu üzerinde araştırma yapan Mark Finnan'a göre de Sinclair ile Tapmakçılar arasında yakın bağlar söz konusuy-du ve İskoç Prens, on dördüncü yüzyılda Amerika'nın Nova Scotia kıyılarına ayak basmıştı. Üstelik Finnan'a bakılırsa, se-rüven amaçlı bir seferden çok planlı bir yolculuğa benziyordu bu; çünkü hatırı sayılır sayıda gemi ve adamı kapsıyordu ve aralarında marangozlar, gemi yapımcıları, duvar ustaları, metal işçileri ve askerlerin de bulunduğu kalabalık bir grubu Yeni Dünya'ya taşıyordu. Sinclair ayrıca yüz kişilik bir öncü grubu-nu, keşif yapmak ve toprağı incelemek üzere iç kısımlara yolla-mıştı.523
Her ne kadar bunlar ve benzeri konularda yapılmış daha birçok araştırma, çoğunlukla Kutsal Kâse mistisizmine ya da Mesih'in soyuna gönderme yapmayı amaçlıyorsa da, Tapı-nakçılann erken sayılabilecek bir tarihten itibaren Amerika'nın doğu kıyılarına ulaşıp bu topraklan yeni bir yerleşimin merke-zi haline getirme planları kurdukları da, pek yabana atılacak gi-bi değil. On dördüncü ve on beşinci yüzyıl Avrupa'sında, böy-le bir planı anlamlı ve göze alınabilir kılacak koşulların fazlasıy-la var olduğunu söyleyebiliriz Engizisyon'un büyük saldın ope-rasyonlarından sonra misyon, bütünüyle yeraltına geçmek zo-runda kalmıştır. Avrupa, açgözlü Lord'lan, yobaz din adamla-rı, despot monarşileri ve cahil bırakılmış dindar köylüleriyle, yeni bir başlangıç umutlan için fazlasıyla köhnemiş bir gö-rüntü vermektedir artık. Mücadele belli düzeylerde sürdürülse bile, Eski Romayı Cumhuriyet'in çok daha olgunlaştınlmış kurumlanyla birlikte yaşama geçirmek için Yeni Dünya, son de-

522 Tim Wallace-Murphy - Marilyn Hopkins, Templars in America, s 181-182
523 Mark Finnan, The Sinclair Sağa Exploring the Facts and Legends of Prince Hcnry Sinclair, s 83

'

rece uygun bir adres olarak görünmektedir. Bakir ve verimli topraklar söz konusudur bir kere; üstelik, Papa'nın da, Avrupa monarşilerinin de ellerinin uzanamayacağı kadar uzaklardadır. O halde, tıpkı eski efsanelerde olduğu gibi, ütopik yeni uygar-lık merkezi için Merica yıldızının gösterdiği söz verilmiş top- 59 raklar biçilmiş kaftandır. Masonik örgütlenme için de, Avrupa bu planlanan yeni düzen e hazır olana kadar gerçek hedef ve amaç, Amerika olacaktır.

Ancak tarihin seyrinin pek de böyle yürümediğini biliyo-ruz. Erişilemez görülen topraklara, yeni kaynaklar ve zengin-likler elde etme hırsıyla yanıp tutuşan Avrupa monarşilerinin gözlerini dikmeleri çok da zaman almayacaktı. Üstelik, böylesi zor görevlere kelle koltukta gidecek korkusuz ve acımasız kor-sanları bulmakta hiç de güçlük çekmeyecekti krallar ve prens-ler, ingiltere, İspanya, Hollanda ve Fransa'nın bala üşüşen arı-lar gibi, içinde ipten kazıktan kurtulma katilleri barındıran ko-lonizasyon filolarını Yeni Dünya'ya resmi görevle yollamaya başlamaları, çok da zaman almadı bu nedenle.

On altıncı yüzyıldan itibaren, ayak bastığı topraklardaki yerli halklar üzerinde pervasızca soykırım uygulayan, gözü dön-müş katillerin başlattığı işgal, yağma ve talan furyası, büyük umutlar bağlanan La Mericayı kirletmeye başlamıştı. Yüz yıl-dan az bir süre içinde, Avrupa'nın soylu hanedanları, yeni al-tın deposu olarak gördükleri Amerika'daki topraklarda, koloni-zasyon çalışmalarında gereksinim duyulan işgücünü karşılama-nın bir yolunu da buldu Afrika'dan zorla toplanıp gemilere ba-lık istifi doldurulan siyah köleler, Yeni Dünya'daki ağır işçi-liği, efendileri adına üstlenmek durumunda kalacaktı.

Rönesans'tan sonra kıpırdanmaya başlayan uygarlık umutları, insanlık adına utanç verici uygulamalann okyanus ötesinde alabildiğine yaygınlık kazanmasıyla bir kez daha yerle bir oluyordu. Başka insanlann toprakları üzerinde, başka insan-ların ağır işçiliğiyle kurulan kolonilerin ürettiği zenginlik, gemi-lerle Avrupa'ya akıtılırken, kızılderililer organize

soykırım ya da Avrupa'dan taşınan mikropların yol açtığı hastalıklarla, siyah köleler de acımasız çalışma koşullan altında, kitleler halinde ki-

nlıp duruyorlardı sürekli. Üstelik, Tanrı adına yapılıyordu bü-tün bunlar. Kurulmakta olan kolonilere yalnızca monarşilerin değil, yağma ve talandan pay isteyen Kilise'nin de kolu uzan-mış, vahşi yerlileri doğru imana yöneltmek için misyoner ra-,98_ hipler, Cizvitler, gruplar halinde Amerika'ya akmaya başlamış-lardı.

Düzleyiciler ve Duvarcılar

On yedinci yüzyıl başlarından itibaren, Avrupa da oldukça hareketli günler yaşamaya başladı. Kentlerin canlanıp büyüme-si ve bir sınıf olarak burjuvazinin ekonomik yaşam üzerindeki ağırlığının artması, iktidar ve hegemonya sistemiyle ilgili den-geleri ciddi biçimde tehdit ediyordu artık. Üstelik, burjuvazi ta-rafından desteklenen Reform hareketleri sonucunda Katolik Ki-lisesi'nin dişleri sökülmüş, yeni sınıfın dünya görüşüne ve ge-reksinimlerine daha yakın duran çeşidi Protestan kiliseleri Av-rupa'da yaygınlaşmaya başlamışlardı. Varlığını ve umudunu gi-derek daha fazla oranda sömürgelerden akacak kaynaklara bağ-lamak durumunda kalan monarşiler ve aristokrasi için ipleri el-de tutmak, eskisi kadar kolay görünmüyordu artık.

îlk büyük kıvılcım, 1640 yılında ingiltere'de ortaya çıktı Gelişen burjuvazinin iktidarda söz sahibi olma talepleri sonucu kurulan, halk temsilcilerinden oluşmuş parlamento, uzayan bir gerginlik sonucu Kral I. Charles tarafından kapatılınca, bü-yük isyan da başladı. Parlamento'nun başkanı ve Yuvarlak Ka-falılar (Roundheads) olarak bilinen siyasi örgütün lideri olan Oliver Cromwell önderliğinde yürütülecek ayaklanma, Avru-pa'nın ilk büyük burjuva devrimi olacaktı. Kral orduları yenil-giye uğratıldı, I. Charles tutuklanıp yargılandıktan sonra, kafa-sı kesilerek

idam edildi ve bütün Avrupa hem dehşet hem de heyecanla, İngiltere'de olan bitenleri izlemeye koyuldu.
1640 devrimi sırasında, ortak düşman olarak beliren Mo-narşiye karşı, kurulu düzenden hoşnut olmayan çok sayıda sınıf ve toplumsal grubun katılımıyla, asgari müştereklerde buluşan

geniş bir muhalefet cephesi oluşmuştu Ticaret ve sanayi bur-juvazisi; giderek tarım üretiminin burjuvalarına dönüşmekte olan ve Yeoman olarak adlandırılan taşra çiftçileri; mülksüz-leşip açlık sınırlarına doğru gerilemeye başlamış köylüler; kent-lerin issizleri; VIII. Henry döneminde Katolik Kilisesi'ne kral- 5 la birlikte savaş açmış reformcular ve nihayet, bütün bu yelpa-zenin en sol kanadını oluşturan Düzleyiciler (The Levellers) adlı radikaller.
Bu geniş koalisyonun içinde devrimi en ileri noktalara dek taşımak isteğinde olan tek grup, Düzleyicilerdi ama yeterli güçten ve kitlesel destekten yoksundular. Bu siyasi grubun adı-nın, sınıfsal farklılıkları düzleyip eşit ve adil bir paylaşıma erişme taleplerinden ileri geldiği düşünülünce, doğal olarak ay-nı hedefleri içeren Fraternis mirasçısı Mason örgütlerinin Düz-leyiciler ile yakın durmuş olması gerektiği geliyor akla. Ama devrim öncesindeki yoğun ve hareketli yıllar için bu tahmin doğru olsa da, 1640 ve sonrasında işler biraz değişmişti.
Elde çok fazla somut veri olmamakla birlikte, Düzleyici-ler'in içinde, hiç değilse ilk dönemlerde hatırı sayılır oranda Mason'un yer aldığını söyleyebiliriz. Bu radikal örgütün kullan-dığı simgelerin gönye ve pergel olması da, böyle bir bağlan-tıyı doğruluyor zaten. Hatta ingiltere'deki locaların on yedinci yüzyıl başlarında bir süre Düzleyiciler adıyla örgütlendikleri-ni ve devrim sonrasında yeniden Iskoçya'da seçilmiş Mason adı-na geri döndüklerini ileri süren yazarlar da var.524

Tipik Masonik söylem ve düşüncelerin düzleme (level-ling) eylemini simgesel olarak çok sık kullanması, bu görüşü doğruluyor Düzleyicilik hem operatiP' masonların, yani duvar ustalarının inşaat sırasında uyguladıkları işlemlerden biriyle bağlantılıydı, hem de spekülatif' masonluğun kendi iç yapısı içindeki eşitlik ilkesini vurguluyordu. Varlıklı bir burjuva, bir bürokrat, bir çiftçi ya da bir endüstri işçisi Mason locasına ka-tıldığı anda, sınıfsal farklılıklar kapının dışında kalmaktaydı artık. Locadaki hiyerarşi sınıflara göre değil, bireysel potansiyel,

524 Georgc Oliver, Revelations of a Square, s 92

yetenek, erdem ve bilgeliğe göre belirleniyordu ve Bizler sınıf farklılıklarını yok eden, düzleyicileriz ifadesi Mason söylemi-nin parçalarından biriydi.

Çoğu tarihçiye göre, Parlamento'nun Kralcılar karşısında art arda kazandığı zaferlerin en büyük mimarlarından biri, as-keri örgütlenmeyi soyluluğun elinden kopanp, ücretli halk güç-lerine dayak, ulusallaştırılmış Yeni Ordu Modeli'ni (New Mo-del Army) kuran, lider Oliver CromweH'di. Bir anda silahlı kuvvetlerin liberalleşmesini sağlayan bu hamlenin ardında da, projenin en önemli destekleyicilerinden John Lilbourne yöneti-mindeki Düzleyicıler yer almaktaydı. Generaller tepeden inme atamalarla burjuvazinin öngördüğü adaylar arasından seçilse de, Yeni Ordu Modeli'nin subay, erbaş ve erleri büyük oranda bu radikal siyasi grubun liderlerince örgütlendi.

John Lilbourne'un Mason olduğuna ilişkin bir kayda rast-lanmasa da, onun aynı fikir ve idealleri paylaştığını gösterir güç-lü kanıdar var, diyor Mason yazar Jack Buta. Benzeri idealleri savunup aynı simgeleri kullanan Düzleyiciler'in de Masonlar gi-bi okuma odaları ya da tavernalarda

toplanarak örgütlendiğinden söz edip, aralarında en azından fikir alışverişi gerçekleşmiş ola-bileceğine dikkat çekiyor. Bir de, Lilbourne ve izleyicilerinin in-giltere'deki reform program ve ilkelerinin, ABD'deki Mason ha-reketini ve 1776 Bağımsızlık Bildirisi'ni derinden etkilediğine.525

Oliver Cromwell'ın da devrim öncesinde Masonik sisteme inisiye edilmiş olduğuna ilişkin çok fazla iddia var. Bu işlem belki onun Cumhuriyetçi fikirleri üzerinde derin etkiler bıra-kan, burjnva devrimini yumuşak bir geçişle tamamlamış Hol-ianda'daki biraderler tarafından gerçekleştirilmişti, belki de Londra'daki Elias Ashmole grubu tarafından. Her nasıl olduy-sa, Cromwell'ın localarla sıkı bağlan olduğu konusunda fazla kuşku yok. Bu durumda, 1640 devriminin siyasi lideri olan bur-juva temsilcisiyle, o devrimin en önemli gücünü oluşturan as-keri örgütlenmenin arkasındaki radikalleri birleştiren kavşak noktasının, Mason locaları olduğu söylenebilir.

525 Jack Buta, History of Freemasonry, Pietre-Stone

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERN1S

Ancak bu, çok da kalıcı ya da uzun ömürlü bir ittifak de-ğildi. Siyasi gücü elinde toplamaya başlayan varlıklı burjuvaziy-le, sınıf farklarının ortadan kalkmasını isteyen radikallerin bu geçici ve aslında çelişik işbirliği, değişen koşullar sonucu çö-zülme aşamasına girdiğinde, bağlantı noktası durumundaki Ma- 601 sonlan da ciddi bir parçalanmanın eşiğine getirecek ya da en azından ciddi kafa karışıklıklarına yol açacaktı. Bir önceki bö-lümde sözünü ettiğimiz ideal erozyonu ve dejenerasyon da, devrimi izleyen yıllarda ortaya çıkmaya başladı zaten.

Tapınakçılar'ın reorganize edilmiş modern versiyonu olan Masonlar, on yedinci yüzyılda ağırlıklı olarak ticaret bur-juvazisini temsil ediyorlardı. Taşıdıkları misyon ve gerçekleştir-meye çalıştıkları ideal, kendi örgütsel yapıları içindeki bazı lo-caları Düzleyiciler ile

yakınlaştırsa da, onlar hızlı gelişen kök-lü devrimlerin değil, sağlam adımlarla pekiştirilecek bir güç ve nüfuzun peşindeydiler. Daha uzak vadeli beklenti ve hesaplan, Calvin yanlısı bir Püriten olan Oliver CromwelPa olabildiğince yakın durmaktan geçiyordu. Parlamento ingiltere'nin tek ege-men gücü haline geldiğine göre, Amerika'daki koloniler üzerin-de etkinlik sağlamak ve Yeni Roma düşlerini canlı tutmak için, CromvvelPı denetim altında tutmak zorundaydılar. Bunu büyük oranda başardıklarını söyleyebiliriz. Ne var ki olayların gelişimi yakın bir gelecekte Cromwell ile Düzleyiciler deneti-mindeki Yeni Ordu Modeli'nin arasını açtığında, biraderlerin de bir tercih yapması gerekecekti artık.

1646 yılında Londra'da, Düzleyiciler adı altında bir siyasi parti kuruldu. Amacı, ordudaki etkin güçle sivil toplum arasın-daki bağlan güçlendirmek ve devrimin en büyük gücünü oluş-turan askerlerin siyasal taleplerini parlamentoda duyurabilmek-ti. Böylece, gönye ve pergel simgesini kullanan ezoterik libe-ral grupların yerini, gerçek bir parti alıyordu artık. Düzleyici-ler, ordu ile koordinasyon ve haberleşmeyi sağlayacak ajitatör adı verilen temsilcilerden oluşan yetenekli ve başanlı bir kadro da yarattılar.

Yüksek bir örgütlenme düzeyi vardı - bir parti kasası ve üyelerin aidat ödeme zorunluluğu, bir matbaa, Londra ile diğer

ordu ve garnizonlarla ve donanmayla ilişkiler. Bu kitle hareke-tindeki inisiyatifin, küçük rütbeli subaylann pek çoğunun daha baştan coşkuyla katılmasına rağmen, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde erlerden geldiği görülmektedir. Generaller (Düzleyici-ler'in deyişiyle 'Büyükbaşlar') bir süre tereddüt ettiler, Parla-mento'daki Presbiteryen çoğunluk ile ordunun erleri arasında arabuluculuk yapmaya çalıştılar. Sonra erlerin devam etmeye kararlı olduğunu görünce harekete katıldılar ve bundan sonra

hareketin enerjisini kendi kanallarına akıtmak üzerinde yoğun-laştılar. Esas olarak askerlerin taleplerini mesleki ve siyasal olan-larla sınırlandırmaya ve Düzleyiciler'in erlerin hareketi üzerine oturtmak istediği toplumsal ve ekonomik programı en aza indir-meye çalıştılar. Şimdi Ordu ve Parlamento, devletin içinde yan yana ve rakip güçler olarak varlıklarını sürdürüyorlardı.526

Daha devrimin ilk yıllarında, işler beklenmedik biçimde kontrolden çıkmaya başlıyordu böylece. Cromwell tedirgindi; Mason localanndaysa kafalar ciddi biçimde karışmıştı Son ge-lişmelerle birlikte onlar da Ordu ve Parlamento arasında tercih yapmaya zorlanıyorlardı ki bu, daha önce hiç hesaba katılmadık bir gelişmeydi. Ortak düşmana karşı işbirliği sırasında, Pres-biteryenler ve sınıfsal müttefik olan burjuvalarla iyiden iyiye yakınlaşmışlar; güç ve nüfuzlarını da bu sayede artırmışlardı. Ama şimdi kendi içlerinden çıkan bir parçalan, sahip çıkmaları gereken ideali onlara anımsatırcasına, Düzleyiciler ve Yeni Or-du Modeli'yle işbirliği içine girip, devrimi daha ileri noktalara taşımaya çalışmaktaydı.

1647'den sonra Düzleyiciler, Halk Anlaşması (Agre-ement of the People) adını verdikleri programlannın uygulan-ması yolunda Parlamento'ya baskı yapmaya başladıklannda, ger-ginlik aniden tırmandı. Fazlasıyla demokratik bir programdı bu insanların eşit olarak doğup aynı hak ve özgürlüklere sa-hip olduğunu vurguladıktan sonra, güçler ayrılığına dayanan laik bir yönetim kurulmasını; aristokratlardan kurulu olan Lordlar Kamarası'nın kapatılmasını; herkese yasalar karşısında

526 Christopher Hill, 1640 ingiliz Devrimi, s 70-71

eşitlik tanınıp oy hakkı Verilmesini; sansürün kaldırılıp tam dü-şünce ve ifade özgürlüğünün sağlanmasını talep ediyordu.

Devrimin korunması için Yeni Ordu Modeli'ne ciddi bi-çimde gereksinimi olan Cromwell, aşırı bulduğu bu taleplere ani ve sert tepki vermektense,

generaller aracılığıyla silahlı kuv-veden Düzleyiciler'den yavaş yavaş arındırma yolunu seçti. An-cak 1649'da radikaller denetimindeki askeri birliklerin başlattığı isyan kanlı biçimde bastırılacak, John Lilbourne ihanet suçun-dan yargılanıp Hollanda'ya sürgüne gönderilecekti. İşte bu kri-tik sürecin tüm aşamalarında Mason locaları tercihini daha güçlü görünen CromvvelPdan yana kullandı ki, örgütün kimya-sı da bu noktadan itibaren ciddi biçimde değişmeye başlayacaktı.

1650'den itibaren ingiliz Masonluğu, bütün enerjisini Amerika'daki kolonilerde örgütlenip güç kazanmaya harcarken, giderek Protestan gruplarla ve büyük burjuvaziyle daha içli dış-lı ilişkiler içine giriyor; localarda Ashmole çizgisinin ve Gül-Haç mistisizminin ağırlığı hatırı sayılır biçimde artmaya başlı-yordu. Biraderler arasında İncil teolojisiyle Masonik yaratıcı güç kavramını, Evrenin Yüce Mimarı düşüncesinde birleştir-me eğilimleri bu dönemde ortaya çıktı ve Protestan burjuva ah-lak ve felsefesiyle Mason ideolojisi yakınlaşmaya başladı. Oliver Cromwell'ın 1658'deki ölümü, ingiltere'de devrimin kesintiye uğramasına neden oldu ama monarşinin görüntüsel geri dönüşü Krallık yanlılarının güç kazanmış olmasından falan değil, elde ettiği gücü yeterli gören burjuvazinin açıkça frene basmasından kaynaklanıyordu. Toplumsal başkaldırı denetim-den çıkıp, Düzleyiciler ve siyasi müttefikleri, özgürlük ve eşit-lik taleplerini gündemde tutarak devrimi sonuna dek götürmek istediğinde, hesaplan yalnızca siyasi gücü kendi avuçları içine almak olan burjuvazinin gözü korkmuştu. Yeni Ordu Mode-li 'nden aşın uçların temizlenmesinden sonra, kafasında hâlâ daha liberal bir cumhuriyet fikrini barındıran Cromwell da ölünce, kazananlarını yeterli gören sermaye sınıfı, değişim is-teklerinin önüne set çekmeyi uygun bulacak; Parlamento kara-rıyla 1660 yılında, idam edilen kralın oğlu II. Charles ülkeye çağnlıp taç giyecekti.

Ne var ki, ingiltere tarihinde Restorasyon olarak adlan-dırılan bu dönem, hiçbir biçimde burjuvazinin geri adım atıp, monarşinin restore edilmesi anlamına gelmiyordu. Tersine, alt sınıfların özgürlük ve hakların genişletilmesine yönelik talepleri başarıldıktan sonra çıkarılan ekonomik ve siyasi yasalarla bur-juvazi devletin sahibi haline gelmişti ve ne II. Charles ne de onu izleyen diğer krallar, eski hükümdarların güç ve nüfuzuna sahip olabildiler, ingiltere, artık başında bir hanedanın oturdu-ğu ama ekonomik ve siyasi iplerin burjuvazinin eline geçtiği, o ucube cumhuriyet görüntüsüne kavuşuyordu yavaş yavaş. Ma-son locaları da bu dönüşümün sıkı destekleyicileri arasındaydı.

Özgürlüğün Oğulları

On sekizinci yüzyılın ilk yarısı boyunca, ingiliz Masonları, başta New England olmak üzere kolonilerde hızlı ve ciddi bir örgütlenme içine girdiler. 1717'de Londra'da yapılan Büyük Loca toplantısıyla birlikte getirilen yeni düzenlemeler, Ameri-ka'daki biraderlere de düzenli olarak iletiliyordu. Boston ve Phi-ladelphia'da yoğunlaşmaya ilişkin elimizdeki ilk yazışma ve bel-geler, 1730'lann başlarına ait. Aynı günlerde, Amerikan bağım-sızlık savaşının en önemli liderlerinden Benjamin Franklin'in de Philadelphia'daki Aziz John locasına kayıt olduğunu ve 1731'de Üstat Mason derecesini aldığını biliyoruz. Amerika'da Ma-sonluk üzerine ilk makale de, 1730 yılında, Franklin'in çıkardığı The Pensylvannia Gazette'de yayımlanmıştı.527

Yeni Dünya'daki sömürgeleri elinde tutmak isteyen ingil-tere'nin burjuvazisiyle, burada kendi bağımsız devletler birliği-ni kurmayı hedefleyen Amerikalı koloni halkı arasında, çıkar ça-tışmasına dayalı keskin çelişkiler olması beklenebilir. Ancak Kral ve Parlamento için, Boston ve Philadelphia'dan başlayarak tüm kolonilere yayılan yeni fikir ve talepler ne denli tehlikeli ve

527 Graham Hancock - Robert Bauval, Talisman Sacred Cities, Secret Fakrı, s 12

asiceyse, ingiliz burjuvazisinin hatırı sayılır bir bölümü için de bu gelişmeler o denli sevindiriciydi. Amerika'yla yapılan ti-careti elinde tutan ve kolonilerde giderek artan oranda yatırım-lar gerçekleştiren bu gruplar, Merica yıldızının işaret ettiği uzak topraklarda Yeni Romayı kurma düşünü gerçekleştirmek üze- 605 re olduklarına inanıyorlardı çünkü. Amerikan kolonilerinde (Benjamin Franklin'in de yoğun çabalarıyla) hızla yaygınlaşan Mason locaları, daha işin başından itibaren bağımsızlık fikrinin ateşli savunuculuğunu üstlenmiş-lerdi. Yurtseverlik (Patriotism) düşüncesi, çoğunlukla yeni kı-tanın kısa dönemde zenginleşip büyümüş sanayi ve ticaret bur-juvazisince benimseniyordu ama özgürlük parolası, koloniler-deki küçük çiftçilerin, doğu kentlerindeki işçi sınıfının ve ay-dınların da desteğini almıştı. Açıkçası kimse, Amerika toprakla-rında üretilen zenginlikten ingiltere'ye büyük paylar verilme-sinden hoşnut değildi.

On sekizinci yüzyılın ikinci yansında, sömürgelerden ithal edilen mallarla ilgili kotaların artırılması, harç ve gümrük işlem-lerinin kapsamlarının genişletilmesi gibi uygulamalar, gelirleri-ne büyük darbe indirilen koloni ticaret burjuvazisiyle ingiltere Meşruti yönetiminin arasını iyice açacak; bu arada Amcri-ka'daki bağımsızlık hareketine el altından destek, ilginç bir biçimde ingiliz burjuvazisinden gelecekti. Benjamin Franklin, 1752-62 yıllan arasında ingiltere'de kaldığı süre boyunca, İngi-liz ve Amerikan Masonları (dolayısıyla burjuvazileri) arasında bir köprü görevini üstlendi. Burada yapılan loca toplantılarında, Amerika'da kurulması düşünülen bağımsız cumhuriyetler fede-rasyonunun, neye benzemesi gerektiğine ilişkin ayrıntılar tartı-şılıyordu.

1764 yılında İngiltere kralı, sömürgelerin batısında, Alleg-hany dağlarıyla Missisipi arasında kalan bölgeyi İngiliz tahtının mülkü ilan etti ve buralara koloni çiftçilerinin yerleşmesini ya-sakladı. 1765 yılında duyurulan yeni bir yasayla da, sömürgeler-deki her tür belge, sözleşme, gazete, dergi ve hukuki metinleri içerecek basılı kâğıtlar üzerinden Damga Resmi alınacağı bil-dirildi. Bu, Amerika'da iş yapan

herkesi bir haraç yüküyle

karşı karşıya bırakıyor ama en çok gazeteciler, hukukçular ve iş adamlarını etkiliyordu.

Çok kısa bir süre içinde Boston'dan Güney Carolina'ya dek uzanan bir bölge içinde, kendilerine özgürlüğün Oğulları (Sons of Liberty) diyen insanlardan kurulu gizli örgüt hücrele-ri tarafından düzenlenen yaygın bir protesto kampanyası başla-dı.s2» Ofisler basıldı, gümrük görevlileri istifaya zorlandı, nefret uyandıran damgalar protesto çığlıkları arasında yok edildi. 1766'da, Amerika'daki tepkileri İngiliz ticaret burjuvazisinin de açık açık desteklemesi ve direnişin temsilcisi olarak ortaya çıkan Benimin Franklin'in de ikna edici kararlılığı sonucu, ingiltere kralı geri adım atıp, damga resmi yasasını geri aldı.529

Özgürlüğün Oğullan, tıpkı Masonluğa benzeyen kapalı bir yapıya, kriptik simgelere ve parolalara sahip, birbiriyle ko-ordinasyon halindeki devrimci gruplardan oluşuyordu ve Ame-rikan Devrimi'nin ünlü Mason önderlerinden bir diğeri, Paul Revere de örgütün etkin üyeleri arasındaydı.530

1760'ların ikin-ci yarısından itibaren Revere hem özgürlüğün Oğullarının saygın liderlerinden biri haline geldi, hem de Mason locaların-daki yükselişini sürdürdü. 1768'de bağlı bulunduğu St. And-rews locasında Sekreter görevini yürütmeye başlamıştı. Aynı za-manda Massachussetts'teki Eski Masonlar Büyük Locasının da liderlerinden biriydi ve Amerikan devriminin ünlü simala-rından, yakın dostu Doktor Joseph Warren ile de bu locada ta-nışacaktı.531

Amerika'daki devrim ve bağımsızlık rüzgârı, Özgürlüğün Oğullanyla Mason localarının buluşması sonucu yeni bir ivme kazanıyor ve hareketin liderliğini büyük oranda Masonlar üstle-niyordu. St. Andrews locası, Paul Revere dışında da liderler ye-tiştirmişti özgürlüğün Oğullan'nda sekreterlik görevini yürü-ten William Palfrey ve örgütün kurucu çekirdeği

olarak bilinen

528 Hovrard Cincotta editörlügiindeki An Outline Of American History adlı resmi doküman - Mayıs 1994

529 F. Zubritski - D. Mitropolski - V. Kerov, Kapitalist Toplum, s 61

530 David Hackett Fischer, Paul Revere's Ride, s 22

»l Jayne E. Triber, A True Republican Life of Paul R, s 67

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Sadık Dokuzlar (Loyal Nine) grubundan Thomas Crafts gi-bi.532 Bu üç adam, 1773'te çay üzerindeki gümrük narhını pro-testo etmek üzere gerçekleştirilen ve Boston Çay Partisi adıy-la bilinen eylemin de planlayıcılan arasındaydılar. Gizli toplan-tı ve buluşmalannı, tıpkı İngiltere'deki Masonlar, Düzleyiciler 607 ya da bin beş yüz yıl öncesinin Romalı Fraternis grupları gibi, tavernalarda gerçekleştiriyorlardı.
ingiltere ile Amerikan kolonileri arasındaki gerilim, liman-daki İngiliz çaylarının denize döküldüğü Boston Çay Partisi eyleminden sonra hızla tırmandı. 1774'te on iki eyaletten 55 temsilcinin katılımıyla Philadelphia'da toplanan kongre, Kral'm ezici ve aşağılayıcı tavırlarını protesto- eden bir dilekçeyi İngil-tere'ye gönderme kararı aldı. Bunun üzerine Kral III. George, Kuzey Amerika sömürgelerini asi ilan etti ve başkaldırıyı si-lah zoruyla ezme kararı aldı. Artık kolonilerde İngilizler işgal-ci, yerli sakinler de devrimci kimliğini üstleniyor; küçük is-yan ve protestolar büyük bir bağımsızlık savaşına dönüşüyordu. Her savaş, düzenli bir ordu ve yetkin bir başkomutan gerekti-rirdi, Amerikan özgürlük savaşçıları da kendi oluşturdukları or-dunun başına, ülkenin bir başka ünlü Mason lideri olan, Geor-ge Washington'u seçtiler.
4 Temmuz 1776 sabahının ilk saatlerinde, Amerikan dev-riminin öncüleri tarafından hazırlanan Bağımsızlık Bildirgesi coşkuyla imzalandı. Belgede imzası olan 56 temsilciden on iki-si, yani dörtte birine yakını Mason'du ve bu liste, Benjamin Franklin, Richard Stockton, John Hancock, George

Walton ve Robert Paine gibi liderleri içermekteydi. Diğer yandan, bildi-riyi kaleme alan Thomas Jefferson, Mason düşüncesi ve ideal-lerine hep sıcak baksa da, hiçbir zaman loca üyesi olmamış ve örgüte katılmamıştı.

Bağımsızlık savaşının kazanılmasının ardından, yeni Ame-rika Birleşik Devletleri'nin ruhu ve kişiliğine, yadsınamayacak oranda Masonik simgeler yerleşecekti Bir dolarlık banknotun üzerine de basılan, ünlü Her şeyi gören göz gibi. Başkent

S3Z Stephen C. Bullock, Revolutionary Brotherhood, s 107

Washington'm (D.C.) adı, devrimi izleyen günlerde paftalara Roma olarak kaydedilmişti; içinden geçen Potomac nehriyse, Tiber adıyla gösteriliyordu. Parlamento binasına, Capitol adı verildi; tıpkı Roma'daki resmi tapmak gibi. Binanın mima-risinden iç dekorasyonuna dek, bütünüyle Roma motifleri örnek alınmıştı. Sonunda, okyanusun ötesindeki batı kıyılarında, bir zamanlar ütopya olarak görülen bağımsız, güçlü ve özgür Yeni Romayı kurmaya yönelik Mason düşleri, yaşama geçiri-liyor muydu yoksa

Jakoben Masonlar

Bağımsızlık Bildirgesinin imzalanmasının ardından İngilte-re'yle savaş kızışırken, devrimin öncülerinden Benjamin Frank-lin de, Fransa'nın yardım ve desteğini sağlamak için oluşturu-lan resmi delegasyonun başkanı sıfatıyla, Paris'e geldi. Yeni Dünya'da yaşananlar, kendi burjuva devriminin şafağında olan Fransızlan bir hayli heyecanlandırmışa benziyordu; öyle ki, Amerika'nın entelektüel yüzü olarak görülen Franklin, Pa-ris'te beklemediği kadar büyük bir ilgi ve coşkuyla karşılandı. Buna karşın delegasyon, talep ettiği desteği, ancak iki yıl süren görüşmeler sonucunda, 1778'de XVI. Louis'nin Dışişleri Baka-nı Kont de Vergesse'in onayıyla alabilecekti. Ama Franklin'in bundan pek de

şikayetçi olduğu söylenemezdi doğrusu; çünkü bu arada zamanının önemli bir bölümünü de, Fransız locaların-daki biraderleriyle görüş alışverişinde bulunmak için kullan-mış ve Fransa'da çok sayıda hayran kazanmayı bilmişti. Hatta bu hayranlık o noktalara vardı ki, Fransa'da Franklin Kültle-ri bile kurulduk

Gerek burjuva devriminin, gerek Mason localarının on se-kizinci yüzyıl sonunda Fransa'da yaşadığı süreç,' İngiltere'den de, Amerika'dan da oldukça farklı bir seyir izledi. On yedinci yüzyıl sonlarından itibaren Paris'te ve taşrada esen rüzârlar, Ay-

533 Graham Hancock - Robert Bauval, a.g.e., s 14

dınlanma düşüncesi çevresinde toplananların yelkenlerini şişiri-yordu ve bu büyük, köklü düşünsel ve siyasi dönüşümün yarat-tığı heyecan, Anglo-Sakson dünyasında olduğu gibi, uzlaşmacı eğilimlerin ortaya çıkmasına pek izin verecek gibi değildi. Cromvvell tarafından verilen karar sonucu bizzat Parlamento eliyle bir anda saf dışı bırakılan Düzleyicilerin savundukları bü-tün sosyal reform ve yenilenme düşünceleri, on yedinci yüzyıl sonlarından itibaren Fransa'da çok daha canlı biçimde dirilmişti.

John Lilbourne'un fikir babalığı yaptığı Halk Anlaşma-sının ilkeleri, 1750'lerde Aydınlanma'nın en büyük düşünürle-rinden Jean-Jacques Rousseau'nun kaleme aldığı ünlü Toplum Sözleşmesi nde adeta temize çekiliyor, binlerce yılın özgür-lük, eşitlik ve adalet düşlerini, kısa ve rahat okunan söyleşi not-ları halinde derleyen bu yapıt, yaklaşan devrimin izleyeceği yo-la da ışık tutuyordu.

Rousseau çoğu uzmana göre hem Düzleyiciler'den ve Lil-bourne'dan esin almıştı, hem de on sekizinci yüzyılın ünlü dü-şünürü, inisiyasyonu 1730'da Londra'da Horn Tavern Loca-sı'nda gerçekleştirilmiş534 Üstat Mason Charles Montesqu-ieu'den. Kendisinin de Mason olduğuna ilişkin iddiaları

doğru-layacak herhangi bir bilgi ya da kanıt olmasa da, devrimin he-men öncesinde kurulan ve Dokuz Kız Kardeş Locası ile bir-likte en büyük iki devrimci loca arasında sayılan Toplum Söz-leşmesi Locası, Masonların Rousseau'yu ne denli önemseyip yücelttiklerini görmek için yeterli. Bunun yanı sıra, Toplum Sözleşmesindeki temel bakışın, genel anlamda Fraternis dü-şüncesiyle büyük oranda uyumlu olduğunu da söyleyebiliriz
insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama, böyle san-ması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir. Bu değiş-me nasıl olmuş Bilmiyorum. Bunu yasallaştıran nedir İşte bu soruya karşılık verebilirim sanıyorum.535

534 Bkz. Grand Lodge of British Columbia and Yukon VVeb sitesi, A Few Famous Freemasons
535 Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, s 14

Rousseau, insan uygarlığının en eski aşamalarındaki özgür-lük, rasyonel düzen ve paylaşımcılıga duyduğu umutsuz özlemi gizlemezken, değişimi ortaya çıkaran unsurun kaba güç oldu-ğunu; ama onu kalıcı ve resmi
hale getireninse, yaşam ilkele-610 rini düzenleyen toplumsal sözleşmeler olduğunu vurgular. Bunun, Fraternis düşüncesinin temel saptamalarıyla bire bir ay-nı olduğunu bir kez daha yinelemeye gerek yok. Beş bin yılı aş-kın geçmişe sahip gelenek, toplumsal dengelerin kadınlar aley-hine bozulmasının ardından sınıflı toplum yapısının ortaya çık-masını, kaba
güç tarafından yaratılıp yasa ve sözleşmelerle tes-cil edilmiş bir
trajik bir sapma olarak görüyor; yanlış uygar-lığın düzeltilip rayına oturtulması için hataları geri almaya, bu ilk büyük kırılma noktasından başlamak gerektiğini söylüyordu.
Aydmlanma'nın ünlü Mason düşünürleri arasında, inisiyas-yonu Dokuz Kız Kardeş Locasında yapılan, François-Marie Arouet de Voltaire'in adını da

anmamız gerekiyor. (Locaya adı-nı veren Dokuz Kız Kardeşin, hem Tanrıça'nın esin perileri olan Dokuz Museye, hem de Sibyl'lara gönderme yapağını söylemeye gerek var mı) Kilise düzenine ve Hıristiyan dogma-sına karşı alaycı ve keskin eleştirileriyle on sekizinci yüzyıl or-talarında dikkatleri üzerinde toplayan Voltaire, Fransa'daki ağır sansür uygulamalarına karşın toplumsal reform taleplerini ve ülkedeki temel kurumların çürümüşlüğüne duyduğu tepkiyi açık yüreklilikle dile getirmiş; bu nedenle bir süre Bastille'de yatmak zorunda kalmıştı.

Fransa'da Aydınlanma, daha başlangıçtan itibaren Kili-se'yle bağlarını bütünüyle kopardı, bilim ve özgür düşüncenin bayraktarlığını büyük bir kararlılıkla üstlendi. Bunun yalnızca Katolik dogmatizmi ve Vatikan'a karşı tavır almakla sınırlı ka-lan, uzlaşmacı bir tavır olmadığının altını dikkatle çizmek gere-kiyor Fransız Aydınlanmacıları, Hıristiyan inanç ve kurumlaş-masını bütünüyle reddedip, din yerine akıl çağı ilkelerini ve Deist inanç anlayışını egemen kılmanın hazırlıklarını yapıyor-du. Evrenin Yaratıcı Gücü olarak var olan ama toplumsal dü-zene seçilmiş temsilciler ve kutsal emirler ya da yasalar ara-cılığıyla müdahale etmeyen; ancak bilim ve akıl yoluyla anlaşı-

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FrATERNIS

Iabilir, kavranabilir, varlığı ve gücü hissedilebilir, koruyucu ve gözetici bir tanrı imgesi çevresinde, Yüce Varlık Kültü (Sup-reme Being Cult) olarak bilinen alternatif bir inanç sistemi, Ay-dınlanmacılar ve Mason locaları arasında çoktan yerleşmeye başlamıştı bile.

Aydınlanma, Hıristiyan dinini yansıladı, diyor Conrad Goeringer. Akıl vahiy, doğa da tanrı oldu. Eğer Aydınlanma tanrı mitini ortadan kaldırmadıysa bile, onu bir tür görünme-yen ilahi güç, kendisi de doğanın yasalarına bağlı bir evren gö-zeticisi durumuna indirgedi. Deizm de tıpkı ateizm gibi Aydın-lanma'nın verimli toprağında yeşerdi ve hiç kuşkusuz birçok de-ist, aslında ateistti. Masonik localarda-deistik tanrı 'Evrenin

Yü-ce Mimarı' olarak sembolize edildi ve bu elbette, Hıristiyan inancının tanrısı değildi.536

Aydınlanma, bilgiyi ve aklı her şeyin önüne çıkaran, olduk-ça kapsamlı ve heterojen bir düşünceler topluluğu üzerine ku-rulmuştu ve on yedinci yüzyıldan itibaren hızla gelişmeye baş-layan bütün bilimsel disiplinlerle birlikte, edebiyat, resim, tiyat-ro ve müzikle de el ele veriyordu. Bu denli kapsamlı bir felse-fî-politik hareket, doğal olarak insanoğlunun sahip olduğu bü-tün bilgi birikimini (Hıristiyan egemenliği boyunca unutturulan antik bilgelik dahil) kucaklayıp kategorize edecek dev bir yapı-ta şiddetle ihtiyaç duyuyordu on sekizinci yüzyılda. Benzetme yerindeyse, bir tür Modern Sibylline Koleksiyonu yaratılma-lıydı artık! Bu zorlu işin altından kalkmak üzere ellerini taşın altına so-kanlar da, yine coşkulu ve kararlı Fransız Aydmlanmacıları ol-du Denişe Diderot ve Jean D'alembert'in girişimleriyle başla-yan Ansiklopedi hamlesi, hızla Avrupa'ya yayılmakta olan akıl çağı beklentilerinin vazgeçilmez başyapıtı haline gelecekti. Eğer incil Hıristiyan aydınlanmasının kutsal kitabıysa, Ansiklopedi de Aydınlanma hareketinin esin kaynağıydı. Bura-da sanat, bilim mekaniği ve felsefeyle ilgili insan bilgisini der-leyen ve 1780'de 36 cilde dek varmış bir yapıt söz konusuydu.

536 Conrad Goeringer, The Enlightenment, Freemasonry and the Illu-minati

1751'de Ateist Diderot ile başlayan Ansiklopedi, Voltaire, Mon-tesqieu, Rousseau, Buffon, Turgot ve diğerlerinin de imzaları-nı taşıyordu. Diderot'nun derlemesinin ilk basımım onurlandır-mak üzere ilk sayfaya ışık ve başkaldırının simgesi olan Luci-fer'in537 bir çizimi, masonik semboller olan gönye ve pergelin yanına yerleştirilmişti.538

1789 Temmuz'undaki ünlü Bastille baskınıyla başlayan Fransız Devrimi'nin gelişimi ve aşamalanndan uzun uzadıya söz etmenin anlamı yok. Burada bizim açımızdan önemli olan, devrimin sonuçları sırasında ortaya çıkan bazı

çarpıcı görüntü-ler ve belki bazı devrimcilerle ilgili düşülmesi gereken birkaç küçük not

- Devrim, burjuvazi önderliğinde geniş ve örgütlü halk ke-simleri tarafından Kral'a ve aristokrasiye karşı yapılmıştı ama, en büyük hedeflerinden biri de Hıristiyan Kilisesi'ydi. Zafer ka-zanıldıktan çok kısa bir süre sonra ruhban sınıf hızla sindirile-cek ve Aydınlanma düşüncesinin bayrağı haline gelen Akıl Kültü (Cult of Reason) ya da diğer adıyla Yüce Varlık Kül-tü, devrimin önderlerinden Maximillien Robespierre tarafın-dan ülke çapında yaygınlaştırılmaya başlayacaktı.
- Devrim kutlamaları için sokaklara dökülen halk grupları ellerinde ya özgürlüğün simgesi mavi-kırmızı-beyaz renkleri içeren bayraklar taşıyorlardı ya da üzerinde Her şeyi gören göz amblemi çizili flamalar; başlarında da çoğunlukla kırmızı Frigya bereleri bulunuyordu. Bu bere, devrimin güçlü mütte-fiklerinden, yoksul kesimlerin temsilcisi Sans-culottes (Kü-lotsuzlar) adlı radikal örgütün simgesiydi.
- Düzenli aralıklarla, Paris'in merkezi semtlerinde yoğun katılımla gerçekleşen sokak festivalleri, en yaygın devrim kuda-

537 Lucifer, Tannça'yı simgelemek üzere Venüs'e verilen çok eski bir ad-dır ve sözcük anlamı Işığı Getirendir. Beşinci yüzyıldan itibaren Hı-ristiyan kültürü tarafından Şeytan, bütün pagan değerlerin en güçlüsü olan Tannça'yla da özdeşleştirilince, Kilise tarafından Lucifer olarak , adlandırılmıştır.

538 Conrad Goeringer, a.g.e.

maları arasındaydı. Bunlar sırasında, devrimin simgesi haline gelen Akıl Tanrıçası rolünü oynayan bir genç kız, üzerine mavi, kırmızı ve beyaz renkleri içeren bir giysi giyip, başına da kırmızı bir Frigya beresi takıyordu; tıpkı Kybele gibi. Büyük Anne, çok uzun bir aradan sonra

Avrupa'ya geri dönmüştü!

- Cumhuriyet döneminden itibaren Roma'da kutlanan Sa-turnalia şenlikleri, 1793'te büyük bir coşkuyla Paris'te yinelen-meye başladı. Bu, Zorba Tarquinius ve karısı Tullia'nın taht-tan indirilişi için düzenlenmiş bir kutlamaydı.539 Bir başka de-yişle, Fransız Cumhuriyetçileri, kendilerini Roma Cumhuriye-ti'nin kurucularıyla özdeşleştiriyorlardı!

- Kiliseler, yeni kültün tapınaklarına dönüşüyordu yavaş yavaş. Bunlardan bazılarında, ünlü aktrislerin canlandırdığı Akıl Tanrıçası, sembolik olarak tahta çıkıyor ve Altın Çağı başla-tıyordu. Joseph Chinard tarafından devrimden hemen sonra ya-pılan mermer heykelde (Genie de la Republique) Cumhuriyet, Greko-Romen giysilere bürünmüş, başında kırmızı Frigya şap-kası taşıyan bir kadın biçiminde betimlenmişti.510

- Fransız Devrimi'nin öncü ve radikal kanadı, eski Aziz Ja-cob manastırını politik bir merkez haline getirip toplantılarını burada gerçekleştirdiği için Jakobenler olarak adlandırılan, Aydınlanma düşüncesinin ateşli savunucularından oluşuyordu ve öne çıkan liderlerin arasında azımsanamayacak sayıda Mason vardı Robespierre, Jean-Paul Marat, Mirabeu Kontu gibi. Di-ğer bir devrim lideri, hukukçu Georges Danton, radikal Jako-benlere karşı ılımlı Gironden hareketin içinde yer almayı seç-mişti ve o da Mason'du.

- Yüce Varlık Kültü ile birlikte, Fransa'da ciddi bir tak-vim reformu da başladı. Eski ay adları yenileriyle değiştirildi; yıl da, tıpkı Eski Mısır'da olduğu gibi onar günlük 36 dekana bölündü ve 360 günlük bu takvimi tamamlamak için sırasıyla erdem, deha, emek, fikir ve ödül adları verilen 5 tamamlayı-cı gün eklendi.

539 Margaret C. Jacob, Living The Enlightenment Freemasonry and Po-litics in 18th Century Europe, s 174

540 Graham Hancock - Robert Bauval, a.g.e, s 6

- Terör Yıllan olarak bilinen 1793-94'te, çoğu giyotinle sonuçlanan acımasız yargılamalar ardı ardına geldi ve nihayet iş-ler iyice kontrolden çıktığında, yaygın deyişle Devrim, kendi çocuklarını yemeye başladı. Birbiri ardına hainlik suçlama-sıyla giyotine gidenlerin arasında, devrimin liderlerinden Dan-ton ve Robespierre de vardı.
- 1794 yılında, henüz kendisi de giyotine yürümeden önce, devrimci şiddetin gerekliliğini, Ulusal Konvansiyon önünde yaptığı konuşmada şu sözlerle dile getirmeye çalışıyordu Robes- . pierre

Erdem olmadan, sadece şiddet, yıkıcı olur; şiddet olmadan da erdem güçsüz kalır. Şiddet hızla uygulanan, kesin ve katı bir adaletten başka bir şey değildir; erdemin gönüllere dolması-dır.s«

işte bu erdem tutkusu, birkaç yıl içinde Devrim'i, özgür-lüğün simgesi olmaktan çıkarıp büyük bir kâbusa dönüştürecek; Aydınlanma düşleriyle birlikte tüm iyimserlikleri de, dökülen kanda boğacaktı. Heyecan ve coşkuyla gelen Cumhuriyet, diz-ginlenemeyen bir öfke ve durdurulamayan şiddet nedeniyle, devrimin öncü sınıfı burjuvaziyi de bir hayli korkutmuştu; bu korku ve panik duygusu, domino etkisiyle Avrupa'nın dört ya-nına, hatta Amerika'ya dek yayılmak üzereydi artık. Fransa'da yaşanacak bedelse, Napoleon Bonaparte'ın askeri diktatörlüğü ve bitmek bilmeyen yıkıcı savaşlar olacaktı.

Illumînati Fraternis'in son nefesi

Amerikan devriminin önderleri Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalamadan birkaç ay önce, eski Kelt-Cermen geleneklerine göre yaz mevsiminin başlangıcını işaredeyen Beltane bayramı-nın kutlandığı 1 Mayıs 1776 günü, Almanya'nın güneyindeki Bavyera eyaletinde bir hukuk profesörü, yeni ve özgür bir dünya yaratma düşlerini amaç edinen, gizli bir kardeşlik der-

541 Maximillien Robespierre, Erdem ve Şiddet Üzerine (Janko Musulin'in hazırladığı Hürriyet Bildirgeleri adlı derleme, s 111)

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

neği kurduğunu, güvendiği dostları ve öğrencilerine duyuru-yordu. Henüz daha Avrupa burjuvazilerinin, fazla ileri giden radikal devrim korkuları yaşamadığı; Aydınlanma düşlerinin sıcak ve heyecan verici bulunduğu günler yaşanmaktaydı.

Ingolstadt Üniversitesi'nde Hukuk Profesörü olan Adam 6,s VVeishaupt, bir Cizvit okulunda dinsel dogma bombardımanı al-tında yetişmiş olmasına karşın, ergenlik çağından itibaren Kato-lik inancından hızla soğumaya başlayan, Aydınlanma ilkelerin-den fazlasıyla etkilenmiş, Rousseau hayranı bir bilim adamıydı. Büyük bir olasılıkla Mason düşüncesi ve idealleriyle çok erken yaşlarda tanışmış; örgütün kökenlerini derinlemesine incelemiş-ti ama hiçbir zaman bir locaya üye olmadı. Onun aklında da toplumsal reform ve köklü bir dönüşüm fikri dolaşıp duruyor-du; ne var ki, o sıralar Avrupa için fazla ilerici bulunan Ay-dınlanma hedefleri ve burjuva devrimleri, VVeishaupt için ye-tersiz ve çözüm sağlamaktan uzaktı.

1776 Mayıs'ında kurduğu örgüte, ilkin Perfectibilis (Ku-sursuzlaşanlar) adını verdi, kısa bir süre sonra da bu adı Iilu-minati (Aydınlanmışlar) olarak değiştirdi. Aslına bakılırsa VVe-ishaupt, kısa vadeli ciddi ve büyük hedefleri olan, bildiğimiz an-lamda bir gizli örgüt falan kurmamıştı. Daha çok, benzerleri-ne o dönemler Avrupa'nın birçok yerinde olduğu gibi Alman-ya'da da sık rastlanan, okuma ve fikir tartışması gruplarından biriydi bu. Gizliliğinin nedeniyse son derece basitti 1776 yılın-da Bavyera hâlâ Katoliklerin kalesiydi ve bir üniversite pro-fesörü ya da öğrencisi, egemen dogma dışındaki sapkın fikir-lerin tartışıldığı, eşitlik ve özgürlük düşlerinden söz edilen bir grup kurduğunu açıkça ilan ederse, okuldan atılmayı, hatta tat-sız bir yargılanma sürecini göze almak durumundaydı.

VVeishaupt bu nedenle Iliuminati'den yalnızca çok iyi tanı-dığı ve güvendiği birkaç insana söz etti ve uzunca bir süre, çok az yeni üyenin katılımıyla sürdürülen kardeşliğin etkinlikleri, hep birlikte kitap okuma ve temel felsefi kavramlar üzerinde tartışmalar yapmakla sınırlı tutuldu. Ancak VVeishaupt'un say-gın ve güvenilir kişiliği, genç akademisyenler arasında grubun adının yavaş yavaş duyulmasını sağlıyor ve Ingolstadt'taki zeki,

donanımlı ve açık fikirli aydınlan Illuminati'ye doğru çekiyor-du.
Üyelik talepleri ve grubun çevresindeki sempatizan sayıca artınca, tedbiri elden bırakmayan bir kişiliğe sahip olan Weis-haupt, güvenli bir çözüm üretmek için bir süre düşündükten sonra, Pythagoras'ın kardeşlik modeli ni uygulamaya karar verdi Gruba katılım ve paylaşım dereceli olarak gerçekleşe-cek; yeni üyeler inisiyasyonun ardından belli bir deneme süre-si içine alınacak; Illuminati'nin üzerinde yoğunlaştığı idealler ve tasanlar, ancak kendini kanıtlamış, üst düzey üyelerle tartı-şılacaktı.
Aynca yine güvenlik için, üyelerin birbirlerini gerçek adlarıyla değil, Weishaupt tarafından belirlenecek takma adlar-la tanımasına; sohbet ve toplantılarda yalnızca bu adların kulla-nılmasına karar verildi.
Weishaupt, kendisine takma ad olarak, Roma'da insanları bir araya getirerek kölelikten kurtulmak üzere savaşmaya çağı-ran Romalı gladyatör Spartacus'ü seçmişti. Üyelerin adlan da çoğunlukla Yunan ve Roma mitolojisinden ya da ünlü filozofla-rın adlan arasından seçiliyordu Ajax, Danaus, Konfüçyus, Soc-rates gibi. Simgecilik, kent ve bölge adlan üzerinde de uygulan-mıştı ve Ingolstadt'a Eleusis ya da Ephesus; Münih'e Ati-na, Viyana'ya da Roma diyorlardı.542
On sekizinci yüzyılın son çeyreğinde Almanya'da 250 ile 350 arasında loca ve 30.000'e yakın Mason bulunduğu tahmin ediliyordu.543 Yoğun Katolik baskısına karşın Bavyera'nın bur-juva aydınlan ya da kimi soylulan arasında Masonluk küçüm-senemeyecek oranda yayılmıştı. Kendini Eleusis gizemciliğinin cazibesine kaptıran ve Illuminati için Pythagoras Kardeşliği'ni model alan Weishaupt, kamuya fazla açık gördüğü ve pasif bulduğu Mason örgütlenme yapısından, ilk dönemlerde bilinçli olarak utak durmayı seçti.544

542 James H. Billington, Fire in the Minds of Men, s 95

543 Alfred Kieser, From freemasons to industrious patriots Organizing

and

disciplining in 18th century Germany, Organization Studies, Winter 1998

544 Vernon Stauffer, New England and the Bavarian Illuminati, s 133

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Weishaupt, toplumsal dönüşümle ilgili olarak Rousse-au'nun ideallerini büyük oranda paylaşıyordu ama ondan çok daha radikal bir çizgiye sahipti Din kurumları ve ruhban sını-fı bütünüyle ortadan kaldırılmadıkça, insan düşüncesi ve vicda-nı gerçek anlamda özgürlüğe ulaşamayacak; monarşiler, hane- 617 darılar ve ülkesel sınır kavramı tarihe gömülmedikçe evrensel barış ve kardeşlik asla sağlanamayacak; sosyal sınıflar ve birey-sel servet farklılığı varlığını korudukça da, eşitlik ve adalet hiç-bir zaman gerçekleşmeyecekti. Üzerine gidilmesi gereken ide-alin, Rousseau'nun da anımsattığı üzere, binyıllar önce zorun-luluklar nedeniyle ilkel düzeyde var olan paylaşımcı ve eşit top-lumsal yapıyı, bugünün dünyasında yeniden yaşama geçirmek olduğuna inanıyordu Ülkelerin, sınırların, dinlerin ve bireysel servetin olmadığı, mutlak barış ve özgürlüğe dayanan bir kar-deşçe paylaşım. Kısacası Weishaupt, arak yok olmak üzere olan Fraternis idealinin geç dönemdeki temsilcisinden başka bir şey değildi. Bütün bunların bir ütopyadan ileri gidemeyeceğine inandı-ğı ilk günler boyunca, IUuminati'yi yalnızca yakın dostlarla en-telektüel sohbet ve bilgi paylaşımını sağlayacak, mütevazı bir fi-kir kulübü gibi gördü. Ancak dünya, çok özel, çok hızlı ve bü-yük değişimlere gebe bir dönem yaşıyordu Kardeşlik örgütünü kurduktan yalnızca iki ay sonra Amerikan devrimcilerinin Ba-ğımsızlık Bildirgesi'ni imzalamaları, onu hem heyecanlandırmış, hem de iyimserliğini artırmıştı. Orada yaşananların, sıradan bir sömürge bağımsızlık savaşı olmadığını çok iyi anlamıştı çün-kü. Okyanusun diğer yakasındaki bir ülkede, Aydınlanma ide-alleri uzantısında bir devrim başlıyor; eşitlik, özgürlük ve ada-let sloganları yankılanıyor; üstelik bu hareketin içinde Weisha-upt'un pasif ve uzlaşman

mistikler olarak gördüğü Mason lo-caları da etkin rol alıyordu.
Kısa bir süre sonra, Fransa'nın da için için kaynamaya baş-ladığına dair haberler gelince, genç profesör umutlandı Belki de sağlam bir örgütsel yapı ve iyi eğitilmiş, kararlı kadrolarla, Avrupa'yı baştan aşağı sarsacak büyük ve geniş çaplı bir devrim gerçekleştirilebilirdi. Ancak gizliliği korumak, artık iyice büyük

önem taşıyordu. Yalnızca liberal düşünce ve ilerlemenin dost-ları arasındaki gizli koalisyon, batıl inanç ve yanlışlığın güçleri-ni yenilgiye uğratabilirdi.545
Adam Weishaupt, amaçlarının ne topraklar fethetmek, ne otoriteyi ele geçirmek ne de servet kazanmak olduğunu anlatı-yordu müritlerine. Bundan çok daha zor olan bir şeyi gerçekleş-tirmek ve bireyleri fethetmek durumundaydılar.546 Değişim ve dönüşümler, toplum içindeki aydınlanmışların sayısı art-madan gerçekleşemezdi ve bu nedenle büyük ve iddialı planlar peşinde koşmak yerine, insanları bilgilendirip ikna ederek, Illu-minati'nin ideallerini benimsemelerini sağlamaları gerekiyordu.
Üyelik kategorileri, üç dereceli olarak düşünülmüştü Illu-minatfde Acemiler, Minerva denen eğitimli üyeler ve Ay-dınlanmış Minerva olarak adlandınlan üstatlardan oluşma çekirdek kadro, ilk kategori, gelecek vaat eden, yetenekli ve öğ-renmeye açık genç adayları içeriyor ve örgütün dış çemberini oluşturuyordu. Minerva'lar, bağlılığını kanıtlamış, toplumsal değerler için kendi çıkarlarından özveride bulunmaya hazır, gü-venilir üyelerdi; üçüncü derecedekilerse, Illuminati'nin örgütle-yici ve kurmaylarıydı.547
1777 yılının sonlarında, antik gizemlere meraklı bir roman-cı ve oyun yazan olan Adolf von Knigge'yle dost oldu. Aradan geçen süre içinde Ingolstadt'ın yanı sıra çevre kentlerde de Il-luminati'nin üyeleri büyük

bir hızla artmış; Bavyera'nın en seç-kin aydınlarını bir araya getiren bu gizemli kardeşlik, yavaş yavaş bir efsaneye dönüşmeye başlamıştı.
Knigge, Weishaupt'a sürekli büyük saygı duyduğu ideallerini, her şeye karşın sem-bolik bir müritler kulübünün ötesine geçmeyen bu küçük grupla gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını; ama kendisiy-le benzeri düşünce ve amaçlan paylaşan Mason locaları içinde yer almayı seçerse, bu güçlü müttefikin yardımıyla Illuminati'yi çok daha saygın ve etkili bir konuma getirebileceğini anlatıyor-

545 Vernon StaufTer, a.g.e, s 132
546 James H. Billington, a.g.e, s 94
547 Vernon StaufTer, a.g.e., s 134-136

du. Sonunda, onu ikna etmeyi başardı ve Adam Weishaupt, dostu Knigge'nin yardımıyla, Bavyera'daki bir Mason locasına katıldı.
Burada karşılıklı bir çıkar ilişkisi söz konusuydu aslında Masonlar, düşünce ve amaçlar açısından kendileriyle belli ya-kınlığa sahip olmakla kalmayıp, prestijli bir aydınlar kulü-bünü andıran Illuminati'yi içlerine alarak imajlarını güçlendir-meyi, Weishaupt da Mason locaları arasından aradığı nitelikler-de yeni ve etkin üyeler bulmayı hedefliyordu.
Gerçekten de bu bütünleşme, kısa süre içinde Illuminati'ye bir hayli yarar sağla-mışa benziyordu Üye sayısı 1778'de iki bini aşmış; Weishaupt yalnızca Almanya'daki localarla değil, Fransa'nın devrimci grupları ve Aydınlanma'nm önde gelen isimleriyle tanışmayı da başarmıştı. Bu arada Illuminati, aralarında yazar Christopher Nicolai, düşünür, besteci Gottfried von Herder ile on sekizinci yüzyılın ünlü yazar ve düşünürü Johann Wolfgang von Goethe gibi önemli isimleri548, üyeleri arasına katmıştı.
Ancak üye sayısı arttıkça ve aydınlatılmış Mason locala-rı hareketin

içine katıldıkça, hem nitelikte ciddi bir düşüş ya-şanmaya başladı, hem de yaygınlık ve prestijin verdiği güvenle örgüt içi disiplinde sarsıntılar ortaya çıktı. 1782'de üye sayısı 3000'e yaklaşmış; Fransa, Hollanda ve Polonya'da temsilcilikler oluşturulmuş ve Bavyera'.da birçok Mason locası Iihıminati'nin etki alanına çekilmişti ama Weishaupt gelişmelerden hiç mem-nun değildi. Sağ kolu Cato'ya yolladığı bir mektupta, şunları yazıyordu

Çaresiz durumdayım. Bizim daha fazla güvenimizi kazan-mak istediğinden söz eden ve gerçekten de çok yetenekli bir adam olan Socrates, sürekli sarhoş. Augustus'un durumu daha da kötü. Alcibiades, bütün gününü Vinter'in güzel karısının ya-nında geçirip aşkından iç çekmekten başka bir şey yapmıyor. Tiberius Democides'ın kansım baştan çıkarmaya kalktı ve adam onları uygun durumsuz yakaladı.549

548 Conrad Goeringer, a.g.e.

549 Conrad Goeringer, a.g.e.

Anlaşıldığı kadarıyla genişleme ve popülerlik yalnızca ideal erozyonu ve tembelliği değil, ahlaki bir çöküntüyü de berabe-rinde getirmişti örgüte ve Weishaupt ne yapacağını bilemiyor-du. Aynı günlerde, Knigge'yle de aralannda ciddi anlaşmazlık-lar çıkmaya başlamış; iki dost birbirlerini sert ifadelerle eleşti-rip suçlamışlardı. Tüm bunlar yetmezmiş gibi, 1785'te Illumi-nati'nin sonunu getirecek gelişmeler zinciri de birbiri ardına ya-şanmaya başladı Örgütün etki alanında bulunan Mason locala-rından biri hakkında, Kilise aleyhinde propaganda yapma iddi-asıyla başlatılan soruşturma, işin içinde başka locaların da oldu-ğu anlaşılınca genişletildi ve kısa süre içinde bütün izlerin Illu-minati'yi gösterdiği sonucuna varıldı. Haberler, Avrupa'nın dört yanında çabucak duyuldu Mason localarını etkisi altına alan gizli bir örgüt, tüm Avrupa

hükümetlerini devirmeyi amaç-layan büyük bir komplo öncesinde yakalandı. Geniş çaplı polis operasyonları sonucunda örgüt kapatılmış, kimi üyeler tutuklanmış ve Adam Weishaupt, uzun süren, ayrın-tılı bir soruşturmanın sonunda üniversiteden atılmıştı. İlkin Re-gensburg'a gidip orada kendisinin ve Illuminatf nin savunusunu içeren bir kitap yazdı; ardından Gottingen Üniversitesi'nde fel-sefe dersleri verdi 1830 yılında bu kentte öldü. Büyük umutlar-la kurduğu örgütten geriye tek bir iz bile kalmamıştı öldüğünde.

Mütevazı başlangıcından, dramatik finaline dek, Illumina-ri'nin bütün serüveni topu topu dokuz yıla yayılıyordu. Bunun ilk üç yılı, örgütün büyük oranda yerel bir ezoterik cemaat havası vermekten ileri gidemediği, kuruluş ve gelişme dönemiy-di. 1782'den itibaren ciddiye alınabilecek bir yaygınlık ve güce ulaşmayı başaran aydınlanmışlar topluluğunun parlak dönemi de, üç yılı aşmıyordu zaten. Buna karşın, savunduğu radikal gö-rüşler ve belirlediği ideal, hem Avrupa'da hem de Yeni Dün-ya'da, on sekizinci yüzyıl sonlarında şaşırtıcı büyüklükte bir sansasyon yarattı. Devrim yapmak bir yana, Ingolstadt'taki kadrolarım bir polis baskınından bile koruyamayacak kadar kü-çük bir cemaat, bunca gürültü koparmayı nasıl başarmıştı

Bunun yanıtı, Aydınlanma ve devrim rüzgânyla kendini iyice köşeye sıkışmış hisseden Katolik Kilisesi, aristokratlar ve

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

muhafazakâr burjuvazinin, Illuminati'nin deşifre edilmesini bir tür karşı propaganda fırsatı olarak görmesinde saklı. Avru-pa'nın her yanında dönüşüm ve değişim rüzgârları esip, kitleler devrim fikrine sempatiyle yaklaşırken, Aslında devrim ve ye-nilikten söz edenlerin çok kötü niyetleri olduğu tezi, sözünü ettiğimiz gericiler ittifakınca, Illuminati'yi emsal göstererek sa-vunulacaktı. Bütün tasarlanan ve amaçlananın, dini yok etmek, hükümetleri devirmek ve seçkin bir azınlığın

despotik diktatör-lüğünü kurmaktan ibaret olduğu savları, daha YVeishaupt'un tutuklanmasıyla birlikte yüksek sesle yinelenmeye başlamışa za-ten. Ortada büyük bir komplo vardı ve bu kötü insanlar, her-kesi yoksulluğa mahkûm edecek, baskı ve şiddete dayalı, dinsiz bir dünya devleti kurmak, bütün gücü ellerinde toplamak isti-yorlardı! Weishaupt'un mektuplarındaki yakınmalarını anımsayınca, hüzünlü bir tebessüm yayılıyor insanın yüzüne. Bütün gün ce-maatin ortak lokalinde içki içen ya da birbirlerinin kanlarını ayartmaya çalışan; Tarot falları ve gevezelikle vakit öldürüp, so-rumsuzluklarıyla liderlerini çileden çıkararak isyan noktasına getiren; sözde kontrolleri altına aldıkları Mason locaları tara-fından, başları sıkışır sıkışmaz hedef gösterilip, bir polis toka-dıyla yerle bir olan bu küçük burjuva örgütünün dünyayı ele geçirmek isteyen güçlü komplocular olduğuna inanabilmek için nasıl bir zekâya ve hangi vahim cehalet düzeyine sahip ol-malıydı insan acaba Hepsi bir yana, tek amacı insanların ba-rış ve eşitliğin egemen olduğu kardeşçe bir dünyada yaşaması olan Bavyeralı entelektüel romantikleri, kötülüğün ve komplo-nun kaynağı olarak görebilmek için, nasıl bir vicdan gereki-yordu

Illuminati 1785'te tümüyle dağıtılıp yok edildi ama 1793-94'te Fransız Devrimi'nin terör günleri Batı dünyasında deh-şetle izlenirken, parmaklar İşte! diye havaya kalktı bir kez da-ha, Illuminati hâlâ yaşıyor ve Fransa'da olan bitenlerin ardın-da bu korkunç örgüt var! Başta Fransız Devrimi'ne büyük bir ilgi ve sempatiyle bakan Amerikan burjuvazisi, korkuya kapıl-maya başladı Ya bizde de böyle şeyler olmaya başlarsa

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizil Kardeşlik

Thomas Jefferson, Weishaupt, despot rahiplerin sürekli baskısının hissedildiği ve bilgi yayarken ya da ahlaki ilkeleri di-le getirirken bile tedbirli davranmayı gerektiren bir ortamda ya-şadı, diyordu,Gizlilik bu

yüzden gerekliydi ve o gizliliğin oluşturduğu hava, örgütünün kapatılmasına neden oldu. Eğer insanları erdem ve bilgeliğe çağırmak isteyenlerin, gizliliğe ge-rek duymadığı bu ülkede yaşasaydı, böyle bir örgüt yapısına başvurmasına gerek bile kalmazdı. sso

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Katoliklerin, gericilerin, köktendincilerin, aşın sağcıların hararetle destekle-yerek yarattığı Illuminati masalları böyle doğdu ve büyüdü. 1850'lerde Avrupa'da sosyalist hareket yükselmeye başladığın-da, aynı kuşkucu kaşlar yine havaya kalkmaya başlayacaktı Görüyor musunuz, Illuminati yine iş başında! Eşitlik ve özgür-lük yalanlarıyla inançlarımızı, değerlerimizi elimizden alıp, bizi köleleştirmek istiyorlar!

Masonluk, zaten ingiltere'deki locaların erken başladığı uz-laşmacılık ve geri adımlarla alabildiğine pasifleşmişti; ama Illu-minati'yie ilgili komplo teorileri büyük bir yaygarayla okyanu-sun her iki yakasında yinelenmeye başlayınca, iyice kabuğuna çekildi. Düzleyicilik idealleri iyiden iyiye rafa kaldırıldı, Fra-ternis'ten geriye kalan kırıntılar da, bu suçlamalardan duyulan korkuyla iyice ezilip yok edildi. Başından beri bir burjuva ha-reketi olan Masonluk, artık burjuva devrimleri tamamlandığı-na ve monarşilerin yerini cumhuriyetler aldığına göre, iyice frene basacak ve şiddetle silkinip, köklü geleneğin bütün dev-rimci kırıntılarını üzerinden atacaktı. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren localar, artık inisiyelere burjuva kültürü ve Protestan ahlakının Öğretildiği, işlev ve etkinliğini yitirmiş hayır dernek-lerine dönüşüyordu. Üstatlar arasında Presbiteryen, Baptist biraderler daha sık boy gösterip vitrin oluşturmaya başla-yacak; Masonluk da kapitalizm ve burjuva demokrasisinin fazi-letlerini yücelten bir örnek vatandaş örgütü halini alacaktı.

550 Thomas Jefferson, Letter to Bishop James Madison, 31 Ocak 1800 (Francis W. Hirst'ün Life and Letters of Thomas Jefferson adlı der-lemesi, s 588)

MASONİK DEĞİŞİMLER VE FRATERNIS

Buna rağmen, başta Katolikler, köktendinciler ve faşistler olmak üzere, yirminci yüzyılda bile aşırı sağcı gruplar Illumina-ti masallarını bir korku filmi senaryosu gibi ısıtıp yinelemeyi sürdürürken, Mason localarının başından da Damokles'in kılı-cını eksik etmediler. Sicillerinin kötü olduğu, Masonlara sü- 623 rekli anımsatıldı ingiltere'de Cromvrell'i destekleyip Kral'in ka-fasını kestirmişler, Fransa'da Jakobenlerle birlikte devrimi kö-rükleyip tanrısızlığı savunmuşlar, Almanya'da da komplocu IUuminati ile işbirliği yapmışlardı. Zaten geçmişleri de dinsiz Cathar'lar ve onlarla işbirliği içindeki sapkın Tapmakçılara dayanıyordu; onlar, İsa Mesih'in düşmanıydılar! Bugün bile cehalet ve aptallıktan beslenen bu mitolojinin izlerine kolayca her yerde rastlayabilirsiniz Internet'te yapaca-ğınız basit bir arama, size Illuminati'nin nasıl da Yeni Dünya Düzeninin perde arkası egemenleri olduğunu, Masonlar'ın na-sıl onlarla işbirliği halinde dünya insanlarını köleleştirdiğini an-latacak binlerce web sitesinin adresini listeyebilir. Oysa bugün Yeni Dünya Düzeni olarak dayatılan finans-kapital oligarşisi, yani bir avuç çokuluslu şirketin tüm kaynakları ve siyasi gücü küreselleşme görüntüsü altında eline geçirdiği güncel çarpık düzen, çoktan izleri yok edilmiş Praternis'in idealleriyle taban tabana karşıt olmak bir yana, bu geleneğe ucundan kıyısından da olsa yaklaşmış her düşünce için, bir kâbustan farksızdır.

Fraternis'in son temsilcisi durumundaki Masonlar, bu bas-kıya dayanamazlardı, dayanmaya niyetleri yoktu ve dayanmadı-lar da zaten. Sessizce boyun eğip uysallaştılar ve hıristiyanlaştı-nlmış mitleri içinde gizli örgütçülük oynayan, bol bol ahlak ve erdem üzerine vaazlar veren, küresel kapitalist dünyanın, ne dediği pek de anlaşılmaz cici çocukları haline geldiler. Son iki yüz yıldır, durum bütünüyle böyle.

3. Sonsöz Sırlar ve kitaplar

On dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren aristokrasinin fe-odal ilişkilerine ve basit tarım ekonomisine dayalı feodalitenin yerini, lokomotifi endüstri, vagonları da ticaret olan kapitalizm aldı. Yirminci yüzyılın burjuva cumhuriyetleri ve parlamenter demokrasilerin kesin egemenliği altındaki dünyasında, o trenin makinist koltuğunda finans-kapital oturuyordu arak. Yani sermayenin büyük ellerde toplanmasıyla endüstriden ticarete, tüm ekonomik yaşamı avuçları içinde tutmaya başlayan banka sermayesi. Dönem, çokuluslu şirkeder dönemiydi ve son dere-ce ironik biçimde, binlerce yıl boyunca başta Fraternis olmak üzere çeşitli gruplar tarafından tarafından savunulan enternas-yonalist bütünleşme idealini, burjuvazinin kaymak tabakası kendi arasında çoktan yaşama geçirmişti. Küreselleşmesi iste-nen dünya ekonomisi ve ticaretine, dev şirket gruplarını avuç-larını içinde tutan finans-kapital oligarşisi hükmedecek; yer-yüzünde Paranın Lord'ları tarafından denetlenmeyen tek bir kaynak kalmayana dek kenetlenme ve bütünleşme operasyo-nu sürdürülecekti.

Yeni Dünya Düzeni denen modern mitos buydu işte Fi-nans-kapitali kontrol eden birkaç bin aile; onlar hesabına çalışa-rak kendine yüksek yaşam standartları kurabilen birkaç milyon beyaz yakalı ve bu azınlık tarafından nasıl yaşayacağı, neler düşüneceği, nasıl eğleneceği, yaşamım nasıl sürdüreceği karar-laştırılan altı buçuk milyara yakın diğer dünyalılar.

Marksizm, on dokuzuncu yüzyılda Aydınlanma ideallerinin ihanete uğramasına bir tepki olarak doğdu ve iktidarı eline ge-çirip toplumsal gelişimin frenine basan burjuvazinin karşısına, devrimleri sonuna dek götürme görevini işçi sınıfına bir mis-yon olarak yükleyen kapsamlı bir ideolojiyle dikildi. Kapitaliz-min tekelleşme eğilimlerinin işleri bugünkü noktaya getireceği-

ni Kari Manc daha 1860'larda sezmişti. 1912'de Rudolf Hilfer-ding, flnans-kapital olgusunu saptayıp adını koydu, Lenin'se 1917'deki ünlü yapıtında, dönüşümün ayrıntılı bir analizini çı-kararak, Emperyalizmin niteliğini deşifre etti. Ancak buna karşın, yaşanan dönüşümün bugünkü dramatik Yeni Dünya Düzeni denen tiranlığa dönüşmesinin önü kesilemedi. Sosya-lizmin 1990'dan itibaren ideolojik anlamda değil, ama reci bir dünya sistemi olarak çökmesi, bugünün Küresel £litinin, ya-ni Çokuluslu Şirkeder İmparatorluğu'nu yöneten Finans Ca-esar'lannın işlerini bir hayli kolaylaştıracaktı.

Bir diğer ironik nokta da, okyanusun ötesinde ütopik bir Yeni Roma modeli olarak dünyanın ilk eşitlikçi, özgürlükçü ve paylaşıma toplumuna ev sahipliği yapması tasarlanan Ame-rika'nın, on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren bu finans-kapital oligarşisinin karargâhı haline getirilmesiydi. Gerçek-ten de merkezinde ABD'nin olduğu bir Yeni Roma yaratıl-mıştı ama bu, ne bir prototip olarak geliştirilip ileri götürülme-si düşünülen o ideal cumhuriyetti ne de 1770'lerde devrimin liderliğini üstlenen Franklin, Jefferson, Washington, Revere gi-bi liderlerin tasarladığı Masonik Devlet. Büyü tersine dön-müş, aç gözlü ve saldırgan Roma İmparatorluğu, tarihin derin-liklerinden çıkagelmiş ve modern dünyanın güçleriyle donatıl-mıştı.

s Peki, baştan beri sıkça yinelediğimiz soruya gelelim Eğer Fraternis geleneği ortadan kaldırıldıysa ve onun son halkası ola-rak gördüğümüz Mason örgütleri, modern kapitalizmin finans-kapital oligarşisi tarafından asîmile edildiyse, bir zamanlar Sibyl'lar, Pydıagoras, Roma cumhuriyetçileri, Cathar'lar ve ar-dıllarınca bunca önemsenen, titizlikle saklanan, güç getiren bil-gi olarak görülen ünlü kitaplara ne oldu Orijinaller hâlâ var-lığını koruyor mu Eğer bir yerlerde bu kitaplar güvence altı-na alınmışsa, şimdi kimler onları avuçları içinde tutuyor Son olarak, en önemlisi, bu kitabın içinde neler yazılı

Daha önce de belirttiğim gibi, elimizde bunlara yanıt ver-memizi sağlayacak hiçbir somut veri yok. Ama kitap boyunca iz sürerken

rastladığımız çeşitli işaretler, büyük oranda sezgi ve fi-

Frlwn;c ---- V 4fl

kir yürütmeye dayalı sonuçlar çıkarmamıza yardımcı olabilir. Her şeyden önce, bu kitapların bir zamanlar gerçekten var ol-duğuna dair hiçbir kuşku yok. îç savaşa dek, Roma'da Capito-line'de saklandıklarını da kesin olarak biliyoruz. Daha önce de-ğindiğim gibi, Fraternis ritüellerine temel oluşturan sırrı yitir-me ve yeniden bulma teması, büyük olasılıkla kitapların yok olmadığını ve az sayıdaki inanmış mürit tarafından titizlikle ko-runduğunu gösteriyor. Eğer Montsegur katliamından kaçırılıp kurtarılan değerli hazine, tahmin ettiğimiz gibi bu kitaplarsa ve Cathar bilgeleri, onları korumak için Tapınakçılarla işbirliği yaptıysa, Sibylline Kitapları (ya da adı her neyse) bu belgeler, doğrudan doğruya Masonlara aktarılmış demektir.

Peki, son iki yüz yıl içinde Mason locaları ehlileştirilip sisteme entegre hale getirildiyse, ellerindeki bu değerli belgeler ne oldu îki olasılık var Ya hâlâ en üst düzey Mason liderler tarafından gerektiği zaman kullanılmak üzere bir yerlerde saklanmaya devam ediyor ya da daha kötü bir olasılıkla, Tapı-nakçılar Yeni Dünya'ya gizli gemi seferlerini yaparken Maso-nik ütopyanın merkezi olarak tasarlanmış ve Amerika'da bir yerlere saklanıp güvence altına alınmış bu kitaplar, çoktan Ye-ni Dünya Düzeninin lordlannın eline geçmiş durumda. Eğer durum buysa, söz konusu kitapların gün ışığına çıkmasından umudumuzu bütünüyle kesebiliriz. içlerinde neler yazıyordu Daha önceki bölümlerde bu ko-nuya ayrıntılarıyla değinmiş ve emsallerden yola çıkarak bu bel-gelerin büyük bir olasılıkla, dünyanın ve insanlığın tarihiyle il-gili bilinen en eski kayıtlan içeren, ansiklopedik bir zaman kapsülü olabileceğini belirtmiştim. Okurlarım, söz konusu ka-yıtlar içinde Marduk'la ilgili bir

bilginin olup olmadığını so-racaklardır Eğer tıpkı sahte kitaplarda rastladığımız gibi, Tu-fan ve Phaeton gibi arkaik deneyimlerin ayrıntıları ve gök ci-simlerinin hareket düzenleri anlaülıyorsa, yanıt evet. Ancak büyük olasılıkla Marduk, böylesi geniş kapsamlı bir kaynakta aktarılması beklenecek çok sayıda önemli bilginin içinde, ancak buzdağının suyun üzerindeki bölümü olabilir diye düşünüyo-rum. Uygarlığın başlangıcı ve insanlığın geçmişiyle ilgili Mar-

r

duk'tan çok daha önemli, sarsıcı ve aydınlatıcı, sayfalarca kayıt ve bilgi içeriyorlardı belki de.

Şu an bizim için daha yaşamsal görünen konu, bizim dünyaya, yaşama ve evrene nasıl baktığımız. Sibylline Kitapla-rı sonsuza dek yok olmuş ya da kötü amaçlı ellere geçmiş; binlerce yıl yaşayan Praternis geleneği, on sekizinci yüzyıldan itibaren kapitalizmin, güç simsarlarının ve gericilerin ellerinde yok edilmiş olabilir. Ancak yeniden yazılmayacak hiçbir kitap, yeniden derlenmeyecek hiçbir gizli bilgi ve (daha önce neler yaşanmış, iyimser düşler nasıl buzlu sularda boğulup yok edil-miş olursa olsun) yeniden yaşama geçirilmeyecek hiçbir ideal olamaz. Ayaklarımız yeryüzüne basıyor, gözlerimiz gökyüzünü tarı-yor ve bilginin değerini biliyorsak; eh, içimizde vicdan denen olgunun kıpırdanışını da hissediyorsak, hiçbir trajik olay, umudun tükenişi anlamına gelemez zaten. Sibylline Kitapla-rı (ya da adı her neyse) insanlık tarihi boyunca kimbilir kaç kez yeniden derlenip bir araya getirildi; kaç kez yeni kayıtlar ve de-neyimlerin eklenmesiyle zenginleştirildi ve kaç kez küllerinden yeniden doğdu. Bunu yirmi birinci yüzyıl insanlarının da bir kez daha yapmaması için hiçbir neden yok; bilgi, eninde sonun-da ulaşılabilecek bir yerlerde bizi hep bekliyor olacak çünkü. Bu gezegeni

evimiz bilip seviyorsak, yaşama ve doğanın kendini yeniden üretme gücüne hayranlıkla bakıyorsak, evrene baktıkça içimizde garip bir heyecan ve ürperti hissediyorsak, Dünya Anne hâlâ yanımızda, bizimle demektir ve o ideal, asla yok ol-mayacaktır.

BİBLİYOGRAFİ

KİTAPLAR

Acker, Paul - Larrington, Carolynne, The Poetic Edda Essays on Norse Mythology, Routledge, 2002 Akkermans, Peter G. - Schwartz, Glenn M., The Archaeology of Syria
From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies Cambridge University Press, 2004 Alighieri, Dante,

- The Divine Comedy The Purgatory. Oxford University Press, 2004
- The Divine Comedy I. Inferno, Princeton University Press, 1990

Allen, Richard, Star Names Their Lore and Meaning, Courier Dover, 1963
Alp, Sedat, Hitit Çağında Anadolu, Tübitak Yayınlan, 2000
Angus, Samuel, The Mystery Religions, Courier Dover, 1975
Ashcroft-Novicki, Dolores-Brennan, J. H., Magical Use of Thought, Lle-wellyn, 2001
Aveni, Anthony F., The Book of the Year A Brief History of Our Seasonal Holidays, Oxford University Press, 2004
Ball, W. W. Rouse, A Short Account of the History of Mathematics, Ster-ling Publishing, 2003
Bamford, Christopher • Zajonc, Arthur, Homage to Pythagoras Redisco-vering Sacred Science, Steiner Books, 1994
Barber, Malcolm,

- The New Knighthood A History of the Order of the Templars, Camb-ridge University Press, 1995

• The Trial of the Templars, Cambridge University Press, 1993
• The Cathars Dualistic Heretics in Languedoc in High Middle Ages, Longman, 2000
Barber, Malcolm, The Two Cities Medieval Europe 1050-1320, Routled-ge, 1993 Barnes, Jonathan, Early Greek Philosophy, Penguin Classics, 2002
Bate, Rev H. N„ The Sibylline Oracles Ill-V, MacMillan and Co., 1918
Bayley, Harold,
• Archaic EnglandChapman & Hall Ltd., 1919
• New Light on the Renaissance, Kessinger Publishing, İ978
• Lost Language of Symbolism, Kessinger Publishing, 2003

;

BİBLİYOGRAFİ

Beard, Mary • North, John - Price, Simonl, Religions Of Rome, Cambrid-ge University Press, 1998
Bennett, Florence Mary, 'Religious Cults Associated with the Amazons, AMS Press, 1967
Bernal, John Desmond, Materyalist Bilimler Tarihi, Sosyal Yayınlar, 1976
Billington, James H., Fire in the Minds of Men, Transaction Publishers, 1999
Bishop, Paul, Jung in Contexts A Reader, Routledge, 1999
Black, Anthony, Guild & State, Transaction Publishers, 2002
Bloch, Marc, Feodal Toplum, Savaş Yayınlar, 1979
Blois, Lukas - Van Der Spek, R. J., An Introduction to the Ancient World, Routledge, 1997
Bothwell Gosse, A., Knights Templar, Kessinger Publishing, 2003
Bouston, Ra'anan S. • Reed, Anette Yoshiko, Imagining Heaven in the Re-ligions of Late Antiquity, Cambridge University Press, 2004
Brown, Peter Lancaster, Megaliths, Myths and Men An Introduction to Astro-Archaeology, Courier Dover Publications, 2000

Brown, William Moseley, Highlights of Templar History, Kessinger Pub-lishing, 2003
Bryce, Trevor, Life and Society In The Hittite World, Oxford University Press, 2002
Bullfinch, Thomas, Bullfinch's Greek and Roman Mythology Age of Fab-les, Courier Dover Publications, 2000
Bullock, Stephen C, Revolutionary Brotherhood Freemasonry and Trans-formation of America's Social Order, UNC Press, 1998
Cameron, A veril - Garnsey, Peter, Cambridge Ancient History Vol. 13 The Late Empire, Cambridge University Press, 1997
Campbell, G. A., Knights Templar Their Rise and Fall, Kessinger Publis-hing, 2003
Campbell, Joseph, Mythic Image, Princeton University Press, 1981
Carter, Jesse Benedict, The Religion ofNuma, MacMillan and Co., 1906
Castledon, Rodney, Life In Bronze Age Crete, Routledge, 1993
Catlos, Brian, Languedoc t& Roussillon, Rough Guides, 2004
Childe, Gordon, Kendini Yaratan İnsan, Varlık Yayınlan, 1983
Chilton, Bruce - Neusner, Jacob, Types of Authority in Formative Christi-anity and Judaism, Routledge, 1999
Cicero, Marcus Tullius, Pro Rabirio Postumo, Oxford University Press, 2001
Clark, Rosemary, The Sacred Tradition in Ancient Egypt The Exoteric Wis-dom Revealed, Llewellyn, 2000

FRATERNIS Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

Collins, John Joseph,
• Between Athens and Jerusalem Jewish Identity in the Hellenic Diaspo-ra, Wm B. Eardman's Publishing, 1999
• Apocalyptic Imagination An Introduction to Jewish Apocalyptic Lite-rature, Wm B. Eardman's Publishing, 1998

Collins, Mary Ann, Unmasking Catholicism What Lies Behind the Modern Public Image, Universe, 2004
Conway, D. J., Maiden, Mother, Crone, Llewellyn Worldwide, 1994
Cooper-Oakley, Isabel, Masonry and Medieval Mysticism Traces of A Hid-den Tradition, Kessinger Publishing, 1996
Copenhaver, Brian P., Hermetica The Greek Corpus Hermeticum and the Latin Asclepius, Cambridge University Press, 1995
Cornell, Tim, The Beginnings of Rome, Routledge, 1995
Cornell, Tim - Matthews, John, Roma Dünyası, İletişim Yayınlan, 1988
Cosmopoulos, Michael B., Greek Mysteries The Archaeology of Ancient Greek Secret Cults, Routledge, 2003
Costen, Michael, The Cathars and the Albigensian Crusades, Manchester University Press, 1997
Crook, J. A. - Rawson, Elizabeth - Lin tot, Andrew, The Cambridge Anci-ent History Volume 9 The Last Age of the Roman Republic, Cambridge University Press, 1994
Cumont, Franz, The Mysteries ofMithra, Courier Dover, 1956
De Grazia, Alfred - Stecchini, Livio - Juergens, Ralph, The Velikovsky Af-fair, Quantavolution, 1978
De Jong, Albert, Traditions of the Magi Zoroastrianism in Greek and Latin Literature, Brill Academic Publishers, 1997
Derleme, Sanctity and Motherhood Essays on Holy Mothers in the Middle Ages, Garland Science, 1995
Derleme, Religion in Archaic and Republican Rome and Italy, Routledge, 2003
Derleme, The New Cambridge Medieval History Vol. 7, Cambridge Univer-sity Press, 1998
Derleme, Culture and Control in Counter-Reformation Spain, University of Minnesota Press, 1992
Derleme, The Nag Hammadi Library in English, Brill Academic Publishers, 1996
Diggle, James, Euripides Phaethon, Cambridge University Press, 2004
Dillon, Charles Raymond, Templar Knights and the Crusades, iUniverse, 2005

Dio, Cassius, The Roman History The Reign of Augustus, Penguin Classics, 1987

BİBLİYOGRAFİ

Dionysius of Halicarnassus, Roman Antiquities, Harvard University Press, 1974
Donnelly, Ignatius, Ragnarok The Age of Fire and Gravel, D. Appleton, 1883
Dubin, Mark, The Pyrenees, Rough Guide, 2004
Dumezil, Georges, Archaic Roman Religion Vol I - , University of Chica-go Press, 1970
Duncan, Malcolm C, Duncan's Masonic Ritual and Monitor, Dick & Fitz-gerald, 1866
Eldem, Burak, 2012 Marduk'la Randevu, İnkılap Kitapevi, 2003
El-Hibri, Tayeb, Reinterpreting Islamic Historiography Harun Al-Rashid and the Narrative of the Abbas id Caliphate, Cambridge University Press, 1999
Eliade, Mircea,
• Dinler Tarihine Giriş, Kabala Yayınlan, 2003
• Demirciler ve Simyacılar, Kabala Yayınlan, 2003
Ely, Talfourd, The Gods of Greece and Rome, Courier Dover Publications, 2003 Engels, Friedricb,
• Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Sol Yayınlan, 1979
• Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, Sol Yayınlan, 1975
• Ludwig Feurerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Sol Yayınlan, 1975
• Köylüler Savası, Payel Yayınlan, 1977
Esler, Philip Francis, 'The Early Christian World, Routledge, 2000
Faivre, Antoine, Access to Western Esotericism, SUNY Press, 1994
Fanning, Stephen, Mystics of the Christian Tradition, Routledge, 2001

Fanthorpe, Patricia - Wallace-Murphy, Tim - Fanthorpe, Lionel, Myste-ries of Templar Treasure &the Holy Grail The Secrets ofRennes Le Cha-teau, Red Wheel, 2004 Ferguson, Everett, Backgrounds of Early Christianity Wm. B. Eerdman's
Publishing, 2003 Fichtenau, Heinrich, Heretics and Scholars in the Middle Ages, Perm Sta-te Press, 2000 Fine, John van Antwerp, The Early Medieval Balkans A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century University of Michigan Press, 1991 Finnan, Mark, The Sinclair Saga Exploring the Facts and the Legends of
Prince Henry Sinclair, Formac Publishing, 1999 Fischer, David Hackett, Paul Revere's Ride, Oxford University Press, 1995

FraterniS Kayıp Kitaplar, Gizil Kardeşlik

Fischwick, Duncan, The Imperial Cult in the Latin West, Brill Academic Publishers, 1993 Flower, Harriet L, The Cambridge Companion to the Roman Republic,
Cambridge University Press, 2004 Forsythe, Gary, Critical History of Early Rome From Prehistory to the
First Punic Wa, University of California Press, 2005 Fowden, Garth, Egyptian Hermes A Historical Approach to the Late Pagan
Mind, Princeton University Press, 1993 Freke, Timothy - Gandy, Peter, Hermetika Hermes'in Kayıp Sözleri, Ege
Meta, 2000 Gale, Monica R., Myth and Poetry in Lucretius, Cambridge University
Press, 2002 Gardner, Sir Laurence, Lost Secrets of the Sacred Ark, Element Books,
2003 Garnsey, Peter - Sailer, Richard P., The Roman Empire, University of Ca-lifornia Press, 1987 Gellius, Aulus. Attic Nights, Harvard University Press, 1927 Gibbon, Edward, The History of Decline and Fall of the Roman Empire,

Penguin Classics, 2001 Goldish, Matt - Popkin, Richard H., Millenarianism and Messianism in
Early Modern European Culture, Springer, 2001 Goldstein, Margaret J.,
Irish in America, Lemer Publications, 2004 Grimassi, Raven,
• Witchcraft A Mystery Tradition, Llewelyn, 2004
• 'The Witches' Craft The Roots of Witchcraft & Magical Transformati-on, Llewellyn Worldwide, 2002
Gruen, Erich S.,
• The Hellenistic World and the Coming of Rome, University of Califor-nia Press, 1986
• The Last Generations of the Roman Republic, University of California Press, 1995
• Studies in Greek Culture and Roman Policy, Brill Academic Publis-hers, 1990
Gurney, Oliver Robert, Hititler, Dost Yayınlan, 2001
Gurval, Robert Alan, Actium and Augustus, University of Michigan Press, 1998 Guthrie, William K., A History of Greek Philosophy Volume I - The Early
Presocratics and Pythagoreans, Cambridge Univ. Press, 1979 Güvenç, Bozkurt, İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, 1979 Haliczer, Stephen, Between Exaltation and Infamy Female Mystics in the
Golden Age of Spain, Oxford University Press, 2002

BİBLİYOGRAFİ

Hall, Manly P., Secret Teachings Of Alt Ages U.S. Crocker Company, 1928
Hancock, Graham - Bauval, Robert, Talisman Sacred Cities, Secret Faith, Penguin Books, 2004
Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1979
Harrington, Hannah K., Holiness Rabbinic Judaism and Graeco-Roman World, Routledge, 2001

Heckethorn, Charles W., Secret Societies of All Ages and Countries Kes-singer Publishing, 1992
Hermansen, Gustav, Ostia Aspects of Roman City Life, University of Al-berta Press, 1981
Herodot, Herodot Tarihi Remzi Kitabevi, 1991
Herodot, Stories of the East from Herodotus, Kessinger Publishing, 2004
Hill, Christopher, 1640 ingiliz Devrimi, Kaynak Yayınlan, 1983
Huffman, A. Carl, Archytas of Tarentum Pythagorean, Philosopher and Mathematician King, Cambridge University Press, 2004
Hunter, Dard, Papermaking, Courier Dover, 1978
Huskinson, Janet, Experiencing Rome Culture, Identity and Power in the Roman Empire, Rootledge, 2000
Jones, Prudence - Pennick, Nigel, A History of Pagan Europe Routledge, 1997
Kahn, Charles H.(Pythagoras and the Pythagoreans, Hackett Publishing, 2001
Kamm, Anthony, The Romans An Introduction, Routledge, 1993
Keen, Ralph, Luther's Lives Two Contemporary Accounts of Martin Lut-her, Manchester University Press, 2004
Kerenyi, Carl, Eleusis Archetypal Image of Mother and Daughter, Prince-ton University Press, 1991
Kingsley, Peter, Antik Felsefe Gizem ve Büyü, Kabalcı Yayınlan, 2002
Knight, Christopher - Lomas, Robert, The Hiram Key, Arrow Books, 1997
Knight, Richard Payne, Discourse on the Worship OfPriapus and Its Con-nection with the Mystic Theology of Ancients, Kessinger Publishing, 1997
Koestler, Arthur, 'The Sleepwalkers, Penguin, 1989
Krupp, Edwin C,
• Echoes of the Ancient Skies The Astronomy of Lost Civilizations, Co-urier Dover Publications, 2003
• Skywatchers, Shamans and Kings Wiley, 1997
Kugler, Franz Xaver, Sibyllinischer Sternkampf Und Phaethon, Aschen-dorffsche Verlagsbuchhandlung, 1927 Lambert, Malcolm, The Cathars, Blackwell, 1998

Lawson, John Cuthbert, Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religi-on A Study in Survivals, Kessinger Publishing, 2003
Lenardon, Robert J. - Morford, Mark P. • Sham, Michael. A Companion to Classical Mythology, Oxford University Press, 1997
Lendon, J. E., Empire of Honour The Art of Government in the Roman World, Oxford University Press, 2002
Lerner, Gerda, The Introduction of Patriarchy, Oxford University Press, 1987
Liebermann, Tucker, Soul and the Sun, Xlibris Corporation, 2004
Link, Luther, The Devil A Mask Without A Face, Reaktion Books, 2004
Lintott, Andrew,
• The Constitution of the Roman Republic, Oxford University Press, 2003
• Violence in Republican Rome, Oxford University Press, 1999
• Imperium Romanum Politics and Administration, Routledge, 1993 Lipsey, Roger, Have You Been to Delphi, State University of New York Press, 2001 Livius, Titus,
• Roma Tarihi Ab Urbe Condita, Arkeoloji ve Sanat Yay., 1994
• The Dawn of the Roman Empire, Books 31-40, Oxford University Press, 2000
Lucretius, On the Nature of the Universe, Penguin Classics, 1994 Luebke, David M., The Counter-Reformation, Blackwell Publishing, 1999 MacKenzie, Kenneth R. H., Royal Masonic Cyclopedia, Kessinger Publis-hing, 2002
Mackey, Albert G. - Haywood, H. L., Encyclopedia of Freemasonry Vol III Kessinger Publishing, 2003 Mackey, Albert Gallatine - Singleton, William R., History of Freema-sonry, Kessinger Publishing, 2003 Mann, Michael, The Sources of Social Power Volume I, Cambridge Uni-versity Press, 1986 Masters, Jamie, Poetry and Civil War in Lucan's Bellum Civile, Cambrid-ge University Press, 1992 McCoy, Edain, 'The Sabbats,

Llewellyn Worldwide, 2004 McGiffert, Arthur Cushman, Martin Luther The Man and His Work,
Kessinger Publishing, 2003 McKenzie, Donald, Myths of Crete & Pre-Hellenic Europe, ..., 1912 McManners, John, The Oxford Illustrated History of Christianity, Oxford
University Press, 2001 McNeill, William H., Visitors to Ancient America The Evidence for Euro-pean and Asian Presence in America Prior to Columbus, McFarland & Company, 2004

BİBLİYOGRAFİ

Meischen, Betty J., From Jamestown to Texas, Universe, 2002
Meyer, Marvin W., The Ancient Mysteries A Sourcebook, University of Pennsylvania Press, 1999
Meyers, Debra - Dinan, Susan, Women and Religion in Old and New Worlds, Routledge, 2001
Miliar, Fergus, Rome the Greek World, and the East, Volume 1, The Uni-versity of North Carolina Press, 2002
Momigliano, Arnaldo, On Pagans, Jews and Christians Wesleyan Univer-sity Press, 1987
Morford, Mark, Roman Philosophers, Routledge, 2002
Morstein-Marx, Robert, Mass Oratory and Political Power In the Late Ro-man Republic, Cambridge University Press, 2004
Mouritsen, Henrik, Plebs and Politics in the Late Roman Republic, Camb-ridge University Press, 2001
Murphy-O'Connor, J., Paul A Critical Life, Oxford University Press, 1998
Murray, Penelope - Wilson, Peter, Music and the Muses The Culture of Music in the Classical Athenian City, Oxford University Press, 2004
Musulin, Janko, Hürriyet Bildirgeleri, Belge Yayınlan, 1983
Newton, Joseph Fort, The Builders, The Torch Press, 1915

Nicholson, Helen J., Knight Templar 1120-1312, Osprey Publishing, 2004
Nippel, Wilfried, Public Order in Ancient Rome, Cambridge University Press, 1995
North, Richard, The Heathen Gods in Old English Literature, Cambridge University Press, 2004
Obolensky, Dmitri, Bogomils A Study in Balkan Neo-Manichaeism, Camb-ridge University Press, 2004
Oldenbourg, Zoe, Massacre at Montsigur A History of the Albigensian Crusade, Phoenix Press, 2001
Oliver, George, Revelations of a Square Kessinger Publishing, 1994
Olsen, K. E - Har bus, A. • Hostra, Tette, Germanic Texts and Latin Mo-dels, Peeters Publishers, 2001
Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu, 1995
Ovidius, Metamorphoses, Oxford University Press, 1998
Pagan, Victoria Emma, Conspiracy Narratives in Roman History, Univer-sity of Texas Press, 2005
Palmer, Alan, Osmanlı İmparatorluğu - Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, 1995
Palmer, Trevor, Perilous Planet Earth Catastrophes and Catastrophism through the Ages, Cambridge University Press, 2003
Penglase, Charles, Greek Myths and Mesopotamia Parallels and Influence in Homric Hymns and Hesiod, Routledge, 1997

Petegree, Andrew, The Early Reformation in Europe Cambridge Univer-sity Press, 1992 Pike, Albert, Morals and Dogma The Supreme Council, 1871
Pinch, Geraldine, Magic In Ancient Egypt, University of Texas Press, 1995 Pingree, David, The Legacy of Mesopotamia, Oxford University Press, 1998 Pirenne, Henri, Ortaçağ Avrupası'mn Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Alan Yayıncılık, 1983 Plato,

• Republic, Oxford University Press, 1998
• Corgias and Timaeus, Courier Dover Publications, 2003 Pliny the Elder, Natural History, Penguin Gassics, 1991 Pohlsander, Hans A., The Emperor Constantine, Routledge, 1996 Price, Simon R., Rituals and Power The Roman Imperial Cult in Asia Mi-nor, Cambridge University Press, 1985 Raven, John - Kirk, Geoffrey - Schofield, Malcolm, The Presocratic Phi-losophers, Cambridge University Press, 1983 Read, Piers Paul, 'Tapınak Şövalyeleri, Dost Yayınlan, 2003 Reddy, Francis • Walz-Chojnacki, Greg, Celestial Delights The Best Ast-ronomical Events through 2010, Celestial Arts, 2002 Reynolds, Leigbton D., Scribes and Scholars, Oxford University Press,
1991 Ribard, Andre, insanlığın Tarihi, Say Yayınlan, 1983 Ridge, Martin, Ignatius Donnelly Portrait of a Politician, Minnesota His-torical Society Press; 1991 Robinson, Francis, Islam Dünyası, İletişim Yayınlan, 1986 Roller, Lynn E., In Search of God the Mother, California University Press,
1999 Reman, Colin A., Bilim Tarihi, Tübitak Yayınlan, 2003 Rostovtzeff, Mikhail, Rome, Oxford University Press, 1960 Rousseau, Jean-Jacques, Toplum Sözleşmesi, Adam Yayıncılık, 1974 Rowe, Christopher, The Cambridge History of Greek and Roman Political
Thought, Cambridge University Press, 2000 Ruggiero, Guido, A Companion to the Worlds of the Renaissance, Black-well, 2002 Runciman, Steven,
• The Medieval Manichee A Study of the Christian Dualist Heresy, Cambridge University Press, 1982
• A History of the Crusades Volume I, Cambridge University Press, 1987 Russell, Bertrand, Batı Felsefesi Tarihi, Say Yayınlan, 1983 Saint Augustine of Hippo, The City of God, Penguin Classics, 2004

BİBLİYOGRAFİ

Sallustius, The Jugurthine War & The Conspiracy of Catiline, Penguin

Classics, 1964
Salway, Peter, A History of Roman Britain
Sawyer, John F, A., Sacred Languages and Sacred Texts Routledge, 1999
Schechner, Sara, Comets, Popular Culture and the Birth of Modern Cosmo-logy Princeton University Press, 1999
Seaford, Richard, Money and the Early Greek Mind Homer, Philosophy, Tragedy, Cambridge University Press, 2004
Seligmann, Kurt, The History of Magic and the Occult, Gramercy Books, 1997
Severy, Beth A., Augustus and the Family at the Birth of the Roman Empi-re, Routledge, 2003
Shepherd, Silas H., Landmarks of Freemasonry, Kessinger Publishing, 1992
Shotter, David, The Fall of the Roman Republic, Routledge, 1994
Smith, Craig R., The Quest For Charisma Christianity and Persuasion, Greenwood Publishing Group, 2000
Smith, Rowland B. E., Julian's Gods Religion and Philosophy in the Tho-ught and Action of Julian the Apostate, Routledge, 1995
Snider, Howard M., Cultural Creation of Christianity, Infinity Publishing, 2005
Sorensen, Jorgen Podemann, Rethinking Religion, Museum Tusculanum Press, 1989
Southern, Pat, Augustus, Routledge, 1998
Spaeth, Barbette Stanley, Roman Goddess Ceres, University of Texas Press, 1995
Spence, Stephen, The Parting Of Ways The Roman Church as a Case Study, Peeters Publishers, 2003
StaufTer, Vernon L., New England and the Bavarian Illuminati, The Invi-sible College Press, 2005
Stone, Merlin, Tanrılar Kadınken, Payel Yayınlan, 1999
Strabo, Geography, Harvard University Press, 1967
Strayer, Joseph, The Albigensian Crusades, University of Michigan Press, 1992
Suetonius, The Twelve Caesars, Penguin Classics, 2003
Tacitus, Cornelius, Annals, Cambridge University Press, 2005

Taylor, Lily R., Party Politics in the Age of Caesar, University of
Califor-nia Press, 1961
Thomas, Nicolas - Humphrey .Caroline, Shamanism, History and the Sta-te,
University of Michigan Press, 1996

FRATER.NIS Kayıp Kitaplar, azli Kardeşlik

Thomson, George,
• Filozoflar;' Payel Yayınlan, 1997
• Tarih Öncesi Ege I, Payel Yayınları, 1988
Triber, Jayne E., A True Republican Life of Paul ., University of
Mas-sachusetts Press, 2001
Tripolitis, Antonia, Religions of the Hellenistic Roman Age, Wm B.
Eard-man's Publishing, 2001
Turcan, Robert, The Cults of Roman Empire Blackwell, 1996
Ulansey, David, Mitras Gizlerinin Kökeni Arkeoloji ve Sanat Yayınları,
1998
Ungold, Michael, Church and Society in Byzantium Under the Comneni,
Cambridge University Press, 2000
Van der Broek, Roeiof, Gnosis and Hermeticism from Antiquity to Modern
Times State University of New York Press, 1997
Van der Broek, Roeiof - Van Heertum, Cis, From Poimandres to Jacob Bohme
Hermetism, Gnosis and the Christian Tradition, Brill Academic Publishers,
2000
Vergil, Aeneid, Courier Dover Publications, 1995
Vermaseren, Maarten J., Mithriaca Brill Academic Publishers, 1982
Verner, Miroslav, The Pyramids The Mystery, Culture and Science of
Egypt's Great Monuments Grove Press, 2002
Versnel, H. S., Inconsistencies in Greek and Roman Religions, Brill
Acade-mic Publishers, 1998
Viastos, Gregory, Studies in Greek Philosophy, Volume I The

Presocra-tics, Princeton University Press, 1996
Walbank, F. W. - Astın, A. E. - Frederiksen, M. W. - Ogilvie, R. M., The Cambridge Ancient History-Volume 7, Cambridge University Press, 1990
Walker, Barbara, The Women's Encyclopedia of Myths and Secrets, Har-per, 1983
Wallace-Murphy, Tim - Hopkins, Marilyn, Templars in America From the Crusades to the New World, Weiser, 2004
Weeks, Andrew, Boehme An Intellectual Biography of the Seventeenth-Century Philosopher and Mystic, SUNY Press, 1991
Weise, Terence, Knights of Christ Osprey Publishing, 1984
White, Helen McCan, Tale of a Comet and Other Stories, Minnesota His-torical Society Press, 1984
Williams, Michael A., The Immovable Race A Gnostic Designation and the Theme of Stability in Late Antiquity, Brill Academic Publishers, 1985
Williams, Stephen, Diocletian and the Roman Recovery, Roudedge, 1996
Wiseman, T. P., Remus A Roman Myth Cambridge University Press, 1995
Wood, Michael, In Search of the Trojan War, University of California Press, 1998

BİBLİYOGRAFİ

Woolsey, John Martin, Symbolic Mythology and Translation of a Lost and Forgotten Language, Kessinger Publishing, 1993 Wright, M. R., Cosmology in Antiquity, Routledge, 1995 Yates, Frances Amelia, The Rosicrucian Enlightenment Routledge, 2002 Younger, Brett • Humphreys, Fisher, Fundementalism, Smyth & Helwys,
2004 Zanker, Paul, Power of Images in the Age of Augustus, University of Mic-higan Press, 1990 Zubritski, F. - Mitropolski, D. - Kerov, V., Kapitalist Toplum, Sol Yayın-ları, 1975

MAKALELER

Arlen, Shelly, For Love of an Idea Jane Ellen Harrison, a Heretic and a Hu-manist Women's History Review 21996

Banchich, Thomas M., Gallus Caesar, De Imperatoribus Romanis

Gardner, Sir Laurence, Realm of the Ring Lords Nexus Magazine, August 1999.

Goeringer, Conrad,

• Freemasons From the 700 Club to Art Bell American Atheist, Mayıs 1998.

• The Enlightenment, Freemasonry and the Illuminati, American Atheist web site

Kieser, Alfred, From Freemasons to Industrious Patriots Organization Studies., 1998

Roberts, Walter E. - DiMaio, Michael, Julian the Apostate De Imperatori-bus Romanis

Schmitz, Leonhardt, Divinatio A Dictionary of Greek and Roman Antiqu-ities, 1875.

Umurtak, Gülsün, Anadolu Figurinleri Arlceo Atlas, 2002,106.

ELEKTRONİK DOKÜMANLAR

Anonim, Fama Fraternitatis and Confessio Fraternitatis PDF E-book Em-peror Norton Books, 2000

Cincotta, Howard (Editor), An Outline of American History httpusin-fo.state.govproductspubshistrvotlnindex.htm US Department of State

Diogenes Laertius, Life vfPythagoras Httpclassicpersuasion.ore pwdi-ogenesdlpvthagoras.htm. C. D; Yonge çevirisi

Fraternis-. Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik

Fingnıt, David, Mithraism The Legacy of the Roman Empire's Final Pagan State Religion. httppenelope.uchicago.eduThaverEGazetteerPeri-

odsRomanTopics ReligionMithraism David Fingrut.html. LacusCurti-
us Roman Texts Gilman, Arthur, E-book. The Story of Rome from the
Earliest Times to the
End of the Republic httpwww.gutenberg.org. Project Gutenberg
Goeringer, Conrad, The Enlightenment, Freemasonry and llluminati
httpwww.atheists.orgAtheismrootsenlightenment American Atheists
Inc., 2002 Julianus, Epistulae Julianus, Upon the Mother of the Gods,
httpwww.tertullian. orgfat-
hersiulian apostate 2 mother.htm Julianus, Against the.Galileans,
httpwww.tertuliian.org fathers Juli-an apostate galileans 1 text.htm
Lowery, Malcolm, Franz Xaver Kugler Almost a Catastrophist,
httpabob.libs.uga.edubobkkuglerkuglrml.html Mackey, Albert Gallatin,
The Symbolism of Freemasonry, http www.fre-
emasons-freemasonrv.com. Pietre-Stones Marcellinus, Ammianus, Res Gestae
McKeown, Trevor W., A Bavarian llluminati Primer
httpfreemasonrv.bcv.ca. Grand Lodge Of British Columbia and Yukon,
2002 Plutarch, Romulus, httpclassics.mit.edu Plutarchromulus.html.
MIT
Classics Archive Plutarch, Numa Pompilius
httpclassics.mit.eduPlutarch nu-
ma pom.html Terry, Milton S., The Sibylline Books
httowww.sacred-texts.
comclasibsib.pdf Sacred-Texts.Com The Catholic Encyclopedia, Julian
the Apostate